

POLITIKAI GONDOLKODÓK

**ALEXIS
DE TOCQUEVILLE**

**A demokrácia
Amerikában**

POLITIKAI GONDOLKODÁS

**ALEXIS
DE TOCQUEVILLE**

**A demokrácia
Amerikában**

Válogatás

Gondolat Kiadó · Budapest, 1983

**A fordítás alapjául szolgáló mű
Alexis de Tocqueville
De la démocratie en Amérique
Paris, Michel Levy Frères 1874.**

**Válogatta és az utószót írta
Kulcsár Kálmán**

**Fordította
Frémer Jusztna, Martonyi Éva, Miklós Livia,
Nagy Géza, Schulteisz Gyula, Sziógyártó László**

**A fordítást az eredetivel egybevetette
Miklós Livia és Nagy Géza**

**ISSN 0231-1682
ISBN 963 281 326 X**

**© Frémer Jusztna, Martonyi Éva, Miklós Livia, Nagy Géza,
Schulteisz Gyula, Sziógyártó László, 1983. Hungarian translation**

Tartalom

Bevezető (Ford. Martonyi Éva)	13
---	----

Első kötet

Harmadik fejezet (Ford. Martonyi Éva)	
Az amerikai angolok társadalmi rendje	35
Az amerikai angolok társadalmi rendjének legszem-	
betűnőbb vonása az, hogy lényegénél fogva	
demokratikus	35
Az amerikai angolok társadalmi rendjének	
politikai következményei	45
Ötödik fejezet (Ford. Martonyi Éva)	
Mielőtt az Unió kormányzásáról beszelnénk, tanul-	
mányoznunk kell, mi a helyzet az egyes államokban	47
A községi rendszer Amerikában	48
A község nagysága	50
Községi hatóságok Új-Angliában	51
A községi életről	54
A községi szellem Új-Angliában	57
A megyéről Új-Angliában	61
A közigazgatásról Új-Angliában	62
Általános eszmék az Egyesült Államok	
közigazgatásáról	76

Az államról	82
Az állam törvényhozó hatalma	82
Az állam végrehajtó hatalmáról	84
A közigazgatási decentralizáció politikai következményei az Egyesült Államokban.	85
Hatodik fejezet (Ford. Martonyi Éva)	
A bírói hatalomról az Egyesült Államokban, valamint a politikai társadalomra gyakorolt hatásáról	102
Az amerikai bírák egyéb hatáskörei	109
Hetedik fejezet (Ford. Martonyi Éva)	
A politikai felelősségre vonásról az Egyesült Államokban	113
Nyolcadik fejezet (Ford. Martonyi Éva)	
A törvényhozó hatalom	121
Másik különbség a szenátus és a képviselőház között	125
A végrehajtó hatalomról	126
Ami az Amerikai Egyesült Államok szövetségi alkotmányát az összes többi szövetségi alkotmánytól megkülönbözteti	128
A szövetségi rendszer előnyei általában és speciális haszna Amerikára nézve	132
Ami miatt a föderális rendszer nem alkalmazható minden népnél, és ami lehetővé tette az angol-amerikaiaknak, hogy alkalmazzák	139

Második kötet

Negyedik fejezet (Ford. Martonyi Éva)	
A politikai egyesülésről az Egyesült Államokban. . .	153
Ötödik fejezet (Ford. Martonyi Éva)	
A demokrácia kormányzásáról Amerikában.	163
Az általános választásról	164

A nép választásairól és a választásokban meg- nyilvánuló demokratikus ösztönökről	164
Az okokról, amelyek részben korrigálhatják a demok- ráciának ezeket az ösztöneit	167
Az amerikai demokrácia hatása a választási törvényekre	171
A köztisztviselők az amerikai demokráciában	173
A magisztrátusok önkényéről az amerikai demokráciában	176
A közigazgatás ingatagsága az Egyesült Államokban	179
A közterhek az amerikai demokráciában	181
A korrupcióról és a kormányzók bűneiről a demokráciában; milyen hatással vannak a közmorálra	186
Milyen erőfeszítésekre képes a demokrácia	188
Milyen hatalmat gyakorol általában az amerikai demokrácia önmaga felett	192
Hatodik fejezet (Ford. Nagy Géza)	
Milyen tényleges előnyöket élvez az amerikai társa- dalom a demokrácia kormányzata jóvoltából	196
A törvények általános irányultságáról az amerikai demokráciában és alkalmazóik ösztöneiről	196
A közszellemről az Egyesült Államokban	202
A jogok eszméjéről az Egyesült Államokban	205
A törvény tiszteletben tartásáról az Egyesült Államokban	209
Hetedik fejezet (Ford. Nagy Géza)	
A többség mindenhatósága az Egyesült Államokban és következményei.	212
A többség mindenhatósága mi módon fokozza Amerikában a demokráciákra természetszerűleg jellemző törvényhozási és közigazgatási bizonytalanságot	216
A többség zsarnoksága	218

A többség mindenhatóságának következményei az amerikai köztisztviselők döntéseire	223
Miféle hatalma van Amerikában a többségnek a gondolkozás fölött	224
A többség zsarnokságának hatása az amerikaiak nemzeti jellemére; az udvari szellem az Egyesült Államokban	227
Az amerikai köztársaságokra nézve a legnagyobb veszély a többség mindenhatóságából fakad.	231
Nyolcadik fejezet (Ford. Nagy Géza)	
Mi egyhíti a többség zsarnokságát az Egyesült Államokban? A közigazgatási centralizáció hiánya	234
A jogász-szellem az Egyesült Államokban; hogyan alkot ellensúlyt a demokráciával szemben.	236
Az esküdtszék az Egyesült Államokban mint politikai intézmény	246
Kilencedik fejezet (Ford. Nagy Géza)	
Ama fő okok, amelyek a demokratikus köztársaság fenntartását segítik elő az Egyesült Államokban . . .	256
A törvények inkább szolgálják a demokratikus köztársaság fenntartását az Egyesült Államokban, mint a fizikai okok, és az erkölcsök inkább, mint a törvények	257
A törvények és az erkölcsök elegendők-e ahhoz, hogy fenntartsák a demokratikus intézményeket másutt is, nemcsak Amerikában.	262
Az előbbiek fontossága Európára nézve	266
Tizedik fejezet (Ford. Szigyártó László)	
Néhány gondolat az Egyesült Államok területén lakó három faj jelenlegi helyzetéről és valószínű jövőjéről	272
Az Unió birtokában levő területeken lakó indián törzsek jelenlegi helyzete és valószínű jövője	279
A fekete faj helyzete az Egyesült Államokban; milyen veszélyekkel fenyegeti jelenléte a fehéreket . .	305

Az olvasó figyelmébe (Ford. Frémer Jusztina)	343
--	-----

ELSŐ RÉSZ

**A DEMOKRÁCIA HATÁSA A SZELLEMI HALADÁSRA
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN**

Második fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
A hit fő forrásáról a demokratikus népek körében . .	349
Ötödik fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
Arról, hogy az Egyesült Államokban a vallás miként tudja fölhasználni a demokratikus ösztönöket	355
Tizedik fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
Miért kötődnek jobban az amerikaiak a tudom- mányok gyakorlásához, mint az elmélethez	366
Tizenhatodik fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
Hogyan módosította az amerikai demokrácia az angol nyelvet	375

MÁSODIK RÉSZ

A DEMOKRÁCIA HATÁSA AZ AMERIKAIK ÉRZELMEIRE

Első fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
Miért tanúsítanak a demokratikus népek hevesebb és tartósabb szeretetet az egyenlőség, mint a szabadság iránt	385
Második fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
Az individualizmusról a demokratikus országokban	391
Harmadik fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
Miért nagyobb az individualizmus demokra- tikus forradalom után, mint más korszakban	394

Negyedik fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
Hogyan küzdik le az amerikaiak szabad intézményekkel az individualizmust	396
Ötödik fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
Arról, hogyan használják az amerikaiak a társulásokat a polgári életben	402
Hetedik fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
A polgári társulások és a politikai társulások kapcsolatai	408
Nyolcadik fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
Hogyan küzdenek az amerikaiak az individualizmus ellen a jól felfogott érdek tanával	415
Tizenkilencedik fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
Miért vonzódik szinte minden amerikai az ipari foglalkozásokhoz	420
Huszdik fejezet (Ford. Frémer Jusztina)	
Hogyan nőhet ki az arisztokrácia az iparból	425

HARMADIK RÉSZ

A DEMOKRÁCIA HATÁSA A TULAJDONKÉPPENI ERKÖLCSÖKRE

Második fejezet (Ford. Schulteisz Gyula)	
Hogyan teszi a demokrácia egyszerűbbé és fesztelenebbé az amerikaiak szokásos kapcsolatait	433
Ötödik fejezet (Ford. Schulteisz Gyula)	
Hogyan módosítja a demokrácia a szolga és az úr viszonyát	436
Hetedik fejezet (Ford. Schulteisz Gyula)	
A demokrácia hatása a bérekre	447
Nyolcadik fejezet (Ford. Schulteisz Gyula)	
A demokrácia hatása a családra	450
Tizenharmadik fejezet (Ford. Schulteisz Gyula)	
Hogyan osztja fel az egyenlőség természetes módon az amerikaiakat különálló kis társadalmak sokaságára	458

Tizenhatodik fejezet (Ford. Schulteis Gyula)	
Miért nyughatatlanabb és kötekedőbb az amerikaiak nemzeti hiúsága, mint az angoloké	461
Huszonegyedik fejezet (Ford. Schulteis Gyula)	
Miért ritkulnak a nagy forradalmak	464

NEGYEDIK RÉSZ
A DEMOKRATIKUS ÉRZELMEK ÉS ESZMÉK HATÁSA
A POLITIKAI TÁRSADALOMRA

Első fejezet (Ford. Miklós Livia)	
Az egyenlőség természetes igényt támaszt az emberekben a szabad intézmények iránt	483
Második fejezet (Ford. Miklós Livia)	
A demokratikus népek kormányzatra vonatkozó nézetei természetes módon kedveznek a hatalom összpontosításának	485
Harmadik fejezet (Ford. Miklós Livia)	
A demokratikus népeket érzelmeik, eszméikkel összhangban, a hatalom összpontosítására ösztönzik	489
Negyedik fejezet (Ford. Miklós Livia)	
Milyen sajátos és véletlenszerű okok ösztönzik a demokratikus népeket a hatalom központosítására, s melyek tántorítják el attól	494
Ötödik fejezet (Ford. Miklós Livia)	
Napjainkban az európai nemzetek körében a legfelsőbb hatalom mindinkább erősödik, jóllehet az uralkodók biztos helyzete gyengül	502
Hatodik fejezet (Ford. Miklós Livia)	
Miféle önkényuralomtól féljenek a demokratikus nemzetek	517
Hetedik fejezet (Ford. Miklós Livia)	
Az előző fejezetek folytatása	524

Nyolcadik fejezet (Ford. Miklós Livia)	
Általános meglátások a témával kapcsolatban . . .	535
Tocqueville jegyzetei	541

Függelék

Utószó (Írta Kulcsár Kálmán)	557
Bibliográfia (Összeállította Nagy Géza)	576
<i>A demokrácia Amerikában</i> teljes tartalomjegyzéke (Ford. Miklós Livia)	581

Bevezető

Az új jelenségek között, amelyek egyesült államokbeli tartózkodásom alatt figyelmemet felkeltették, a társadalmi rendek egyenlőségét találtam a legszembetűnőbbnek. Minden nehézség nélkül fel tudtam tárni, milyen csodálatos hatást gyakorol ez az alapvető tény a társadalom haladására; bizonyos irányt szab a közszellemnek és formát a törvénynek; új elveket ad a kormányzóknak és sajátosan alakítja a kormányzottak szokásait.

Csakhamar azt is felismertem, hogy a szóban forgó jelenség hatása messze túlterjed a politikai erkölcsökön és törvényeken, s nem kisebb mértékben vonja uralma alá a polgárok társadalmát, mint magát a kormányzatot: véleményeket formál, érzelmeket kelt, szokásokat inspirál és mindazt átalakítja, amit nem maga hoz létre.

Így tehát, ahogyan egyre mélyebbre hatoltam az amerikai társadalom tanulmányozásába, mindinkább a társadalmi egyenlőségben láttam azt a teremtető erejű tény, amelyből minden egyedi tény származni látszott, és ez vált számomra azzá a központi jelenséggé, amelyhez minden megfigyelésem szüntelenül visszavezetett.

Majd gondolataimat a mi féltekénkre irányítva, úgy véltem, itt is az új világ nyújtotta képhez hasonló jelenségek bontakoz-

tak ki. Azt láttam, hogy a társadalmi egyenlőség, bár nem éri el az Egyesült Államokban megvalósuló végső határokat, azokat napról napra jobban megközelíti, és ugyanaz a demokrácia, amely az amerikai társadalomban uralkodik, Európában is gyors léptekkel halad a hatalom meghódítása felé.

Ekkor fogant meg bennem a gondolat, hogy megírom e könyvet, amelyet ezennel az olvasó elé tárok.

Nagy demokratikus forradalom játszódik le körülöttünk; ezt mindenki látja, de korántsem egyformán ítéli meg. Egyesek szerint teljesen új dolog ez, pusztán véletlennek tekintik, és abban reménykednek, hogy talán még feltartóztathatják; mások feltartóztathatatlannak vélik, mivel szerintük a történelemben ismert legrégibb, legfolyamatosabb és legállandóbb jelenségről van szó.

Idézzük fel egy pillanatra, milyen helyzetben volt hétszáz éve Franciaország: azt látjuk, hogy kisszámú család osztozott rajta, akik a földet birtokolták és uralkodtak annak lakosai felett; a parancsolás joga öröklés útján szállt át egyik generációról a másikra; az emberek csak egyféle eszközzel hathattak egymásra, az erőszakkal; a hatalomnak nem volt más felismerhető eredete, csak a földtulajdon.

Ám csakhamar létrejött és egyre inkább kiterjedt a papság politikai hatalma. A papi rend mindenkinek egyaránt megnyitotta sorait, szegénynek és gazdagnak, közrendűnek és nemesnek; az egyenlőség az egyházon keresztül kezdett behatolni a kormányzat központjába, és azok, akik különben örök szolgaságban, jobbágyként tengették volna életüket, mint papok a nemesek körébe emelkedhettek, sőt gyakran még a királyok fölé is kerekedhettek.

A társadalom az idő múlásával egyre civilizáltabbá és szilárdabbá lett, s vele együtt az emberek közötti viszonyok is megszokozódtak és egyre bonyolultabbá váltak. A polgári törvények iránti igény mind erősebben jelentkezett. Ekkor született a jogászrend; kilépett a törvényszékek homályos köréből,

a kancelláriák poros zugaiból, s helyet foglalt a fejedelem udvarában, a hermelinbe és páncélba öltözött feudális főurak oldalán.

Miközben a királyok tönkremennek a nagy vállalkozásokban, a nemesek kimerülnek belvillongásaikban, a közrendűek meggazdagodnak a kereskedelemben. A pénz egyre jobban hat az államügyekre. Az üzleti tevékenység új utakat nyit a hatalom előtt, a bankárok politikai erővé válnak: megvetik ugyan őket, de hízelegnek is nekik.

Lassanként elterjed a felvilágosodás; felébred az igény az irodalom és a művészetek iránt; a szellem a siker egyik forrásává lesz, a tudomány a kormányzás egyik eszközévé, az értelem pedig társadalmi erővé válik; a literátusok megjelennek az üzleti életben is.

A hatalomra jutás új útjainak megnyílásával egyidőben megfigyelhetjük a születésnek mint értéknek a csökkenését. A nemesség a tizenegyedik században még felbecsülhetetlen érték volt, a tizenharmadikban adásvétel tárgya lett; az első nemesi rangra emelés 1270-ben történt, és az egyenlőség végül is magának az arisztokráciának a jóvoltából nyomult be a kormányzatba.

Az elmúlt hétszáz év során megesett néhányszor, hogy a nemesek a királyi tekintély elleni harcukban, vagy éppenséggel, hogy vetélytársaik erejét megtörjék, politikai hatalmat adtak a népnek.

Ám ennél jóval gyakrabban figyelhettük meg, hogy a királyok az állam alsó osztályait csak azért részeltették a hatalomban, mert az arisztokráciát akarták féken tartani.

Franciaországban a királyok bizonyultak a legtevékenyebb és legállandóbb kiegyenlítő erőnek. Amikor nagyratörők és erősek voltak, azon fáradoztak, hogy a népet a nemesség színvonalára emeljék; amikor mértékletesek és gyengék voltak, eltűrték, hogy a nép fölébük kerekedjék. Ily módon a demokráciát egyesek tehetségükkel, mások hibáikkal segítették elő.

XI. Lajos és XIV. Lajos gondosan ügyeltek arra, hogy trónusuk alatt mindenek egyenlők legyenek, XV. Lajos pedig végül, udvarával együtt, maga is leszállt a porba.

Amint azonban a polgárok már nemcsak a hűbéres szolgálat alapján kezdték birtokolni a földet, és megjelent az ingó vagy, amely önmagában is befolyást biztosíthatott és hozzásegíthetett a hatalomhoz, nem volt olyan művészeti vagy mester-ségbeli felfedezés, olyan kereskedelmi és ipari újítás, amely egyben létre ne hozta volna az emberek közötti egyenlőség megannyi új elemét. Ettől fogva minden újonnan felfedezett eljárás, minden megszülető szükséglet, minden kielégülést kereső vágy az egyetemes kiegyenlítődés felé tör. A fényűzés iránti igény, a háború kedvelése, a divat uralma, az emberi szív szenvedélyei, a legfelületesebektől a legmélyebbekig, mind a legteljesebb összhangban látszanak munkálkodni a gazdagok elszegényedésén és a szegények meggazdagodásán.

Amióta a szellemi tevékenység az erő és a gazdagság forrásává lett, a tudomány minden előrelépését, minden új ismeretet, minden új eszmét úgy kell felfognunk, mint a hatalomnak a nép előtt megnyíló lehetőségét. A költészet, az ékesszólás, az emlékezet, a szellem finomságai, a képzelet tüze, a gondolat mélysége, egyszóval mindaz a tehetség, amelyet az ég véletlenszerűen osztogat, a demokrácia javára vált, s még ellenfelei birtokában is ezt szolgálta, mintegy kidomborítva az ember természetes nagyságát; a demokrácia vívmányai a civilizáció és a felvilágosultság térhódításával együtt terjedtek, és az irodalom mindenki számára nyitott arzenállá vált, ahol a gyengék és a szegények szüntelenül fegyvert találhattak maguknak.

Átfutva történelmünk lapjain, az elmúlt hétszáz évben úgy-szólván egyetlen olyan eseménnyel sem találkozunk, amely ne vált volna az egyenlőség javára.

A keresztes hadjáratok és az angolokkal vívott háborúk megtizedelik a nemességet és szétforgácsolják a földbirtokait; a községi önkormányzat intézménye a feudális monarchiába

vezeti be a demokratikus szabadságot; a tűzfegyverek feltalálása egyenlővé teszi az alacsonyrendűt és a nemest a csatatéren; a könyvnyomtatás egyforma esélyt kínál az értelmük számára; a posta eljuttatja a felvilágosultságot a szegény kunyhójának küszöbére éppúgy, mint a palota bejáratához; a protestantizmus azt hirdeti, hogy minden ember egyformán megelégheti az égbe vezető utat. A feltáruló Amerika ezernyi új lehetőséget kínál a vagyonszerzésre, és a sötét kalandor is szabadon szerezhet gazdagságot meg hatalmat.

Ha a tizenegyedik századtól kezdve ötven évenként megvizsgáljuk mi történt Franciaországban, szembetűnik, hogy minden periódus végére kettős forradalom megy végbe a társadalom állapotában. A nemes alábbszáll a társadalmi ranglétrán, a közrendű pedig emelkedik; az egyik hanyatlik, a másik magasabbra jut. Minden félévszázad közelebb hozza őket egymáshoz: nemsokára találkozni fognak.

És ez nemcsak Franciaországra nézve igaz. Bárhová tekintünk, ugyanazt a forradalmat látjuk az egész keresztény világban.

A népek életének különféle eseményei szemmel láthatóan mindenütt a demokrácia javát szolgálták; minden ember ezt segítette elő erőfeszítéseivel: az, aki sikerén munkálkodott, éppúgy, mint aki nem is akarta szolgálni; az, aki érte harcolt, éppúgy, mint aki ellenségének vallotta magát; összekeveredve mindannyian egy irányba sodródtak, közösen mind ugyanazon munkálkodtak, egyesek szándékuk ellenére, mások öntudatlanul, az isteni kéz vak eszközeként.

A társadalmi rendek egyenlőségének fokozatos kibontakozása tehát a gondviselés műve; ez hozza létre fő jellemvonásait: egyetemes, tartós, állandóan kivonja magát az emberi hatalom alól; minden esemény, minden ember a javán munkálkodik.

Bölcs dolog lenne-e feltételeznünk, hogy egy ilyen messziről eredő társadalmi mozgást feltartóztat egyetlen nemzedék erőfeszítése? Elképzelhető-e, hogy a demokrácia, miután szétzúzta

a hűbériséget és legyőzte a királyokat, meghátrál a polgárok és a gazdagok előtt? Megtorpan-e most, hogy ilyen erős lett, ellenfelei pedig ilyen gyengék?

Merre tartunk tehát? Senki sem lehet a megmondhatója, hiszen még összehasonlítási alapokkal sem rendelkezünk: napjainkban a társadalmi feltételek a keresztény világban sokkalta egyenlőbbek, mint a világ bármely országában valaha: így hát annak nagysága, amit eddig létrehoztunk, akadályozza annak előrelátását, ami még ezután létrejöhet.

A könyvet, melyet kezében tart az olvasó, e feltartóztathatatlan forradalom szemlélése és nyomában a szerző lelkén eluralkó vallásos félelem sugallta, hiszen ez a forradalom hosszú évszázadok óta minden akadályt legyőzve haladt előre, és folytatja útját ma is, az általa okozott romok között.

Nem kell magának Istennek megnyilatkoznia ahhoz, hogy felfedezzük akaratának biztos jeleit; elegendő azt vizsgálni, mi a természet szokásos menete és az események folyamatos tendenciája; nem kell a teremtőnek felemelnie szavát: tudván tudom, hogy a csillagok az űrben azt a görbét követik, amelyet ő jelölt ki ujjával.

Ha korunk embere, hosszú megfigyelései és őszinte töprengései nyomán belátná, hogy az egyenlőség fokozatos és előrehaladó fejlődése egyszerre jelenti az emberi történelem múltját és jövőjét, ez az egyetlen felismerés is azonosítaná e fejlődést a Mindenható szent akaratával. Aki tehát fel akarná tartóztatni a demokráciát, magával Istennel szegülne szembe, és az egyes nemzetek sem tehetnének mást, mint hogy alkalmazkodjanak a gondviselés elrendelte társadalmi állapothoz.

A keresztény népek napjainkban rémisztő látványt nyújtanak számomra; az áramlat, amely magával ragadja őket, már elég erős ahhoz, hogy ne lehessen megállítani, de még nem elég gyors ahhoz, hogy lemondjanak irányításáról; kezükben tartják sorsukat, de nemsokára elvesztik uralmukat felette.

Előmozdítani és terjeszteni a demokráciát, tüzet-hiteit élesz-

teni, erkölceit megtszítani, mozgását szabályozni, tapasztalatlanságát apránként tudós hozzáértéssel felcserélni, vak ösztöneit valós érdekeinek felismerésével helyettesíteni, kormányzatát az idő meg a hely követelményeihez alkalmazni s a körülményeknek és az embereknek megfelelően változtatni: ez a sürgető feladat vár manapság mindazokra, akik a társadalmat irányítják.

Az egészen új világban új politikai tudományra van szükség.

De éppen erre nemigen gondolunk: mintha egy gyors folyam közepén sodródnánk, szemünket makacsul a parton meredező romokra függesztjük, de az ár már elragad bennünket és hát-rálva taszít a mélység felé.

Nincs európai nép, amelynek körében az általam leírt nagy társadalmi forradalom gyorsabban haladt volna, mint éppen nálunk; de mindig vaktában lépett előre.

Az államfők soha nem gondoltak rá, hogy bármit is előre elkészítsenek; e forradalom mindig ellenükre vagy tudomásuk nélkül alakult. A nemzet legértelmesebb, leghatalmasabb és legerkölcösebb osztályai sohasem próbálták hatalmukba keríteni, hogy irányíthassák. A demokrácia saját zabolátlan ösztöneire hagyatkozott; úgy nőtt fel, szülői gondoskodás nélkül, akár a városaink utcáin kóborló gyermekek, akik a társadalomból csak annak bűneit és nyomorúságát ismerik. Szinte még a létezéséről sem tudtak, s hirtelen máris magához ragadta a hatalmat. Akkor aztán mindenki szolgálai alávetette magát legkisebb kívánságainak is; az erő jelképeként imádták; utóbb pedig, amikor saját túlzásai meggyengítették, a törvényhozók balgatag módon a szétrombolásán törték fejüket, ahelyett, hogy felülvizsgálták és kijavították volna; nem tanították meg kormányozni, hanem egyedül azon mesterkedtek, hogy kirekesszék a hatalomból.

Így aztán a demokratikus forradalom a társadalom anyagi életére korlátozódott, s a törvényekben, eszmékben, szokásokban és erkölcsökben nem következett be az a változás, amely

nélkül ez a forradalom nem válhat hasznossá. Van tehát demokráciánk, de nincs, ami enyhítené hibáit és felszínre hozná természetes előnyeit; látjuk már a vele járó hátrányokat, de nem ismerjük még azokat az előnyöket, amelyek belőle származhatnak.

Amikor a királyi hatalom az arisztokráciára támaszkodva békésen uralkodott az európai népek felett, a társadalom, minden nyomorúsága közepette, számos olyan boldogságot élvezett, amelyet manapság nehéz elképzelni és értékelni.

Néhány alattvaló hatalma áthághatatlan akadályként torzított a fejedelem zsarnoksága elé; a királyok, akik egyébként meg voltak győződve arról, hogy a tömeg szemében szinte isteni tulajdonságokkal vannak felruházva, éppen az általuk kiváltott tiszteletből merítették eltökéltségüket, hogy ne éljenek vissza hatalmukkal.

A néptől beláthatatlan távolságban levő nemesek olyan jóakaratóan és higgadtan törődtek a néppel, akár a pásztor a nyájával; és anélkül, hogy a szegényt egyenlőnek tekintették volna, úgy örködtek sorsán, mint valami Gondviselés adta becses zálogon.

A nép, soha el sem tudván képzelni más társadalmi állapotot, mint a sajátját, s fel sem fogván, hogy valaha is egyenlővé válhat uraival, elfogadta jótéteményeiket és egyáltalán nem vitatta jogaikat. Szerette őket, ha kegyesek és igazságosak voltak, vonakodás és lealacsonyodás nélkül alávetette magát szigoruknak, úgy tekintve azt, mint Isten keze által kimért rosszat. A szokások és az erkölcsök különben is korlátokat szabtak a zsarnokságnak, sőt valamiféle jogot alkottak a hatalmaskodás közepette.

A nemesben fel sem merült a gondolat, hogy bárki is megakarná fosztani törvényesnek vélt kiváltságaitól, a jobbágy pedig alárendeltségét a természet változhatatlan törvényének tekintette, így aztán érthető módon valamiféle kölcsönös jóindulat alakult ki e két, oly különböző sorsú osztály között.

A társadalomban tehát létezett az egyenlőtlenség és a nyomor, de ez a lelkeket nem alacsonyította le.

Nem a hatalom gyakorlása vagy az engedelmesség megszkása alacsonyít le, hanem az olyan hatalom gyakorlása, amelyet törvénytelennek tart az ember, és az olyan hatalomnak való engedelmeskedés, amelyet bitorlottnak és elnyomónak tekint.

Az egyik oldalon állt a vagyon, az erő, a szórakozás és velük együtt a fényűzés, az ízlés kifinomultsága, a szellem öröme, a művészetek ápolása; a másikon a munka, a durvaság és a tudatlanság.

De ebben a tudatlan és eldurvult tömegben erőteljes szenvedélyek, nagylelkű érzelmek, mélységes hit és természetes erkölcsök rejtőztek. Az ily módon elrendezett társadalomban helye lehetett a stabilitásnak, a hatalomnak és különösen a dicsőségnek.

De a rangsorok egyszer csak összekeverednek; az embereket elválasztó korlátok ledőlnek; a földbirtokok feldarabolódnak, a hatalom megosztódik, a felvilágosodás elterjed, a tudás ki-egyenlítődik; a társadalom állapota demokratikussá válik és a demokrácia uralma végül békésen kiterjed az intézményekre és az erkölcsökre is.

Mindennek láttán én olyan társadalmat képzelek el, amelyben ki-ki saját művének tekinti, szereti a jogot, és ellenérzés nélkül aláveti magát neki; amelyben a kormányzat tekintélyét a szükségszerűség és nem az isteni eredet adja meg, az államfő iránti szeretetet pedig nem a szenvedély, hanem a megfontolt és nyugodt érzelem. Minthogy mindenki élhet a jogaival és biztosítva is van e jogok megtartása felől, az egyes osztályok között férfias bizalom alakul ki és olyan kölcsönös, megértő közeledés, amely egyformán távol van a gögtől és az alantas indulatoktól.

Ha a nép tudja, mik a valódi érdekei, meg fogja érteni, hogy a társadalom javaiban csak akkor részesülhet, ha részt vállal

annak terheiből is. A polgárok szabad társulása ekkor majd felválthatja a nemesség egyéni hatalmát, és az állam biztonságban lesz a zsarnokságtól és a zabolátlanságtól.

Szerintem az ily módon felépülő demokratikus államban a társadalom egyáltalán nem marad mozdulatlan, a társadalmi test mozgása szabályozható és előrehaladó lesz; s bár kevesebb ragyogással lehet majd találkozni, mint az arisztokrácia körében, ugyanakkor kevesebb lesz a nyomorúság is; az élvezetek kevésbé szélsőségesek, a jólét pedig általánosabb; a tudomány kevésbé látványos és a tudatlanság ritkább; az érzelmek kevésbé hevesek és a szokások csiszoltabbak; több lesz a hiba, de kevesebb a bűn.

Ha már nem a lelkesedés és a hit heve irányítja a polgárokat, megesik, hogy a felvilágosultság és a tapasztalat készíti nagy áldozatokra őket; minden ember egyformán gyenge lévén, egyformán fogja érezni, hogy szüksége van embertársaira; és tudván, hogy támogatásukat csak együttműködése árán nyerheti el, minden nehézség nélkül rá fog jönni arra, hogy ami számára egyéni érdek, az egybeolvad az általános érdekekkel.

A nemzet a maga összességében talán kevésbé lesz ragyogó, dicső és erőteljes, de az állampolgárok többségének jobb sors jut osztályrészül, a nép pedig békésebben él, nem azért, mintha nem remélné jobbat, hanem mert tudatában van jólétének.

A dolgok ilyen elrendezésében, ha nem jó és célszerű is minden, a társadalom mindenesetre magáévá teszi azt, ami tényleg célszerű és hasznos benne, s az emberek, egyszer s mindenkorra lemondván az arisztokrácia által nyújtott előnyökről, élni fognak a demokráciában rejlő összes javakkal.

Mi azonban, meghaladva őseink társadalmi állapotát, változtatás nélkül lerontva intézményeiket, eszméiket és erkölceiket, ugyan mit állítottunk helyükbe?

A királyi hatalom tekintélye elhalványodott, anélkül, hogy helyébe lépett volna a törvények fensége; napjainkban a nép

megveti a tekintélyt, noha fél tőle, s a félelem sokkal többet csikar ki belőle, mint egykor a tisztelet és a szeretet.

Azt veszem észre, hogy tönkretettük azokat az egyéni létalakokat, amelyek elszigetelten is képesek voltak a zsarnokság ellen küzdeni; hogy a kormány a családtól, a céhektől, az emberektől elragadott összes előjogok egyedüli örököse: maroknyi állampolgár néha elnyomó, gyakran konzervatív hatalma helyébe a mindenkire egyaránt jellemző gyengeség lépett.

A vagyonok felaprózása csökkentette a távolságot szegény és gazdag között; de egymáshoz közeledve új okokat találtak a gyűlöletre; rettegő és irigy pillantásokkal méregeti egyik a másikat, s kölcsönösen elütik egymást a hatalomtól; a jogok eszménye sem egyikük, sem másikuk számára nem létezik, mindkettő szemében az erőszak tűnik a jelen egyetlen értelmének és a jövő egyedüli biztosítékának.

A szegény megőrizte atyái előítéleteinek nagy részét, ámde a hitük nélkül, tudatlanságukat erkölcsaik nélkül; cselekvésének vezérfonalául elfogadta az önérdek tanát, anélkül, hogy ismerné annak tudományát, és önzéséből legalább annyira hiányzik a felvilágosultság, mint annak idején az alázatából hiányzott.

A társadalom csendes, de nem azért, mert tudatában van erejének és jólétének, hanem mert sebezhetőnek és gyengének tudja magát; attól tart, ha erőfeszítést tesz, belehal; mindenki érzi a bajt, de senki sem rendelkezik kellő bátorsággal és energiával, hogy a jobbat keresse; vannak vágyaink, megbánásaink, bánataink és örömeink, de semmi látható vagy tartós eredményre nem vezetnek, hasonlóan az aggastyán szenvedélyeihez, amelyek tehetetlenségbe fulladnak.

Így hát elhagytuk mindazt, ami a régi állapotban jó volt, anélkül, hogy megszereztük volna a jelen állapotban rejlő hasznosat; szétromboltuk az arisztokratikus társadalmat, és önelégülten megállva a régi épület romjai között, úgy teszünk, mintha örökre itt akarnánk letelepedni.

Ami az értelem világában végbemegy, nem kevésbé siralmas látványt nyújt.

Útjában akadályoztatva vagy támasz nélkül maradva és saját féktelen szenvedélyeire hagyatkozva, a demokrácia Franciaországban mindent felborított, ami elébe került, és amit nem rombolt szét, azt is alapjaiban rázta meg. Szemlátomást nem azért terjesztette ki hatalmát fokozatosan az egész társadalomra, hogy aztán uralmát békésen megszilárdítsa; szüntelenül, mozgalmasan és zűrzavarosan haladt előre, mintha csatát vívna. A küzdelem hevétől fűtve, az ellenfelek nézeteinek és túlszainak nyomán az emberek áthágják saját nézeteik természetes határait; szem elől tévesztik, mely cél felé igyekeznek, és olyan hangot ütnek meg, amely nincs összhangban sem igazi érzelmeikkel, sem titkos ösztöneikkel.

Innen származik az a különös zűrzavar, amelynek kénytelen-kelletlen tanúi vagyunk.

Bárhogy kutatok is emlékezetemben, semmit nem találok, ami nagyobb elkeseredést és szálnalmat váltana ki, mint az, ami szemünk előtt lejátszódik. Úgy tűnik, ma már elszakadt a természetes összekötő kapocs a nézetek és a hajlamok, a cselekvés és a hit között; megszűnt a mindenkori összhang az emberek eszméi és érzelmei között, és úgy látjuk, a morális analógia törvényei is elvesztették érvényüket.

Vannak még köztünk olyan buzgó keresztények, akik vallásos lelkiületüket a túlvilágra érvényes igazságokkal szeretik táplálni; ezek kétségkívül lelkesedni fognak az emberi szabadságért mint minden morális nagyság forrásaért. A kereszténység, amely minden embert egyenlővé tett Isten előtt, nem fogja visszautasítani az állampolgárok egyenlőségét a törvény előtt. De bizonyos különös események összejátszása következtében az egyház pillanatnyilag azon hatalmak közé van ékelődve, amelyeket a demokrácia megdönteni készül, és nemegyszer kénytelen elvetni a számára oly kedves egyenlőséget, a szabad-

ságot pedig mint ellenségét megátkozni, noha kézen fogva szentesíthetné annak erőfeszítéseit.

Az ilyen vallásos emberek mellett látok azonban másokat is, akik tekintetüket inkább a földre, mint az égre irányítják; ők a szabadság bajnokai, nemcsak azért, mert a legnemesebb erények alapját vélik benne felfedezni, hanem főként azért, mert a legfőbb jó forrásának tekintik, következésképpen ösztönt szeretnék uralmát biztosítani és jótéteményeit az emberiséggel megismertetni: érthető, hogy sietve hívják segítségül a vallást, annál is inkább, mert be kell látniuk, hogy a szabadság uralmát nem lehet megvalósítani az erkölcsöké nélkül, ahogy az erkölcsök alapjait nem lehet lerakni a hit nélkül; ámde a vallást ellenfeleik sorában látják felbukkanni, s több se kell nekik: egyesek támadják, mások nem merik védelmezni.

Az elmúlt századokban az alantas és pénzsóvár lelkek a rabszolgaságot dicsőítették, a független szelleműek és nemes lelkűek pedig az emberi szabadság megmentéséért folytatták reménytelen küzdelmüket. Manapság azonban gyakran látunk természetből fogva nemes és büszke embereket, akiknek nézetei szöges ellentétben állnak hajlamaikkal, akik a szolgálatteljesítést és hitványságot magasztalják, amelyet maguk sohasem ismernek. Ismét mások viszont úgy beszélnek a szabadságról, mintha éreznék benne mindazt, ami szép és nagyszerű, s hangosan követelik az emberiség számára mindama jogokat, amelyeket mindig is félreismertek.

Látok továbbá olyan erényes és békés embereket, akiket jólétük és felvilágosodottságuk, tiszta erkölcsaik, kiegyensúlyozott szokásaik magától értetődően emelnek az őket körülvevő népesség élére. Eltelve a haza őszinte szeretetével, készek nagy áldozatokat hozni érte, a civilizáció mégis gyakran talál bennük ellenségeire, ugyanis összetévesztik annak visszásságait áldásaival, és fejükben a rossz eszméje elválaszthatatlanul azonosul az újéval.

Mellettük másokat is látok, akik a haladás nevében az em-

ber anyagi voltát hangsúlyozzák, s a hasznosat az igaz keresése nélkül, a tudást a hit nélkül, a jólétet az erénytől függetlenül akarják megelni: a modern civilizáció bajnokainak mondják magukat, arcátlanul annak élére tolakodnak, visszaélve a helyzettel, amelyet mások átengednek nekik és amelytől éppen az ő méltatlan voltuk riasztja vissza a többieket.

Hol tartunk tehát?

A vallásos emberek a szabadság ellen harcolnak, a szabadság bajnokai a vallást támadják; az emelkedett és nemes lelkű szellemek a rabszolgaságot dicsőítik, az alantasak és szolgalelkűek a függetlenségért szállnak síkra; a becsületes és felvilágosult állampolgárok mindenfajta haladás ellenségei; míg a minden hazaszeretetet és erkölcsöt nélkülözők a civilizáció és a felvilágosodás apostolainak képében tetszelegnek.

Vajon minden század hasonlított a miénkhez? Az ember vajon mindig olyan világot látott maga előtt, mint napjainkban, ahol már semmi sem forr össze semmivel; ahol az erény nem jár együtt a géniusszal és a géniusz a becsülettel; ahol a rend szeretete összekeveredik a zsarnokok szeszélyeivel és a szabadság szent kultusza a törvények megvetésével; ahol az öntudat csak homályos fényt vet az emberi cselekedetekre; ahol már semmi sem látszik tiltottnak, megengedettnek, becsületesnek, szégyenteljesnek, igaznak vagy hamisnak?

Higgyem talán azt, hogy a Teremtő, miután megalkotta az embert, magára hagyta, hadd küzdjön vég nélkül e minket körülvevő szellemi nyomorúság közepette? Nem, ezt nem tudnám hinni: Isten az európai társadalmaknak szilárdabb és békésebb jövőt szán; nem tudom, mik a céljai, de rendületlenül hiszek bennük, mert áthatolhatatlanok számomra, és inkább kételkedem saját elmém világában, mint az Ő igazságosságában.

Van a világon egy ország, ahol a nagy társadalmi forradalom, amelyről beszéltem, elérni látszik természetes határait; egyszerűen és könnyedén ment végbe, vagy inkább úgy fogal-

maznám, ebben az országban a nálunk most végbemenő demokratikus forradalom eredményei úgy érvényesülnek, hogy maga a forradalom nem zajlott le.

Azok a kivándorlók, akik a tizenhetedik század elején Amerikában letelepedtek, valamiképpen kibontották a demokrácia alapelvét mindazokból az eszmékből, amelyek ellen ez az elv a régi európai társadalmakban harcolt, és egyedül ezt vitték át az új világ tájaira. Ott aztán szabadon erősödhetett, és az erkölcsökkel karöltve, békésen fejlődhetett a törvényekben.

Minden kétséget kizárónak tűnik számomra, hogy előbb vagy utóbb, az amerikaiakhoz hasonlóan, mi is eljuthatunk az életfeltételek szinte teljes egyenlőségéhez. Ebből egyáltalán nem azt következtetem, hogy e társadalmi rendből mi szükség-szerűen ugyanazokat a politikai következtetéseket fogjuk levonni, mint amelyeket az amerikaiak levontak. Távol álljon tőlem az a meggyőződés, hogy ők találták meg a demokráciából fakadó egyetlen lehetséges kormányzási formát, de ha e két országban a törvényeket és az erkölcsöket létrehozó ok megegyezik, akkor feltétlenül érdekünkben áll megismerni az okozatait is mindkét helyen.

Ezért tehát nemcsak – egyébként indokolt – kíváncsiságom kielégítése céljából tanulmányoztam Amerikát; olyan tanulságokat akartam levonni, amelyek hasznunkra válhatnak. Olvasóim ugyancsak tévednének, ha azt hinnék, dicshimnusz akartam írni; e könyv elolvasása után bárki meggyőződhet róla, hogy ilyesmi egyáltalán nem állt szándékomban. Az sem volt célom, hogy a kormányzásnak ezt a formáját általában magasztaljam; mert én azok közül való vagyok, akiknek meggyőződése: az abszolút jó szinte soha nincs jelen a törvényekben. Arra sem törekedtem, hogy ítéletet mondjak, azaz eldöntsem, vajon ez a feltartóztathatatlan tűnő társadalmi forradalom előnyös vagy káros-e az emberiségre nézve. Elfogadom ezt a forradalmat mint befejezett, vagy majdnem befejezett tényt, és azon népek között, amelyek maguk tapasztalták érvényesülé-

sét, megkerestem azt, ahol a legteljesebben és a legbékésebben fejlődött ki, hogy világosan feltárjam természetes következményeit, és ha lehet, felismerjem, milyen módon állítható az emberek szolgálatába. Bevallom, Amerikában többet láttam, mint magát Amerikát; a demokrácia képét kerestem, hajlamaimmal, jellemzőivel, előítéleteivel, szenvedélyeivel együtt; meg akartam ismerni, már csak azért is, hogy tudjuk, mit remélhetünk vagy mit várhatunk tőle.

E mű első részében megpróbáltam bemutatni, hogy a demokrácia Amerikában, természetes módon, hajlamainak engedve és szinte korlátok nélkül, ösztöneire hagyatkozva, milyen irányt szabott a törvényeknek, milyen irányba terelte a kormányzást és általában milyen hatást gyakorolt az ügyek vitelére. Meg akartam tudni, milyen jónak és rossznak volt előidézője. Azt kutattam, az amerikaiak mely elővigyázatossági rendszabályokat alkalmaztak irányítására és melyeket nem alkalmaztak, továbbá igyekeztem feltárni az okokat, amelyek a társadalom kormányzását a demokrácia számára lehetővé tették.

A második részben céloomul tűztem ki annak a hatásnak a bemutatását, amelyet az életfeltételek egyenlősége és a demokrácia kormányzata gyakorol Amerikában a polgári társadalomra, a szokásokra, az eszmékre és az erkölcsökre, de máris kezdek elbátortalanodni e terv végrehajtását illetően. Mielőtt megvalósíthatnám e magam elé kitűzött feladatot, munkám már szinte feleslegessé válik. Lehet, hogy nemsokára valaki más is bemutatja az olvasónak az amerikai jellem legfőbb vonásait, és könnyed fátyollal álcázva a kép komolyságát, a valóságot olyan vonzerővel ruházza fel, amelyet én sohasem tudtam volna neki tulajdonítani.*

* Amikor munkám első kiadása megjelent, Gustave de Beaumont, aki útitársam volt Amerikában, még dolgozott a *Mária avagy a rabszolgaság az Egyesült Államokban* című könyvén, amely azóta már

Nem tudom, sikerült-e ismertetnem mindazt, amit Amerikában tapasztaltam, de abban biztos vagyok, hogy ez az őszinte szándék vezérelt, és legfeljebb csak tudtomon kívül engedtem a kényszernek, hogy a tényeket az eszmékhez igazítsam, ahelyett, hogy a tényeknek rendeljem alá az eszméket.

Amennyiben valamely kérdést írott dokumentumok alapján fel lehetett deríteni, gondom volt arra, hogy az eredeti szövegeket, a leghitelesebb és legtöbbre becsült szakmunkákat használjam fel.* Forrásaimat megadtam a jegyzetekben, így azokat bárki ellenőrizheti. Amennyiben véleményekről, politikai szokásokról, erkölcsök megfigyeléséről volt szó, mindig a legfelvilágosultabb emberek tanácsát kértem ki. Amennyiben fontos vagy kétséges dologról volt szó, nem elégedtem meg egy tanúval, hanem mindig az összes tanúk meghallgatása után döntöttem.

megjelent. Beaumont fő célja a négerek helyzetének bemutatása volt az angol-amerikai társadalomban. Műve új és élénk fényt vet majd a rabszolgaság problémájára, az egyesült köztársaságoknak erre az életbe vágó kérdésére. Lehet, hogy tévedek, de az az érzésem, hogy Beaumont könyve, miután felébresztette azok élénk érdeklődését, akik érzelmeket és leírásokat kerestek benne, megalapozottabb és tartósabb sikerre számíthat majd azoknak az olvasóknak a körében, akik mindenekelőtt valóságos megfigyelésekre és mély igazságokra számítanak.

* A törvényhozással és a közigazgatással kapcsolatos dokumentumokat olyan szolgálatkészen adták át, hogy erre mindig hálával fogok gondolni. Az amerikai hivatalnokok közül különösen segítette kutatásaimat Edward Livingstone, aki akkor államtitkár volt (ma teljhatalmú miniszter Párizsban). Amíg a kongresszusban töltöttem időmet, Livingstone volt szíves átadni nekem azoknak a dokumentumoknak nagy részét, amelyek birtokomban vannak a szövetségi kormányzatra vonatkozóan. Livingstone úr egyike azoknak a ritka személyeknek, akiket már műveik olvasásakor megszeretünk, akiket csodálunk és tisztelünk már mielőtt személyesen is megismernénk, és akinek hálával tartozni örömmel tölt el.

Ebben természetesen az olvasó hitelt kell adjon szavamnak. Mondanivalóm alátámasztására sokszor idézhettem volna az olvasó előtt is ismert vagy hitelt érdemlő tekintélyeket; de nem tettem. Vendéglátója házában az idegen gyakran tud meg olyan fontos igazságokat, amelyek csak a barát előtt tárulnak fel, a házigazda feloldva érzi magát az olykor kötelező hallgatás alól, nem tart az idegen indiszkréciójától, hiszen az továbbutazik. Mindezeket a bizalmas közléseket vételük pillanatában rögzítettem, de soha nem fogják irattáramat elhagyni. Inkább szenvedjen hátrányt elbeszéléseim sikere, mint hogy azoknak az utazóknak a listáját szaporítsam, akik hazatérésük után kínos zavarkeltéssel fizetnek a nagylelkű vendéglátásért, amelyben részük volt.

Tisztában vagyok azzal, hogy – minden gondosságom ellenére – mi sem könnyebb, mint könyvemet bírálni, ha ez egyáltalán valakinek valamikor szándékában áll.

Akik behatóan vizsgálják művemet, gondolom, fellelik az egészben azt a vezéreszmét, amelyre úgyszólván minden részlet felfűzhető. A tárgyalandó témák változatossága azonban oly nagy volt, hogy ha valaki az általam felsorolt tények összességével valamely elszigetelt tényt, az eszmék összességéből kiragadott gondolatot akar szembeállítani, ez minden nehézség nélkül sikerülni fog neki. Szeretnék abban a kegyben részesülni, hogy munkámat ugyanabban a szellemben olvassák, amely előttem a megírásakor lebegett, és az általános benyomás alapján ítélik meg, ahogyan magam is teszem, nem ilyen vagy olyan okoskodás, hanem a gondolatmenet egésze alapján.

Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a szerző, ha meg akarja magát értetni, kénytelen minden egyes eszméjét annak minden elméleti következményéig végigvinni, sőt nemegyszer egészen a hamis és az alkalmazhatatlan határáig elmenni; hiszen cselekvéseink során néha el kell térnünk a logika szabályaitól, de nem tehetjük ugyanezt gondolataink kifejezése során; az ember legalább annyi nehézséggel kerül szembe, ha

szavaiban következetlen, mint amikor cselekedeteiben következetes.

Befejezésül magam mutatok rá arra, amit az olvasók nagy része munkám legfőbb hiányosságának fog tekinteni. Ezzel a könyvvel senkinek sem kívántam szolgálatába szegődni, egyetlen pártot sem kívántam sem támogatni, sem támadni; azért írtam, hogy ha nem is másként, de legalább messzebbre lássak a pártoknál; míg ők a holnapon munkálkodnak, én a távolabbi jövőre akartam tekintetem szegezni.

ELSO KÖTET

Harmadik fejezet

Az amerikai angolok társadalmi rendje

A társadalmi rend általában valamely tényből, olykor a törvényekből, de leggyakrabban e kettő egyesüléséből keletkezik; létrejötte után viszont már maga is úgy tekinthető, mint a nemzetek magatartását irányító törvények, szokások és eszmék többségét létrehozó elsődleges ok: amit nem idéz elő, azt módosítja.

Ha meg akarjuk ismerni egy nép törvényhozását és erkölcsseit, mindenekelőtt társadalmi rendjét kell tanulmányoznunk.

Az amerikai angolok társadalmi rendjének legszembetűnőbb vonása az, hogy lényegénél fogva demokratikus

Új-Anglia első bevándorlói. – Egymás közt egyenlők. – Délen arisztokratikus törvényeket vezetnek be. – A forradalom korszaka. – Az öröklési törvény megváltoztatása. – E változás hatásai. – A nyugati új államokban az egyenlőség eléri végső határait. – A művelődés egyenlősége.

Számos érdembeli megjegyzést tehetnénk az amerikai angolok társadalmi rendjére vonatkozólag, az egyik azonban az összes többinél fontosabb.

Az amerikaiak társadalmi rendje a legnagyobb mértékben demokratikus. Így volt ez már a kolóniák kialakulásakor, de még inkább így van napjainkban.

Az előző fejezetben már elmondtam, hogy az Új-Anglia partjain letelepedő bevándorlók körében igen nagy egyenlőség uralkodott. Az Unió e részében az arisztokráciának még csírája sem települt le soha. Csakis a szellemiek révén lehetett befolyásra szert tenni. Bizonyos neveket a nép úgy tisztelt, mint az ész és az erények megtestesítőit. Egyes állampolgárok véleménye olyan hatással volt a népre, amelyet jogosan nevezhetnénk akár az arisztokratákéhoz hasonlóknak is, ha apáról fiúra örökíthető lett volna.

Ez volt a helyzet a Hudsontól keletre; e folyótól délnyugatra viszont és lefelé haladva egészen Floridáig, másként alakultak a dolgok.

A Hudsontól délnyugatra található államok legtöbbszörében angol nagybirtokosok telepedtek le. Magukkal hozták az arisztokratikus elveket és ezzel együtt az angol örökösödési törvényeket. Korábban már említettem, miért nem alakulhatott ki Amerikában erős arisztokrácia. Ennek okai fennállnak ugyan a Hudsontól délnyugatra is, de sokkal erőtlenebbül érvényesülnek, mint e folyótól keletre. Délen egyetlen ember is hatalmas földterületet művelhetett meg a rabszolgák segítségével. A kontinensnek ezen a részén tehát gazdag földbirtokosokat találhatunk, de befolyásuk nem olyan értelemben arisztokratikus jellegű, ahogyan Európában értelmezzük e szót, mivel nincs semmiféle privilégiumuk, és a rabszolgákkal való műveltetés nem hozta magával a jobbágybérlők gyakorlatát és az ezzel együtt járó földesúri előjogokat. Mindazonáltal, a Hudsontól délre a nagybirtokosok olyan felsőbb osztályt alkottak, amelynek megvoltak a saját eszméi és ízlése, és amely általában a politikai cselekvést is saját magában összpontosította. Ez a fajta arisztokrácia nem sokban különbözött a nép tömegeitől, amelynek szenvedélyeivel és érdekeivel könnyen

azonosult, nem ébresztvén maga iránt sem szeretetet, sem gyűlöletet, végeredményben inkább gyenge volt és kevésbé eleven. Délen ez az osztály állt a felkelés élére: az amerikai forradalom neki köszönheti legnagyobb alakjait.

Ekkortájt az egész társadalom felbolydult: a nép, amelynek nevében harcoltak, hatalommá vált és kedvet kapott az önálló cselekvésre; felébredtek benne a demokratikus ösztönök; az anyaország igáját széttörvén, az emberek mindenfajta függetlenségre törekedtek; az egyéni befolyás hatása lassanként megszűnt; a szokások és a törvények közös úton kezdtek haladni egyazon cél felé.

Az egyenlőséget végül az öröklési törvény tetőzte be.

Csodálkozom, hogy a régi és a modern közírók vajon miért nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget az öröklési törvényeknek* az emberi dolgok alakításában.

Igaz, hogy ezek a törvények a polgári jog körébe tartoznak; de oly hihetetlen mértékben befolyásolják a népek társadalmi rendjét, amelyet a politikai törvények csak kifejeznek, hogy mindenféle politikai intézmény elsődleges meghatározójának kellene lenniök. Ugyanakkor e törvények biztosan és egyöntetűen érvényesülnek a társadalomban; az elkövetkezendő generációkat valamely módon már születésük előtt kézben tartják. E törvények által az ember szinte isteni hatalomra tesz szert embertársai jövőjét illetően. A törvényhozó egyszer s minden-

* Az öröklésre vonatkozó törvényeken mindazokat a törvényeket értem, amelyeknek fő célja a javak sorsának szabályozása a tulajdonos halála után.

A *szubsztitúcióra* vonatkozó törvény ezek közé tartozik; e törvény, való igaz, megakadályozza, hogy halála előtt rendelkezessék javaival a tulajdonos, viszont megtartásuk kötelezettségét kizárólag azért rója ki rá, hogy azok érintetlenül szálljanak át örökösére. A szubsztitúciós törvénynek tehát az a fő célja, hogy szabályozza a javak sorsát a tulajdonos halála után. Ami ezen túl van benne, az csak alkalmazásának módozata.

korra szabályozza az állampolgárok öröklési jogát, azután századokon keresztül immár semmi dolga; mozgásba lendítvén művét, leveheti róla a kezét: a gépezet saját erejéből működik, és szinte magától halad előre a kitűzött cél felé. Alkalmas módon megszerkesztve egyesíti, összesűriti, néhány személy köré csoportosítja a tulajdont és később a hatalmat is; az arisztokráciát mintegy kipattantja a földből. Ha viszont más elvek irányítják, ha más úton indul el, hatása még gyorsabban érvényesül; széttöri, megosztja, feldarabolja a javakat és a hatalmat; olykor az is előfordul, hogy az emberek megijednek gyors előrehaladása láttán; mozgását megállíthatni nem remélvén, legalább akadályokat igyekeznek gördíteni útjába; ellenhatásokkal igyekeznek mozgását lassítani; hiú remény! Mindent szétzúz és szilánkokra szaggat, amivel útjában csak találkozik, szüntelenül fölemelkedik, majd visszahull a földre, míg végül mozgó és formálhatatlan homokhoz válik hasonlónvá, amelyre rátelepszik a demokrácia.

Ha az öröklési jog lehetővé teszi, sőt elrendeli az apa javainak egyenlő elosztását összes gyermekei között, annak kétféle következménye lehet; és bár mindkettő egyazon cél felé irányul, gondos megkülönböztetésük igen fontos.

Az öröklési jognál fogva minden egyes tulajdonos halála forradalmat idéz elő a tulajdonban; a javak nemcsak gazdájukat változtatják meg, hanem, mondhatni, természetüket is; szüntelenül egyre kisebb porciókra darabolódnak.

A törvénynek ez a közvetlen, bizonyos mértékig materiális hatása. Azokban az országokban tehát, ahol a törvény az elosztás egyenlőségét írja elő, a javak, főként a földbirtokok, szükségképpen állandóan csökkenő tendenciát mutatnak. Persze az ilyen törvényhozás hatásai csak hosszú távon lennének érezhetők, amennyiben a törvény szabadon érvényesülhetne; nevezetesen azért, mert hacsak nincs két gyermeknél több a családban (márpedig az olyan népességű országban, mint Franciaország, a család állítólag három főt számlál), a gyerme-

kek apjuk és anyjuk vagyonát elosztva nem lesznek semmivel sem szegényebbek, mint szüleik külön-külön véve.

Ez az egyenlő elosztási törvény azonban nemcsak a javak sorsára van hatással, hanem a birtokosok lelkére is, sőt szenvedélyeiket is segítségül hívja. Ezek a közvetett hatások gyorsan szétzúzzák a nagy vagyonokat, különösen a nagybirtokokat.

Azoknál a népeknél viszont, ahol az öröklési törvény az elsőszülöttségi jogon alapul, a földbirtokok többnyire osztatlanul szállnak át egyik generációról a másikra. Így a családi szellem mintegy a földben materializálódik. A család képviseli a földet, a föld képviseli a családot; örökre megőrzi a család nevét, eredetét, dicsőségét, hatalmát, erényeit. A múlt elpusztíthatatlan tanúja a föld, értékes záloga a jövőbeli létezésnek.

Ha az öröklési jog az egyenlő elosztást írja elő, akkor szétteri a családi szellem és a föld megőrzése között korábban fennálló bensőséges viszonyt; a föld többé már nem jelképezi a családot, hiszen elkerülhetetlenül felosztódik egy vagy két generáció után, nyilvánvalóan és szüntelenül csökken, míg végül teljesen el nem tűnik. A nagybirtokos fiai, ha nincsenek sokan, vagy ha sorsuk kedvezően alakul, remélhetik ugyan, hogy nem lesznek szegényebbek atyjuknál, de azt már nem, hogy megőrizhetik ugyanazon javakat: gazdagságuk szükségszerűen más elemekből tevődik össze, mint atyjuké.

Így aztán, ha a tulajdonost megfosztják a föld megtartását elősegítő érzelmektől, emlékektől, a gőgtől, az ambíciótól, biztosra vehetjük, hogy a földet előbb-utóbb el fogja adni, mert az eladáshoz jelentős anyagi érdeke fűződik, tekintve, hogy az ingó tőke minden másnál nagyobb haszonnal jár, és általa könnyebben kielégíthetők a pillanatnyi szenvedélyek.

Ha a nagybirtokok megoszlanak, többé már nem egyesíthetők; a kisbirtokos ugyanis arányosan nagyobb jövedelmet húz

földjéből*, mint a nagybirtokos; drágábban tudja tehát eladni, mint amaz. Így azok a gazdasági megfontolások, amelyek a gazdagot hatalmas birtokai eladására készítették, még inkább megakadályozzák abban, hogy kisbirtokokat vásároljon nagybirtokok újbóli létrehozása végett.

Amit családi szellemnek nevezünk, gyakran az egyéni egoizmus illúzióján alapszik. Az ember azon fáradozik, hogy leszármaszottai által valami módon örökre fennmaradjon, mintegy halhatatlanná váljék. Ott, ahol a családi szellem megszűnik, az egyéni egoizmus a maga valóságos hajlamainak megfelelően fog cselekedni. Mivel a család már csak valami megfoghatatlan, meghatározatlan, bizonytalan dologként él tudatában, az egyén pusztán a jelen kényelmére összpontosítja figyelmét: a következő generáció elindítására törekszik, semmi egyébbre.

Nem törekszik tehát többé a család örökös fenntartására, vagy legalábbis más eszközökkel munkálkodik rajta, mint amire a földbirtok készítette.

Az öröklési jog ily módon nemcsak megnehezíti a családok számára, hogy ugyanazokat a birtokokat érintetlenül megőrizték, hanem még a vágyat is kiöli belőlük, hogy egyáltalán megkíséreljék; szinte arra készíti őket, hogy a jog segítségével munkálkodjanak saját romlásukon.

Az egyenlő elosztás törvénye két úton halad: a dologra hatván az emberre hat; az emberre hatván a dologhoz jut el.

Mindkét módon alapjaiban támadja a földtulajdont, s gyorsan eltünteti a családot meg a birtokokat.**

* Nem azt akarom ezzel mondani, mintha a kisbirtokos jobban művelné a földjét, hanem hogy több lelkesedéssel és gondnal műveli, és munkája által visszanyeri azt, aminek hozzáértés tekintetében híjával van.

** A föld lévén a legszilárdabb birtok, időről időre akadnak olyan gazdag emberek, akik nagy áldozatokra készek megszerzése érdekében, illetve akik hajlandók jövedelmük jelentős részének feláldozására, a többi megőrzése céljából. De ez csak véletlen. Az ingatlan

Mi, a tizenkilencedik században élő franciák, akik folyvást tanúi lehetünk az öröklési jog által előidézett politikai és társadalmi változásoknak, mi aztán igazán nem kételkedhetünk erejében. Nap mint nap látjuk, amint végighalad földjeinken, útjában lerontja házaink falát és kidönti legelőink kerítését. Az öröklési jog már sok mindent véghezvitt nálunk, de azért még akad számos tennivalója. Emlékeink, nézeteink és szokásaink még mindig hatalmas akadályokat gördítenek útjába.

Az Egyesült Államokban már majdnem befejezte romboló művét. Itt tanulmányozhatók a legfőbb következményei.

A forradalom idején szinte minden államban eltörölték az angol öröklési törvényeket.

A szubsztitúciós törvényt oly módon változtatták meg, hogy csak alig észrevehetően akadályozhassa a javak szabad mozgását.¹

Az első generáció kihalásával kezdetét vette a földek megosztása. Ahogy az idő előrehaladt, ez a mozgás egyre gyorsabb ütemű lett. Napjainkban, alig hatvan év múltán, a társadalom képe szinte már felismerhetetlen; a nagybirtokos családok jó-szerivel kivétel nélkül belesüllyedtek a közönséges tömegbe. New York államban, ahol pedig igen sokan voltak, ma már csak két család tartja fenn magát nagy nehézségek közepette,

tulajdon iránti vágy ma már inkább csak a szegények között lelhető fel. A kisbirtokost, aki kevésbé pallérozott, kisebb képzelőerejű, lanyhább szenvedélyű, mint a nagybirtokos, általában csak egy vágy hajtja, nevezetesen, hogy növelje birtokát, és gyakran előfordul, hogy örökség, házasság vagy szerencsés ügyvitel folytán apránként meg is szerzi, amit kíván.

A föld megosztásának igénye mellett él tehát az emberben egy másik vágy is, amely a föld megsokszorozására irányul. Ez a tendencia azonban, amely elegendő a birtokok végtelenségig való osztódásának megakadályozására, ahhoz nem elég erős, hogy nagy földbirtokokat teremtsen, és főként ahhoz nem, hogy ezeket ugyanazon a családon belül tartsa meg.

mintegy a szakadék szélén, mely kész arra, hogy bármely percben elnyelje őket. A nemrégén még gazdag családok fiai ma már mint kereskedők, ügyvédek, orvosok működnek. A legtöbbjük teljesen homályba vészett. Az öröklődő rangok és megkülönböztető jegyek legutolsó nyomai is eltűntek; az öröklési jog mindenütt lefelé egyenlősített.

Ám ez nem jelenti azt, mintha az Egyesült Államokban nem lennének gazdagok, mint bárhol másutt; nem is ismerek más országot, ahol a pénz szeretete oly mélyen gyökerezne az emberek szívében, mint éppen itt, vagy ahol oly mélységes megvetéssel tekintenének a javak állandó egyenlőségére, mint éppen itt. De a vagyon hihetetlen gyorsasággal cserél gazdát, s a gyakorlat azt mutatja, hogy egymás után két generáció csak nagy ritkán élvezheti.

Ez a kép, bármily színesnek tűnik is, mégis csak tökéletlen fogalmat adhat mindarról, ami az újonnan létrejött nyugati és délnyugati államokban történik.

Az elmúlt évszázad végén elszánt kalandorok kezdtek behatolni a Mississippi völgyébe. Mintha másodszor is felfedezték volna Amerikát; nemsokára ide irányult a bevándorlók zöme, és egészen új közösségek születtek a semmiből. Olyan államok, amelyeknek néhány évvel korábban még nevük sem volt, egyszer csak az amerikai Unió egyenrangú tagjaivá váltak. Nyugaton figyelhetjük meg, hogyan érte el a demokrácia a legvégső határait. Ezeknek a szinte véletlenszerűen kialakult államoknak a lakosai csak tegnap érkeztek arra a földre, amely ma a sajátjuk. Egymást alig ismerik, és mit sem tudnak legközelebbi szomszédjuk történetéről. Az amerikai kontinensnek ezen a részén tehát a lakosság nemcsak a nagy nevek és nagy vagyonok befolyását nem ismeri, hanem mentes azon természetes arisztokrácia befolyásától is, amely a felvilágosultságból és az erényből születik. Senki sem gyakorolja azt a tiszteletre méltó hatalmat, amellyel az emberek olyan valakit ruháznak fel, aki egy életen át jótéteményeket gyakorol a szemük láttára. Az új

nyugati államoknak már vannak lakói, a társadalom azonban még egyáltalán nem alakult ki.

De Amerikában nemcsak az anyagi javak terén egyenlőek az emberek; az egyenlőség bizonyos mértékig magára a művelődésre is kiterjed.

Nem hiszem, hogy akad még egy ország a világon, ahol az arányokat is figyelembe véve, oly kevés lenne a teljesen tudatlan és oly csekély számú a tudós, mint éppen Amerikában.

Az elemi oktatás mindenki számára elérhető, a felsőbb oktatás viszont szinte senki számára sem az.

Mindabból, amit fentebb elmondtunk, ez könnyen érthető, és, mondhatni, szükségszerű következménynek számít.

Csaknem minden amerikai jólétben él; tehát könnyedén megszerezheti az emberi ismeretek alapelemeit.

Amerikában kevés a gazdag; tehát majd minden amerikai kénytelen valamilyen foglalkozást űzni. Minden foglalkozás inaskodással jár. Az amerikaiak tehát csak életük első éveit szentelhetik az általános műveltség megszerzésének: tizenöt éves korukban munkába állnak; így aztán oktatásuk többnyire akkor ér véget, amikor a mienk kezdetét veszi. Ha mégis folytatódik, pusztán sajátos és jövedelmező ismeretanyag megszerzésére irányul; úgy tanulmányozzák a tudományt, mint valamely mesterséget, és csak azokat az alkalmazási lehetőségeket ragadják meg benne, amelyeknek közvetlen haszna kézenfekvő.

Amerikában a gazdagok nagy része szegényen kezdte életét; aki tétlen, szinte kivétel nélkül szorgalmasan dolgozott ifjúkorában; következésképpen, amikor kedvük lenne a tanulmányokhoz, nincs rá idejük, amikor meg rendelkeznének a szükséges szabad idővel, már nincs hozzá kedvük.

Nincs tehát Amerikában olyan osztály, amelynek körében az intellektuális örömök iránti hajlam könnyen és a szabad idővel együtt öröklődne, s amely a szellemi munkálkodást nagy becsben tartaná.

Így nemcsak az ilyen munka végzésének lehetősége hiányzik, hanem az arra irányuló vágy is.

Amerikában az emberi ismeretek terén kialakult egy bizonyos közepszerű színvonal. Minden elme ehhez közeledett, egyik emelkedve, a másik alászállva.

Rengeteg olyan személlyel találkozhatunk tehát, akik nagyjából azonos szintű ismerettel rendelkeznek a vallás, a történelem, a természettudományok, a politikai gazdaságtan, a törvénykezés vagy a kormányzás dolgairól.

A szellemi képességek egyenlőtlensége azonban magától Istentől ered, és az ember nem képes megakadályozni szüntelen előfordulását.

Mindabból azonban, amire eddig rávilágítottunk, az következik, hogy a szellemi képességek, melyek a Teremtő akaratából mindig egyenlőtlenek maradnak, legalább egyenlő lehetőségeket kapnak.

Így tehát napjainkban Amerikában az arisztokrata elem, amely születésétől fogva mindig is vérszegény volt, bár nem szűnt meg teljesen, annyira meggyengült, hogy vajmi nehezen tulajdoníthatunk neki bármiféle befolyást az ügyek menetére.

Viszont az idő múlása, az események és a törvények nemcsak túlnyomóvá, hanem szinte kizárólagossá tették a demokratikus elemet. Semmiféle családi vagy testületi befolyást nem lehet felfedezni, gyakran még valamennyire tartós egyéni befolyás sem tapasztalható.

Amerika tehát társadalmi rendjét tekintve a lehető legkülönbösebb jelenség. Az emberek vagyonuk és szellemi szintjük tekintetében egyenlőbbek, vagy másképpen fogalmazva, egyformán erősebbek, mint a világ bármely más országában vagy bármely más században, amelynek emlékét történelmünk őrzi.

Az amerikai angolok társadalmi rendjének politikai következményei

Az ilyen társadalmi rend politikai következményeit könnyebben beláthatjuk.

Lehetetlen azt feltételezni, hogy az egyenlőség előbb-utóbb be ne hatoljon a politika világába is. Elképzelhetetlen, hogy az emberek bizonyos téren örökké egyenlőtlenek maradjanak, míg más téren egyenlőek; végül is csak idő kérdése, s mindenütt egyenlőkké válnak.

Én viszont csak két módját tudom elképzelni annak, hogy az egyenlőség uralkodjék a politika világában: vagy minden állampolgárnak biztosítani kell a politikai jogokat, vagy egyiküknek sem.

Mindazon népek számára tehát, amelyek a társadalmi fejlődés olyan fokára jutottak el, mint az amerikai angolok, nehezen képzelhető el valamiféle közbenső megoldás a mindenkinek osztályrészül jutó szuverenitás és egyetlen ember abszolút hatalma között.

Ne áltassuk magunkat: az általam leírt társadalmi rend szinte egyforma könnyedséggel mehet át az egyik vagy a másik állapotba.

Ténylegesen létezik az az egyenlőségre irányuló férfias és jogos szenvedély, amely arra készíti az embereket, hogy mindannyian próbáljanak erősekké és megbecsültekké válni. Ez a szenvedély hajtja a kicsiket, hogy a nagyok közé emelkedjenek; de az emberi szívben megvan az egyenlőtlenységnek az az elfajzott ösztöne is, amely a nagyokat le akarja rántani a saját színvonalára, és arra akar kárhóztatni mindenkit, hogy többre becsülje az egyenlőséget a szolgaságban, mint az egyenlőtleniséget a szabadságban. Nem arról van szó, hogy a demokratikus társadalmi rendben élő népek természettől fogva megvetnék a szabadságot, sőt ösztönösen kívánják azt. De a szabadság nem jelenti vágyaik fő és folytonos tárgyát; az egyenlőséget imádják

örök hévvel; gyors nekibuzdulásokkal és hirtelen erőfeszítésekkel a szabadság felé rugaszkodnak, és ha célt tévesztenek, beletörődnek, de egyenlőség híján semmivel sem elégedettek, s inkább vállalják a pusztulást, mint egyenlőségük elvesztését.

Másrészt, ha az állampolgárok többé-kevésbé mindnyájan egyenlőek, nagyon nehezen védhetik meg függetlenségüket a hatalom támadásai ellen. Mivel egyikük sem elég erős, hogy a siker reményében vívja meg harcát, nem marad más hátra a szabadság biztosítására, mint az erők egyesítése. Ilyen összefogás azonban nem mindig adódik.

A népek tehát két nagy fontosságú politikai következtetést vonhatnak le ugyanazon társadalmi rendből; ezek a következmények hihetetlenül különböznek egymástól, ám ugyanarról a töről fakadnak.

Az amerikai angolok kerültek szembe elsőként az általam leírt félelmetes alternatívával, és szerencsésen elkerülték az abszolút hatalmat. A körülmények, a történelmi eredet, a felvilágosultság és főként az erkölcsök tették lehetővé számukra, hogy megalkossák és fenntartsák a nép szuverenitását.

Ötödik fejezet

Mielőtt az Unió kormányzásáról beszélnénk, tanulmányoznunk kell, mi a helyzet az egyes államokban

Az itt következő fejezetben tanulmányozzuk a népszuverenitás elvén nyugvó amerikai kormányzási formát, annak eszközeit, akadályait, előnyeit és veszélyeit.

Mindjárt felbukkan az első nehézség: az Egyesült Államok bonyolult alkotmánnyal rendelkezik: két önálló, de egymáshoz kapcsolódó, sőt ha szabad magam így kifejezni, egymásba bújtatott társadalmat találunk; két teljesen elkülönülő és majdnem független kormányzatot: az egyik mindennapos és meghatározatlan, a társadalom napi szükségleteinek kielégítésére szolgál; a másik kivételes és körülhatárolt, s csak bizonyos általános kérdésekben lép működésbe. Egyszóval, huszonnégy kis szuverén állam együttese alkotja az Unió nagy egységét.

Ha az Uniót előbb akarjuk megismerni, mintsem az egyes államokat tanulmányoznánk, lépten-nyomon akadályokba ütközünk. Az Egyesült Államok szövetségi kormányzati formája utoljára jelent meg; eredetileg nem egyéb, mint a köztársaság módosítása, az egész társadalomban előzőleg elterjedt és tőle függetlenül érvényesülő politikai elvek összegezése. A szövetségi kormányzat egyébként, mint már említettem, a kivétel; az egyes államok kormányzata az általános szabály. Az az író, aki egy ilyen kép egészét akarná bemutatni a részletek megismer-

tetése előtt, szükségszerűen a homályosság és az önismétlés hibájába esnék.

A jelenlegi amerikai társadalmat irányító nagy politikai elvek minden kétséget kizáróan az *államban* születtek és fejlődtek ki. Tehát az államot kell megismernünk, hogy minden másnak a kulcsát megeljük.

Azok az államok, amelyek manapság az Amerikai Uniót alkotják, az intézmények külső megjelenését illetően mind egyforma képet mutatnak. A politikai vagy közigazgatási élet három cselekvési központba sűrűsödik, amelyek az emberi testet mozgató különböző idegközpontokhoz hasonlíthatók.

Az első fokon található a *község*, feljebb a *megye* és végül az *állam*.

A községi rendszer Amerikában

Miért kezdi a szerző a politikai intézmények vizsgálatát a községnél? – A község minden népnél megtalálható. – A községi szabadság életre hívásának és fenntartásának nehézségei. – Jelentősége. – Miért választotta a szerző Új-Anglia községi rendszerét vizsgálatára fő tárggyául?

Nem véletlenül vizsgálom mindenekelőtt a községet.

A község az egyetlen egyesülés, amely olyannyira benne rejlik a természetben, hogy ahol emberek gyűlnek össze, önmagától kialakul a község.

A községi társadalom tehát minden nép körében fennáll, bármilyenek is a szokásai és a törvényei; a királyságot és a köztársaságot az ember hozza létre és alkotja meg; a község viszont, úgy tűnik, közvetlenül Isten keze nyomán kel életre. A község attól fogva létezik, hogy emberek vannak, viszont a községi szabadság ritka és kényes dolog. Bármely nép létrehozhat nagy politikai gyülekezeteket, mivel rendszerint kellő

számban akadnak körében olyan személyek, akiknél a felvilágosultság helyettesíti – bizonyos mértékig – az ügyekben való jártasságot. A község durva elemekből tevődik össze, akik nem mindig hajolnak meg a törvényhozó előtt. A községi függetlenség létrehozása ahelyett, hogy egyre könnyebbé válnék a nemzetek felvilágosodásának előrehaladtával, mind nehezebb lesz. A nagymértékben civilizált társadalom csak nehezen tűri el a községi szabadságra irányuló törekvéseket; nem szenvedheti annak sok-sok rendhagyóságát, és kedvét veszti sikere láttán, holott nem ismeretes még a kísérlet végeredménye.

A község szabadsága, amely oly nehezen jön létre, egyben a legvédtelenebb is a hatalom beavatkozásaival szemben. A községi intézmények magukra hagyatva aligha tudnák felvenni a harcot egy vállalkozó szellemű és erős kormányzattal; ahhoz, hogy sikeresen védjék magukat, előbb ki kell bontakozniok s össze kell kapcsolódniok a nemzeti eszmékkel és szokásokkal. Így tehát a községi szabadság, amíg át nem hatolt az erkölcsbe, könnyen szétzúzható, viszont addig nem hatolhat be az erkölcsökbe, míg előbb hosszú ideig meg nem volt a törvényekben.

A községi szabadság, mondhatni, kívül esik az emberi erőfeszítések körén. Az is csak ritkán fordul elő, hogy egyáltalán megalkotják; valahogyan önmagától születik. Szinte titokban fejlődik a félbarbár társadalom mélyén. A törvények és az erkölcsök állandó hatása, a körülmények és főként az idő képesek végül is megszilárdítani. Bátran mondhatjuk, hogy az európai kontinens összes nemzetei közt nincs egy sem, amelyik ismerné.

A szabad népek ereje mégis a községben rejlik. A községi intézmények ugyanazt jelentik a szabadság számára, mint az elemi iskola a tudomány számára; a nép általuk fér a szabadsághoz, s tanulja meg, hogyan élhet vele békésen és szokhat hozzá alkalmazásához. Községi intézmények nélkül a nemzet létrehozhat szabad kormányzatot, de nem ismerheti a szabadság szellemét. Múló szenvedélyek, a pillanat érdekei, a körül-

mények játéka a függetlenség látszatát kölcsönözhetik neki; ám a társadalmi test bensejében rejlő visszafojtott despotizmus előbb vagy utóbb felszínre bukkan.

Abból a célból, hogy az olvasóval jobban megértessem azokat az általános elveket, amelyeken az Egyesült Államokban a község és a megye politikai szervezete alapszik, hasznosnak véltem modellként kiragadni egy államot, azt részletesen megvizsgálni, majd ezt követően gyors pillantást vetni az ország többi részére is.

Új-Anglia egyik államát választottam ki.

A község és a megye szervezete nem egyforma az Unió minden részében; mindazonáltal könnyen felismerhető, hogy az egész Unióban azonos vagy megközelítőleg azonos elvek határozták meg az egyik, illetve a másik szervezet kialakulását.

Ugyanakkor úgy tűnt számomra, hogy ezek az elvek Új-Angliában jelentősebb mértékben fejlődtek ki, és következményeiket tekintve messzebbre vezettek, mint bárhol másutt. Éppen ezért érzékletesebbek és így az idegen számára könnyebben megfigyelhetők.

Új-Angliában a községi intézmények összetett és szabályos együtttest alkotnak; kellőképpen régiek; erősek a törvények és még erősebbek az erkölcsök jóvoltából; hihetetlen befolyást gyakorolnak az egész társadalomra.

Mindezek alapján méltóak figyelmünkre.

A község nagysága

Az új-angliai község (*township*) a francia kanton és község között helyezkedik el. Általában két-három ezer lakosa van*;

* A községek száma Massachusetts államban 1830-ban 305 volt; a lakosok száma 610 014; vagyis átlagban mintegy 2000 lakos jut egy községre.

nem túlságosan nagy, így mindenkinek nagyjából azonosak az érdekei, viszont elég népes ahhoz, hogy a jó igazgatás feltételei mindig biztonsággal megtalálhatók legyenek benne.

Községi hatóságok Új-Angliában

A nép itt is, akárcsak másutt, minden hatalom forrása. – Saját maga intézi főbb ügyeit. – Nincs községi tanács. – A községi hatalom legnagyobb része a select-men kezében összpontosul. – A mód, ahogy az ügyeket intézik. – A község lakóinak közgyűlése (town-meeting). – Az összes községi tisztviselők felsorolása. – Kötelező és díjazott funkciók.

A nép a községen belül éppúgy, mint bárhol másutt, a társadalmi hatalom forrása, de sehol másutt nem intézi a közügyeket közvetlenebb módon. Amerikában a nép olyan gazda, akinek a legnagyobb mértékig keresni kell a kegyeit.

Új-Angliában a többség, amennyiben az állam általános ügyeiről van szó, képviselői közbeiktatásával cselekszik. Ez így szükségszerű; a községen belül viszont, ahol a törvényalkotói és a kormányzási ténykedés igen közel áll a kormányzottakhoz, egyáltalán nem alkalmazzák a képviseleti rendszert. Nincs községi tanács. A választók testülete, miután kinevezte előljáróit, maga irányítja azokat mindenben, ami nem az állam törvényeinek egyszerű végrehajtása.*

* Ugyanezek a szabályok a nagy községek esetében nem alkalmazhatók. Ezeknek általában polgármesterük van és két ágazatra osztott községi testületük; de ez olyan kivétel, amelyhez törvényi felhatalmazás szükségeltetik. (Lásd az 1822. február 22-i törvényt, amely Boston város közigazgatását szabályozza. *Laws of Massachusetts*. II. kötet, 588. oldal.) Ez érvényes a nagy városokra. Az is gyakran előfordul, hogy a kis városok sajátos igazgatással rendelkeznek. 1832-ben New York állam területén az ily módon igazgatott települések száma 104 volt. (*William's Register*.)

A dolgok ilyenén rendje annyira különbözik a mi nézeteinktől és annyira ellentétes szokásainkkal, hogy jobb megértésük céljából néhány példát kell fölemlítenünk.

A közfunkciók rendkívül nagyszámúak és változatosak a községen belül, mint ahogyan alább kitűnik, mindazonáltal a közigazgatási hatáskörök nagy része az évente választott kis-számú egyén, az úgynevezett *select-men** kezében összpontosul.

Az állam általános törvényei bizonyos számú kötelezettséget rónak a *select-men*re. Ezek teljesítéséhez nincs szükség igazgatótjaik felhatalmazására, és csak személyes felelősségük terhe mellett vonhatják ki magukat alóluk. Az állam törvényének értelmében például nekik kell községükben összeállítani a választói névsort; amennyiben ezt elmulasztják, vétséget követnek el. Viszont minden olyan dologban, amely a községi hatóságok igazgatása alá tartozik, a *select-men* a népakarat végrehajtói, éppúgy, mint ahogy nálunk a polgármesterek a községi tanács határozatait hajtják végre. A leggyakrabban saját felelősségükre cselekednek, és a többség által korábban megfogalmazott elvek megvalósítását segítik elő a gyakorlatban. De ha bármiképp változtatni akarnak a fennálló renden, vagy ha új vállalkozásba kívánnak fogni, saját hatalmuk forrásához kell visszamenniök. Tegyük fel, hogy iskola építéséről van szó: a *select-men* egy kijelölt napon és helyen összehívják az összes választót; itt előadják, milyen szükséglet mutatkozott; tájékoztatást nyújtanak e szükséglet kielégítésének módozatairól, a

* Hármat választanak a kis községekben, kilencet a nagyobbakban. Vö. *Town officer*. 186. oldal. Lásd továbbá a massachusettsi főbb törvényeket, amelyek a *select-men*re vonatkoznak.

Az 1786. február 20-i törvény, I. k. 219. o.; 1796. február 24-i törvény, I. k. 488. o.; 1801. március 7-i törvény, II. k. 45. o.; 1795. június 16-i törvény, I. k. 475. o.; 1808. március 12-i törvény, II. k. 186. o.; 1787. február 28-i törvény, I. k. 302. o.; 1797. június 22-i törvény, I. k. 539. o.

szükséges pénzösszegről, a kijelölendő helyről. A közgyűlés, miután mindenben kikérték véleményét, elfogadja az elvet, kijelöli a helyet, megszavazza az adót, és akaratának teljesítését a select-men kezébe helyezi.

Egyedül a select-mennek áll jogában a községi közgyűlés (*town-meeting*) összehívása, de ezt kérni is lehet tőlük. Ha a tulajdonosok közül tízen valamilyen új tervet dolgoznak ki és azt a község elé akarják terjeszteni jóváhagyás céljából, kéri a lakosok általános összehívását; a select-men kötelesek a kérésnek eleget tenni, és ilyen esetben csak elnökölnek a közgyűléseken.*

Ezek a politikai erkölcsök, ezek a társadalmi szokások kétségkívül nagyon különböznek a mieinktől. Pillanatnyilag nem óhajtok felettük sem ítéletet mondani, sem pedig rávilágítani azokra a rejtett okokra, amelyek előidézték és életben tartják őket; mindössze bemutatásukra szorítkozom.

A select-ment minden évben újraválasztják, április vagy május hónapban. A községi közgyűlés ugyanakkor egész sor más községi elöljárót** is megválaszt, akik fontos igazgatási részfunkciókat látnak el. Az ülnökök kivetik az adókat; az adószedők beszedik azokat. A rendőrbiztosnak nevezett tisztviselő meg van bízva a rendőri feladatok ellátásával, őrködik a köztereken, és biztosítja a törvények tényleges betartását. Egy másik, akit községi írnoknak neveznek, bejegyzi az összes határozatokat, és vezeti a polgári anyakönyveket. A pénztáros ügyel a községi pénzösszegekre. Ide sorolandók még a szegények felügyelője, akinek az az igen nehéz feladata, hogy érvényt szerezzen a nincstelenekről szóló törvénynek; továbbá a tanfelügyelők, akik a közoktatást irányítják; az útfelügyelők, akik a nagyobb és kisebb rendű utak karbantartásával foglal-

* Lásd *Laws of Massachusetts*, 1786. március 25-i törvény, I. k. 250. o.

** Uo.

koznak, és ezzel megkapjuk a községi igazgatásban részt vevő főbb tisztségviselők listáját. De a funkciók elosztása itt nem fejeződik be: a községi tisztségviselők* között találunk még plébániai felügyelőket, akik az egyházi szolgáltatások díját állapítják meg; egyéb felügyelőket, akik közül egyesek az állampolgárok erőfeszítéseit irányítják tűzvész esetén; mások ellenőrzik a betakarítást; ismét mások elrendezik a bekerített legelőkkel és földekkel kapcsolatos esetleges problémákat; végül mások a fakimérést, a súlyokat és mértékeket ellenőrzik.

Összesen tizenkilenc főbb funkciót számlálhatunk a községben. Minden lakos köteles pénzbüntetés terhe mellett elfogadni e különböző funkciókat, amelyeknek legtöbbje fizetéssel is jár, hogy a szegény állampolgárok is nehézség nélkül e tisztségeknek szentelhessék idejüket. Egyébként az amerikai rendszer értelmében a tisztségviselők fizetése nem meghatározott. Általában minden általuk végrehajtott aktusnak szabott ára van, és csak az után részesülnek díjazásban, amit ténylegesen elvégeztek.

A községi életről

Ki-ki annak legjobb bírása, ami rá tartozik. – A népszuverenitás elvének következménye. – E doktrína alkalmazása az amerikai községben. – Az új-angliai község szuverén mindama tekintetben, ami csak reá tartozik, minden másban alárendelt. – A község kötelezettségei az állammal szemben. – Franciaországban a kormány kölcsönzi hivatalnokait a községnek. – Amerikában a község kölcsönzi az övéit a kormánynak.

* Mindezek a tisztségek ténylegesen léteznek a gyakorlatban. Az összes községi előjárói funkció részleteire vonatkozóan lásd *Isaac Goodwin* könyvét: *Town officer*. Worcester 1827.; valamint a massachusettsi általános törvények háromkötetes gyűjteményét. Boston 1823.

Már korábban említettem, hogy az egész angol–amerikai politikai rendszer fölött a népszuverenitás elve lebeg. E könyv minden egyes oldala e doktrínának újabb és újabb alkalmazásait ismerteti.

Azoknál a nemzeteknél, ahol a népszuverenitás dogmája uralkodik, minden egyén a szuverenitás egyenlő eleme, egyenlő módon vesz részt az állam kormányzásában.

Minden egyént tehát egyforma mértékben tartanak felvilágosultnak, erényesnek és erősnek.

Mi okból engedelmeskedik tehát az egyén a társadalomnak, és melyek engedelmességének természetes határai?

Nem azért engedelmeskedik a társadalomnak, mintha alábbvaló lenne az őt irányítóknál, vagy másoknál kevésbé képes önmaga kormányzására; azért engedelmeskedik a társadalomnak, mert a hozzá hasonlókkal való együttműködés hasznosnak tűnik számára, és tudja, hogy az együttműködés nem létezhetik szabályozó hatalom nélkül.

Mindabban tehát, ami állampolgári kötelességeit illeti, alattvalóvá vált. Mindabban, ami csak reá vonatkozik, uralkodó maradt: tetteiért egyedül Istennek tartozik számadással. Innen származik az az alapelv, miszerint az egyén az egyedüli és legjobb bírója annak, ami saját érdekeire vonatkozik, és hogy a társadalomnak csak akkor áll jogában az egyén tetteit irányítani, ha az illető azokkal a társadalmat sérti, vagy ha a társadalomnak szüksége van az együttműködésére.

Ezt a doktrínát az Egyesült Államokban széles körben elfogadták. Másutt fogom megvizsgálni, milyen általános befolyással bír ez az elmélet az élet apróbb dolgaira: itt csak a községről szólok.

A község, összességében véve és a központi kormányzathoz képest olyan, mint minden más egyed, amelyre az általam említett elmélet vonatkozik.

A községi szabadság tehát az Egyesült Államokban magából a népszuverenitás dogmájából ered; az összes amerikai köztár-

saságok többé-kevésbé elfogadták ezt a függetlenséget; de Új-Anglia népei közt a körülmények különösen kedvezően alakultak fejlődésükre nézve.

Az Uniónak ebben a részében a politikai élet a községeken belül született meg; szinte azt mondhatnánk, hogy kezdetben minden egyes község független nemzet volt. Amikor később az angol királyok részt kívántak maguknak a szuverenitásból, a központi hatalomra korlátozták erőfeszítéseiket. Olyan állapotban hagyták meg a községet, ahogyan találták. Ma már az új-angliai községek alattvalók; de elvileg korántsem voltak azok, vagy ha igen, csak nagyon kis mértékben. Nem kapták a hatalmat; ellenkezőleg, úgy tűnik, inkább ők mondtak le függetlenségük egy részéről az állam javára: ez a megkülönböztetés igen fontos, és az olvasónak ezt egy pillanatra sem szabad figyelmen kívül hagynia.

A község általában csak akkor van alávetve az államnak, ha olyan érdekről van szó, amelyet én *társadalminak* neveznék, azaz olyan érdekről, amelyben másokkal osztozik.

Mindazt tekintve, ami csak rájuk vonatkozik, a községek független testületek maradtak; és azt hiszem, egyetlen olyan lakossal sem lehet találkozni Új-Angliában, aki elismerné az állami kormányzatnak azt a jogát, hogy a tisztán községi érdekek irányításába avatkozzék.

Azt látjuk tehát, hogy az új-angliai községek vesznek és eladnak, védekeznek és támadnak a bíróságok előtt, költségvetési bevételeket és kiadásokat kezelnek, anélkül hogy bármiféle igazgatási hatóságnak eszébe jutna közbelépni.*

Ami a társadalmi kötelezettségeket illeti, azoknak eleget kell tenniök. Ha az államnak pénzre van szüksége, a község nem döntheti el szabadon, nyújt-e támogatást, avagy visszautasítja a kérést.** Ha az állam utat akar építeni, a község nem zárhat-

* Lásd *Laws of Massachusetts*, 1786. márc. 23-i törvény, I. k. 250. o.

** Uo., 1786. február 20-i törvény, I. k. 217. o.

ja el előle területét. Ha az állam rendőri intézkedést hoz, a községnek azt végre kell hajtania. Ha az állam egységesíteni akarja az oktatást az ország egész területén, a községnek a törvény által előírt iskolákat kell létrehoznia.* Az Egyesült Államok közigazgatásának tárgyalásakor látni fogjuk, hogy e különféle esetekben hogyan és milyen személyek által kényszerül a község engedelmeskedni. Itt csak a kötelezettség tényét akarom leszögezni. Ez a kötelezettség korlátozott, de ezt előírván, az állam kormányzata tulajdonképpen egy alapelvet nyilvánít ki: a végrehajtást illetően a község általában fenntartja összes egyedi jogait. Ily módon igaz, hogy az adót a törvényhozás szavazza meg, de a község veti ki és szedi be; valamely iskola létrehozása kötelező, de a község építi fel, tartja fenn és irányítja.

Franciaországban az állami adószedő veti ki a községi adókat; Amerikában a községi adószedő veti ki az állami adót.

Ugyanilyen módon, nálunk a központi kormány kölcsönzi hivatalnokait a községnek; Amerikában a község adja kölcsön tisztségviselőit a kormánynak. Ez önmagában eleve is rávilágít arra, milyen mértékben különbözik e két társadalom.

A községi szellem Új-Angliában

Miért váltja ki az új-angliai község lakói ragaszkodását? – A községi szellem létrehozásának nehézségei Európában. – A községi jogok és kötelességek Amerikában előmozdítják e szellem kialakulását. – A haza megfoghatóbb dolog az Egyesült Államokban, mint bárhol másutt. – Miben nyilvánul meg a községi szellem Új-Angliában? – Milyen szerencsés következményekkel jár?

* Uo., 1789. június 25-i és 1827. március 8-i törvény, I. k. 367. o. és III. k. 179. o.

Amerikában nemcsak a községi intézmények léteznek, hanem a községi szellem is, amely ezeket fenntartja és erősíti.

A községnek Új-Angliában két olyan előnyös vonása van, amely megléte esetén fokozza az emberek érdekelttségét: a függetlenség és az erő. Igaz, a község zárt körben mozog, amelyből nem léphet ki, de ezen belül szabad mozgástere van. Már maga ez a függetlenség is valóságos jelentőséggel ruházza fel, akkor is, ha egyébként népességének száma és jellege ezt nem biztosítaná számára.

Be kell látnunk, hogy az emberek érzelmei általában mindig oda irányulnak, ahol az erő rejlik. Soha nem látjuk a hazaszeretetet hosszabb ideig érvényesülni meghódított országokban. Új-Anglia lakója nem azért ragaszkodik községéhez, mert ott született, hanem mert benne olyan szabad és erős egyesülést lát, amelynek ő is tagja, és amelyet érdemesnek tart arra, hogy irányítani igyekezzék.

Gyakran előfordul Európában, hogy maguk a kormányon levők sajnálkoznak a községi szellem hiánya felett; mindenki egyetért abban, hogy a községi szellem a rend és a közbiztonság fontos eleme, de senki nem tudja, hogyan idézheti elő. Ha a községet erősítik és függetlenné teszik, attól tartanak, ezzel gyengítik a társadalmi hatalmat és anarchiával fenyegetik az államot. Ha viszont megfosztják a községet függetlenségétől, nem találnak állampolgárokat, hanem csak igazgatottakat.

Jegyezzünk meg mindazonáltal egy fontos dolgot: a község Új-Angliában oly módon van megalkotva, hogy élénk érzelmeket képes kiváltani, s ugyanakkor rajta kívül nincs más, ami felszíthatná az emberi szív ambiciózus szenvedélyeit.

A megyei tisztviselők nem választhatók és hatáskörük korlátozott. Maga az állam is csak másodlagos fontosságú; létezése homályba vész és senkit sem zavar. Kevés az olyan ember, aki a központi kormányzatban való részvételért szívesen eltávolodnék érdekei középpontjától, és hajlandó lenne megzavarni érvényesülésüket.

A szövetségi kormány hatalmat és dicsőséget biztosít mindazoknak, akik irányítják, de csak igen keveseknek adatik meg, hogy sorsának irányt szabjanak. Az elnökség olyan magas tisztviselői funkció, amelyhez csak előrehaladott korban lehet eljutni; ha valaki más magas rangú szövetségi posztot nyer el, az szinte csak a véletlen műve, és csak akkor következik be, ha az illető más pályán már híressé vált. Az érvényesülés állandó célja nem lehet e tisztségek megszerzése. A községen belül, az élet mindennapi viszonylatai közepette alakul ki a megbecsülés iránti vágy, a tényleges érdekek érvényesítésének szükséglete, a hatalom és a közélet íze; a szenvedélyek, amelyek oly gyakran megzavarják a társadalmat, egészen más alakot öltenek akkor, ha a házi tűzhely közelében, szinte a család kebelén belül érvényesülhetnek.

Nézzük csak, milyen gonddal *aprózzák fel* – ha szabad magam így kifejeznem – a hatalmat az amerikai községben, csak azért, hogy a közügyekben a lehető legtöbb embert érdekeltté tehessék. A választóktól függetlenül, akiket időről időre kormányzási aktusra szólítanak fel, mennyi különböző funkciót találunk, hány és hány különböző előljárót, akik hatáskörükben mindannyian azt az erős testületet képviselik, amelynek nevében eljárnak! Hány ember él saját érdekében a községi hatalommal, és végzi munkáját saját magától!

Az amerikai rendszer a községi hatalmat nagyszámú állampolgár között osztja fel, de ugyanakkor nem riad vissza a feladatok megsokszorozásától sem. Az Egyesült Államok polgárai joggal hasonlítják a haza szeretetét valamiféle kultuszhoz, amely szertartások végzésével jár.

Ily módon a községi élet valahogyan minden pillanatban megnyilvánul; nap mint nap valamilyen feladat teljesítésében vagy valamilyen jog érvényesítésében jelentkezik. Ez a politikai gyakorlat a társadalmat állandó és ugyanakkor nyugodt mozgásban tartja, felvillanyozza, de nem zavarja.

Az amerikaiak a hegylakókéhoz hasonló szeretettel ragaszkodnak városukhoz; náluk a hazának határozott és erőteljes vonásai vannak; jellege markánsabb, mint másutt.

A községek élete Új-Angliában általában boldog. A kormányzat éppúgy ízlésük, mint választásuk tükrözője. Az Amerikában uralkodó mélységes béke és anyagi virágzás közepette a közösségi élet viharai bizony igen ritkák. A községi érdekek képviselte könnyen megy. Emellett a nép már rég kijárta a politikai nevelés iskoláját, vagy inkább mondjuk úgy, teljesen tanultan érkezett arra a földre, ahol most lakik. Új-Angliában a rang szerinti megoszlás már az emlékekben sem él; nincs tehát olyan rész a községben, amely a többiek elnyomására törne, és az egyént sújtó igazságtalanság elvész az általános elégedettségben. Ha a kormány hibát követ el, és nyilvánvalóan könnyen lehet ilyet találni, az egyáltalán nem szúr szemet, mert a kormány ténylegesen a kormányzottakból jön létre, és már elegendő az is, hogy épp csak bukácsoljon, mert atyai büszkeséggel tekintenek rá. Egyébként sincs összehasonlítási alapjuk. Anglia valamikor uralkodott a gyarmatok egésze fölött, de a nép mindig maga irányította községi ügyeit. A nép szuverenitása a községen belül tehát nemcsak ősi, hanem erendendő állapot is.

Az új-angliai lakos azért ragaszkodik a községhez, mert az erős és független; szíven viseli ügyeit, mert részt vesz irányításukban, szereti, mert jó sorsot biztosít számára; belé helyezi reményeit és minden ambícióját; kiveszi részét a községi élet minden ügyes-bajos dolgából; abban a korlátozott szférában, amely az övé, megpróbálja a társadalmat kormányozni; hozzá szokik azokhoz a formákhoz, amelyek nélkül a szabadság csak forradalmak árán jut előre, átítatódik ezen eszméktől, kedvet kap a rendhez, megérti a hatalom harmóniáját, és végül világos és gyakorlati elképzeléseket alkot kötelességei természetéről és jogai terjedelméről.

A megye Új-Angliában ugyanaz, mint az arrondissement (járás, kerület) Franciaországban. – Pusztán közigazgatási célból létesült. – Nincs képviselte. – Nem választható tisztviselők igazgatják

Az amerikai megye sokban hasonlít a francia arrondissement-hoz (járás, kerület). Ugyanúgy, mint nálunk, önkényesen húzták meg határait; olyan egységet alkot, amelynek részei nem állnak szükségszerű kapcsolatban egymással, és amelyeket sem érzelmek, sem emlékek, sem a közös élet elemei nem fűznek össze. Pusztán közigazgatási célból létesült.

A község túlságosan kicsiny kiterjedésű ahhoz, hogy keretet adhasson az igazságszolgáltatásnak. A megye tehát az elsőfokú bírósági fórum. Minden megyének van bírósága*, seriffje, aki a bírósági ítéleteket végrehajtja, és börtöne a bűnözők őrzésére.

Vannak olyan szükségletek, amelyek megközelítően azonos módon jelentkeznek a megye összes községeiben; természetes volt tehát, hogy ezek kielégítésére központi hatóságot hozzanak létre. Massachusettsben ezt a hatóságot bizonyos számú előljáró alkotja, akiket az állam kormányzója jelöl ki, tanácsa** véleményének meghallgatása után.***

A megyei közigazgatási tisztviselők csak korlátozott és kivételes hatalommal rendelkeznek, amely csak kevés számú és előre meghatározott esetre terjed ki. Az állam és a község tökéletesen elegendő a dolgok normális menetének biztosításá-

* Lásd *Laws of Massachusetts*, 1821. február 14-i törvény, I. k. 551. o.

** A kormányzó tanácsa választott testület.

*** Lásd *Laws of Massachusetts*, 1819. február 20-i törvény, II. k. 494. o.

hoz. Ezek a tisztviselők nem tesznek mást, mint előkészítik a megyei költségvetést, amelyet a törvényhozás megszavaz.* Olyan testület nincs, amely akár közvetve, akár közvetlenül képviselné a megyét.

A megyének tehát nincs a szó szigorú értelmében vett politikai léte.

Az amerikai alkotmányok legtöbbjében kettős tendenciát figyelhetünk meg, amely a törvényhozót egyrészt a végrehajtó hatalom megosztására, másrészt a törvényhozói hatalom koncentrálására készíti. Új-Angliában magának a községnek a léte vitathatatlan alapelveként érvényesül, de ugyanezt a létet mesterségesen kellene kialakítani a megyében, ami nem is bizonyult szükségesnek: minden községnek egyetlen közös képviselője van, az állam, amely minden országos jogkör birtokosa; tehát fogalmazhatunk úgy is, hogy a községi és nemzeti ténykedésen kívül csupán egyedi erők léteznek.

A közigazgatásról Új-Angliában

Amerikában egyáltalán nem vehető észre a közigazgatás. – Miért? – Az európaiak úgy akarják létrehozni a szabadságot, hogy a társadalmi hatalmat megfosztják némely jogától; az amerikaiak pedig úgy, hogy megosztják a hatalom gyakorlását. – Szinte az egész tulajdonképpeni közigazgatás a községen belül, a községi tisztviselők között felosztva létezik. – Sem a községben, sem magasabb szinten nem vehető észre az igazgatási hierarchia semmiféle jele. – Miért van ez így? – Miért egyöntetű mégis az állam igazgatása? – Kinek a feladata annak biztosítása, hogy a községi és megyei igazgatás tiszteletben tartsa a tör-

* Lásd *Laws of Massachusetts*, 1791. november 2-i törvény, I. k. 60. o.

vényt? – A bírói hatalom bevezetése a közigazgatásba. – A minden tisztségviselőre kiterjesztett választási alapelv következménye. – A békebíróról Új-Angliában. – Ki nevezi ki? – Feladata a megye igazgatása. – Biztosítja a községek igazgatását. – Felsőbb törvényszékek. – Milyen módon járnak el? – Ki fordul hozzájuk? – A felügyeleti és a panaszjog éppúgy felaprózódik, mint minden egyéb közigazgatási funkció. – A pénzbírságokból való részesedés kedvez a feljelentőnek.

Az Egyesült Államokat járva, az európainak az tűnik leginkább fel, hogy amit nálunk kormányzásnak vagy igazgatásnak neveznek, az ott egyszerűen hiányzik. Amerikában vannak írott törvények, amelyek mindennapos alkalmazásával mindenütt találkozhatni; minden az emberek körül forog, csak éppen a hajtóerőt nem lehet sehol sem felfedezni. A társadalmi gépezet irányító kéz minduntalan eltűnik a szem elől.

Mindazonáltal, ahhoz hasonlóan, ahogyan minden nép kénytelen az emberi nyelvet alkotó bizonyos nyelvtani formákat alkalmazni gondolatai kifejezésére, a társadalmak is kénytelenek fennállásuk érdekében alávetni magukat valamilyen hatalomnak, máskülönben anarchiába zuhannának. Ez a hatalom különböző módon lehet megosztva, de szükségszerűen valahol mindig érvényesül.

A hatalom erejét kétféle módon lehet csökkenteni az egyes nemzeteknél.

Az első módszer abban áll, hogy a hatalmat magában az alapelvében gyengítik, megfosztván a társadalmat bizonyos esetekben az önvédelem jogától avagy képességétől; Európában a hatalom ilyenén gyengítését hívják általában a szabadság megteremtésének.

Van egy másik módszer is a hatalom erejének gyengítésére: ez nem abban áll, hogy megfosztják a társadalmat jogai egynemelyikétől, vagy törekvéseit megbéklyózzák, hanem abban,

hogy erőinek alkalmazását több kézbe helyezik le, megsokszorozzák a hivatalnokok számát, és mindegyiküket felruházzák mindazon hatalommal, amely a rájuk bízott funkciók betöltéséhez szükséges.

Vannak népek, melyeket a társadalmi hatalmak ilyen felosztása még anarchiába taszíthatja; de önmagában véve ez a felosztás korántsem anarchikus. A tekintély illetén megosztása kétségkívül csökkenti hatásának erejét és veszélyességét, de egyáltalán nem zúzza szét.

Az Egyesült Államokban a forradalmat a szabadság iránti érett és megfontolt vágy hozta létre, nem pedig a függetlenség homályos és határozatlan ösztöne. Egyáltalán nem rendbontó szenvedélyekre támaszkodott; ellenkezőleg, kéz a kézben haladt a rend és az egyenlőség szeretetével.

Az Egyesült Államokban korántsem állították, hogy az embernek szabad országban joga van bármit tennie; inkább oly változatos társadalmi kötelezettségeket róttak rá, mint sehol másutt; eszükbe sem jutott a társadalmi hatalmat annak alapelveiben támadni és jogait vitatni, csak arra szorítkoztak, hogy gyakorlását megosszák. Ily módon azt akarták elérni, hogy a hatalom legyen nagy és a hivatalnok kicsiny, s mindezt azért, hogy a társadalom továbbra is jól szabályozott és szabad maradjon.

Nincs a földön ország, ahol a törvény oly ellentmondást nem tűrő lenne, és ahol alkalmazásának joga oly sok kéz között oszlanék meg, mint éppen Amerikában.

A közigazgatási hatalom, ahogyan az Egyesült Államokban létrehozták, semmi központi vagy hierarchikus vonást nem mutat fel; éppen ezért marad észrevétlen. A hatalom létezik, de nem tudni, hol találjuk képviselőjét.

Fentebb láttuk, hogy az új-angliai községek nem szorulnak gyámságra. Tehát maguk érvényesítik saját érdekeiket.

Rendszerint ugyancsak a községi elöljárók vannak megbízva

az általános állami törvények végrehajtásának ellenőrzésével, vagy magával végrehajtásukkal.*

Az általános törvényektől függetlenül az állam olykor általános rendőrségi szabályokat ír elő; de rendszerint a községek és a községi hivatalnokok szabályozzák a békebírákkal egyetértésben és a helyi szükségleteknek megfelelően a társadalmi lét részletkérdéseit, kihirdetik a közegészségre, a közrendre és a polgárok erkölcsös magatartására vonatkozó előírásokat.**

Végül a községi elöljárók feladata, és pedig minden külső ösztönzéstől mentesen, mindazoknak az előre nem látható szükségleteknek a kielégítése, amelyek bármely közösségben előadódhatnak.***

Mindabból, amit elmondtunk, következik, hogy a közigazgatási hatalom Massachusettsben *szinte* teljesen a község körében található°, de a községen belül számosan megosztva birtokolják.

* Vö. *Town officer*, különösen a *Select-men, Assessors, Collectors, Schools, Surveyors of highways*. . . (választott férfiak, ülnökök, adószedők, iskolák, útfelügyelők) címszavakat. Egy példa a sok közül: az állam tiltja az indok nélküli utazást vasárnap. A *tythingmen*, azaz községi hivatalnokok feladata e törvénynek érvényt szerezni.

Lásd *Laws of Massachusetts*, 1792. március 8-i törvény, I. k. 410. o.

A select-men állítják össze a választói névjegyzékeket a kormányzóválasztás előtt, és továbbítják a szavazás eredményeit a köztársasági miniszternek. (1797. február 24-i törvény, uo., I. k. 488. o.)

** Példa: a select-men adnak engedélyt a csatornák építésére és jelölik ki a megfelelő helyet vágóhíd felállítására vagy olyan tevékenység gyakorlására, amelynek közelsége a lakosságra ártalmas.

Lásd az 1785. június 7-i törvényt, I. k. 193. o.

*** Példa: a select-men ügyelnek ragályos betegség előfordulása esetén a közegészségre, és a békebírókkal egyetértésben meghozzák a szükséges intézkedéseket. (1797. június 22-i törvény, I. k. 539. o.)

° Azért mondom, hogy *szinte*, mert vannak a községi életnek olyan eseményei, amelyeket akár a békebírák intéznek el, saját körükben,

A franciaországi községben valójában csak egy közigazgatási tisztségviselő van, a polgármester.

Láttuk, hogy az új-angliai községekben legalább tizenkilenc van belőlük.

Ez a tizenkilenc tisztségviselő általában nem függ egymástól. A törvény minden egyes előjáró köré gondosan meghúzta cselekvésének lehetséges körét. E körön belül a tisztségükkel járó feladatok végrehajtásában teljhatalmat élveznek, és nem tartoznak semmiféle községi hatóság alá.

Ha pillantásunkat a község fölé emeljük, alig láthatunk olyasmit, ami az adminisztratív hierarchia nyomaira utalna. Előfordul olykor, hogy a megyei tisztségviselők megváltoztatják a község vagy a községi tisztviselők valamelyike által hozott határozatot*; de általában azt mondhatjuk, hogy a megyei tisztviselőknek nincs beleszólásuk a községi tisztségviselők dolgaiba.** Ha mégis beleszólnak, csak a megyével kapcsolatos kérdésekben tehetik.

A községi és megyei előjárók elenyésző számú és eleve pontosan körülírt esetben kötelesek eljárásaik eredményéről a

akár a békebíráknak a megyeszékhelyen működő testületei döntenek el. Például a békebírák jogosultak a különféle engedélyek megadására. Lásd az 1787. február 28-i törvényt, I. k. 97. o.

* Példa: engedélyt csak olyan egyénnek adnak ki, akinek jó magaviseletét a select-men elismerik. Ha a select-men megtagadják az engedély kiadását, a személy panasszal élhet a békebírókból álló felsőbb törvényszék előtt, és ezek megadhatják az engedélyt. Lásd az 1808. március 12-i törvényt, II. k. 186. o. – A községnek joga van szabályrendeleteket kiadni (*by-laws*) és ezek be nem tartása esetén meghatározott nagyságrendű büntetést kiszabni; de ezeket a rendeleteket a felsőbb törvényszékeknek jóvá kell hagyniok. Lásd az 1786. március 23-i törvényt, I. k. 254. o.

** Massachusettsben a megyei tisztségviselőket gyakran megbízzák a községi igazgatási aktusok jóváhagyásával; de majd később látni fogjuk, hogy ezt a felülvizsgálatot mint bírói hatalom, nem pedig mint igazgatási hatóság látják el.

központi kormánynak beszámolni.* De a központi kormányt nem egy adott személy képviseli, akinek feladata lenne általános rendőrségi előírások vagy törvényvégrehajtási utasítások kiadása, folyamatos kapcsolat fenntartása a megyei és a községi igazgatási tisztviselőkkel, magaviseletük ellenőrzése, cselekedeteik irányítása vagy hibáik megbüntetése.

Nincs tehát olyan központ, ahol az igazgatási hatalom sugarai összefutnának.

Hogyan sikerül mégis a társadalmat nagyjából egyöntetű módon kormányozni? Hogyan készítetik engedelmességre a megyét és tisztviselőit, a községet és elöljáróit?

Új-Anglia államaiban a törvényhozói hatalom nagyobb körre terjed ki, mint nálunk. A törvényhozó úgyszólván a közigazgatás legmélyére hatol; a törvény a legapróbb részletekre is kiterjed: egyidejűleg írja elő az alapelveket és alkalmazásuk módját, így tehát a másodlagos testületeket és hivatalnokokat rengeteg részletes és szigorúan meghatározott kötelezettség betartására kényszeríti.

Ebből következik, hogy ha az összes másodlagos testületek és hivatalnokaik alkalmazkodnak a törvényhez, akkor a társadalom az élet minden szintjén és területén egyöntetűen jár el; kérdés azonban, hogyan kényszeríthetők a másodlagos testületek és hivatalnokaik a törvény betartására.

Azt mondhatjuk, hogy általában véve a társadalomnak csak két eszköz áll rendelkezésére, ha a hivatalnokokat a törvénynek való engedelmességre akarja bírni:

vagy megbízza egyiküket, hogy az összes többieket diszkrecionális jogkörrel igazgassa, és az engedelmesség megtagadása esetén leváltsa;

vagy pedig a bíróságokat bízta meg büntetés kiszabásával a vétséget elkövető személy terhére.

* Példa: a községi iskolai bizottságok évente jelentést tesznek az illetékes köztársasági miniszternek az iskolák állapotáról. Lásd az 1827. március 10-i törvényt, III. k. 183. o.

A kettő közt nem mindig lehet tetszés szerint választani.

A hivatalnok irányításának joga feltételezi, hogy le lehessen váltani, ha nem a kiadott rendelkezések szerint jár el, vagy magasabb beosztásba lehessen helyezni, ha feladatait ügybuzgalommal látja el. A választott előljárót viszont nem lehet sem leváltani, sem pedig előléptetni. A választott funkciók természetéből fakad, hogy azok a mandátum lejártáig visszavonhatatlanok. A választott előljáró ténylegesen csak a választóktól várhat dicséretet vagy büntetést, ha az összes közfunkciókat választás útján töltik be. Nem lehet tehát igazi hierarchia a tisztségviselők között, mert egy ember nem egyesítheti önmagában az utasítási jogot és az engedelmesség megtagadói elleni hatékony megtorlás jogát, továbbá az utasítás jogához nem csatolható a jutalmazás és a büntetés joga.

Azok a népek tehát, amelyek a választást bevezetik a kormányzás másodlagos gépezetébe, igen gyakran kénytelenek igazgatási módszerként a bíróságok kiszabta büntetések eszközével élni.

Éppen ezt nem lehet első pillanatra észrevenni. A kormányon levők a tisztségek választás útján való betöltését tekintik az első engedménynek, a bírói ítéleteknek választott előljárókra való kiterjesztését pedig a másodiknak. Ugyanakkor félnek is e két újítástól; mivel kényszerűségből is inkább hajlanak az első, mint a második felé, megadják a választhatóságot a tisztségviselőnek, és meghagyják függetlenségét a bíróval szemben. Mindazonáltal, e két eszköz egymást ellensúlyozza. Jól vigyázzunk: az a választáson alapuló hatalom, amely nincs alávetve a bírói hatalomnak, előbb-utóbb ellenőrizhetetlenné válik vagy megsemmisül. A központi hatalom és a választott közigazgatási testületek között csak a bíróságok szerepelhetnek közvetítőként. Csak a bíróságok képesek a választott tisztségviselőt engedelmességre készíteni a választó jogainak megsértése nélkül.

A bírói hatalom kiterjesztésének a politikai életben együtt kell járnia a választói hatalom növelésével. Ha e két dolog nem jár együtt, az állam végül anarchiába vagy szolgaságba süllyed.

Mindenkor észrevehető volt, hogy a bírói hatalom gyakorlása során kialakult szokások milyen rossz előkészítői a közigazgatási hatalom gyakorlásának.

Az amerikaiak atyáiktól, az angoloktól, átvették egy olyan intézmény eszméjét, amelyhez hasonlót az európai kontinensen nem találhatunk, nevezetesen a békebírák intézményét.

A békebíró a közéleti ember és az előljáró, a közigazgatási funkcionárius és a bíró között helyezkedik el. A békebíró felvilágosult állampolgár, de nem szükségképpen járatos a törvények útvesztőjében. Nem is bízzák meg mással, mint a társadalom feletti örökdéssel; ehhez több józan észre és egyenességre van szüksége, mint tudományra. A békebíró, amikor részt vesz a közigazgatásban, magával hozza bizonyos formák és a nyilvánosság tiszteletben tartása iránti hajlamát, ami igen csak zavaró dolog a despoták szemében; ugyanakkor egyáltalán nem válik a jog babonás tisztelőjévé, mint a magisztrátus, aki éppen ezért kevésbé alkalmas a kormányzásra.

Az amerikaiak átvették a békebírák intézményét, de megfosztották az anyaországbeli arisztokratikus jellegétől.

A massachusettsi kormányzó* minden megyében kinevez bizonyos számú békebírárt, akik e tisztséget hét éven keresztül töltik be.**

Ezenkívül a békebírák közül kijelöl megyénként hármat, akik a felsőbb törvényszéket (court of sessionst) alkotják.

* Később látni fogjuk, mi is az a kormányzó, de már itt el kell mondanom, hogy a kormányzó az egész állam végrehajtó hatalmát képviseli.

** Lásd Massachusetts alkotmányát, II. fejr. I. szekció, 9. bek.; III. fejr. 3. bek.

A békebírák egyénileg vesznek részt a közigazgatásban. Olykor megbízást kapnak, hogy a választott tisztségviselőkkel egyetértésben hajtsanak végre bizonyos közigazgatási aktusokat*; olykor bíróságot hoznak létre, amely előtt az előjárók perelhetik a nem engedelmeskedő állampolgárt, vagy az állampolgárok feljelenthetik a vétséget elkövető előjárót. A békebírák a felsőbb törvényszék keretei közt gyakorolják legfontosabb közigazgatási funkcióikat.

A felsőbb törvényszék évente kétszer ül össze a megyeszékhelyen. Feladata, legalábbis Massachusettsben, hogy a köztisztviselők nagy részét** engedelmességben tartsa.***

Jól megjegyzendő, hogy Massachusettsben a felsőbb törvényszék egyszersmind valóságos közigazgatási testület és politikai bíróság.

Azt mondtuk, a megye csak közigazgatásilag létezik. A felsőbb törvényszék maga szerez érvényt annak a kisszámú érdeknek, amely egyszerre több községet érint vagy a megye

* Egy példa a sok közül: idegen érkezik a községbe olyan területről, ahol fertőző betegség pusztít. Megbetegszik. Két békebíró elrendelheti, a select-men véleménye alapján, hogy a megyei seriff szállítsa el a beteget és őrködjék felette.

(1797. június 22-i törvény, I. k. 540. o.) A békebírák általában befolyanak a közigazgatás összes fontos aktusaiba, s ily módon félig bírósági jelleget adnak azoknak.

** Azt mondom, *nagy részét*, mert vannak olyan közigazgatási vétségek is, amelyeket a közönséges bíróságok tárgyalnak.

Példa: ha egy község megtagadja a közoktatási célokra előírt alap létesítését, vagy nem nevezi ki az iskolatanácsot, tetemes pénzbírságot kell fizetnie. Ezt a bírságot a *supreme judicial court*nak (felsőbb büntetőbíróház) nevezett bíróság vagy a *common pleas court* (polgári bíróság) szokta kiróni. Lásd az 1827. március 10-i törvényt, III. k. 190. o. – Ugyanez a helyzet, ha egy község elmulasztja felhalmozni a hadi készleteket. (1822. február 21-i törvény, II. k. 570. o.)

*** A békebírák személyes hatáskörükben részt vesznek a községek és a megyék irányításában. A községi élet legfontosabb döntéseit csak valamelyikük hozzájárulásával hozhatják meg.

községeinek összességére vonatkozik, és amelyet, következésképpen, nem lehet rábízni külön-külön egyik községre sem.

Ha a megyéről van szó, a felsőbb törvényszék feladatai tehát pusztán közigazgatási jellegűek, és amennyiben eljárási módjába bírói formákat is beiktat, ez csak a tájékozódást szolgálja*, és mintegy garanciát nyújt az igazgatottak számára. De ha a községek igazgatásáról van szó, szinte kivétel nélkül mint bírói testület jár el, és csak néhány nagyon ritka esetben közigazgatási testületként.**

A legelső nehézség itt az, hogy a község, mint szinte független hatalom, betartsa az állam általános törvényeit.

Láttuk, hogy a községek kötelesek évente kijelölni bizonyos számú magisztrátust, akiket ülnöknek neveznek és akik az adóelosztást végzik. Valamely község megpróbálhat kitérni az adófizetés kötelezettsége alól oly módon, hogy elmulasztja az ülnökök kinevezését. A felsőbb törvényszék ilyenkor a községre tetemes pénzbírságot ró ki.*** A bírságot a lakosság száma szerint testületileg hajtják be. A megyei seriff mint igazságügyi tisztviselő szerez érvényt a határozatnak. Ez az a mód, ahogyan a hatalom az Egyesült Államokban igyekszik mindjobban elrejtőzni a megfigyelő szeme elől. A közigazgatási irányítás szinte mindig a bírói mandátum mögé rejtőzik; ettől csak erősödik, mivel azzal a szinte ellenállhatatlan erővel is bír, amelyet az emberek a törvényi formának tulajdonítanak.

Ez az eljárás könnyen követhető és szinte magától értetődik.

* A megyei hatáskörbe tartozó ügyek, amelyekkel a felsőbb törvényszék foglalkozik, a következőkre korlátozódhatnak: 1. börtönök és bíróságok felállítása; 2. a megyei költségvetési javaslat megalkotása (melyet az állam törvényhozása szavaz meg); 3. az ily módon megszávozott adók felosztása; 4. bizonyos pátenslevelek kiszolgáltatása; 5. a megyei utak építése és karbantartása.

** Ha például egy útról van szó, a felsőbb törvényszék az esküdtszék segítségével hárítja el a végrehajtás szinte minden nehézségét.

*** Lásd az 1786. február 20-i törvényt, I. k. 217. o.

Amit a községtől követelnek, az általában világos és határozott; egyszerű, nem összetett; alapelv, nem pedig részletekre kiterjedő alkalmazás.* De a nehézség ott kezdődik, amikor nem a község, hanem a községi funkcionáriusok engedelmességének kikényszerítéséről van szó.

A köztisztviselők által elkövetett, nekik felróható tettek végső fokon az alábbi kategóriák egyikébe tartoznak:

hév és ügybuzgalom nélkül hajtja végre azt, amit tőle a törvény követel;

nem teszi meg azt, amit a törvény előír;

végül pedig, olyasmit tesz, amit a törvény tilt.

A bíróság csak a két utóbbi esetben folytathat eljárást a tisztségviselők ellen. A bírói eljáráshoz kiindulási alapként ténylegesen elkövetett és megítélhető aktus szükséges.

Így tehát, ha a select-men elmulasztják a törvényi előírások betartását a községi választások lebonyolításakor, pénzbírságra ítéltetők.**

De ha a köztisztviselő ostobán hajtja végre feladatát, ha hev és ügybuzgalom nélkül engedelmeskedik a törvény előírásainak, attól még biztosítva van mindenféle bírósági eljárás ellen.

Ez esetben a felsőbb törvényszék nem kényszerítheti kötelessége teljes mértékű végrehajtására a tisztségviselőt, még ha egyébként fel van is ruházva kellő adminisztratív jogkörrel.

* Van közvetett mód is a község engedelmességének kikényszerítésére. A községeket a törvény kötelezi az utak karbantartására. Ha elmulasztják a fenntartáshoz szükséges összeg megszavazását, az útkarbantartással megbízott községi előljáró felhatalmazást kap a szükséges pénzösszeg hivatalból való behajtására. Mivel ő maga felelős az egyes polgárok előtt az út rossz állapotáért, és mivel azok őt a felsőbb törvényszéknél bevádolhatják, biztos, hogy a községgel szemben élni fog a törvény adta különleges jogával. Ily módon a felsőbb törvényszék, miközben a tisztségviselőt fenyegeti, a községet készteti engedelmességre. Lásd az 1787. március 5-i törvényt, I. k. 305. o.

** *Laws of Massachusetts*, II. k. 45. o.

Csak a visszahívástól való félelem előzheti meg az ilyen kvázideliktumokat, és a felsőbb törvényszék egyáltalán nem letéteményese a községi hivatalnak; nem hívhatja vissza azt a tisztviselőt, akit nem ő nevezett ki.

Annak felderítésére, hogy az alsóbb rangú tisztségviselő hanyagul és buzgalom nélkül végzi-e munkáját, nincs más mód, mint az állandó ellenőrzés. A felsőbb törvényszék viszont évente csupán kétszer ül össze; egyáltalán nem felügyel, hanem csak a bepanaszolt vétségeket bírálja el.

A köztisztviselők hivatalból való elmozdításának önkényes hatalma képes egyedül garantálni azt a felvilágosult és aktív engedelmességet, amelyet a bírói megtorlás nem képes rájuk kényszeríteni.

Franciaországban az utóbbi garanciát az *adminisztratív hierarchiában* keressük, Amerikában a *választásban* vélük felfedezni.

Az elmondottakat tehát a következőkben tudnám összefoglalni:

Ha valamely köztisztviselő Új-Angliában *vétséget* követ el funkciói gyakorlása közben, a rendes bíróságok *mindenkor* hivatottak ennek megtorlására.

Amennyiben hibát követ el az *igazgatásban*, kizárólag közigazgatási bíróság jogosult a megbüntetésére, és ha az ügy súlyos vagy sürgős, a bíróság maga végzi el, amit a tisztviselőnek kellett volna végrehajtania.*

Végül pedig a tisztségviselő, ha vétségét az emberi igazságszolgáltatás nem képes meghatározni, sem elbírálni, évenként egy olyan megfellebbezhetetlen ítélőszék előtt jelenik meg, amely egyszer s mindenkorra megfosztja hivatalától; megbízásával együtt hatalma is semmivé válik.

* Példa: ha valamely község makacsul elmulasztja az ülnökök kinevezését, ezeket a felsőbb törvényszék nevezi ki és az ily módon kijelölt elöljárók ugyanolyan jogkörrel rendelkeznek, mint a választott elöljárók. Lásd a fentebb idézett 1787. február 20-i törvényt.

Ez a rendszer kétségtől jelentős előnyöket rejt magában, de végrehajtása során olyan gyakorlati nehézségbe ütközik, amelyre feltétlenül fel kell hívnunk a figyelmet.

Fentebb már megjegyeztem, hogy a felsőbb törvényszéknek, ennek az adminisztratív bíróságnak nincs felügyeleti joga a községi elöljárók fölött; jogi kifejezéssel élve, csak akkor járhat el ellenük, ha az ügyet *előterjesztik*. Pontosan ez a rendszer kényes pontja.

Az új-angliai amerikaiak nem állítottak fel ügyészi hivatalt a felsőbb törvényszékek mellett*; és meg kell hagyni, nehéz is lett volna ilyen hivatalt létesíteniök. Ha mindössze a megyeszékhelyeken neveztek volna ki vádemelő elöljárót, és nem rendeltek volna alá községi ágenseket, ez a személy semmivel sem tudhatott volna többet arról, mi történik szerte a megyében, mint maguk a felsőbb törvényszék tagjai. Ha viszont minden egyes községben ügynököket adtak volna mellé, akkor felruházták volna a legfélelmetesebb hatalommal, nevezetesen a bírói igazgatás hatalmával. A törvények egyébként a szokásokból fakadnak és az angol törvényhozásban ilyesmi nem szerepelt.

Az amerikaiak tehát megosztották a felügyeletet és a panasztéves jogát, éppúgy, mint minden egyéb igazgatási funkciót.

A nagy esküdtszék tagjainak kötelességük a törvény értelmében tájékoztatni azt a bíróságot, amely mellé rendeltettek, mindazokról a vétségekről, amelyeket megyéjükben elkövetnek.** Vannak olyan nagyobb vétségek, amelyeket a közvádló köteles hivatalból kivizsgálni***; a vétséget elkövetők meg-

* Azt mondom, a *felsőbb törvényszékek mellett*. A rendes bíróságok mellett létezik ugyanis olyan tisztségviselő, aki egynémely ügyészi feladatot lát el.

** A nagy esküdtszék tagjai kötelesek például bejelenteni az utak rossz állapotát. (Massachusettsi törvények, I. k. 406. o.)

*** Ha például a megyei kincstárnok egyáltalán nem továbbítja számadásait. (Massachusettsi törvények, I. k. 406. o.)

büntetésének kötelessége a pénzbüntetés beszédésével megbízott pénzügyi tisztviselőre hárul; így a községi pénztárnok feladata a tudomására jutott közigazgatási vétségek nagy részének megbüntetése.

De mindenekelőtt az egyéni érdekre apellál az amerikai törvényhozás*; ezt az alapelvet szüntelenül feltaláljuk az Egyesült Államok törvényeinek tanulmányozása során.

Az amerikai törvényhozók kevéssé bíznak az emberi becsületességben, de az embert mindig feltétlenül értelmes lényként fogják fel. A leggyakrabban tehát, a törvények végrehajtása érdekében, a személyes érdekre támaszkodnak.

Ha valamely közigazgatási vétség ténylegesen és kézzelfoghatóan az egyént sérti meg, világos, hogy a személyes érdek fogja a panasztevést garantálni.

De könnyen belátható, hogy amikor olyan törvényi előírásról van szó, amely hasznos ugyan a társadalomnak, de ezt az egyén ténylegesen nem érzi, akkor az egyén vonakodni fog a panasztételtől. Ily módon, és valamiféle hallgatólagos meg egyezés által, a törvény könnyen feledésbe merülhet.

Rendszerük szélsőséges volta következtében az amerikaiak kénytelenek a feljelentőt érdekeltté tenni a pénzbírságban való részesedés által.**

* Egy példa a sok közül: valamely személy megsérül, vagy kárt tesz kocsijában az utak rossz állapota miatt, jogában áll kártérítést követelni a felsőbb törvényszék előtt attól a községtől vagy megyétől, amelynek területén a kár bekövetkezett. (Massachusettsi törvények, I. k. 309. o.)

** Ellenséges támadás vagy felkelés esetén, ha a községi előjárók elmulasztják kiadni a szükséges eszközöket és municiót a polgárőrségnek, a község 200-tól 500 dollárig (1000-tól 2700 frankig) terjedő pénzbírságra ítéltető.

Könnyen felfogható, hogy az ilyen esetben senkinek sem érdeke, senkinek sem óhaja vállalni a vádló szerepét. A törvény tehát hozzáfűzi: „Bármely állampolgárnak joga van kérni az ilyen vétségek meg-

Veszélyes módszer ez, amely a törvény végrehajtását az erkölcsök züllése által biztosítja.

A megyei előljárók felett már nincs tulajdonképpeni köz-igazgatási hatalom, csak a kormányhatalom.

Általános eszmék az Egyesült Államok közigazgatásáról

Miben különbözik az Unió egyes államainak közigazgatási rendszere? – Minél inkább haladunk dél felé, annál kevésbé aktív és összetett a községi élet. – Az előljáró szerepe megnő, a választóké csökken. – Az igazgatás a községből a megyébe tevődik át. – New York, Ohio és Pennsylvania államai. – Az egész Unióra alkalmazható közigazgatási elvek. – A köztisztviselők választása avagy elmozdíthatatlanságuk. – Nincs hierarchia. – A bírói eljárások bevezetése a közigazgatásba.

Korábban már bejelentettem, hogy az új-angliai községi és megyei szisztéma részletes tanulmányozása után tekintetem az Unió többi része felé irányítom.

Minden egyes államban vannak községek és van községi élet; de a szövetséges államok egyikében sem találunk az új-angliaihoz mindenkor hasonlító községet.

Ahogy haladunk dél felé, a községi élet észrevehetően

büntetését; a pénzbüntetés fele a vádemelőt illeti.” Lásd az 1810. március 6-i törvényt, II. k. 326. o.

Nagyon gyakran találunk ilyen előírást a massachusettsi törvényekben.

Gyakran nem az egyént hívja föl a törvény a tisztviselők elleni panasztevésre, hanem a tisztviselőket ösztönzi a nem engedelmességből megbüntetésére. Példa: valamely lakos megtagadja a ráeső munka elvégzését az útkarbantartásban. Az útfelügyelőnek kell panaszt emelni ellene, és ha elítélik, a bírság fele őt illeti. Lásd a fentebb idézett törvényeket, I. k. 308. o.

egyre kevésbé aktív; a községben egyre kevesebb az előljáró, a jog és a kötelesség; a lakosság nem gyakorol olyan közvetlen befolyást az ügyek menetére; a községi gyűlések egyre ritkábbak és egyre kevesebb tárgyra térnek ki. A választott előljárók szerepe következésképpen viszonylag nagyobb, a választóké pedig kisebb; a községi szellem kevésbé élénk és erőteljesebb.*

New York államban kezdenek mutatkozni ezek a különbségek; Pennsylvániában már nagyon is szembetűnőek; de ha északnyugat felé haladunk, ismét elmosódottabbak. Az északnyugati államokat létrehozó telepések nagy része Új-Angliából származott el: magukkal hozták fogadott hazájukba szülőföldjük közigazgatási szokásait. Az ohioi község sok hasonlóságot mutat fel a massachusettsi községgel.

Láttuk, hogy Massachusettsben a közigazgatás alapelve a községben található. A község az a központ, ahol az emberek érdekei és érzelmei találkoznak. De megszűnik a község ilyen szerepe, amint lefelé haladunk olyan államok felé, ahol a felvilágosultság kevésbé általános, és ahol ennek megfelelően a község kevesebb garanciát nyújt a bölcsességre és kevesebb közigazgatási elemet tartalmaz. Ahogyan eltávolodunk Új-

* A részletekről lásd a New York állam felülvizsgált statútumait (*Revised statutes*) első rész, XI. fejezet, melynek címe: *Of the powers, duties and privileges of towns* (A községek jogairól, kötelességeiről és privilégiumairól) I. k. 336–364. o.

Lásd a *Digest of the laws of Pennsylvania* (Kivonat Pennsylvania törvényeiből) c. kötetben az *Assessors, Collectors, Constables, Overseers of the poor, Supervisors of highways* (Ülnökök, adószedők, rendőrbiztosok, szegényügyi felvigyázók, útfelügyelők) címszavakat; és a *Acts of a general nature of the State of Ohio* (Ohio állam általános törvényei) című gyűjteményben a községekre vonatkozó, 1834. február 25-i törvényt, 412. o.; – továbbá a különböző községi tisztségviselőkre vonatkozó előírásokat, például *township's clerks, trustees, overseers of the poor, fence-viewers, appraisers of property, township's treasurers, constables, supervisors of highways* (községi jegyzők, gondnokok, szegényügyi felvigyázók, határkerülő, vagyonbecslők, pénztárnokok, rendőrbiztosok, útfelügyelők).

Angliától, a községi élet tehát valahogyan a megyébe helyeződik át. A megye lesz a fontos közigazgatási központ, és közbelső hatalomként szerepel a kormány és az egyszerű állampolgárok között.

Azt mondtam, hogy Massachusettsben a megyei ügyeket a felsőbb törvényszék intézi. A felsőbb törvényszék a kormány és a kormánytanács által kinevezett bizonyos számú elöljáróból áll. A megyének nincs képvisellete, költségvetését az országos törvényhozó testület szavazza meg.

A jelentős kiterjedésű New York államban viszont, vagy akár Ohio államban és Pennsylvániában az egyes megyék lakosai bizonyos számú képviselőt választanak; e képviselők testülete alkotja a megye képviseletén alapuló gyűlést.*

A megyei gyűlés rendelkezik a lakosság bizonyos keretek között történő adóztatásának jogával; ilyen vonatkozásban valóságos törvényhozó testületet alkot; ugyanakkor e közgyűlés igazgatja a megyét, számos esetben irányítja a községi közigazgatást és sokkal kisebb körre korlátozza hatalmukat, mint Massachusettsben.

Ezek azok a lényeges különbségek, amelyek a különböző szövetségi államok községeit és megyéit jellemzik. Ha a végrehajtási módok részleteibe is belemennénk, számos egyéb különbségre is fel kellene hívnom a figyelmet. De nem célom tankönyvet írni az amerikai közigazgatási jogról.

Amit elmondtam, gondolom eléggé megvilágítja az Egyesült Államok közigazgatási alapelveit. Ezeket az alapelveket külön-

* Lásd *Revised statutes of the State of New York*, I. rész, XI. fejj. I. k. 340. o.; – Uo. XII. fejj. I. k. 366. o. *Acts of the State of Ohio*, 1824. február 25-i törvény, a *county commissioners*ről (megyei biztosok) 263. o.

Lásd *Digest of the Laws of Pennsylvania* c. kötetben a *County-rates and levies* (Megyei adóterhek és kivetésük) címszavakat, 170. o.

New York államban minden község választ egy képviselőt, aki egyidejűleg vesz részt a község és a megye közigazgatásában.

bőzőképpen alkalmazzák; kisebb-nagyobb következményekkel járnak az egyes területeken; de alapjában véve mindenütt azonosak. A törvények változnak, arculatuk átalakul, de egyazon szellem élteeti őket.

A község és a megye nem mindenütt ugyanolyan módon épül fel; de annyit mondhatunk, hogy a község és a megye szervezete az Egyesült Államokban mindenütt ugyanazon az eszmén nyugszik: ki-ki annak legjobb bírása, ami rá tartozik, és a saját szükségleteit képes legjobban kielégíteni. A község és a megye tehát köteles a maga sajátos érdekei felett őrködni. Az állam kormányoz, de nem igazgat. Kivételeket találunk ezt az alapelvet illetően, de ezzel ellentétes elvet sohasem.

E doktrína legelső következményeként a lakosok saját maguk választják a község és a megye összes közigazgatási tisztségviselőit, vagy legalábbis csak maguk közül választják ezeket az elöljárókat.

Mivel a tisztségviselők mindenütt választottak, vagy legalábbis elmozdíthatatlanok, következésképpen sehol sem lehetett bevezetni a hierarchia szabályait. Így aztán szinte ugyanannyi független tisztségviselő volt, mint funkció. A közigazgatási hatalom felaprózódott számos személy között.

Mivel az adminisztratív hierarchia sehol sem létezett, s a tisztségviselők választottak és megbízatásuk lejártáig elmozdíthatatlanok voltak, ebből az következett, hogy be kellett vezetni, legalábbis valamilyen mértékben, a bíróságokat a közigazgatásba. Ebből keletkezett a bíróságok rendszere, amely által a másodlagos testületeket és képviselőiket a törvény előtti engedelmességre készítették. Ezt a rendszert az Unió egészében megtalálhatjuk.

Egyébként a közigazgatási vétségek megtorlása vagy a közigazgatási aktusok kikényszerítése nem minden államban ugyanazon bírókra hárul.

Az amerikai angolok közös forrásból merítették a békebírák intézményét, ezt minden államban megtaláljuk. De nem mindig egyforma módon élnek vele.

A békebírák mindenütt részt vesznek a községek és a megyék közigazgatásában*, akár úgy, hogy maguk is igazgatnak, akár úgy, hogy bizonyos adminisztratív vétséget torolnak meg; a legtöbb államban a legsúlyosabb ilyen jellegű vétségek a rendes bíróságok elé kerülnek.

A legfőbb vonások tehát, amelyek az amerikai közigazgatást jellemzik Maine-től egészen Floridáig, a következők: a közigazgatási tisztségviselők választása, azaz hivatalból való elmozdíthatatlansága, a közigazgatási hierarchia hiánya, bírói eszközök bevezetése a társadalom másodlagos kormányzásába.

Néhány államban észrevehető a közigazgatás központosításának némi jele. Ezen az úton New York állam haladt a legmesszebb.

New York államban a központi kormányzás tisztviselői meghatározott esetekben bizonyos felügyeletet és ellenőrzést gyakorolnak a másodlagos testületek felett.** Más esetekben

* Délen vannak olyan államok, ahol a *county-courts* (megyei törvényszékek) magisztrátusai kapnak megbízást a közigazgatás minden részletére nézve. Lásd *Statutes of the State of Tennessee: a Judiciary, Taxes* (Bíróági ügyek, Adók) címszavakat.

** Példa: a közoktatás irányítását a kormány központilag végzi; a törvényhozó testület nevezi ki a tankerület („university”) vezetőit, akiket régenseknek hívnak; az állam fő- és alkormányzója szükségképpen tagja e testületnek. (*Revised Statutes*, I. k. 456. o.) A tankerületi régensek évente meglátogatják a kollégiumokat és akadémiákat, s erről ugyancsak évente jelentést készítenek a törvényhozó testület számára; felügyeletük nem csupán látszólagos a következő gyakorlati okoknál fogva: a kollégiumoknak ahhoz, hogy adásvételre és tulajdonra feljogosított testületek (korporációk) legyenek, alapokmányra van szükségük; ezt az alapokmányt a törvényhozó testület viszont a régensek szakvéleménye alapján adja ki. Az állam évente szétosztja a kollégiumok és akadémiák között a tanulmányok elősegítésére létrehozott speciális alap kamatait. Ezt a pénzt a régensek osztják el. (Lásd a XV. fejezetet. Közoktatás, *Revised Statutes*, I. k. 455. o.)

pedig valamiféle feljebbviteli bíróságot alkotnak az ügyek megítélése céljából.* New York államban a bíróság kiszabta büntetéseket sokkal kevésbé alkalmazták közigazgatási eszközként, mint másutt. A közigazgatási vétségek megtorlásának joga kevesebb személy között oszlik meg.**

Halványan ugyanez a tendencia bontakozik ki néhány más államban is.*** De általában véve elmondhatjuk: az Egyesült Államok közigazgatására leginkább az jellemző, hogy mérhetetlenül decentralizált.

A nyilvános iskolák felügyelői évente kötelesek jelentést küldeni az iskolák helyzetéről a köztársasági tanfelügyelőnek. (Uo. 488. o.)

Hasonló jelentést kell küldeni ugyanezen fórumnak a szegények számáról és állapotáról. (Uo. 631. o.)

* Ha valaki úgy érzi, hogy sérelem érte az iskolafelügyelők mint községi tisztviselők valamely intézkedése miatt, akkor fellebbezhet az elemi iskolák tanfelügyelőjéhez, akinek döntése végleges. (Uo. 487. o.)

Itt-ott találni New York állam törvényeiben az előbb említett példákhoz hasonló rendelkezéseket. De az ilyen központosító törekvések általában gyengék és terméketlenek. A magas rangú állami tisztségviselőknek megadják az alsóbbrendű tisztségviselők feletti ellenőrzés és irányítás jogát, de jutalmazásuk vagy büntetésük jogát már nem. Szinte sohasem ugyanaz a személy adja ki a rendelkezést, mint aki megtorolja az engedelmesség hiányát; joga van tehát parancsolni, de nem képes kikényszeríteni az engedelmisséget.

1830-ban az iskolák tanfelügyelője a törvényhozó testület elé terjesztett évi jelentésében felpanaszolta, hogy utasítása ellenére számos iskolafelügyelő elmulasztotta megküldeni neki a költségvetési beszámolót. „Ha ez a mulasztás megismétlődik – tette hozzá –, kénytelen leszek panaszt emelni ellenük a megfelelő bíróságoknál.”

** Példa: a kerületi főügyész (district-attorney) köteles minden 50 dolláron felüli pénzbírság beszédésére, hacsak külön nem adatott meg e jog valamely másik magisztrátusnak. (*Revised Statutes*, I. rész X. fejelet, I. k. 383. o.)

*** Massachusettsben számos nyomát fedezhetjük fel a közigazgatás centralizálásának. Példa: a községi iskolabizottságok kötelesek évente jelentést tenni a miniszternek. (*Laws of Massachusetts*, I. k. 367. o.)

Szóltam már a községről és a közigazgatásról, ezután az államról és a kormányról kell néhány szót ejtenem.

E kérdésben gyorsabban is haladhatok, anélkül, hogy értetlenségtől kellene tartanom; ami mondandóm van, megtalálható az írott alkotmányokban, amelyek mindenki számára hozzáférhetők.* Ezen alkotmányok maguk is egyszerű és racionális elven alapulnak.

Az általuk megadott formák nagy része jellemző az összes alkotmányos népekre, s számunkra már ismertek.

Így tehát csak rövid előadásra szorítkozhatom. Később majd megkísérlek ítéletet mondani az itt leírtakról.

Az állam törvényhozó hatalma

A törvényhozó testület felosztása két kamarára. – A szenátus. – A képviselőház. – E két testület különböző jogképességei.

Az állam törvényhozó hatalma két testület között oszlik meg, melyek közül az elsőt szenátus névvel szokták illetni.

A szenátus általában törvényhozó testület, de néha igazgatási és bírói szervvé válik.

A közigazgatásban többféle módon vehet részt, a különböző alkotmányoknak megfelelően**; de rendszerint a tisztviselők kiválasztásában való részvétel által lép a végrehajtó hatalom területére.

A bírói hatalomban úgy vesz részt, hogy nyilatkozik bizo-

* Lásd a kötet végén a New York állam alkotmányát.

** Massachusettsben a szenátus semmiféle közigazgatási funkcióval nincs felruházva.

nyos közigazgatási vétségekről, és olykor állást foglal bizonyos magánjogi ügyekben.*

Tagjainak száma sohasem nagy.

A törvényhozás másik ága, amelyet rendszerint képviselőháznak hívnak, egyáltalán nem vesz részt a közigazgatási hatalomban, és a bírói hatalomban is csak annyiban, hogy a szenátus előtt bevádolhatja a köztisztviselőket.

A két kamara tagjai majdnem mindenütt azonos elvek szerint választhatók. Mindegyiküket ugyanolyan módon választják meg ugyanazok az állampolgárok.

Az egyetlen köztük fennálló különbség az, hogy a szenátorok mandátuma általában hosszabb, mint a képviselőké. Utóbbiak ritkán maradnak egy évnél tovább hivatalukban, míg az előbbieket rendszerint két-három évig működnek.

Megadván a szenátoroknak a több éves mandátum előjogát és előírva szakaszos újraválasztásukat, a törvény gondoskodott arról, hogy a törvényhozó testület kebelében mindig legyen a törvényhez értőknek olyan magja, amely üdvös befolyást gyakorol az újonnan megválasztottakra.

A törvényhozó testület kettéválasztásával az amerikaiak nem akartak tehát egy örökletes és egy választáson alapuló testületet létrehozni, s nem kívánták az egyiket arisztokratikus-sá, a másikat pedig a demokrácia képviselőjévé alakítani; és még csak az sem volt a céljuk, hogy az előbbi a hatalom támaszává tegyék, míg az utóbbira hagyják a nép érdekeinek és szenvedélyeinek képviseletét.

A törvényhozó erő megosztása, ezáltal a politikai testületek mozgásának lelassítása, feljebbviteli bíróság megalkotása a törvények felülvizsgálata céljából – mindössze ezek az előnyök származnak az Egyesült Államok jelenlegi kétkamarás rendszeréből.

* Mint például New York államban. Alkotmányát lásd a kötet végén.

Az idő és a gyakorlat világossá teszi az amerikaiak számára, hogy pusztán a törvényhozó hatalom megosztása elsőrendű szükséglet, még akkor is, ha csak ezekkel az előnyökkel jár. Egyedül Pennsylvánia próbálkozott az összes egyesült köztársaságok közül egykamarás testület felállításával. Maga Franklin, aki a népszuverenitás dogmájának logikus következményeként fogadta el, helyeselte ezt az intézkedést. Hamarosan azonban kénytelenek voltak módosítani a törvényt és megalkotni a két kamarát. A törvényhozó hatalom megosztásának elve ily módon nyerte el végső szentesítését; ettől kezdve bizonyított és szükséges igazsággá kell elfogadni a törvényhozó tevékenység több testület közötti megosztását. Ez az elv szinte ismeretlen volt az ókori köztársaságokban, mondhatni véletlenül jelent meg a világban, mint általában a nagy igazságok, s számos modern nép sem ismerte el, míg végül axiómaként vonult be napjaink politikai tudományába.

Az állam végrehajtó hatalmáról

Mi a kormányzó szerepe az amerikai államokban? – Milyen szerepet tölt be a törvényhozó testülethez viszonyítva? – Melyek a jogai és kötelességei? – Mennyiben függ a néptől?

Az állam végrehajtó hatalmának képviselője a kormányzó. Nem véletlenül használtam a képviselő szót. Az állam kormányzója ténylegesen a végrehajtó hatalmat képviseli; de csak egynémely jogát gyakorolja.

A kormányzónak nevezett főtisztviselő a törvényhozó hatalom mellett foglal helyet mint mérséklő és tanácsadó. Felfüggesztő vétőjoggal rendelkezik, amelynek révén megakadályozhatja vagy legalábbis az általa megítélt mértékben lassíthatja a törvényhozás menetét. A törvényhozó testület elé terjeszti az

ország szükségleteit, és tájékoztatja azt az általa hasznosnak ítélt módszerekről e szükségletek kielégítése céljából; az ország akaratának természetes végrehajtója minden olyan vállalkozásban, amely az egész nemzetet érinti.* A törvényhozó testület működésének szünetelése alatt köteles minden olyan intézkedés meghozatalára, amely megkíméli az államot a megrázó kódtatásoktól és a váratlan veszélyektől.

A kormányzó egyesíti kezében az állam egész katonai hatalmát. Ő a polgárőrség parancsnoka és a fegyveres erők feje.

Ha a közakarat, amelyet az emberek egyetértőleg a törvényben fejeztek ki, nem érvényesül, a kormányzó áll az állam anyagi erőinek élére; eltiporja az ellenállást és helyreállítja a megszokott rendet.

Egyébként a kormányzó egyáltalán nem vesz részt a községek és a megyék közigazgatásában, vagy legalábbis csak nagyon közvetett módon, nevezetesen a békebírák kinevezése által, akiket azonban nem hívhat vissza.**

A kormányzót választják. Általában ügyelnek arra, hogy csak egy vagy két évre válasszák meg; ily módon mindig szorosan függ az őt megválasztó többségtől.

A közigazgatási decentralizáció politikai következményei az Egyesült Államokban

Különbséget kell tenni a kormányzati centralizáció és a közigazgatási centralizáció között. – Az Egyesült Államokban nincs közigazgatási centralizáció, a kormányzati centralizáció viszont igen nagyfokú. – Néhány kellemetlen következmény, amely az

* A gyakorlatban nem mindig a kormányzó hajtja végre a törvényhozó testület által elhatározott vállalkozásokat; gyakran előfordul, hogy ez a testület, amikor megszavaz egy törvényt, egyúttal speciális tisztviselőket is kinevez a végrehajtás ellenőrzésére.

** Számos államban a békebírókat nem a kormányzó nevezi ki.

Egyesült Államok végletes közigazgatási decentralizációjából adódik. – A dolgok ilyenén rendjének közigazgatási előnyei. – A közigazgatási erő kevésbé szabályozott, kevésbé felvilágosult, kevésbé tudós, de sokkal nagyobb, mint Európában. – A dolgok ilyen rendjének politikai előnyei. – Az Egyesült Államokban a haza mindenütt jelen van. – Milyen támogatást nyújtanak a kormányzottak a kormányzásnak? – A vidéki intézményekre egyre nagyobb szükség van, ahogy a társadalmi rend demokratikusabbá válik. – Miért van ez így?

A centralizáció olyan szó, amelyet minduntalan ismétlünk, de amelynek jelentésével általában senki sem igyekszik tisztában lenni.

A centralizációnak két egymástól igen különböző fajtája létezik, amelyeket nem árt ismernünk.

Bizonyos érdekek közösek a nemzet minden része számára: például az általános törvények megalkotása vagy a nép viszonya más népekhez.

Más érdekek viszont a nemzetek bizonyos részeinek sajátjai, ilyenek például a községi vállalkozások.

Egyazon helyen vagy egyazon kézben összpontosítani az előbbieik irányításának jogkörét: ez jelenti véleményem szerint a kormányzás centralizálását.

Ugyanilyen módon összpontosítani az utóbbiak irányítását: ezt nevezem a közigazgatás centralizációjának.

Vannak pontok, ahol a centralizáció e két fajtája egybeesik. De ha összességükben vesszük azokat a területeket, melyek különösképpen az egyikhez vagy a másikhoz tartoznak, könnyen megkülönböztethetjük őket.

Megértjük, hogy a kormányzás centralizációja hatalmas erőre tesz szert, ha egyesül a közigazgatás centralizációjával. Ily módon hozzászoktatja az embereket, hogy állandóan és teljes mértékben eltekintsenek akaratuktól; hogy engedelmes-

kedjenek, nemcsak egyszer és egy kérdésben, hanem mindenben és mindenkor. Nemcsak erejével szelídíti meg, hanem szokásaik által is kézben tartja őket; elkülöníti, majd egyenként hat rájuk a közös tömegben.

E kétfajta centralizáció kölcsönös segítséget nyújt egymásnak, egyik vonzza a másikat; de nem hinném, hogy elválaszthatatlanok lennének.

Franciaország XIV. Lajos uralkodása alatt érte meg az elképzelhető legnagyobb fokú kormányzati centralizációt, mivel egy ember alkotta az általános törvényeket és neki állt hatalmában értelmezésük, ő képviselte Franciaországot külföldön, ő cselekedett a nevében. „Az állam én vagyok” – mondta, és igaza volt.

Ugyanakkor XIV. Lajos alatt sokkal kisebb volt a közigazgatási centralizáció, mint napjainkban.

Manapság van egy nagyhatalom, Anglia, ahol a kormányzás centralizációja igen magas fokot ért el; az állam látszólag egy emberként cselekszik; kénye-kedvére mozgat meg hatalmas tömegeket, s módjában áll hatalma összes erőfeszítéseit egyesíteni és tetszés szerinti irányba fordítani.

Ámde Angliában, ahol oly nagy dolgokat vittek véghez az elmúlt ötven év alatt, nincs közigazgatási centralizáció.

Én a magam részéről úgy gondolom, hogy valamely állam nem élhet és főként nem virágozhat, ha kormányzatának centralizációja nem elég erős.

De ugyanakkor úgy gondolom, hogy a közigazgatás centralizációja megfosztja erejétől a népet, amely azt elfogadja, mert szüntelenül gyengíti benne a közösségi szellemet. Igaz, hogy a közigazgatási centralizáció adott korban és adott helyen egyesíti a nemzet összes rendelkezésre álló erejét, de nem segíti elő ennek az erőnek az újratermelését. Győzelemre viszi a csata napján, de csökkenti hatalmát az idő előrehaladtával. Csodálatosan elősegítheti tehát egy ember múltó nagyságát. De nem egy nép tartós felvirágoztatását.

Óvakodjunk annak állításától, hogy valamely állam azért képtelen a cselekvésre, mert nincs centralizáció; ilyenkor szinte mindig, tudtunkon kívül, kormányzási centralizációról beszélünk. A Német Birodalom, ismételve, képes volt-e valaha is kihasználni minden erejét? Fogadjuk el, hogy nem. De vajon miért? Mert a nemzeti erő nem összpontosult soha; mert az állam sohasem volt képes tiszteletben tartatni általános törvényeit; mert e nagy test különböző részeinek mindig megvolt a joguk és a képességük, hogy megtagadják együttműködésüket a közös hatalom letéteményeseitől, még olyan dolgokban is, amelyek minden állampolgárnak érdekében állottak; más szóval, mert nem volt központosított kormányzás. Ugyanez a megjegyzés érvényes a középkorra is: a feudális társadalom minden nyomorát az idézte elő, hogy nemcsak a közigazgatás, hanem a kormányzás hatalma is száz kézben szóródott szét és ezerféleképp aprózódott fel; a kormányzási centralizáció hiánya akadályozta meg Európa népeit abban, hogy bármiféle célt kitartóan kövessenek.

Láttuk, hogy az Egyesült Államokban egyáltalán nincs közigazgatási centralizáció. Alig lehet a hierarchiának bármiféle nyomát is felfedezni. A decentralizációt olyan fokra vitték, amelyet bármely európai nemzet szerintem csak nagy ügyelbajjal tudna elviselni, és amely még Amerikában is számos kellemetlen következménnyel jár. Viszont az Egyesült Államokban a legmagasabb fokú kormányzati központosítás létezik. Könnyen bizonyítható volna, hogy ott a nemzeti hatalom koncentráltabb, mint bármely időben Európa bármely régi monarchiájában volt. Nemcsak, hogy minden államban mindössze egy törvényhozó testület van; nemcsak, hogy egyetlen hatalom szervezi maga köré a politikai életet, hanem általában véve nem is igyekeztek összpontosítani a nagyszámú kerületi vagy megyei testületeket, attól tartva, hogy ezek a testületek esetleg át akarják majd lépni közigazgatási jogkörüket és így akadályozzák a kormányzás munkáját. Amerikában az egyes

államok törvényhozó testületeivel szemben semmiféle hatalom nem fejthet ki ellenállást. Semmi sem tartóztatja fel útjában, sem privilégiumok, sem a helyi sérthetetlenség, sem személyes befolyás, sem az ész hatalma, mert a többséget képviseli, amely az ésszerűség egyedüli megtestesítőjének tartja magát. Nincs tehát más korlát előtte, mint saját akarata. Mellette és rendelkezésre áll a végrehajtó hatalom képviselője, amely anyagi ereje segítségével az elégedetleneket engedelmességre készíti.

A gyengeség a kormányzási munkának csak némely részletében mutatkozik meg.

Az amerikai köztársaságok nem rendelkeznek állandó fegyveres erővel a kisebbségek elnyomására; eddig a kisebbségek nem kényszerültek soha háborút viselni, így a hadsereg szükségessége sem érződött még. Az állam leggyakrabban a községi vagy megyei tisztviselőket hívja segítségül, ha az állampolgárookra akar hatni. Így például Új-Angliában a községi ülnök veti ki az adót; a községi adószedő hajtja be; a községi pénztáros juttatja el a beszedett összeget az állami kincstárba; és a felmerülő nézeteltéréseket a rendes bíróságok elé viszik. Az adó ilyenfajta beszédese lassú és nehézkes; állandóan hátráltatná egy olyan kormány működését, amely pénzügyileg szorult helyzetbe kerül. Általában kívánatos, hogy mindenben, ami a létehez szükséges, a kormány rendelkezék saját maga által kijelölt és elmozdítható tisztviselőkkel, valamint gyors eljárási formákkal; ugyanakkor a központi hatalom, ahogyan Amerikában kialakult, mindig könnyen alkalmaz a szükségleteknek megfelelő, energikusabb és hatékonyabb cselekvési módokat.

Nem úgy van tehát, mint gyakran hangoztatják, hogy egyáltalán nincs centralizáció az Egyesült Államokban, és az Újvilág köztársaságai éppen ezért vannak pusztulásra ítélve; távol állnak az elégtelen központosítástól, sőt bizvást állíthatjuk, túlságosan is centralizáltak; ezt később fogom bebizonyítani. A törvényhozó testületek nap mint nap bekebeleznek vala-

mennyit a kormányhatalomból; minden jogkört önmagukban igyekeznek egyesíteni, éppúgy, mint a Konvent tette. Az ily módon centralizált társadalmi hatalom, mivel alá van vetve a néphatalomnak, szüntelenül egyik kézből a másikba vándorol. Gyakran előfordul, hogy híjával van a bölcsességnek és az előrelátásnak, mert mindent megtehet. Ebben rejlik számára a veszély. Tehát éppen ereje következtében és egyáltalán nem gyengesége folytán fenyegeti a megsemmisülés réme.

A közigazgatási decentralizációnak Amerikában különböző következményei vannak.

Láttuk, hogy az amerikaiak szinte teljesen elkülönítették a közigazgatást a kormányzástól; ebben véleményem szerint átlépték a józan ész határait; mert a rend, még a másodrendű dolgokban is, nemzeti érdek.*

Mivel az államnak nincsenek területe különböző pontjaira állandó jelleggel kinevezett közigazgatási tisztviselői, akiket egyöntetűen irányíthat, csak ritkán kísérel meg általános rendőrségi szabályokat alkotni. Holott e szabályok iránt nagy szükséglet mutatkozik. Az európainak gyakran feltűnik a hiányuk. A felületen uralkodó látszólagos zűrzavar első pillantásra arról győzi meg az európaiakat, hogy a társadalomban teljes anarchia uralkodik; csak a dolgok mélyére hatolva ismeri fel tévedését.

Vannak vállalkozások, amelyek az egész államot érintik, mégsem valósulnak meg, mert nincs országos közigazgatás,

* Az államot képviselő hatalomnak még akkor sem szabad lemondania a helyi közigazgatás felügyeletének jogáról, ha maga nem igazgat. Szükségesnek tartom például, hogy az egyes megyékben állandó posztra kinevezett kormánytisztviselő a bírói hatalom tudtára adhasa a községekben és a megyében elkövetett vétségeket; vajon nem lenne-e így nagyobb és általánosabb a rend anélkül, hogy a helységek függetlensége csorbát szenvedne? Márpedig semmi ilyesmi nem létezik Amerikában. A megyei bíróságok felett nincs semmi; és ezekhez a bíróságokhoz is úgyszólván csak véletlenül fordulnak, ha éppen tudomást szereznek a megtorlandó közigazgatási vétségekről.

amely végrehajtását irányítaná. A községek vagy megyék gondjaira bízva, választott és időszakos tisztviselők esetén e vállalkozások nem hoznak eredményt és semmi tartósat nem alkotnak.

A centralizáció hívei Európában azzal érvelnek, hogy a kormányhatalom jobban igazgatja az egyes helységeket, mint azok saját magukat. Ez igaz lehet, ha a központi hatalom felvilágosult és a helység elmaradott, ha az előbbi aktív, az utóbbi tehetetlen, ha egyiket a parancs, a másikat az engedelmesség megszokása jellemzi. Az is érthető, hogy minél inkább erősödik a centralizáció és e kettősség, annál szembeötlőbb akcióképességre tesz szert az egyik és válik cselekvésképtelenné a másik.

De tagadom, hogy ez így van akkor is, ha a nép felvilágosult, örködik érdekein és ehhez hozzá is szokott, amint ez Amerikában tapasztalható.

Sőt arról is meg vagyok győződve, hogy ebben az esetben az állampolgárok kollektív ereje mindig sokkal inkább előmozdítja a társadalmi jólétet, mint a kormányhatalom.

Bevallom, nehéz megadni a receptet, hogyan lehet felébreszteni a szunnyadó népet, szenvedélyeket és ismereteket oltani belé, ha ezekkel eleve nem rendelkezik; nagyon jól tudom, nem könnyű feladat a népet rávenni arra, hogy saját dolgaival törődjön. Néha sokkal könnyebb érdekeltté tenni az embereket az udvari etikett holmi részletkérdéseiben, mint saját házuk megjavításában.

De azt is elismerem, hogy a központi közigazgatás, amikor teljes mértékben az elsődlegesen érdekelték szabad versengésének helyébe akar lépni, vagy maga téved, vagy az embereket akarja félrevezetni.

A központi hatalom, legyen bármily felvilágosult, bármily tudós, nem képes átfogni egy nagy nép életének összes részleteit. Azért nem képes, mert az ilyen munka meghaladja az emberi képességeket. Ha mégis saját maga próbálja megalkotni és

működtetni az oly különböző rugókat, vajmi tökéletlen eredménnyel jár, vagy kimerül a haszontalan fáradozásban.

A centralizáció, igaz, könnyen vezethet a külsőséges cselekedetek bizonyos uniformizálásához, amelyet végül önmagáért fognak kedvelni, függetlenül azoktól a dolgoktól, amelyekre alkalmazzák; az ájtatoskodó is a szobrot imádja, és elfelejti az istenséget, amelyet jelképez. A centralizáció nehézség nélkül kölcsönöz bizonyos könnyed vonást a mindennapi ügyek vitelének; okosan irányítja a közrend részleteit; megtorolja a kisebb rendetlenségeket és az enyhébb vétségeket; megtartja a társadalmat egy olyan *status quo* keretei között, amely valójában sem hanyatlásnak, sem haladásnak nem mondható; fenn tartja a társadalmi szervezetben a közigazgatásnak azt a szunnyadó állapotát, amelyet a tisztviselők rendszerint rendnek és nyugalomnak neveznek.* Egyszóval abban tűnik ki, hogy akadályoz, és nem abban, hogy cselekszik. Amikor a társadalmat alapjaiban kell felrázni, gyors mozgásra készíteni, ereje csődöt mond. S mihelyt bármily kis mértékben rászorul az egyén közreműködésére, meglepetéssel tapasztaljuk e hatalmas gépezet gyengeségét; hirtelen tehetetlenné válik.

Előfordul néha, hogy a központosított hatalom kétségbeesett helyzetben megpróbál az állampolgárokhoz fordulni segítségért, de szavait imígyen forgatja: „Úgy cselekedtek, ahogy én akarom, addig, ameddig én akarom, és pontosan azt teszitek, amit én akarok. Vállaljátok a részfeladatot és nem törekedtek

* Kínát érzem a legtökéletesebb példának arra a társadalmi jólétre, amelyet egy nagymértékben centralizált közigazgatás nyújthat a paszszív népnek. Az utazók arról számolnak be, hogy a kínaiaknál van nyugalom, de boldogság nélkül, van ipar, de haladás nélkül, van stabilitás, de erő nélkül, van materiális rend, de közmorál nélkül. Náluk a társadalom mindig eléggé jól működik, de sohasem nagyon jól. Azt képzelem, ha majd Kína megnyitja kapuit az európaiak előtt, ott fogjuk megtalálni a világon valaha is létező legszebb példát a közigazgatás központosítására.

az egész irányítására; sötétben dolgoztok és majd később ítéletek meg művetem eredményei alapján.” Az emberi akarat közreműködését ilyen módszerekkel nem lehet biztosítani. Ahhoz a szabad cselekvésre, a tettekért való felelősségre van szükség. Az ember úgy van megalkotva, hogy inkább nem mozdul, mintsem függetlensége feladásával haladjon egy ismeretlen cél felé.

Nem tagadom, az Egyesült Államokban gyakran sajnálkoznak afölött, hogy nem találhatók meg azok az egységes szabályok, amelyek szüntelenül mindegyikünk felett látszanak lebegni.

Időről időre a társadalmi gondatlanság és hanyagság szembeötlő példáival találkozni. Itt-ott csúnya foltok tűnnek fel, amelyek szöges ellentétben állnak a környező szép renddel.

Az állandó gondoskodást és szigorú pontosságot követelő hasznos vállalkozások gyakran abbamaradnak; mert Amerikában is, mint bárhol másutt, a népre pillanatnyi erőfeszítések és hirtelen fellángolások jellemzőek.

Az európai, aki ahhoz szokott, hogy a szinte mindenhez értő hivatalnokok állnak rendelkezésre, nehezen alkalmazkodik a községi igazgatás gépezetéhez. A társadalmi szervezet azon apró részleteivel, amelyek az életet kényelmessé és kellemessé teszik, Amerikában egyáltalán nem törődnek; de azok a garanciák, amelyek a társadalomban élő ember számára lényegesek, ott is éppúgy léteznek, mint másutt. Az amerikaiaknál a társadalmat irányító erő jóval kevésbé szabályozott, kevésbé felvilágosult, kevésbé tudós, de százszorta nagyobb, mint Európában. Végeredményében nincs a földön más ország, ahol az emberek annyi erőfeszítést tennének a társadalmi jólét érdekében; egy népet sem ismerek, amely annyi és olyan jól működő iskolát hozott volna létre; vagy a lakosság vallási szükségleteinek olyannyira megfelelő templomokat; vagy jobban karbantartott közutakat. Ne keressük tehát az Egyesült Államokban az egyöntetű és állhatatos nézeteket, a részletekben tanúsított

aprólékos gondosságot vagy a közigazgatási eljárások tökéletes voltát*; vegyük észre viszont az erő képét, amely kissé nyers ugyan, de hatalmas; az élet képét, amelyet éppúgy szegélyeznek kudarcok, mint nekibuzdulások és erőfeszítések.

Ha kell, egyébként elismerem, hogy a községeket és a megyéket az Egyesült Államokban célravezetőbben tudná igazgatni egy tőlük távollevő, számukra idegen központi hatóság, mint a hozzájuk közelálló tisztségviselői kar. Ha kívánják, azt is elismerem, hogy nagyobb biztonság uralkodnék Amerikában, és okosabban, nagyobb ítélőképességgel használnák fel a társadalmi erőforrásokat, ha az egész ország közigazgatása egy kézben összpontosulna. Ám azok a *politikai* előnyök, amelye-

* Egy neves író, aki az Egyesült Államok és Franciaország pénzügyeit összehasonlítva bebizonyítja, hogy a szellem nem mindig pótolja a tények ismeretét, joggal hányja az amerikaiak szemére községi költségvetésük zűrzavarát, és miután leírja egy franciaországi megyei költségvetés modelljét, hozzáfűzi: „Hála a centralizációnak, egy nagy ember e csodálatos agyszüleményének, a költségvetések a királyság minden területén, a nagyvárosokban és a legkisebb községekben, egyforma rendről és módszerességről tanúskodnak.” Íme egy olyan eredmény, amelyet minden bizonnal csodálnom kell; de mit látok? Az oly tökéletes könyvvitellel bíró francia községek nagyrészt a legmélyebb tudatlanságban leledzenek saját érdekeiket illetően, és oly mélyen süllyedtek az apátiába, hogy a közösségi szellem inkább csak vegetál, mint él bennük. Ugyanakkor a hasonló amerikai községekben, ahol a költségvetés nem módszeres és főként nem egyöntetű tervek alapján készül el, azt látom, hogy a lakosság felvilágosult, aktív és vállalkozó szellemű; a társadalom szemlátomást szünet nélkül munkálkodik. E kettősség meglep, hiszen az én szememben a jó kormányzás legfőbb célja a népek jólétének létrehozása, nem pedig rendteremtés a nyomorban. Felteszem tehát önmagamnak a kérdést, vajon nem lehetne-e ugyanazon oknak tulajdonítani egyrészt az amerikai község virágzását és pénzügyeinek látszólagos zűrzavarát, másrészt a francia község nyomorúságát és költségvetésének tökélyét. Mindenesetre óvakodom az olyan jótól, amelybe annyi rossz keveredik, és könnyen vigasztalódom azzal a rosszal, amelyet annyi jó ellensúlyoz.

ket az amerikaiak a decentralizáció rendszere folytán élveznek, e rendszert az én szememben még mindig elfogadhatóbbá teszik, mint a vele ellentétet.

Végül is mit számít nekem, hogy van egy olyan hatóság, amely kedvteléseim nyugalma felett őrködik, lépteim előtt jár, minden veszélyt elhárít, még csak gondolnom sem kell rájuk; ha ugyanakkor ez a hatóság, miközben minden röögöt elgördít utamból, szabadságom és életem felett tökéletesen uralkodik; ha olyannyira kézben tartja a cselekvést és a létet, hogy mindennek tespednie kell, ha ő tesped, mindennek aludnia, ha ő alszik, mindennek vesznie, ha ő elmúlik?

Vannak nemzetek Európában, ahol a lakosok afféle bevándorlóknak tekintik magukat, akik számára közömbös annak a helynek a sorsa, ahol élnek. Országuk legjelentősebb változásai közreműködésük nélkül mennek végbe; nem is tudják pontosan, mi történt; csak sejtelmük van róluk; véletlenül jut fülükbe az esemény. Sőt, községük sorsa, az utcák biztonsága, a templom és a parókia állapota sem érdekli őket; úgy gondolják, mindezek a dolgok egyáltalán nem tartoznak rájuk, hanem a kormánynak nevezett idegen hatalom kezébe vannak letéve. Úgy vélik, javaiknak csak haszonélvezői, nincs meg bennük a tulajdon érzése és a szándék, hogy javítsanak a dolgok állapotán. Ez az érdektelenség oly messze megy, hogy ha saját maguk vagy gyermekeik kerülnek veszélybe, eszükbe sem jut elhárítani azt, hanem karba tett kézzel várják, hogy az egész nemzet segítségükre siessen. Az ilyen emberek, bár teljes mértékben feláldozták szabad akaratukat, nem kedvelik jobban a szolgaságot, mint mások. Igaz, alávetik magukat a hivatalnok kénye-kedvének, de legyőzött ellenséghez hasonlóan szívesen dacolnak a törvénnyel, amint annak ereje alábbhagy. Így aztán szüntelenül a szolgaság és a féktelenség között látjuk őket ingadozni.

Ha a nemzetek eljutottak e pontra, meg kell változtatniok törvényeiket és erkölcsüket, máskülönben elpusztulnak; mert

a közérények forrása mintegy kiapadt bennük: alattvalók még vannak, de állampolgárt már nem találunk.

Én azt tartom, az ilyen nemzetek arra valók, hogy leigázzák őket. És ha nem tűnnek el a világ színpadáról, ez csak azért van, mert hozzájuk hasonló vagy náluk alábbvaló nemzetek veszik őket körül; mert maradt még keblükben valami meghatározatlan ösztön a haza iránt, valami öntudatlan büszkeség a név iránt, amelyet az visel, valami halvány emlék a dicső múltból, amely bár nem kapcsolódik semmihez, mégis beléjük oltotta a fennmaradás vágyát.

Tévednénk, ha arra gondolván nyugtatnánk magunkat, hogy számos nép hihetetlen erőfeszítéseket tett egy olyan haza megvédéséért, amelyben, mondhatni, idegenként élt. Jól vigyázzunk, mert észre fogjuk venni, hogy ily esetekben szinte mindig a vallás volt a tettek legfőbb rugója.

A nemzet fennmaradása, dicsősége vagy virágzása szent dogmává vált számukra, és a hazát védve egyúttal azt a szent várost védték, amelynek polgárai voltak.

A törökök sohasem törődtek a társadalom ügyeinek irányításával; mégis hatalmas vállalkozásokat vittek végbe, egészen addig, míg a szultán hódításaiban Mohammed vallásának győzelmét látták. Ma a vallás letűnőben van; csak a despotizmus maradt, tehát megdől a birodalom.

Montesquieu, amikor a despotizmusnak olyan erőt tulajdonított, ami tőle elidegeníthetetlen, azt hiszem, olyan becsben részesítette, amit nem érdemel. A despotizmus önmagában véve semmi tartósat nem hozhat létre. Ha jobban megnézzük a dolgot, észrevevessük, hogy az abszolút kormányzatok virágzását a vallás, nem pedig a félelem tartotta fenn hosszabb ideig.

Bármit teszünk is, sehol másutt nem találunk valóságos hatalmat, csak az akaratok szabad versengésében. A hazaszereteten vagy a valláson kívül a világon semmi más nem képes az állampolgárok összességét tartósan egyazon cél érdekében cselekvésre készíteni.

A törvények nem szíthatják fel a kialvó hitet; de érdekeltté tehetik az embereket országuk sorsában. A törvények azt a haza iránti homályos ösztönt ébreszthetik fel és irányíthatják, amely az emberi szív mélyén húzódik meg, és egyesülve a gondolattal, a szenvedéllyel és a megszokással, átgondolt és tartós érzelmmé fejleszthető. Soha ne mondjuk, hogy már késő van kialakításához; a nemzetek nem úgy öregszenek mint az emberek. A bennük születő új és új generációk úgy adják magukat a törvényhozó gondoskodásába, mint megannyi új nép.

Amerikában a decentralizációnak nem a *közigazgatási*, hanem a *politikai* következményeit csodálom leginkább. Az Egyesült Államokban a haza érdekeit mindenütt szem előtt tartják, a polgárok gondoskodásának tárgya a községektől kezdve az Unió egészéig. A lakosok úgy ragaszkodnak hozzájuk, mint a sajátjukhoz. A nemzet dicsőségéből merítik saját dicsőségüket; sikereiben saját műüket fedezik fel, és ezáltal felemelkednek; örülnek az általános virágzásnak, amelyből ők is részesülnek. A családszeretethez hasonló érzelmmel viseltetnek hazájuk iránt, és tulajdonképpen valamiféle önzésből érdekli őket az állam.

Az európai a köztisztviselőben gyakran csak az erőt látja; az amerikai a jog megtestesítőjét szemléli benne. Azt mondhatjuk tehát, hogy Amerikában az ember nem a másik embernek engedelmeskedik, hanem az igazságnak vagy a jognak.

Így aztán önmagukról is gyakran túlzó, de csaknem mindig üdvös véleménnyel vannak. Nem félnek bízni saját erejükben, gondolván, hogy az mindenhez elegendő. Valaki kitervel valamiféle vállalkozást; hiába van ez közvetlen kapcsolatban a társadalmi jóléttel, eszébe sem jut az illetőnek, hogy a közhatalomhoz forduljon segítségért. Nyilvánosságra hozza tervét, felajánlja, hogy végrehajtja, egyéni erőket hív segítségül maga mellé, és megbirkózik minden akadállyal. Kétségkívül, vállalkozása gyakran kevésbé sikeres, mintha az állam hajtotta vol-

na végre; de hosszú távon az egyéni vállalkozások általános eredménye jóval felülmúlja azt, amit a kormány lett volna képes megtenni.

Mivel a közigazgatási hatóság az igazgatottak mellett áll, és valamiképpen őket magukat képviseli, nem vált ki sem irigységet, sem gyűlöletet. Mivel cselekvési lehetőségei korlátozottak, minden egyes ember érzi, hogy nem hagyatkozhat kizárólag rá.

Amikor tehát a közigazgatási hatalom önnön jogosítványai körén belül cselekszik, egyáltalán nincs úgy magára hagyva, mint Európában. Nem él az a hit, hogy az egyedi kötelességek megszűnnek ott, ahol a köz képviselője lép a porondra. Ellenkezőleg: ez utóbbit mindenki irányítja, támogatja és segíti.

Ha az egyedi erők akciója egyesül a társadalmi erők akciójával, gyakran oly dolgok valósulnak meg, amelyeket a legkoncentráltabb és a legenergikusabb közigazgatás sem lenne képes végbevinni.²

Sok tényt tudnék idézni az elmondottak alátámasztására, de inkább csak egyet választok ki közülük, nevezetesen azt, amelyiket a legjobban ismerem.

Amerikában a bűnök felderítésére és a bűnüldözésre szolgáló eljárások igen kis számban állnak a hatóság rendelkezésére.

Közigazgatási rendőrség nem létezik; az útlevél ismeretlen. Az egyesült államokbeli bűnügyi rendőrség nem hasonlítható a mienkhez; az ügyészek kevesen vannak, és nem is mindig ők kezdeményezik a bűnvádi eljárást; a vizsgálat gyors és szóbeli. Nem hinném mindazonáltal, hogy más országokban kevesebb büntett kerülne el az igazságszolgáltatást.

Ennek oka az, hogy mindenki saját érdekében igyekszik bizonyítékokat szolgáltatni a bűncselekményre nézve, valamint a bűnösök megbüntetését szorgalmazni.

Az Egyesült Államokban való tartózkodásom alatt tapasztaltam, hogy amikor valamely megyében súlyos bűncselek-

ményt követtek el, a lakosság spontán módon bizottságokat alakított a bűnös üldöztetése és letartóztatása végett.

Európában a bűnös szerencsétlen flótás, aki a bőrét menti a hatalom képviselői elől; a lakosság mintegy részt vesz a harcban. Amerikában viszont az emberi nem ellensége, akivel az egész emberiség szembeszáll.

A vidéki intézményeket minden nép számára hasznosnak tartom; de minden nép közül annak van leginkább igazán szüksége rájuk, amelynek társadalmi rendje demokratikus.

Az arisztokráciában mindig biztosan fenntartható valamiféle rend a szabadságon belül.

A kormányzók szemében, sok veszténivalójuk lévén, a rend nagy jelentőséggel bír.

Azt is megállapíthatjuk, hogy az arisztokráciában a nép védve van a despotizmus túlzásai ellen, mert mindig léteznek olyan szervezett erők, amelyek készek szembeszállni a despotával.

A demokrácia vidéki intézmények híján nem nyújt semmiféle garanciát az ilyen bajok ellen.

Hogyan viselje el a tömeg a szabadságot a nagy dolgokban, ha a kicsikben nem tanulta meg szolgálatába állítani?

Hogyan lehet ellenállni a zsarnokságnak az olyan országban, ahol minden egyén gyöngé és semmiféle közös érdek nem fűzi a másikhöz?

Mindazok, akik féktelenségtől tartanak és akik az abszolút hatalomtól rettegnek, egyformán kénytelenek kívánni a vidéki szabadságjogok fokozatos fejlődését.

Egyébként meg vagyok győződve róla, hogy minden nemzet közül az van leginkább kitéve a közigazgatási centralizáció veszélyeinek, amelyiknek társadalmi rendje demokratikus.

Számos ok idézi elő e helyzetet, melyek közül a következőket említem:

E nemzetek szüntelenül arra törekednek, hogy az egész kormányzást egyetlen hatalom kezében összpontosítsák, amelyik

közvetlenül a népet képviseli, mivel a népen túl már nincs más, csak a tömegben elvegyülő, egyenjogú egyén.

Márpedig amikor ez a hatalom már magára öltötte a kormányzás minden jogosítványát, vajmi nehezebbre esik távol tartani magát a közigazgatás részleteitől, s e beavatkozásra végül meg is találja az alkalmat. Ennek voltunk tanúi saját országunkban.

A francia forradalomban két ellentétes irányú mozgás jelentkezett, és ezeket nem szabad összekevernünk: az egyik a szabadságnak kedvezett, a másik a despotizmusnak.

A régi monarchiában a király alkotta egyedül a törvényt. Az uralkodó hatalma alatt félig szétzúzva volt még néhány maradványuk a vidéki intézményeknek. Ezek szétesők, rosszul irányítottak, gyakorta tehetetlenek voltak. Az arisztokrácia kezében olykor az elnyomás eszközévé váltak.

A forradalom egyszerre vetette el a királyságot és a vidéki intézményeket. Ugyanazon gyűlölettől eltelve mindennel szemben, ami előtte volt, összekeverte az abszolút hatalmat azzal, ami enyhítette volna annak szigorát; egyszerre volt republikánus és központosító.

A francia forradalomnak e kettős jellege olyan tény, amelyre az abszolút hatalom hívei szíves örömet hivatkoznak. Önök talán azt hiszik, hogy amikor a közigazgatás centralizációját védik, a despotizmus érdekében fejtik ki tevékenységüket? Egyáltalán nem erről van szó. A forradalom egyik nagy vívmányát oltalmazza.³ Ily módon lehet valaki népszerű és a nép jogainak ellenzője, titokban a zsarnokság szolgája és bevallottan a szabadság bajnoka.

Bejártam azt a két országot, ahol a legmagasabb fokra emelték a vidéki szabadságjogokat, és meghallgattam az e nemzeteket megosztó véleményeket.

Amerikában találkoztam olyan emberekkel, akik titokban országuk demokratikus intézményeinek szétzúzására törekedtek. Angliában viszont olyanokkal, akik hevesen támadták az

arisztokráciát; de senkivel sem találkoztam, aki ne úgy tekintett volna a vidéki szabadságjogokra, mint a legfőbb jóra.

E két országban azt tapasztaltam, hogy az államnak tulajdonítható minden rosszat a legkülönbözőbb okokkal magyarázták, de sohasem a községi szabadságnak rótták fel.

Hallottam, hogy az állampolgárok hazájuk nagyságát vagy jólétét ezerféleképpen indokolták, de a pozitívumok közt mindannyian első helyen említették és mindennél előbbre helyezték a vidéki szabadságokat.

Hihetem-e, hogy ha az emberek, akik természetük különbsége miatt sem a vallási tanokról, sem a politikai elméletekről nem vélekednek egyformán, egyetlen tényben megegyeznek, mégpedig abban, amelynek megítélésére a leginkább hivatottak, mivel nap mint nap szemük előtt látják, akkor ez a tény ne lenne igaz?

Csak azok a népek tagadják hasznosságát, amelyek kevésbé vagy egyáltalán nem rendelkeznek vidéki intézményekkel; más szóval, csak azok mondanak róla rosszat, akik egyáltalán nem ismerik.

A bírói hatalomról az Egyesült Államokban, valamint a politikai társadalomra gyakorolt hatásáról

Az angol-amerikaiak megtartották a bírói hatalom minden olyan vonását, amely azt más népeknél is jellemzi. – Mégis fontos politikai hatalommá tették. – Hogyan? – Miben különbözik az angol-amerikai bírói rendszer az összes többitől? – Miért van joga az amerikai bírónak ahhoz, hogy a törvényeket az alkotmányba ütközőnek nyilvánítsa? – Milyen módon élnek az amerikai bírák e jogukkal? – Törvényhozási óvintézkedések e joggal való visszaélés megakadályozására.

Úgy gondoltam, külön fejezetet szükséges szentelnem a bírói hatalom kérdésének. Politikai hordereje oly nagy, hogy ha csak futtában beszélnék róla, csökkenteném jelentőségét olvasóim szemében.

Konföderációk létrejöttek már másutt is, nemcsak Amerikában; köztársaságokat láttunk már másutt is, nemcsak az Újvilág partjain; a képviseleti rendszert Európa számos államában bevezették; de nem hiszem, hogy napjainkig bármely nemzet ugyanolyan módon építette volna fel a bírói hatalmat, mint az amerikaiak.

A külföldi az Egyesült Államokban a bíróság szervezetét érti meg a legnehezebben. Úgyszólván egyetlen közéleti esemény

síncs, amelynek kapcsán ne emlegetnék a bírói tekintélyt; természetesen ebből azt a következtetést vonja le, hogy az Egyesült Államokban a bíró az egyik legelső közéleti hatalom. Amikor aztán a bíróságok felépítését kezdi vizsgálni, első pillantásra csak hatásköröket és bírósági szokásokat lát. Úgy tűnik számára, hogy a bíró mindig csak véletlenül avatkozik a közügyekbe; ám ez a véletlen nap mint nap előadódik.

Valahányszor a párizsi parlament intelmi jogával élt, és megtagadta valamely rendelet beiktatását, vagy pedig a hivatali hatalmával visszaélő köztisztviselőt saját bírósága elé idézte, egyszerre szembetűnővé vált a bírói hatalom politikai hatása. Az Egyesült Államokban viszont semmi hasonlót nem láthatunk.

Az amerikaiak a bírói hatalom minden olyan vonását megtartották, amelyről általában felismerhető. Pontosan abba a körbe zárták be, amelyben mozogni szokott.

A bírói hatalom legelső jellemvonása minden népnél, hogy döntőbíróként szerepel. Ahhoz, hogy a bíróságok valamely ügygel foglalkozhassanak, annak vitatottnak kell lennie. Ahhoz, hogy bíró legyen, pernek is kell lennie. Amíg valamely törvény nem alkotja vita tárgyát, addig a bírói hatalomnak egyáltalán nem áll módjában vele foglalkozni. A törvény létezik, de a bíróság nem vesz róla tudomást. Ha a bíró egy per kapcsán valamilyen, a perre vonatkozó törvényt megtámad, akkor hatáskörét kiterjeszti, de nem lépi át, hiszen kénytelen valamiféle ítéletet mondani a törvényről ahhoz, hogy a perben ítéelkezhessék. Ha viszont úgy ítéelkezik egy törvényről, hogy nem perből indul ki, akkor teljesen kilép hatásköréből, és behatol a törvényhozó hatalom szférájába.

A bírói hatalom második jellemvonása, hogy egyedi esetekről mond ítéletet, nem pedig általános elvekről. Midőn a bíró, valamely egyedi kérdésben ítéelkezik, általános elvet rombol le, méghozzá oly módon, hogy ha ennek az elvnek minden következménye egyformán megsemmisül, az elv maga is terméket-

lenné válik, akkor cselekvésének természetes körén belül marad; de ha közvetlenül az általános elvet támadja, és azt oly módon semmisíti meg, hogy semmiféle egyedi esetet nem tart szem előtt, akkor kilép a körből, ahová minden nép egyetértésben rendelte; jelentősebbé válik, talán hasznosabbá is, mint egy köztisztviselő, de immár semmi esetre sem a bírói hatalmat képviseli.

A bírói hatalomnak harmadik jellemzője, hogy csak akkor cselekedhet, ha erre fölkéri, vagy jogi kifejezéssel élve, ha az ügyet eléje terjesztik. Ez a jellemvonás egyáltalán nem olyan általános, mint a két másik. Mégis azt hiszem, hogy a kivételek ellenére is lényegesnek tekinthető. A bírói hatalom természeténél fogva nem aktív; ahhoz, hogy cselekedjék, mozgásba kell lendíteni. Ha jelentenek egy bűntényt, megbünteti a bűnöst; ha felkéri, hogy hozzon helyre valamilyen igazságtalanságot, helyrehozza, ha elébe terjesztenek ügyiratot, értelmezi; de soha nem indul saját maga a bűnös felkutatására, az igazságtalanság felderítésére vagy a tények megvizsgálására. A bírói hatalom szinte erőszakot követne el e passzív természetén, ha maga kezdeményezne és a törvények cenzoraként lépne fel.

Az amerikaiak megtartották a bírói hatalom e három megkülönböztető jegyét. Az amerikai bíró csak akkor nyilatkozhat, ha vitás kérdés merül fel. Mindig csak egyedi esettel foglalkozik; és ahhoz, hogy cselekedjék, az ügyet eléje kell terjeszteni.

Az amerikai bíró tehát tökéletes hasonmása a többi nemzet bírójának. Mindazonáltal, hatalmas politikai hatalommal van felruházva.

Honnan származik a hatalma? Ugyanabban a körben mozog és ugyanazon eszközökkel él, mint a többi bírósági tag; miért rendelkezik mégis olyan hatalommal, amellyel a többiek nem?

Az ok egyetlen tényben rejlik: az amerikaiak elismerték a bírónak azt a jogát, hogy ítéleteit inkább az *alkotmányra* ala-

pozsa, mint a *törvényekre*. Más szóval, megengedték neki, hogy egyáltalán ne alkalmazza azokat a törvényeket, amelyeket alkotmányellenesnek tart.

Tudom, gyakran követeltek hasonló jogot más országok bíróságai is, de azt soha nem nyerték el. Amerikában minden hatalom elismeri e jogot; nem akad sem olyan párt, sem olyan egyén, aki vitatná.

Ennek magyarázatát valószínűleg az amerikai alkotmányok alapelvében találhatjuk meg.

Franciaországban az alkotmány változatlan, vagy legalábbis annak tartják. Semmiféle hatalom nem változtat benne semmit: ez az elfogadott elmélet.⁴

Angliában elismerik a parlamentnek azt a jogát, hogy az alkotmányt módosítsa. Angliában az alkotmány tehát szüntelenül változhat, jobban mondva nem is létezik. A parlament egyidejűleg törvényhozó és alkotmányozó testület.⁵

Amerikában a politikai elméletek egyszerűbbek és racionálisabbak.

Az amerikai alkotmányt egyáltalán nem tartják változtathatatatlannak, mint Franciaországban; a társadalom rendes képviselői hatalmai nem módosíthatják, mint Angliában. Különálló alkotás, amely az egész nép akaratának kifejezője, amely a törvényhozóra és az egyszerű állampolgárra egyaránt kötelező, amely azonban a nép akaratából előre létrehozott formák közt és az előre megállapított esetekben megváltoztatható.

Amerikában tehát változhat az alkotmány; de amíg létezik, ez minden hatalom forrása. Az uralkodó erő egyedül benne rejlik.

Könnyen belátható, hogy e különbségek mennyiben befolyásolják az általam említett három ország bírói testületeinek helyzetét és jogait.

Ha Franciaországban a bíróságok megtagadhatnák a törvények iránti engedelmisséget azon az alapon, hogy azokat alkotmányba ütközőnek vélik, ténylegesen az ő kezükbe kerülne

az alkotmányozó hatalom, mivel egyedül nekik lenne joguk értelmezni egy olyan alkotmányt, amelynek előírásait senki sem változtathatja meg. A nemzet helyére lépnének tehát, és uralkodnának a társadalom felett, legalábbis amennyire a bírói hatalom jellemző gyengesége lehetővé tenné ezt nekik.

Tudom, ha megvonjuk a bíraktól a törvények alkotmányellenessé minősítésének jogát, akkor az alkotmány változtatásának hatáskörét közvetve a törvényhozó testületre ruházzuk, mivel ez utóbbi már nem ütközik semmiféle törvényes akadályba, amely megállíthatná. Érdemesebb tehát olyan embereket felhatalmazni a nép alkotmányának megváltoztatására, akik tökéletlenül képviselik a nép akaratát, mint olyanokat, akik senki mást nem képviselnek, csak önmagukat.

Még ennél is ésszerűtlenebb lenne megadni az angol bírának azt a jogot, hogy szembeszegülhessenek a törvényhozó testület akaratával, mert a parlament, amely a törvényt alkotja, egyúttal az alkotmány létrehozója is, és mert következőképp semmi esetre sem lehet valamely törvényt alkotmányellenesnek minősíteni, ha magától a három hatalomtól ered.

E két megfontolás közül egyik sem alkalmazható Amerikára.

Az Egyesült Államokban az alkotmány ugyanúgy vonatkozik a törvényhozókra, mint az egyszerű állampolgárookra. Tehát első a törvények között, és törvény által nem módosítható. Helyes tehát, hogy a bíróságok – minden más törvényt megelőzve – az alkotmánynak engedelmeskedjenek. A bírói hatalom lényege ez: a bírónak természetes joga, hogy a törvényi előírások közül épp azokat válassza ki, amelyek őt a legszorosabban kötik.

Franciaországban az alkotmány szintén a legelső a törvények között, és a bírának ugyancsak megvan a joguk, hogy döntéseik alapjául vegyék; de e jogot gyakorolva elkerülhetetlenül egy másik jogot csorbítanak, amely még szentebb, mint az övék: a társadalomét, amelynek nevében cselekszenek. A

mindennapos érdeknek ebben meg kell hajolnia az államérdek előtt.

Amerikában, ahol alkotmánya megváltoztatásával a nemzet mindig engedelmességre szoríthatja a bírákat, nem kell tartani hasonló veszélytől. E kérdésben a politika és a logika egybeesik, s a nép is meg a bírák is egyaránt megtartják előjogaikat.

Amikor az Egyesült Államok bíróságai előtt olyan törvényre történik hivatkozás, amelyet a bíró az alkotmánnyal ellentétessnek tart, a bíró megtagadhatja annak alkalmazását. Az amerikai bírónak ez az egyedüli különleges hatalma, de belőle igen nagy politikai befolyás származik.

Valójában igen kevés törvény van, amely hosszú időn át elkerülheti a bírói elemzést, mert igen kevés köztük az olyan, amelyik ne sértene valamely egyéni érdeket, amelyre a pereskedők ne tudnának vagy ne kényszerülnének hivatkozni a bíróságok előtt.

Amint a bíró megtagadja valamely törvény alkalmazását egy per folyamán, abban a pillanatban e törvény elveszti erkölcsi erejét egy részét. Azok, akiket sértett, felismerik, hogy ki tudnának bűjni e törvény iránti engedelmesség kötelessége alól; a perek egyre sokasodnak, és a törvény végül érvényét veszti. Akkor aztán a következő két dolog történhet meg: vagy a nép változtatja meg alkotmányát, vagy a törvényhozó törli el a törvényt.

Az amerikaiak tehát óriási politikai hatalommal ruházták fel bíróságaikat; de azzal, hogy a törvények csakis bírói eszközökkel voltak támadhatók, jelentősen csökkentették az e hatalomból fakadó veszélyeket.

Ha a bíró elméletileg és általában véve támadhatná a törvényeket, saját kezdeményezéséből felügyeletet gyakorolhatna a törvényhozó felett, akkor látványosan bevonulna a politikai színtérre; valamely párt bajnokaként vagy ellenfeleként harcba hívná az országot megosztó összes szenvedélyeket. De amikor a bíró valamely törvényt aprólékos vita során és egyedi alkal-

mazásában támad, részben már el is leplezi a jelentőségét a közönség előtt. Ítéletével pusztán valamely egyéni érdeket akar célba venni; a törvény szinte csak véletlenül kap találatot.

Egyébként az ily módon revideált törvény nem semmisül meg: erkölcsi ereje csökken, de materiális hatása egyáltalán nem szűnik meg. Csak lassanként múlik ki az igazságszolgáltatás meg-megújuló csapásai alatt.

Ráadásul az is világos, hogy midőn az egyéni érdekre bízzák a törvények visszavonásának kikényszerítését, szorosan összekapcsolva a törvény perbevonását az ember perbevonásával, ezzel biztosítják, hogy a törvényhozás ne legyen meggondolatlanul támadható. Ebben a rendszerben ugyanis ez utóbbi nincs kitéve a pártok mindennapos agresszióinak. Amikor a törvényhozó hibáira felhívják a figyelmet, tényleges szükségletre vannak tekintettel: valóságos és mérlegelhető tényből indulnak ki, hiszen e ténynek per alapjául kell szolgálnia.

Nem tudom, vajon az amerikai bíróságoknak ez a gyakorlata, amellet, hogy a legkedvezőbb a közrendre nézve, vajon nem a legkedvezőbb-e a szabadságra nézve is?

Ha a bíró a törvényhozót csak szemből támadhatná, előfordulna, hogy óvakodnék rászanni magát; máskor viszont az elfogultság nap mint nap erre a merészségre készítetné. Így előfordulna, hogy a törvényeket akkor támadnák, amikor az őket létrehozó hatalom gyenge, és szó nélkül alávetnék magukat nekik, amikor erős, azaz gyakran olyankor támadnák a törvényeket, amikor hasznosabb lenne a tiszteletben tartásuk, és akkor tartanák őket tiszteletben, ha könnyen lehet elnyomást gyakorolni nevükben.

De az amerikai bíró, ha akarja, ha nem, szüntelenül a politika területére lép. A törvény felett csak azért ítélezkedik, mert egy perben kell ítéletet hoznia, és nem tehet mást, mint hogy ítélekezzék az adott perben. Az általa megoldandó politikai kérdés a pereskedők érdekéhez kapcsolódik, és az igazságszolgáltatás megtagadását jelentené, ha a döntést megtagadná.

Magisztrátusi hivatásával elválaszthatatlanul együtt járó feladatot teljesít, és egyúttal állampolgári aktust hajt végre. Igaz, hogy ily módon az a bírósági cenzúra, amelyet a bíróságok a törvényhozás felett gyakorolnak, nem terjedhet ki kivétel nélkül minden törvényre, mert vannak olyan törvények is, amelyeket sohasem lehet világosan megfogalmazott módon, azaz per útján kétségbe vonni. De még ha lehetséges volna is az ilyen kontestálás, elképzelhető, hogy senki sem lenne hajlandó az ügyet a bíróság elé terjeszteni.

Az amerikaiak gyakran érezték ezt a hátrányt, de szándékosan meghagyták tökéletlennek az orvoslás módját, attól tartva, hogy különben veszélyes fegyverré válnék.

Az amerikai bíróságoknak az a joga, hogy kimondhassák a törvények alkotmányba ütköző voltát, az egyik legerőteljesebb akadály, amelyet valaha is szembeszögeztek a politikai csoportosulások zsarnokságával.

Az amerikai bírák egyéb hatáskörei

Az Egyesült Államokban minden állampolgárnak jogában áll a köztisztviselők bevádolása a rendes bíróságoknál. – Hogyan élnek e joggal? – A VIII. évi francia alkotmány 75. paragrafusa. – Az amerikaiak és az angolok nem tudják megérteni ezt a paragrafust.

Olyannyira természetes dolog, hogy nem tudom, szükséges-e egyáltalán megjegyeznem: egy olyan szabad népnél, mint az amerikai, minden állampolgárnak jogában áll bevádolni a köztisztviselőket a rendes bíróságoknál, és minden bírónak jogában áll a köztisztviselőket elítélni.

Egyáltalán nem jelent sajátos privilégiumot, ha megengedik a bíróságoknak, hogy a végrehajtó hatalom tisztviselőit meg-

büntessék, ha a törvényt megszegték. Ha viszont megtiltják, természetes joguktól fosztják meg őket.

Egyáltalán nem az volt a benyomásom, mintha az Egyesült Államokban a tisztviselőknek a bíróság előtt történő felelősségre vonása gyengítené a kormány hatásköreit.

Ellenkezőleg, azt a benyomást szereztem, hogy az amerikaiak ezáltal csak növelik a kormányzóknak kijáró tiszteletet, mert ezek sokkal inkább ügyelnek, hogy alkalmat ne adjanak a bírálatra.

Azt is megfigyeltem, hogy az Egyesült Államokban nem indítanak sok politikai pert, és erre könnyen találok magyarázatot. A per, bármilyen természetű is, mindig nehéz és költséges dolog. Könnyű egy közéleti személyiséget az újságban megvádolni, de csak súlyos indok alapján határozza el bárki, hogy bíróság elé citálják. A köztisztviselő elleni per foganatosításához tehát megalapozott panaszt kell beadni; és a tisztviselők aligha szolgáltatnak erre okot, amikor éppen attól tartanak, hogy bíróság elé kerülhetnek.

Ez korántsem az amerikaiak által elfogadott köztársasági államformára vezethető vissza, hiszen ugyanezt tapasztalhatjuk nap mint nap Angliában is.

Ez a két nép nem azzal akarta szabadságát biztosítani, hogy megengedi a hatalom főbb tisztviselőinek vád alá helyezését. Úgy gondolták, hogy a mindennapos kis perek, amelyekhez a legjelentéktlenebb állampolgár is folyamodhat, sokkal jobban garantálják a szabadságot, mint azok a nagy procedúrák, amelyeket szinte sohasem, vagy mindig túl későn alkalmaznak.

A középkorban, amikor nagyon nehéz volt elfogni a bűnözőket, gyakran előfordult, hogy ha a bíróság egyik-másikra mégis rátette a kezét, rettenetes kínzásoknak vetette alá a szerencsétleneket; ami egyáltalán nem csökkentette a bűnözők számát. Azóta már rájöttek, hogy az igazságszolgáltatás, ha egyszerre teszük biztosabbá és enyhébbé, egyúttal sokkal hatékonyabbá is válik.

Az amerikaiak és az angolok azt tartják, hogy az önkénnyel és zsarnoksággal úgy kell bánni, mint a lopással: megkönnyíteni a perlést és enyhíteni a büntetést.

A francia köztársaság VIII. évében megjelent alkotmány 75. paragrafusa így szól: „A kormány hivatalnokai ellen, a miniszterek kivételével, csak az Államtanács határozata alapján indítható eljárás a funkcióikkal kapcsolatos tettekért; ez esetben a per lefolytatása a rendes bíróságok előtt történik.”

A VIII. évi alkotmány hatályát veszítette, de ez a paragrafus érvényben maradt; még ma is minduntalan erre hivatkoznak az állampolgárok jogos követeléseivel szemben.

Gyakran próbáltam megvilágítani a 75. paragrafus értelmét az amerikaiak vagy angolok előtt, de ez mindig csak nagyon nehezen sikerült.

Először azt fogták fel, hogy mivel az Államtanács Franciaországban a királyság székhelyén működő legfőbb törvényszék, mindenképp zsarnokságra vall, ha előzetesen minden panasztevőnek ide kell fordulnia.

De amikor azt igyekeztem megértetni velük, hogy az Államtanács nem a szó mindennapi értelmében vett bírói, hanem közigazgatási testület, amelynek tagjai a királytól függenek, olyannyira, hogy a király, miután szuverénül utasította egyik, prefektusnak nevezett hivatalnokát valamely méltánytalanság elkövetésére, ugyanolyan szuverénül megparancsolhatja egy másik, államtanácsos névvel illetett hivatalnokának, hogy akadályozza meg az előbbi hivatalnok megbüntetését; s amikor rámutattam, hogy az állampolgár, ha az uralkodó rendelete folytán sérelmet szenvedett, magától az uralkodótól kénytelen engedélyt kérni a jogtalanság orvoslására – ugyanakkor nem akarták elhinni az ilyen szörnyűséget, és hazugsággal, valamint tudatlansággal vádoltak.

Gyakran előfordult a régi monarchiában, hogy a parlament elrendelte a bűnösnek talált tisztviselő letartóztatását. Néha a királyi hatalom közbelépett és megszüntette az eljárást. A

despotizmus ilyenkor kendőzetlenül mutatkozott meg: az emberek csak az erőnek engedelmeskedtek.

Jó messze távolodtunk tehát attól a ponttól, ahová atyáink már elérkeztek; mi ugyanis az igazság örvén és a törvény nevével szentesítve megengedjük azt, amit rájuk csak az erőszak kényszerített.

A politikai felelősségre vonásról az Egyesült Államokban

Mit ért a szerző a politikai felelősségre vonáson? – Hogyan értelmezik a politikai felelősségre vonást Franciaországban, Angliában és az Egyesült Államokban? – Amerikában a közigazgatási bíró csak a köztisztviselőkkel foglalkozik. – Inkább a hivatalból való elmozdítást mondja ki, mint a büntetést. – A politikai felelősségre vonás mint a kormányzás szokványos mód-szere. – A politikai felelősségre vonás, ahogyan Amerikában értelmezik, enyhésége ellenére, sőt talán éppen abból adódóan, rendkívül erős fegyver a többség kezében.

Politikai felelősségre vonáson azt a határozatot értem, amelyet egy átmenetileg ítélkezési joggal felruházott politikai testület mond ki.

Abszolút kormányzatnál szükségtelen, hogy a felelősségre vonásnak különleges formákat adjanak; az uralkodó, akinek nevében a vádlott ellen eljárást indítanak, a bíróságoknak éppúgy feje, mint minden másnak, nem szükséges hát, hogy másutt keressen garanciát, mint a saját hatalmáról alkotott nézetekben. Egyedül attól kell félnie, hogy nem tartják be az igazság látszatát sem, és így hatalmának megerősítését célozva éppen azt becsstelenítik meg.

De a szabad országok legtöbbszörében, ahol a többség sohasem hathat úgy a bíróságokra, mint az abszolút uralkodó teszi, előfordul néha, hogy a bírói hatalmat átmenetileg magának a társadalom képviselőinek kezébe helyezik. Inkább készek átmenetileg összeolvasztani a hatalmat, semmint megsérteni a kormányzás egységének elvét. Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok bevezette törvényeibe a közigazgatási felelősségre vonást: érdekes megvizsgálnunk, milyen hasznot húzott belőle e három nagy nép.

Angliában és Franciaországban a főrendiház alkotja a nemzet legfőbb büntetőbíróságát.* Nem ítélik minden közigazgatási vétségben, de mindegyikben ítélik.

A főrendiház mellett van egy másik közjogi hatalom is, amelyet vádemelési joggal ruháztak fel. Egyetlen különbség létezik e kérdésben a két ország között, nevezetesen: Angliában a képviselők tetszés szerint bárkit bevádolhatnak a főrendiek előtt, Franciaországban viszont ily módon csak a király miniszterei ellen indíthatnak eljárást.

Ezenfelül a főrendiháznak mindkét országban rendelkezésére állnak az összes büntetőtörvények a bűnösök megbüntetésére.

Az Egyesült Államokban éppúgy, mint Európában, a törvényhozás két ága közül az egyiket bízták meg a vádemelési jog gyakorlásával, a másikat pedig az ítélethozatali joggal. A képviselők feljelentik a bűnöst, a szenátus megbünteti.

De a szenátushoz csak a *képviselők* fordulhatnak, és csak a *köztisztviselők* ellen emelhetnek vádat. Így a szenátus szűkebb hatáskörrel rendelkezik, mint a főrendi bíróság Franciaországban, de a képviselőknek szélesebb körű vádemelési joguk van, mint francia társaiknak.

* Angliában a főrendi bíróság emellett bizonyos polgári ügyekben a legfőbb feljebbviteli bírósággént is szerepel. Lásd Blackstone, III. könyv, IV. fejezet.

A legnagyobb különbség azonban Amerika és Európa között a következő: Európában a közigazgatási bíróságok a büntetőtörvénykönyv minden rendelkezését alkalmazhatják; Amerikában viszont, miután a bűnöst megfosztották a ráruházott közfunkciótól, és méltatlannak ítélték a jövőben bármilyen politikai tisztség ellátására, jogkörük kimerül, és a többi a rendes bíróságok feladata.

Felteszem, hogy az Egyesült Államok elnöke hazaárulást követ el.

A képviselőház vádat emel ellene, a szenátorok kimondják hivatalából való elmozdítását. Ezek után esküdtszék előtt kell megjelennie, mert egyedül az foszthatja meg szabadságától vagy életétől.

Ezzel már jól meg is világítottuk a kérdést, amivel éppen foglalkoztunk.

Az európaiak a politikai felelősségre vonásnak a törvényekbe való bevitelével a nagy bűnözőket akarták ártalmatlanná tenni, bármi legyen is származásuk, rangjuk vagy hatalmuk az államon belül. Hogy ezt lehetővé tegyék, átmenetileg egyesítették a bíróságok összes előjogait egy nagy közigazgatási testületen belül.

A törvényhozó tehát bírává alakult; megállapíthatta, minősíthette és büntethette a bűntényt. A törvény azzal, hogy megadta neki a bírói jogokat, kiróta rá az összes kötelezettségeket, és az igazságszolgáltatás minden formájának betartására kötelezte.

Ha valamely francia vagy angol közigazgatási bíróság egy köztisztviselőt felelősségre vonhatónak talál, és ítéletet mond ki felette, ezáltal megfosztja hatáskörétől és méltatlannak ítéli arra, hogy a jövőben bármiféle funkciót betöltsön; de itt az elmozdítás és a közélettől való eltiltás az ítélet egyik következménye, nem pedig maga az ítélet.

Európában a közigazgatási ítélet tehát inkább bírói aktus, mint adminisztratív intézkedés.

Az Egyesült Államokban ennek az ellenkezőjét tapasztaljuk, és könnyen beláthatjuk, hogy a közigazgatási ítélet ott inkább adminisztratív intézkedés, mint bírói aktus.

Igaz, a szenátus ítélete bírói jellegű, ha formáját tekintjük; a szenátoroknak ahhoz, hogy meghozhassák, be kell tartaniuk az eljárás ünnepélyességét és szokásait. Bírói jellegű a motívumok alapján is, amelyeken alapul; a szenátusnak általában közjogi vétséget kell a döntés alapjául vennie. Célját tekintve azonban adminisztratív jellegű.

Ha az amerikai törvényhozónak az lett volna a fő célja, hogy egy közigazgatási testületet nagy bírói hatalommal ruházzon fel, nem szűkítette volna akcióját a köztisztviselők körére, mert az állam legveszélyesebb ellenségei olykor semmilyen funkciót nem látnak el: ez főleg a köztársaságokban érvényes, ahol a pártok kegye a legelső hatalom, és ahol gyakran azok az erősebbek, akik törvényesen semmiféle hatalmat nem gyakorolnak.

Ha az amerikai törvényhozó magának a társadalomnak akarta volna megadni a jogot, hogy megelőzze a súlyos bűntényeket, úgy, ahogyan a bíró teszi, tehát a büntetéstől való félelem felébresztése révén, akkor a közigazgatási bíróságok rendelkezésére bocsátotta volna a büntető törvénykönyv minden eszközét; ehelyett csak tökéletlen fegyvert adott a kezükbe, amellyel soha nem tudják ártalmatlanná tenni a legveszélyesebb bűnözőket. Nem sokat számít ugyanis a közfunkciótól való eltiltás mint ítélet az olyan ember szemében, aki magukat a törvényeket akarja lerombolni.

Az Egyesült Államokban a közigazgatási ítélet fő célja tehát, hogy eltávolítsa a hatalomból azokat, akik rosszul éltek vele, és megakadályozza, hogy ugyanazon állampolgár a jövőben hatalomhoz jusson. Látnivaló, hogy olyan adminisztratív aktusról van szó, amelynek a bírósági határozat ünnepélyes formáját kölcsönözték.

E tárgyban az amerikaiak tehát felemás megoldásra jutot-

tak. A közigazgatásból való elmozdításnak a közigazgatási ítélet minden garanciáját megadták, és ugyanakkor e felelősségre vonást megfosztották legnagyobb szigorától.

Ha ebből indulunk ki, minden összefügg: megérthetjük, miért helyezik az amerikai alkotmányok az összes polgári tisztségviselőket a szenátusi igazságszolgáltatás hatáskörébe, és miért vonják ki alóla a katonákat, akiknek büntényei pedig sokkal veszedelmesebbek. A közéletben az amerikaiaknak szinte nincs is visszahívható tisztviselőjük: egyesek elmozdíthatatlanok, mások olyan mandátummal rendelkeznek, amely nem függeszthető fel. Ahhoz, hogy hatalmuktól megfosszák őket, kivétel nélkül el kell őket ítélni. De a katonák az államfőtől függenek, aki polgári tisztségviselő. Ha az államfőt veszik célba, mindannyiukat egyszerre éri találat.*

Ha most azoknak a hatásoknak a tekintetében hasonlítjuk össze az európai rendszert az amerikaival, amelyeket előidézik vagy előidézhettek, nem kevésbé feltűnő különbségeket találhatunk.

Franciaországban és Angliában a közigazgatási felelősségre vonást rendkívüli fegyvernek tekintik, amellyel a társadalom csak akkor élhet, ha nagy veszedelmet kell elhárítania.

Tagadhatatlan, hogy a közigazgatási felelősségre vonás, ahogyan Európában értelmezik, sérti a hatalom megosztásának konzervatív elvét, és szüntelenül fenyegeti az emberek szabadságát és életét.

A közigazgatási felelősségre vonás az Egyesült Államokban csak közvetve sérti a hatalom megosztásának elvét; egyáltalán nem fenyegeti az állampolgárok életét; nem lebeg mindenki feje fölött, mint Európában, mert csak azokra sújt le, akik közfunkciók vállalásával már eleve kiteszik magukat szigorának.

Így egyszerre kevésbé félelmetes és kevésbé hatékony.

* Nem mintha egy tisztet meg lehetne fosztani rangjától; de fel lehet menteni parancsnoki beosztásától.

Az Egyesült Államok törvényhozói szerint nem valami végletes orvoslás súlyos baj esetén, hanem a kormányzás mindennapos eljárása.

E szempontból Amerikában talán nagyobb tényleges befolyást gyakorol a társadalom egészére, mint Európában. Nem szabad, hogy a közigazgatási felelősségre vonás dolgában félrevezessen minket az amerikai törvényhozás látszólagos enyhése. Észre kell vennünk, mindenekelőtt, hogy az Egyesült Államokban az ilyen ítéleteket kimondó bíróság ugyanolyan összetételű és ugyanazon befolyásoknak van kitéve, mint a vádemeléssel megbízott testület, ami szinte ellenállhatatlanul vonzza a pártok bosszúálló szenvedélyeit. A közigazgatási bírák az Egyesült Államokban nem mondhatnak ki olyan szigorú ítéleteket, mint az európai bírák, következésképpen kevesebb a lehetősége annak, hogy a vádlottat felmentsék. Az elítélés kevésbé félelmetes, de bizonyosabb.

Az európaiaknak a közigazgatási bíróságok létrehozatalakor az volt a fő céljuk, hogy a bűnösöket *megbüntessék*; az amerikaiaknak pedig az, hogy a *hatalomtól megfosszák* őket. A közigazgatási ítélet az Egyesült Államokban valamilyen megelőző intézkedés. Nem szükséges tehát a bírát nagyon pontos büntetőjogi előírásokkal megkötni.

Az amerikai törvények ijesztően homályosak a tulajdonképeni közigazgatási bűncselekmények meghatározásakor. „Az elnök felelősségre vonását indokló bűncselekmények (mondja ki az Egyesült Államok alkotmánya, IV. rész, 1. cikk): a hazaárulás, a korrupció és egyéb súlyos vétségek és bűncselekmények.” Az egyes államok alkotmányainak többsége még ennél is sokkal homályosabb.

„A köztisztviselők (a massachusettsi alkotmány szerint) elítéltetnek, ha bűnös magatartást tanúsítanak és ha rosszul igazgatnak.”* – „Mindazon közhivatalnokok ellen, akik az

* I. fejezet, II. szekció, 8. paragrafus.

államot veszélyeztetik rossz igazgatás, korrupció vagy más vétség folytán – mondja Virginia alkotmánya –, a képviselőház vádat emelhet”. Vannak olyan alkotmányok, amelyek semmi-féle bűncselekményt nem határoznak meg, éppen azért, hogy a közhivatalnokok felett korlátlan felelősség lebegjen.*

Az amerikai törvényeket azonban, merem mondani, éppen enyhességük teszi e tekintetben oly félelmetessé.

Láttuk, hogy Európában a tisztségviselő leváltása és a közéleti tevékenységtől való eltiltása a büntetés egyik következménye, Amerikában viszont a büntetés maga. Ebből következően Európában a közigazgatási bíróságok kezében félelmetes jogok vannak, amelyekkel nem is mindig tudnak élni; előfordul, hogy egyáltalán nem is büntetnek a túlságosan súlyos büntetés kiszabásától való félelmükben. De Amerikában nem riadnak vissza az olyan büntetéstől, amely az emberiséget nem háborítja fel: halálra ítélni egy politikai ellenfelet, azért, hogy hatalmától megfosszák, borzasztó gyilkosságnak tűnik szemükben; az ellenfelet méltatlannak nyilvánítani a hatalom viselésére, megfosztani tőle, de meghagyni szabadságát és életét, a küzdelem tisztességes kimenetelének számít.

De ez az oly könnyen kimondható ítélet azért nem kevésbé jelenti a szerencsétlenség betetőzését azoknak, akikre alkalmazták. A nagy bűnözők kétségkívül dacolnak hiábavaló szigorával, de a mindennapi ember számára pozíciója megsemmisülésével egyértelmű, beszennyezi becsületét, és szégyenteljes, a halálnál is rosszabb semmittevésre kárhoztatja.

A közigazgatási bíráskodás tehát az Egyesült Államokban éppen enyhességénél fogva gyakorol oly nagy befolyást a társadalom menetére. Nem hat közvetlenül a kormányzottakra, de a többséget teljességgel azok urává teszi, akik kormányoznak; egyáltalán nem olyan végletes hatalmat ad a törvényhozás kezébe, amellyel az csak válságos pillanatban élhet; mérsékelt

* Lásd Illionis, Maine, Connecticut és Georgia alkotmányait.

és szabályos hatalmat biztosít számára, amelyet mindennap alkalmazhat. Ha az erő kisebb is, alkalmazása kényelmesebb, és könnyebb a visszaélés.

Az amerikaiak azzal, hogy megtiltják közigazgatási bíróságaiuknak bírói ítéletek hozatalát, úgy tűnik, sokkal inkább a törvényhozó által gyakorolt zsarnokság legszörnyűbb következményeit küszöbölték ki, semmint magát a zsarnokságot. És nem tudom, vajon a közigazgatási felelősségre vonás, ahogyan az Egyesült Államokban értelmezik, mindent figyelembe véve, nem a leghatalmasabb fegyver-e, amelyet valaha is a többség kezébe adtak.

Ha az amerikai köztársaságok egy napon elfajulnak, azt hiszem ezt könnyen felismerheti bárki: elég lesz megfigyelni, vajon nő-e a közigazgatási felelősségre vonások száma.⁶

A törvényhozó hatalom

A törvényhozó testület felosztása két ágra. – Különbségek a két kamara létrehozásában. – A szenátus kialakításában az államok függetlenségének elve jut diadalra. – A nemzeti szuverenitás dogmája a képviselőház összetételében érvényesül. – Sajátos következményei annak, hogy az alkotmányok csak akkor logikusak, ha a népek még fiatalok.

Az Unió hatalmának megszervezésekor sok szempontból azt a sémát követik, amelyet az egyes államok saját alkotmányukban már előzetesen rögzítettek.

Az Unió szövetségi törvényhozó testülete a szenátusból és a képviselőházból tevődött össze.

Az érdekösszeegyeztetés szellemének megfelelően e gyűlekezetek kialakításakor eltérő szabályokat követtek.

A korábbiakban már utaltam arra, hogy midőn a szövetségi alkotmányt létre akarták hozni, két ellentétes érdek volt jelen. E két érdekből két vélemény született.

Egyesek az Unióból független államok államszövetségét akarták létrehozni, egyfajta kongresszust, ahol a különálló népek képviselői összeülnének néhány közös érdekű kérdés megtárgyalására.

Mások a korábbi gyarmatok minden lakosát egyetlen és

ugyanazon nép keretében kívánták egyesíteni és olyan kormányt adni neki, amely, habár működési köre korlátozott, e körön belül mégis mint a nemzet egyedüli és egyetlen képviselője képes eljárni. E két elmélet gyakorlati következményei erősen eltérőknek bizonyultak.

Ha államszövetséget akartak volna szervezni, nem nemzeti kormányt, akkor az államok többségének kellett volna a törvényeket megalkotni, nem az Unió lakosai többségének; ez esetben minden állam, akár kicsi, akár nagy, megőrizné független hatalmát, és az Unióba a teljes egyenlőség alapján lépne be.

Attól a perctől kezdve viszont, hogy az Egyesült államok lakosait mint egyetlen és ugyanazon nép alkotóelemeit tekintették, természetesnek tűnt, hogy csakis az Unió polgárainak többsége alkossa a törvényt.

Érthető, hogy – ami a szövetségi szuverenitást illeti – a kis államok csak létezésük teljes feladása árán egyezhettek bele a doktrína alkalmazásába; ezáltal közösen irányító hatalomból egy nagy nép jelentéktelen töredékévé váltak volna. Az első rendszer ésszerűtlenül nagy hatalomban részesítette, a második pedig megsemmisítette volna őket.

A dolgok ilyen állása mellett az történt, ami mindig bekövetkezik, ha az érdekek ellentétesek a józan megfontolással: erőszakot tettek a logika szabályain. A törvényhozók olyan közbenső megoldást fogadtak el, amely erőszakkal egyeztetett össze két elméletileg összeegyeztethetetlen rendszert.

Az államok függetlenségének elve a szenátus kialakításakor diadalmaskodott; a nemzeti szuverenitás dogmája pedig a képviselőház összetételében.

Minden államnak lakossága arányában két szenátort kellett a kongresszusba* küldenie és bizonyos számú képviselőt választania.

* A kongresszus minden tíz évben újból megállapítja, mennyi képviselőt kell minden államnak a képviselőházba küldenie. Az összlét-

Ebből az elrendezésből következik, hogy napjainkban New York államnak a kongresszusban negyven képviselője van, de csak két szenátora; Delaware államnak két szenátora és csak egy képviselője. Delaware állam tehát a szenátusban egyenlő New York állammal; ugyanakkor ez utóbbinak a képviselőházban negyvenszer nagyobb a befolyása, mint az előbbinek. Ily módon megtörténhet, hogy a nemzet kisebbsége, a szenátust kezében tartva, tökéletesen megbénítja annak a többségnek az akaratát, amelyet a másik kamara képvisel; ez pedig ellentétes az alkotmányos kormányzat szellemével.

Mindez jól mutatja, hogy milyen ritka és nehéz dolog a törvényhozás minden részét logikus és ésszerű módon összekapcsolni egymással.

Az idő múlása hosszú távon még ugyanannál a népnél is különböző érdekeket szülhet és különféle jogokat erősíthet meg. Amikor aztán általános alkotmány meghozásáról van szó, minden ilyen érdek és jog mint megannyi természetes akadály jelentkezik, amely gátolja azt, hogy egy-egy adott politikai elvből folyó összes következmények érvényesüljenek. Így tehát a társadalom születésekor lehetséges a törvények terén teljesen logikusan eljárni. Ha egy nép szemlátomást ezt

szám 1789-ben 69 volt, 1833-ban 240. (*American Almanac*, 1834. 194. o.)

Az alkotmány kimondta, hogy képviselő nem lehet 30 000 fő után egynél több, de lefelé ilyen határt nem szabott. A kongresszus eredetileg nem gondolt arra, hogy a képviselők számát a népesség növekedésének arányában növelje. Az első törvény, amely ezzel a kérdéssel foglalkozott, 1792. április 14-én (lásd Story: *Laws of the United States*, I. k. 235. o.), kimondta, hogy csak minden 33 000 lakos után legyen egy képviselő. Az utolsó idevágó törvény 1832-ben a képviselők számát 48 000 lakos után szabta meg egy főben. A képviselt népesség az összes szabad emberekből és a rabszolgák számának háromötödéből áll.

az előnyt élvezi, nem szabad elsietve arra következtetni, hogy bölcs; inkább azt kell feltételezni, hogy fiatal.

Abban az időben, midőn a szövetségi alkotmányt kialakították, az angol-amerikaiak között még csak két ténylegesen szemben álló érdek érvényesült: az egyes államok egyedi érdeke, és az egész nép egyesülési érdeke; ezekben kompromisszumokra kellett jutni.

Mindenesetre el kell ismerni, hogy az alkotmány erre vonatkozó része mindeddig nem vezetett olyan bajokhoz, amelyekről tartani lehetett.

Az összes államok fiatalok; közel állnak egymáshoz; erkölcsaik, eszméik és szükségleteik homogének; az a különbség, mely nagyobb vagy kisebb kiterjedésükből adódik, nem elegendő ahhoz, hogy erősen szemben álló érdekeik fejlődjenek ki. Sohasem lehetett tehát tapasztalni, hogy a kis államok a szenátusban a nagyok tervei ellen szövetkeztek. Egyébként egy egész nép akaratának törvényes kifejezése oly ellenállhatatlan erő, hogy e többséggel szemben, amely a képviselőházban nyilvánítja akaratát, a szenátus gyengének bizonyul.

Mi több, nem az amerikai törvényhozóktól függött, hogy egyetlen és azonos nemzetet hozzanak létre abból a népből, amelynek törvényeit megalkották. A szövetségi alkotmány célja nem az volt, hogy lerombolja az államok létét, csak az, hogy korlátozza őket. Amikor tehát e másodlagos testületeknek meghagyták valóságos hatalmukat (márpedig ettől nem lehetett őket megfosztani), már előre lemondtak arról, hogy velük szemben rendszeresen kényszerrel alkalmazzanak, s így hajlítsák meg őket a többség akarata előtt. Ez esetben semmi rendkívüli nem volt abban, hogy az államok akaratát bekapcsolták a szövetségi kormányzat gépezetébe. Az alkotmány tehát nem tett egyebet, mint elismert egy fennálló tény, egy meglevő hatalmat, amelyet szelídíteni kellett, nem pedig elvadásítani.

Másik különbség a szenátus és a képviselőház között

A szenátust a törvényhozók nevezik ki. – A képviselőket a nép. – Két fokozatban választják az elsőt. – Egy fordulóban a másodikat. – A különféle mandátumok tartalma. – Jogkörök.

A szenátus a másik kamarától nemcsak a képviselet elvében különbözik, hanem magának a választásnak a módjában is, valamint a mandátum tartamában és a jogkörök sokféleségében.

A képviselőházat a nép nevezi ki; a szenátust az egyes államok törvényhozói.

Az előbbi közvetlen választás eredménye; az utóbbi kétfokozatú választásé.

A képviselők mandátuma egy-két évig tart; a szenátoroké hat évig.

A képviselőháznak csak törvényhozó funkciója van; a bírói hatalomba csak a köztisztviselők elleni vádemelés által folyik be; a szenátus részt vesz a törvények kialakításában; ítélezik a képviselőház által elébe terjesztett közigazgatási, politikai vétségekben; és ezen túlmenően a nemzet nagy végrehajtótanácsát is alkotja. A szenátus ratifikálja az elnök által megkötött szerződéseket; az elnök döntéseit, hogy véglegesek legyenek, ugyancsak e testületnek kell jóváhagynia.*

* Lásd *Federalist*, 52–66. számok inkluzíve; Story, 199–314. o.; – Alkotmány, II. és III. szakasz.

Az elnök függősége. – Választott és felelős. – Szabad saját jogkörében, a szenátus felügyel rá, de nem ellenőrzi. – Fizetését hivatalba lépése alkalmából rögzítik. – Vétója felfüggesztő jellegű.

Az amerikai törvényhozókra nehéz feladat hárult, amikor olyan végrehajtó hatalmat akartak megalkotni, amely a többségtől függ, de amely önmagában mégis elég erős ahhoz, hogy saját körében cselekedjék.

A köztársasági forma fenntartása megkövetelte, hogy a végrehajtó hatalom képviselője alá legyen vetve a nemzeti akaratnak.

Az elnök választott főtisztviselő. Hírnevével, javaival, szabadságával, életével szünet nélkül azt bizonyítja a népnek, hogy hatalmát jól használja fel. E hatalommal élve egyébként nem teljesen független: a szenátus felügyeletet gyakorol az idegen hatalmakkal fenntartott kapcsolataival, akárcsak a különféle állások szétosztása felett, s mindezt azért, hogy az elnök ne legyen megvesztegethető és másokat se vesztegethessen meg.

Az Unió törvényhozói felismerték, hogy a végrehajtó hatalom csak akkor töltheti be méltóképpen és hasznosan feladatát, ha számára több szilárdságot és hatalmat biztosítanak, mint amellyel az egyes államokban rendelkezik.

Az elnököt négy évre választják meg és újraválasztható. Ezzel a perspektívával van bátorsága a közjó érdekében munkálkodni, és eszközei is megvannak céljai megvalósításához.

Az elnököt tették meg az Unió végrehajtó hatalmának egyetlen és egyedüli képviselőjévé. Még attól is őrizkedtek,

* *Federalist*, 67-77. számok inkluzíve; Alkotmány, 2. cikk; Story, 315. o.; 515-708. o.; *Kent's Commentaries*, 255. o.

hogy akarátát akár csak egy tanácsnak is alárendeljék: veszélyes eszköz ez, mely gyöngíti a kormányzat hatékonyságát, s ugyanakkor csökkenti a kormányzásban részt vevők felelősségét is. A szenátusnak megvan az a joga, hogy az elnök egyes döntéseit érvénytelenítse; de az elnököt nem kényszerítheti cselekvésre, s a végrehajtó hatalomban sem osztozhat vele.

A törvényhozásnak a végrehajtó hatalomra gyakorolt hatása közvetlen is lehet; de mint láttuk, az amerikaiak gondoskodása kiterjedt arra, hogy ne lehessen ilyen. Lehet azonban közvetett is.

A kamarák, ha megvonják a köztisztviselő fizetését, ezáltal megfosztják őt függetlensége egy részétől; a törvényalkotás meghatározói lévén, félő, hogy a kamarák apránként elveszik a magisztrátustól a hatalom azon részét is, amellyel az alkotmány felruházta őket.

A végrehajtó hatalomnak ez a függősége a köztársasági alkotmányok egyik vele született hibája. Az amerikaiak sem tudták szétzúzni azt az erőt, amely a törvényhozó gyülekezeteiket a hatalom megszerzése felé vonzza, de legalább csökkentették veszélyességét.

Az elnök fizetését hivatalba lépése kezdetétől arra az egész időre rögzítik, ameddig hivatalviselése tart. Mi több, az elnök felfüggesztő jellegű vétójoggal is fel van ruházva, amely lehetővé teszi számára azoknak a törvényeknek a megakadályozását, amelyek szétrombolhatnák az alkotmányban számára biztosított függetlenségi szférát. E téren azonban egyenlőtlen a küzdelem az elnök és a törvényhozás között, minthogy ez utóbbi, amennyiben kitart elképzelései mellett, le tudja törni a vele szemben tanúsított ellenállást; de a felfüggesztő vétó legalább visszakozásra kényszeríti; felül kell vizsgálnia a kérdést, és azután már kétharmados többség kell az újbóli döntéshez. A vétó egyébként a néphez való fellebbezésnek egy fajtája. A végrehajtó hatalom, amelyet e garancia nélkül titokban el lehet nyomni, így kiállhat saját ügye mellett és felsorolhatja

érveit. De vajon a törvényhozás, ha kitart tervei mellett, nem tudja-e minden esetben legyőzni a vele szemben mutatkozó ellenállást? Erre azt válaszolom, hogy minden nép alkotmányában, akármilyen is az, van egy olyan pont, ahol a törvényhozó kénytelen az állampolgárok józan belátására és erkölcsére hallgatni. Ez a pont a köztársaságokban közelebbi és jobban látható, a monarchiában távolabbi és gondosabban elrejtett, de valahogyan mindig feltalálható. Nincs olyan ország, ahol a törvény mindent előre láthat és ahol az intézmények léphetnek a józan ész és az erkölcs helyébe.

Ami az Amerikai Egyesült Államok szövetségi alkotmányát az összes többi szövetségi alkotmánytól megkülönbözteti

Az amerikai konföderáció látszólag olyan, mint a többi konföderáció. – Hatásaiban mégis különbözik. – Honnan ered ez a különbség? – Miben tér el ez a konföderáció az összes többitől? – Az amerikai kormány egyáltalán nem szövetségi kormány, hanem hiányos nemzeti kormány.

Nem az Amerikai Egyesült Államok szolgáltatja az első és egyetlen példát a konföderációra. Az ókorról nem is beszélve, a modern Európában is számos ilyen államformát találunk. Svájc, a német birodalom, a németalföldi köztársaság szintén konföderációk voltak, vagy ma is azok.

Ha e különböző országok alkotmányait vizsgáljuk, meglepetéssel látjuk, hogy a szövetségi kormánynak biztosított hatáskörök nagyjából megegyeznek az amerikai alkotmányok által az Egyesült Államok kormányának biztosított hatáskörökkel. Éppúgy, mint emez, a központi hatalomnak adják meg a békekötés és a hadviselés jogát, a toborzás és az adóbehajtás jogát,

megbízák az általános szükségletek kielégítésével és a nemzet közös érdekeinek képviselésével.

Ugyanakkor a különböző népek szövetségi kormánya szinte mindig gyenge és erőtlén maradt, míg az Unióé energikusan és könnyedén végzi az ügyeket.

Hozzátehetjük, hogy az első amerikai Unió azért nem tudott fennmaradni, mert kormánya rendkívül gyenge volt, és ez a gyenge kormány pontosan olyan kiterjedt jogokkal rendelkezett, mint a mai szövetségi kormány. Sőt azt is mondhatjuk, hogy bizonyos tekintetben kiterjedtebb előjogokat élvezett.

Van tehát a jelenlegi alkotmányban néhány olyan új elv, amely első pillantásra nem feltűnő, de amely mégis igen nagy jelentőségű.

Ez az alkotmány, amely első pillantásra összetéveszthető a megelőző szövetségi alkotmányokkal, valójában teljesen új alapelven nyugszik, és ezt napjaink politikai tudományának nagy felfedezéseként kell értékelni.

Az 1789-es amerikai konföderációt megelőző összes konföderációban a közös cél elérésére szövetkezett népek megegyeztek, hogy engedelmeskednek egy szövetségi kormány parancsainak; de megtartották a jogot, hogy az Unió törvényeinek végrehajtását elrendeljék és ellenőrizzék maguk között.

Az 1789-ben egyesült amerikai államok nemcsak abba egyeztek bele, hogy a szövetségi kormány diktálja a törvényeket, hanem abba is, hogy a kormány maga hajtassa végre azokat.

A jog ugyanaz mindkét esetben, csak a jog gyakorlása különbözik. De ennek az egyetlen különbségnek is lényeges következményei vannak.

A napjaink amerikai Unióját megelőző összes konföderációban a szövetségi kormány az egyes kormányokhoz fordult szükségletei kielégítése céljából. Abban az esetben, ha az előírt rendelkezés közülük valamelyiknek nem tetszett, akkor az adott kormány kivonhatta magát a teljesítés kötelezettsége

alól. Ha erős volt, fegyverhez nyúlt; ha gyenge, eltűrte az ellenállást az Unió törvényeivel szemben, amelyek immár sajátjaivá váltak, gyengeségére hivatkozott, és passzív rezisztenciába vonul.

Állandóan azt láthattuk, hogy a következő két dolog közül az egyik következett be: az egyesült népek közül a legerősebb kisajátítva a szövetségi tekintélyt, annak nevében uralkodott az összes többin*; vagy ha a szövetségi kormány saját erejére szorult, akkor kitört az anarchia a szövetség tagjai között, és az Unió tehetetlenségbe süllyedt.**

Amerikában az Unió nem az egyes államokat, hanem az egyszerű polgárokat kormányozza. Ha adót akar behajtani, nem Massachusetts kormányához fordul, hanem Massachusetts minden egyes lakosához. A régi szövetségi kormányokkal szemben népek álltak, az Unióéval szemben egyedek. Erejét nem kölcsönveszi, hanem önmagából meríti. Megvannak a saját közhivatalnokai, törvényszékei, igazságügyi tisztviselői és van hadserege.

A nemzeti szellem, a kollektív szenvedélyek, az egyes államok provinciális előítéletei kétségkívül sajátosan korlátozzák az ily módon megalkotott föderális hatalom tevékenységi körét, és akarátának ellenszegülő gócokat próbálnak létrehozni; a szuverenitásban korlátozott hatalom nem lehet olyan erős, mint az, amelyik teljes egészében ura akarátának, de ez a baj a szövetségi rendszer velejárója.

Amerikában az egyes államoknak sokkal kevesebb alkal-

* Ezt láthattuk a görögöknél Fülöp uralkodása alatt, amikor a fejedelem vállalta az amphyctionok törvényeinek végrehajtását. Ez történt a németalföldi köztársaságban, ahol mindig a holland tartomány diktálta a törvényt. Napjainkban ugyanez játszódik le a német birodalomban. Ausztria és Poroszország a Diéta szócsövei, és annak nevében uralkodnak az egész konföderáció felett.

** Így volt ez mindig is a svájci konföderáció esetében. – Svájc már századok óta nem léteznék, ha szomszédjai nem féltékenyek rá.

muk nyílik az ellenállásra és kisebb a kísértés is; ha mégis felmerül bennük e gondolat, csak úgy hajtják végre, ha nyíltan megszegik az Unió törvényeit, megszakítják az igazságszolgáltatás normális menetét, kibontják a lázadás zászlaját; egyszóval azonnal szélsőséges álláspontra kell helyezkedniök; ezt pedig az emberek jól meg szokták gondolni.

A régi konföderációkban az Uniónak megadott jogok a háborúskodás, nem pedig a hatalom forrását jelentették, mert e jogok megsokszorozták igényeit, de nem gyarapították az engedelmesség kikényszerítésére szolgáló eszközeit. Így aztán szinte mindig olyan mértékben láttuk ténylegesen gyengülni a szövetséges kormányokat, ahogyan névleges hatalmuk erősödött.

Az amerikai Unióban nem ez a helyzet; a rendes kormányok többségéhez hasonlóan a szövetségi kormány mindent megtehet, aminek végrehajtására felhatalmazást kapott.

Az emberi szellem hamarabb feltalálja a dolgokat, mint elnevezésüket: emiatt aztán sok nem megfelelő szót és tökéletlen kifejezést alkalmazunk.

Több nemzet állandó szövetséget alkot és főhatalmat hoz létre, amely nem az egyszerű polgárookra hat, mint a nemzeti kormány, hanem a szövetséget népek mindegyikére mint testületre gyakorol hatást.

Ezt a kormányt, amely annyira különbözik az összes többi-től, szövetségi kormánynak nevezik.

Azután felismerünk egy olyan társadalmat is, amelyben több nép a közös érdekeket illetően ténylegesen eggyé válik, de az összes többi érdek tekintetében különálló marad és pusztán szövetségre lép.

Ilyenkor a központi hatalom közvetítő nélkül hat a kormányzottakra, maga igazgatja őket és maga bíraskodik feletük éppúgy, mint a nemzeti kormányok teszik, de ily módon csak szűk körben munkálkodik. Ez nyilvánvalóan már nem szövetségi kormány, hanem hiányos nemzeti kormány. Így az

emberek olyan kormányzati formát hoztak létre, amely nem teljesen nemzeti és nem is szövetségi; itt azonban megálltak, mert az új dolgot felölelő új szót még nem alkották meg.

Az Uniók azért nem kerülhették el a polgárháborút, a szolgásgát vagy a tehetetlenséget, mert nem ismerték ezt az újfajta konföderációt. Az Unió népei nem voltak elég felvilágosultak, hogy felismerjék bajaik orvoslásának módját, vagy ha felismerték, nem volt elég bátorságuk, hogy aszerint cselekedjenek.

Az első amerikai Unió is hasonló hibákat követett el.

De Amerikában a szövetséges államok, mielőtt függetlenségüket elnyerték volna, már régóta ugyanazon birodalom részét alkották; de még nem szerezték meg azt a gyakorlatot, hogy önmagukat teljes mértékben kormányozzák, és a nemzeti előítéletek sem eresztettek mély gyökeret; felvilágosodottabbak lévén a világ többi részénél, s egymástól műveltségben nem különbözvén, csak gyengén éltek bennük azok a szenvedélyek, amelyek a többi népeknél általában a szövetségi hatalom kiterjesztése ellen irányulnak, ráadásul e szenvedélyeket keményen ostromozták a legjelesebb állampolgárok. Amint az amerikaiak észrevették a bajt, eltökélten keresték orvoslását. Kijavították törvényeiket és megmentették országukat.

A szövetségi rendszer előnyei általában és speciális haszna Amerikára nézve

A kis népeket éltető boldogság és szabadság. – A nagy nemzetek hatalma. – A nagy birodalmak előmozdítják a civilizáció fejlődését. – Gyakran az erő a nemzetek virágzásának első eleme. – A szövetségi rendszer célja az, hogy egyesítse az országok területének nagyságából és kicsiségéből fakadó előnyöket. – Milyen előnyöket élvez az Egyesült Államok e rendszer folytán? – A törvény meghajlik a népességek szükségletei előtt, de a népesség nem hajlik meg a törvény szükségletei előtt. – Szorgalom, hala-

dás, ízlés és a szabadság gyakorlása az amerikai népeknél. – Az Unió közszelleme csak a provinciális patriotizmus summázata. – A dolgok és az eszmék szabadon áramolnak az Egyesült Államok területén. – Az Unió szabad és boldog, akár egy kis nemzet, és olyan tiszteletnek örvend, akár egy nagy.

A kis nemzeteknél semmi sem marad rejtve a társadalom szeme előtt; a jobbítás szelleme a legkisebb részletekig hatol: mivel a nép ambícióit gyengesége erősen fékezi, az erőfeszítéseket és erőforrásokat teljes mértékben a belső jólétre összpontosítja, és egyáltalán nem forgácsolja szét a hiú dicsőség kedvéért. Ha az egyes ember képességei korlátozottak általában, vágyai is azok. A vagyonok közepesek és ez nagyjából azonos életfeltételeket biztosít mindenki számára, az erkölcsök egyszerűek és békések. Így mindent összevéve, számolva a morális felvilágosultság különböző fokaival, a kisebb népeknél általában nagyobb jólétet, sűrűbb népességet és békésebb nyugalmat találunk, mint a nagyoknál.

Ha viszont a zsarnokság gyökeret ver valamely kis nemzetben, az sokkal kényelmetlenebb, mint bárhol másutt, mert kisebb körre hatván, e körön belül mindenre kiterjed. Nem tűz maga elé nagy célt, ezért kis célok sokaságával foglalkozik; egyszerre mutatkozik hevesnek és akadémikuskodónak. A közélet világából, amely tulajdonképpen területe, behatol a magánéletbe. A tettek után az ízlést is irányítani akarja; az állam után a családot is kormányozni óhajtja. De ez csak ritkán fordul elő, mivel igazából a szabadság a kis társadalmak természetes életfeltétele. A kormányzás kevéssé vonzza az ambíciót, az egyéni erőforrások korlátozottak ahhoz, hogy szuverén hatalom könnyen összpontosulhasson egyetlen személy kezében. Ha mégis előfordul, a kormányzottak könnyen egyesülhetnek és közös erőfeszítéssel egyszerre megdönthetik a zsarnokot és a zsarnokságot.

A kis nemzetek voltak tehát mindig a politikai szabadság bölcsői. Többségük megnőtt és megerősödött, s elvesztette a szabadságot; ami jól mutatja, hogy a nép kicsiny voltából fakadt, nem pedig a népből magából.

A világtörténelem során egyetlen olyan nagy nemzet sem akadt, amely sokáig megmaradt volna a köztársasági államformában*, amiből azt a következtetést vonták le, hogy ez az út nem járható. Úgy gondolom, nem okos dolog, ha az ember korlátozni akarja a lehetségest és meg akarja ítélni a jövőndőt, hiszen még a valóság és a jelen is nap mint nap kifog rajta és szüntelenül meglepetés éri olyasmiben is, amit pedig a legjobban ismer. Annyit azonban bizonyosan állíthatunk, hogy egy nagy köztársaság léte mindig összehasonlíthatatlanul bizonytalanabb, mint a kicsié.

A köztársaságra nézve végzetes szenvedélyek a terület növekedésével együtt fokozódnak, míg azok az erények, amelyek támaszául szolgálhatnak, nem mindig gyarapodnak ugyanolyan mértékben.

Az egyes ember ambíciói együtt nőnek az állam hatalmával; a pártok erői a maguk elé tűzött célok jelentőségével; de a hazaszeretet, amelynek e pusztító szenvedélyek ellen kell harcolnia, semmivel sem nagyobb a hatalmas köztársaságban, mint a kicsiben. Könnyű lenne bebizonyítani, hogy még fejletlenebb és erőtlenebb is. A nagy gazdagság és a mélységes nyomor, a sok nagyváros, az erkölcsi züllés, az egyéni individualizmus, az érdekek összekeveredése mind olyan veszély, amely az állam nagyságából ered. Nagy részük egyáltalán nem ártalmas a monarchiára nézve, sőt egyik-másik még elő is segítheti fennmaradását. Egyébként a monarchiában a kormánynak saját ereje van; felhasználja a népet és nem függ tőle; minél nagyobb a nép, annál erősebb a fejedelem; a köztársasági

* Itt egyáltalán nem a kis köztársaságok konföderációjáról beszélek, hanem nagy és állandósult köztársaságról.

kormány e veszélyekkel szemben csak a többségre támaszkodhat. Ez az erőkomponens viszont, arányait tekintve, egyáltalán nem nagyobb egy hatalmas köztársaságban, mint egy kicsiben. Míg a támadás eszközei szüntelenül erősödnek és sokasodnak, az ellenállási erő ugyanaz marad. Még azt is mondhatjuk, hogy csökken, mert minél számosabb egy nép, annál inkább különböző az eszmék és az érdekek természete, következésképp annál nehezebb egységes többséget alkotni.

Egyébként észrevehettük, hogy az emberi szenvedélyek intenzitása nemcsak az elérendő cél nagysága mértékében nő, hanem aszerint is, hogy e célt mennyien vallják magukénak. Nincs senki, akinek érzelmei ne lennének hevesebbek a felbolydult és ugyanazon érzelmekkel telített tömeg közepette, mint ha egyedül éreznék át őket. Egy nagy köztársaságban a politikai szenvedélyek ellenállhatatlanná válnak; nemcsak mert tárgyük hatalmas, hanem azért is, mert emberek milliói osztják őket egyazon módon és időben.

Általában véve azt mondhatjuk tehát, hogy semmi sem áll annyira ellentétben az emberek jólétével és szabadságával, mint a nagy birodalmak.

A nagy államoknak vannak azonban sajátos előnyeik is, amelyeket kénytelenek vagyunk elismerni.

Ezekben az államokban a hatalom vágya hevesebb, mint másutt a köznapi emberek közt, ugyanakkor a dicsőség szeretete is jobban kifejlődik némelyeknél, akik egy nagy nép elismerésében törekvéseik méltó díját és önmaguk felülmúlására készítő ösztönzését látják. A gondolat itt minden tekintetben gyorsabb és erősebb indítatást kap, az eszmék szabadabban áramolhatnak, a nagyvárosok hatalmas intellektuális központok, ahol az emberi elme minden sugára ragyoghat és egybeolvadhat: ez a tény magyarázza, miért éppen a nagy nemzetek viszik előre gyorsabban a felvilágosodást és a civilizáció általános ügyét, mint a kicsik. Hozzáteendő, hogy a fontos felfedezések gyakran a nemzeti erő oly nagy igénybevételét követelik,

amelyre egy kis nép kormányzata képtelen; nagy nemzeteknél a kormányzat több általános elgondolást mondhat magáénak, s radikálisabban szabadulhat meg az előzmények rutinjától és a helyi egoizmustól. Konceptcióiban több a zsenialitás, eljárásaiban több a merészség.

A belső jólét teljesebb és általánosabb a kis nemzeteknél mindaddig, amíg békében élhetnek; de a háborús állapotok sokkal inkább megviselik őket, mint a nagyokat. Az utóbbiaknál ugyanis a határoktól való nagy távolság sokszor évszázadokon keresztül is megóvhatja a közvetlen veszélytől a nép nagy tömegét. Számukra a háború sokkal inkább kellemetlenség, mint romlás.

Egyébként e vonatkozásban is, mint annyi másban, egyetlen megfontolás uralkodik: a szükségszerűség.

Ha csak kis nemzetek léteznének és nagyok egyáltalán nem, az emberiség minden bizonnyal sokkal szabadabb és boldogabb lenne; dehát ez ellen semmit nem lehet tenni.

Mindez a nemzeti felvirágzás új elemét viszi be a világba: mégpedig az erőt. Mert mit számít, ha egy nép a jólét és a szabadság képét tudja felmutatni, de naponta a pusztulás és a rabság veszélye leselkedik rá? Mit számít, ha az országban virágzik a kézművesség és a kereskedelem, de egy másik náció uralkodik a tengereken és szabja meg a törvényt a piacon? A kis nemzetek gyakorta nem azért nyomorultak, mert kicsik, hanem azért, mert gyengék; a nagyok nem azért prosperálnak, mert nagyok, hanem mert erősek. Az erő tehát a nemzetek számára gyakran a boldogság első feltétele, sőt a létezésüké is. Ezért van az, hogy a kis népek, hacsak sajátos körülmények nem játszanak közre, előbb-utóbb erőszak hatására vagy szabad akaratukból a nagyokhoz kapcsolódnak. Nem ismerek siralmasabb helyzetet, mint az olyan népet, amelyik nem képes sem megvédeni, sem fenntartani magát.

A népek nagy és kicsiny mivoltából fakadó különböző előnyök egyesítése céljából hozták létre a szövetségi rendszert.

Elegendő egyetlen pillantást vetni az Amerikai Egyesült Államokra ahhoz, hogy belássuk, milyen előnyei származnak e rendszer elfogadásából.

A központosított nagy nemzeteknél a törvényhozó mindig kénytelen a törvényeknek egyöntetű jelleget kölcsönözni, amely nincs tekintettel a tájak és erkölcsök különbözőségére; az egyedi esetekről soha nem lévén tudomása, csak általános szabályokat vehet tekintetbe; az emberek tehát kénytelenek alávetni magukat a törvényhozás kényszerének, mert a törvényhozás egyáltalán nem tud alkalmazkodni az emberek szükségleteihez és erkölcsiéhez; ez pedig sok bajnak és nyomorúságnak a forrása.

Ez a hátrány nem érvényesül a konföderációkban: a kongresszus szabályozza a társadalmi élet főbb aktusait; minden részletkérdés gondja a helyi törvényhozókra hárul.

El sem lehet képzelni, mily kedvezően hat a szuverenitás ilyen megosztása mindazon államok jólétére, amelyek az Egyesült Államokat alkotják. Ezekben a kis társadalmakban, amelyeket nem foglalkoztat a védelem vagy a terjeszkedés gondja, az egész közhatalom és minden egyéni energia a belső viszonyok javítására irányul. Minden állam központi kormánya naponta értesül a felmerülő szükségletekről, mivel a kormányzottak közelében van: évenként új meg új tervek születnek, amelyeket a községi gyűléseken vagy az állami törvényhozó testületekben vitatnak meg, majd közzétesznek az újságokban, és amelyek az állampolgárok általános érdeklődését és buzgalmát váltják ki. A dolgok javításának igénye szüntelenül mozgásban tartja az amerikai köztársaságokat anélkül, hogy zavart keltene; a hatalomra való törekvés átadja a helyét a jólét szeretetének, ami ugyan közönségesebb szenvedély, de veszélytelenebb is. Általánosan elterjedt vélemény az Egyesült Államokban, hogy a köztársasági formák léte és tartóssága az Újvilágban a szövetségi rendszer lététől és tartósságától függ. A bajok nagy része, amelyek az új dél-amerikai államokat

sűjtják, jórészt annak tulajdonítható, hogy nagy köztársaságokat akartak létrehozni, a szuverenitás felaprózása helyett.

Vitathatatlan, hogy az Egyesült Államokban a köztársasági kormány igénylése és tiszteletben tartása a községekben, valamint a vidéki képviselői gyűléseken született meg. Egy olyan kis nemzet számára, mint például Connecticut, ahol az a nagy politikai kérdés, hogy kiáassanak-e egy csatornát vagy megépítsenek-e egy új utat, ahol az államnak nem kell hadsereget tartania és háborút viselnie, ahol a vezetőknek nem jut sem nagy gazdagság, sem nagy dicsőség, mi lehet természetesebb és a dolgok természetének megfelelőbb, mint a köztársaság. Nos, ez a köztársasági szellem, ezek a szabad erkölcsök és szokások, miután a különböző államokban megszülettek és kifejlődtek, minden nehézség nélkül kiterjednek az ország egészére. Az Unió közszelleme tulajdonképpen a provinciális patriotizmus summázata. Az Egyesült Államok minden állampolgára a saját kis köztársaságához való vonzódását úgyszólván átviszi a közös haza szeretetébe. Amikor az Uniót védi, egyben szűkebb pátriája növekvő jólétét védi, s óvja azt a jogát, hogy intézhesse a köz ügyeit és azt a reményét, hogy valóra válthatja terveit a dolgok javítására, s ezáltal maga is meggazdagodjék: vagyis örködik mindazon, ami inkább az embereket érinti, nem pedig az ország általános érdekeit és a nemzet dicsőségét.

Másrészt, ha szellemük és erkölcsük jóvoltából a lakosok másoknál alkalmasabbak, ez azért van, mert a szövetségi rendszer e feladatot nagyon megkönnyítette. Az összes amerikai államok konföderációjában nincsenek meg azok a hátrányok, amelyek általában a nagyszámú emberi csoportosulásokra jellemzők. Területét tekintve az Unió nagy köztársaság, de abban a kis köztársaságokhoz hasonlít, hogy mily kevés dologgal foglalkozik a kormányzata. Döntései lényegesek, de csekély számúak. Mivel az Unió szuverenitása korlátozott és hiányos, e szuverenitás gyakorlása egyáltalán nem veszélyezteti a szabadságot. Nem is ébreszti fel a hatalom és a hírnév mértéktelen

vágyát, amely oly végzetes a nagy köztársaságokban. Mivel nem szükségszerű, hogy minden egy központban egyesüljön, nem látunk sem hatalmas nagyvárosokat, sem mérhetetlen gazdagságot, sem mélységes nyomort, sem hirtelen forradalmakat. A politikai szenvedélyek ahelyett, hogy futótűzként terjednének szét az egész országban, megtörnek az egyes államok érdekein és egyéni szenvedélyein.

Az Unióban, akár egy és ugyanazon nép körében, a dolgok és az eszmék szabadon áramolhatnak. A vállalkozás szellemét semmi sem állítja meg. Kormányja magához vonzza a tehetséget és a tudást. Határain belül zavartalan béke uralkodik, akár egy egységes hatalom alatt álló országban; ugyanakkor az Unió a föld leghatalmasabb nemzetei között foglal helyet; partjait több mint nyolcszáz mérföld hosszúságban tartja nyitva a külvilág és a kereskedelem előtt; kezében őrzi a világ kulcsát, s zászlaja tiszteletet parancsol a legtávolabbi tengerekben is.

Az Unió szabad és boldog, akár egy kis nemzet, s dicső és erős, akár egy nagy.

**Ami miatt a föderális rendszer nem alkalmazható minden népnél,
és ami lehetővé tette az angol-amerikaiaknak,
hogy alkalmazzák**

Minden föderális rendszerben vannak eredendő fogyatékosságok, amelyekkel a törvényhozó nem tud szembeszállni. – A föderális rendszerek komplikációi. – A kormányzottaktól értelmi képességeik mindennapos igénybevételét követeli. – Az amerikaiak gyakorlati tudománya a kormányzás dolgában. – Az Unió kormányának viszonylagos gyengesége, a föderális rendszer másik eredendő fogyatékosága. – Az amerikaiak e fogyatékoságot csökkentették, de megszüntetni nem tudták. – Az egyes államok szuverenitása látszólag gyengébb, de valójá-

ban erősebb, mint az Unióé. – Miért? – Tehát a törvényektől függetlenül is léteznie kell a szövetséget népeknél az egyesülés irányában ható természetes okoknak. – Melyek ezek az okok az angol-amerikaiaknál? – Maine és Georgia egymástól 400 mérföldnyire vannak, mégis természetesebben kapcsolódnak össze, mint Normandia és Bretagne. – A háború a konföderációk legfőbb buktatója. – Ezt az Egyesült Államok példája igazolta. – Az Uniónak nem kell nagy háborúktól tartania. – Miért? – Milyen veszélybe sodródának az európai népek, ha az amerikaiak föderális rendszerét akarnák bevezetni?

A törvényhozó olykor ezernyi erőfeszítés árán közvetett befolyást gyakorolhat a nemzetek sorsára; ilyenkor lángelméjét szokták ünnepelni, holott gyakran az ország földrajzi helyzete, amelyre semmi hatása nincs, társadalmi állapota, amely közreműködése nélkül alakult ki, erkölcsi és eszméi, amelyeknek forrását nem ismeri, eredeti feltételei, amelyekről tudomása sincs, idéznek elő ellenállhatatlan mozgásokat a társadalom menetében: ezek ellen hiába küzdene, mert úgyszólván magukkal sodornák.

A törvényhozó ahhoz az emberhez hasonlít, aki tengereken kel át. Kormányozhatja hajóját, de nem változtathatja meg annak szerkezetét, nem kelthet szelet, és nem akadályozhatja meg az óceánt abban, hogy hullámain gőrgesse a lába alatt.

Bemutattam, milyen előnyöket húznak az amerikaiak a föderális rendszerből. Hátra van még annak megvilágítása, mi tette lehetővé számukra e rendszer alkalmazását; mert nem minden népnek adatott meg, hogy jótéteményeit élvezze.

A föderális rendszerben vannak a törvényekből fakadó esetleges fogyatékoságok; ezeket a törvényhozás kijavíthatja. Vannak egyéb fogyatékoságok is, amelyek a rendszer velejárói, és a szövetséget népek nem semmisíthetik meg őket. E népeknek tehát saját magukban kell megtalálniok azt az erőt,

amely segít a kormányuk természetével járó tökéletlenségek elviselésében.

Minden föderális rendszer eredendő hibái között a legszembevetőbb az általa alkalmazott eszközök bonyolultsága. Ez a rendszer szükségszerűen két szuverenitást helyez egymás mellé. A törvényhozásnak sikerült e két szuverenitás mozgását a lehető legegyszerűbbé és egyöntetűvé tennie, mindkettőt világosan kijelölt cselekvési szférákon belül tartania; de nem képes elérni, hogy csak egy létezzék, sem pedig megakadályozni, hogy ezek bizonyos helyeken ne érintkezzenek.

A szövetségi rendszer tehát, bármit teszünk is, bonyolult elven alapszik, amelynek alkalmazása a kormányzottaktól a felvilágosultság és az ész mindennapos használatát követeli.

Általában csak az egyszerű koncepciók hatolnak be a nép szellemébe. Egy hamis, de tiszta és pontos eszme mindig nagyobb erővel bír a világban, mint egy igaz, de bonyolult eszme. Ezért igyekeznek a pártok, amelyek egy nagy nemzetben belüli kis nemzetekhez hasonlóak, jelképként olyan nevet vagy elvet elfogadni, amely gyakorta csak tökéletlenül fejezi ki célkitűzésüket és módszereiket, de amely nélkül sem fennmaradni, sem előrehaladni nem tudnának. Azok a kormányok, amelyek alapelvül csak egyetlen, könnyen meghatározható eszmét vagy érzelmet választottak, talán nem a legjobbak, de biztosan a legerősebbek és a legtartósabbak.

Ha megvizsgáljuk az Egyesült Államok alkotmányát, amely az eddig ismert szövetségi alkotmányok közül a legtökéletesebb, elborzadunk a különböző ismeretek sokaságától és az ítélőképesség mértékétől, amelyet a kormányzottak részéről adotttnak tételez fel. Az Unió kormányzata szinte teljes mértékben jogi fikciókon alapszik. Az Unió eszmei nemzet, amely úgyszólván csak az emberek tudatában létezik, s amelynek terjedelmét és korlátait egyedül az értelem fedi fel.

Miután jól megértettük az általános elméletet, hátra vannak az alkalmazás nehézségei; ezek számlálatlanok, mert az Unió

szuverenitása annyira összeolvad az államokéval, hogy első pillantásra lehetetlen észrevenni határait. Egy ilyen kormányzatban minden mesterséges és megegyezésen alapuló, s csak az olyan nép számára felel meg, amely régóta hozzászokott ügyeinek irányításához, és amelyben a politika tudományát a társadalom legalsóbb rétegei is elsajátították. Semmiben sem csodáltam jobban az amerikaiak gyakorlati intelligenciáját, mint abban, ahogyan a szövetségi alkotmányukból származó számtalan nehézséget ki tudják kerülni. Senkivel nem találkoztam Amerikában, még az egyszerű nép körében sem, aki ne tudta volna meglepő könnyedséggel megkülönböztetni a Kongresszus törvényeiből fakadó kötelezettségeket azoktól, amelyek állama törvényeiből erednek, és aki, miután megkülönböztette az Unió általános hatáskörébe tartozó ügyeket azoktól, amelyeket a helyi törvényhozásnak kell elintéznie, ne tudta volna megjelölni, hol kezdődik a szövetségi bíróságok illetékessége és meddig terjed államának bíróságaié.

Az Egyesült Államok alkotmánya az emberi szorgalomnak azokhoz a szép alkotásaihoz hasonlít, amelyek feltalálóikat dicsőséggel és javakkal halmozzák el, de amelyek mások kezében terméketlenek.

Manapság ezt tapasztalhatjuk Mexikóban.

Mexikó lakosai szövetségi rendszert akartak létrehozni, modellként átvették és szinte teljesen lemásolták szomszédaik, az angol-amerikaiak szövetségi alkotmányát.* De a törvény betűjét alkalmazván, nem tudták átvenni annak éltető szellemét is. Szüntelenül kettős kormányzásuk bonyodalmaiba látjuk veszni őket. Az államok és az Unió szuverenitása kilép az alkotmány által meghúzott körből, s az egyik állandóan átmegegy a másikba. Mexikó ma is szüntelenül az anarchia és a katonai despotizmus végletei között vergődik.

A második és legvégzetesebb mindazon hibák közül, ame-

* Lásd az 1824-es mexikói alkotmányt.

lyeket a szövetségi rendszer velejáróinak tekintek, az Unió kormányának viszonylagos gyengesége.

Minden konföderáció a szuverenitás felaprózásának elvén alapszik. A törvényhozók jóvoltából e felaprózás kevéssé érezhető; sőt, egy ideig el is rejtik tekintetünk elől, de úgy nem tehetnek, mintha nem léteznék. A felaprózott szuverenitás viszont mindig gyengébb, mint a teljes szuverenitás.

Az Egyesült Államok alkotmányának bemutatása során láttuk, milyen művészien sikerült az amerikaiaknak elérniök, hogy az Unió hatalmát a föderális kormányok korlátozott körébe vonják, és mégis azt a látszatot kölcsönözzék neki, sőt bizonyos fokig azt az erőt is, ami egy nemzeti kormány sajátja.

Az Unió törvényhozói, amikor így jártak el, csökkentették a konföderációkkal járó természetes veszélyt; de teljesen megszüntetni nem tudták.

Azt mondják, az amerikai kormány nem az államokhoz intézi szavát, hanem parancsait közvetlenül az állampolgárokhoz juttatja el, és külön-külön, a közakarat segítségével készíti őket engedelmességre.

De ha a szövetségi törvény mélyen sértené valamely állam érdekeit és előítéleteit, nem kellene-e attól tartanunk, hogy a szóban forgó állam minden polgára kiáll amellett, aki az engedelmességet megtagadja? Amennyiben az állam minden polgára egyidejűleg és egyformán sértve érzi magát az Unió önkénye miatt, a szövetségi kormány hiába próbálná elkülöníteni és egyenként ártalmatlanná tenni őket: ösztönösen éreznék, hogy a védekezéshez egyesülniök kell, és ehhez meg is találnák a már meglevő szervezeti formát a szuverenitásnak abban a részlegében, amelyet a szövetség az állam számára meghagyott. Az elmélet szétfoszlik, s átadja helyét a realitásnak: és az ország területének egy részén szervezett hatalom szembeszegül a központi hatalommal.

Ugyanezt mondanám a szövetségi igazságszolgáltatásról is. Ha egy konkrét perben az Unió törvényszékei megszegnék

valamely állam egyik fontos törvényét, megkezdődne a, meg lehet, nem szembeötlő, de mindenesetre valóságos küzdelem az állampolgár által képviselt sértett állam és a törvényszékei által képviselt Unió között.*

Nem szükséges túl sok tapasztalat e világról annak elképzeléséhez, hogy miután biztosítottak egy eszközt az emberi szenvedélyek kielégítésére, jogi fikciókkal folyton akadályozni fogják, hogy az emberek ezt az eszközt elismerjék és alkalmazzák.

Az amerikai törvényhozók csökkentették a két szuverenitás közti harc valószínűségét, de egyáltalán nem szüntették meg az okait.

Tovább is mehetünk, és azt mondhatjuk, hogy vita esetén nem tudták biztosítani a szövetségi kormány túlsúlyát.

Megadták az Uniónak a pénzt és a katonákat, de továbbra is az államok bírják a nép szeretetét és ragaszkodását.

Az Unió szuverenitása elvont dolog, ami csak kevés külső-ségben jelenik meg. Az államok szuverenitása minden téren hat; nyilvánvaló és könnyen érthető; minden pillanatban látjuk, hogyan cselekszik. Az előbbi új, az utóbbi a néppel együtt született.

Az Unió szuverenitása művi alkotás. Az államok szuverenitása természetes dolog; magától jött létre, erőfeszítés nélkül, akár az atyai tekintély.

* Példa: az alkotmány biztosította az Uniónak azt a jogot, hogy az el nem foglalt területeket saját hasznára eladhassa. Feltehetőleg Ohio állam ugyanezt a jogot követeli magának a saját területén levő földekre vonatkozóan, arra hivatkozva, hogy az alkotmány nyilván csak olyan területekről szól, amelyek még egyetlen állam igazságszolgáltatása alá sem tartoznak, következésképpen ezeket ő maga is eladhatja. A jogi kérdés nyilván ama földszerzők között merül fel, akik jogukat az Uniótól szerezték, azokkal szemben, akik jogukat az államtól kapták, nem pedig az Unió és Ohio állam között. De ha az Egyesült Államok bírósága elrendeli, hogy az ő vásárlója lépjen birtokba, viszont az ohioi törvényszékek az ellenfelet tartják meg birtokában, mivé válik majd a jogi fikció?

Az Unió szuverenitása az embereket csak néhány általános érdek által érinti; hatalmas, távoli hazát képvisel, homályos és meghatározatlan érzelmet. Az államok szuverenitása viszont az állampolgár számára élő valóság, és mindennapi életének részleteiben érvényesül. Garantálja vagyonát, szabadságát, életét; minden pillanatban befolyásolja jólétét vagy nyomorát. Az államok szuverenitása az emlékekre, a szokásokra, a helyi előítéletekre, a szűkebb haza és a család iránti elfogultságra támaszkodik; egyszerűen mindazon dolgokra, amelyek a haza iránti ösztönt oly hatalmassá teszik az emberi szívben. Hogyan is kételkednénk előnyeiben?

Mivel a törvényhozók nem tudják megakadályozni, hogy a szövetségi rendszer által egymás mellé helyezett két szuverenitás között ne forduljon elő veszélyes összeütközés, arra is szükség van, hogy törekvéseikhez, amelyekkel az egyes szövetséges népeket igyekeznek eltéríteni a háborútól, olyan sajátos rendelkezések kapcsolódjanak, amelyek e népeket visszavezetik a béke állapotába.

Ebből az következik, hogy a szövetségi szerződés nem maradna fenn sokáig, ha az érintett népek közt nem lenne meg az Uniónak néhány olyan szükséges feltétele, amely megkönnyíti a közös életet és a kormány feladatát.

Így a szövetségi rendszernek ahhoz, hogy fennmaradjon, nemcsak jó törvényekre van szüksége, hanem kedvező körülményekre is.

Minden szövetségre lépett népnek volt tehát bizonyos számú közös érdeke, amely mintegy a szervezetkezés értelmi kötelékét alkotta.

De az embereknek az anyagi érdekeken túlmenően eszméik és érzelmeik is vannak. Ahhoz, hogy egy konföderáció sokáig fennálljon, nem kevésbé szükséges, hogy a részeit alkotó különböző népek szükségleteik, valamint civilizációjuk tekintetében egyöntetűek legyenek. Vaud és Uri kantonok civilizációja között akkora különbség van, mint a tizenkilencedik és a

tizenötödik század között: Svájcnak nem is volt soha igazi szövetségi kormányzata. E különböző kantonok szövetsége csak a térképen létezik; és ez mindjárt nyilvánvalóvá válnék, ha a központi hatalom az ország egész területén ugyanazon törvényeket akarná alkalmazni.

Az Egyesült Államokban van egy olyan tény, amely csodálatosan megkönnyíti a szövetségi kormány létét. A különböző államoknak nemcsak megközelítően vagy teljesen azonos érdekeik vannak, nemcsak eredetük és anyanyelvük hasonló, hanem még civilizációjuk foka is azonos; és ez szinte mindig megkönnyíti a megegyezést. Nem tudom, van-e olyan kis európai nemzet, mely különböző részeiben kevésbé lenne egyöntetű, mint az amerikai nép, amelynek területe akkora, mint fél Európa.

Maine államtól Georgia államig körülbelül négyszáz mérföld a távolság. Mégis, kevesebb a különbség Maine és Georgia civilizációja között, mint Normandiáé és Bretagne-é között. Maine és Georgia egy hatalmas birodalom két szélén helyezkedik el, mégis könnyebben rátalál a konföderáció tényleges lehetőségére, mint Normandia és Bretagne, amelyeket pedig csak egy patak választ el egymástól.

A nép erkölcsi és szokásai tehát megkönnyítik az amerikai törvényhozás dolgát; ezekhez az előnyökhöz egyéb előnyök is járulnak, melyek az ország földrajzi helyzetéből adódnak. Főként ez utóbbiaknak kell tulajdonítani a föderális rendszer megalkotását és fennmaradását.

Mindazon tettek között, amelyek egy nép életét jellemzik, a háború a legnagyobb jelentőségű. A háborúban a nép egy emberként fordul szembe az ellenséges népekkel: magáért a léteért küzd.

Amíg csak arról van szó, hogy fenntartsák a békét egy országon belül, s elősegítsék felvirágoztatását, könnyen elég lehet az ügyes kormányzás, a kormányzottak józan esze és az a természetes ragaszkodás, amely szinte mindig megtalálható

az emberekben hazájuk iránt; de ahhoz, hogy egy nemzet nagy háborút viselhessen, az állampolgároknak sok és keserves áldozatot kell hozniuk. Ha azt hisszük, hogy az emberek képesek tömegesen alávetni magukat az ilyen társadalmi követelményeknek, rosszul ismerjük az emberiséget.

Innen van az, hogy azok a népek, amelyek nagy háborúba kezdtek, szinte akaratuk ellenére növelték a kormány erejét. Amelyiknek ez nem sikerült, az vereséget szenvedett. A tartós háború szinte mindig e szomorú válaszút elé állítja a nemzeteket: a vereség pusztulásukkal jár, a győzelem pedig despotizmusához vezet.

Tehát a háborúban mutatkozik meg a legnyilvánvalóbb és legveszedelmesebb módon egy kormány gyengesége; és rámutattam már, hogy a szövetségi kormányoknak éppen a gyengeség az egyik lényeges fogyatékoságuk.

A szövetségi rendszerben nemcsak a centralizáció vagy valami ehhez hasonló jelenség hiányzik, de a kormányzati centralizáció is tökéletlen, ami pedig mindig nagy gyengeség forrása, amikor olyan népekkel kell szembeszállni, akiknél a centralizáció teljes.

Márpedig az Egyesült Államok szövetségi alkotmányában, amely a legtöbb valóságos hatalommal ruházza fel a központi kormányt, ez a baj még mindig igencsak érződik.

Az olvasó egyetlen példa alapján ítélni lehet.

Az alkotmány felhatalmazza a kongresszust, hogy a különböző államok polgárőrségét aktív szolgálatra hívja be, ha lázadás elfojtásáról vagy invázió visszaveréséről van szó; egy másik cikkely kimondja, hogy ez esetben az Egyesült Államok elnöke a polgárőrség főparancsnoka.

Az 1812-es háborúban az elnök elrendelte, hogy az északi polgárőrség vonuljon a határok felé; Connecticut és Massachusetts, melyeknek érdekeit a háború sértette, megtagadták a kontingens elküldését.

Az alkotmány, mondták, felhatalmazza a szövetségi kor-

mányt a polgárőrség igénybevételére *lázaadás* vagy *invázió* esetén; viszont jelenleg nincs sem lázaadás, sem invázió. Hozzáte-ték, hogy ugyanaz az alkotmány, amely felhatalmazza az Uni-ót a polgárőrség aktív szolgálatba való behívására, meghagyja az egyes államok jogát a tisztek kinevezésére; ebből következő-en – szerintük – az Unió tisztjeinek még háborúban sincs joguk, hogy a polgárőrség parancsnoki tisztségeit betöltsék, kivéve személyesen az elnököt. Ez esetben viszont olyan hadse-regben szolgálnának, amelynek nem az elnök a parancsnoka.

Ezek az abszurd és romboló tanok nemcsak a kormányzók és a törvényhozók egyetértését váltották ki, hanem a két állam bíróságainak jóváhagyását is; a szövetségi kormány kénytelen volt másutt keresni azokat a csapatokat, amelyekre szüksége volt.*

Honnan van tehát, hogy az amerikai Unió, bármennyire védik is viszonylag tökéletes törvényei, nem bomlik fel egy nagy háború során? Azért, mert egyáltalán nem kell nagy háborútól tartania.

Hatalmas kontinens közepén foglal helyet, ahol az emberi szorgalom határok nélkül terjeszkedhet, így az Unió majdnem annyira elszigetelt, mintha minden oldalról az Óceán venné körül.

Kanada lélekszáma csak egymillió; lakossága két ellenséges népre oszlik. Az éghajlat szigora határt szab területe növelésé-nek, és hat hónapra bezárja kikötőit.

* *Kent's Commentaries*, I. k. 244. o. – Látnivaló, hogy a fentebb idézett példát a jelenlegi alkotmány megalkotása utáni időkből vá-lasztottam. Ha visszamentem volna az első konföderáció idejéig, még sokkal meggyőzőbb példákat találtam volna. Akkor valóságos lelke-sedés uralkodott a nemzeten belül; a forradalmat egy rendkívül népszerű ember képviselte, holott a kongresszusnak szinte semmije sem volt. Állandóan pénz- és emberhiánnyal küzdött; a legjobban kidolgozott tervek is megbuktak a megvalósítás során, és az állandó-an a pusztulás szélén álló Uniót sokkal inkább ellenségeinek gyenge-sége, mint saját ereje mentette meg.

Kanadától a Mexikói-öbölíig találunk még néhány félig elpusztított vad törzset, akiket hatezer katona űz maga előtt.

Az Unió délen egy ponton a mexikói birodalommal érintkezik; valószínűleg itt törnek majd ki egyszer a nagy háborúk. De a civilizáció fejletlensége, az erkölcsök romlottsága és a nyomorúság még sokáig megakadályozza Mexikót, hogy magasra emelkedjék a nemzetek sorában. Ami az európai hatalmakat illeti, azok oly távol vannak, hogy aligha félelmetesek.⁷

Az Egyesült Államok nagy szerencséje nem is az tehát, hogy rátalált egy olyan szövetségi alkotmányra, amely lehetővé teszi számára a nagy háborúkat, hanem az, hogy olyan helyen fekszik, ahol nem kell tartania tőlük.

Senki sem becsüli többre nálam a föderális rendszer előnyeit. Benne látom az egyik leghatalmasabb lehetőségét az emberiség felvirágzásának és szabadságának. Irigylem azoknak a népeknek a sorsát, amelyeknek megadatott, hogy elfogadják. De mégsem hihetem, hogy a szövetséges népek hosszú ideig egyenlő erővel szálljanak szembe az olyan nemzettel, ahol a kormányhatalom központosított.

Az a nép, amelyik az európai nagy katonai monarchiák jelenlétében felaprózná szuverenitását, szerintem ezzel lemondana nemcsak a hatalomról, hanem talán még a létéről és a nevéről is.

Csodálatos az új világ helyzete, ahol az embernek még nincs más ellensége, csak saját maga! Hogy boldog és szabad lehessen, csak akarnia kell.

MASODIK KÖNIGT

A politikai egyesülésről az Egyesült Államokban

*Az egyesülési jog mindennapos alkalmazása az angol-amerikai-
aknál. – A politikai egyesülések három fajtája. – Hogyan al-
kalmazzák az amerikaiak a képviseleti rendszert az egyesüle-
sekre? – Milyen veszélyek származnak ebből az államra nézve?
– A tarifával kapcsolatos 1831-es nagy konvent. – Az egyesülési
jog korlátlan gyakorlása miért nem olyan veszélyes az Egyesült
Államokban, mint másutt? – Miért kell ott szükségesnek tekinte-
ni? – Az egyesületek hasznossága a demokratikus népeknél.*

Amerika az az ország, ahol az egész világon a leginkább élnek az egyesüléssel, és ahol ezt az igen hatékony eszközt a legkülönbözőbb dolgokra alkalmazzák.

A község, város vagy megye néven ismert, törvény által létrehozott állandó egyesületektől függetlenül számos más egyesülés is létezik, amelyek kizárólag egyéni akaratnak köszönhetik létrejöttüket és fejlődésüket.

Az Egyesült Államok lakója születésétől fogva tanulja, hogy az élet gondjai és bajai elleni harcában csak saját magára számíthat; a társadalmi hatalmat bizalmatlanul és nyugtalanul szemléli, s csak akkor hívja segítségül, ha nem tehet másként. Ezt már az iskolában is megfigyelhetjük, ahol a gyerekek még

játékaikban is a saját maguk által kialakított szabályoknak vetik alá magukat, és büntetik a saját maguk által meghatározott vétségeket. Ugyanez a szellem érvényesül a társadalmi élet minden aktusában. Akadály támad egy közúton, nem lehet tovább menni, leáll a forgalom; a környékbeliek azonnal tanácskozó testületet alakítanak; e rögtönzött egyesülésből létrejön egy végrehajtó hatalom, amely orvosolja a bajt, még mielőtt bárkinek eszébe jutott volna, hogy az érdekeltekét megelőzően létezhetik egy más hatáság eszméje. Ha szórakozásról van szó, egyesülnek, hogy nagyobb pompát és szabályszerűséget kölcsönözzenek az ünnepnek. Végül pedig egyesülnek azért is, hogy felvegyék a harcot a teljességgel intellektuális ellenség, a mértéktelenség ellen. Az Egyesült Államokban egyesülnek közbiztonsági, kereskedelmi és ipari, erkölcsi és vallási okokból. Nincs olyan dolog, amit az emberi akarat ne érhetne el az egyének kollektív erejének szabad működése folytán.

Később lesz alkalmam azokról a hatásokról beszélni, amelyeket az egyesülés a polgári közéletre gyakorol. Pillanatnyilag azonban a politika világára szorítkozom.

Ha az egyesülési szabadságot elismerik, az állampolgárok többféleképpen élhetnek vele.

Az egyesülés mindössze annyit jelent, hogy bizonyos számú egyén nyilvánosan csatlakozik ilyen vagy olyan nézethez, és kötelezi magát, hogy valamilyen módon érvényre juttatja azt. Az egyesülési szabadság tehát szinte összeolvad az írás szabadságával; az egyesülésnek mindazonáltal nagyobb a hatalma, mint a sajtónak. Ha egy álláspontot valamilyen egyesülés képvisel, akkor annak világosabb és pontosabb formát kell öltetnie. Az egyesülés számba veszi híveit és az ügy mellé állítja őket. Emezek pedig egyre jobban megismerik egymást, s elkötelezettségük a számukkal együtt nő. Az egyesület kéveként fogja össze a különböző elmék erőfeszítéseit, és határozottan irányítja őket az általa világosan kijelölt egyetlen cél felé.

Az egyesülési jog gyakorlásának második foka a gyülekezés

lehetősége. Ha egy politikai egyesülés számára lehetővé válik, hogy az ország bizonyos fontos pontjain cselekvési központokat létesítsen, aktivitása ezáltal egyre nagyobb lesz és befolyása egyre jelentékenyebb. Az egyesülésben az emberek egymás szeme előtt vannak; a végrehajtás eszközei összekapcsolhatók, a vélemények olyan erővel és hévvel bontakozhatnak ki, amire a leírt gondolat sohasem képes.

Végül az egyesülési jog gyakorlásának a politikai életben van egy harmadik foka is: ugyanazon álláspontnak a hívei összegyűlhetnek választó testületekben is, és kinevezhetik küldötteiket, hogy azok képviseljék őket a választási gyűléseken. Ez tulajdonképpen nem más, mint az egy pártra alkalmazott képviseleti rendszer.

Az első esetben az egy véleményen levő emberek tehát pusztán intellektuális kapcsolatot létesítenek; a másodikban kisebb gyülekezetekbe tömörülnek, amelyek egy pártnak csak a töredékét képviselik, végül a harmadikban szinte külön nemzetet alkotnak a nemzeten belül, külön kormányt a kormányban. Megbízottai a többség megbízottaihoz hasonlóan a hívek egész kollektív erejét képviselik, és miként az utóbbiak, a nemzet képében lépnek színre az abból eredő erkölcsi hatalommal együtt. Igaz, hogy nekik nincs joguk törvényt hozni, mint amazoknak; de támadhatják a fennálló törvényeket, és előre megfogalmazhatják azokat, amelyeket meg kellene alkotni.

Olyan népet tételezek fel, amelyik nem szokott még hozzá teljesen a szabadság gyakorlásához, vagy amelyikben mély politikai szenvedélyek erjednek. A többség mellé, amely a törvényt alkotja, egy kisebbséget helyezek, amely csak az *indoklást* vállalja, és megáll a *rendelkező résznél*; kénytelen vagyok azt hinni, hogy az ilyen közrend nagymértékben a véletlenek játékszerévé válik.

Kétségkívül egyáltalán nem ugyanaz bebizonyítani, hogy az egyik törvény önmagában véve jobb a másiknál, mint bebizonyítani, hogy az előbbi az utóbbival helyettesítendő. De ahol

a felvilágosult emberek nagy különbséget látnak, a tömeg képzeletében nincs különbség. Előfordul egyébként az is, hogy a nemzet szinte egyenlően oszlik meg két párt között, amelyek mindegyike azt állítja, hogy ő képviseli a többséget. Elképzelhető-e, hogy ha az uralkodó hatalom mellett létrejön egy olyan hatalom, amely szinte azonos erkölcsi tekintélyt vív ki magának, sokáig megelégszik a beszéddel a cselekvés helyett?

Megáll-e vajon annál a metafizikus megfontolásnál, amely szerint az egyesülés célja a vélemények irányítása, nem pedig kikényszerítése, a törvényre vonatkozó tanácsadás, nem pedig a törvényalkotás?

Minél alaposabban szemügyre veszem a sajtószabadság főbb hatásait, annál inkább arra a meggyőződésre jutok, hogy a modern népeknél a sajtó függetlensége a szabadság legfőbb eleme, mondhatni létfeltétele. Az a nép, amely szabad akar maradni, jogosan követeli, hogy tiszteletben tartsák. De a politikai jellegű egyesülés *korlátlan* szabadsága nem egészen keverhető össze az írás szabadságával. Elmondható, hogy az egyik kevésbé szükséges és ugyanakkor veszélyesebb, mint a másik. A nemzet alkalmanként korlátozhatja anélkül, hogy csorbulna az önrendelkezése; néha pedig meg is kell tennie, ha továbbra is a maga ura akar maradni.

Amerikában a politikai célú egyesülési szabadság korlátlan.

Egy példa minden további magyarázatnál jobban megérteti, milyen mértékben tűrik el e szabadságot.

Emlékszünk, mennyire felbolydította az embereket a vámtarifa, vagyis a kereskedelmi szabadság kérdése Amerikában. A tarifa nemcsak a közvéleményt érintette kedvezően vagy kedvezőtlenül, hanem bizonyos hatalmas anyagi érdekeket is. Észak neki tulajdonította jólétének egy részét, Dél pedig szinte minden nyomorúságát. Azt mondhatjuk, hogy jó ideig egyedül a vámtarifa váltotta ki az egész Uniót megrázó politikai szenvedélyeket.

1831-ben, amikor a vita a legjobban elmérgesedett, egy ismeretlen massachusettsi polgárnak az az ötlete támadt, hogy az újságok segítségével a vámtarifa ellenzőinek azt tanácsolja, küldjék el képviselőiket Philadelphiába, és ott majd együttesen kidolgozzák azokat a módszereket, amelyekkel visszaállítható a kereskedelem szabadsága. Ez a javaslat a sajtó jóvoltából pár nap alatt bejárta az országot Maine-től New-Orleansig. A vámtarifa ellenzői lelkesedéssel fogadták a javaslatot. Mindenfelé összeültek és kinevezték küldötteiket. Legtöbbjük jól ismert személy volt, akik közül néhányan hírnévre tettek szert. Dél-Karolina, ahol azóta fegyvert is fogtak emiatt, egyedül hatvanhárom képviselőt küldött. A gyűlés, amely az amerikai szokásoknak megfelelően a konvenció nevet kapta, 1831. október 1-én megalakult Philadelphiában; több mint kétszáz tagot számlált. A viták nyilvánosak voltak, és az első naptól kezdve teljesen törvényhozó jelleget öltöttek; megvitatták a kongresszus hatáskörét, a kereskedelmi szabadságról szóló elméleteket, és végül a vámtarifa különböző rendelkezéseit. Tíz nap múltán a gyűlés feloszlott, miután felhívással fordult az amerikai néphez. Ez a felhívás leszögezte: 1. a kongresszusnak nem volt joga a vámtarifát létrehozni, és a fennálló vámtarifa alkotmányellenes; 2. egyetlen népnek sem áll érdekében, s az amerikai népnek különösen nem, a kereskedelmi szabadság korlátozása.

El kell ismerni, hogy a korlátlan politikai egyesülési szabadság az Egyesült Államokban eddig még nem vezetett olyan vészes eredményekre, mint amelyekre másutt számíthatnánk. Az egyesülési szabadság náluk angol behozatal, s Amerikában mindig is létezett. E jog gyakorlása ma már elválaszthatatlan a szokásoktól és az erkölcsöktől.

Napjainkban az egyesülés szabadsága a többség zsarnoksága elleni nélkülözhetetlen biztosítékká vált. Az Egyesült Államokban, amikor egy párt uralkodóvá válik, az egész közhatalom a kezébe megy át; hívei foglalják el az összes hivatalokat

és rendelkeznek minden szervezett erővel. Mivel az ellenpárt legkitűnőbb személyiségei nem léphetik át a hatalomtól elválasztó korlátot, kénytelenek azon kívül elhelyezkedni; a kisebbségnek minden erkölcsi erejét szembe kell szegeznie az őt elnyomó anyagi hatalommal. Tehát veszélyt szegeznek szembe egy még félelmetesebb veszéllyel.

A többség mindenhatóságát oly nagy veszélynek tartom az amerikai köztársaság számára, hogy még a korlátozására alkalmazott kártékony eszközt is jótéteménynek tekintem.

Itt adok kifejezést egy gondolatomnak, amely felidézi azt, amit másutt a községi szabadságjogokkal kapcsolatban elmondtam: egyetlen ország sincs, amelynek nagyobb szüksége lenne egyesülésekre a pártdespotizmus vagy az uralkodói önkény megakadályozása végett, mint éppen a demokratikus társadalmi rendben élő országnak. Az arisztokratikus nemzeteknél a másodlagos testületek természetes egyesülések, amelyek letörlik a hatalom visszaéléseit. Azokban az országokban, ahol ilyen egyesülések nincsenek, és ahol az egyének nem tudnak mesterségesen és pillanatnyilag valami hozzájuk hasonlót létrehozni, szerintem nincs gátja a zsarnokságnak; egy nagy népet is büntetlenül elnyomhat maroknyi lázító vagy akár egyetlen ember.

Egy nagy politikai konvenció összehívása (mert van belőlük mindenféle) gyakran szükségszerű intézkedés, ez azonban mindenütt, még Amerikában is, súlyos dolog, amelyre az ország hívei csak félve határozzák el magukat.

Mindez világosan látható az 1831-es konvenció esetében, ahol minden kiváló férfiú, aki csak részt vett rajta, igyekezett mérsékelni a hangot és leszűkíteni a vita körét. Az 1831-es konvenció kétségkívül nagy hatással volt az elégedetlenekre, és felkészítette őket a nyílt lázadásra az Unió kereskedelmi törvényei ellen, ami 1832-ben be is következett.

Nem hallgatható el, hogy a korlátlan politikai egyesülés joga az összes szabadságjogok közül az utolsó, amelyet egy nép el

tud viselni. E jog nem taszítja ugyan a népet anarchiába, de minden pillanatban annak határára sodorja. Ez az oly veszélyes szabadság azonban egy ponton biztos garancia: azokban az országokban, ahol az egyesülés szabad, ismeretlenek a titkos társaságok. Amerikában vannak lázítók, de nincsenek összeesküvők.

Arról, hogy Európában és az Egyesült Államokban eltérő módon értelmezik az egyesülési szabadságot és különbözőképpen élnék vele.

Az önálló cselekvés szabadsága mellett az a legtermészetesebb az ember számára, hogy egyesítse erőfeszítéseit a hozzá hasonlókéval és velük együtt cselekedjék. Az egyesülési jog tehát az én szememben csaknem oly elidegeníthetetlen az emberi természettől, mint az egyéni szabadság. A törvényhozó csak úgy tiporhatja el, ha magát a társadalmat veszi célba. Ugyanakkor, amikor bizonyos népeknél az egyesülés szabadsága jótékony hatású és a köz felvirágoztatását szolgálja, más népek túlkapásaikkal eltorzítják, és éltető elemből a pusztulás előidézőjévé változtatják. Az az érzésem, hogy a kormányok és a pártok számára egyaránt hasznos lesz, ha összehasonlítom az egyesülések különböző útjait mindazon országokban, ahol a szabadságot megértették, és ahol szabadossággá változtatják.

Az európaiak nagy része az egyesülést még ma is olyan harci fegyvernek tartja, amelyet sebtében kovácsolnak, s azonnal ki is próbálnak a csatamezőn.

Az emberek valóban a véleménycsere céljából egyesülnek, ám a hamarosan bekövetkező cselekvés gondolata nem kevésbé foglalkoztatja őket. Egy egyesület tulajdonképpen hadsereg: tagjai csak azért szónokolnak, hogy számba vegyék soraiikat és lelkesítsék egymást, majd rögtön az ellenség ellen indul-

nak. A résztvevők a jogi erőforrásokat eszköznek tekintik, de sohasem a siker kizárólagos biztosítékának.

Az Egyesült Államokban egyáltalán nem így értelmezik az egyesülési jogot. Amerikában a kisebbséget alkotó állampolgárok elsősorban azért egyesülnek, hogy számba vegyék erejüket és ezzel gyengítsék a többség erkölcsi hatalmát; az egyesülők második célja, hogy mérlegeljék és tisztázzák azokat az érveket, amelyekkel a legalkalmasabban befolyásolhatják a többséget; mert mindig abban reménykednek, hogy sikerül a többséget magukhoz vonzaniuk, majd annak nevében szert tenniök a hatalomra.

Az Egyesült Államokban tehát a politikai egyesülések céljait tekintve békések és eszközeikben törvényesek; amikor azt állítják, hogy kizárólag a törvények által akarnak diadalmaszkodni, általában igazat mondanak.

Az e tekintetben köztünk és az amerikaiak közt fennálló különbség több oknak tulajdonítható.

Európában vannak pártok, amelyek annyira különböznek a többségtől, hogy nem is gondolhatnak a megnyerésére, viszont ugyanezek a pártok elég erősnek tartják magukat ahhoz, hogy felvegyék a harcot ellene. Ha egy ilyen párt egyesülést alkot, nem meggyőzni akar, hanem győzni. Amerikában azok az emberek, akik nagyon is távol állnak a többség véleményétől, semmit sem tehetnek ez utóbbi hatalma ellen: az összes többi pedig azt reméli, hogy megnyerheti a maga céljaira.

Az egyesülési jog gyakorlása tehát annál veszélyesebb, minél inkább képtelenek a nagy pártok arra, hogy többséggé váljanak. Egy olyan országban, mint az Egyesült Államok, ahol a vélemények csak árnyalataikban különböznek, az egyesülési jog így módon szinte korlátlan maradhat.

Minket a szabadság dolgában való járatlanságunk készítet arra, hogy az egyesülési szabadságot a kormányok elleni háborúhoz való jognak tekintsük. Egy pártnak vagy az egyes embernek, amint valamelyes erőre tesz szert, először az erőszak

jut eszébe; a meggyőzés eszméje csak később: a tapasztalatból születik.

Az angolok, akik között pedig mélységes különbségek vannak, csak ritkán élnek vissza az egyesülési joggal, mert e jogot ők gyakorolják a leghosszabb idő óta.

Emellett nálunk olyan szenvedélyes hajlam él a háború iránt, hogy nincs oly esztelen vállalkozás, még ha az állam felforgatásához vezet is, amelyben az emberek ne lennének hajlandók boldogan fegyverrel a kezükben elesni.

De az összes okok közül, amelyek az Egyesült Államokban a politikai egyesülés túlzásait mérsékelik, talán a leghatalmasabb az általános választójog. Azokban az országokban, ahol érvényben van az általános választójog, a többség sohasem kétséges, ugyanis egyetlen párt sem állíthatja komolyan, hogy azokat képviseli, akik nem szavaztak. Az egyesülések tehát tudják, mint mindenki, hogy nem a többséget képviselik. Ez létezésük tényéből következik; mert ha a többséget képviselnék, saját maguk változtatnák meg a törvényt ahelyett, hogy reformját követelnék.

Az általuk támadott kormány erkölcsi ereje ezáltal nagymértékben nő; az övéké pedig igencsak csökken.

Európában szinte nincs is olyan egyesülés, amely ne állítaná vagy ne hinné azt, hogy a többség akaratát képviseli. Ez az állítás vagy ez a hiedelem jelentékenyen fokozza erejüket, és csodálatosan szolgálja cselekedeteik jogi igazolását. Mert van-e megbocsáthatóbb dolog, mint az erőszak alkalmazása egy jogilag elnyomott ügy diadalra vitelére?

Így aztán az emberi törvények határtalan bonyolultsága következtében előfordul néha, hogy a szélsőséges szabadság korrigálja a szabadság visszaéléseit, és a szélsőséges demokrácia elejét veszi a demokrácia veszélyeinek.

Európában az egyesülések valamiképpen a nemzet törvényhozó és végrehajtó tanácsának tekintik magukat, mert a nemzet maga nem hallathatja hangját; e tételre hivatkozva csele-

kednek és rendelkeznek. Amerikában, ahol mindenki szemében csak a nemzet kisebbségét képviselik, szónokolnak és kérelmeket terjesztenek elő.

Azok az eszközök, amelyeket az egyesülések Európában alkalmaznak, összhangban állnak céljaikkal.

Mivel ezeknek az egyesüléseknek a legfőbb célja nem a beszéd, hanem a tett, nem a meggyőzés, hanem a harc, szükségképpen arra kényszerülnek, hogy egyáltalán ne polgári jellegű szervezeti formát hozzanak létre, s katonai szokásokat és elveket vezessenek be: így aztán, amennyire csak tehetik, központosítják erőiket és a közhatalmat nagyon kevesek kezébe adják.

Az egyesülés tagjai úgy fogadják a jelszavakat, mint háborúban a katonák; a passzív engedelmesség elvét vallják, vagy még inkább az egyesülés által egy csapásra feláldozzák ítélőképességüket és szabad akaratukat: így aztán az egyesülések kebelében gyakorta sokkal elviselhetetlenebb a zsarnokság, mint abban a társadalomban, amelynek kormányát támadják.

Ez nagyon csökkenti erkölcsi erejüket. Ily módon szétfoszlik a szent nimbusz, ami az elnyomottaknak az elnyomók elleni harcát jellemzi. Mert ha valaki bizonyos esetekben kész szolgai módon engedelmeskedni a hozzá hasonlóknak, rendelkezésükre bocsátja akaratát, sőt gondolatait is, miképpen állíthatja magáról, hogy szabad akar lenni?

Az amerikaiak az egyesüléseken belül is létrehozták az erős irányítást; de ez, ha szabad magam így kifejezni, polgári kormányzás. Az egyéni függetlenség teret kap benne: miként a társadalomban, mindenki egyszerre halad ugyanazon cél felé; de nem kell mindenkinek pontosan ugyanazon az úton járnia. Az egyén nem áldozza fel, hanem egy közös vállalkozás szolgálatába állítja akaratát és józan esztét.

A demokrácia kormányzásáról Amerikában

Tudom, itt ingoványos területen járok. E fejezet minden szava ingerelheti az országomat megosztó különböző pártokat. De azért nem rejtem véka alá véleményemet.

Európában csak nehezen tudjuk megítélni a demokrácia valódi jellegét és állandó ösztöneit, mert Európában két ellentétes elv áll szemben egymással, és nem lehet tudni, mi tulajdonítandó maguknak az elveknek és mi a harcból születő szenvedélyeknek.

Amerikában nem ez a helyzet. Ott a nép kibírja a nehézségeket, nem kell veszélytől tartania, sem sérelmeket megtorolnia.

Amerikában a demokrácia tehát saját hajlamait követi. Magatartása természetes és mozgása szabad. Ennek alapján kell megítélni. És tanulmányozása kinek lehet érdekesebb és hasznosabb, mint nekünk, akiket nap mint nap ellenállhatatlan mozgás ránt magával, akik vakon megyünk előre, talán a despotizmus, talán a demokrácia, de minden bizonnyal egy demokratikus társadalmi rend felé?

Már korábban elmondtam, hogy az Unió összes államai bevették az általános választójogot, amely a népességnek a társadalmi ranglétra különböző fokain levő részeiben egyaránt megtalálható. Volt alkalmam megfigyelni hatásait a legkülönbözőbb helyeken és olyan emberfajok körében, akiket nyelvük, vallásuk vagy erkölcsük szinte teljesen elválaszt egymástól; Louisianában éppúgy, mint Új-Angliában, s Georgiában éppúgy, mint Kanadában. Észrevettem, hogy az általános választójog egyáltalán nem azokat a jótéteményeket és bajokat idézi elő, amelyeket Európában elvárnak tőle; hatásai általában mások, mint feltételeznők.

A nép választásairól és a választásokban megnyilvánuló demokratikus ösztönökről

Az Egyesült Államokban a legkiválóbb embereket csak ritkán kéri fel a közügyek irányítására. – E jelenség okai. – Az alsóbb osztályoknak a felsőbbekre való irigykedése Franciaországban nem francia, hanem demokratikus érzés. – Miért tartják magukat a kiváló személyek gyakran távol a politikai karriertől?

Sokan vannak Európában, akik kimondatlanul vagy hitetlenül kimondják és hiszik, hogy az általános választás – s ez az egyik legnagyobb előnye – a köz bizalmára méltó embereket kéri fel az ügyek irányítására. A nép nem tudná önmagát kormányozni, mondják, de mindig őszintén az állam javát akarja, és csalhatatlan ösztönrel kijelöli azokat, akiket ugyanaz a vágy hevít, és akik nála alkalmasabbak a hatalom gyakorlására.

Meg kell mondjam, hogy az Amerikában látottak egyáltalán nem jogosítanak fel ennek elfogadására. Amint megérkeztem

az Egyesült Államokba, mindjárt meglepetéssel fedeztem fel, milyen mindennapos az érdem a kormányzottak körében és milyen ritka dolog a kormányzóknál. Kétségtelen tény, hogy az Egyesült Államokban a legkiválóbb embereket manapság ritkán kérik fel a közfunkciók betöltésére, és el kell ismernünk, ez annak mértékében következett be, ahogyan a demokrácia kilépett régi keretei közül. Nyilvánvalóvá vált, hogy az amerikai államférfiak nemes fajtája sajátos módon felhígult az utóbbi fél évszázad folyamán.

E jelenségnek több okát is megjelölhetjük.

Tegyünk bármit is, egyszerűen lehetetlen egy nép felvilágosultságát bizonyos szint fölé emelni. Hiába könnyítjük meg az emberi ismeretek elsajátítását, javítjuk az oktatási módszereket és tesszük hozzáférhetővé a tudományt, az emberek nem művelődhetnek és fejleszthetik értelmüket anélkül, hogy megfelelő időt ne szánnának rá.

Egy nép szellemi előrehaladásának szükségszerű határai attól függnek, hogy milyen könnyen vagy nehezen tud munka nélkül megélni. Ez a határ egyes országokban távolibb, másutt közelebb; de ahhoz, hogy egyáltalán ne létezzék, az volna szükséges, hogy a népnek egyáltalán ne kelljen az élet anyagi gondjaival törődnie, azaz megszűnjön nép lenni. Vagyis éppoly nehezen képzelhető el egy olyan társadalom, ahol minden ember nagyon felvilágosult, mint egy olyan, ahol minden állampolgár gazdag: ez két egymással összefüggő nehézség. Szívesen belátom, az állampolgárok nagy tömege őszintén az ország javát akarja; messzebb menve még azt is kimondom, hogy a társadalom alsóbb osztályai általában kevesebb személyes érdeket vegyítenek ebbe az érzésbe, mint a felsőbb osztályok; de többé-kevésbé mindig nélkülözik az eszközök megítélésének művészetét, bár őszintén óhajtják a végcélt. Milyen hosszú tanulásra, milyen sok ismeretre van szükség ahhoz, hogy egyetlen ember jelleméről pontos képet alkossunk! Ez a legnagyobb zseniknek sem sikerül, hogyan sikerülne a soka-

ságnak! A népnek soha nincs ideje és módja ilyesmivel törődni. Mindig gyorsan kell ítélnie, és a legfeltűnőbb dolgokra koncentrálnia. Ezért van az, hogy mindenféle sarlatánok ismerik a titkot, miképpen kell a nép tetszését kiváltani, míg igazi barátai a legtöbbször kudarcot vallanak.

Egyébként a demokráciából nem mindig a képesség hiányzik, hogy a méltó személyeket kiválassza, sokkal inkább a vágy és a hajlam.

Mi tagadás, a demokratikus intézmények magas fokra hevítik az irigység érzését az emberi szívben. Nem is annyira azért, mert mindenki számára megadják a lehetőséget, hogy másokkal egyenlővé váljék, hanem inkább azért, mert e lehetőségek szüntelenül eltűnnek azok elől, akik élni akarnak vele. A demokratikus intézmények felébresztik és életben tartják az egyenlőség szenvedélyét, sohasem tudják tökéletesen kielégíteni. Ez a tökéletes egyenlőség minduntalan kicsúszik a nép kezéből, amikor azt hiszi, hogy már megragadta; miként Pascal mondja, örök futással távolodik; a nép annál is inkább hajszolja e kincset, mivel elég közeli ahhoz, hogy ismerje, de elég távoli ahhoz, hogy valaha is élvezze. A siker lehetősége felizgatja, a siker bizonytalansága bosszantja; cselekszik, megfárad, elkeseredik. Mindazt, ami valamiben túlmegy a lehetőségein, vágyai elé tornyosuló akadálnak tekinti, és nincs mégoly törvényes felsőbbség, amelynek látványa ne fárasztaná a szemét.

Sokan azt képzelik, e titkos ösztön, amely nálunk az alsóbb osztályokat arra készíti, hogy lehetőleg kirekesszék a felsőbb osztályokat az ügyek irányításából, csak Franciaországban nyilvánul meg. Tévedés: az ösztön, amelyről beszélek, nem francia, hanem demokratikus; a politikai körülmények kétségkívül elmérgesítették, de egyáltalán nem hívták életre.

Az Egyesült Államokban a nép egyáltalán nem gyűlöli a társadalom felsőbb osztályait; de vajmi kevés jóakarattal viseltetik irántuk, és gondosan igyekszik távol tartani őket a hata-

lomtól; nem fél a nagy tehetségektől, de nem is értékeli sokra őket. Általában észrevehető, hogy az, ami az ő segítségével nélkül emelkedik fel, nehezen váltja ki elismerését.

Míg a demokrácia természetes ösztönei arra készítetik a népet, hogy a kiváló személyeket távol tartsa a hatalomtól, egy másik, nem kevésbé erős ösztön hatására maguk is húzódoznak a politikai karriertől, ahol nehezen maradhatnak teljesen azok, amik voltak, és nehezen haladhatnak előre lealacsonyodás nélkül. Kent kancellár ezt az eszmét fejezi ki felettébb naiv módon. E híres szerző, miután dicsérő szavakkal illette az alkotmány azon részét, amely a végrehajtó hatalomra bízta a bírák kinevezését, hozzátette: „Igencsak valószínű, hogy azok az emberek, akik a legalkalmasabbak e helyek betöltésére, viselkedésükben túl tartózkodóak, elveikben szigorúak, s így aligha képesek valaha is megszerezni a szavazatok többségét egy általános szavazati joggal alapuló választáson.” (*Kent's Commentaries*. I. k. 272. o.) Íme, ezt nyomtatták ki világosan és egyértelműen Amerikában az 1830-as évben.

Bebizonyosodott számomra, hogy akik az általános választójogban a kiválasztás színvonalának biztosítékát látják, illúziókban ringatják magukat. Az általános választójognak vannak más előnyei, de ez semmi esetre sem az.

Az okokról, amelyek részben korrigálhatják a demokráciának ezeket az ösztöneit

A nagy veszedelmek különböző és ellentétes hatást gyakorolnak a népekre, éppúgy; mint az egyes emberre. – Miért volt ötven évvel ezelőtt Amerikában annyi jeles személy az ügyek élén? – Az erkölcsök és a felvilágosultság hogyan befolyásolják a nép választásait? – Új-Anglia példája. – A délnyugati államok. – Bizonyos törvények hogyan befolyásolják a nép választásait? – Kétlépcsős választás. – Hatásai a szenátus összetételére.

Ha az államot nagy veszedelem fenyegeti, gyakran tapasztaljuk, hogy a nép szerencsésen kiválasztja a megmentésére legalkalmasabb állampolgárokat.

Észrevehettük, hogy az ember fenyegető veszélyben ritkán marad meg szokásos szintjén; vagy feljebb emelkedik, vagy alábbszáll. Ugyanez történik a népekkel is. A szélsőséges veszélyek gyakran végleg lesújtják a nemzetet ahelyett, hogy felemelnék; feltámasztják szenvedélyeit, de nem irányítják, megzavarják értelmét, de nem világítják meg. A zsidók egymás torkának estek a templom még füstölgő romjai között. De még gyakrabban tapasztalhatjuk a nemzeteknél éppúgy, mint az egyes embereknél, hogy a fenyegető veszély rendkívüli erényeket szül. A nagy jellemek előtérbe lépnek, mint ahogy az éjszakai sötétségbe borult épület kirajzolódik a tűzvész fényében. A zseni nem tartja méltatlannak, hogy magától előlépjen és a veszélyeztetett nép egy időre elfeledkezik irigységéről. Nem ritkán tehát nagy nevek kerülnek elő a választási urnából. Korábban már említettem, hogy Amerikában napjaink nagy államférfiai sokkal jelentéktelenebbek azoknál, akik ötven évvel ezelőtt álltak az ügyek élén. Ez nemcsak a törvények, hanem a körülmények következménye is. Amikor Amerika a legigazságosabb ügyért harcolt, azért, hogy egy nép lerázza egy másik nép igáját; amikor arról volt szó, hogy egy új nemzet jelenjen meg a világban, akkor minden lélek igyekezett méltó lenni erőfeszítéseinek végcéljához. Az általános felbolydulásban a felsőbbrendű emberek a nép előtt haladtak, a nép pedig vállára emelvén őket, rájuk bízta a vezetést. De az ilyen események ritkák; a dolgok mindennapi menete alapján kell ítélnünk.

Ha mulékony eseményeknek olykor sikerül legyőzniök a demokrácia szenvedélyeit, a felvilágosultság és főként az erkölcsök nem kevésbé erős, de tartósabb hatást gyakorolnak hajlaimaira. Ezt jól észre lehet venni az Egyesült Államokban.

Új-Angliában, ahol a művelődés és a szabadság az erkölcs

és a vallás leánya; ahol a régi és már hosszú ideje szilárd társadalom kialakíthatta alapelveit és szokásait, a nép, bár nem veti alá magát semmiféle felsőbbségnek, ami gazdagság és születés által jöhet létre, hozzászokott a szellemi és erkölcsi felsőbbség tiszteletben tartásához, és annak ellenkezés nélkül aláveti magát: egyúttal azt is látjuk, hogy a demokrácia Új-Angliában jobban választ, mint bárhol másutt.

Ha viszont Dél felé haladunk, azokban az államokban, ahol a társadalmi kötelék kevésbé régi és kevésbé erős, ahol a műveltség kevésbé elterjedt, és ahol az erkölcs, a vallás és a szabadság alapelvei kevésbé szerencsés módon keverednek, azt látjuk, hogy a kormányzók között egyre ritkább a tehetség és az erény.

Végül, ha Délnyugat új államaiba jutunk el, ahol a társadalmi szervezet csak tegnap jött létre, és nem más, mint kalandorok és spekulánsok gyülekezete, zavartan tapasztaljuk, kiknek a kezébe van letéve a közhatalom, és tudni szeretnénk, hogy milyen, a törvényhozástól és az emberektől független erők teszik mégis lehetővé az állam erősödését és a társadalom virágzását.

Vannak bizonyos demokratikus jellegű törvények, amelyeknek sikerül legalábbis részben kijavítani a demokrácia e veszélyes ösztöneit.

Ha bemegy az ember a képviselők házába Washingtonban, meglepődik e nagy gyülekezet közönséges külseje láttán. Gyakran hiába keresi szemünk a híres embereket. Szinte minden tagja obskurus személy, akinek neve semmiféle képet nem idéz fel. Legtöbbjük falusi ügyvéd, kereskedő, vagy a legalsóbb osztályokhoz tartozik. Abban az országban, ahol az oktatás szinte általánosan elterjedt, azt mondják, vannak képviselők, akik nem is tudnak helyesen írni.

Két lépéssel tovább van a szenátus, amelynek szűk termében foglal helyet Amerika hírességeinek nagy része. Alig akad olyan személy, aki ne idézné fel valami híres cselekedet emlé-

két. Mindnyájan ékesszólásban jeleskedő ügyvédek, kitüntett tábornokok, ügyes magisztrátusok vagy ismert államférfiak. E gyülekezetben minden elhangzott szó méltó lenne Európa bármelyik legnagyobb parlamenti vitájához.

Honnan ez a furcsa ellentét? Miért található a nemzeti elit inkább ebben a teremben, mint a másikon? Miért egyesít az előbbi gyülekezet annyi közönséges elemet, míg az utóbbi monopolizálni látszik a tehetséget és a felvilágosultságot? Pedig egyik is, másik is a népből jön, mindkettő az általános választójog terméke, és a mai napig még egyetlen hang sem állította Amerikában, hogy a szenátus a nép érdekeinek ellensége lenne. Honnan van tehát e hatalmas különbség? Csak egyetlen ténnyel tudom magyarázni: a képviselőházat közvetlenül választják; a szenátus választása pedig kétlépcsős. Az állampolgárok összessége nevezi ki az egyes államok törvényhozó testületeit, a szövetségi alkotmány pedig e törvényhozó testületeket választói testületekké alakítja, s belőlük veszi a szenátus tagjait. A szenátorok tehát, közvetve ugyan, de mégis az általános választás eredményét fejezik ki; a szenátorokat kinevező törvényhozó testület ugyanis nem arisztokratikus vagy privilegizált intézmény, amely önmagából meríti választói jogát, hanem lényegében az állampolgárok összességétől függ; ezek választják őket általában évente; és mindig irányítják választásait új tagok delegálásával. De elég, ha a nép akarata e kiválasztott gyülekezeten átszűrődik, s máris nemesebb és szebb formát öltve kerül ki onnan. Az így megválasztott emberek tehát mindig pontosan az uralmon levő nemzet többségét képviselik; de csak a benne megtalálható emelkedett gondolatokat, lelkesítő és nemesítő eszméket ápolják, nem pedig az alantas szenvedélyeket, amelyek uralkodnak rajta, vagy a bűnöket, amelyek megbecstelenítik.

Könnyen belátható, hogy eljön az a pillanat, amikor az amerikai köztársaságok kénytelenek lesznek kibővíteni kétlép-

csős választási rendszerüket, különben nyomorultul elvesznek a demokrácia zátonyain.

Könnyen bevallhatom: szerintem a kétlépcsős választás az egyetlen eszköz arra, hogy a politikai szabadságot a nép minden osztálya számára elérhetővé tegyék. Akik ezen eszközből valamely párt kizárólagos fegyverét akarják kikovácsolni, éppúgy tévednek, mint azok, akik félnek tőle.

Az amerikai demokrácia hatása a választási törvényekre

A választások ritka volta nagy válságoknak teszi ki az államot. – Gyakoriságuk lázas izgalomban tartja. – Az amerikaiak a két rossz közül az utóbbit választották. – A törvény változékonysága. – Hamilton, Madison és Jefferson véleménye e kérdésről.

Ha a választások csak nagy időközönként következnek egymás után, az állam két választás között a felfordulás kockázatát vállalja.

A pártok hatalmas erőfeszítéseket tesznek, hogy megragadják a hatalmat, amely oly ritkán érhető el számukra; és mivel a jelöltek bukása esetén a baj szinte nem is orvosolható, tartani kell az elkeseredésből fakadó túlzott ambícióktól. Ha viszont a törvényes küzdelemre hamarosan ismét sor kerülhet, a legyőzöttek nem türelmetlenkednek.

Ha a választások gyorsan követik egymást, gyakoriságuk a társadalmat a lázas tevékenység, a közügyek szüntelen változtathatóságának állapotában tartja.

Így tehát az államra egyrészt a rossz közérzet leselkedik, másrészt a forradalom; az egyik rendszer árt a kormány jóségának, a másik a létét fenyegeti.

Az amerikaiak inkább az első veszélyt választották, mint a másodikat. Sokkal inkább az ösztön vezérelte őket, mint a

megfontolás, a demokrácia ugyanis a változatosság szeretetét a szenvedélyig képes fokozni. Ebből a törvényhozás sajátos változékonysága következik.

Számos amerikai a törvények bizonytalanságát egy olyan rendszer szükségszerű következményének tartja, amely általános következményeire nézve jótékony. De azt hiszem, senki sem tagadja az Egyesült Államokban, hogy ez a bizonytalanság létezik, és nincs senki, aki ezt ne tekintené nagy bajnak. Hamilton, miután kimutatja az olyan hatalom hasznosságát, amely, ha megakadályozni nem képes is, de legalább hátráltatni tudja a rossz törvények kihirdetését, hozzáteszi: „Azt válaszolhatják erre, hogy a rossz törvényeket megakadályozó hatalom magában foglalja a jó törvények megakadályozásának hatalmát is. Ez az ellenvetés nem lehet kielégítő azok számára, akik mindazokat a bajokat vizsgálhatták, amelyek nálunk a törvények ingatagságából és változtathatóságából következnek. A törvényhozás bizonytalansága a legnagyobb folt, amit intézményeinkben felfedezhetünk.” (*Form the greatest blemish in the character and genius of our government; Federalist*, 73. sz.)

„Számomra éppen az a könnyedség, amellyel törvényeinket megváltoztatjuk – mondja Madison –, és az a túlzás, amelyre a törvényhozó hatalom ragadtatja magát, tűnik a kormányzásunkat fenyegető legsúlyosabb betegségnek.” (*Federalist*, 62. sz.)

Maga Jefferson is, az amerikai demokrácia eddig ismert legnagyobb demokratája, ezekre a veszélyekre hívta fel a figyelmet:

„Törvényeink bizonytalansága valójában igen súlyos kellemtelenség – írta. – Azt hiszem, tennünk kellett volna róla, méghozzá oly módon, hogy elhatározzuk: valamely törvény első olvasása és végleges megszavazása között mindig egy teljes évnek kell eltelnie. Azután kerüljön megvitatásra és megszavazásra, és többé egy szót se lehessen rajta változtatni; ha a

körülmények mégis gyorsabb határozathozatalt követelnek, a javaslatot ne egyszerű, hanem csakis kétharmados szótöbbséggel lehessen elfogadni mindkét házban.”*

A köztisztviselők az amerikai demokráciában

Az amerikai tisztviselők egyszerű megjelenése. – A hivatalnoki öltözet hiánya. – Minden tisztviselőnek fizetnek. – E tény politikai következményei. – Amerikában nincs hivatali karrier. – Ennek következménye.

Az Egyesült Államokban a köztisztviselők elvesznek az állampolgárok tömegében; nincs sem palotájuk, sem testőrségük, sem díszöltözetük. A kormányzók egyszerűsége nemcsak az amerikaiak sajátos gondolkodását tükrözi, hanem társadalmi alapelveiket is.

A demokrácia szemében a kormányzás nem jótétemény, hanem szükséges rossz. A tisztviselőknek bizonyos hatalmat kell adni; mert mi hasznuk lenne e hatalom nélkül? De a hatalom külső tartozékai egyáltalán nem nélkülözhetetlenek az ügyek menetéhez; sőt szükségtelenül sértik az embereket.

A tisztviselők maguk tökéletesen tisztában vannak azzal, hogy hatalmuk révén csak úgy helyezhetik magukat a többiek fölé, ha magatartásuk révén leszállnak a többiek színvonalára.

El sem tudom képzelni, van-e valaki, aki cselekvésmódjában következetesebb, mindenki számára hozzáférhetőbb, sőt a kérések iránt figyelmesebb, válaszaiban udvariasabb, mint az Egyesült Államok tisztviselője.

Kedvelem a demokrácia kormányzatának természetességét; a belső erőben, amely inkább a funkcióhoz kapcsolódik, mint-

* Levél Madisonhoz, 1787. december 20.

sem a tisztségviselőhöz, inkább az emberhez, mintsem hatalmának külső jeleihez, olyan férfiaságot látok, amely bámulatba ejt.

Ami az öltözet kiváltotta hatást illeti, szerintem nagyon is eltúlozzák a fontosságát századunkban. Amerikában egyáltalán nem vettem észre, hogy a köztisztviselőt hatalma gyakorlása közben kevesebb tisztelettel és figyelmességgel vennék körül, pusztán azért, mert egyedül érdemeire kell hagyatkoznia.

Másrészről, erősen kétlem, hogy a közéleti embereket öltö-zékük nagyobb önbecsülésre készítse, ha természetes hajlan-dóságuk nincs meg rá; mert alig hinném, hogy nagyobb figye-lemmel lennének ruhájuk iránt, mint saját személyük iránt.

Amikor azt látom, hogy nálunk bizonyos előjárók durván bánnak a felekkel, élcelődnek velük, vállukat vonogatják a védelem érvei hallatán vagy önelégülten mosolyognak a vád-pontok felsorolásakor, szeretném kipróbálni, mi lenne, ha le-vetnék talárjukat; vajon, ha egyszerű polgárokként lennének öltözve, ez nem figyelmeztetné-e őket az emberi faj természetes méltóságára?

Az Egyesült Államokban egyetlen köztisztviselő sem visel hivatali öltözetet, viszont mindannyian fizetést kapnak.

Ez még az előzőeknél is világosabban következik a demok-ratikus alapelvekből. A demokrácia pompával veheti körül tisztviselőit, selyemmel és arannyal boríthatja őket, ez még nem sérti közvetlenül létének alapelveit. Az ilyen előjogok átmenetiek; a helyzetnek szólnak, nem az embernek. De java-dalom nélküli funkciókat kreálni annyit jelent, mint gazdag és független tisztségviselők rétegét létrehozni, azaz egy arisztok-rácia magját megalkotni. A nép rendelkezhet a választás jogá-val, de e jog gyakorlása már szükségszerű határokba ütközik.

Ha azt látjuk, hogy a demokratikus köztársaság a fizetett funkciókat ingyenessé teszi, azt hiszem ebből már következtet-hetünk arra, hogy megtette az első lépést a monarchia felé. És ha egy monarchia az ingyenes funkciókat díjazni kezdi, ez

minden bizonnyal annak a jele, hogy vagy a despotikus vagy pedig a republikánus állapot felé halad.

Számomra tehát úgy tűnik, hogy a fizetéssel nem járó funkcióknak fizetettekkel való helyettesítése már önmagában véve is valóságos forradalom.

Az ingyenes funkciók teljes hiánya szerintem szembeötlően jelzi, milyen abszolút hatalmat gyakorol a demokrácia Amerikában. A közönségnek tett bármiféle szolgálatért fizetés jár: ugyanakkor mindenkinek nemcsak joga, hanem tényleges lehetősége van arra, hogy szolgálatot tegyen.

Az a tény, hogy a demokratikus államokban minden állampolgár állásba kerülhet, korántsem jelenti, hogy mindannyian törekednek rá. Gyakran nem a jelölési feltételek, hanem a jelöltek száma és képességei szabnak határt a választók szándékainak.

Azoknál a népeknél, ahol a választási elv általánosan érvényes, tulajdonképpen nincs is közéleti karrier. Az emberek csak mintegy véletlenül kerülnek a tisztségekbe, és semmi biztosítékuk, hogy ott is maradnak. Főleg akkor van így, ha a választásokra évente sor kerül. Ebből következik, hogy a nyugalmas időszakokban a közfunkciók nem vonzzák az ambíciót.

Az Egyesült Államokban csak a mérsékelt vágyaktól áthatatott egyének szánják rá magukat a politikai kitérőkre. A nagy tehetségek, a nagy szenvedélyektől fűtöttek általában távol maradnak a hatalomtól, hogy a meggazdagodás útját követhessék; és az is előfordul, hogy valaki azért vállalja az állam javaival való gazdálkodást, mert kevésbé érzi magát alkalmasnak saját ügyei intézésére.

Legalább annyira tulajdonítható ezeknek az okoknak, mint a demokráciából fakadó rossz kiválasztási rendszernek, hogy a közfunkciókat olyan nagy számban foglalják el hitvány emberek. Nem tudom, az Egyesült Államokban a nép megválasz-

taná-e azokat a felsőbbrendű embereket, akik szavazatára pályáznának, de annyi biztos, hogy azok egyáltalán nem áhítoznak rá.

A magisztrátusok* önkényéről az amerikai demokráciában

Miért nagyobb a magisztrátusok önkénye az abszolút monarchiákban és a demokratikus köztársaságokban, mint a mérsékelt monarchiákban? – A magisztrátusok önkénye Új-Angliában.

Kétfajta kormányzat van, amelynek esetén a magisztrátusok tevékenységébe a legtöbb önkényesség keveredik; ezek: egyetlen személy abszolút kormányzata és a demokrácia kormányzata.

Ezt a hatást szinte egyforma okok idézik elő.

A despotikus államokban senkinek a sorsa nem biztos, a köztisztviselőé éppúgy nem, mint az egyszerű egyéné. Az uralkodó, aki mindig kezében tartja az alkalmazásában álló emberek életét, vagyonát, sőt néha még becsületét is, úgy gondolja, nem kell tőlük tartania, és így nagy cselekvési szabadságot biztosít számukra, hiszen meggyőződése szerint úgysem fognak visszaélni vele.

A despotikus államokban az uralkodó olyannyira szerelmes saját hatalmába, hogy igencsak fél az önmaga állította szabályok megzavarásától; azt szereti, ha ügynökei szinte találomra cselekszenek, így biztos lehet afelől, hogy sohasem találkozik az óhaja elleni törekvésekkel.

A demokráciákban a többség minden évben kiveheti a hatal-

* A *magisztrátus* szót itt a legtágabb értelemben használom, s mindazokra értem, akiknek a törvények végrehajtásán való őrködés a feladatuk.

mat azok kezéből, akikre rábízta, ezért egyáltalán nem is fél attól, hogy ellene használják fel. Mivel akaratát bármely pillanatban tudomására hozhatja a kormányzóknak, inkább hagyja, cselekedjenek belátásuk szerint, mintsem merev szabályt állítson, amellyel őket korlátozván, önmagát korlátozná.

Ha közelebbről megnézzük e dolgot, felfedezzük, hogy a demokráciában a magisztrátusok önkénye nagyobb is, mint a despotikus államokban.

Ez utóbbiakban ugyanis a szuverén hatalom birtokosa minden hibát, amit csak észrevesz, azonnal meg tud büntetni; de nem ringathatja magát abban az illúzióban, hogy minden hibát észrevesz, amit meg kellene büntetni. A demokráciákban viszont a szuverén hatalom birtokosa egyidejűleg mindenható és mindenütt jelenlevő: így aztán az amerikai tisztségviselők sokkal szabadabbak cselekvési körükben, mint bármely tisztviselő Európában. A választók gyakran megelégszenek a cél kijelölésével, amely felé haladniuk kell, és rájuk hagyják a megfelelő eszközök kiválasztását.

Új-Angliában például minden községben a *select-men* dolga az esküdtek listájának összeállítása; egyetlen szabályként azt kell figyelembe venniök, hogy az állampolgárok közül olyanokat válasszanak ki esküdteknek, akik szavazati joggal rendelkeznek és jó hírnévnek örvendenek.*

Mi Franciaországban veszélyeztetve látnánk az emberek életét és szabadságát, ha egy tisztviselőre, lett légyen az akárki, ilyen félelmetes jog gyakorlását bízánk rá.

Új-Angliában ezek a tisztségviselők kifüggeszthetik a kocsmákban a részeges személyek nevét és pénzbüntetés kirovásával megakadályozhatják, hogy a lakosság bort adjon nekik.**

* Lásd az 1813. február 27-i törvényt (*Massachusettsi törvények általános gyűjteménye*, II. k. 331. o.). Meg kell mondanunk, hogy azután az esküdteket sorshúzással választják ki a listáról.

** Az 1787. február 28-i törvény. Lásd a *Massachusettsi törvények általános gyűjteményét*, I. k. 302. o. Íme a szöveg: „A választott férfiak

Az ilyen cenzori hatalom még a legabszolútabb monarchiában is ellenállást váltana ki; itt azonban vonakodás nélkül alávetik magukat az emberek.

Éppen ezért olyan nehéz a demokratikus köztársaságot a monarchia állapotába kényszeríteni. A magisztrátus, jóllehet már nem választják, rendszerint megtartja a választott magisztrátus jogait és szokásait; ennek tehát csak despotizmus lehet az eredménye.

A törvény csak a mérsékelt monarchiában fordít gondot arra, hogy miközben megvonja a köztisztviselők hatáskörét, minden lépésükben irányítsa őket. E tény okát könnyen megvilágíthatjuk.

A mérsékelt monarchiában a hatalom megoszlik a nép és az uralkodó között. Mindkettőjük érdeke, hogy a magisztrátus helyzete szilárd legyen.

Az uralkodó nem akarja a tisztségviselők sorsát a nép kezébe helyezni, attól tartva, hogy csorbítanak tekintélyét; a nép pedig attól fél, hogy az uralkodótól abszolút mértékben függő magisztrátusok a szabadság elnyomásán munkálkodnak; tehát mindketten arra törekszenek, hogy azok végső fokon senkitől se függenek.

Ugyanazon ok, amely az uralkodót és a népet arra készíti, hogy a tisztségviselőt függetlenítse, indítja őket a függetlenséggel való visszaélés ellenszereinek keresésére, nehogy a független magisztrátus az egyiknek a hatalma, a másiknak pedig a szabadsága ellen fordulhasson. Mindketten egyetértenek tehát

minden kommuna kocsmáiban, fogadóiban és borkiméréseiben kifüggesztik a részeges hírében álló személyek listáját, és azokat, akik ezekben az intézményekben idejüket vesztegetik vagy vagyonukat teszik kockára; a nevezett intézmények tulajdonosai, amennyiben eltűrik, hogy helyiségeikben nevezett személyek igyanak, szerencsétlenséget üzennek vagy nekik alkoholos italokat eladnak, pénzbüntetésre ítéltetnek.”

abban, hogy előre meg kell szabni a köztisztviselő magatartását; s mindkettőjük érdekében áll olyan szabályoknak alávetni a köz szolgáját, amelyek alól lehetetlen kitérnie.

A közigazgatás ingatagsága az Egyesült Államokban

Amerikában a társadalom aktusai sokszor kevesebb nyomot hagynak, mint a családi aktusok. – Az egyedüli történeti források az újságok. – Milyen ártalmakkal jár a közigazgatás művészetének szélsőséges bizonytalansága?

Mivel az emberek csak egy pillanatra lépnek a hatalom fénykörébe, hogy azután elvesszenek a tömegben, amely maga is napról napra arcot változtat, a társadalom aktusai Amerikában gyakran kevesebb nyomot hagynak, mint egy egyszerű család aktusai. A közigazgatás itt mintegy szóbeli és hagyományos. Semmit sem fektetnek írásba, vagy ha mégis, az írások úgy repülnek szét a legkisebb szélben, mint a sibylla jóslatai, örökre eltűnve.

Az Egyesült Államok egyedüli történeti forrásai az újságok. Ha egy szám hiányzik, mintha az idő láncra tört volna szét: a jelen többé nem kapcsolódik a múlthoz. Semmi kétségem, hogy ötven év múlva semmivel sem lesz nehezebb összegyűjteni a társadalmi lét részleteire vonatkozó dokumentumokat napjaink Amerikájáról, mint a francia középkori igazgatásról; és ha a barbárok betörése lepné meg az Egyesült Államokat, más népek történetéhez kellene nyúlnunk, hogy megtudhassunk valamit ennek az országnak a népeiről.

Az igazgatás ingatagsága először a szokásokba hatolt be; szinte azt is mondhatnánk, hogy ma már mindenki kedvét leli benne. Senkit sem izgat, amit előtte csináltak. Semmiféle módszerük nincs; nem állítanak össze gyűjteményeket; nem szedik

össze a dokumentumokat, még akkor sem, ha könnyű lenne megtenni. Ha véletlenül mégis megvannak valakinek, egyáltalán nem ragaszkodik hozzájuk. Papírjaim között ott találhatók azok az eredeti ügyiratok, amelyeket a közigazgatási tisztviselőktől kaptam válaszul valamely kérdésemre. Amerikában mintha napról napra élne a társadalom, akár a sereg a hadjáratban. A közigazgatás művészete azonban tudomány; és minden tudománynak szüksége van előrehaladásához az egymást váltó nemzedékek felfedezéseinek összekapcsolására. Rövid élete során az ember felfed egy tényt, a másik egy eszmét alkot; az egyik feltalál egy eszközt, a másik rájön egy összefüggésre; az emberiség előrehaladtában leszedi az egyéni tapasztalat gyümölcseit és ily módon alakítja a tudományokat. Az amerikai közigazgatási tisztviselők csak nehezen tanulhatnak valamit egymástól. Így csak olyan ismeretekkel gazdagíthatják a társadalom irányítását, amelyet annak kebelén belül fellelnek, de nem olyanokkal, amelyre maguk jutottak. A demokrácia tehát legvégső fokon hátráltatja a kormányzás művészetének előrehaladását. Ebből a szempontból jobban megfelel az olyan népnek, amely már kijártá a közigazgatás iskoláját, mint annak, amely még újonc az ügyvitel gyakorlatában.

Ez egyébként nemcsak a közigazgatás tudományára vonatkozik. A demokratikus kormányzás, amelyik oly egyszerű, oly természetes eszmén alapszik, mindig egy nagyon civilizált, nagyon tudós társadalom meglétét feltételezi.* Első pillantásra e kormányzatot az ember a világ gyermekkorával gondolná egyidősnek; de közelebbről megnézve könnyen belátjuk, hogy csakis napjaink szülötte lehet.

* Szükségtelen hozzátennem, hogy itt egy egész népre, nem pedig valamely kis törzsre alkalmazott demokratikus kormányzásról beszélek.

Az állampolgárok minden társadalomban bizonyos számú osztályba sorolhatók. – Milyen ösztönöket visznek bele az egyes osztályok az állam pénzügyeinek irányításába? – Miért mutatnak a közkiadások növekvő tendenciát, ha a nép kormányoz? – Mi fékezi az amerikai demokráciában a tékozlást? – A közpénzek felhasználása a demokráciában.

Vajon a demokrácia kormányzása ökonomikus-e? Először azt kell tudnunk, mivel akarjuk összehasonlítani.

Könnyen válaszolhatnánk a kérdésre, ha a demokratikus köztársaság és az abszolút monarchia között akarnánk párhuzamot vonni. Azt tapasztalnánk, hogy a közkiadások az előbbiben tekintélyesebbek, mint az utóbbiban. De ez a helyzet minden szabad államban, szemben a nem szabadokkal. A despotizmus sokkal inkább azáltal teszi tönkre az embereket, hogy nem engedi őket termelni, mintsem azzal, hogy elveszi tőlük termelésük gyümölcseit; kiapasztja a gazdagság forrásait, de gyakorta tiszteletben tartja a már megszerzett gazdagságot. A szabadság viszont ezerszer annyi javat hoz létre, mint amennyit megsemmisít, s a szabadságot élvező nemzeteknél a nép erőforrásai mindig sokkal gyorsabban növekednek, mint az adók.

Számomra most az a fontos, hogy a szabad népeket hasonlítsam össze, és megállapítsam, milyen befolyást gyakorol náluk a demokrácia az állam pénzügyeire.

A társadalmak, akár a szervezett testületek, kialakulásukban bizonyos megrögzött szabályokat követnek, amelyekről nem térhetnek el. E szabályok olyan elemekből állnak, amelyeket mindenütt és minden időben megtalálhatunk.

Eszmeileg minden népet könnyűszerrel három osztályba sorolhatunk.

Az első osztály a gazdagokból áll. A második azokat foglalja magában, akik bár nem gazdagok, minden szempontból jólétben élnek. A harmadikba azok tartoznak, akiknek semmilyen tulajdonuk nincs vagy csak kevés, és főleg abból a munkából élnek, amelyet a másik két osztály nyújt számukra.

E különböző kategóriákba tartozó emberek száma változhat a társadalmi állapottól függően, de e kategóriák létezésén nem lehet változtatni.

Nyilvánvaló, hogy ezen osztályok mindegyike olyan ösztönöket visz be az állami pénzügyek intézésébe, amelyek rá jellemzők.

Tegyük fel, hogy ha egyedül az első alkotja a törvényeket, valószínűleg elég kevéssé fog takarékoskodni a közpénzekkel, mert a jelentős vagyont sújtó adó csak a feleslegesből vesz el és alig észlelhető hatást vált ki.

Tegyük fel viszont, hogy a középosztályok alkotják egymaguk a törvényt. Számíthatunk arra, hogy nem fognak túlzásokba esni az adók kivetésében, mert mi sem végzetesebb, mint a kis vagyont sújtó nagy adó.

A szabad kormányzatok közül nekem a középosztályok kormányzása tűnik, ha nem is a legfelvilágosultabbnak és főleg nem a legnagyobblelkűbnek, de a legökonomikusabbnak.

Most azt feltételezem, hogy kizárólag az utolsó osztály vállalja a jogalkotást; elég nagy esélyt látok arra, hogy a közterhek növekednek, ahelyett, hogy csökkennének, éspedig két okból:

Mivel azoknak a többsége, akik a törvényt megszavazzák, nem rendelkezik semmilyen adóztatható tulajdonnal, minden pénz, amelyet a társadalom érdekében költenek el, látszólag csak hasznukra válhat és sohasem a kárukra; azok pedig, akiknek van valami tulajdonuk, könnyen megtalálják a módját az adók olyatén elosztásának, hogy az csak a gazdagokat sújtsa és a szegényeknek javára váljék, amit a gazdagok nem tudnának megtenni, ha ők a kormányzás urai.

Azok az országok tehát, ahol kizárólag a szegényeket* bízák meg a törvényalkotással, egyáltalán nem remélhetik a közköltségekkel való takarékoskodást: ezek a költségek mindig jelentékenyek lesznek, vagy mert az adók nem sújthatják azokat, akik megszavazzák, vagy mert oly módon vannak megállapítva, hogy ne sújtsák őket. Más szóval, a demokrácia kormányzata az egyetlen, ahol az, aki az adót megszavazza, kibújhat a fizetés kötelezettsége alól.

Hiábavaló ellenvetés, hogy a nép jól felfogott érdeke a gazdagok javainak kímélése, különben előbb vagy utóbb érezni fogja az általa okozott zavart. És a királyok érdeke vajon nem alattvalóik boldogítása-e, és a nemeseké nem annak belátása-e, hogy soraikat alkalmas időben meg kell nyitniok? Ha a jövőbeli érdek felül tudna kerekedni a pillanatnyi szenvedélyeken és szükségleteken, soha nem lettek volna zsarnok uralkodók, sem pedig rangjukat féltő arisztokraták.

Itt újra közbevethetik: „Kinek jutott valaha is eszébe, hogy egyedül a szegényekre bizza a törvényalkotást?” Hogy kiknek? Azoknak, akik bevezették az általános választójogot. A többség vagy a kisebbség csinálja a törvényt? Kétségtől a többség; ha pedig bebizonyítom, hogy mindig a szegények alkotják a többséget, nincs-e igazam, ha hozzáteszem, hogy azokban az országokban, ahol szavazati joggal rendelkeznek, egyedül a szegények alkotják a törvényeket?

Annyi bizonyos, hogy a világ összes nemzeteinél mindig olyanok alkották eddig a többséget, akiknek nem voltak javaik, vagy pedig akiknek vagyona nem volt elegendő ahhoz, hogy munka nélkül is jólétben éljenek. Az általános választójog

* Nyilvánvaló, hogy a *szegény* szót itt is, valamint a fejezet további részében viszonylagos és nem abszolút értelemben használjuk. Az amerikai szegények az európaiakkal összehasonlítva gyakran gazdagoknak tűnhetnek; jogos azonban szegényeknek nevezni őket, ha náluk gazdagabb polgártársaikkal hasonlítjuk össze helyzetüket.

tehát ténylegesen a szegények kezébe adja a társadalom kormányzását.

Hogy a néphatalom milyen kedvezőtlenül hatott olykor az állam pénzügyeire, jól láthattuk az ókor egyes demokratikus köztársaságainak esetében, ahol a közvagyon tincstelen polgárok megsegítésére vagy játékok és látványosságok megszerzésére fordították.

Igaz, a képviselői rendszer többé-kevésbé ismeretlen volt az antik világban. Napjainkban a nép szenvedélyei nehezebben hatják át a közügyeket; mindenesetre számítani lehet arra, hogy hosszú távon a küldöttek végül is meghatalmazóik szellemét teszik magukévá, és azok hajlamait, valamint érdekeit juttatják érvényre.

A tékozlás a demokráciában egyébként aszerint válik egyre kevésbé veszélyessé, ahogyan a nép tulajdonos lesz, mert így egyrészt a népnek kevésbé van szüksége a gazdagok pénzére, másrészt egyre nehezebben kerülheti el az adók kivetésekor, hogy önmagát ne sújtsa. E szempontból az általános választás kevésbé lenne veszélyes Franciaországban, mint Angliában, ahol szinte minden adóztatható vagyon kevesek kezében egyesül. Amerika, ahol az állampolgárok nagy többsége rendelkezik tulajdonnal, kedvezőbb helyzetben van, mint Franciaország.

Vannak azonban egyéb okok is, amelyek a közkiadások növelését idézik elő a demokráciában.

Ha az arisztokrácia kormányoz, az állam ügyeit intéző emberek helyzetüknél fogva semmiben sem szűkölködnek; elégedettek sorsukkal, a társadalomtól mindenekelőtt hatalmat és dicsőséget várnak; és a névtelen állampolgárok tömege fölé helyezkedve nem mindig veszik észre, milyen mértékben járul hozzá az általános jólét saját nagyságukhoz. Nem mintha minden szánsalom nélkül tekintenék a szegények szenvedéseit; de nem úgy érzik át e nyomorúságot, mintha abban nekik is osztozniok kellene; ha a nép elégedettnek látszik sorsával, ők

maguk is kielégültnek érzik magukat és semmi többet nem várnak a kormányzattól. Az arisztokrácia sokkal inkább önmaga fenntartására törekszik, mint tökéletesítésére.

Ha viszont a közhatalom a nép kezében van, a szuverén hatalom birtokosa mindenütt a legjobbat keresi, mert másképpen nem érzi jól magát.

A jobbítás szelleme tehát a legkülönbözőbb területekre terjed ki; leszáll a legapróbb részletekig és főként olyan javításokon buzgólkodik, amelyek sok pénzbe kerülnek; a szegények sorsát kell ugyanis javítani, akik önmagukon nem tudnak segíteni.

Emellett a demokratikus társadalmakban pontosan meghatározott cél nélküli tevékenység folyik; az emberek szinte állandó lázban vannak, amely mindenféle újításokban nyilvánul meg, márpedig az újítások majdnem mindig sokba kerülnek.

A monarchiákban és az arisztokráciákban a karrieristák hízelegnek annak a természetes hajlamnak, amely az uralkodót a hírnév és a hatalom felé hajtja, és ezáltal gyakran nagy költségekbe is hajszolják.

A demokráciákban a szuverén hatalom birtokosának jóindulatát – aki szinte mindig szükséglet lát – csak jóléte növelésével lehet megnyerni; ami pedig sok pénzbe kerül.

Ráadásul, ha a nép maga kezd el gondolkodni helyzetén, egész tömeg olyan szükséglete támad, amelyeket korábban nem érzett, és amelyeket csak az állami források igénybevételel lehet kielégíteni. Ezért van az, hogy a közterhek a civilizáció fejlődésével növekedni látszanak, és az adók az ismeretek elterjedésével egyre növekednek.

Végül egy utolsó ok, amely a demokrácia kormányzatát gyakran költségesebbé teszi, mint egy másfajta kormányzatot. A demokrácia olykor takarékoskodni akar, de nem képes rá, mert nem gyakorlott a takarékosság művészetében.

Mivel gyakran váltogatja nézeteit, és még gyakrabban megbízottait, előfordul, hogy vállalkozásai csődöt mondanak vagy

befejezetlenek maradnak: az első esetben az állam az elérendő célhoz képest aránytalanul sokat költ, a másodikban improduktívan költekezik.

A korrupcióról és a kormányzók bűneiről a demokráciában; milyen hatással vannak a közmorálra

Az arisztokráciákban a kormányzók olykor a korrupcióhoz folyamodnak. – A demokráciában gyakran ők maguk korrumpálódnak. – Az előző esetben a bűnök közvetlenül a nép erkölcsiségére hatnak. – Az utóbbiban gyakran közvetve befolyásolják, ami még kártékonyabb.

Az arisztokrácia és a demokrácia kölcsönösen azt hányja egymás szemére, hogy elősegítik a korrupciót; a dolgok közt azonban különbséget kell tennünk.

Az arisztokratikus kormányzatokban az ügyeket intézők gazdagok, akik csak a hatalomra vágnak. A demokráciában az államférfiak szegények, és vagyont akarnak gyűjteni.

Ebből következik, hogy az arisztokratikus államokban a kormányzók kevésbé hajlamosak a korrupcióra, és csak kevésbé kívánják a pénzt, míg a demokráciában élő népeknél éppen fordított a helyzet.

Mivel az arisztokráciákban azok, akik az ügyek intézésére törekednek, dúsgazdagok, azoknak a száma viszont, akik őket hatalomra tudják juttatni, gyakran korlátozott, a kormányzás mintegy árverés tárgya. A demokráciákban a hatalomra törekvők szinte sohasem gazdagok, akik pedig segítséget nyújtanak nekik, igen sokan vannak. A demokráciákban talán nincsenek is kevesebben a pénzért megvásárolható emberek, de alig akad rájuk vevő; és egyébként is túl sokakat kellene megvásárolni a kívánt cél elérése végett.

Franciaországban az elmúlt negyven év alatt a hatalmat

birtokló személyek közül többeket azzal vádoltak, hogy az állam és szövetségesei kárára gazdagodtak meg, de ezzel a szemrehányással a régi monarchia közéleti személyiségeit csak ritkán illették. Franciaországban mindazonáltal szinte példátlan, hogy a választó szavazatát pénzért vásárolják meg, míg a dolog köztudomásúan és nyilvánosan előfordul Angliában.

Arról sohasem hallottam, hogy az Egyesült Államokban bárki is a kormányzottak megnyerésére fordította volna gazdagságát; gyakran láttam viszont, hogy a köztisztviselők becsületét kétségbe vonták. És még annál is gyakrabban hallottam, hogy sikereiket alantas intrikáknak vagy bűnös manővereknek tulajdonították.

Tehát ha az arisztokráciák irányítói olykor korrumpálni igyekeznek másokat, a demokrácia vezetői maguk korrumpálódnak. Az első esetben közvetlenül támadják a nép erkölcsiségét; a másodikban közvetve hatnak a köztudatra, ami még kártékonyabb.

A demokratikus népeknél szinte mindig kínos gyanakvás célpontjai azok, akik az állam élén állnak, és ezzel mintegy biztatják a kormányzatot azokra a bűnökre, amelyekkel őket vádolják. Így veszélyes ellenpéldát szolgáltatnak a még harcoló erényeknek, a rejtőzködő bűnnek pedig nagyszerű hivatkozási alapot nyújtanak.

Hiába is érvelnénk azzal, hogy becsstelen szenvedélyek a társadalom minden rétegében fellelhetők; de gyakorta a születés előjogán kerülnek trónra; hogy megvetendő személyeket éppúgy találhatunk az arisztokratikus nemzetek élén, mint a demokratikus nemzetek körében.

Ez a válasz engem egyáltalán nem elégít ki: azoknak a korruptségában, akik véletlenül kerülnek hatalomra, van valami durva és közönséges, ami átragad a tömegre; a nagyuraknak még erkölcstelenségében is van valami arisztokratikus kifinomultság, a nagyság szelleme, ami gyakran éppen elterjedését akadályozza meg.

A nép sohasem hatolhat be az udvari szellem labirintusába: csak nehezen ismerheti fel az elegáns modor, a kifinomult ízlés és a nyelv választékossága mögött megbúvó alantasságot. De az első jöttment felfogja, hogyan lopják meg a köz javát vagy hogyan bocsátják áruba az állam kegyeit, és büszke arra, hogy ezt ő is meg tudja tenni.

Egyébként nem is annyira a nagyok erkölcstelenségének látványától kell tartani, mint amennyire a nagysághoz vezető immoralitástól. A demokráciában az egyszerű állampolgárok azt látják, hogy soraikból valaki kiválik, és néhány év alatt eljut a gazdagsághoz és a hatalomhoz; ez a látvány meglepetést és vágyat ébreszt bennük; keresik, miként lehet az, hogy aki tegnap még egyenrangú volt velük, ma már a felettük való rendelkezés jogát mondhatja magáénak. Felemelkedését tehetőségének vagy erényeinek tulajdonítaniuk kényelmetlen dolog, mert azzal bevallják, hogy ők maguk kevésbé erkölcsösek és ügyesebbek, mint amaz. A legfőbb okot tehát az illető bűneiben látják, és gyakran igazuk is van. Így aztán gyűlöletes módon összekeveredik az alantasság eszméje a hataloméval, a méltatlanságé a sikerrel, a hasznosságé a becstelenséggel.

Milyen erőfeszítésekre képes a demokrácia

Az Unió csak egyszer harcolt fennmaradásáért. – Lelkesedés a háború kezdetén. – Lehűlés a végén. – A sorozás és tengerész-összeírás nehézségei Amerikában. – Miért van az, hogy a demokratikus népek másoknál kevésbé képesek folyamatos, nagy erőfeszítésekre?

Felhívom az olvasó figyelmét, hogy itt az olyan kormányzatról beszélek, amely a nép valódi akaratát követi, nem pedig olyanról, amely a nép nevében való kormányzásra szorítkozik.

Mi sem olyan ellenállhatatlan, mint a nép nevében parancsoló zsarnoki hatalom: ez ugyanis a többségi akarat erkölcsi erejével van felruházva, de ugyanakkor egyetlen emberre jellemző határozottsággal, szívóssággal és gyorsasággal cselekszik.

Elég nehéz megmondani, mekkora erőfeszítésre képes a demokratikus kormányzat nemzeti válság idején.

Eddig még nem ismerhettünk nagy demokratikus köztársaságot. Sértés lenne a köztársaságokra nézve, ha e névvel illetnénk a Franciaországban 1793-ban uralkodó oligarchiát. Egyedül az Egyesült Államok szolgáltat példát erre az új jelenségre.

A létrejötte óta eltelt félszáz év során az Uniót csak egyetlenegyszer, a függetlenségi háború idején fenyegette életveszély. E hosszú háború elején a lelkesedés rendkívüli megnyilvánulásait tapasztalhattuk a haza szolgálatában.* De ahogyan a harcok elhúzódtak, ismét felbukkant a szokásos egoizmus: a pénzt nem fizették be a kincstárba; az emberek nem jelentkeztek a hadseregbe; a nép akarta még a függetlenséget, de visszariadt elnyerésének feltételei láttán. „Hiába róttunk ki újabb és újabb adókat, s próbálkoztunk behajtásuk új módszereivel – írja Hamilton a *Federalist*-ban (12. szám), – az elvárások nem teljesültek és az államkassza üres maradt. A kormányzatunk demokratikus természetéből fakadó közigazgatási formák, egyesülve a pénzeszközök kereskedelmünk lanyhuló állapotából eredő szűkösségével, mind ez ideig eredménytelenné tettek minden erőfeszítést, amellyel jelentősebb összegeket igyekeztünk behajtani. A különböző törvényhozási testületek végül is megértették az ilyen kísérletek örültségét.”

* Véleményem szerint ezek legkülönösebbje az az elhatározás volt, amelyből az amerikaiak átmenetileg lemondtak a tea élvezetéről. Azok, akik tudják, hogy az emberek sokkal inkább ragaszkodnak szokásaikhoz, mint életükhöz, kétségkívül csodálkozni fognak e hatalmas és homályos áldozat láttán, amelyet egy egész nép hozott.

E korszak óta az Egyesült Államoknak egyetlen komoly háborút sem kellett folytatnia.

Ahhoz, hogy megítélhessük, milyen áldozatokra képes a demokrácia, meg kell várnunk, míg az amerikai nemzet kénytelen lesz jövedelmeinek felét a kormányzat kezébe helyezni, mint ahogyan Anglia tette, vagy lakosságának egyszerre egyhuszadát küldeni a csatákra, mint ahogyan Franciaország tette.

Amerikában a hadkötelezettség ismeretlen; pénzért toborozzák az embereket. A kényszerszolgálat olyannyira ellentétes eszméikkel, s olyannyira idegen az Egyesült Államok népeinek szokásától, hogy nem hinném, valaha is bekerülhetne törvényeikbe. Amit Franciaországban hadkötelezettségnek (conscription) nevezünk, kétségkívül összes adóink legsúlyosabbja, de enélkül hogyan tudnánk nagyobb szárazföldi háborút viselni?

Az amerikaiak egyáltalán nem alkalmazták az angoloknál ismeretes katonafogást sem. Olyasmi nincs náluk, ami a mi tengerészösszeírásunkra hasonlítana. A haditengerészet állománya a kereskedelmi tengerészethez hasonlóan önkéntes jelentkezés alapján rekrutálódik.

Nem könnyen képzelhető el, hogyan viselhet egy nép jelentős háborút a fent említett két módszer valamelyikének alkalmazása nélkül: az Uniónak, bár dicsőséggel harcolt a tengeren, soha nem volt nagy flottája, és kisszámú hajójának felszerelése rengeteg pénzbe került.

Amerikai államférfiaktól gyakran hallottam a beismerést, hogy az Unió nehezen tudná fenntartani tekintélyét a tengereken, ha nem folyamodna a tengerészösszeírás vagy a kényszerszolgálat módszereihez; de a nehézség éppen az, hogyan kényszerítsék a népet, amely uralkodik, a kényszerszolgálat vagy a tengerészösszeírás elviseléséhez.

Vitathatatlan, hogy szabad népek veszély esetén összeha-

sonlíthatatlanul nagyobb energiát képesek kifejteni, mint a nem szabadok; de hajlamos vagyok azt hinni, hogy ez főként az olyan szabad népekre érvényes, ahol az arisztokratikus elem dominál. A demokrácia sokkal alkalmasabbnak látszik a békés társadalom irányítására, vagy ha kell, hirtelen és heves erőfeszítésekre, mint tartósan kiállni a népek politikai életének viharait. Ennek oka egyszerű: az emberek lelkesedésből vállalják a veszélyeket és a nélkülözést, de csak megfontolásból hajlandók azokat sokáig elviselni. Még az ösztönös bátorságnak nevezett viselkedésben is sokkal több a számítás, mint gondolnánk; és bár az első erőfeszítésekre általában a szenvedélyek indítanak, a tartós fáradozás az eredmények eléréseért folyik. Az ember azért teszi kockára a számára legdrágább dolgok egy részét, hogy a maradékot megmentse.

Pontosan a jövőnek ez a felvilágosultsága és tapasztalaton alapuló világos belátása hiányzik sokszor a demokráciákból. A nép sokkal inkább érez, mintsem gondolkodik; és ha a jelen bajai nagyok, félő, hogy elfelejti a még nagyobb rosszat, ami esetleg a vereség esetén vár rá.

Van még egy másik ok is, amely a demokratikus kormányzat erőfeszítéseit kevésbé tartóssá teszi, mint az arisztokratikusokét.

A nép nemcsak kevésbé világosan látja, mint a magasabb osztályok, amit remélnie vagy félnie kell a jövőben, de más-képp is szenved a jelen bajaitól, mint azok. A nemes, amikor személyét kockáztatja, legalább annyira vállalja a dicsőség, mint a pusztulás kockázatát. Ha az államnak adja jövedelme nagy részét, pillanatnyilag megfosztja ugyan magát a gazdagságával járó egyik-másik kedvtelésétől; de a szegény számára a halálnak nincs becsülete, és az adó, amely a gazdagot csak zavarja, őt gyakran életelemétől fosztja meg.

A demokratikus köztársaságoknak ez a válságok idején tapasztalható viszonylagos gyengesége talán a leginkább akadályozza azt, hogy ilyesféle köztársaság kialakuljon Európá-

ban is. Ahhoz, hogy a demokratikus köztársaság fennmaradjon, ha-
sson valamelyik európai népnél, az kellene, hogy egyidejűleg
az összes többinél is létrejöjjön.

Úgy gondolom, a demokrácia kormányzatának hosszú tá-
von növelnie kell a társadalom tényleges erejét; de a néphata-
lom soha nem lesz képes egy ponton és adott időben olyan
erőösszpontosításra, mint az arisztokratikus kormányzat vagy
az abszolút monarchia. Ha valamely demokratikus ország egy
évszázadig köztársasági kormányzat alatt élne, hihető, hogy az
évszázad végére gazdagabbá, népesebbé és virágzóbbá válnék,
mint az öt körülvevő despotikus államok; de ezen évszázad
alatt többször is szembe kellene néznie a veszéllyel, hogy azok
meghódítják.

Milyen hatalmat gyakorol általában az amerikai demokrácia önmaga felett

*Az amerikai nép csak hosszú idő múltán hajlandó, sőt olykor
nem is hajlandó megtenni azt, ami jólétét szolgálja. – Az ameri-
kaiak csak jóvátehető hibákat követnek el.*

Az a nehézség, amelybe a demokrácia ütközik, amikor le-
akarja győzni a szenvedélyeket és elnyomni a pillanatnyi szük-
ségleteket a jövő érdekében, az Egyesült Államokban a legcse-
kélyebb dolgokban is megnyilvánul.

A hízelgőktől körülvett nép csak nehezen kerekedik fölül
önmagán. Valahányszor arra akarják rávenni, hogy megfossa
magát valamitől vagy kellemetlenséget vállaljon, először szinte
mindig ellenkezik. Joggal dicsekednek Amerikában azzal,
mennyire tiszteletben tartják a törvényeket. De hozzá kell
tenni, hogy Amerikában a törvényeket a nép alkotja a nép

érdekében. Az Egyesült Államokban a törvények tehát kedveznek azoknak, akiknek bárhol másutt leginkább érdekükben állna a megszegésük. Így aztán elképzelhető, hogy egy kényelmetlen törvényt, amelynek pillanatnyi hasznosságáról a többség nincs meggyőződve, nem támogatnak az emberek vagy nem engedelmeskednek neki.

Az Egyesült Államokban nincs törvény a csalárd bukásra vonatkozóan. Elképzelhető, hogy nincs is csőd? Ellenkezőleg, nagyon is sok van. De a többség szemében a csődfelszámolási eljárástól való félelem felülmúlja magát a bukástól és a tönkretutástól való félelmet, így a közgondolkodásban egyfajta cinkos elnézés alakul ki a bűn iránt, amelyet pedig egyénenként mindenki elítél.

A délnyugati új államokban az állampolgárok szinte mindig maguk ítélkeznek, és a gyilkosságok mindennaposak. Ez onnan van, hogy a nép szokásai még túlságosan durvák, és a felvilágosultság kevéssé terjedt el a pusztaságokban ahhoz, hogy átérezzék a törvény betartásának szükségességét: még ma is inkább a párbajt választják, mint a pert.

Egyszer valaki azt mondta nekem Philadelphiában, hogy Amerika-szerte szinte az összes bűnöket a tömény italok mértéktelen fogyasztása miatt követik el; ezekkel az egyszerű nép korlátlanul élhet, olyan csekély áron jut hozzá. „Mi annak az oka – kérdeztem –, hogy nem vetnek ki adót a szeszes italokra? – Törvényhozóink már gyakran gondoltak erre – hangzott a válasz –, de igen nehéz vállalkozásról van szó. Lázadástól félünk, és különben is azok a képviselők, akik ilyen törvényt megszavaznának, biztosak lehetnek afelől, hogy nem fogják őket újraválasztani. – Szóval – válaszoltam – maguknál az italfogyasztók vannak többségben és a mértékletesség népszerűtlen.”

Ha e dolgokat szóba hozzuk az államférfiak előtt, csak annyit válaszolnak: „Majd az idő segít, a rossz átérézése felvilágosítja a népet és megmutatja valódi szükségleteit.” Ez olykor

igaz: mert a demokráciának több esélye van ugyan a tévedésre, mint egy királynak vagy nemesi testületnek, de arra is több az esélye, hogy visszatérjen az igazsághoz, ha eljut a felvilágosultság állapotába, mivel általában nincsenek benne a többséggel ellentétes érdekek, sem olyanok, amelyek a józan ésszel állnának szemben. Ám a demokrácia csak a tapasztalat útján juthat el az igazsághoz, és számos nép előbb pusztul el, mintsem megismerhetné tévedései következményeit.

Az amerikaiak nagy privilégiuma tehát nemcsak az, hogy felvilágosodottabbak a többiekénél, hanem az is, hogy a jóvátehető hibák elkövetésének képességével rendelkeznek.

Tegyük hozzá, hogy ha könnyen hasznára akarja fordítani a múlt tanulságait, a demokráciának már el kell jutnia a civilizáció és a felvilágosultság bizonyos fokára.

Látunk olyan népeket is, amelyeknek eredeti műveltsége oly hitvány, és amelyeknek jellemében a szenvedélyek, a tudatlanság és a mindenféle dolgokról való téves fogalmak oly különösen keverednek, hogy maguktól nem tudnak rájönni nyomorúságuk okára; olyan bajok pusztítják őket, amikről nem is tudnak.

Hatalmas területeket jártam be, ahol valamikor erőteljes indián nemzetek laktak, amelyek ma már nem léteznek; megcsonkított törzseknél laktam, amelyek nap mint nap tapasztalták számbeli csökkenésüket és vad dicsőségük fényének homályba fordulását; magukat az indiánokat hallottam szólni a fajukat fenyegető végzetről. Ugyanakkor nincs egyetlen olyan európai sem, aki ne látná, mit kellene tenni, hogy e szerencsétlen népeket az elkerülhetetlen pusztulástól megóvják. De ők maguk semmit sem látnak; érzik a bajokat, amelyek évről évre súlyosabban nehezednek rájuk, és az utolsó szálig el fognak veszni, elvetve az orvoslás minden lehetőségét. Erőszakot kellene alkalmazni ahhoz, hogy az életben maradásra kényszerítsék őket.

Csodálkozva látjuk, hogy Dél-Amerika új nemzetei negyed-

százada forronganak a szüntelenül kirobbanó forradalmak közepette, és mindennap várjuk, hogy végre visszakerülnek abba, amit *természetes állapotuknak* nevezünk. De ki állíthatja, vajon a forradalmak váltakozása nem természetes állapot-e manapság a dél-amerikai spanyoloknál? Ebben az országban a társadalom szakadék mélyén küszködik, amelyből saját erőfeszítései nem juttathatják ki.

Az a nép, amely e szép féltekét lakja, úgy látszik, csökönyösen marcangolja önmagát; semmi sem térítheti el ettől. A kimerültségtől egy időre pihenésbe zuhan, de utána hamarosan újabb dühöngésbe fog. Amikor a nyomorúság és a bűnök egymást váltó állapotában figyelem őket, azt kell hinnem, hogy a despotizmus jótétemény lenne a számukra.

De e két utóbbi szó gondolataimban sohasem kapcsolódhat össze.

Milyen tényleges előnyöket élvez az amerikai társadalom a demokrácia kormányzata jóvoltából

Mielőtt a jelen fejezetre rátérnék, úgy érzem, szükséges az olvasó emlékezetébe idéznem néhány dolgot, amire már többször utaltam e könyvben.

Az Egyesült Államok politikai felépítése, meglehet, egyike azon formáknak, amelyeket a demokrácia saját kormányzatának kölcsönözhet; de az amerikai intézményeket egyáltalán nem úgy tekintem, mint az egyetleneket vagy a legjobbakat, amelyeket egy demokratikus népnek feltétlenül magáévá kell tennie.

Amikor bemutatom, milyen hasznuk származik az amerikaiaknak demokratikus kormányzatukból, korántsem állítom vagy képelem, hogy hasonló előnyöket csakis ilyen törvényekkel lehet biztosítani.

A törvények általános irányultságáról az amerikai demokráciában és alkalmazóik ösztöneiről

A demokrácia bűnei azonnal szembe ötlenek. – Előnyeit viszont csak lassanként lehet észrevenni. – Az amerikai demokrácia gyakorta esetlen, ám törvényeinek általános irányultsága hasz-

nos. – Az amerikai demokráciában a köztisztviselők viselőinek nincsenek olyan állandó érdekeik, amelyek különböznének a többség érdekeitől. – Mindennek következményei.

A demokrácia bűnei és gyengeségei minden nehézség nélkül láthatók és nyilvánvaló tényekkel bizonyíthatók, míg üdvös befolyása érezhetetlen, mondhatni, titokzatos módon érvényesül. Fogyatékoságai azonnal feltűnnek, értékeit viszont csak lassanként lehet felfedezni.

Az amerikai demokrácia törvényei gyakorta fogyatékosak vagy tökéletlenek; megesik velük, hogy megszerzett jogokat csorbítanak vagy pedig veszélyeseket szentesítenek: ha jók, akkor meg gyakoriságuk nagyon káros. Mindez első pillantásra látható.

Mitől van hát, hogy az amerikai köztársaságok fennmaradnak és prosperálnak?

A törvényekben gondosan meg kell különböztetni az előttük lebegő célt attól a módtól, ahogyan közelítenek e cél felé; abszolút jóságukat attól, ami csak relatív bennük.

Felteszem, a törvényhozó arra törekszik, hogy a kisebbség érdekeinek kedvezzen a többség rovására; rendelkezéseit úgy kombinálja, hogy a célba vett eredményt a legrövidebb idő alatt és a lehető legkisebb erőfeszítések árán érje el. A törvény ez esetben jó, csak a célja rossz, és éppen hatékonysága mértékében lesz veszedelemes.

A demokrácia törvényei általában a többség javára irányulnak, mivel az állampolgárok zömének elhatározásából fakadnak, amely tévedhet ugyan, de önmagával ellentétes érdekei nem lehetnek.

Ezzel ellentétesen az arisztokrácia törvényei a kisebbség kezében igyekeznek monopolizálni a vagyont és a hatalmat, mivel az arisztokrácia természetétől fogva mindig kisebbséget alkot.

Általánosságban kimondható tehát, hogy a demokrácia célja, törvényhozása tekintetében, hasznosabb az emberiség számára, mint az arisztokráciáé a magáében.

De ezzel az előnyök véget is érnek.

A törvényhozás tudományában az arisztokrácia mérhetetlenül járatosabb, mint a demokrácia. Önmaga ura, nincs kitéve múló ráhatásoknak; céljai hosszú távúak, s képes érlelni őket, amíg kedvező alkalom nem kínálkozik. Az arisztokrácia bölcs hozzáértéssel jár el; ismeri annak művészetét, hogyan irányítsa egy időben, egy pontra az összes törvények kollektív erejét.

A demokráciában egyáltalán nem így van: törvényei szinte mindig fogyatékosak vagy rosszul időzítettek.

A demokrácia eszközei tehát tökéletlenebbek az arisztokráciáénál: a demokrácia gyakran akaratlanul önmaga ellen munkálkodik; célja azonban hasznosabb.

Képzelsenek el egy társadalmat, amelyet a természet vagy saját adottsága oly módon szervezett, hogy el tudja viselni a rossz törvények mulékony hatását, és amely pusztulás nélkül ki tudja várni a törvények *általános irányultságának* eredményét – nos, akkor belátják, hogy fogyatékoságai ellenére még mindig a demokrácia kormányzata a legalkalmasabb valamennyi közt e társadalom felvirágoztatására.

Pontosan ez történik az Egyesült Államokban, s ezúttal csak megismétlem, amit már másutt elmondtam: az amerikaiak nagy érdeme, hogy kijavítható hibákat tudnak elkövetni.

Valami hasonlót fogok most elmondani a köztisztviselőkről.

Könnyen észrevehető, hogy az amerikai demokrácia gyakran téved, amikor azokat a férfiakat választja ki, akikre a hatalmat bízza, viszont nem is könnyű megmondani, hogy az állam miért prosperál mégis a kezük között.

Mindenekelőtt vegyék észbe, hogy egy demokratikus államban a kormányzók kevésbé becsületesek vagy kevésbé hozzáértők lehetnek ugyan, de a kormányzottak mindenképp felvilágosultabbak és figyelmesebbek.

A nép a demokráciákban szüntelenül a saját ügyeivel van elfoglalva, és éberén őrködvén jogain, meggátolja saját képviselőit abban, hogy eltérjenek egy bizonyos általános vonaltól, amelyet az ő érdeke szab meg.

Vegyék figyelembe azt is, hogy a demokratikus magisztrátus, meglehet, másnál rosszabbul él hatalmával, viszont rendszerint rövidebb ideig birtokolja.

Van azonban egy ennél általánosabb érvényű és elégségesebb ok is.

Kétségtől fontos a nemzetek java szempontjából, hogy a kormányzók erényesek vagy tehetségesek legyenek; ám ami még ennél is fontosabb számukra: a kormányzóknak ne legyenek a kormányzottak tömegével ellentétes érdekeik; ez esetben ugyanis az erények szinte haszontalanná válhatnak, a tehetség pedig végzetessé.

Azt mondtam, fontos, hogy a kormányzóknak ne legyenek a kormányzottak tömegével ellentétes vagy attól különböző érdekeik; ezzel korántsem azt mondtam, hogy az összes kormányzottak érdekeihez hasonló érdekeiknek kell lenniök, mivel nem tudom, ilyesmi előfordult-e egyáltalán valaha.

Mindeddig nem fedeztek föl olyan politikai formát, amelyik egyként kedvezne a társadalmat alkotó valamennyi osztály fejlődésének és virágzásának. Ezek az osztályok továbbra is megannyi elkülönülő nemzetet alkotnak egyazon nemzeten belül, s a tapasztalat szerint csaknem olyan veszélyes dolog teljes egészében egyikük kezébe letenni a többiek sorsát, mint valamely népet egy másik nép sorsának bírójává tenni. Midőn a gazdagok maguk kormányoznak, a szegények érdekét mindig veszély fenyegeti; amidőn pedig a szegények teszik a törvényt, a gazdagok érdekei forognak kockán. Mi hát a demokrácia előnye? A demokrácia tényleges előnye nem az, hogy – mint mondani szokták – mindenki prosperitását mozdíttja elő, hanem hogy csupán a többség jólétét szolgálja.

Azok, akikre az Egyesült Államokban a közügyek igazgatá-

sát bízzák, képességeiket és erkölcsüket tekintve gyakorta alábbvalók azoknál, akiket az arisztokrácia emelne a hatalomra; ám érdekük összeolvad és azonosul polgártársaik többségének érdekével. Elkövethetnek hát gyakori hűtlenséget és súlyos tévedéseket, de rendszeresen sohasem fognak a többséggel szemben ellenséges irányt követni; s az sem következhetik be, hogy a kormányra kizárólagos és veszélyes viselkedést kényszerítenek rá.

Valamely magisztrátus rossz adminisztrációja különben, a demokráciában, elszigetelt eset, amely csupán a tisztségviselés rövid időtartama alatt fejti ki hatását. A korrupció és az alkalmatlanság nem lehet közös érdek, amely tartósan egymáshoz kapcsolhatná az embereket.

Egy romlott vagy alkalmatlan magisztrátus egyszerűen azért nem egyesíti erőfeszítéseit egy másik köztisztviselőével, mert ez utóbbi is őhöz hasonlóan alkalmatlan és romlott, s e két ember sohasem fog együttműködni azért, hogy felvirágoztassa a korrupciót meg a tehetségtelenséget távoli unokaöccsei között. Egyikük becsvágya és viselt dolgai éppenséggel le fogják leplezni a másikat. A magisztrátusok bűnei a demokráciákban rendszerint teljesen személyesek.

Az arisztokrácia kormányzata alatt viszont a közéleti férfiakat osztályérdek fűti, mely bár néha összeolvad a többségével, attól gyakran elkülönül. Ez az érdek tartós és közös köteléket alkot közöttük; arra készíti őket, hogy erőfeszítéseiket olyan célra irányítsák és egyesítsék, amely nem mindig szolgálja a többség boldogságát: nem csupán a kormányzókat fűzi egymáshoz, hanem a kormányzottak jelentős részéhez is kapcsolja őket, mivel igen sok állampolgár, bár semmiféle tisztséggel nincs felruházva, az arisztokráciához tartozik.

Az arisztokrata magisztrátus tehát állandó támaszra lel a társadalomban, s ugyanakkor a kormányban is van segítője.

Az a közös cél, amely az arisztokráciákban a magisztrátusokat egyesíti kortársaik egy részének érdekével, még inkább

meghatározza őket és úgyszólván aláveti a jövő nemzedékek érdekének. A jövőért éppúgy munkálkodnak, mint a jelenért. Az arisztokrata magisztrátust tehát egyszerre tisztítják bizonyos cél felé a kormányzottak szenvedélyei, a saját szenvedélyei és, mondhatnám, az utókor szenvedélyei.

Meglepő-e hát, hogy nem áll ellen nekik? Így aztán az arisztokráciákban az osztályszellem szemlátomást gyakran azokat is magával ragadja, akiket nem ront meg, s akaratukon kívül apránként saját használatukra formáltatja velük a társadalmat, leszármazottaik számára készítve elő az utat.

Nem tudom, létezett-e valaha olyan liberális arisztokrácia, mint az angol, amely megszakítás nélkül annyi méltó és felvilágosult államférfit adott volna az ország kormányának.

Mindazonáltal könnyen belátható, hogy az angol törvényhozásban a szegény javát gyakorta feláldozták végül is a gazdag érdekéért, s a többség jogait a kevesek privilégiumaiért: így hát Anglia napjainkban egyesíti mindazokat a végleteket, melyek a vagyonban találhatók, s a nyomorúságokat is, melyek szinte a vagyon hatalmához és dicsőségéhez mérhetők.

Az Egyesült Államokban, ahol a köztisztviselőknek semmiféle érvényesítendő osztályérdekük nincs, a kormányzás általános és folyamatos menete jótékony hatású, bár a kormányzók gyakran alkalmatlanok és néha megvetendők.

A demokratikus intézmények mélyén tehát egy rejtett tendencia érvényesül, amely az embereket bűneik vagy tévedéseik ellenére az általános prosperitás érdekében mozgósítja, míg az arisztokratikus intézményekben olyan titkos hajlam mutatkozik néha, mely tehetségük és erényeik ellenére, a kormányzókat embertársaik nyomorúságainak növelésére készíti. Így esik meg, hogy az arisztokratikus kormányzatokban a közéleti férfiak akaratlanul is a rosszat teszik, a demokráciákban pedig a jót művelik, bár ez eszükbe sem jutott.

Ösztönös hazaszeretet. – Megfontolt patriotizmus. – Ezek különböző jellemvonásai. – A népeknek teljes erejükből a másodikra kell törekedniök, ha az első letűnik. – Miféle erőfeszítéseket tettek az amerikaiak ennek érdekében? – Az egyén érdeke bensőségesen kapcsolódik a nép érdekéhez.

Létezik olyan hazaszeretet, amelyik egyfajta megfontolatlan, érdek nélküli és meghatározhatatlan érzésből ered mindenekelőtt: ilyenkor az ember szíve a születési helyéhez kötődik. Ez az ösztönös szeretet egybeolvad a régi szokások kedvelésével, az ősök tiszteletével és a múltra való emlékezéssel, s akiket ez az érzés hat át, úgy szeretik hazájukat, mint a szülői házat. Szeretik az ott élvezett nyugalmat, ragaszkodnak az ott szerzett békés szokásokhoz, kötődnek a hozzá fűződő emlékekhez, s szelíd megelégedettséget éreznek, hogy engedelmességgben élhetnek ottan. E hazaszeretet gyakran magasra csap a vallási buzgalom jóvoltából, ilyenkor csodákra képes. Hisz maga is valóságos vallás: nem gondolkodik – hisz, érez, cselekszik. Vannak népek, melyek valami módon megszemélyesítették a hazát, s a fejedelemben ismerték fel. Őrá vitték át egy részét azoknak az érzelmeknek, melyekből a patriotizmus összetevődik; büszkék győzelmeire, s fennszóval hirdetik hatalmát. Volt idő a régi monarchia alatt, midőn a franciákat öröm töltötte el, amiért úgy érezhették, hogy teljességgel ki vannak szolgáltatva az egyeduralgó kényének, s büszkén mondogatták: „A világ leghatalmasabb királya alatt élünk.”

Mint minden megfontolatlan szenvedély, ez a hazaszeretet inkább nagy, de mulékony erőfeszítésekre késztet, mint kitartó fáradozásra. Miután válság idején megmenti az államot, békeidőben gyakran hagyja pusztulni.

Midőn a népek erkölcsaikben még egyszerűek és hitükben

szilárdak, s midőn a társadalom békésen él a dolgok régi rendjében, amelynek jogosságát senki sem vitatja, akkor uralkodik ez a fajta hazaszeretet.

Van azonban egy másik, racionálisabb is ennél: kevésbé emelkedett, kevésbé lángoló talán, de termékenyebb és tartósabb; a felvilágosultságból születik, a törvények révén bontakozik ki, a törvények gyakorlása jóvoltából növekszik, és végül bizonyos szempontból összeolvad az egyéni érdekekkel. Az ember megérti, hogy az ország jóléte kihat a saját jólétére, tudja, hogy a törvény lehetővé teszi számára e jólét előmozdítását; s eleinte úgy törődik hazája prosperitásával, mint ami neki magának hasznos, azután úgy, mint a saját művével.

Ám a népek életében néha bekövetkezik az a pillanat, amikor a régi szokások már megváltoztak, az erkölcsök kivesztek, a hitek meginogtak, az emlékek tekintélye és ereje szétfoszlott, de a felvilágosultság még tökéletlen és a politikai jogok biztosítatlanok vagy korlátozottak. A haza ilyenkor gyenge és kétes fényben tűnik föl az emberek szemében: többé nem azonosítják sem a tájjal, amelyet immár lélek nélküli földdarabnak látnak, sem őseik szokásaival, amelyeket nyűgnek éreznek, sem a vallással, amelyben kételkednek, sem a törvényekkel, amelyeket nem alkotnak és nem tartanak be, sem a törvényhozóval, akit félnek és megvetnek. Nem látják tehát sehol, sem saját mivoltában, sem más szín alatt, s szűkkeblű, felvilágosulatlan "egoizmusba húzódnak vissza. Ezek az emberek már megszabadultak az előítéletektől, de még nem ismerik el az értelem hatalmát; nincs meg bennük sem a monarchia ösztönös hazaszeretete, sem a köztársaság megfontolt patriotizmusa: megrekedtek a kettő között, a zűrzavar és a nyomorúság közepette.

Mit lehet tenni ilyen esetben? Visszalépni? Ám a népek éppúgy nem térnek vissza ifjúkoruk érzelmeihez, mint az emberek gyermekségük ártatlan kedvteléseihöz; meglehet, áhítoznak utánuk, de újjáéleszteni nem kívánják őket. Előre kell hát

haladni, és sietve egyesíteni a nép szemében az egyéni érdeket a haza érdekével, hiszen az önzetlen hazaszeretet, úgy tűnik, visszahozhatatlanul szétfoszlik.

Korántsem állítom, hogy ennek az eredménynek az elérése érdekében egyszerre minden embernek biztosítani kell a politikai jogok gyakorlását; csak azt mondom, a leghatékonyabb – és talán az egyedüli – eszközünk, amellyel érdekeltté tehetjük az embereket hazájuk sorsában, az, hogy bevonjuk őket a kormányzásba. Manapság a közéleti szellemet elválaszthatatlannak érzem a politikai jogok gyakorlásától, s úgy gondolom, Európában ezután aszerint fog növekedni vagy csökkenni az állampolgárok száma, hogy mennyire terjesztik ki ezeket a jogokat.

Mitől van az, hogy az Egyesült Államokban, ahol a lakosok csak tegnap érkeztek az általuk elfoglalt földre, ahová nem vittek magukkal sem szokásokat, sem emlékeket, ahol egymást nem ismerve először találkoztak, ahol – mindent egybevetve – a hazaszeretet ösztöne aligha létezhetik, szóval mitől van az, hogy ott ki-ki úgy törődik a maga községe, járása, sőt az egész állam ügyeivel, mint a sajátjával? Attól, hogy a maga területén mindenki tevékenyen részt vesz a társadalom kormányzásában.

A nép fia az Egyesült Államokban megértette, mekkora hatással van az általános prosperitás a saját boldogulására: ez az eszme egészen egyszerű, s mégis oly kevéssé ismert a nép körében. Ráadásul megszokta, hogy úgy tekintsen erre a prosperitásra, mint a maga művére. A köz hasznában tehát a sajátját látja, és nemcsak kötelességből vagy büszkeségből munkálkodik az állam javán, hanem szinte azt mondhatnám, kapzsiságból.

Nem szükséges tanulmányozni az amerikaiak intézményeit és történelmét ahhoz, hogy belássuk a fentiek igazságát: az erkölcsök eléggé utalnak rá. Az amerikai részt vesz mindenben, ami országában történik, s közben úgy érzi, érdeke védeni

mindazt, amit kritizálnak, mivel ilyenkor nemcsak az országot támadják, hanem őt magát is: nemzeti büszkesége ekkor minden eszközt megragad, és nem riad vissza az egyéni hiúság összes gyermek megnyilvánulásaitól sem.

A mindennapi élet menetében nincs kellemetlenebb, mint az amerikaiaknak ez az izgága patriotizmusa. Az idegen szíves örömet dicsér sok mindent az országunkban; ám szeretné, ha kifogásolhatna is valamit – ezt azonban kereken megtiltják neki.

Amerika tehát a szabadság országa, ahol azonban az idegen – hogy meg ne sértsen bárkit is – nem szólhat szabadon sem a magánszemélyekről, sem az államról, sem a kormányzottakról, sem a kormányzókról, sem a közmunkákról, sem a magánvállalkozásokról, egyszóval semmiről, ami a szeme elé tárul, hacsak talán az éghajlatról vagy a földről nem; ám az amerikaiak még ezeket is védelmükbe veszik, mintha ők maguk működtek volna közre létrejöttükben.

Napjainkban tudni kell dönteni és választani az összesek patriotizmusa meg a kisebbség kormányzása között, mivel nem lehet egyesíteni az előbbi által nyújtott társadalmi erőt és tevékenységet a nyugalom ama biztosítékaival, melyeket néha az utóbbi biztosít.

A jogok eszméjéről az Egyesült Államokban

Nincsenek nagy népek jog-eszme nélkül. – Mi módon lehet megadni a népnek a jogok eszméjét? – A jogok tiszteletben tartása az Egyesült Államokban. – Ez miből fakad?

Az erény általános eszméje után nem tudom, van-e szebb a jogok eszméjénél; jobban mondva, e két eszme összemosódik. A jogok eszméje nem egyéb, mint az erény eszméje a politika világában.

A jogok eszméjének segítségével határozták meg az emberek, mi is a túlkapás meg a zsarnokság. Ennek az eszmének a fényében ki-ki függetlennek mutatkozhatott dölyfösség nélkül, és alávetettnek alantasság nélkül. Az erőszaknak engedelmeskedő ember meghajlik és lealacsonyul; ám amidőn aláveti magát a parancsolás jogának, amelyet embertársától elfogad, voltaképpen fölébe emelkedik annak, aki parancsokat ad neki. Erény nélkül nincsenek nagy emberek, a jogok tiszteletben tartása nélkül nincs társadalom; mert mi is valójában az ésszerű és értelmes lények egyesülése, amelyben az erő az egyetlen összekötő kapocs?

Ha elgondolkodom azon, mi módon lehet manapság beoltni az emberekbe a jogok eszméjét, és, mondhatni, tapinthatóvá tenni általuk, akkor csak egyetlen lehetőséget látok: azt, hogy biztosítsuk mindenki számára bizonyos jogok békés gyakorlását; mindez jól látható a gyermekek esetében, akik embernek tekintendők, csak az erejük és a tapasztalatuk nincs meg. Amikor a gyermek mozogni kezd a körülötte levő tárgyak között, ösztönei hatására mindent használni akar, ami csak a keze közé kerül; nincs fogalma a mások tulajdonáról, de még a létezésről magáról sem; ám amint felismeri a dolgok értékét, s belátja, hogy őt is megfoszthatják tőlük, körültekintőbbé válik, s végül tisztelni kezdi társaiban azt, amiről azt kívánja, hogy benne is tiszteljék.

Amit a gyermek megtapasztal játékszereivel kapcsolatosan, azt éli át később a felnőtt is a tulajdonában levő összes tárgyak tekintetében. Vajon Amerikában, a demokrácia igazi hazájában, miért nem hangoztat senki a tulajdon ellen általában olyan panaszokat, amelyektől gyakorta visszhangzik Európa? Szükséges-e válaszolni rá? Azért nem, mert Amerikában egyáltalán nincs proletár. Mindenkinek van védeni való saját java, s ezért elvileg elismeri a tulajdon jogát.

A politika világában ugyanígy van. Amerikában a nép fia emelkedett eszmét alkotott magának a politikai jogokról, mi-

vel vannak politikai jogai; s nem is támad a másokéra, mert senki sem tesz erőszakot az ő jogain. Európában ugyanez az ember még az uralkodói tekintélyt is félreismeri, az amerikai viszont méltatlankodás nélkül veti alá magát a legkisebb tisztviselő hatalmának.

Ez az igazság jut érvényre a népek életének legkisebb részleteiben is. Franciaországban kevés az olyan szórakozás, amely kizárólag a társadalom felső osztályainak van fenntartva; a szegényt beengedik csaknem mindenüvé, ahová a gazdag beléphet: ezért tisztességgel viselkedik, s respektál mindent, ami előmozdítja azokat az élvezeteket, amelyekben ő is részeseedik. Angliában, ahol a vagyon élvezi az öröm előjogát éppúgy, mint a hatalom monopóliumát, sokszor panaszkodnak, hogy valahányszor egy szegény betolakszik észrevétlenül a gazdagok kedvtelésének színhelyére, előszeretettel okoz hasztalan kárt: meglepő-e ez a viselkedés? Gondosan vigyáztak rá, hogy ne legyen veszíteni valója.

A demokrácia kormányzata a legjelentéktelenebb állampolgár szintjére szállítja le a politikai jogok eszméjét, mint ahogy a javak elosztása minden ember számára hozzáférhetővé teszi az általános tulajdonjog eszméjét. Az én szememben ez a demokrácia egyik legfontosabb érdeme.

Nem mondom, hogy könnyű dolog minden embert megtanítani a politikai jogok használatára, csupán annyit mondok, amennyiben ez lehetséges, igen nagy haszon származik belőle.

S hozzáteszem: ha van évszázad, amelyben neki kell vágni egy ilyen vállalkozásnak, akkor ez a miénk.

Hát nem látnivaló-e, hogy gyöngülnek a vallások, és a jogok isteni fogalma eltűnőben van? Nem vesszük-e észre, hogy az erkölcsök változnak, s velük együtt elmosódik a jogok erkölcsi fogalma is?

Nem tapasztaljuk-e lépten-nyomon, hogy a hitek az okoskodásnak és az érzelmek a számításoknak engedik át helyüket? Ha ez általános zűrzavar közepette nem sikerül összekapcsol-

nunk a jogok eszméjét a személyes érdekekkel – ami az emberi szívben az egyetlen biztos pontnak bizonyul –, akkor kormányozhatjuk-e a világot mással, mint a félelemmel?

Ha tehát azt mondják nekem, hogy a törvények gyöngék és a kormányzottak békétlenek, hogy a szenvedélyek magasra csapnak és az erény tehetetlen, s hogy ilyen körülmények között egyáltalán nem a demokrácia jogait kell gyarapítani, azt válaszolom: éppen hogy e dolgok miatt kell erre gondolnunk; s valójában úgy vélem, a kormányok ebben sokkal inkább érdekeltek, mint a társadalom, hiszen a kormányok letűnnek, de a társadalom nem halhat meg. Különben nem kívánom eltúlozni Amerika példájának jelentőségét.

Amerikában a nép olyan korban jutott a politikai jogok birtokába, amikor nehezen használhatta volna őket rosszra, mivel a kevés számú állampolgár erkölcsi egyszerűek voltak. Gyarapodásuk során az amerikaiak úgyszólván nem növelték a demokrácia hatalmát, inkább érvényesülésének területét szélesítették.

Nem kétséges, hogy az a pillanat igen válságos, amikor megadják a politikai jogokat egy népnek, amely korábban nélkülözötte azokat; e válság gyakran szükséges, de minden esetben veszedelmes.

A gyermek öl, ha nem ismeri az élet értékét, s elveszi a más tulajdonát, mielőtt felfogná, hogy az övét is elvehetik. A nép fia, amikor felruházzák a politikai jogokkal, hasonló helyzetben van a jogaihoz képest, mint a gyermek az egész természettel szemben; joggal alkalmazhatjuk rá a híres mondást: *Homo puer robustus*.

Ez az igazság Amerikában is érvényesül. Az állampolgárok éppen azokban az államokban élvezik a legrégebben jogaikat, ahol ma is a legjobban tudnak élni velük.

Nem ismételhetjük eléggé: semmi sem csodálatosabb és gazdagabb annál a művészetnél, hogy szabad legyen az ember, ám nincs keményebb dolog a szabadság iskolájánál. A zsarnok-

sággal nem ez a helyzet. A despotizmus gyakran az összes elszenvedett bajok helyrehozójának színében tűnik fel, ő az igazi jog támasza, az elnyomottak istápolója és a rend megalapozója. A népek álomba szenderülnek az általa teremtet pillanatnyi prosperitás közepette; s amikor felébrednek, rádöbbennek nyomorúságukra. A szabadság, ellenkezőleg, rendszerint viharban születik, kínkeservesen kap lábra a társadalmi széthúzás idején, s csak amikor idős már, ismerhetjük fel jótéteményeit.

A törvény tiszteletben tartásáról az Egyesült Államokban

Az amerikaiak tiszteletben tartják a törvényt. – Valóságos atyai szeretetet éreznek iránta. – Kinek-kinek személyes érdeke fozkzni a törvény erejét.

Nem mindig célravezető az egész népet felszólítani, akár közvetlenül, akár közvetetten, a törvény megalkotására; ám ha ez lehetséges, akkor a törvény tagadhatatlanul nagy tekintélyre tesz szert. Ez a népi eredet gyakran csorbítja a törvényhozás bölcsességét és üdvös voltát, mindazonáltal sajátos módon fokozza hatékonyságát.

Egy egész nép akaratának nyilvánításából bámulatos erő árad. Amikor teljes egészében megmutatkozik, még azoknak a képzeletét is béklyóba veri, akik harcolnának ellene.

Ezt az igazságot a pártok jól ismerik.

Így hát ott próbálják megszerezni a többséget, ahol csak bírják. Ha a szavazók közt nincs meg, azokra hivatkoznak, akik nem szavaztak, ha pedig itt sem tudnak szert tenni rá, azok közt találják meg, akiknek nincs szavazati joguk.

A rabszolgák, a cselédek és a községek által eltartott ínségek kivételével az Egyesült Államokban mindenki választó, s ilyen minőségében közvetlenül belefolyik a törvényalkotásba.

Akik szembe akarnak szegülni a törvényekkel, kénytelenek tündetőleg választani az alábbi két dolog között: vagy megváltoztatják a nemzeti közvéleményt, vagy lábbal tapossák a nemzet akaratát.

Tegyünk hozzá ehhez az első okhoz egy másodikat is, amely közvetlenebb és hatalmasabb: az Egyesült Államokban mindenkinek személyes érdeke fűződik ahhoz, hogy bárki engedelmeskedjék a törvényeknek, mert aki ma nem tartozik a többséghez, az holnap már benne lehet. S azt a tiszteletet, melyet ma tanúsít a törvényhozó akaratára, hamarosan megkövetelheti az övéi számára. Bármily kellemetlen is tehát a törvény, az Egyesült Államok lakója önként aláveti magát neki, nemcsak mint a többség művének, hanem mint a saját alkotásának; úgy tekinti, mint szerződést, amelynek ő maga is részese.

Az Egyesült Államokban ezért nem létezik az a nagyszámú és mindig féktelen tömeg, amelyik természetes ellenségének tartja a törvényt, s félelemmel teli, gyanakvó tekintetet vet rá. Épp ellenkezőleg, a szemlélő feltétlenül észreveszi, hogy valamennyi osztály szilárdan bizik az országot irányító törvényhozásban, s valóságos atyai szeretetet érez iránta.

Tévedek, amikor valamennyi osztályról szólok. Amerikában, mivel ott felborult az európai értelemben vett hatalmi hierarchia, a gazdagok vannak abban a helyzetben, amelyik Európában a szegényekére emlékeztet: gyakorta ők tekintenek gyanakodva a törvényre. Másutt már elmondtam: a demokratikus kormányzat valóságos előnye nem az, hogy mint néha állították, az összesség érdekeit biztosítja, hanem hogy csupán a többségét védi. Az Egyesült Államokban, ahol a szegény kormányoz, a gazdagoknak mindig tartaniuk kell attól, hogy hatalmát ellenük fordítja.

A gazdagoknak ez a hajlandósága, meglehet, fojtott elégedetlenséget idéz elő, ám a társadalomban nem támad élénk zűrzavar, mivel ugyanaz az ok, amelynek hatására a gazdag megvonja bizalmát a törvényhozótól, abban is megakadályoz-

za őt, hogy szembeszegűljön annak utasításaival. Nem alkotja a törvényt, mivel gazdag, de vagyona miatt nem is mer erőszakot tenni rajta. A civilizált nemzetek körében rendszerint csak azok lázadnak fel, akiknek nincs veszíteni valójuk. Így hát a demokrácia törvényeit, bár nem mindig tiszteletre méltóak, szinte mindig tiszteletben tartják; azok ugyanis, akik általában megsértik a törvényt, szükségképpen engedelmeskednek azoknak, amelyeket ők hoztak, és amelyekből hasznot húznak, míg ha némely állampolgároknak érdekük fűződne megszegésükhöz, ezek jellemüknél és helyzetüknél fogva inkább alávetik magukat a törvényhozó akaratának. Amerikában egyébként a nép nemcsak azért tartja be a törvényt, mert az ő műve, hanem mert meg is változtathatja, ha az sérelmes rá nézve: mindenképp aláveti magát, eleinte mint olyan rossznak, amelyet ő maga kényszerített magára, később pedig olyannak, amely úgyis el fog múlni.

A többség mindenhatósága az Egyesült Államokban és következményei

A többség természetes ereje a demokráciákban. – Az amerikai alkotmányok legtöbbje mesterségesen növelte ezt a természetes erőt. – Miképpen? – Parancsoló érvényű mandátumok. – A többség erkölcsi uralma. – A tévedhetetlenségre vonatkozó nézet. – Jogainak tiszteletben tartása. – Mitől fokozódik ez a tisztelet az Egyesült Államokban?

A demokratikus kormányzatok lényegéhez tartozik, hogy a többség uralma ezekben abszolút; a többségen kívül ugyanis a demokráciákban nincs ami ellenállhatna nekik.

Ráadásul az amerikai alkotmányok legtöbbje még igyekezett is mesterségesen növelni a többségnek ezt a természetes erejét.*

Minden politikai hatalom közül a törvényhozás engedelmeskedik legszívesebben a többségnek. Az amerikaiak úgy akar-

* A szövetségi alkotmány vizsgálata során láttuk, hogy az Unió törvényhozóinak erőfeszítései éppen ezen erő ellen irányultak. S azzal az eredménnyel jártak, hogy a szövetségi kormány a maga hatáskörében függetlenebbé vált az államok kormányainál. Ám a szövetségi kormány csak a külügyekkel foglalkozik leginkább: az amerikai társadalmat valójában az államok kormányai igazgatják.

ták, hogy a törvényhozó testület tagjait a nép *közvetlenül* nevezze ki, méghozzá *igen rövid időtartamra*, így akarván alávetni őket nemcsak választóik általános nézeteinek, hanem napi szenvedélyeinek is.

Mindkét kamara tagjait ugyanazon osztályokból, egyazon módon választották, így a törvényhozó testület csaknem oly gyorsan és nem kevésbé ellenállhatatlanul dönt, mintha egy egységes nemzetgyűlésről lenne szó.

Az így megalkotott törvényhozásra ruházták csaknem az egész kormányzást.

Ugyanakkor, amikor a törvény növelte azoknak a hatalmaknak az erejét, amelyek eleve erősek voltak, mindinkább gyöngítette azokat, amelyek természetes módon gyöngéknek számítottak. A végrehajtó hatalom képviselőinek nem biztosított sem szilárd pozíciót, sem függetlenséget; mivel teljességgel kiszolgáltatta a törvényhozás szeszélyeinek, megfosztotta őket attól a kevéske befolyástól is, amelyet a demokratikus kormányzat jóvoltából, természetéből következően gyakorolhattak volna.

Több államban a törvény a többség választásától tette függővé a bírói hatalmat, viszont létfeltételeit mindegyikben a törvényhozó hatalom döntésével kapcsolta össze, lévén, hogy minden évben a törvényhozók állapíthatták meg a bírók fizetését.

A szokásjog ugyanakkor még tovább is ment, mint a törvény.

Az Egyesült Államokban mindinkább terjed egy olyan szokás, amelyik végül hatástalanná teszi a képviseleti kormányzat hatásköri garanciáit: mint igen gyakran megesik, egy-egy képviselő megválasztásakor az elektorok viselkedési normát írnak elő a számára, s bizonyos számú konkrét kötelezettséget rónak ki rá, amelyektől semmiképp sem térhet el. A tömeget leszámítva olyan ez, mintha maga a többség vitatkoznék a köztéren.

További sajátos körülmények mozdítják elő Amerikában,

hogy a többség hatalma ne csak túlnyomó legyen, hanem ellenállhatatlan is.

A többség erkölcsi uralma részint azon az eszmén alapul, hogy az emberek egyesült csoportjában több a felvilágosultság és a bölcsesség, mint egy magányos egyénben, s a törvényhozók nagy számában, mint egyéni kvalitásaikban. Nem más ez, mint az egyenlőség elméletének alkalmazása az emberi értelemre. E doktrína az ember büszkeségét legvégső menedékében támadja: a kisebbség rettentő nehezen fogadja el, s csak hosszú időn át alkalmazkodik hozzá. A többség hatalmának, mint minden hatalomnak – sőt inkább, mint bármelyiknek –, tartóságra van szüksége, hogy törvényesnek tűnjék föl. Eleinte kényszerrel vívja ki az engedelmeskedést, s csak később, miután már hosszú ideig éltek törvényei alatt, kezdik tisztelni az emberek.

Azt az eszmét, hogy felvilágosultsága révén a többség joggal kormányozza a társadalmat, az első bevándorlók hozták magukkal az Egyesült Államok földjére. Ez az eszme egymagában is képes lenne arra, hogy szabad népet hozzon létre, ma már behatolt az erkölcsökbe, s megtalálható az élet legapróbb szokásaiban is.

A régi monarchiában a franciák változhatatlan igazságnak tartották, hogy a király sohasem tévedhet; ha mégis megesett, hogy rosszat tett, akkor a tanácsadói voltak a felelősek. Ez csodálatosan megkönnyítette az engedelmisséget. Az emberek zúgolódhattak a törvény miatt, de továbbra is szerették és tisztelték a törvényhozót. Az amerikaiaknak ugyanez a véleményük a többségről.

A többség erkölcsi uralma továbbá azon az elven alapszik, hogy a kisebbséggel szemben a többség érdekeit kell előnyben részesíteni. Mint minden nehézség nélkül belátható, a pártok mindenkori állapotától függően fokozódik vagy csökken természetesen az a tisztelet, amelyet a többség e joga iránt tanúsítanak. Valahányszor egy nemzet egyszerre több fontos

és összeegyeztethetetlen érdek közt oszlik meg, gyakran félreismerik a többség előjogait, mivel túl kínos alkalmazkodni hozzájuk.

Ha léteznék Amerikában a polgároknak olyan osztálya, amelyet a törvényhozó igyekeznék megfosztani némely kizárólagos és évszázadok óta birtokolt előnyeitől, s emelkedett helyzetéből leszállítva a sokaság soraiba próbálná beolvasztani, a kisebbség feltehetőleg nem egykönnyen vetné alá magát törvényeinek.

De mivel az Egyesült Államokat egymással egyenlő emberek népesítették be, még nem tapasztalható természetes és tartós eltérés a különböző lakosok érdekei között.

Van olyan társadalmi rend, ahol a kisebbség tagjai reménytelenül próbálják maguk mellé állítani a többséget, mivel ehhez fel kellene áldozniok annak a harcnak a célját, amelyet ez utóbbi ellen vívnak. Egy arisztokrácia például sohasem válhatik többséggé úgy, hogy megőrzi kizárólagos előjogait, s nem engedheti ki kezéből ezeket az előjogokat úgy, hogy ne szünnék meg arisztokrácia lenni.

A politikai kérdések az Egyesült Államokban nem vetődhetnek föl ily általános és abszolút módon; s az összes pártok hajlandók elismerni a többség jogait, mivel mindnyájan azt remélik, hogy egyszer saját hasznukra fordíthatják azokat.

A többségnek tehát az Egyesült Államokban óriási tényleges hatalma van, s a közvéleményre gyakorolt hatása csaknem ugyanakkora; ha pedig valamely kérdésben kialakult ez a többség, nincs erő, amely képes lenne nemhogy feltartóztatni, de akár lassítani is érvényesülését, s odahatni, hogy meghallgassa azok panaszát, akiket útja során széttapos.

A dolgok ezen állapotának következményei ugyancsak gyászosak és veszedelmesek a jövő szempontjából.

**A többség mindenhatósága mi módon fokozza Amerikában
a demokráciákra természetszerűleg jellemző
törvényhozási és közigazgatási bizonytalanságot**

Mi módon fokozzák az amerikaiak a demokráciára természetes módon jellemző törvényhozási bizonytalanságot, évről évre változtatva a törvényhozó személyét, s ugyanakkor szinte korlátlan hatalommal ruházva fel? – A közigazgatásban ugyanez a hatás érvényesül. – Amerikában a társadalom tökéletesítése iránti igény jóval nagyobb, de kevésbé folyamatos, mint Európában.

Az előbbieket során szólottam a demokratikus kormányzat természetes hibáiról; ezek mindegyike egyszerre növekszik a többség hatalmával.

Kezdjük azzal, amelyik mindenek közt a leginkább szembeötlő:

A törvényhozás ingatagsága a demokratikus kormányzat belső baja, mert a demokráciák természetükből következőleg emelnek új meg új embereket a hatalomba. Ám ez a baj attól függően nagyobb vagy kisebb, hogy mekkora hatalommal és cselekvési lehetőséggel ruházzák föl a törvényhozót.

Amerikában a törvényhozó tekintélyének kizárólagos hatalmat tulajdonítanak. Ez a tekintély gyorsan és ellenállhatatlanul elégíti ki minden kívánságát, s évről évre új meg új képviselőkre tesz szert. Vagyis ezen a földrészen pontosan az a variáció vált elfogadottá, amelyik a leginkább kedvez a demokratikus instabilitásnak, s amelyik lehetővé teszi a demokrácia számára, hogy változó akaratát a legfontosabb tárgyakra irányítsa.

Manapság Amerika a világnak az az országa, ahol a törvények a legkevésbé tartósak. Harminc év óta csaknem az összes amerikai alkotmányon módosításokat hajtottak végre. Nincs

olyan amerikai állam, amelyik ezen időszak alatt ne változtatta volna meg törvényeinek alapelvét.

Ami magukat a törvényeket illeti, elegendő egy pillantást vetnünk az Unió különböző államainak archívumaira, s belátjuk, Amerikában a törvényhozó tevékenysége egy pillanatra sem csökken. Nem mintha az amerikai demokrácia természeténél fogva instabilabb lenne bármely másiknál, inkább arról van szó, hogy a törvényalkotásban lehetősége van követni hajlamainak természetes ingatagságát.*

A többség hatalma mindenek fölött való, s akarata gyorsan és feltétlenül érvényesül az Egyesült Államokban; ez nemcsak a törvényt teszi ingataggá, de ugyanolyan hatást fejt ki a törvény végrehajtására és a közigazgatás tevékenységére is.

Mivel a többség az egyedüli hatalom, amelynek tetszeni érdemes és fontos, az emberek lelkesen vesznek részt az általa kezdeményezett munkákban; ám amikor figyelme másfelé irányul, minden erőfeszítés egy csapásra abbamarad. Európa szabad államaiban, ahol a közigazgatási hatalom független és biztosított helyzetű, a törvényhozó akarata továbbra is érvényesül, bár ő maga közben már másra irányítja figyelmét.

Amerikában némely jobbításokat sokkal nagyobb hévvel és aktivitással hajtanak végre, mint másutt.

Európában ugyanezeknek a dolgoknak végtelenül kisebb, de folyamatosabban érvényesülő társadalmi erőt szentelnek.

Néhány évvel ezelőtt több vallásos személy elhatározta, hogy megjavítja a börtönök állapotát. Szavukra meghatódott a közönség, s a bűnösök megjavítása az egész nép ügyévé lett.

* Egyedül Massachusetts államban a törvényalkotási rendelkezések máris három kötetet töltenek meg 1780-tól napjainkig. Tegyük még hozzá, hogy az általam említett gyűjteményt 1834-ben dolgozták át, s számos régi, tárgytalanná vált törvénycikket hagytak ki belőle. Massachusetts állam egyébként, amely nem népesebb egy francia megyénél, az egész Unió egyik legstabilabb államának számít, s vállalkozásaiban a legbölcsebb és legkövetkezetesebb az összes között.

Új börtönök épültek. A vétkesek jó útra térítésének gondolata egyszerre hatolt be a börtöncellába, a büntetés eszméjével együtt. Ám ez az üdvös átalakítás, melynek véghezvitelére az egész publikum oly nagy lelkesedéssel összefogott, s amelynek bekövetkeztét a polgárok együttes erőfeszítése ellenállhatatlanná tett, mégsem következhetett be egy csapásra.

Az új fegyházak mellett, amelyek létrejöttét a többség óhaja siettette, továbbra is léteztek a régi börtönök, ahol nagyszámú bűnöst őriztek. Ez utóbbiak annál egészségtelenebbeknek és romlottabbaknak tunktek, minél egészségesebbekké és modernebbekké váltak az újak. Ezt a kettősséget könnyen megérthetjük: a többség az új intézmény megalapításával törődött, s közben megfedekezett a már létezőről. Így aztán, mivel senki sem figyelt többé arra, ami nem vonta magára a gazda figyelmét, megszűnt a felügyelet. Eleinte csak meglazult, később azonban megszakadt a fegyelem üdvös köteléke. Következésképp korunk törődésének és felvilágosultságának maradandó momentuma, a fegyház mellett továbbra is létezett a középkor barbár viszonyaira emlékeztető börtöncella.

A többség zsarnoksága

Hogyan kell értelmezni a népfelség elvét? – Lehetetlenség elképzelni egy vegyes kormányzatot. – A szuverén hatalomnak léteznie kell valahol. – Miféle rendszabályok szükségesek hatásának csökkentésére? – Ezeket a rendszabályokat az Egyesült Államokban nem fogantatosították. – Ami ebből következik.

Utálatosnak és istentelennek tartom azt a tételt, mely szerint kormányzás dolgában egy nép többsége mindent megtehet; ugyanakkor minden hatalmat a többség akaratából eredeztetek. Vajon ellentmondok-e önmagamnak?

Létezik egy általános törvény, amelyet nemcsak egyik vagy másik nép többsége hozott vagy legalábbis elfogadott, hanem az egész emberiség többsége. Ez a törvény pedig az igazságosság.

Az igazságosság szab határt minden nép jogalkotásának.

Egy nemzet olyan, mint egy esküdtszék, melynek az a feladata, hogy képviselje az egyetemes társadalmat, és érvényt szerezzen az igazságnak, mely annak törvénye. Lehetséges-e, hogy ennek a társadalmat képviselő esküdtszéknek nagyobb a hatalma, mint magának a társadalomnak, amelynek törvényeit alkalmazza?

Amikor tehát nem vagyok hajlandó engedelmeskedni egy igazságtalan törvénynek, korántsem vitatom el a többségtől a parancsolás jogát; mindössze a népfelség elvétől az egész emberiség felségéhez fellebbezek.

Némely emberek nem féltek kijelenteni, hogy egy nép még a kizárólag őt érintő ügyekben sem léphet ki teljesen az igazság és az értelem keretei közül, s ezért bátran meg lehet adni minden hatalmat az őt képviselő többségnek. Ám ez rabszolga-beszéd.

Mert hát kollektív értelemben véve mi más a többség, mint olyan egyén, akinek nézetei és legtöbbször az érdekei is ellentétesek egy másik – kisebbségnek nevezett – egyénével? Ha pedig feltesszük, hogy egy teljhatalommal felruházott ember visszaélhet vele ellenfeleivel szemben, miért ne feltételezhetnénk ugyanezt egy többségről? Vajon az emberek, azzal, hogy egyesülnek, megváltoztatták-e a jellemüket? Vajon erősebbekké válva a türelmük is növekedett az akadályok láttán?* Nem hiszem: ha egyik embertársamtól megtagadom a jogot, hogy

* Senki sem állíthatja, hogy egy nép nem élhet vissza erejével egy másik néppel szemben. Márpedig a pártok megannyi kis nemzetet alkotnak a nagy kebelén belül; úgy bánnak egymással, mint idegenek.

Ha belátjuk, hogy egy nemzet zsarnokoskodhat egy másik nemzettel, miért tagadnók, hogy egy párt is megteheti ugyanezt egy másik párttal?

bármit megtehessen, egyszerre többnek sem fogom megadni soha.

Nem hiszem, hogy a szabadság megőrzése érdekében egy és ugyanazon kormányzatban több elvet össze lehet keverni, azaz valójában szembeállítani egymással.

Az úgynevezett vegyes kormányzat mindig is ábrándnak tűnt a szememben. Az igazat szólva (a szó közhasználatú értelmében) nincs is vegyes kormányzat, mivel minden társadalomban végül is kibontakozik egy olyan cselekvési elv, amelyik fölébe kerekedik az összes többinek.

A múlt századi Anglia, melyet az efféle kormányok példaként emlegetnek előszeretettel, lényegileg arisztokratikus állam volt jelentős demokratikus elemekkel; a törvények és az erkölcsök olyképpen alakultak, hogy hosszú távon mindig az arisztokrácia kerekedett felül, s a maga akarata szerint irányította a közügyeket.

A tévedés abból adódik, hogy a nagyok érdekeit szüntelen harcban látván a nép érdekeivel, rendszerint csak a küzdelemre gondoltak az emberek, nem pedig e küzdelem eredményére figyeltek, holott épp ez a lényeg. Amikor egy társadalomnak valóban vegyes kormánya támad, amelyik egyenlőképp oszlik meg ellentétes elvek között, akkor ez a társadalom a forradalom küszöbén áll vagy feloszlóban van.

Úgy vélem tehát, mindig kell lennie valahol egy olyan társadalmi hatalomnak, amelyik az összes többi fölött áll; ám veszélyben hiszem a szabadságot, ha e hatalom nem ütközik semmiféle akadályba, mely visszafogná menetét és időt adna neki, hogy mérsékelje önmagát.

A teljhatalom, úgy tűnik számomra, rossz és veszélyes dolog önmagában véve. Gyakorlása szerintem meghaladja bármely ember erőit; csupán Isten lehet veszély nélkül mindenható, mivel bölcsessége és igazságossága mindig felér a hatalmával. A földön tehát nincs hatalom, mely önmagában véve oly tiszteltreméltó lenne és oly szent jogokkal felruházott, hogy hagy-

nám cselekedni ellenőrzés nélkül, és uralkodni korlátozás nélkül. Amikor azt látom, megadják a korlátlan cselekvés jogát és lehetőségét valamely hatalomnak, hívhatják népnek vagy királynak, demokráciának vagy arisztokráciának, s gyakorolhatják monarchiában vagy köztársaságban, így szólok: Itt a zsarnokság csírája, s elindulok, hogy más törvények alatt éljek.

A demokratikus kormányzatnak, miként azt az Egyesült Államokban megszervezték, nem a gyöngeségét rovom fel leginkább, ahogy sokan vélik Európában, hanem ellenkezőleg, ellenállhatatlan erejét. És ami engem leginkább zavar Amerikában, az nem az ott uralkodó túlzott szabadság, hanem éppen a zsarnokság elleni biztosítékok csekély száma.

Ha egy embert vagy pártot igazságtalanság ér az Egyesült Államokban, ugyan kihez fordulhat orvoslásért? A közvéleményhez? Hiszen ez alkotja a többséget. A törvényhozó testülethez? Ez képviseli a többséget, vakon engedelmeskedve neki. A végrehajtó hatalomhoz? Ez a többségtől kapja megbízatását, s annak passzív eszköze. A haderőhöz? A haderő nem egyéb, mint a felfegyverzett többség. Az esküdtszékhez? Az esküdtszék azonos a többséggel, felruházva azzal a joggal, hogy ítéleteket hozzon: magukat a bírákat bizonyos államokban a többség választja. Bármily méltánytalan és ésszerűtlen is a rendszabály, mely az embert éri, meg kell hajolni előtte.*

* Az 1812-es háború idején Baltimore-ban szembeötlő példáját lehetett tapasztalni annak, hogy miféle túlzásokra vezethet a többség zsarnoksága. Ebben az időben a háború igen népszerű volt Baltimore-ban. Az egyik újság viszont erősen ellenezte, s viselkedésével kivívta a lakosság méltatlankodását. A nép összegyülekezett, összetörte a nyomdagépeket, s megtámadta az újságírók lakását. Próbálták segítségül hívni a polgárőrséget, ám ez meg sem mozdult. Hogy megmeneküljenek a szerencsétlenek, akiket a nép dühe fenyegetett, a börtönbe csukták őket, mint a gonosztevőket. Hiábavaló volt az óvatosság: éjnek éjadján ismét egybegyűlt a nép; a magisztrátusok ismét hiába próbálták összehívni a polgárőrséget; a börtön kapuját betörték, az

Ha viszont feltételezünk egy olyan törvényhozó testületet, amelyik összetételében a többséget képviseli, de mégsem szolgálja szükségképpen annak szenvedélyeit, egy olyan végrehajtó hatalmat, melynek önálló hatás- és jogköre van, s egy bírói hatalmat, mely független a másik kettőtől – akkor is demokratikus kormányzatról van szó, csak a zsarnokság számára nem nyílik szinte semmi lehetőség.

Nem mondom, hogy jelenleg Amerikában gyakran élnek a zsarnokság eszközeivel; csupán azt mondom, hogy nincs biztosíték ez ellen, s hogy a kormányzat szelidségének okai inkább a körülményekben és az erkölcsökben keresendők, mint a törvényekben.

egyik újságíró a helyszínen megölték, a többi eszméletét veszítette; a bűnösöket esküdtszék elé állították, és felmentették.

Egy alkalommal így szóltam egy pennsylvaniai lakoshoz: „Kérem, magyarázza meg nekem, hogy egy olyan államban, amelyiket a kvéerek alapítottak és amely toleranciájáról nevezetes, a felszabadult négerek miért nem gyakorolhatják állampolgári jogaikat? Fizetik az adót, nem jogos-e hát, hogy szavazzanak? – Ne sértsen meg minket, válaszolta az illető, s ne higgye, hogy törvényhozóink ily durván igazságtalan és türelmetlen cselekedetre vetemedtek. – Így hát önök-nél a négereknek van szavazati joguk? – Kétségtelenül. – Akkor hogy lehet, hogy ma reggel egyetlenegy sem láttam a választói gyülekezetben? – Ez nem a törvény hibája, felelte az amerikai, a négereknek, való igaz, joguk van megjelenni a választásokon, viszont önként távol maradnak onnan. – Hát ez valóban szerénységre vall. – Á, nem mintha nem akarnának odamenni, de hát félnek, hogy bántalmazzák őket. Nálunk megesik néha, hogy a törvény nem elég erős, ha nem támogatja a többség. Nos, a többség igen erős előítéleteket táplál a négerek iránt, a magisztrátusok pedig úgy érzik, nem elég erősek ahhoz, hogy biztosítsák is jogaikat, amelyekkel a törvényhozó felruházta őket. – Így hát a többség, amely a törvény meghozásának jogával rendelkezik, azt a privilégiumot is meg akarja szerezni, hogy ne engedelmeskedjék a törvénynek?”

A többség mindenhatóságának következményei az amerikai köztisztviselők döntéseire

Az amerikai törvény az általa meghatározott körben szabadságot enged a köztisztviselőknek. – Hatáskörük.

Az önálló döntést jól meg kell különböztetnünk a zsarnokságtól. A zsarnokságot magának a törvénynek a közbejöttével is gyakorolni lehet, s ilyenkor nem lehet szó önálló döntésről; az önálló döntés a kormányzottak érdekeit is szolgálhatja, ez esetben nem zsarnoki.

A zsarnokság rendszerint felhasználja az önálló döntést, de szükség esetén mellőzheti.

Az Egyesült Államokban a többség mindenhatósága, miközben elősegíti a törvényhozó törvényes despotizmusát, kedvez a magisztrátusok önálló döntési jogkörének is. A többség abszolút korlátlanul szabhat törvényeket és ellenőrizheti azok végrehajtását, egyformán kezében tartja a kormányzókat meg a kormányzottakat; eközben a köztisztviselőket a maga passzív eszközeinek tekinti, és szívesen bízza rájuk, hogy szolgálják az ő céljait. Következésképpen nem nagyon szabja meg eleve feladataik részleteit, s nemigen törődik jogkörük meghatározásával. Úgy bánik velük, mint gazda a szolgáljaival: hisz ezek szüntelenül a szeme előtt vannak, s így bármely pillanatban irányíthatja vagy korrigálhatja viselkedésüket.

A törvény általában a mieinknél jóval nagyobb szabadságot enged az amerikai tisztségviselőknek abban a körben, amelyet megszab nekik. Néha még az is megesik, hogy a többség engedélyével ki is léphetnek abból. A többség véleményének és segítségének biztos tudatában gyakorta olyasmit merészelnek, amit meglepődve szemlél az európai, pedig hozzá van szokva az önkény látványához. A szabadság közepette tehát olyan szokások alakulnak ki, melyek idővel végzetessé válhatnak számára.

Miféle hatalma van Amerikában a többségnek a gondolkodás fölött

Ha az Egyesült Államokban a többség megmásíthatatlanul döntött egy kérdésben, többé nincs vita. – Miért? – A többségnek a gondolkodásra gyakorolt morális hatalma. – A demokratikus köztársaságok testetlenné finomítják a zsarnokságot.

Ha szemügyre vesszük, miképpen gondolkodnak az emberek az Egyesült Államokban, világosan látjuk, hogy a többség hatalma felülmúl minden más hatalmat, amelyet mi Európában ismerünk.

A gondolkodás láthatatlan és szinte megfoghatatlan hatalom, amely mindenféle zsarnoksággal szembeszegül. Manapság Európa leghatalmasabb egyeduralkodói sem akadályozhatják meg, hogy a tekintélyüket aláásó gondolatok ne terjedjenek titokban államaik területén, s el ne hatoljanak egész az udvarukig. Amerikában nem így van: amíg a többség bizonytalan, az emberek beszélnek; mihielyt azonban végleg kialakult, ki-ki elhallgat, s barát, ellenség, úgy tűnik, egyként kocsijához szegődik. Ennek oka egyszerű: nincs egyeduralkodó, aki olyannyira kezébe tudná ragadni a társadalom összes erőit, legyűrve minden ellenszegülést, mint a többség, mely fel van ruházva a törvények meghozatalának és végrehajtásának jogával.

Egy királynak különben csak anyagi hatalma van, mellyel a cselekedetekre hat, de az akaratig nem juthat el; a többség ereje viszont egyszerre anyagi és erkölcsi, s az emberek akaratára éppúgy hat, mint cselekedeteikre, egyszerre akadályozván a cselekvés tényét és szándékát.

Nem ismerek országot, ahol általánosságban véve kisebb lenne a szellemi függetlenség és korlátozottabb az igazi vélemény szabadság, mint Amerikában.

Nincs olyan vallási vagy politikai elmélet, amely ne terjedhetne szabadon Európa alkotmányos államaiban és ne hatolhatna be a többibe; egyetlen európai ország sincs ugyanis annyira alávetve egyetlen hatalomnak, hogy aki meg akarja mondani az igazságot, ne találhatna oltalmat saját függetlensége esetleges következményeivel szemben. Ha szerencsétlenségére abszolút kormány alatt él, gyakran maga mellett tudhatja a népet, ha szabad országban lakik, szükség esetén a királyi tekintély mögé húzódhat. A társadalom arisztokrata frakciója támogatja a demokratikus országokban, a demokrácia pedig a többiben. Ám egy olyanfajta demokráciában, amelyik az Egyesült Államokban alakult ki, csak egyetlen hatalom létezik, az erő és a siker egyetlen alkotó eleme, s azon kívül semmi más.

Amerikában a többség rémisztő akadályokat emel a véleményszabadság elé. E körön belül az író szabad, de jaj neki, ha kimerészkedik onnan! Máglyától persze nem kell félnie, viszont lépten-nyomon megvetik, és szüntelenül üldözik. A politikai pálya bezárul előtte, hiszen azt az egyedüli hatalmat sértette meg, amelyik megnyithatja előtte. Mindent megtagadnak tőle, még a dicsőséget is. Mielőtt közzétette volna nézetét, azt hitte, voltak hívei; de most, hogy sebezhetővé vált mindenki számára, többé senki sem áll mellette: akik szidalmazták, hangoosan teszik, akik hozzá hasonlóan gondolkoznak, gyáván hallgatnak és félrehúzódnak. Végül is keserves próbálkozásai közepette enged és megalkuszik: hallgatásba merül, mintha lelkiismerete gyötörné, amiért igazat szólott.

Lánc és bakó – ezek voltak hajdan a zsarnokság brutális eszközei; ám manapság a civilizáció magát a despotizmust is tökéletesítette, amely pedig úgy tűnt, aligha szorult tanításra.

A fejedelmek, mondhatni, anyagi valósággá tették az erőszakot; napjaink demokratikus köztársaságai éppoly intellektuálissá változtatták, akár az emberi akarat, melyet igájába akar kényszeríteni. Egyetlen személy korlátlan hatalma alatt a zsarnokság durván bántalmazta a testet, hogy a lélekig jusson el;

a lélek pedig az ütlegek közepette dicsőségesen a test fölé emelkedett. A demokratikus köztársaságokban egészen más módon viselkedik a zsarnokság: hagyja a testet, egyenest a lélek felé tör. Az úr nem azt mondja már: „Úgy fogsz gondolkodni, mint én, vagy meghalsz”, hanem így szól: „Szabadon gondolkodhatsz másképpen, mint én; életed, vagyonod, mindened megmarad de ettől a pillanattól fogva idegen vagy közöttünk. Megtarthatod előjogaidat a közösségben, de hiába; ha polgártársaid szavazatát igényled, sohasem fognak megválasztani, ha pedig csak becsülésükért esedezel, meg fogják tagadni tőled. Az emberek közt maradsz, de nem vesznek emberszámba. Ha embertársaidhoz közelítesz, futnak tőled, mint a bélpoklostól, s még azok is magadra hagynak, akik hisznek ártatlanságodban, különben őket is megbélyegeznék. Eredj hát békével, meghagyom az életedet, de rosszabb ez, mint a halál.”

Az abszolút monarchiák lejáratták a zsarnokság becsületét; vigyázzunk, nehogy a demokratikus köztársaságok rehabilitálják, a többség szemében megfosszák gyűlöletes és lealacsonyító jellegétől azáltal, hogy némelyek számára még nyomasztóbbá teszik.

A régi világ legbüszkébb nemzeteinél olyan műveket jelentettek meg, amelyek híven festették a kortársak bűneit és nevetséges tulajdonságait: La Bruyère XIV. Lajos palotájában lakott, amikor a nagyokról szóló fejezetét írta, s Molière az udvaroncok előtt mutatta be darabjait, melyek az udvart bíralták. Az Egyesült Államokban uralkodó hatalom azonban nem tűri, hogy így packázzanak vele. A legkisebb szemrehányás sérti, a legapróbb adag maró igazság felbőszíti: beszédének fordulataitól kezdve egészen legérdemesebb érényeiig, csak dicsérni lehet. Bármekkora a hírneve, egyetlen író sem térhet ki polgártársai tömjenezésének kötelezettsége elől. A többség tehát a szüntelen önimádat állapotában él. Csupán a tapasztal-

lat és néhány idegen képes az amerikaiak fülébe juttatni bizonyos igazságokat.

Amerikának még nincs igazán nagy írója, s ennek okát ne is keressük másutt: a szellem szabadsága nélkül nincs irodalmi lángelme, márpedig Amerikában nem létezik szellemi szabadság.

Az inkvizíció sohasem akadályozhatta meg, hogy Spanyolországban ne terjedjenek a többség vallásával ellentétes könyvek. A többség uralma ügyesebb az Egyesült Államokban: még a gondolatát is lehetetlenné teszi az ilyen kiadványok megjelenítésének. Amerikában is élnek hitetlenek, de a hitetlenségnek egyszerűen nincs orgánuma.

Akadnak kormányok, amelyek úgy próbálják óvni az erkölcsöket, hogy elítélik a szabados könyvek szerzőit. Az Egyesült Államokban ilyesmi miatt senkit sem ítélnék el, viszont nem is jut eszébe senkinek efféle munkákat írni. Persze korántsem minden állampolgár tiszta erkölcsű, viszont a többség szilárdan kitart a saját erkölcsi elvei mellett.

E téren kétségkívül jó dolog a hatalommal élni; ám én csak magáról a hatalomról szólottam. Ez az ellenállhatatlan hatalom folyamatosan érvényesül, üdvös felhasználása viszont véletlenszerű.

A többség zsarnokságának hatása az amerikaiak nemzeti jellemére; az udvari szellem az Egyesült Államokban

A többség zsarnokságának hatása mindmáig inkább érződik a társadalom erkölcssein, mint viselkedésén. – Gátolja a nagy jellemek kibontakozását. – Az Egyesült Államokban tapasztalt módon szervezett demokratikus köztársaságok az udvari szellemet hozzáférhetővé teszik a többség számára. – E szellem létezésének bizonyítékai az Egyesült Államokban. – Miért van több hazafiság a népben, mint azokban, akik a nevében kormányoznak?

A fentebb mondottak befolyása még csak gyöngén érződik a politikai társadalomban, viszont kellemetlen hatásait máris észre lehet venni az amerikaiak nemzeti jellemén. Az Egyesült Államok politikai színterén manapság oly kevés a jelentékeny férfiú; ezt, úgy vélem, főleg a többségi zsarnokság egyre növekvő érvényesülésének kell tulajdonítanunk.

Midőn kitört az amerikai forradalom, ily férfiak tömegesen bukkantak fel; ebben az időben a közvélemény irányította az akaratot, ám nem zsarnokoskodott fölötte. E kor híres emberei szabadon csatlakoztak a szellemi áramlatokhoz, s volt egy nagyszerű tulajdonságuk: nagyságukat rásugározták a nemzetre, s nem tőle kölcsönözték.

Az abszolút kormányzat alatt a trón közelében levő nagyok hízelegve dicsérik az uralkodó szenvedélyeit, s önként kiszolgálják szeszélyeit. De a nemzet nagy tömegének nincs ínyére a szolgaság: legfeljebb gyengeségből, megszokásból vagy tudatlanságból veti alá magát neki, néha pedig a királyság vagy a király iránti ragaszkodásból. Voltak népek a történelemben, melyek szinte gyönyörűségből és büszkeségből áldozták fel akaratukat a fejedelemeinek, s ily módon még az engedelmesség közepette is lelkük függetlenségéről tettek bizonyosságot. Ezeknél a népeknél több nyomorúságot tapasztalunk, mint lealacsonyodást. Különben igencsak nagy a különbség a között, amit nem helyesel és csinál az ember, meg a között, amit színlelve helyesel és úgy csinál: az első eset gyöngeségre vall, a második lakájlélekre.

A szabad országokban, ahol ki-ki többé-kevésbé fel van szólítva a véleménynyilvánításra az államügyekben, a demokratikus köztársaságokban, ahol a közélet szüntelenül összemosódik a magánélettel, ahol a legfőbb tekintély bárki által hozzáférhető, mert elég csak szavát hallatni, s az máris a füléhez jut, nos, itt sokkal több ember próbál a hatalom gyöngeségeire spekulálni és szenvedélyeit kihasználva megélni, mint az abszolút monarchiákban. Nem mintha az emberek az előbbieken

természettől fogva rosszabbak lennének, mint másutt, csupán a kísértés erősebb és egyszerre többeknek kínálkozik. Ennek következményeképp a lelkek lealacsonyulása sokkal általánosabb.

A demokratikus köztársaságok az udvari szellemet hozzáférhetővé teszik a többség számára, és bejuttatják egyszerre minden osztályba. Ez az egyik legfőbb szemrehányás, amit tehetünk nekik.

Mindez főleg az amerikai köztársaságokhoz hasonlóan szervezett demokratikus államokra érvényes, ahol a többségnek oly abszolút és ellenállhatatlan hatalma van, hogy ha bárki le akarna térni az általa szabott útról, bizonyos értelemben le kell mondania állampolgári jogairól, mondhatni, emberi értékeiről.

Ama hatalmas tömeg közepette, amely az Egyesült Államokban a politikai pályán tolong, vajmi kevés olyan férfit láttam, aki azt a férfias nyíltságot, gondolati önállóságot mutatta volna, amely a régi időkben mindig megkülönböztette az amerikaiakat, s amely bárhol fordul is elő a világon, a nagy jellemek szembeötlő vonása. Első pillantásra azt mondhatná az ember, hogy Amerikában az emberek szellemét mind egy mintára formálták, olyannyira egyazon úton járnak. Igaz, az idegen néha találkozik a sémák szigorától eltávolodó amerikaiakkal: ezek olykor sajnálkoznak a törvények bűnein, a demokrácia változékonyságán és felvilágosultságának hiányán, gyakran fel is hívják a figyelmet a nemzeti jellemet károsító hibákra, s megjelölik kijavításuk lehetséges eszközeit, ám a szemlélő kivételével senki sem hallgat rájuk. Akire rábízzák titkos gondolataikat, csupán idegen, és távozik körükből. Szívesen elmondanak igazságokat, melyek azonban haszontalanok a számára, ám a közügyek porondján más nyelven szólnak.

Ha e sorok eljutnak valaha Amerikába, két dolog felől biztos vagyok: először, hogy olvasóim mind fennhangon el fognak ítélni, másodszor, hogy sokan közülük lelkük mélyén fel fognak menteni.

Sokat hallottam emlegetni a hazát az Egyesült Államokban. A nép körében találkoztam is az igazi hazafisággal, irányítói közt azonban sokszor hiába kerestem. Ezt könnyen megmagyarázza az analógia: a zsarnokság sokkal inkább lealacsonyítja azt, aki aláveti magát neki, mint aki rákényszeríti másokra. Az abszolút monarchiákban a király gyakran nagyszerű erényekkel ékes, az udvaroncok mindig alantas lelkületűek.

Igaz, Amerikában az udvaroncok nem mondják, hogy „Sire” meg „Felség”, ami kétségkívül kapitális fontosságú különbség. Viszont szüntelenül uraik természetes felvilágosultságáról beszélnek; nem vitatkoznak azon, hogy a fejedelemnek melyik erénye érdemli a legnagyobb csodálatot, mivel meggyőződéssel vallják, valamennyit magáénak mondhatja anélkül, hogy – mondhatni, akaratlanul – megszerezte volna őket. Nem bocsátják rendelkezésére asszonyaikat és lányaikat, hogy méltóztasson szeretőinek sorába emelni őket, hanem véleményükről lemondva maguk prostituálják magukat.

A moralisták és a filozófusok Amerikában nem kényszerülnek nézeteiket az allegória fátylába burkolni, ám midőn kényelmetlen igazságot szándékoznak kimondani, így szólnak magukban: „Tudjuk, olyan néppel van dolgunk, amelyik túlságosan felette áll az emberi gyengeségeknek, semhogy elveszítethetné uralmát önmaga fölött. Eszünkbe sem jutna az efféle beszéd, ha nem olyan emberekhez szólnánk, akiket erényeik és felvilágosultságuk egyedül tettek mindenki más közt méltóvá arra, hogy szabadok maradjanak.”

Vajon értették-e jobban a dolgukat XIV. Lajos talpnyalói? Ami engem illet, úgy hiszem, mindennemű kormányzat alatt az alantasság összekapcsolódik az erővel és a hízeltetés a hatalommal. Az embereket tudomásom szerint csak egy dolog mentheti meg a lealacsonyodástól: ha a teljhatalmat is beleértve senkinek sem adják meg azt a kizárólagos hatalmat, hogy lealacsonyítsák őket.

**Az amerikai köztársaságokra nézve a legnagyobb veszély
a többség mindenhatóságából fakad**

A demokratikus köztársaságokat nem tehetetlenségük miatt, hanem hatalmuk rossz felhasználása miatt fenyegeti az elmúlás veszélye. – Az amerikai köztársaságok kormányzata centralizáltabb és energikusabb, mint az európai monarchiáké. – Az ebből származó veszély. – Madison és Jefferson véleménye erről a kérdésről.

A kormányzatok rendszerint a tehetetlenség vagy a zsarnokság miatt buknak meg. Az első esetben a hatalom kicsúszik a kezükből, a másodikban kiragadják onnan.

Látván, hogy a demokratikus államok anarchiába süllyedtek, sokan úgy vélték, ezekben az államokban a kormányzat természetből fogva gyenge és tehetetlen. Ám az igazság az, hogy valahányszor fellángol a harc a pártok között, a kormány elveszíti uralmát a társadalom fölött. Szerintem azonban egy demokratikus hatalomra nem jellemző, hogy erő és erőforrások híján szűkölködnék; ellenkezőleg, azt hiszem, szinte mindig az erejével való visszaélés és erőforrásainak rossz felhasználása okozza a bukását. Az anarchia csaknem kivétel nélkül a demokrácia zsarnokságából vagy ügyetlenségéből fakad, nem pedig tehetetlenségéből.

Ne tévesszük össze a stabilitást az erővel, valamely dolog nagyságát a tartalmával. A demokratikus köztársaságokban a társadalmat irányító hatalom* nem szilárd, mivel gyakran változtatja letéteményeseit és céljait. Ám ahová csak elhat, ereje szinte ellenállhatatlan.

* A hatalom összpontosulhat egy gyülekezetben: ilyenkor erős, de nem szilárd; aztán összpontosulhat egy emberben: ilyenkor kevésbé erős, de szilárdabb.

Úgy látom, az amerikai köztársaságok kormányzata éppoly központosított, de energikusabb, mint az európai abszolút monarchiáké. Nem hiszem tehát, hogy gyengeségből bukna meg.*

Ha Amerikában a szabadság valaha is elvész, azt a többség mindenhatóságának kell felróni, mely kétségbeesésbe taszította a kisebbségeket, s arra kényszerítette, hogy anyagi erőszakhoz folyamodjanak. Akkor anarchiát fogunk tapasztalni, de ez a zsarnokság következtében áll majd elő.

James Madison elnök ugyanezen gondolatoknak adott hangot. (Lásd *Federaliste*, 51. sz.)

„Egy köztársaságban – írja – igen fontos nemcsak megvédelmezni a társadalmat az uralmon levők elnyomásával szemben, hanem a társadalom egy részét is a másik igazságtalanságával szemben. Minden kormánynak az igazságosságra kell irányulnia: ezt a célt tűzik maguk elé az emberek, amikor egyesülnek. A népek mindig is ezen cél felé törekedtek és törekednek, míg el nem érik vagy közben el nem veszítik szabadságukat.

Ha egy társadalomban a legerősebb párt könnyen összeszedheti erejét és elnyomhatja a gyengébbet, elmondhatjuk, hogy itt anarchia uralkodik, mint egy természeti államban, ahol a gyengébb egyén számára semmiféle biztosíték nincs az erősebb durvaságával szemben; s miként az utóbbi esetben helyzetük bizonytalansága miatt még az erősebb egyének is kénytelenek alávetni magukat egy kormánynak, mely a gyengéket éppúgy védelmezni, mint őket magukat, hasonlóképpen az anarchikus társadalomban ugyanezen okok készítetik apránként a legerősebb frakciókat is, hogy olyan kormányt óhajtsanak, amelyik megvédi az összes pártokat, a gyengét éppúgy, mint az erőset. Nem kétséges, amíg Rhode Island állam nem volt része a

* Gondolom, felesleges emlékeztetnem az olvasót, hogy itt, s végig az egész fejezetben, nem a szövetségi kormányról beszélek, hanem az egyes államok kormányairól, melyeket a többség zsarnokian irányít.

konföderációnak és a nép kormányzata a maga szűk körében önkényesen érvényesült, a többség zsarnoksága olyannyira bizonytalanná tette a jogok gyakorlását, hogy hamarosan igényelni kezdtek egy néptől teljesen független hatalmat. S ezt azok a frakciók is megtették, amelyek visszaélései előidézték ezt a törekvést.”

Jefferson is hasonlóképpen írt: „Kormányzatunkban a végrehajtó hatalom nem az egyedüli és talán nem is a legfőbb gondom. A törvényhozás zsarnoksága a legfélelmesebb veszély jelenleg, és még további hosszú éveken át. A végrehajtó hatalom zsarnoksága is be fog következni, de egy távolabbi időszakban.”*

E tárgyban mindenki másnál szívesebben idézem Jefferson véleményét, mivel őt tartom a demokrácia leghatalmasabb apostolának.

* Jefferson levele Madisonhoz 1789. március 15-én.

Mi enyhíti a többség zsarnokságát az Egyesült Államokban? A közigazgatási centralizáció hiánya

A nemzeti többség nem igényli, hogy mindent ő csináljon. – Szuverén akaratának végrehajtása érdekében kénytelen felhasználni a községek és a megyék magisztrátusait.

A korábbiakban a centralizációnak két fajtáját különböztettem meg: az egyiket kormányzatinak neveztem, a másikat közigazgatásinak.

Egyedül az előbbi létezik Amerikában, az utóbbi szinte ismeretlen.

Ha az amerikai társadalmat irányító hatalom rendelkezne a két kormányzati móddal, s a parancsolás jogához hozzátenné az önálló végrehajtás lehetőségét és megszokását, továbbá ha az általános kormányzási elvek megfogalmazása után behatolna az alkalmazás részleteibe, ha fő érdekeinek elrendezése után leereszkednék az egyéni érdekekig – a szabadság hamarosan száműzve lenne az Újvilágból.

Ám a többségnek az Egyesült Államokban, melyet egy zsarnok hajlamai és ösztönei fűtenek többnyire, még nem állnak rendelkezésére a zsarnokság legkifinomultabb eszközei.

A központi kormány az amerikai köztársaságok mindegyikében mindig is csak kevés dologgal foglalkozott, amelyek

felkeltették figyelmét. Nem törődött a társadalom másodlagos ügyeivel. Minden jel szerint soha nem is vágyott erre. A mind nagyobb hatalmúvá váló többség nem növelte a központi hatalom jogkörét, inkább mindenhatóvá tette a maga területén. Így egy-egy ponton a zsarnokság ugyancsak nyomasztó lehet, de mindenkire nem terjedhet ki.

Különben a nemzeti többség bármily messze jut szenvedélyei jóvoltából, s bármily lángoló lelkesedéssel valósítja meg terveit, nem érheti el, hogy egyszerre, mindenütt és azonos módon minden állampolgár meghajoljon az akarata előtt. Ha a többséget képviselő központi kormány kiadott egy fellebbezhetetlen rendeletet, utasításának végrehajtása érdekében kénytelen olyan ügynökökhöz folyamodni, akik egyáltalán nem függenek tőle, s akiket nem ellenőrizhet lépten-nyomon. A községi testületek és a megyei közigazgatási szervek tehát megannyi rejtett zátonyt alkotnak, melyek feltartóztatják vagy megosztják a népakarat áradását. Ha a törvény elnyomó, a szabadság menedéket találhat a törvény végrehajtásának módjában; a többség nem ereszkedhetik le – mondhatnám – a közigazgatási zsarnokság gyermekbetegségeinek részleteibe. Eszébe sem jut, hogy megtehetné, mivel nincs teljesen tudatában a hatalmának. Csak természetes erejét ismeri, s még nem tudja, a hozzáértés meddig terjesztheti ki annak határait.

Ezen érdemes elgondolkodni. Ha egy demokratikus köztársaság, amilyen az Egyesült Államokban létezik, valaha is létrejönne egy olyan országban, ahol az egyeduralom már megvalósította és bevezette a szokásokba éppúgy, mint a törvényekbe, a közigazgatási centralizációt, akkor bátran kimondom: egy ilyen köztársaságban a zsarnokság elviselhetetlenebbé válnék, mint Európa bármelyik abszolút monarchiájában. Ázsiába kellene mennünk, hogy valami hasonlóra bukkanjunk.

**A jogász-szellem az Egyesült Államokban;
hogyan alkot ellensúlyt a demokráciával szemben**

Hasznos dolog felkutatni, melyek a jogász-szellem természetes ösztönei. – A jogászok fontos szerepre hivatottak egy olyan társadalomban, amelyik még csak most születik. – A jogászok tevékenységének jellege miképpen ad arisztokratikus színezetet gondolataiknak? – Miféle esetleges okok szegülhetnek szembe e nézetek kialakulásával? – Az arisztokrácia eléggé könnyen egyesül a jogászokkal. Miféle hasznát láthatja egy zsarnok a jogászoknak? – A jogászok mi módon hozzák létre azt az egyedüli arisztokratikus elemet, mely képes összefogni a demokrácia természetes alkotórészeivel? – Miféle sajátos okok kölcsönöznek arisztokratikus jelleget az angol és amerikai jogászok szellemének? – Az amerikai arisztokrácia az ügyvédek és a bírák székében ül. – Milyen hatást gyakorolnak a jogászok az amerikai társadalomra? – Szellemük hogyan hatol be a törvényhozásba, a közigazgatásba, s ad át magának a népnek valamit a magiszt-rátusok szelleméből?

Ha meglátogatjuk az amerikaiakat és tanulmányozzuk törvényeiket, belátjuk: nagy tekintéllyel ruházták fel a jogászokat, és erős befolyást engedtek nekik a kormányban, ez pedig manapság a leghatékonyabb gátja a demokrácia túlzásainak. E következménynek szerintem általános oka van, melyet hasznos dolog felkutatni, mivel másutt is előadódhat.

A jogászoknak ötszáz év óta közük van Európában a politikai társadalom mindennemű változásához. Hol a politikai hatalmaknak voltak eszközei, hol ők használták eszközül a politikai hatalmakat. A középkor idején a jogászok csodálatosan közreműködtek a királyok uralmának kiterjesztésében; azóta hatékonyan fáradoznak ugyanezen hatalom korlátozásán. Angliában szorosan egyesültek az arisztokráciával; Fran-

ciaországban ugyanezen osztály legfélelmetesebb ellenségeinek bizonyultak. Vajon a jogászok hirtelen és pillanatnyi indíttatásoknak engedelmeskednek, avagy a körülmények hatására többé-kevésbé olyan ösztönöket követnek, amelyek természetükből erednek és mindig újjáélednek? Szeretném megmagyarázni e kijelentésemet, mivel talán a jogászok hivatottak a fő szerepre abban a politikai társadalomban, amelyik még csak most születik.

Azok az emberek, akik behatóan tanulmányozták a törvényeket, e fáradozásuk során megszokták a rendet, bizonyos vonzódást éreztek a formák iránt, s ösztönösen megszerették a gondolatok szabályos összekapcsolását – e tulajdonságok természetyszerűen szembefordítják őket a forradalmi szellemmel és a meggondolatlan, demokratikus szenvedélyekkel.

A törvény tanulmányozása közben megszerzett speciális ismeretek külön rangot biztosítanak a jogászoknak a társadalomban: egyfajta privilegizált osztályt alkotnak ők a művelt intellektusok között. Napról napra átérzik felsőbbbségüket foglalkozásuk gyakorlása során; letéteményesei egy olyan fontos tudománynak, amelyiknek ismerete nem elterjedt; döntőbíróként avatkoznak be az állampolgárok ügyeibe, s bizonyos megvetést kelt bennük a tömeg véleménye iránt az a megszokás, hogy a peres felek vak szenvedélyeit egy bizonyos cél felé irányítsák. Tegyük hozzá ehhez, hogy természetyszerűleg alkotnak *testületet*. Nem mintha túlságosan megértének egymást, s összefogva törekednének egy közös cél felé; de közös tanulmányaik és egységes módszereik összekapcsolják szellemüket, miként az érdek egyesíti akarataikat.

A jogászok lelkének mélyén tehát ott rejlenek részben az arisztokrácia hajlamai és megszokásai. Ösztönösen vonzódnak a rendhez, természetyszerűen szeretik a formákat; az arisztokratákhoz hasonlatosan utálják a sokaság cselekedeteit, s titkon megvetik a nép kormányát.

Persze a jogászok ezen természetes hajlamai korántsem elég

erősek ahhoz, hogy ellenállhatatlanul uralkodjanak rajtuk. A jogászokat, mint minden más embert, az egyéni érdek, főleg a pillanatnyi érdek befolyásolja.

Létezik olyan társadalom, ahol a törvénytudók nem tölthetnek be a politika világában ahhoz hasonlatos szerepet, amelyet a magánéletben játszanak: biztosak lehetünk afelől, hogy egy ily módon szervezett társadalomban a jogászok igen aktív előmozdítói lesznek a forradalomnak. Ám ilyenkor meg kell vizsgálni, vajon az az ok, mely a pusztításra vagy a változtatásra készíti őket, állandó hajlandóságból fakad-e, vagy a véletlen műve. Való igaz, a jogászok sajátos módon járultak hozzá a francia monarchia megdöntéséhez 1789-ben. Kérdés, azért cselekedtek-e így, mert tanulmányozták a törvényeket, vagy mert nem működhettek közre megalkotásukban.

Az angol arisztokrácia ötszáz esztendeje a nép élére állt, és a nép nevében nyilatkozott; ma a trónt támogatja, és a királyi tekintély bajnoka. Mindazonáltal az arisztokráciának megvannak a maga sajátos ösztönei és hajlamai.

Ugyanakkor óvakodnunk kell attól, hogy magával a testülettel azonosítsuk annak külön-külön vett tagjait.

Minden szabad kormányzatban, bármilyen is annak formája, jogászokat találunk a pártok első soraiban. E megjegyzés az arisztokráciára is érvényes. Az összes demokratikus mozgalmakat, melyek megrázták a világot, nemesek irányították.

Egy elit testület sohasem elégítheti ki mindazokat az egyéni ambíciókat, melyeket magába foglal; mindig több a tehetség és a szenvedély, mint az érvényesülési lehetőség, s szükségképpen számos ember akad, aki a testület előjogaira támaszkodva sem tud elég gyorsan előrehaladni, s ezért úgy próbálkozik, hogy támadja ezeket a privilégiumokat.

Nem állítom tehát, hogy eljő egy kor, amikor *minden* jogász, illetve a legtöbbször *minden* időnkben szükségképpen barátja lesz a rendnek és ellensége a változásoknak.

Csak azt mondom, hogy a jogászok egy olyan társadalom-

ban, ahol vitathatatlanul elfoglalják az őket természetesen megillető magas pozíciókat, szellemükben kifejezetten konzervatívok és antidemokratikusak lesznek.

Ha az arisztokrácia bezárja kapuit a jogászok előtt, félelmetes ellenségekre tesz szert, akik vagyonukat és hatalmukat tekintve alatta maradnak, ám tevékenységükben függetlenek, felvilágosultságuk terén pedig az ő színvonalán vannak.

Mindazonáltal, valahányszor a nemesek meg akarták osztani némely előjogukat a jogászokkal, e két osztály igen könnyen összefogott, mintha egy családba tartozott volna.

Azt is készséggel elhiszem, hogy egy király a jogászokat mindig könnyen a hatalma eszközeivé teheti.

Végtelenül több természetes rokonság van a törvény emberei és a végrehajtó hatalom között, mint az előbbiek és a nép között, bár a jogászok gyakran elősegítették az uralkodó bukását; hasonlóképpen több természetes rokonság van a nemesek és a király között, mint a nemesek és a nép között, bár gyakran volt tapasztalható, hogy a társadalom felső osztályai egyesültek a többivel a királyi hatalom elleni harcra.

A jogászok mindenekfölött a köz rendjét szeretik, a rend legfontosabb biztosítója pedig a tekintély. Ne feledjük egyébként: szeretik a szabadságot, de a törvényességet rendszerint fölébe helyezik; a zsarnokságtól kevésbé tartanak mint az önkényességtől, s nagyjából elégedettek, ha maga a törvényhozó fosztja meg az embereket függetlenségüktől.

Úgy vélem tehát, hogy az a fejedelem, aki egy mind követelőzőbb demokráciával szemben megpróbálná birodalmában lerontani az igazságszolgáltatás hatalmát és csökkenteni a jogászok politikai befolyását, ugyancsak súlyos hibát követne el. Kiengedné kezéből a tekintély lényegét, hogy az árnyéka után kapjon.

Nagyobb haszonnal járna különben, ha a jogászokat bevinné a kormányzatba. Miután az erőszak formájában rájuk bízta

a zsarnokságot, meglehet, újra megtalálja azt a kezük között, az igazság és a törvény köntösében.

A demokratikus kormányzat kedvez a jogászok politikai hatalmának. Amikor a gazdag, a nemes és a fejedelem kireked a kormányból, a jogászok, mondhatni, teljes joggal vesznek részt benne; mert ez esetben ők az egyedüli alkalmas és felvilágosult emberek, akiket a nép rajta kívül választhat magának.

A jogászok ízlésüknél és hajlamaiknál fogva természetesen közelednek az arisztokráciához és a fejedelemhez, ugyanakkor viszont érdekük hatására természetesen vonzódnak a néphez.

Így a jogászok szeretik a demokratikus kormányzatot, de nem követik annak hajlamait és nem utánozzák gyengeségeit, e két ok miatt uralkodnak fölötte és általa.

A nép a demokráciában nem bizalmatlan a jogászok iránt, mert tudja, hogy érdekükben áll az ő ügyét szolgálni; harag nélkül hallgat rájuk, mivel nem tulajdonít nekik hátsó gondolatokat. Valóban, a jogászoknak eszük ágában sincs megdönteni a demokrácia saját kormányzatát, inkább szüntelenül arra törekednek, hogy tőle idegen eszközök által tőle idegen irányba tereljék. A jogász érdekei és születése révén a néphez tartozik, szokásai és ízlése révén pedig az arisztokráciához: szinte természetesen kapcsolja össze ezt a két dolgot, akárcsak a lánc szeme.

A jogászok rendje az az egyedüli arisztokratikus elem, amelyik külön erőfeszítések nélkül keveredik össze a demokrácia természetes elemeivel, s szerencsés, tartós módon kombinálódik velük. Nem tudom, mik a jogász-szellem belső hibái, de annyi bizonyos, a jogász-szellem és a demokratikus szellem vegyülete nélkül a demokrácia aligha kormányozhatja hosszú ideig a társadalmat, s napjainkban egy köztársaság aligha maradhat életben, ha a jogászok köz-befolyása nem növekszik a néphatalom gyarapodásának arányában.

A jogász-szellemnek ez az általam megfigyelt arisztokratikus jellege sokkal erőteljesebb az Egyesült Államokban és Angliá-

ban, mint bárhol másutt. Ez korántsem csak az angol és amerikai jogászok tanulmányaival magyarázható, hanem magának a törvényhozásnak a természetével is, és azzal a helyzettel, melyet közvetítői birtokolnak ebben a két országban.

Az angolok és az amerikaiak megőrizték a precedensekre épülő törvényhozást, azaz továbbra is atyáik nézeteiből és jogi döntéseiből merítik azokat a véleményeket, melyeket a jogról kell alkotniok, s azokat a döntéseket, amelyeket meg kell hozniok.

Egy angol vagy amerikai jogász esetében tehát a múlt, a régi iránti vonzódás és tisztelet szinte mindig együtt jár a szabályos és a törvényes iránti szeretettel.

Ez további befolyással van a jogászok gondolkodásmódjára, majd pedig a társadalom menetére.

Az angol vagy amerikai jogász azt kutatja, amit megvalósítottak; a francia jogász, amit tenni kellett volna – az egyik döntéseket akar, a másik az okokkal törődik.

Valahányszor egy angol vagy amerikai jogászt hallgatunk, meglepődve tapasztaljuk, hogy oly sokszor idézi a mások véleményét, és oly kevésszer szól a sajátjáról; nálunk éppen az ellenkezője fordul elő.

Nincs olyan jelentéktelen ügy, amelyet a francia ügyvéd hajlandó lenne úgy lefolytatni, hogy ne vigye bele a saját eszmerendszerét: még a törvények alapelvéről is vitatkozik annak érdekében, hogy a bíróság egy öllel odébb tolja a vitatott örökség határcöveket.

Az angol és amerikai jogász ekképpen lemond a saját nézetéről, s inkább atyái véleményére hivatkozik, azaz kénytelen szolgaságban tartja gondolkodását: a jogászok szelleme ennek következtében félénkebb szokásokat vesz föl és konzervatívabb hajlamokról tanúskodik Angliában és Amerikában, mint Franciaországban.

A mi írott törvényeink gyakorta nehezen érthetők, de mindenki olvashat bennük; viszont a közember számára nincs

zavarosabb és kevésbé hozzáférhető, mint a precedensekre alapuló törvényhozás. Angliában és az Egyesült Államokban szükség van a jogászokra, és nagyra értékelik felvilágosultságukat, minek következtében mindinkább elszakadnak a néptől, s végül különálló osztállyá lesznek. A francia jogász nem egyéb, mint tudós; a törvény angol vagy amerikai letéteményese némiképp az egyiptomi papokhoz hasonlít – hozzájuk hasonlóan ő egy okkult tudomány egyedüli közvetítője.

Angliában és Amerikában a törvénytudók helyzete szükségképpen nagy befolyással van szokásaikra és nézeteikre. Az angol arisztokrácia gondosan a maga körébe vont mindent, ami természetes módon hasonlít rá, s így jelentős hatalmat és tekintélyt ruházott a jogászokra. Az angol társadalomban a jogászok nem állnak az első helyen, de mindenesetre elégedettek a rangjukkal. Mondhatni, az angol arisztokrácia ifjabb ágát alkotják, szeretik és tisztelik idősebb rokonaikat, bár nem osztják összes előjogaikat. Az angol jogászok tehát belevegyítik foglalkozásuk arisztokratikus érdekeibe annak a társadalomnak arisztokratikus nézeteit és ízléseit, melynek körében élnek.

Különösképpen Angliában rajzolódik ki a jogásznak az a típusa, melyet próbálok jellemezni: az angol jogász becsüli a törvényeket, nem azért, mert jók, hanem mert régiek; s ha némely pontokon módosítani kénytelen őket, hogy alkalmazza az idő múlásával bekövetkezett társadalmi változásokhoz, a leghihetlenebb finomságokra képes önmaga meggyőzése végett, miszerint atyái művén változtatva nem tesz egyebet, csak továbbfejleszti gondolataikat és kiegészíti munkájukat. Reménytelen vállalkozás elismertetni véle, hogy újtó; inkább megkísérli a lehetetlent, semhogy magára vállaljon ekkora bünt. Angliában született meg ez a jogász-szellem, mely érzéketlennek tűnik a dolgok lényege iránt, s csak a betűre figyel, s mely inkább lemond az értelemről és az emberségről, mint a törvényről.

Az angol törvényhozás vénséges fára emlékeztet, melybe a jogászok a legkülönösebb hajtásokat ojtották szüntelenül abban a reményben, hogy bár ezek különböző gyümölcsöket hoznak, legalább a lombjukat keverik egybe az őket hordozó tiszteletreméltó törzzsel.

Amerikában nincsenek nemesek, sem irodalmárok, és a nép nem hisz a gazdagoknak. A jogászok alkotják hát a társadalom legfelsőbb politikai osztályát és leginkább intellektuális, legműveltebb részét. Így hát, ha újítanak, csak veszíthetnek rajta: ez is fokozza a rend iránt érzett természetes vonzódásuk konzervatív jellegét.

Ha azt kérdeznék tőlem, hová helyezem el az amerikai arisztokráciát, habozás nélkül válaszolnám, hogy semmi esetre sem a gazdagok közé, akiket semmiféle közös szál nem fűz össze. Az amerikai arisztokrácia a jogászok és a bírák székében ül.

Minél inkább elgondolkodik az ember az Egyesült Államokban folyó dolgokon, annál inkább meggyőződik róla, hogy ebben az országban a jogász-testület alkotja a legnagyobb, mondhatni egyedüli ellensúlyát a demokráciának.

Az Egyesült Államokban könnyen megfigyelhetjük, hogy a jogász-szellem – értékei, sőt, mondhatni, hibái következtében – mennyire semlegesíteni tudja a népi kormányzat eredendő bűneit.

Midőn az amerikai nép megittasul saját szenvedélyeitől vagy hagyja magát elragadni nézetei által, a jogászok szinte láthatatlan gyeplőt vetnek rá, mely csillapítja és megfékezi. Demokratikus ösztöneivel titkon szembehelyezik saját arisztokratikus hajlamaikat, újdonságszeretetével a maguk babonás tiszteletét minden iránt, ami régi, határtalan terveivel saját szűk nézeteiket, a szabályokkal szembeni megvetésükkel formakultuszukat, forrongó lendületével a saját megfontolt, lassú szokásait.

A törvényszékek a legszembetűnőbb fórumok, melyekkel a jogászok rendje a demokráciára hat.

A bíró olyan jogász, aki – függetlenül a törvények tanulmányozása során kialakult szabály- és rendszeretétől – további maradandósághoz való vonzalmat merít funkcióinak szilárd-ságából és saját elmozdíthatatlanságából. Jogi ismeretei máris kiemelt helyzetet biztosítottak számára embertársai között, politikai hatalma pedig végképp külön rangot ad neki, s a privilegizált osztályok ösztöneit plántálja belé.

Mivel joga van a törvényeket alkotmányellenesnek nyilvánítani, az amerikai magisztrátus szüntelenül beavatkozik a politikai ügyekbe.* Nem készítheti a népet törvények alkotására, legfeljebb arra kényszeríti, hogy ne váljék hűtlenné saját törvényeihez és maradjon összhangban önmagával.

Jól tudom, az Egyesült Államokban érvényesül egy titkos irányzat, amely a népet a bírói hatalom csökkentésére készíti: az egyes államok külön alkotmányainak legtöbbje szerint a kormány, a két kamara kérésére, elveheti a bíraktól a hatáskörüket. Más alkotmányok értelmében *választják* a törvényszékek tagjait, s gyakori újraválasztásokat írnak elő. Megjósolhatom, ezek az újítások előbb-utóbb gyászos következményekkel fognak járni: egy szép napon észreveszik a polgárok, hogy ily módon csorbítván a magisztrátusok függetlenségét, nemcsak a bírói hatalom ellen támadnak, hanem maga a demokratikus köztársaság ellen is.

Ne higgyék különben, hogy az Egyesült Államokban a jogász-szellem kizárólag a törvényszékek falai közt érvényesül: azokon messze túlterjed.

A jogászok alkotják azt az egyedüli felvilágosult osztályt, amelyikben bízik a nép, s ezért természetszerűen hivatottak a legtöbb köztiszttség betöltésére. Törvényhozói tisztséget viselnek, s a közigazgatási testületek élén állanak, következésképp

* Vessd össze azzal, amit az első kötetben mondtam a bírói hatalomról.

nagy hatást gyakorolnak a törvény meghozatalára és végrehajtására. Mindazonáltal a jogászok kénytelenek engedni a közvélemény elsodró erejének, de bizonyos jelekből könnyen következtetni lehet arra, mit tennének, ha szabadok lennének. Az amerikaiak, akik politikai törvényeiket ugyancsak sokszor megújították, csak nagy nehezen és igen kevésbé változtattak polgári törvényeiken, bár közülük jó néhány erősen ellenkezik társadalmi helyzetükkel. Ez azért van, mert a polgári jog vonatkozásában a többség mindig kénytelen a jogászokhoz folyamodni; márpedig az amerikai jogászok, ha tőlük függ, egyáltalán nem újítanak.

Francia fülnek ugyancsak furcsán hangzanak azok a panaszok, melyeket az Egyesült Államokban a jogászok maradisága és a fennálló rend iránti elfogultsága kapcsán emlegetnek.

A jogász-szellem hatása egyébként jóval túlterjed azokon a határokon, melyeket eddig megvontam.

Nincs olyan politikai kérdés az Egyesült Államokban, amelyik előbb-utóbb ne válnék igazságszolgáltatási kérdéssé. Ezért kénytelenek napi vitáikban a pártok az igazságszolgáltatástól kölcsönözni gondolataikat és nyelvezetüket. A közéleti férfiak legtöbbször, akik jogászok vagy legalábbis azok voltak, az ügyek intézésébe beleviszik saját szokásaikat és gondolkodásmódjukat. Az esküdtszék e szokást kiterjeszti valamennyi osztályra. A jogi nyelvezet ily módon szinte köznyelvvé válik, s az iskolákban meg a törvényszékeken kialakult jogász-szellem apránként túlterjed ezeken, mondhatni, az egész társadalmat áthatja, leszáll annak legalsóbb régióiba, s így az egész nép átveszi a magisztrátusok szokásainak és ízlésének egy részét.

A jogászok olyan hatalmat alkotnak az Egyesült Államokban, amelyet igen kevésbé félnek és alig vesznek észre, amely semmiféle akadályba nem ütközik, rugalmasan alkalmazkodik a kor követelményeihez s ellenállás nélkül követi a társadalmi szervezet minden mozgását. Ugyanakkor áthatja az egész tár-

sadalmat, behatol az azt alkotó összes osztályokba, titokban munkálkodik benne, tudtán kívül szüntelenül hat rá, és végül a saját kívánságai szerint alakítja.

Az esküdtszék az Egyesült Államokban mint politikai intézmény

Az esküdtszéket, mely a népfelség érvényesülésének egyik módja, kapcsolatba kell hozni a népfelséget megalapozó más törvényekkel. – Az esküdtszék összetétele az Egyesült Államokban. – Az esküdtszék hatása a nemzeti jellemre. – Neveli a népet. – Mi módon segíti elő a magisztrátusok befolyásának megalapozását és a jogász-szellem terjesztését?

Mivel témám természetszerűen késztetett arra, hogy az Egyesült Államok igazságszolgáltatásáról szóljak, nem térhetek más tárgyra, ha nem foglalkozom az esküdtszékkel.

Az esküdtszéket két szempontból kell tekinteni: úgy, mint az igazságszolgáltatás intézményét, és mint politikai intézményt.

Ha arra vagyok kíváncsi, milyen mértékben segíti elő az esküdtszék – főleg polgári ügyekben – a jog helyes alkalmazását, bevallom, kétséges a haszna.

Az esküdtszék intézménye egy olyan társadalomban született, amely gyermekkorát élte, s ahol csak szimpla, tényszerű ügyeket terjesztettek a törvényszékek elé; következésképp nem könnyű feladat ezt az intézményt egy igen civilizált nép szükségleteihez szabni, amikor az emberi kapcsolatok sajátos módon megsokszorozódtak, s tudós, intellektuális jelleget öltöttek.*

* Már az is hasznos és érdekes lenne, ha az esküdtszéket az igazságszolgáltatás intézményeként vizsgálnók, értékelnők az Egyesült Államokban kifejtett hatásait, és azt kutatnánk, mi módon húztak belőle

Most azonban az a fő célom, hogy az esküdtszék politikai oldalát vegyem vizsgálat alá: más módszer eltávolítana a tárgyamtól. Ami az esküdtszéket mint az igazságszolgáltatás eszközét illeti, erről csak két szót szólok. Midőn az angolok elfogadták az esküdtszék intézményét, félbarbár népnek számítottak; azóta a földkerekség legműveltebb nemzeteinek egyikévé lettek, s az esküdtszékhez való ragaszkodásuk, úgy tűnik, csak fokozódott felvilágosultságukkal együtt. Kiléptek területük határai közül, s elterjedtek az egész világban: némelyek gyarmatokat alapítottak, mások független államokat; az anyaország megtartotta a királyt, sok kivándorló hatalmas köztársaságokat alkotott, ám az angolok mindenütt egyformán hirdették az esküdtszék intézményének hírét és fontosságát.* Be

hasznot az amerikaiak. Ennek az egyetlen kérdésnek a tanulmányozása is kitöltene egy egész könyvet, mely ugyancsak érdekes lenne Franciaország számára. Mérlegelhetnénk például, milyen mértékben és milyen fokozatokban lehetne nálunk bevezetni az esküdtszékkel kapcsolatos amerikai intézményeket. Az amerikai államok között Louisiana derítene a legtöbb fényt erre a témára. Louisiana lakossága ugyanis vegyes: részben francia, részben angol. A két néphez hasonlóan két törvényhozás van ott jelen s keveredik fokozatosan egymással. A legnagyobb haszonnal két könyvet forgathat az érdeklődő: a louisianai törvények kétkötetes gyűjteményét, melynek címe *Digeste des lois de la Louisiane*; és talán még inkább egy polgári eljárási kézikönyvet, melyet két nyelven adtak ki 1830-ban Buissonnál New Orleansban, angolul és franciául, s melynek címe: *Traité sur les règles des actions civiles*. Ez utóbbi munkának külön előnye van a franciák számára: pontosan és megbízhatóan magyarázza meg az angol jogi szakkifejezéseket. A törvények nyelve minden népnél külön nyelvet alkot, az angolnál sokkal inkább, mint másutt.

* Ebben minden angol és amerikai jogász egyetért. *Traité de la constitution fédérale (Commentaries on the Constitution* – Értekezés a szövetségi alkotmányról) című munkájában Monsieur Story, az Egyesült Államok legfelsőbb bíróságának bírása ismételten hangoztatja az esküdtszék intézményének kiválóságát polgári ügyekben. *The inestimable privilege of a trial by jury in civil cases* – írja – *a privilege scarcely inferior to that in criminal cases, which is counted by all persons to be*

is vezették mindenütt, vagy sietve visszaállították. Egy olyan bírói intézmény tehát, amely évszázadok hosszú során át magáénak mondhatja egy nagy nép támogatását, s amelyet lelkesen reprodukálnak a civilizáció minden korszakában, minden klíma alatt és minden kormányformában, nem ellenkezhet az igazságosság szellemével.*

De hagyjuk ezt a kérdést. Ha az esküdtszéket pusztán igaz-

essential to political and civil liberty. (Story, III. könyv, XXXVIII. fejezet.) A polgári ügyekben való esküdtbíráskodás felbecsülhetetlen előjogát, mely aligha alábbvaló a büntetőügyek megítélésének hasonló privilégiumánál, mindenki lényegesnek tartja a politikai és polgári szabadság számára.

* Ha igazolni akarnánk az esküdtszéknek mint az igazságszolgáltatás intézményének hasznát, sok más érvhez is folyamodhatnánk, többek közt a következőkhöz.

Amilyen mértékben bevezetjük az esküdteket a jogi eljárásokba, annál inkább és nehézség nélkül csökkenthetjük a bírák számát, aminek nagy előnyei vannak. Amikor a bírák igen számosak, a halál napról napra úrt támaszt a bírósági hierarchiában, s új meg új helyeket nyit a túlélőknek, az újonnan jövőknek. A magisztrátusok ambíciója tehát szüntelenül fel van szítva: természetszerűen függővé teszi őket a többségtől vagy attól az embertől, aki betölti a megüresedett helyeket; a törvényszékeken úgy haladnak előre a számléltrán az érdekeltek, miként a hadseregben. A dolgok ilyenén állapota teljességgel ellentétes a jó igazságszolgáltatással és a törvényhozók szándékai-val. A bírói tisztséget elidegeníthetlenné tették, hogy viselőik szabadok maradhassanak; ám mit számít az, hogy senki sem veheti el tőlük függetlenségüket, ha ők maguk saját jószántukból feláldozzák?

Amikor a bírák igen számosak, lehetetlen, hogy ne akadjon közöttük sok alkalmatlan; egy nagy magisztrátus ugyanis egyáltalán nem közönséges ember. Nem is tudom, vajon egy félig felvilágosult törvényszék nem a legrosszabbja-e az összes lehetséges kombinációknak ama célok szempontjából, melyeket a törvényszékek létrehozásakor kitűztek.

Ami engem illet, én szívesebben bíznam egy perben az ítéletet tudatlan esküdtekre, akiket egy hozzáértő magisztrátus vezet, mintsem olyan bírákra, akiknek többsége csak tökéletlen ismeretekkel bír a jogszolgáltatásról meg a törvényekről.

ságszolgáltató intézménynek tekintenők, különös módon leszűkítenénk a jelentőségét, mert bár nagy hatással van a perek kimenetelére, még annál is nagyobb hatást gyakorol magának a társadalomnak a sorsára. Az esküdtszék tehát mindenké előtt politikai intézmény. Mindig erre az álláspontra kell helyezkednünk, ha ítéletet akarunk mondani róla.

Esküdtszéken bizonyos számú, találomra kiválasztott állampolgárt értek, akiket ideiglenesen felruháztak az ítékezés jogával.

A bűnözés elfojtására szolgáló esküdtbíráskodás szerintem annyit jelent, hogy egy jelesül köztársasági intézményt vezetnek be a kormányzatba. E kijelentésemet az alábbiakkal magyarázom:

Az esküdtszék intézménye lehet arisztokratikus vagy demokratikus attól függően, hogy mely osztályból választják az esküdteket, viszont mindig megőrzi köztársasági jellegét, amennyiben a társadalom tényleges irányítását a kormányzatnak vagy azok egy részének kezébe teszi le, nem pedig a kormányzókéba.

Az erő a sikernek mindig csak mulandó eleme: rögtön utána következik a jog eszméje. Ha egy kormány csak a harcmezőn képes csapást mérni ellenségeire, hamarosan megbukik. A politikai törvényeket valójában a büntetőtörvények erősítik meg, s ha e megerősítés hiányzik, a törvény előbb-utóbb erejét veszti. A *büntető* törvényszék bírása tehát igazából a társadalom ura. Nos, az esküdtszék intézménye magát a népet ülteti a bírói székbe, vagy legalábbis az állampolgárok egy bizonyos osztályát. Az esküdtszék intézménye tehát a társadalom irányítását a nép avagy ezen osztály kezébe helyezi.*

* Mindazonáltal egy fontos megjegyzést kell tennünk:

Az esküdtbíráskodás, való igaz, megadja az állampolgárok cselekedetei fölött gyakorolt ellenőrzés általános jogát, ám nem nyújt lehetőséget arra, hogy ezt az ellenőrzést minden esetben gyakorolja, illetőleg mindig kizárólagos, zsarnoki módon.

Angliában az esküdtszék a nemzet arisztokratikus részéből toborzódik. Az arisztokrácia alkotja a törvényeket, ő is alkalmazza a törvényeket és ítéli meg a törvénysértéseket.⁸ Minden közös megegyezésen alapul: így aztán Anglia valójában arisztokratikus köztársaságot alkot. Az Egyesült Államokban ugyanez a szisztéma alkalmaztatik az egész népre. Minden egyes amerikai állampolgár választható és törvény által feljogosított választó egyben.⁹ Az esküdtbíráskodás rendszere, ahogyan azt Amerikában értik, szerintem éppoly közvetlen és éppoly végletes következménye a népfelség dogmájának, mint az általános választás. Ez a két egyformán hatalmas eszköz biztosítja a többség uralmát.

Valamennyi egyeduralkodó, aki önmagából akarta meríteni hatalma jogcímét, és irányítani a társadalmat ahelyett, hogy alávetette volna magát neki, tönkretette vagy meggyengítette az esküdtszékek intézményét. A Tudorok börtönbe vetették azokat az esküdteket, akik nem akartak szájuk íze szerint ítélni, Napóleon pedig ügynökei által válogatta ki őket.

Bármily kézenfekvő is a fentebb felsorolt igazságok legtöbbje, mégsem győz meg mindenkit, s úgy tűnik, sokan közülünk még mindig zavaros képet alkotnak az esküdtbíráskodás intézményéről. Aki arra kíváncsi, milyen elvek szerint állítják össze az esküdtek listáját, többnyire megelégszik annak mérlegelésével, hogy miféle ismeretekkel és képességekkel rendelkeznek a benne való részvételre kizemelt állampolgárok – mintha pusztán igazságszolgáltató intézményről lenne szó. Igazság szerint az ilyen ember a kérdés legjelentéktelenebb részére irányítja figyelmét. Az esküdtszék mindenekelőtt politikai intézmény,

Amikor egy abszolút hatalmú fejedelem küldöttei által ítélezhet a büntettekről, a vádlott sorsa, mondhatni, előre meg van pecsételve. Viszont ha a nép akar mindenáron elítélni valakit, az esküdtszék összetétele és felelősséghiánya még mindig kedvező lehetőséget ad az ártatlanság védelmére.

melyet a népfelség érvényesülési módjának kell tekinteni: aki helyteleníti a népfelséget, az vesse el teljes egészében, aki pedig helyesli, az hozzá kapcsolatba az ezen elvet megalapozó összes többi törvényekkel. Az esküdtszék alkotja a nemzet ama részét, amelyik a törvények végrehajtásának biztosítására hivatott, miként a kamarák a nemzet azon részével azonosak, amelyiknek dolga a törvények alkotása; s ahhoz, hogy a társadalom szilárd és egységes módon kormányoztassék, az esküdtek listája a választókéval együtt kell hogy növekedjék vagy csökkenjen. Véleményem szerint mindig ennek a szempontnak kell lekötnie a törvényhozó fő figyelmét. Ami ezen kívül van, mellékes.

Olyannyira meg vagyok győződve arról, hogy az esküdtszék mindenekelőtt politikai intézmény, hogy még akkor is így ítélem meg, amikor polgári ügyekben ítélezik.

Ha a törvények nem támaszkodnak az erkölcsökre, mindig bizonytalanok; valamely nép tartós és ellenálló erejét az erkölcsök alkotják.

Amikor az esküdtszék csak büntetőügyekkel foglalkozik, a nép egyedi esetekben és esetlegesen látja cselekedni; hozzászokik, hogy meglegyen nélküle mindennapi életében, s úgy tekint rá, mint az igazságszolgáltatás egyik, nem pedig egyedüli eszközére.*

Midőn viszont az esküdtszék hatásköre kiterjed a polgári perekre is, tevékenysége szüntelenül szem előtt van: ilyenkor mindennemű érdeket érint, és mindenki őhozzá folyamodik. Ekképpen elhatol egészen a hétköznapi szokásokig, az emberi szellemet a maga formáihoz hajlítja, s végeredményben összeolvad magával az igazságosság eszméjével.

A büntetőügyekre korlátozott esküdtbíráskodás tehát mindig veszélyben van, ha viszont polgári ügyekben ítélezik,

* Ez annál is inkább igaz, mivel az esküdtszék csak bizonyos büntetőügyekben ítélezik.

szembe tud szegülni az idővel és az emberek erőfeszítéseivel. Ha oly könnyen el lehetett volna távolítani az esküdtszéket az angolok erkölcseitől, mint törvényeiktől, teljesen megszűnt volna a Tudorok uralma idején. Valójában tehát a polgári esküdtszék mentette meg a szabadságjogokat Angliában.

Bármily módon használják is fel az esküdtszéket, szükségképpen nagy hatással van a nemzeti jellemre; ám ez a hatás végtelenül megnő, ahogyan hatásköre kiterjed a polgári ügyekre.

Az esküdtszék, főleg a polgári esküdtszék, arra való, hogy minden állampolgárban kifejlessze a bírói szellem szokásainak egy részét; s éppen ezek a szokások készítik fel a népet arra, hogy szabadon éljen.

Minden osztályt áthat az ítélet iránti tisztelettel és a jog eszméjével. Szüntessük meg e két dolgot, s a függetlenség szeretete pusztító szenvedéllyé változik.

Megtanítja az embereket a méltányosság gyakorlására. Bárki, aki felebarátjáról ítélkezik, joggal gondol arra, hogy fölötte is ítélkezhetnek. Ez főleg a polgári esküdttbíráskodásra vonatkozik: szinte senki sem fél attól, hogy büntető eljárás tárgya lehet, viszont polgári pernek mindenki ki van téve.

Az esküdtszék minden embert arra tanít, hogy vállalja a felelősséget saját cselekedeteiért: férfias tulajdonság ez, nélküle nincs politikai erény.

Minden állampolgárt egyfajta magisztrátusi méltósággal ruház fel: hatására ki-ki átérzi, hogy kötelességei vannak a társadalom iránt, és hogy részesei a kormányzásnak. Kényszeríti az embereket, hogy mással is foglalkozzanak, ne csak saját ügyekkel; küzd az egyéni önzés ellen, mely rozsdaként marja a társadalmakat.

Az esküdtszék hihetetlen módon elősegíti a nép ítéletalkotásának formálását és természetes felvilágosultságának fokozását. Véleményem szerint ebben van legnagyobb előnye. Olyan, mint egy ingyenes, mindig nyitva álló népiskola, ahol minden

esküdtt megtanulja jogait, ahol naponta kapcsolatba kerül a felsőbb osztályok legműveltebb és legfelvilágosultabb tagjaival, ahol gyakorlati módon megismerheti a törvényeket, melyeket az ügyvédek erőfeszítései, a bírák tanácsai, sőt a peres felek szenvedélyei tesznek hozzáférhetővé elméje számára. Úgy vélem, az amerikaiak gyakorlati intelligenciáját és politikai józan eszét annak kell tulajdonítani, hogy oly sokáig éltek az esküdtszék gyakorlatával a polgári peres ügyekben.

Nem tudom, hasznos-e az esküdtszék a peres feleknek, de annyi bizonyos, hogy az ítélezők igen nagy hasznát látják. Úgy tekintem hát, mint a leghatékonyabb eszközök egyikét, mellyel a társadalom nevelheti a népet.

Amit eddig mondtam, minden nemzetre vonatkozik; ám most arról szólok, ami sajátosan jellemző az amerikaiakra és általában a demokratikus népekre.

Fentebb az állítottam, hogy a demokráciákban a jogászok, s köztük a magisztrátusok alkotják azt az egyedüli arisztokratikus testületet, amelyik képes mérsékelni a nép túlzásait. Ennek az arisztokráciának nincs semmiféle anyagi hatalma: konzervatív hatását csak az emberi szellemre fejti ki. Következésképp a polgári esküdtszék intézményében leli meg hatalmának fő forrását.

A büntető perekben, midőn a társadalom egy ember ellen harcol, az esküdtszék hajlamos a bíróban a társadalmi hatalom passzív eszközét látni és bizalmatlanul fogadni javaslatait. Ráadásul a büntető perek teljes egészükben egyszerű tényeken alapszanak, melyeket a józan ész könnyen meg tud ítélni. Ezen a területen a bíró és az esküdtt egyenlő egymással.

A polgári perekben más a helyzet: itt, a peres felek szenvedélyei közepette a bíró érdekek fölött álló döntnökként jelenik meg. Az esküdtek bizalommal tekintenek rá, és tisztelettel hallgatják, mert ezen a téren intelligenciája teljességgel fölébe kerekedik az övéknek. Ő tárja elébük a különböző érveket, melyekkel emlékezetüket fárasztották, ő vezeti őket kézen fog-

va a jogi procedúra tekervényei közt, ő irányítja figyelmüket a tényállásra és ő mondja meg nekik, mit kell válaszolniok jog szerint. A bírónak az esküdtekre gyakorolt hatása tehát szinte korlátlan.

Végül kell-e mondanom, miért hagynak hidegen azok az érvek, melyeket polgári ügyekben az esküdtek alkalmatlanságáról hangoztatnak?

A polgári perekben, legalábbis valahányszor nem tényszerű kérdésekben kell döntenie, az esküdtszék csupán egy bírósági testület látszatát ölti.

Az esküdtek kimondják a bíró által hozott ítéletet. Ezen ítéletet a társadalom tekintélyével ruházzák fel, melyet képviselnek, a bíró pedig az értelem és a törvény tekintélyét képviseli.¹⁰

Angliában és Amerikában a bírák olyan hatást gyakorolnak a büntető perek kimenetelére, amilyenre a francia bíró sohasem rendelkezett. Könnyen megérthetjük e különbség okát: az angol vagy amerikai magisztrátus a polgári ügyek területén már megalapozta tekintélyét, s ezután már csak használja egy másikon – korántsem ott tesz szert rá.

Vannak esetek – gyakran a legfontosabbak –, amelyekben az amerikai bírónak joga van egyedül ítélni.* Ilyenkor alkalmanként olyan helyzetbe kerül, amilyenben a francia bíró rendszerint van, ám erkölcsi tekintélye lényegesen nagyobb: az esküdtszéki tevékenységének emlékei tovább kísérik, s hangjának csaknem akkora a visszhangja, mint a társadaloménak, melyet az esküdtek képviselnek szervezetileg.

Befolyása egyébként messze túlterjed a törvényszékek falain: a magánélet szórakozása közepette, miként a politikai élet fáradozásai során, a közfórumokon, miként a törvényhozás helyiségeiben, az amerikai bíró szüntelenül maga körül tudja

* A szövetségi bírák csaknem mindig egyedül döntenek azokban a kérdésekben, amelyek közletről érintik az ország kormányzását.

az embereket, akik megszokták, hogy értelmi képességeit a sajátjuknál magasabb rendűnek tartásák; s a perek során már érvényesített hatalma megmutatkozik mindazok szellemi szokásain, sőt lelkén is, akik vele együtt hoztak ítéletet.

Az esküdtszék tehát, bár úgy tűnik, csorbítja a magisztrátusi kar jogait, valójában megalapozza annak hatalmát; nincs ország, ahol a bírók oly hatalommal bírnának, mint amelyekben a nép osztozik előjogaikon.

Az amerikai magisztrátusok főleg a polgári esküdtszék által juttatják el azt, amit én jogász-szellemnek neveztem, a társadalom legalsóbb régióiba is.

Így hát az esküdtszék a legenergikusabb eszköze annak, hogy a nép uralkodjék, s ugyanakkor a leghatékonyabban munkálkodik azon, hogy meg is tanítsa uralkodni.

Ama fő okok, amelyek a demokratikus köztársaság fenntartását segítik elő az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államokban demokratikus köztársaság van. E könyvnek az a fő célja, hogy megértesse e jelenség okait.

Ezen okok közt több is akad, amelyek mellett akaratom ellenére elhaladtam gondolatmenetem során, s amelyeket csak távolról említettem. Másokkal egyáltalán nem tudtam foglalkozni; amelyeket pedig részletesen tárgyalhattam, szinte a részletek halmaza alá temetve maradtak mögöttem.

Arra gondoltam hát, hogy mielőtt továbblépve a jövőről ejtenék szót, röviden össze kell foglalnom mindazokat az okokat, melyek a jelenre adnak magyarázatot.

Ebben az összefoglalás-félében rövid leszek, hiszen csak sommásan idézhetem az olvasó emlékezetébe mindazt, amit már ismer, ama tények közül pedig, melyek kifejtésére még nem nyíltott alkalmam, csupán a legfontosabbakat fogom kiválasztani.

Úgy gondoltam, az összes okok, melyek a demokratikus köztársaság fenntartását segítik elő az Egyesült Államokban, három lényegre vezethetők vissza:

az a sajátos és alkalmoszerű helyzet az első, melybe a Gondviselés az amerikaiakat helyezte:

a második a törvényekből fakad;

a harmadik a szokásokból és az erkölcsökből ered.

**A törvények inkább szolgálják a demokratikus köztársaság
fenntartását az Egyesült Államokban, mint a fizikai okok,
és az erkölcsök inkább, mint a törvények**

Amerika összes népei demokratikus társadalmi rendben élnek. – Ám a demokratikus intézmények csak az angol-amerikaiak között maradnak fenn. – A dél-amerikai spanyolok, akiknek a fizikai természet éppúgy kedvez, mint az amerikai angoloknak, nem bírják elviselni a demokratikus köztársaságot. – Ugyanez vonatkozik Mexikóra, mely elfogadta az Egyesült Államok alkotmányát. – A nyugaton élő amerikai angolok nehezebben tartják fenn, mint a keletiek. – E különbségek okai.

Mint mondtam, az Egyesült Államokban a demokratikus intézmények fenntartását a körülményeknek, a törvényeknek és az erkölcsöknek kell tulajdonítani.*

E három ok közül az európaiak többnyire csak az elsőt ismerik, és akkora jelentőséget tulajdonítanak neki, mellyel az nem bír.

Való igaz, az amerikai angolok magukkal vitték az Újvilágba a társadalmi rendek és feltételek egyenlőségét. Soha nem találkozott köztük senki sem alacsonyrendűekkel, sem nemesekkel; a születési előjogok mindig éppoly ismeretlenek voltak itten, mint a szakmai előítéletek. Mivel maga a társadalmi rend demokratikus volt, a demokrácia könnyen létrehozhatta uralmát.

Ám ez a körülmény nemcsak az Egyesült Államokra jellemző: csaknem az összes amerikai gyarmatokat egyenrangú em-

* Hadd idézzem az olvasó figyelmébe, hogy milyen értelemben használom az *erkölcsök* szót: mindazoknak az intellektuális és erkölcsi készségeknek az együttesét értem alatta, amelyekről az ember a társadalmi állapotban tanúságot tesz.

berek alapították, illetőleg olyanok, akik az ottlakás során váltak egyenlőkké. Az európaiak az Újvilág egyetlen részében sem tudtak arisztokráciát teremteni.

Mindazonáltal a demokratikus intézmények csak az Egyesült Államokban virágoznak.

Az amerikai Uniónak nincs ellensége, mellyel harcolnia kellene. Olyan magányos a sivatagok közepén, mint egy sziget az óceánban.

A természet azonban a dél-amerikai spanyolokat ugyanígy elkülönítette, ám elszigeteltségük ellenére hadseregeket tartanak fenn. Amikor nem volt idegen, egymással háborúztak. Egyedül az angol-amerikai demokráciának sikerült mind a mai napig békében maradnia.

Az Unió területe korlátlan teret nyújt az emberi aktivitás számára, s kifogyhatatlan táplálékot a szorgalomnak meg a munkának. A vagyon szeretete foglalja el itt az ambíció helyét, a jólét pedig kioltja a széthúzó szenvedélyeket.

Ám a világnak mely részén találunk termékenyebb sivatagokat, nagyobb folyókat, érintetlenebb és kimeríthetlenebb gazdagságot, mint Dél-Amerikában? S Dél-Amerika mégsem bírja elviselni a demokráciát. Ha a népek boldogságához elég lenne az, hogy miután a földkerekség egy zugába helyeztetek, kedvük szerint terjeszkedhetnek a lakatlan területeken, a dél-amerikai spanyoloknak nem kellene panaszkodniok sorsukra. És bár nem élveznek olyan boldogságot, mint az Egyesült Államok lakosai, legalább az európai népek irigyelhetik őket. Mindazonáltal nincsenek a földön nyomorultabbak a dél-amerikai nemzeteknél.

Így hát a fizikai okok nem idézhetnek elő hasonló következményeket a déli és az északi földrészen lakó amerikaiaknál, sőt az előbbieket szükségképp alábbvaló szinten maradnak, mint ami Európában látható, bár itt ez okok ellentétesen hatnak.

A fizikai okok tehát nem befolyásolják annyira a nemzetek sorsát, mint amennyire sokan hiszik.

Új-Angliában találkoztam olyan emberekkel, akik készek voltak elhagyni hazájukat, ahol jólétben élhettek volna, hogy szerencsét próbáljanak a pusztaságban. Nem messze innen Kanada francia lakossága szűk területen szorongott, pedig közeliek ugyanezen vad területek; az Egyesült Államok bevándorlója néhány munkanap béréből nagy területet szerezhet, a kanadainak oly drágán kell megfizetnie a földet, mintha Franciaországban lakna. Ekképp a természet, miközben az Újvilág magányának teszi ki az európaiakat, olyan javakat nyújt nekik, melyekkel nem mindig tudnak élni.

Más amerikai népeknél a jólét ugyanolyan feltételeit látom, mint az amerikai angoloknál, törvényeiket és erkölceiket leszámítva: ezek a népek nyomorultak. Az amerikai angolok törvényei és erkölcei okozzák kiváltképpen nagyságukat, s épp ez az, amit vizsgálni szándékozom.

Korántsem állítom, hogy az amerikai törvények mindenkifölött jók, s azt sem hiszem, hogy valamennyi demokratikus népre alkalmazhatók; sőt e törvények közt több is akad, amelyik még az Egyesült Államokban is veszélyesnek tűnik.

Holott az amerikaiak törvényhozása egészében véve tagadhatatlanul alkalmazkodott a nép szelleméhez, melyet kormányozni hivatott, és az ország természetéhez.

Az amerikai törvények tehát jók, s nagyban előmozdítják azt a sikert, amelyet Amerika a demokratikus kormányzásban elér, ám mégsem gondolom, hogy ennek fő oka. És bár úgy vélem, sokkal inkább meghatározzák az amerikaiak társadalmi boldogságát, mint az ország természeti viszonyai, jogosan hiszem, hogy nem érnek fel az erkölcsök befolyásával.

Az Egyesült Államok törvényhozásának legfontosabb részét kétségtől a szövetségi törvények teszik.

Mexikó, melynek földrajzi helyzete éppoly szerencsés, mint az angol-amerikai Unióé, átvette ugyanezeket a törvényeket, és mégsem tud hozzászokni a demokratikus kormányzáshoz.

Van tehát egy, a fizikai feltételektől és a törvényektől függet-

len ok, melynek következtében az Egyesült Államokat a demokrácia kormányozza.

De lássunk egy döntőbb bizonyítékot is. Az Unió területét benépesítő emberek legtöbbje egy vérből való. Egy nyelvet beszél, egyformán imádja Istent, egyazon anyagi okoknak van alávetve, és egyazon törvényeknek engedelmeskedik.

Honnan fakadnak hát a különbségek, melyek megfigyelhetők köztük?

Az Unió keleti részén a republikánus kormányzat miért erős és szabályos, s miért cselekszik lassú és érett megfontoltsággal? Mely ok nyomja rá minden tetteire a bölcsesség és tartósság bélyegét?

Ezzel szemben miért van az, hogy a nyugati államokban a társadalmi hatalom szinte ösztönszerűen, véletlenszerűen érvényesül?

A legkülönbözőbb ügyek intézését miért hatja át itt egyfajta rendezetlenség, szenvedély, sőt láz, ami nem jósol tartós jövőt?

Az amerikai angolokat most nem hasonlítom más népekhez, csupán egymáshoz viszonyítom, és azt keresem, miért nem hasonlítanak egymásra. S itt nem sokat érnek az ország természeti viszonyaiból és a törvények különbözőségéből merített összes érvek. Valami máshoz kell folyamodnom, s vajon hol találhatnám másutt e magyarázó okot, ha nem az erkölcsökben?

Az amerikai angolok a keleti országrészen gyakorolják leghosszabb ideje a demokratikus kormányzást, itt alakították ki azokat a szokásokat és eszméket, melyek leginkább kedveznek fennmaradásának. A demokrácia lassanként behatolt a szokásokba, a véleményekbe, a formákba, s a társadalmi élet részleteiben éppúgy megmutatkozik, mint a törvényekben. A nép irodalmi pallérozása és gyakorlati nevelése keleten hágott magasabb fokra, s a vallás itt vegyült össze leginkább a szabadsággal. Vajon e hajlamok, vélemények, szokások és hitek mi mások, mint amit az imént erkölcsöknek neveztem?

Nyugaton viszont ugyanezen előnyök egy része hibázik még. A nyugati államokban igen sok amerikai a vadonban született, s atyái civilizáltságát összekapcsolja a vad élet eszméivel és megszokásaival. Szenvedélyeik végletesebbek, valláserkölcsök gyengébb, nézeteik kevésbé kialakultak. Az emberek semmiféle ellenőrzést nem gyakorolnak embertársaikon, hisz alig ismerik egymást. A nyugati nemzetek bizonyos mértékig oly tapasztalatlanságról, túlzó szokásokról tesznek tanúságot, amelyek a születő népekre jellemzők. Mindazonáltal a nyugati társadalom a régi elemekből áll össze, csupán a vegyülés új.

Tehát különösképpen az erkölcsök teszik képessé az Egyesült Államokban élő amerikaiakat az összes amerikaiak közt egyedül arra, hogy elviseljék a demokrácia uralmát, s a különböző angol-amerikai demokráciák az erkölcsök jóvoltából mondhatók többé-kevésbé rendezetteknek és virágzóknak.

Európában gyakran eltúlozzák az ország földrajzi helyzetének hatását a demokratikus intézmények tartósságára. Túl nagy jelentőséget tulajdonítanak a törvényeknek, túl kicsit az erkölcsöknek. E három fő ok kétségkívül szabályozza és irányítja az amerikai demokráciát; ám ha sorrendet kellene köztük megállapítanom, azt mondanám, hogy a fizikai okok kevésbé játszanak közre mint a törvények, és a törvények összehasonlíthatatlanul kevésbé, mint az erkölcsök.

Meggyőződésem szerint a leghatékosabb helyzet és a legjobb törvények sem képesek fenntartani egy alkotmányt az erkölcsök ellenére, míg ez utóbbiak még a legkedvezőtlenebb körülményekből és a legrosszabb törvényekből is hasznot húzhatnak. Az erkölcsök fontossága olyan közismert igazság, amelyhez az elemzés és a tapasztalat egyformán és szüntelenül visszavezet: elmémben középponti helyet foglal el, s minden gondolatom feléje irányul.

E témához még csak egy hozzáfűznivalóm van.

Ha e művemben nem sikerült megéreztetnem az olvasóval, mily nagy fontosságot tulajdonítok törvényeik fenntartásában

az amerikaiak gyakori tapasztalatának, hajlamaiknak, nézeteiknek, egyszóval erkölcsöknek, akkor elvéttem az íráskor magam elé tűzött legfőbb célomat.

**A törvények és az erkölcsök elegendők-e ahhoz,
hogy fenntartsák a demokratikus intézményeket másutt is,
nemcsak Amerikában**

Ha az amerikai angolok Európába költöznének, kénytelenek lennének módosítani törvényeiket. – Különbséget kell tenni a demokratikus intézmények és az amerikai intézmények között. – Elképzelhetők jobb vagy legalábbis azoktól kevésbé eltérő demokratikus törvények, mint amilyeneket az amerikai demokrácia alkotott magának. – Amerika példája csupán azt bizonyítja, hogy a törvények és az erkölcsök segítségével igenis szabályozni lehet a demokráciát.

Mint mondtam, a demokratikus intézmények sikere az Egyesült Államokban sokkal inkább a törvényektől maguktól és az erkölcsöktől függ, mint az ország természeti viszonyaitól.

De következik-e ebből, hogy ugyanezen okok másutt is ily hatásosak lennének, s ha az ország nem helyettesítheti a törvényeket meg az erkölcsöket, akkor vajon a törvények és az erkölcsök a maguk részéről helyettesíthetik-e az országot?

Könnyen belátható, hogy itt hiányoznak az érvelésünk elemei: az Újvilágban más népek is vannak, nemcsak az amerikai angolok, e népeket mégis bízást összehasonlíthattam egymással, mivel egyforma anyagi okok hatnak rájuk.

Amerikán kívül azonban nincsenek olyan nemzetek, amelyek, bár meg vannak fosztva az amerikai angolok által élvezett fizikai előnyöktől, átvették volna ez utóbbiak törvényeit és erkölcsait.

Ily módon e témában nincs összehasonlítási alapunk, csak feltételezésekre szorítkozhatunk.

Először is, úgy vélem, gondosan különbséget kell tenni az Egyesült Államok intézményei és általában a demokratikus intézmények között.

Midőn Európa állapotára gondolok, nagy népeire, népes városaira, félelmetes hadseregeire, politikai bonyodalmaira, aligha hihetem, hogy az amerikai angolok, ha eszméikkel, vallásukkal, erkölcsikkel egyetemben a mi földünkre költöz-nének, törvényeik jelentős módosítása nélkül élhetnének itten.

Ám elképzelhető, hogy egy demokratikus nép más módon szervezett, mint az amerikai.

Végére is elképzelhetetlen-e egy olyan kormányzat, amely a többség tényleges akaratán alapul, de amelyben a többség az állam rendje és biztonsága kedvéért erőszakot tenne a rá jellemző természetes egalitárius ösztönökön, s hajlandó lenne egy családra vagy egy emberre ruházni a végrehajtó hatalom összes jogkörét? Nem lehetséges-e egy olyan demokratikus társadalom, ahol a nemzeti erők centralizáltabbak, mint az Egyesült Államokban, ahol a nép kevésbé közvetlen és kevésbé ellenáll-hatatlan hatást gyakorolna a közügyekre, és ahol mégis minden egyes állampolgár, bizonyos jogok birtokában, a maga területén, kivehetné részét a kormányzásból?

Az amerikai angoloknál látottak alapján úgy hiszem, hogy az efféle demokratikus intézmények, ha óvatosan vezetik be őket a társadalomba, ha lassanként alkalmazkodnak a szoká-sokhoz és fokozatosan összevegyülnek a nép nézeteivel, másutt is létezhetnének, nemcsak Amerikában.

Ha az Egyesült Államok törvényei az elképzelhető egyedüli demokratikus törvények lennének, vagy a létező legtökélete-sebbek, ebből, elismerem, arra lehetne következtetni, hogy az egyesült államokbeli törvények sikere nem vonja maga után általában a demokratikus törvények sikerét egy kedvezőtle-nebb természeti adottságú országban.

Ám mivel az amerikaiak törvényeit sok ponton tökéletlennek érzem és igen könnyen el tudok képzelni másokat, egy-egy ország sajátos természete korántsem bizonyítja szerintem, hogy ne arathatnának sikert a demokratikus intézmények egy olyan népnél, ahol bár a fizikai feltételek kedvezőtlenebbek, a törvények mindenesetre jobbak.

Ha az emberek Amerikában különböznének a másutt élők-től, ha társadalmi rendjük hatására azzal ellentétes hajlamaik és nézeteik támadnának, mint amelyek Európában ugyanezen társadalmi rend nyomán születnek, akkor az amerikai demokráciák sajátosságaiból nem lehetne következtetni a többi demokráciákra.

Ha az amerikaiak ugyanolyan hajlamokat mutatnának, mint az összes többi demokratikus népek, s ha ezek kellő mederbe terelése végett a törvényhozók az ország természeti adottságaira és a kedvező körülményekre hivatkoznának, akkor az Egyesült Államokban megfigyelhető prosperitást pusztán fizikai okoknak lehetne betudni, s ebből semmi sem következne azokra a népekre vonatkozóan, melyek követnék példáját, de nem rendelkeznek természeti előnyeivel.

A tények egyik feltevésünket sem igazolják.

Amerikában olyan szenvedélyekkel találkoztam, amelyek hasonlítanak az Európában tapasztalhatókhöz: némelyek az emberi szív természetéből fakadnak, némelyek pedig a társadalom demokratikus állapotából.

Ekképp megfigyelhettem az Egyesült Államokban azt az érzelmi nyugtalanságot, mely természetes sajátossága az embereknek, ha többé-kevésbé egyenlő feltételek közt ki-ki azonos lehetőségeket lát megnyilni maga előtt. Megtapasztaltam az irigység demokratikus érzeményének ezernyi megnyilvánulását. Megállapítottam, hogy ügyei intézésében a nép gyakran nagyfokú önteltségről és tudatlanságról tesz tanúságot, amiből arra következtettem, hogy Amerikában az emberek, miként

nálunk, ugyanazoknak a tökéletlenségeknek és nyomorúságoknak vannak kitéve.

Ám figyelmesen szemügyre véve a társadalom állapotát, könnyen felfedezhettem, hogy az amerikaiak nagy és eredményes erőfeszítéseket tettek az emberi szív ezen gyöngeségeinek leküzdésére és a demokrácia természetes hibáinak kijavítására.

Különböző községi törvényeik megannyi akadálnak tűntek szememben, melyek szűk mederben tartották a polgárok nyugtalan becsvágyát, és a község hasznára fordították az államra nézve különben igen veszélyes demokratikus ösztönöket. Az amerikai törvényhozóknak kétségkívül sikerült szembefordítaniok a jog eszméjét az irigység érzésével, a vallási erkölcs mozdulatlanságát a politikai élet szüntelen mozgásával, a nép tapasztalatát elméleti tudatlanságával és az ügyek intézésében való jártasságát vágyai szertelenségével.

Az amerikaiak tehát nem hagytakoztak országuk természetére, hogy leküzdhessék az alkotmányukból és politikai törvényeikből fakadó veszélyeket. Az összes demokratikus népekre jellemző bajokra olyan orvosszereket találtak, amelyek mindaddig csak nekik jutottak eszükbe; s bár elsőnek próbálták ki őket, sikerrel jártak.

Az amerikaiak erkölcsi és törvényei nem az egyedüliek, amelyek megfelelnek a demokratikus népeknek, de ők bizonyították be elsőként, hogy nem kell kétségbeesni: a demokrácia dolgai elrendezhetők a törvények és az erkölcsök segítségével.

Ha más népek kölcsönvennék Amerikától ezt az általános és termékeny eszmét, s megpróbálnák felkészíteni magukat – anélkül, hogy utánoznák az amerikaiakat ez eszme sajátos alkalmazásában – a Gondviselés által manapság az emberekre kényszerített társadalmi rend elfogadására, ily módon igyekezőn elkerülni a fenyegető zsarnokságot vagy anarchiát, akkor mely alapon hihetjük, hogy szükségképpen kudarcot fognak vallani?

A demokrácia megszervezése és berendezése a keresztények

közt korunk nagy politikai problémája. Az amerikaiak kétségkívül nem oldják meg e problémát, viszont hasznos segítséget nyújtanak azoknak, akik megoldásán fáradoznak.

Az előbbiek fontossága Európára nézve

Könnyen belátható, miért szántam rá magam az előbbiekben ismertetett vizsgálódásokra. A kérdés, melyet fölvettem, nemcsak az Egyesült Államokat érdekli, hanem az egész világot, nemcsak egy nemzetet, hanem minden embert.

Ha a demokratikus társadalmi berendezkedésű népek csak a pusztaságokban lakva maradhatnának szabadok, kétségbe kellene esnünk az emberi faj jövődő sorsát illetően, mivel az emberek gyorsan haladnak a demokrácia felé, a pusztaságok pedig benépesülnek.

Ha igaz, hogy a törvények és az erkölcsök nem képesek fenntartani a demokratikus intézményeket, mi más menedékük marad a nemzeteknek, mint egy ember zsarnoksága?

Jól tudom, manapság sok becsületes ember akad, akiket nem rémít el ez a jövő, s akik a szabadságba belefáradva viharaitól távol szeretnének megpihenni.

Ám rosszul ismerik a kikötőt, amely felé tartanak. Emlékeikre hagyatkozva aszerint ítélik meg az abszolút hatalmat, ami hajdanán volt, s nem aszerint, amivé manapság válhatik.

Ha az abszolút hatalom újra lábra kapna Európa demokratikus népei közt, kétségkívül új formát öltene, s atyáink által nem ismert mezben mutatkoznék.

Volt idő Európában, amikor a törvény, valamint a nép beleegyezése szinte korlátlan hatalommal ruházta fel a királyokat. Ám ők szinte sohasem éltek vele.

Nem is említem a nemesség követeléseit, a királyi udvarok tekintélyét, a korporációk jogait, a tartományi privilégiumokat, melyek mind csökkentették az uralkodói tekintély érvé-

nyesülését, s a nemzetben ébren tartották az ellenállás szellemét.

Függetlenül e politikai intézményektől, amelyek bár sokszor csorbították az egyének szabadságát, mégiscsak táplálták a szabadság szeretetét a lelkekben, és amelyek haszna e vonatkozásban könnyen belátható, maguk a nézetek és az erkölcsök emeltek a királyi hatalom köré kevésbé ismert, de nem kevésbé hatalmas gátakat.

A vallás, az alattvalók szeretete, a fejedelem jósága, a becsület, s családi szellem, a tartományi előítéletek, a szokások és a közvélemény együttesen korlátozták a királyok hatalmát, s tekintélyüket láthatatlan körbe zárták.

A népek alkotmánya és berendezkedése ekkoriban despotikus volt, erkölcsök azonban szabadok. A fejedelmeknek a joguk megvolt rá, hogy bármit tegyenek, a lehetőségük és az óhajuk azonban nem.

Vajon mi maradt mára azokból a kötelékekből, melyek hajdan gúzsba kötötték a zsarnokságot?

A vallás elvesztette hatalmát a lelkek fölött, s így kidőlt az a jelzőoszlop, mely elválasztja a jót a rossztól: az erkölcs világában minden kétségesnek és bizonytalanoknak tűnik, a királyok s népek egyaránt tapogatóznak, és senki meg nem mondhatja, hol húzódnak a zsarnokság meg a szabadság természetes választóvonalai.

Hosszan tartó forradalmak rombolták le örökre az államfőket környező tiszteletet. Most, hogy a közbecsülés súlya immár nem nehezedik rájuk, a fejedelmek aggálytalanul átadhatják magukat a hatalom részegítő mámorának.

Midőn a királyok látják, hogy a népek szíve feléjük fordul, kegyesek és jóságosak, mert erősnek érzik magukat, kímélik alattvalóik szeretetét, mert az alattvalók szeretete a trón támasza. Ilyenkor a fejedelmet és a népet az érzelem szálai kapcsolják össze, ami a társadalomban a családi élet melegét idézi fel. Az alattvalók, bár zúgolódnak az uralkodó ellen, nem akarják

elveszíteni jóindulatát, az uralkodó pedig könnyű kezet emel rájuk, ahogy az atya bünteti gyermekeit.

De amikor a királyság tekintélye már lehanyatlott a forradalmi zűrzavar hatására, amikor a trónon egymást követő királyok a *jog* gyengeségét és a *tények* szigorát tették nyilvánvalóvá a népek számára, többé senki sem tekinti az uralkodót az állam atyjának, hanem mindenki az urat látja benne. Ha gyöngé, megvetik, ha erős, gyűlölik. Ő maga telve van haraggal és rettegéssel, idegennek érzi magát országában, s mint legyőzöttekkel bánik alattvalóival.

Amíg a tartományok és városok a közös hazában megannyi külön nemzetet alkottak, mindegyikben élt az a sajátos szellem, mely szembeszegült a szolgaság általános érzésével; ma azonban egyazon birodalom különböző részei már elveszítették kiváltságaikat, szokásaikat, előítéleteiket, sőt emlékeiket és nevüket is, s hozzászoktak, hogy egyazon törvényeknek engedelmeskedjenek, így aztán semmivel sem nehezebb együttesen elnyomni őket, mint külön-külön szolgaságba vetni.

Mindaddig, amíg a nemesség élvezte hatalmát, sőt még jóval azután is, hogy elveszítette, az arisztokrata becsület rendkívüli erőt kölcsönzött az egyének ellenállásának.

Oly férfiak éltek akkor, akik tehetetlenségük ellenére még nagyra tartották egyéni értékeiket, s magányosan is szembe mertek szegülni a közéleti hatalommal.

Ma már azonban az összes osztályok összemosódnak, az egyén mindinkább elvész a tömegben, s könnyen beleolvad az általános sötétségbe; ma már a monarchikus becsület csaknem elveszítette tekintélyét, s nem lépett helyébe az erény, az emberek pedig semmi sem emeli fölébe önmaguknak – ki mondhatja meg hát, hol ér véget a hatalom követelése, és kezdődik a gyengeség meghunyászkodása?

Amíg tartott a családi szellem, a zsarnokság ellen küzdő ember sohasem állt egyedül: körülvették kliensei, származása jogán szerzett barátai, családjának és háznépének tagjai. E tá-

masz híján pedig még mindig úgy érezhette, hogy segítik ősei és lelkesítik leszármazottai. De hol van hely a családi összetartás szellemének, amikor szétaprózódnak az ősi birtokok, s amikor röpke évek leforgása alatt összevegyülnek a családok és nemzetségek?

Mekkora ereje marad a szokásoknak egy olyan népben, mely teljes egészében megváltoztatta, és azóta is szüntelenül változtatja arculatát, ahol minden zsarnoki tettetnek van már előzménye, ahol az összes bűnökre van már példa, ahol semmi sem elég régi ahhoz, hogy ne merjék tönkretenni, és semmi sem elég új, hogy meg ne próbálkozzanak vele?

Miféle ellenállást tanúsítanak az erkölcsök, melyek már annyiszor megalkudtak?

Mit tehet maga a közvélemény, amikor nincs *húsz* ember, akit közös kötelék fűzne egybe? amikor nincs sem egy férfi, sem egy család, sem testület, sem osztály, sem szabad társulás, amelyik képviselhetné és cselekvésre készíthetné ezt a közvéleményt? amikor az egyformán tehetetlen, egyformán szegény, egyformán elszigetelt állampolgárok csak egyéni gyengeségüket szegezhetik szembe a kormány szervezett erejével?

Franciaország krónikáiban semmi hasonlót nem olvashatunk ahhoz, ami ez esetben következne be minálunk. Inkább az ókori emlékekhez kellene folyamodnunk, a római zsarnokság szörnyű évszázadaihoz, amikor a törvényekből száműzött szabadság az erkölcsök romlása, az emlékek pusztulása, a szokások kiveszése, a nézetek megingása láttán sehol nem találhatott magának menedéket; amikor semmi sem védelmezte a polgárokat, s a polgárok sem védték meg saját magukat; amikor a népek csúfot űztek az emberi természetből, a fejedelmek pedig inkább az ég kegyelmét kockáztatták, mint alattvalóik türelmét.

Ugyancsak vakok mindazok, akik azt hiszik, feléleszthetik IV. Henrik vagy XIV. Lajos monarchiáját. Látván, máris milyen állapotba jutott több európai nemzet és merrefelé tarta-

nak az összes többiek, a magam részéről hajlamos vagyok azt hinni, hogy hamarosan vagy csak a szabadság számára lesz hely közöttük, vagy a cézároknak zsarnoksága számára.

Vajon nem érdemli-e meg mindez, hogy gondoljunk rá? Ha az embereknek valóban el kell jutniuk addig a pontig, amikor valamennyiüket vagy szabaddá teszik, vagy rabszolgává, vagy egyenjogúvá, vagy jogfosztottá; ha a társadalmak irányítói az elé az alternatíva elé kerülnek, hogy vagy fokozatosan a maguk szintjére emelik a tömeget, vagy minden állampolgárt az embe-riség szintje alá süllyesztenek – akkor mindez nem lesz-e ele-gendő jó néhány kétely leküzdésére, sok lelkiismeret megnyug-tatására és az emberek meggyőzésére, hogy könnyű szívvel nagy áldozatokat hozzanak?

Ez esetben a demokratikus intézmények és erkölcsök foko-zatos fejlődését nem úgy kell tekinteni, mint a legjobb, hanem mint az egyedüli eszközt szabadságunk megőrzésének. S ha már valaki nem szíveli a demokratikus kormányzást, nem lesz-e hajlandó mégis elfogadni mint olyan modellt, amely a legalkalmasabb és a legbecsületesebb módon állítható szembe a társadalom jelen bajaival?

Nehéz dolog azt elérni, hogy a nép részt vegyen a kormány-zásban, de még nehezebb kellő tapasztalatokkal felvértezni és olyan érzelmekkel eltölteni, melyekre szüksége van a jó kor-mányzáshoz.

A demokrácia akarata változó, ügynökei durvák, törvényei tökéletlenek – mindezt elismerem. Ha igaz, hogy hamarosan nem lesz semmiféle átmenet a demokrácia uralma és egy sze-mély igája között, vajon nem az előbbi felé kell-e törekednünk, mint önként alávetnünk magunkat az utóbbinak? s ha végül bekövetkezik a teljes egyenlőség, nem jobb-e, ha a szabadság hoz minket egy szintre, mint egy zsarnok akarata?

Akik e könyv elolvasása után netalán úgy vélik, hogy meg-írásakor az angol-amerikai erkölcsöket és törvényeket akar-tam utánoztatni mindazokkal a népekkel, amelyek demokrati-

kus társadalmi rendben élnek, ugyancsak súlyos hibát követnek el: a formához ragaszkodnak, figyelmen kívül hagyva gondolataim igazi lényegét. Mert célom az volt, hogy Amerika példáján megmutassam: a törvények és főleg az erkölcsök igenis lehetővé teszik egy demokratikus nép számára, hogy szabad maradjon. Különben korántsem hiszem, hogy követnünk kellene az amerikai demokrácia példáját és utánoznunk a céljai elérésére latba vetett eszközeit, mivel jól tudom, milyen hatást gyakorolnak a politikai berendezkedésre egy-egy ország természete és múltbeli eseményei, s nagy szerencsétlenségnek tartanám az emberi nemre nézve, ha a szabadság mindenütt egyforma módon valósulna meg.

Úgy gondolom mégis, ha nem sikerülne apránként bevezetni és végül megszilárdítani nálunk a demokratikus intézményeket, s ha nem plántálnánk bele minden állampolgárba azokat az eszméket és érzelmeket, melyek előbb felkészítik őket a szabadságra, majd lehetővé teszik számukra gyakorlását, mindaddig nem lehet független senki, sem a polgár, sem a nemes, sem a szegény, sem a gazdag, hanem mindenkire egyforma zsarnokság nehezednék. Előre látom: ha idővel nem sikerül megalapozni minálunk a többség békés uralmát, előbb-utóbb ránk szakad egyetlen személy *korlátlan* hatalma.

Néhány gondolat az Egyesült Államok területén lakó három faj jelenlegi helyzetéről és valószínű jövőjéről

A fő feladatot, amelyre vállalkoztam, teljesítettem: bemutattam – legalábbis amennyire tellett tőlem – az amerikai demokrácia törvényeit, megismertettem szokásait. Itt abba is hagyhatnám, de az olvasó esetleg úgy érezné, hogy nem elégítettem ki várakozását.

Amerikában nemcsak egy hatalmas és tökéletes demokráciát találunk: az Újvilág lakóit több szempontból is vizsgálódás tárgyává lehet tenni.

Művem során témám gyakran késztetett arra, hogy indiánokról és négerekről beszéljek, de sohasem volt alkalmam bemutatni: milyen helyzetben van e két faj abban a demokratikus országban, amelynek leírásával foglalkoztam. Elmondtam, milyen szellemben, milyen törvények alapján alakult meg az angol származású amerikaiak konföderációja, de csak futólag és igen vázlatosan utalhattam azokra a veszedelmekre, amelyek ezt a konföderációt fenyegetik, és azt sem fejthettem ki részletesen, hogy – törvényeitől és szokásaitól függetlenül – milyen esélyei vannak a fennmaradásra. Az egyesült köztársaságokról szólva nem kockáztattam meg semmilyen feltevést a köztársasági formák maradandóságára nézve az Újvilágban, s noha gyakran céloztam az Unióban uralkodó szerepet játszó kereskedelmi tevékenységre, nem foglalkozhattam az amerikaiaknak mint kereskedő népnek a jövőjével.

E témák érintik ugyan tárgyat, de nem tartoznak szorosan hozzá; amerikai témák, de nem a demokráciával kapcsolatosak, márpedig én elsősorban a demokrácia képét akartam megrajzolni. Eddig tehát kénytelen voltam mellőzni e kérdéseket, művem végén azonban vissza kell térnem rájuk.

Az a terület, amelyet az amerikai Unió jelenleg elfoglal, illetve magáénak tart, az Atlanti-óceántól a Csendes-óceán partjáig nyúlik. Határai tehát keleten és nyugaton magának a kontinensnek a határai; délen majdnem a trópusi vidékekig terjed, felfelé pedig az északi jeges vidékekig.

Az ezen a térségen szétszórt emberek nem egyazon népcsalád leszármazottai, mint az európaiak. Már az első pillantásra három, természetből fogva különböző – és majdnem azt mondhatnám: ellenséges – faj fedezhető fel köztük. Civilizáltsági fokuk, törvényeik, eredetük, valamint külsejük szinte áthághatatlan gátakat emelt közéjük; a véletlen egyazon földre hozta össze őket, de a három fajt csak összekeverni tudta, egybeolvasztani nem: mindegyik külön-külön teljesíti be sorsát.

E nagyon különböző fajok közül elsősorban a legintelligensebb, legerősebb, legerencsésebb vonja magára a figyelmet: a fehér, az európai, a *par excellence* Ember; alatta áll a néger és az indián.

E két szerencsétlen fajban nincs semmi közös: se származásukban, se külsejükben, se nyelvükben, se szokásaikban; csak balsorsuk hasonló. Mindkettő egyformán alárendelt helyzetben van az országban, ahol lakik; mindkettő zsarnokság alatt szenved, s noha bajaik nem ugyanazok, okolni ugyanazokat okolhatják miattuk.

Látva, mi történik a világban, nem mondhatjuk-e vajon, hogy az európai ember a más fajokhoz tartozók számára ugyanazt jelenti, mint maga az ember az állatok számára?

A saját hasznára szolgálivá teszi, és ha nem tudja megtörni, elpusztítja őket.

Az elnyomás az afrikaiak leszármazottait egyúttal szinte minden emberi előjogtól megfosztotta! Az Egyesült Államokban élő néger már a hazájára sem emlékszik; nem hallja a nyelvet, amelyet ősei beszéltek, megtagadta vallásukat és elfelejtette szokásaikat. Vagyis már nem afrikai, de az európaiak kiváltságaira sem szerzett semmilyen jogot; elakadt két társadalom, elszigetelődött két nép között; az egyik eladta, a másik visszautasította; az egész világon egyedül csak gazdája tűzhegye mellett érzi félig-meddig, hogy otthon van valahol.

A négernek nincs családja; a nőben csak olyan valakit láthat, aki ideiglenesen osztozik vele érzéki örömeiben; s gyermekei, mihamar meg születnek, egyenrangú sorstársai.

Vajon Isten jótéteményének vagy haragja végső csapásának nevezzem azt a lelkiállapotot, amelyben az ember a legnagyobb bajok iránt is érzéketlenné válik, sőt: néha szinte perverz módon vonzódik szerencsétlensége okozójához?

A bajoknak ilyen feneketlen mélyére merült néger alig érzékeli szerencsétlenségét; az erőszak rabszolgasorba vetette, s a tartós szolgaság rabszolgához illő gondolatokkal és vágyakkal töltötte el; zsarnokait inkább csodálja, mint gyűlöli, s örömét és büszkeségét leli elnyomói szolgai utánzásában.

Értelmi képességei lesüllyedtek lelkülete színvonalára.

A néger, mihamar megszületik, azonnal rabszolgasorba lép. Mi több: néha már anyja hasában megvásárolják, s hogy úgy mondjam, már születése előtt megkezdí a rabszolgalétet.

Nincsenek se vágyai, se örömei, önmaga számára fölösleges, s már első élettapasztalataiból megtanulja, hogy másvalakinek a tulajdona, s annak az érdeke, hogy vigyázzon az életére; rájön, hogy önnön sorsával nem neki kell törődnie; még a gondolkodás képességét is a Gondviselés fölösleges adományának érzi, s békésen élvezzi az alárendeltségével járó előnyöket.

Ha felszabadul, függetlenségét sokszor nehezebb bilincsnak érzi, mint a rabszolgaságot; élete során ugyanis mindennek megtanult engedelmeskedni, csak az eszének nem, s ha az esze válik egyedüli kalauzává, képtelen megérteni, mit diktál az neki. Ezernyi eddig nem ismert kívánság ostromolja, és sem kellő tapasztalata, sem ereje nincs, hogy ellenálljon nekik: ezek olyan gazdák, amelyekkel meg kellene küzdenie, s ő csak behódolni és engedelmeskedni tanult meg. Vagyis olyan fokára jutott a szerencsétlenségnek, hogy a szolgaság elállatiasítja, s a szabadságba belepusztul.

Az elnyomásnak az indián fajokra gyakorolt hatása semmivel sem kisebb, de a következményei mások.

Mielőtt a fehér emberek az Újvilágba érkeztek, Észak-Amerika lakói háborítatlanul éltek az erdőkben. A vad életmóddal járó megszokott viszontagságoknak kiszolgáltatva ugyanolyan bűneik és erényeik voltak, mint minden civilizálatlan népnek. Mikor az európaiak szétszórták és lakatlan területekre űzték az indián törzseket, leírhatatlan szenvedésekkel teli nomád, kóborló életre ítélték őket.

A vad népeket csak ösztöneik és szokásaik irányítják.

Amikor az európaiak zsarnoksága meggyöngítette Észak-Amerika indiánjaiban a szülőföldjükhöz való ragaszkodás érzését, szétszórta családjukat, homályba borította hagyományaikat, széttépte emlékeik láncát, megváltoztatta valamennyi szokásukat és mértéken felül megnövelte igényeiket, féktelenebbé és civilizálatlanabbá tette őket, mint előzőleg voltak. E népek erkölcsi és fizikai állapota folytonosan romlott, s amilyen mértékben egyre szerencsétlenebbek, ugyanolyan mértékben egyre barbárabbak is lettek. Ennek ellenére az európaiaknak nem sikerült teljesen átalakítani az indiánok jellemét: elpusztítani volt erejük őket, de civilizálni és behódolásra kényszeríteni soha.

A négerek a legteljesebb szolgaságban élnek, az indiánok a legteljesebb szabadságban. A rabszolgaság semmivel sem gya-

korol végzetesebb hatást az előbbiekre, mint a függetlenség az utóbbiakra.

A néger még önnön személyének tulajdonjogát is elvesztette, s az életével se rendelkezhetik szabadon anélkül, hogy az ne lenne valami tolvajlásféle.

Ezzel szemben a vadember a maga ura, mihelyt cselekvőképes. Szülői tekintélyt jóformán nem ismer; a hozzá hasonlók akaratahoz sohasem alkalmazkodott, senki sem tanította meg arra, hogy mi a különbség az önkéntes engedelmeskedés és a szégyenteljes behódolás közt, s még a „törvény” szót sem ismeri. Az ő esetében a „szabadnak lenni” annyi, mint kibújni jóformán minden társadalmi kötelék alól. E barbár függetlenségben jól érzi magát, és inkább elpusztul, semhogy egy parányi részecskéjét is feláldozza. Az ilyen emberre a civilizáció nem sokat tud hatni.

A néger tömérdek hiábavaló erőfeszítést tesz, hogy beférközhessen egy társadalomba, amelyik visszautasítja: alkalmazkodik elnyomói ízléséhez; magáévá teszi nézeteiket és utánozza őket, mert mindenáron szeretne összeolvadni velük. Amióta él, mindig azt mondták neki, hogy az ő fajtája alacsonyabb rendű a fehérekénél, s mivel ezt habozás nélkül elhiszi, szégyenli magát. Minden vonásával elárulja, hogy rabszolga, s ha tehetné, boldogan megtagadná egész lényét.

Ezzel szemben az indián képzelete teljesen el van telve származásának állítólagos előkelőségével. E büszkeség-szülte álomvilágban él és hal meg. Esze ágában sincs a mi szokásainkhoz alkalmazkodni, barbárságához mint fájának megkülönböztető jegyéhez ragaszkodik, s talán nem is annyira azért utasítja el magától a civilizációt, mert gyűlöli azt, hanem félelmében, hogy hasonlítani fog az európaiakhoz.*

* Az észak-amerikai bennszülöttek olyan hajthatatlanul ragaszkodnak nézeteikhez és legjelentéktelenebb szokásaikhoz, amire nincs példa a történelemben. Észak-Amerika vándorló törzsei több mint

A mi tökéletes iparunkkal csak a vadon erőforrásait, taktikánkkal csak fegyelmezetlen bátorságát, jól átgondolt terveinkkel csak vad természetének spontán ösztöneit tudja szembeállítani. Az egyenlőtlen küzdelemben elbukik.

A néger szeretne keveredni az európaiakkal, de nincs rá módja. Az indiánnak bizonyos mértékig talán sikerülne keverednie, de nem hajlandó meg se próbálni. Szolgalelkűsége az egyiket rabszolgaságra, gögje a másikat pusztulásra kárhoztatja.

Emlékszem, hogy amikor az Alabama államot még mindig elborító őserdőkben barangoltam, egy alkalommal az egyik első telepes kunyhójára bukkantam. Nem akartam betolakodni az amerikai otthonába, inkább egy patak partján pihentem le egy kicsit, amely a kunyhótól nem messze, az erdőben csör-

két évszázada naponként érintkeznek a fehér fajjal, mégsem vették át annak úgyszólván egyetlen nézetét vagy szokását sem. Az európaiak mégis igen nagy hatást gyakoroltak a vadakra. Még féktelenebbé tették az indiánok természetét, de európaiabbá semmivel sem.

Amikor 1831 nyarán a Michigan-tó túlsó partján, egy Green Bay nevű helységben tartózkodtam – határváros az Egyesült Államok és az északnyugaton élő indiánok között –, megismerkedtem egy amerikai tiszttel, H. Őrnaggyal, aki egy alkalommal – miután sokat beszélt az indiánok hajthatatlan természetéről – a következő esetet mesélte el: „Ismertem egyszer egy indián fiatalembert, aki egy új-angliai kollégiumban nevelkedett. Szép eredményeket ért el, és külsőre teljesen civilizáltnak látszó ember lett belőle. Amikor 1810-ben kitört a háború köztünk és az angolok között, megint találkoztam ezzel a fiatalemberrel; a mi seregünkben szolgált, törzse harcosainak élén. Az amerikaiak csak azzal a feltétellel vettek fel maguk közé indiánokat, ha tartózkodnak a borzasztó szokástól, hogy megskalpolják a legyőzötteket. A . . .-i ütközet estéjén O. . . a mi tábornokunk mellé ült le. Megkérdeztem, mi történt vele a nap folyamán. Elmesélte, egyre jobban belemelegedett hőstettei felidézésébe, s a végén kigombolta a zubbonyát és így szólt: – Idenézzen, de nehogy eláruljon! – És – tette hozzá H. őrnagy – a teste meg az inge közt megpillantottam egy angol katona még mindig vértől csöpögő fejbőrét, hajastul.”

gedezett. Mialatt ott üldögéltem, arra jött egy indián nő (a creek törzs területének közelében voltunk), egy öt-hatéves fehér kislányt vezetett kézen fogva; úgy gondoltam, hogy a telepes kisleánya lehet. Egy néger nő követte őket. Az indián nő öltözeke primitív módon fényűző volt: fémkarikák lógtak az orrában meg a fülében, üveggyöngyökkel ékes haja szabadon omlott a vállára, és láttam, hogy nem férjes asszony, mert még a nyakában lógott az a kagylófüzér, amelyet a szűz lányok a nászágyon szoktak letenni. A néger nő európai ruhadarabokat viselt, majdnem rongyokban lógtak rajta.

Mindhárman letelepedtek a patak partján, az indián lány karjába vette a gyereket és olyan szeretettel becézgette, amelyet csak egy anyának diktálhat a szíve, a néger nő meg mindenféle ártatlan mesterkedéssel próbálta magára vonni a fehér kislány figyelmét. A gyerek legapróbb mozdulatai is olyan felsőbbrendűségi tudatról tanúskodtak, hogy az már feltűnően éles ellenétben állt törékeny természetével és korával. Mondhatni, valamiféle leereszkedéssel fogadta az őt kísérő két nő kedveskedéseit.

A néger nő úrnője előtt kuporgott, igyekezett ellesni minden óhaját, s látszott rajta, hogy a szinte anyai vonзалom és a szolgálai félenkség közt hányódik, míg az indián nő arcán még túláradó gyöngédségében is fesztelen, gőgös, szinte kegyetlen kifejezés tükröződött.

Közelebb húzódtam és némán figyeltem a jelenetet; kíváncsiságom kétségkívül nem tetszett az indián nőnek, mert hirtelen felállt, elég gorombán ellökte magától a gyermeket, dühös pillantást vetett rám, és eltűnt a sűrűben.

Azon a vidéken gyakran volt alkalmam együtt látni az Észak-Amerikát benépesítő három fajhoz tartozó embereket, számtalan különböző jelből megállapítottam már a fehérek uralkodó szerepét; az imént leírt jelenetben mégis volt valami fölöttébb megható: a szeretet köteléke egyesítette itt az elnyomottakat az elnyomókkal, s a természet igyekezete, hogy köze-

lebb hozza őket egymáshoz, még szembetűnőbbé tette a mérhetetlen távolságot, amely az előítéletek és a törvények folytán keletkezett köztük.

Az Unió birtokában levő területen lakó indián törzsek jelenlegi helyzete és valószínű jövője

A bennszülött fajok fokozatos eltűnése. – Hogyan megy végbe ez a folyamat? – Az indiánok kényszervándorlásával járó szenvedések. – Észak-Amerika vadembereinek csak két lehetőségük lett volna arra, hogy megmeneküljenek a pusztulástól: a háború vagy a civilizálódás. – Háborút már nem tudnak indítani. – Miért nem akartak civilizálódni, amikor még módjuk lett volna rá, és miért nem tudnak most, amikor már akarnának? – A creek- és a cherokee-indiánok példája. – Az egyes államok politikája ezekkel az indiánokkal szemben. A szövetségi Kormány politikája.

Azok az indián törzsek, amelyek valamikor Új-Anglia területén laktak – a narragansettek, a mohikánok, a pequotok – ma már egytől egyig csak az emberek emlékezetében élnek; a lenapék, akik százötven esztendeje Pennt fogadták a Delaware partján, napjainkra eltűntek. Az utolsó irokézekkel még találkoztam: alamizsnát koldultak. A felsorolt törzsek valamikor egészen a tengerpartig laktak az országot; jelenleg több mint száz mérföldre be kell hatolni a kontinens belsejébe, ha indiánnal akar találkozni az ember. De ezek a vademberek nemcsak visszahúzódtak, hanem ki is pusztultak.* S amilyen mértékben hátrálnak és pusztulnak a bennszülöttek, olyan mértékben foglalja el a helyüket egy szüntelenül szaporodó hatalmas nép.

* A tizenhárom alapító államban már csak 6373 indián él. (Lásd *Legislative Documents*. XX. Kongresszus, N° 117. 20. o.)

A nemzetek életében még sose volt tapasztalható ilyen csodálatos fejlődés, de ilyen gyors pusztulás sem.

Hogy ez a pusztulás hogyan megy végbe, könnyű bemutatni.

Amikor még egyedül csak az indiánok lakták az őserdőket, ahonnan azóta száműzték őket, kis igényűek voltak. Fegyvereiket maguk készítették, nem volt más italuk, csak a folyók vize, s öltözkük azoknak az állatoknak a bőréből készült, amelyeknek a húsa eledelükül szolgált.

Észak-Amerikai bennszülöttjeivel az európaiak ismertették meg a tűzfegyvereket, a vasat és a pálinkát; az európaiak vették rá őket, hogy primitív ruhadarabjaikat – amelyek addig kielégítették pallérozatlan ízlésüket – cseréljék fel a mi szöveteinkkel. Az indiánok új ízlést tanultak, de azt már nem tanulták meg, hogy ezt milyen módon elégíthetik ki, kénytelenek voltak hát a fehérek iparához folyamodni. Azokért a javakért, amelyeket ő maga nem volt képes előállítani, a vadember nem tudott cserébe semmit felkínálni, csak a pompás prémeket, amelyekben akkor még bővelkedtek az erdői. Ettől fogva már nemcsak azért volt kénytelen vadászni, hogy saját igényeit kielégítse: ki kellett elégítenie Európa léha passzióit is. Már nemcsak táplálékszerzés céljából vette űzőbe az erdők vadjait, hanem azért is, hogy megszerezze azokat az egyedüli cseretárgyakat, amelyeket nekünk felkínálhatott.*

* Monsieur Clark és Monsieur Cassa a következőket írták 1829. február 4-én a Kongresszus elé terjesztett jelentésükben (23. o.):

„Az az idő már régen elmúlt, amikor az indiánok elő tudták teremteni a táplálkozásukhoz szükséges cikkeket anélkül, hogy a civilizált emberhez fordultak volna. A Mississippin túl, azon a vidéken, ahol még mindig található hatalmas bölénycsordák, laknak ugyan olyan indián törzsek, amelyek követik e folyton vándorló vadállatokat; ezek az indiánok még ma is megtalálják a módját, hogy őseik szokásai szerint éljenek; csak hogy a bölények szüntelenül hátrább vonulnak. A kisebb vadakat – mint a medve, szarvas, hód, pocok –, amelyek elsősorban látják el az indiánokat azzal, ami fenn-

Miközben a bennszülöttek igényei ekként növekednek, megélhetési forrásaik szüntelenül apadnak.

Ha egy indiánok által lakott terület közelében kiépül egy európai település, a vadállomány megijed.* Az erdőkben kóborló, állandó lakóhellyel nem rendelkező vademberek ezreitől nem féltek; de mihelyt az európaiak munkálkodásának szüntelen lármája hallatszik valahol, elkezdenek menekülni, nyugat felé húzódni, mivel ösztönösen tudják, hogy arra még találnak nagy kiterjedésű lakatlan területeket. „A bölénycsordák állandóan hátrább húzódnak” – írja Monsieur Cass és Monsieur Clark 1829. február 4-én a kongresszus elé terjesztett jelentésében. – „Néhány éve még az Allegheny-hegység közelében tartózkodtak, de újabb néhány év múlva talán még a Sziklás-hegység mentén húzódó hatalmas síkságokon is alig akad belőlük.” Azt mondják, hogy a fehérek közeledtének ezt a

maradásukhoz szükséges, már csak puskával vagy csapdával (*trap*) lehet elejteni.

Az indiánok főleg északnyugaton kénytelenek iszonyú erőfeszítéseket tenni, hogy eltarthassák családjukat. A vadász sokszor egyfolytában több napig űzi a vadat, de hiába. Ezalatt a családja kénytelen fakéreggel és gyökerekkel táplálkozni, különben elpusztul: így is sokan halnak éhen minden télen.”

Az indiánok nem akarnak európai módon élni, de megenni se tudnak az európaiak nélkül, se egészen úgy élni, mint atyáik éltek. Ezt bizonyítja az az eset is, amelyet ugyancsak hivatalos forrásból ismerek. Egy, a Felső-tó partján élő indián törzs néhány tagja megölt egy európaít. Az amerikai kormány mindennemű kereskedést megtiltott a törzsszel, amelyhez a bűnösök tartoztak, amíg ki nem szolgáltatják őket. S ez meg is történt.

* „Öt évvel ezelőtt még – írja Volney *Tableau des États-Unis* című művében (370. o.) – Vincennes-ből a Kaskasia felé utazva, vagyis azon a területen, amely ma Illionis államhoz tartozik, de akkor (1797) még teljesen elvadult volt, egyetlen prérin sem kelhetett át az ember úgy, hogy ne látott volna négy-ötszáz bölényből álló csordákat; ma már egyetlen bölény sincs arra: átúsztak a Mississippin, hogy megmeneküljenek a vadászoktól, s főleg az amerikai tehenek kolompjai elől.”

következményét néha már a határvonaluktól kétszáz mérföldnyire is érezni lehet. Így aztán olyan törzsekre is hatással vannak, amelyeknek még a nevét is alig ismerik. Ezek a törzsek már jóval azelőtt szenvednek a hódítás borzalmaitól, hogy magukkal a hódítókkal megismerkednének.*

Nemsokára vakmerő kalandorok hatolnak be az indián területekre; tizenöt-húsz mérföldnyire előrenyomulnak a fehérrek határától és nekilátnak civilizált embereknek való lakást építeni a vadon szívében. Könnyen megtehetik: egy vadásznép területeinek határai bizonytalanok. A terület egyébként is az egész népé, nem egy bizonyos embernek a tulajdona, egyetlen részének megvédéséhez sem fűződik tehát egyéni érdek.

Ilyenkor néhány európai család – akármilyen messze telepedik is le egymástól – hamarosan végleg elűzi azokat a vadállatokat is, amelyek a településeik közti területen még megmaradtak. Az indiánok, akik addig meglehetősen jólétben éltek ott, utána már fenntartani is nehezen tudják magukat, és még nehezebb előteremteniök azokat a cserecikkeket, amelyekre szükségük van. Vadállományuk elűzésének ugyanaz a következménye, mintha a mi földművelőinknek a szántóföldjeit tennék terméketlenné. Hamarosan szinte teljesen meg lesznek fosztva a létfenntartás minden eszközétől. S akkor a szerencsétlenek éhes farkasokként kóborolnak kihalt erdeikben. A hazaszeretet ösztöne ahhoz a földhöz vonzza őket, ahol születtek,** de már csak nyomor és halál az osztályrészük rajta.

* Állításom igazságáról könnyű meggyőződni, ha megnézzük az Egyesült Államok határain belül lakó indián törzsekről készült összeítő kimutatást (*Legislative Documents*. XX. Kongresszus, N° 117. 90–105. o.). Kiderül, hogy az Amerika közepén élő törzsek száma gyorsan csökken, noha az európaiak még jelentős távolságra vannak tőlük.

** Az indiánokat – írja Monsieur Clark és Monsieur Cass a Kongresszus elé terjesztett jelentésében (15. o.) – ugyanolyan ragaszkodás köti hazájukhoz, mint bennünket a miénkhez; ráadásul bizonyos

Végül is elszánják magukat, elmennek, követik a menekülő szarvast, bölényt és hódot, e vadállatokra hagyva, hogy új hazát keressenek nekik. Tehát tulajdonképpen nem az európaiak űzik el Amerika bennszülöttjeit, hanem az éhség: örvendetes különbség, amely elkerülte a korábbi oknyomozók figyelmét, csak korunk tudósai fedezték fel.

El se tudjuk képzelni, milyen szörnyű szenvedésekkel járnak e kényszerkivándorlások. Az indiánok már akkor gyöngék és létszámban megfogyatkoztak, amikor elhagyják őseik földjét. Azon a vidéken pedig, ahol le akarnak telepedni, már más törzsek laknak, s ezek féltékeny szemmel nézik a jövevényeket. Mögöttük az éhínség, előttük a háborúskodás, mindenfelől csak a nyomorúság. Hogy ennyi ellenségtől megmenekülhessenek, a törzsek feloszlanak. Mindenki igyekszik elszigetelődni, hogy titkon keresse meg a létfenntartásához szükséges eszközöket, s úgy él a mérhetetlen vadonban, mint a kivetett a civilizált társadalmakban. Ekkor szakad el végleg a már régen meggyengült kötelék, amely a társadalomhoz fűzte az indiánokat. Nincs már hazájuk, s hamarosan nép se lesznek többé; a családok is alig maradnak együtt; elvesz közös nevük, elfelejtik nyelvüket, eltűnnek származásuk nyomai. S ezzel a nemzet megszűnt létezni. Még az amerikai történészek emlékezetében is alig él tovább, Európában pedig csak néhány tanult ember tud róla.

Nem szeretném, ha az olvasó azt hinné, hogy túlságosan kiszínezem a képet. Sok olyan borzalmat, amit az imént leír-

babonás hiedelmeik is fűződnek azoknak a földeknek idegen kézre való juttatásához, amelyeket a Nagy Szellem adott őseiknek, s e hiedelmeknek nagy a befolyásuk azokra a törzsekre, amelyek még egyáltalán semmit vagy csak egy kis részt engedtek át területükből az európaiaknak. „Nem adjuk el azt a földet, ahol apáink csontjai nyugszanak”: először mindig ezt kapja válaszul, aki ajánlatot tesz, hogy megvásárolja földjeiket.

tam, a magam szemével láttam; tanúja voltam olyan szenvedéseknek, amelyeket egyszerűen képtelen volnék leírni.

1831 végén a Mississippi bal partján tartózkodtam, egy, az európaiak által Memphisnek nevezett városban. Ottlétem idején érkezett oda egy nagy létszámú, choctaw-indiánokból álló csoport (Louisiana francia lakói chactáknak nevezik őket). E vademberek elhagyták országukat, és át akartak jutni a Mississippi jobb partjára, remélve, hogy ott megtalálják az amerikai kormány által ígért menedéket. A tél közepén jártunk, s abban az esztendőben szokatlanul kemény hideg volt; a hó keményre fagyott a földön, s a folyó hatalmas jégtáblákat sodort a hátán. Az indiánokkal voltak családtagjaik is, sebesülteket, betegeket, újszülött csecsemőket és a halál küszöbén álló aggastyánokat cipeltek magukkal. Se sátruk, se szekerük nem volt, csak egy kevés élelmük meg fegyverük. Végignézttem, mikor hajóra szálltak, hogy átkeljenek a hatalmas folyón, és azt a felemelő látványt sose fogom elfelejteni. A nagy tömeg egyetlen jajszót sem hallatott, nem is zokogott senki. Bajaik már régi keletűek voltak, és tudták, hogy gyógyíthatatlanok. Az indiánok már mind felszálltak a hajóra, amely átszállította őket a folyón, de a kutyáik a parton maradtak; s mikor az állatok végül látták, hogy gazdáik örökre távoznak, mind egyszerre iszonyúan üvölteni kezdtek, beugrottak a Mississippi jeges vizébe, és úszva követték őket.

Az indiánoknak birtokaiktól való megfosztása napjainkban gyakran szabályos és mondhatni teljesen törvényes formában történik.

Amikor az európai népesség közeledni kezd egy vad törzs által lakott területhez, az Egyesült Államok kormánya általában szabályszerű követséget küld a törzshöz. A fehérek összehívják az indiánokat egy nagy tisztásra, s miután ettek és ittak velük, azt mondják nekik: „Ugyan mihez tudtok kezdeni apáitok földjén? Hamarosan a csontjaikat kell kiásnotok, hogy meg tudjatok élni. Mennyivel jobb ez a vidék, ahol most

laktok, más vidékeknél? Csak itt vannak erdők, mocsarak és prérók, s csak a saját Napotok alatt tudtok élni? A láthatáron emelkedő hegyeken meg ezen a tavon túl, amely nyugat felé a területetek határa, hatalmas országok vannak, ahol még mindig bőven akad vadállat; adjátok hát el a földjeiteket nekünk, és menjetek, éljete boldogan ott.” E szónoklat után tűzfegyvereket, gyapjúból szőtt ruhadarabokat, pálinkáshordókat, üveg nyakláncokat, ón karpereceket, fülönfüggőket és tükröket raknak az indiánok elé.* Ha még e kincsek láttán is haboznak, elhitetik velük, hogy nem tagadhatják meg beleegyezésüket, s hogy nemsokára a kormány se lesz abban a helyzetben, hogy jogaikat biztosítsa. Mit tehetnek erre az indiánok? Félig meggyőzve, félig kényszerből odébbállnak; letelepednek valahol másutt a vadonban, de a fehérektől ott sem maradhatnak még tíz évig sem békében. Így szereznek meg az amerikaiak potom

* Annak leírását, hogy mi történik ilyen alkalmakkor, lásd a *Legislative Documents of Congress*-ben (Doc. 117.). Az itt következő érdekes részlet abban a már idézett jelentésben található, amelyet Monsieur Clark és Monsieur Cass készített és terjesztett 1829. február 4-én a Kongresszus elé. Monsieur Cass jelenleg hadügyminiszter.

„Amikor az indiánok megérkeznek arra a helyre, amelyet a szerződés megkötésére kiszemeltek, szegények és majdnem mezítelenek. Ott aztán olyan értékesnek tűnő holmit látnak és tapogatnak meg, amit az amerikai kereskedők szállítottak oda. Az asszonyok és gyerekek, akik szeretnék azonnal megkapni, amire kedvük támadt, a kérések özönével kezdik zaklatni a férfiakat, és minden befolyásukat latba vetik, hogy egyezzenek bele a földek eladásába. Az indiánok könnyelműsége közismert, és leküzdhetetlen a vadak ellenállhatatlan szenvedélye, hogy pillanatnyi szükségleteiket és vágyaikat azonnal kielégítsék. Hogy később milyen hasznuk lesz belőle, alig érdekli őket. Könnyen felejtik a múltat, a jövővel meg egyáltalán nem törődnek. Az indiánokat hiába kérnénk, hogy akár csak egy darabkáját is engedjék át a területüknek, ha nem tudnánk vágyaikat azonnal kielégíteni. Ha elfogulatlanul nézzük, hogy milyen helyzetben vannak a szerencsétlenek, nem lepődhetünk meg azon, hogy milyen buzgón próbálnak egy kicsit könnyíteni sok bajukon.”

pénzért akkora tartományokat, amekkorákat még Európa leg-gazdagabb uralkodói se tudnának vásárolni.*

Nagy bajok a fentebb vázoltak, s hozzá kell tennem: szerintem gyógyíthatatlanok. Azt hiszem, hogy Észak-Amerikában az indián faj pusztulásra van ítélve, s mindenképpen azt kell

* 1830. május 19-én Monsieur Ed. Everett bejelentette a képviselő-házban, hogy az amerikaiak a Mississippitől keletre és nyugatra már 230 000 000 acre földet szereztek meg szabályos adásvételi szerződéssel (*treaty*).

1808-ban az osage-indiánok 40 000 000 acre földről mondtak le évi 1000 dollár járadékért.

1818-ban a quapaw-indiánok 20 000 000 acre-t engedtek át 4000 dollárért. 1 000 000 acre-t megtartottak vadászterületnek. Az amerikaiak ünnepélyesen megígérték nekik, hogy erre nem fognak igényt tartani, de nemsokára ugyanúgy birtokukba vették, mint a többi.

Monsieur Bell a *Committee on Indian Affairs* tevékenységéről 1830. február 24-én a Kongresszus elé terjesztett jelentésében a következőket írta: „Hogy megszerezhessük az indiánok tulajdonában levő megműveletlen földeket, azt a szokást vezettük be, hogy kifizetjük az indián törzseknek, amennyit vadászterületük (*hunting-ground*) a vadállomány elmenekülése vagy kipusztulása után ér. Előnyösebb, igazságosabb és emberségesebb ez az eljárás, mintha fegyverrel keríténénk birtokunkba a vademberek földjét.

Az a gyakorlat tehát, hogy az indiánoktól megvásároljuk tulajdonjogukat, a földszerzésnek csupán egy új módja, amellyel az erőszakot helyettesíti az emberiség és a hasznosság elve (*humanity and expediency*). Ily módon éppúgy uraivá leszünk azoknak a földeknek, amelyekre a felfedezés jogán igényt tartunk, s amelyeket egyébként is nekünk ítélte a civilizált nemzeteknek az a joga, hogy a vad törzsek által lakott területekre kiterjesszék hatalmukat.

Több oknál fogva mind a mai napig szüntelenül csökkent az indiánok szemében az általuk elfoglalt föld értéke, s ugyanezen okok késztették arra is őket, hogy készséggel eladják azt nekünk. Az a gyakorlat tehát, hogy a vademberektől pénzért vásároljuk meg birtokjogukat (*right of occupancy*), érezhető mértékben sohasem késleltette az Egyesült Államok további felvirágzását.” (*Legislative Documents*. XXI. Kongresszus, N° 227. 6. o.)

gondolnom, hogy mire az európaiak végleg berendezkednek a Csendes-óceán partvidékén, ez a faj már nem lesz többé.*

Észak-Amerika indiánjainak csak két lehetőségük volt a megmenekülésre: a háború vagy a civilizálódás. Más szavakkal: vagy el kellett volna pusztítaniuk az európaiakat, vagy fel kellett volna emelkedniük hozzájuk.

Amikor az első települések létrejöttek, egyesült erővel talán meg tudtak volna szabadulni a csekély számú idegentől, aki csak nemrég szállt partra a kontinensükön.** Többször meg is próbálták, és majdnem sikerült. Jelenleg az erőforrások aránytalansága már túlsásogan nagy ahhoz, hogy efféle vállalkozásra gondolhatnának. De még mindig akad azért az indiánok közt egy-egy okos ember, aki előre látja, milyen sorsot tartogat a végzet a bennszülött lakosságnak, és megpróbálja valamennyi törzset egyesíteni az európaiak iránt érzett közös gyűlöletben. Erőfeszítéseik azonban hasztalanok. A fehérek szomszédságában élő törzsek már nagyon gyöngék ahhoz, hogy hatékony ellenállást tudnának kifejtetni; a többi törzs meg átadja magát a holnappal való gyerekes nemtörődömségnek, ami jellemző a vademberekre, s addig nem hajlandó foglalkozni a veszéllyel, amíg az nem jelentkezik. Az elsőnek említett törzsek nem képesek, az utóbbiak meg nem akarnak cselekedni.

* Egyébként úgy vettük észre, hogy ez a véleménye majdnem mindegyik amerikai államférfinak.

„Ha a múltból következtetünk a jövőre – jelentette ki Monsieur Cass a Kongresszus előtt – azt kell jósolnunk, hogy az indiánok száma egyre jobban csökkenni fog, és számolnunk kell e faj teljes kihalásával. Hogy ez ne következze be, ahhoz az kellene, hogy határainkat ne terjesszük tovább, s az indiánok telepedjenek le a határokon kívül, vagy pedig az, hogy teljesen megváltozzék velük való viszonyunk, amire indokolatlan volna számítanunk.”

** Lásd – többek között – a wampanoag-indiánok és a velük szövetséget kötött törzsek Metacom vezetésével 1675-ben indított háborúját Új-Anglia telepesei ellen, valamint azt a háborút, amelyet az angoloknak kellett vívniuk 1622-ben Virginiában.

Könnyű megjósolni, hogy civilizálódni sose fognak akarni az indiánok, vagy ha egyszer el is jutnak odáig, hogy akarnak, túl későn fognak megpróbálkozni vele.

A civilizálódás hosszú társadalmi folyamat eredménye, s ez a folyamat egy helyben megy végbe, s az egymást váltó nemzedekek a maguk eredményeit mindig az utánuk következőre hagyományozzák. A civilizációnak a vadászó életmódot folytató népeknél sikerül a legnehezebben megalapoznia uralmát. Igaz, hogy a pásztorkodó törzsek is gyakran változtatják a helyüket, de mindig meghatározott rend szerint vándorolnak, és minduntalan visszatérnek kiindulási helyükre; a vadásznépek tartózkodási helye az űzőbe vett állatok tartózkodási helye szerint változik.

Több kísérlet is történt a civilizáció elterjesztésére az indiánok között, de anélkül, hogy kóbor hajlamaikról leszoktatták volna őket. A jezsuiták Kanadában próbálkoztak meg vele, a puritánok Új-Angliában.* Egyik kísérletet sem koronázta tartós siker. A civilizálódás megkezdődött a kunyhókban, s mindjárt abba is maradt az erdőkben. Az indiánok e tanítói ott követték el a végzetes hibát, hogy nem értették meg: ahhoz, hogy egy népet civilizálni lehessen, mindenekelőtt azt kell elérni, hogy letelepedjen, ez pedig csak akkor sikerül, ha földet művel. Az indiánokat tehát előbb rá kellett volna venni a földművelésre.

Az indiánok nemcsak hogy nincsenek a birtokában a civilizálódás eme elengedhetetlen előfeltételének, de nagyon nehéz is volna elsajátítaniuk.

Az olyan emberek, akik egyszer már a dologtalan, kalandos vadászéletet folytatták, szinte leküzdhetetlen ellenszenvet éreznek az állandó és rendszeres munka iránt, amit a földművelés

* Lásd Új-Anglia több történetírójának műveit. Lásd még Charlevoix *Histoire de la Nouvelle-France* című munkáját és a *Lettres édifiantes* című művet.

megkövetel. Ezt még a mi társadalmaink kebelén belül is megfigyelhetjük, de még világosabban észlelhető az olyan népek esetében, amelyeknél a vadászat nemzeti szokássá vált.

Ettől az általánosságban érvényes októl függetlenül, van még egy másik, nem kevésbé lényeges ok is, amellyel csak az indiánok esetében találkozunk. Már említettem ugyan, de azt hiszem, újból vissza kell térnem rá.

Az észak-amerikai bennszülöttek nemcsak rossznak tartják a munkát, hanem szégyennek is, s büszkeségük majdnem olyan makacsul küzd a civilizálódás ellen, mint lustaságuk.*

Nincs olyan nyomorúságos körülmények közt élő indián, aki fakéregből összetákolt kunyhójában ne táplálna öntelt elképzeléseket a maga személyének értékéről; az ipari tevékenységet megalázó foglalatosságnak tartja; a szántóvetőt az igavonó ökörhöz hasonlítja, s a kézművesség minden fajtájában csak rabszolgamunkát lát. Nem arról van szó, hogy nem becsüli nagyra a fehérek erejét és értelmi képességeit; ám ha csodálja is munkánk eredményeit, a módot, ahogyan elértük azokat, lenézi. Elismeri ugyan tekintélyünket, de önmagát így is felsőbbrendűnek tartja. Szerinte csak a vadászat és a háborúskodás férfihoz méltó elfoglaltság.** Az erdők kietlen magá-

* „Valamennyi törzsben él még egy nemzedéke az öreg harcosoknak – írja Volney *Tableau des États-Unis* című művében –, amelyik, látva, hogy valaki kapát vesz a kezébe, mindig szót emel a régi szokások meggyalázása ellen, és azt állítja, hogy a vadak az efféle újításoknak köszönhetik hanyatlásukat, s csak primitív szokásaikhoz kellene visszatérniük, hogy visszanyerjék régi hatalmukat és dicsőségüket.”

** Egy hivatalos okmányban találjuk az alábbi jellemzést: „Amíg egy fiatalember meg nem küzd az ellenséggel, és nem dicsekedhet valamilyen hőstettel, addig nincs tekintélye: szinte úgy néznek rá, mintha nő lenne.

A nagy haditáncokon a harcosok egymás után rávernek a cölöpre (*poteau*), ahogy nevezik, és előadják hőstetteiket: a hallgatóság ilyen alkalmakkor az előadó rokonaiból, barátaiból és bajtársaiból tevődik össze. Hogy szavai milyen nagy hatást gyakorolnak rájuk, félreérthe-

nyában élő indián tehát ugyanolyan elképzeléseket, ugyanolyan gondolatokat dédelget magában, mint a középkori nemes a várkastélyában, s hogy a hasonlóság teljes legyen, csak hódítania kell. Vagyis – különös dolog! – a hajdani európai életfelfogással napjainkban az Újvilág őserdeiben találkozunk, és nem a partjait benépesítő európaiak közt.

E mű során nemegyszer igyekeztem már rámutatni, hogy megfigyeléseim szerint az emberek társadalmi helyzete milyen rendkívüli mértékben hat törvényeikre és szokásaikra. Legyen szabad e témához még néhány szót hozzátennem.

Amikor látom, milyen hasonlóság van őseink, a germánok, és Észak-Amerika vándorló törzseinek politikai intézményei, valamint a Tacitus által leírt szokások és ama szokások közt, amelyeknek néha magam lehettem tanúja, önkéntelenül azt kell gondolnom, hogy a két féltekén ugyanazon ok idézte elő ugyanazokat a következményeket, s hogy az emberi dolgok látszólagos különbözősége közepette felfedezhető néhány alapvető tény, és minden egyéb ezekből következik. Mindabban, amit germán intézményeknek szoktunk nevezni, hajlamos vagyok csupán barbár szokásokat látni, s mindabban, amit feudális elveknek nevezünk, vademberek nézeteit.

Bármilyen erősek is a rossz hajlamok és előítéletek, amelyek Észak-Amerika indiánjait megakadályozzák abban, hogy civilizált földművelőkké váljanak, a szükség néha mégis rákényszeríti őket.

Több tekintélyes déli törzs – többek közt a cherokee- és a

tetlenül bizonyítja, hogy némán hallgatják, s ha előadását befejezte, hangos tetszésnyilvánításban törnek ki. Az olyan fiatalember, akinek az ilyen összejöveteleken nincs miről beszámolnia, nagyon szerencsétlennek tartja magát, és gyakran előfordul, hogy egy-egy fiatal harcosban fellángol ilyenkor a szenvedély, egyszerre csak otthagyja a haditáncot, és egyedül nekivág kalandot keresni és diadalmi jelvényeket szerezni, hogy felmutathassa őket, és eldicsekedhessen velük.”

creek-indiánoké* – azon vette észre magát, hogy az európaiak úgyszólván bekerítették őket. Miután kikötöttek az Atlanti-óceán partjain, részint leereszkedtek az Ohión, részint fölhajóztak a Mississippin, s körös-körül egy időben érték el a két nép területének határait. Nem űzték őket egyik helyről a másikra, mint az Északon élő törzseket, hanem szép lassan egyre szűkebb területre szorították, mint a vadászok, akik előbb gyűrűt vonnak az erdő köré, s csak aztán, egyszerre nyomulnak be a sűrűbe. Az indiánoknak ekképpen nem volt más választásuk, mint a civilizálódás vagy a halál, és belátták, hogy – szégyen-gyalázat – kénytelenek dolgozni, hogy megélhessenek, akár csak a fehérek. Elkezdtek hát földet művelni, de még így sem mondtak le teljesen régi szokásaikról és erkölceikről, s csak annyit dolgoztak, amennyi feltétlenül szükséges volt a megélhetésükhöz.

A cherokee-indiánok még továbbmentek: írást teremtettek maguknak, elég maradandó kormányzati formát alakítottak ki, és – mivel az Újvilágban minden gyorsan megy – újságjuk volt, mielőtt még mindnyájuknak ruhájuk lett volna.**

* E törzsek jelenleg Georgia, Tennessee, Alabama és Mississippi államok területén laknak.

Délen valamikor négy nagy nép élt (maradványaik még ma is megtalálhatók): a choctaw-, a chikasaw-, a creek- és a cherokee-indiánok népe.

E négy nép leszármazottainak száma 1830-ban még mintegy 75 000 főre rúgott. Jelenleg azon a területen, amelyet az angol eredetű amerikaiak elfoglaltak, illetőleg amelyre igényt tartanak, állítólag 300 000 indián él. . . (Lásd *Proceeding of the Indian Board in the City of New York*.) A Kongresszus elé terjesztett hivatalos dokumentumok szerint a pontos számuk 313 130. Ha az olvasó az Unió területén élő valamennyi törzs nevére és létszámára kíváncsi, tanulmányozza át a fentebb már említett dokumentumokat (*Legislative Documents*. XX. Kongresszus, N° 117. 90–105. o.).

** E ritkaságszámba menő kiadványból néhány példányt magammal hoztam Franciaországba.

Ezeknek az indián törzseknek az esetében az európai szokások elterjedését rendkívül meggyorsította a meszticek megjelenése.* Mivel a mesztic az apja révén részese a civilizációnak, de anyja fájának vad szokásaival sem hagyott fel egészen, természetes összekötő láncszem a civilizáció és a barbár állapot között. Ahol a meszticek elszaporodtak, mindenütt az volt tapasztalható, hogy a vadak társadalma fokozatosan átalakul, szokásaik megváltoznak.**

A cherokee-indiánok sikere azt bizonyítja tehát, hogy az indiánok képesek civilizálódni, de azt korántsem, hogy vágyának is e sikerre.

Annak, hogy az indiánok olyan nehezen tudják rászálni

* Hogy a cherokee-indiánoknál miért szaporodtak el a meszticek, arra nézve lásd a *Committee of Indian Affairs* jelentését (XXI. Kongresszus, N° 227. 23. o.). A fő ok még a függetlenségi háborúban keresendő. Georgia államban sok angol eredetű amerikai Anglia mellett foglalt állást, s ezek a háború után kénytelenek voltak az indiánok közé menekülni, ahol később meg is nősültek.

** Észak-Amerikában sajnos kevesebb a mesztic, s így a befolyásuk is kisebb, mint másutt.

Az amerikai kontinensnek ezt a részét két nagy európai nemzet népesítette be: a francia és az angol.

A franciák nem haboztak házasságra lépni a bennszülöttek lányai-val, de sajnos kiderült, hogy az indiánok és a franciák természete között sok rejtett rokon vonás van. Ahelyett, hogy a franciák szeretették volna meg a vadakkal a civilizált élet szokásait, igen sok esetben ők szerették meg szenvedélyesen a vadak életmódját. Az ilyenekből lettek a vadon legveszedelmesebb lakói, és azzal nyerték meg az indiánok barátságát, hogy túlzásba vitték azok hibáit és erényeit. Monsieur de Sémonville, Kanada kormányzója, 1685-ben a következőket írta XIV. Lajosnak: „Sokáig azt hittük, hogy közelebb kell hoznunk magunkhoz a vadakat, hogy elfranciásíthassuk őket. De minden valószínűség szerint tévedtünk. Azokból a vadakból, akik közel kerültek hozzánk, nem lett francia, azok a franciák viszont, akik gyakran megfordultak köztük, vadakká lettek. Szeretnek úgy öltözködni és élni, mint ők.” (Charlevoix: *Histoire de la Nouvelle-France*. II. kötet, 354. o.)

magukat a civilizálódásra, van egy általános oka, amely alól szinte lehetetlen kivonniuk magukat.

Ha figyelmesen vesszük szemügyre a történelmet, kiderül, hogy a barbár népek általában fokozatosan, maguktól, saját erejükből emelkedtek a civilizáltság fokára.

Ha történetesen egy idegen néptől vették át a civilizációt, azzal mindig győztesként és nem legyőzötként álltak szemben.

Ha a legyőzött nép civilizált, a győztes pedig félig vad – mint a római birodalomnak az északi népek, vagy Kínának a mongolok által történt előzőnlése esetében –, az a hatalom, amit a győzelem biztosít a barbár népnek, elég ahhoz, hogy a győztes a civilizáltak színvonalán maradhasson és velük egyenrangúnak érezhesse magát, amíg valóban vetélytársukká nem válik; az egyiknek az erő áll az oldalán; a másiknak az ész. A győztes csodálja a legyőzöttek tudományát és művészetét, a legyőzött irigyli a győztesek erejét. A vége az, hogy a barbárok palotáikba eresztik a civilizált embert, az pedig viszonzásul kitárja előttük iskolái kapuját. De ha az van fölényben észbelileg is, akié a fizikai erő, ritka eset, hogy a legyőzött civilizálódik: máshová költözik, vagy elpusztul.

Tehát valahogy úgy lehetne megfogalmazni, hogy a vadak fegyverrel a kezükben hajlandók megkeresni maguknak a civilizációt, de ha az magától megy hozzájuk, nem kell nekik.

Ha a jelenleg a kontinens közepén lakó indián törzsek tudtak volna annyi erőt találni önmagukban, hogy megpróbálnak civilizálódni, talán sikerült volna nekik. Ily módon felsőbbrendűvé válván az őket körülvevő barbár népeknél, egyre nagyobb erőre és több tapasztalatra tettek volna szert, s amikor végül megjelentek határaikon az európaiak, már olyan helyzetben lettek volna, hogy ha függetlenségüket nem is tarthatták volna meg, legalább a földhöz és a hódítókba való beolvadáshoz való jogukat biztosíthatták volna. Csakhogy az indiánokkal az a baj, hogy a földkerekség legcivilizáltabb – és hadd tegyem hozzá: legkapzsisbb – népével kerültek kapcsolat-

ba, miközben ők maguk még mindig félbarbárok voltak, hogy tanítóikban uraikra is letek, és egyszerre ismerkednek meg az elnyomással és a civilizációval.

Az erdők szabadságában élő észak-amerikai indián nyomorogott, de nem érezte senkinél alsóbbrendűnek magát; mihelyt azonban be akar kerülni a fehérek társadalmi hierarchiájába, csak a legalsó fokon kaphat helyet, mivel tudatlanul és szegényen lép be egy olyan társadalomba, ahol a tudás és a vagyon az úr. Miután oly hosszú ideig hanyatott, megpróbáltatásokkal és veszélyekkel teli, de izgalmakban és dicső tettekben is bővelkedő életet élt*, ezentúl bele kell törődnie az egyhangúságba, névtelenségbe, megalázottságba. Kemény, nemtelen munkával megkeresni a mindennapi kenyeret: az ő szemében ez az egyetlen eredménye a sokat magasztalt civilizációnak.

És még az se mindig biztos, hogy sikerül elérni ezt az eredményt.

Amikor az indiánok arra vállalkoznak, hogy utánozzák európai szomszédjaikat, és hozzájuk hasonlóan földet művelnek, azon nyomban ijesztő konkurrenciával találják szemben magukat. A fehér ember járatos a földművelés titkaiban. Az indián ügyetlen kezdő egy számára ismeretlen mesterségben. A fehér ember könnyen ér el jó termést, az indián csak rengeteg erőfeszítés árán tud kicsikarni valamit a földből.

Az európai olyanok közt él, akiknek minden szükségletét ismeri és maga is osztozik bennük.

A vadember el van szigetelve egy ellenséges nép tengerében, amelynek szokásait, nyelvét és törvényeit alig ismeri, és mégsem lehet meg nélküle. Csak akkor élhet könnyebben, ha terményeit a fehér emberek termékeivel cseréli el, mert saját honfitársai már nemigen tudnak segítségére lenni.

* A vadásznépek kalandos életében van valami ellenállhatatlan vonzerő, amely megragadja és minden józan ész és tapasztalat ellenére magával sodorja az embert. Állításom igazságáról meggyőződhetünk, ha elolvassuk a *Memoirs of Tannert*.

Ha az indián akarja eladni munkája gyümölcseit, nem mindig talál rájuk vevőt, míg az európai ember a maga áruira könnyen talál. Az indián csak nagyon drágán tudja előállítani, amit az európai olcsó áron ad el.

Vagyis az indián hiába menekül azok elől a bajok elől, amelyek a barbár népeket sújtják, mert a civilizált társadalmakban még nagyobb nyomorúságnak van kitéve, s a mi bőségünkben majdnem olyan nehezen tud megélni, mint őserdei mélyén.

Közben még nem felejtette el, milyen is volt a kóbor élet. A hagyományok még nem veszítették el hatalmukat fölötte, vadászszenvédelye nem aludt ki. A primitív örömök, amelyeknek valamikor részese volt az erdők mélyén, még élénkebb színekkel elevenednek meg zavart képzeletében; az ott átélt nélkülözéseket viszont nem érzi olyan ijesztőnek, a veszedelmeket, amelyekkel ott találkozott, nem látja olyan nagyoknak. A függetlenség, amelyet a vele egyenrangúak közt élvezett, éles ellentéte a civilizált társadalomban elfoglalt szolgai helyzetének.

Ugyanakkor a vadon, ahol oly sokáig szabad emberként élt, nincs messze tőle: néhány óra járás, és ismét ott lehet. Fehér szomszédai tekintélyesnek látszó összeget ajánlanak neki a félig-meddig megművelt földért, amelyből alig tudja kicsikarni a megélhetésre valót. Lehet, hogy a pénzből, amit az európaiaktól kap, módjában lesz tőlük távol, boldogan, békésen élni. Otthagyja hát az ekét, újra fegyvert fog, és örökre visszatér a vadonba.*

* A civilizáltabb népeknek a kevésbé civilizáltakra gyakorolt pusztító hatása még az európaiak esetében is megfigyelhető.

Közel egy évszázada franciák alapították Vincennes városát a vadon szívében, a Wabash folyó partján. Nagy jómódban éltek ott egészen az amerikai bevándorlók megérkezéséig. Ezek előbb tönkretették konkurenciájukkal a város őslakóit, aztán potom pénzért megvásárolták a földjeiket. Amikor Monsieur de Volney, akitől ezt

E szomorú kép igazságát meg lehet ítélni abból, ami a már említett creek- és a cherokee-indiánoknál megy végbe.

Ezek az indiánok abban a kevésben is, amit elértek, kétségtelenül legalább akkora tehetségről tettek tanúságot, mint Európa népei a maguk legnagyobb vállalkozásaiban; csak hogy akár az embereknek, a népeknek is idő kell a tanuláshoz, akármi-lyen okosak és szorgalmasak.

Miközben a vademberek civilizálódni igyekeztek, az európaiak egyre inkább körülvették és egyre szűkebb és szűkebb területre szorították őket. Napjainkra a két faj végül is találkozott, s most közvetlen kapcsolatban vannak egymással. Az indiánok már civilizáltabbak ugyan barbár őseiknél, de még

az adatot kölcsönzőm, átutazott Vincennes-en, az ott lakó franciák száma már körülbelül száz főre csökkent, s ezek többsége is Louisianába vagy Kanadába készült költözni. A vincennes-i franciák becsületes, de lusta és műveletlen emberek voltak, s felvették a vademberek szokásainak egy részét. Az amerikaiak, akik erkölcsi szempontból talán alattuk álltak, intelligencia dolgában mérhetetlenül felülmúlták őket: szorgalmasak, műveltek, jómódúak voltak, és megszokták, hogy maguk kormányozzák magukat.

Kanadában, ahol a két faj között az értelmi különbség nem olyan feltűnő, magam tapasztaltam, hogy az ország területén a kereskedelemben és az iparban az angolok az urak, mindenfelől terjeszkednek, és nagyon szűk határok közé szorítják a franciákat.

Louisianában is majdnem az egész kereskedelmi és ipari tevékenység az angol származású amerikaiak kezében összpontosul.

Még feltűnőbb, ami Texasban történik. Texas állama, miként tudjuk, Mexikóhoz tartozik; Mexikó és az Egyesült Államok határán fekszik. Néhány év óta mind több és több angol származású amerikai szivárog be a még gyéren lakott tartományba, földet vásárol, hatalmába keríti az ipart, és gyors iramban foglalja el az eredeti lakosság helyét. Előre látható, hogy ha Mexikó nem siet megállítani ezt a folyamatot, Texas nemsokára kicsúszik a kezéből.

Ha az európai civilizációban viszonylag kevésbé érzékelhető különbségeknek is ilyen következményei vannak, könnyen meg lehet érteni, mi történik elkerülhetetlenül akkor, ha Európa legfejlettebb civilizációja kerül kapcsolatba az indián civilizálatlansággal.

mindig jóval civilizálatlanabbak fehér szomszédaiknál. Az európaiak a maguk anyagi erőforrásai, valamint műveltségük révén hamarosan kisajátították maguknak azoknak az előnyöknek a zömét, amelyeket a föld birtoklása biztosított a bennszülötteknek; berendezkedtek köztük, a földet erőszakkal elvették vagy potom pénzért megvásárolták, és az indiánokat tönkretette a konkurrencia, amellyel semmiképpen sem tudtak lépést tartani. Elszigetelődtek saját országukban, s ma már csak egy alkalmatlan idegenekből álló kis csoportot alkotnak egy nagy létszámú, uralkodó szerepet játszó nép szívében.*

Washington azt írta a Kongresszushoz intézett egyik üzenetében: „Mi műveltebbek és erősebbek vagyunk, mint az indián népek; becsületbeli kötelességünk jóságosan, sőt nemeslelkűen bánni velük.”

E fennkölt, emelkedett szellemű politikát sohasem követték.

A telepések mohóságával rendszerint együtt jár a kormány zsarnoksága. Noha a cherokee- és creek-indiánok olyan földön

* A *Legislative Documents* (XXI. Kongresszus, N° 89.) példákkal szolgál mindenfajta túlkapásra, amit a fehér lakosság az indiánok területén elkövetett. Az angol származású amerikaiak úgy rendezkednek be az indián területek egy-egy részén, mintha másutt nem volna számukra föld, s a szövetségi seregeknek kell elkergetniük őket; elhajtják az indiánok jószágát, felégetik házaikat, learatják termésüket és személyükben is bántalmazták őket.

Ez mind azt bizonyítja, hogy a bennszülöttek nap nap után az erővel való visszaélés áldozatai. Az Uniónak az indiánok között állandó képviselője szokott tartózkodni. A cherokee-indiánoknál tartózkodó képviselő jelentése megtalálható a fentebb említett dokumentumok között: e tisztviselő szinte minden mondatával a vademberek pártján van. „A fehérek betolakodása a cherokee-indiánok földjére – írja a 12. lapon – a szegény, ártalmatlan lakosság pusztulásához fog vezetni.” Később azt olvassuk, hogy Georgia állama – hogy minél kisebb területre szorítsa a cherokee-indiánokat – határvonalakat jelölt ki; a szövetségi meghatalmazott megjegyzi, hogy a határvonalak, mivel a fehérek önkényesen állapították meg őket, nem érvényesek.

élnék, amelyet az európaiak megérkezése előtt is ők laktak, s noha az amerikaiak gyakran tárgyaltak velük úgy, ahogy idegen nemzetekkel szokás, a környező államok sosem voltak hajlandók független népeknek elismerni őket, s megpróbálták ezeket az erdeikből éppen hogy előjött embereket a maguk hivatalainak, törvényeinek és szokásainak alárendelni.* A nélkülözés e szerencsétlen indiánokat a civilizálódás felé ösztökölte, s most az elnyomás visszataszítja a barbárságba: sokuk elhagyja úgy-ahogy megművelt földjét, és visszatér a vad életmódhoz.

Ha tekintetbe vesszük a déli államok törvényhozói által elfogadott zsarnoki rendszabályokat, az államok kormányzóinak magatartását, valamint bíróságaiknak határozatait, könnyen meggyőződhetünk arról, hogy minden igyekezetük végső célja az indiánok teljes kiűzése. Az Unió e részén lakó amerikaiak irigyen nézik a bennszülöttek birtokában lévő földeket**; tudják, hogy e törzsek még nem felejtették el teljesen a vad életmód hagyományait, és – mielőtt még a civilizálódás tartósan a földhöz kötné őket – a kétségbeesésbe akarják kergetni a bennszülötteket, hogy távozni kényszerüljenek.

* 1829-ben Alabama állam kerületekre osztotta a creek-indiánok földjét, és európai hivatalnokoknak rendelte alá az indián lakosságot.

1830-ban Mississippi állam egyenjogúsította a fehér lakossággal a choctaw- és chickasaw-indiánokat, és közhírré tétette, hogy aki törzsfőnöki címet vállal közülük, azt 1000 dollár bírsággal és egyévi börtönbüntetéssel sújtja.

Amikor Mississippi állam ily módon a határai között élő chacte-indiánokra is kiterjesztette a maga törvényeit, a törzs tagjai gyűlést tartottak, főnökük ismertette velük a fehérek szándékait és felolvasott néhányat a törvények közül, amelyeknek alá kellett volna vetniök magukat. A vadak erre egyhangúlag kijelentették, hogy akkor jobb lesz újból visszatérniök a vadonba. (*Mississippi papers.*)

** A georgiaiak, akiket annyira zavar az indiánok közelsége, akkora területen laknak, hogy egy négyzetmérföldre még ma is csak hét fő esik. Franciaországban ugyanekkora területen százhatvanketten laknak.

Az államok által elnyomott creek- és cherokee-indiánok a központi kormányhoz folyamodtak. Ez csöppet sem érzéketlen balsorsuk iránt, őszintén szeretné megmenteni a megmaradt bennszülötteket és biztosítani számukra területük szabad birtoklását, amiért maga vállalt kezességet*; de mikor megpróbál érvényt szerezni akarátának, az államok félelmetes ellenállást tanúsítanak, mire könnyedén pusztulni hagy néhány – félig már amúgy is kipusztult – vad törzset, csakhogy ne veszélyeztesse az amerikai Uniót.

Mivel a szövetségi kormány megvédeni képtelen az indiánokat, legalább a sorsukon szeretne könnyíteni; ezért vállalta, hogy saját költségén máshová telepíti őket.

A 33. és 37. északi szélességi fok közt fekszik egy hatalmas terület, amelyet – fő folyójáról – Arkansasnak neveztek el. Egyik oldalán Mexikó, a másikon a Mississippi határolja. Rengeteg kisebb-nagyobb folyó barázdálja keresztül-kasul, éghajlata enyhe, földje termékeny. Csak néhány vándorló vad törzs lakja. Az Unió kormánya Dél bennszülött lakosságának maradványait az országnak ebbe a részébe szeretné telepíteni, mert legközelebb van Mexikóhoz és nagy távolságra fekszik az amerikai településektől.

Az 1831. esztendő végén közölték velünk, hogy 10 000 indián máris az Arkansas partjaira költözött, és mindennap újabb csoportok érkeznek oda. De a Kongresszusnak még mindig nem sikerült egyetértést létrehoznia azok közt, akiknek rendezni szeretné a sorsát: vannak, akik boldogan belemennek, hogy elhagyják a zsarnokság fészket, de a műveltebbek nem hajlandók lemondani növekvő termésükről és új otthonaikról; úgy vélekednek, hogy ha a civilizálódás folyamata megszakad,

* 1818-ban a Kongresszus elrendelte, hogy Arkansas területét ellenőrizték amerikai megbízottak, egy creek-, choctaw- és chickasaw-indiánokból álló küldöttség kíséretében. A küldöttség élén Monsieur McCay, Wash Hood és John Bell állt. A megbízottak jelentéseit és naplóját lásd a *Documents of Congressben* (N° 87. Képviselőház).

többé nem folytatódik; félnek, hogy a letelepültek szokásai, amelyeket még alig sajátítottak el, visszavonhatatlanul feledésbe mennek egy még civilizálatlan földön, ahol még semmiféle előkészület nem történt egy földművelő nép fennmaradásának biztosítására; tudják, hogy az ismeretlen vadonban ellenséges hordákra találnak majd, s ahhoz, hogy támadásaiknak ellenállhassanak, barbár erejük már nincs meg, a civilizáció anyagi erőforrásai pedig még nincsenek a birtokukban. Az indiánok egyébként is könnyen rájönnek, hogy a javasolt letelepülési hely csak ideiglenes. Ki biztosítja őket afelől, hogy végre békeségben maradhatnak új hajlékaikban? Az Egyesült Államok kötelezettséget vállal ugyan, hogy ott maradhatnak, de vajon nem a legünnepélyesebb esküvel kezekedtek-e annak idején azért a területért is, ahol most laknak? Igaz, hogy az amerikai kormány ma már nem fosztja meg őket földjeiktől, de hagyja, hogy előzőnljék azokat. Kétségtelen, hogy ugyanaz a fehér népesség, amely most özönli körül őket, néhány év múlva újból a sarkukban lesz az Arkansas vadonjaiban; ugyanazoknak a szenvedéseknek lesznek kitéve, s ugyanúgy orvoslás nélkül; s mivel a föld előbb-utóbb teljesen elfogy a lábuk alól, végleg bele kell törődniök a pusztulásba.

Az Unió nem olyan mohón és erőszakosan lép fel az indiá-

* A creek-indiánokkal 1790-ben kötött szerződésben a következő pont olvasható: „Az Egyesült Államok ünnepélyesen biztosítja a creek-indiánok nemzetének mindama földeket, amelyek az Unió területén birtokukban vannak.”

A cherokee-indiánokkal 1791 júliusában kötött szerződésben ez áll: „Az Egyesült Államok ünnepélyesen biztosítja a cherokee-indiánok nemzetének mindama földeket, amelyekről korábban nem mondtak le. Ha ez Egyesült Államok valamelyik polgára vagy más fajhoz tartozó egyén a cherokee-indiánok földjén telepedne le, az Egyesült Államok kijelenti, hogy az illető polgártól megvonja védelmét és kiszolgáltatja a cherokee-indiánok nemzetének, hogy büntesse meg, ahogy jónak látja.” (8. cikkely)

nokkal szemben, mint az egyes államok, de ugyanúgy nélkülözi a jóhiszeműséget.

Amikor az egyes államok kiterjesztik az indiánokra – ahogy ők nevezik – törvényeik áldásait, arra számítanak, hogy azok inkább elmennek, mint hogy e törvényeknek alá vessék magukat; a központi kormányzat pedig, amely állandó menedéket ígér Nyugaton e szerencsétleneknek, nagyon is tisztában van azzal, hogy biztosítani nem tudja azt számukra.*

Tehát az államok zsarnoksága menekülésre kényszeríti a vadembereket; az Unió ígéreteivel és anyagi segítségével pedig megkönnyíti ezt a menekülést. Különböző intézkedések, de ugyanazt a célt szolgálják.**

* Ez nem gátolja a kormányt abban, hogy a legünnepélyesebben megígérje nekik. Lásd az elnök levelét, amelyet 1829. március 23-án intézett a creek-indiánokhoz (*Proceedings of the Indian Board in the City of New York*. 5. o.): „A nagy folyó (a Mississippi) túlsó partján Atyátok hatalmas országról gondoskodott számotokra, amely mindnyájatokat be tud fogadni. Ott nem fognak zaklatni benneteket fehér testvéreitek; semmiféle joguk nem lesz a földjeitekre; békén és bőségben élhettek ti is, ivadékaitok is, amíg csak fű nő és patakok csörge-deznek a földön. *Az az ország mindig a tiétek lesz.*”

A hadügyminiszter 1829. április 18-án írt levelében közli a cherokee-indiánokkal: nem szabad azzal áztatniuk magukat, hogy tulajdonosai maradhatnak a területnek, ahol jelenleg laknak, viszont a leghatározottabban biztosíthatja őket ugyanerről, ha átköltöznek a Mississippi túlsó partjára (uo. 6. o.). Mintha az a hatalom, amelynek akkor nem volt birtokában, később rendelkezésére állhatna!

** Hogy pontos fogalmat alkothassunk az egyes államok, valamint az Unió indiánokkal szemben folytatott politikájáról, tanulmányoznunk kell: 1. az államoknak az indiánokra vonatkozó törvényeit (lásd *Legislative Documents*. XXI. Kongresszus. N° 319.); 2. az Uniónak ugyanezzel a tárggyal kapcsolatos törvényeit, főleg az 1802. március 30-án kibocsátottat (a törvények Monsieur Story *Laws of the United States* c. művében találhatók); végül 3. hogy megtudjuk, milyen az Unió jelenlegi viszonya általában az indián törzsekhez, lásd Monsieur Cass hadügyminiszter 1823. november 29-én kelt jelentését.

„Mennyei Atyánk akaratából, aki a világmindenséget kormányozza – írták a cherokee-indiánok a Kongresszushoz intézett folyamodványukban* –, az Amerikában élő vörösbőrű emberek fajtája megfogyatkozott, a fehér faj pedig megnövekedett és híressé vált.”

„Amikor őseitek partjainkra érkeztek, a vörösbőrű ember erős volt, de bármily tudatlan és vad, szívesen fogadta őket, és megengedte, hogy fáradt lábukat megpihentessék a szárazföldön. Atyáink és a ti atyáitok a barátság jeléül kezet fogtak, és békességben éltek.”

„Bármit kért a fehér ember, amire szüksége volt, az indián sietett teljesíteni a kérését. Akkor az indián volt az úr, a fehér ember a koldus. De ma már más a helyzet: a vörösbőrű ember ereje gyöngeséggé változott. Ahogy szomszédai száma szaporodott, úgy csökkent egyre inkább az ő hatalma; és mára a sok nagy törzs közül, amely az általatok Egyesült Államoknak nevezett területen lakott, alig maradt néhány; csak ennyit kímélt meg a szörnyű pusztítás. A hajdan oly híres és hatalmas északi törzsek már majdnem teljesen eltűntek. Ez lett a sorsa Amerikában a vörösbőrű embernek.”

„Vajon nekünk, fajunk maradékainak is pusztulnunk kell?”

„A földet, ahol lakunk, az idők kezdetén adta őseinknek Atyánk, ki az egekben lakik, őseink pedig ránk hagyták örökül. Mi tisztelettel megőriztük, hiszen benne nyugszanak hantvaik. Lemondtunk-e valaha is erről az örökségről, elherdáltuk-e? Engedjétek meg, hogy alázatosan megkérdezzük tőletek: lehet-e indokoltabb joga egy népnek ahhoz, hogy országa legyen, mint az, hogy örökölte és ősidőktől fogva birtokolja? Tudjuk, hogy Georgia állama és az Egyesült Államok elnöke azt állítja, hogy elvesztettük e jogunkat. De szerintünk ez az állítás alaptalan. Mikor veszítettük el? Milyen bünt követtünk

* 1829. november 19-én.

el, ami megfoszthatna hazánktól? Azt vetik talán a szemünkre, hogy a függetlenségi háborúban Nagy-Britannia királyának zászlai alatt harcoltunk? Ha ez a bűnünk, miért nem nyilatkoztattátok ki a háború utáni első békeszerződésben, hogy elvesztettük földjeink tulajdonjogát? Miért nem vettetek be abba a szerződésbe egy ilyen cikkelyt: »Az Egyesült Államok kész ugyan békét kötni a cherokee-indiánok nemzetével, de büntetésül, amiért részt vettek a háborúban, kinyilatkoztatja, hogy ezentúl csak földjük bérlőinek tekinti őket, s hogy kötelesek máshová költözni, ha a szomszéd államok érdeke úgy kívánja.« Akkor kellett volna így beszélni; de akkor ilyesmi eszébe se jutott senkinek, és atyáink se mentek volna bele soha egy olyan szerződésbe, amelynek a következményeként egyszer megfoszthatják őket legszentebb jogaiktól és elragadhatják országukat.”

Így beszélnek az indiánok, s amit mondanak, igaz, amit megjósolnak, szerintem elkerülhetetlen.

Akármilyen oldalról vizsgáljuk is Észak-Amerika bennszülötteinek sorsát, csak orvosolhatatlan bajokat fedezünk fel: ha megmaradnak vadaknak, elsöprik őket; ha civilizálódni akarnak, a náluk civilizáltabb emberekkel való érintkezés az elnyomásnak és a nyomorúságnak szolgáltatja ki őket. Ha tovább kóborolnak egyik lakatlan helyről a másikra, elpusztulnak, ha megpróbálnak letelepedni, ugyancsak elpusztulnak. Az európaiak segítsége nélkül nem civilizálódhatnak, de az európaiakhoz való közeledés megrontja és újból a barbárságba taszítja őket. Amíg a vadonban hagyják őket, nem akarnak változtatni szokásaikon, s amikor majd mégis rákényszerülnek, hogy akarjanak, túlságosan késő lesz.

A spanyolok úgy uszították vérebeiket az indiánokra, mint a vadállatokra; olyan válogatás nélkül, könyörtelenül fosztották ki az Újvilágot, mint valami ostrommal bevett várost; de mindent nem lehet elpusztítani, az őrzöngésnek is van határa: az indián lakosságnak az a része, amelyik megúsza a tömeg-

mészárlásokat, végül is elkeveredett hódítóival és magáévá tette vallásukat és szokásaikat.*

Az Amerikai Egyesült Államok lakóinak a bennszülöttek iránt tanúsított magatartását a spanyolokéval ellentétben a formaságokhoz és a törvényességhez való legőszintébb ragaszkodás jellemzi. Amennyiben az indiánok civilizálatlan állapotban maradnak, az amerikaiak semmilyen formában sem avatkoznak az ügyeikbe és független népekként bánnak velük; eszük ágában sincs megengedni maguknak, hogy szabályos adásvételi szerződés nélkül vegyék birtokba földjeiket; és ha a véletlen úgy hozza magával, hogy valamelyik indián törzs már képtelen megélni az általa lakott területen, testvéri módon megfogják a kezét és maguk kalauzolják máshová, hogy ne ősei földjén haljon meg.

A spanyolok példátlan szörnyűségeket követtek el, s letörölhetetlen szégyenfoltot ejtettek magukon, mégsem sikerült kiirtaniuk az indián fajt, s még azt sem tudták megakadályozni, hogy osztozzék velük jogaikban; az Egyesült Államok amerikai polgárainak viszont csodálatosan könnyen, békésen, törvényesen, emberbaráti módon, vérontás nélkül sikerült e kettős célt elérniük, anélkül, hogy a világ szemében egyetlen nagy erkölcsi alapelvet is megsértettek volna.** Nem is lehetne az emberiség törvényeinek alaposabb tiszteletben tartásával elpusztítani embereket.

* Ezt az eredményt azonban nem szabad a spanyolok javára írni. Ha az indián törzsek nem lettek volna már az európaiak megérkezésekor helyhez kötött földművelő törzsek, nem vitás, hogy Dél-Amerikában is éppúgy elpusztultak volna, mint Észak-Amerikában.

** Lásd – többek között – Monsieur Bellnek a *Committee on Indian Africa* nevében 1830. február 24-én készített jelentését, amelyben (5. o.) nagyon logikus érvekkel támasztja alá és nagyon tudatosan bebizonyítja, hogy: „The fundamental principle, that the Indians had no right by virtue of their ancient possession either of soil or sovereignty, has never been abandoned expressly or by implication.” Vagyis: Az

**A fekete faj helyzete az Egyesült Államokban;
milyen veszélyekkel fenyegeti jelenléte a fehéreket***

Miért nehezebb megszüntetni a rabszolgaság intézményét és eltüntetni a nyomait korunkban, mint az ókorban volt? – Úgy látszik, hogy az Egyesült Államokban a fehérek előítéletei a feketékkel szemben a rabszolgaság eltörlésével arányosan erősödnek. – A négerek helyzete az északi és a déli államokban. – Miért szüntetik meg az amerikaiak a rabszolgaság intézményét? – A szolgaság elállatiasítja a rabszolgát és nyomorba dönti a gazdát. – Milyen különbség észlelhető az Ohio bal partja és jobb partja közt? – Minek tulajdonítható ez? – A fekete faj, akárcsak

alapvető elvet, hogy az indiánoknak ősidőktől fogva való birtoklás címén se földhöz, se szuverenitáshoz nincs joguk, sem szóban, sem hallgatólagosan soha figyelmen kívül nem hagytuk.

Ha elolvassuk ezt az egyébként ügyesen megfogalmazott jelentést, elcsodálkozunk a könnyedségen, amellyel a szerző az első szavaktól kezdve félretesz minden természeti jogon és ésszerűségen alapuló érvet, elvont, elméleti elveknek nevezve őket. Minél többet gondolkozom azon, hogy mi az egyetlen különbség a civilizált és a civilizálatlan ember között a jogok megítélése tekintetében, annál inkább a következő következtetésre jutok: az előbbi alapjaiban vitatja e jogokat, az utóbbi csak megsérti őket.

* Mielőtt e téma tárgyalásába kezdenék, egy figyelmeztetéssel tartozom az olvasónak. Ütitársam, Monsieur Gustave de Beaumont művem elején már említett könyvének, amely a közeljövőben jelenik meg, fő célja a francia olvasók tájékoztatása a négereknek az Egyesült Államok fehér lakossága mellett elfoglalt helyzetéről. Monsieur de Beaumont mélyrehatóan tárgyalja a kérdést, amelyet én könyvem tárgya miatt csak felületesen érinthetek.

Könyve, melynek jegyzetei sok igen értékes és eddig teljesen ismeretlen törvényhozási és történelmi okmányt tartalmaznak, ezenkívül olyan jeleneteket is bemutat, amelyeknek hatásosságával csak az igazság vetekedhetik. Monsieur de Beaumont e művét kell elolvasniok azoknak, akik tudni szeretnék, milyen zsarnoki túlzásokra ragadtathatja magát lassanként az ember, mielőtt elkezdett kivetkőzni önmagából és az emberisésegből.

a rabszolgaság intézménye, dél felé húzódik vissza. – Mi e jelenség magyarázata? – Milyen nehézségekbe ütközik a déli államokban a rabszolgaság intézményének megszüntetése? – A jövőben rejlő veszélyek. – Általános nyugtalanság. – Fekete kolónia alapítása Afrikában. – Miért szigorítják meg a Délen élő amerikaiak a rabszolgaság intézményét, holott már nem szívesen tartják fenn?

Az indiánok ugyanolyan elszigetelten fognak elpusztulni, amilyen elszigetelten éltek; de a négerek sorsa bizonyos mértékig összefonódott az európaiakéval. A két faj egymáshoz van kötve, anélkül, hogy keveredne, teljesen elszakadniuk éppoly nehéz, mint összeolvadniuk.

Az Egyesült Államok jövőjét fenyegető bajok közül a legijesztőbb a feketék jelenléte a területükön. Ha az Unióban jelenleg észlelhető zavarok és a jövőben várható veszélyek okát keressük, akárhonnan indulunk is ki, majdnem mindig ide jutunk, mint elsődleges okhoz.

Az embereknek általában nagy és lankadatlan erőfeszítéseket kell kifejtteniük, hogy tartós bajokat idézhessenek elő; de van egy olyan csapás, amely alattomban harapódzott el a világon: eleinte alig tűnt fel a hatalommal való visszaélés szokott megnyilvánulási formái között; olyan valakitől származik, akinek a nevét nem őrizte meg a történelem; mint elátkozott magot ültették el a föld valamelyik pontján, de aztán már önmagából táplálkozott, könnyen kihajtott, és természetesen növekszik együtt a társadalommal, amelyik magába fogadta: ez a csapás a rabszolgaság intézménye.

A kereszténység megszüntette a rabszolgaságot: a tizenhatodik század keresztényei azonban visszaállították; de mindig csak kivételes valaminek tekintették társadalmi rendszerükben, és vigyáztak, hogy csak egyetlen emberfajra korlátozzák.

Ily módon kisebb, de jóval nehezebben gyógyítható sebet ejtettek az emberiségen.

Feltétlenül különbséget kell tennünk két dolog, éspedig a rabszolgaság intézménye és annak következményei között.

A rabszolgaság okozta közvetlen rossz majdnem ugyanaz volt az ókorban, mint napjainkban, e rossz következményei azonban nem azonosak. Az ókorban a rabszolga ugyanahhoz a fajhoz tartozott, mint a gazdája, és gyakran ő volt kettejük közül a műveltebb és civilizáltabb.* Csak az volt köztük a különbség, hogy az egyik rabszolga volt, a másik meg szabad, s ha a rabszolga felszabadult, könnyen keveredhettek.

Az ókorban tehát nagyon egyszerű módja volt annak, hogy megszabaduljanak a rabszolgaság intézményétől és annak következményeitől: a rabszolga-felszabadítás, s mihelyt általánossá vált ennek az eljárásnak az alkalmazása, sikerült is megszabadulniok mindkettőtől.

Ez nem azt jelenti, hogy az ókorban a rabszolgaság nyomai nem maradtak fenn bizonyos ideig magának a rabszolgaságnak a megszüntetése után is.

Létezik bizonyos velünk született előítélet, ami arra készíti az embereket, hogy lenézzék, aki náluk alacsonyabb rendű volt, még jóval azután is, hogy egyenrangúvá vált velük; a valóságos egyenlőtlenséget, amelyet a véletlen vagy a törvény idéz elő, mindig bizonyos képzelt egyenlőtlenség váltja fel, amely a szokásokban gyökerezik. De az ókorban a rabszolgaság e mellékes következményének volt határa. A felszabadított ember annyira hasonlított a szabadnak születettekhez, hogy hamarosan nem lehetett megkülönböztetni őt azoktól.

Az ókorban a törvény megváltoztatása volt a legnehezebb,

* Tudjuk, hogy az ókor leghíresebb írói közül többen – például Aiszoposz és Terentius – rabszolgák vagy felszabadított rabszolgák voltak. A rabszolgák nem mindig a barbár népek soraiból kerültek ki: a hadiszerencse néha nagyon művelt embereket is szolgáságra vetett.

korunkban a szokásoké. A mi esetünkben az igazi nehézség ott kezdődik, ahol az ókorban véget ért.

Ez annak a következménye, hogy a mi korunkban a rabszolgaság absztrakt, mulandó ténye a lehető legvégzetesebben összefonódik a faji különbség fizikai, maradandó tényével. A rabszolgaság emléke megszégyenítő a fajra, a faj pedig fenntartja a rabszolgaság emlékét.

Egyetlen afrikai sem szabad akaratából érkezett az Újvilág partjaira, s ebből az következik, hogy minden afrikai, aki ma az Újvilágban él, rabszolga vagy felszabadított rabszolga. A néger tehát pusztá létezésével átruházza valamennyi leszármazottjára gyalázatának látható bélyegét. A törvény a rabszolgaság intézményét eltörölheti, nyomait azonban egyedül csak Isten tüntethetné el.

Az újkori rabszolga nemcsak állapotánál fogva különbözik gazdájától, hanem származásánál fogva is. A négert fel lehet ugyan szabadítani, de azt képtelenség elérni, hogy az európai emberrel ne idegenként álljon szemben.

S ez még nem minden: ezen az alacsony sorban született emberen, ezen az idegenen, akit a rabszolgaság intézménye hozott közénk, szinte alig ismerjük fel a közös emberi vonásokat. Arcát visszataszítónak, értelmét korlátooltnak, hajlamait alantasnak látjuk. Kis híja, hogy nem átmeneti lénynek tekintjük az állat és az ember közt.*

Korunk emberének a rabszolgaság eltörlése után még három előítéletet is le kell győznie, amelyek mindegyike megfoghatatlanabb és szívósabb, mint maga az intézmény: a rabszolgatulajdonos, a más faj, és végül a fehér bőrű ember előítéletét.

Nagyon nehéz nekünk, akik a szerencse jóvoltából természet

* Hogy a fehérek felhagyjanak egykori rabszolgáik értelmi és erkölcsi alsóbbrendűségéről alkotott véleményükkel, a négereknek meg kellene változniuk; csak hogy, amíg e vélemény változatlan marad, ők sem tudnak megváltozni.

szerint hozzánk hasonló és a törvények szerint velünk egyenlő emberek közé születünk, ismétlem: nagyon nehéz megértenünk, milyen legyőzhetetlen távolság választja el Amerikában a négert az európaiától. De egy analógiából kiindulva némi fogalmat alkothatunk róla.

Volt idő, amikor köztünk, franciák közt mérhetetlen egyenlőtlenség uralkodott, s ennek egyedül a törvények alkották az alapját. Mi lehet fiktívebb, mint a pusztán törvényeken alapuló alsóbbrendűség? Mi ellenkezhetsz jobban az emberi ösztönnel, mint a nyilvánvalóan egyforma emberek közt megállapított tartós megkülönböztetés? E megkülönböztetések mégis évszázadokig léteztek; sok helyütt még ma is léteznek. Mindenütt hagytak maguk után nyomokat, amelyek csak képzelték ugyan, az idő mégis alig tudja eltörölni őket. Ha ilyen nehéz még azt az egyenlőtlenséget is kiirtani, amelyet csupán a törvény hozott létre, hogyan tüntessük el azt az egyenlőtlenséget, amely ráadásul – úgy látszik – magának a természetnek megváltoztathatatlan törvényein alapul?

Ha arra gondolok, hogy az arisztokratikus testületek – bármilyen természetűek voltak – milyen nehezen keveredtek el a néptömeggel, s milyen végtelen gonddal őrizték évszázadokon át a képzeletbeli gátakat, amelyek elválasztották őket tőlük, nem bízom abban, hogy egy látható és maradandó jegyekre alapozott arisztokrácia eltűnik.

Azok, akik azt remélik, hogy az európaiak egy szép napon összeolvadnak a négerekkel, szerintem az ábrándok világában ringatják magukat. Sem okoskodással, sem a tények alapján nem tudok ilyen következtetésre jutni.

Mostanáig mindenütt, ahol a fehérek voltak hatalmasabban, alacsony sorban vagy rabszolgaságban tartották a négereket. A két faj közt mindig ez volt az elszámolás egyedül lehetséges módja.

Ha napjaink Egyesült Államát nézem, azt látom, hogy az ország bizonyos részein a két fajt elválasztó törvény emelte gát

leomlóban van ugyan, de a szokások gátja nem; a rabszolgaság intézménye – úgy veszem észre – lassan szűnőben van, de az előítélet, amely az intézményt létrehozta, változatlanul fennáll.

Vajon az Uniónak abban a részében, ahol a négerek már nem rabszolgák többé, közelebb kerültek-e a fehérekhez? Aki lakott az Egyesült Államokban, annak észre kellett vennie, hogy ezzel éppen ellenkező folyamat ment végbe.

Én úgy látom, hogy a faji előítélet erősebb azokban az államokban, ahol a rabszolgaság intézményét eltörölték, mint azokban, ahol még mindig fennáll, és sehol sem olyan türelmetlen, mint azokban az államokban, ahol sosem volt rabszolgarendszer.

Igaz, hogy az Unió északi részén a törvény megengedi, hogy a négerek és a fehérek egymással házasságra lépjenek; de a közvélemény becsstelenné nyilvánítaná azt a fehér férfit, aki néger nővel kötne házasságot. Nagyon nehéz volna akár csak egyetlen ilyen példát is felhozni.

A négereknek majdnem mindegyik államban, ahol eltörölték a rabszolgaság intézményét, választójogot adtak; de ha elmegy szavazni, az életét kockáztatja. Ha elnyomják, panaszt emelhet, de bírái közt csak fehéreket talál. A törvény értelmében helyet foglalhatna ugyan az esküdtek padjában, de az előítélet kiutasítja onnan. Gyermeküket kizárják az iskolákból, ahol az európaiak gyermekei tanulnak. A színházakban még aranyért sem vásárolhatja meg a jogot, hogy volt gazdái mellé ülhessen; a kórházakban elkülönítik. Azt megengedik a feketének, hogy ugyanahhoz az istenhez könyöröggjön, akihez a fehérek, de nem ugyanazon oltár előtt. Külön papjai és templomai vannak. A mennyország kapuja nincs zárva előtte, de alsóbbrendűsége még a túlvilág határán se szűnik meg. Ha a néger meghal, csontjait félrelökik; a különböző társadalmi helyzet még a halál állítólagos egyenlőségében is megmutatkozik.

Vagyis a néger szabad ember, de annak, akivel egyenlőnek

nyilvánították, sem jogaiban, sem örömeiben, sem munkájában, sem fájdalmában nem osztozhatik, még a temetőjébe sem juthat be. Sehol sem lehet együtt vele, sem életében, sem holtában.

Délen, ahol még mindig fennáll a rabszolgaság intézménye, nem különítik el ilyen gondosan a négereket; néha együtt dolgoznak és szórakoznak a fehérekkel; bizonyos mértékig még keveredhetnek is velük; a törvény szigorúbban bánik velük, a szokások elnézőbbek és enyhébbek.

Délen a gazda nem fél a saját színvonalára emelni rabszolgáját, mert tudja, hogy – ha akarja – bármikor visszataszíthatja a porba. Északon a fehér ember már nem érzékeli világosan a gátat, amely a lealázott fajtól elválasztja, s már azért is gondosabban tartja távol magát a négertől, mert fél, hogy egy szép napon összekeveredhetik a vérük.

A déli államokban a természet néha visszanyeri jogait, és sikerül rövid időre helyreállítania az egyenlőséget a fehérek és a feketék közt. Északon a faji gőg elnémítja a legparancsolóbb emberi szenvedélyt is. Lehet, hogy az északon élő amerikai megengedné, hogy a néger nő átmenetileg megossa vele érzéki örömeit, ha államának törvényei kimondanák, hogy a néger nő nem pályázhat arra, hogy törvényes hálótársa legyen. De lehet, s ezért a fehér férfi szinte borzadva távol tartja magát tőle. Ez az oka, hogy az Egyesült Államokban a négereket visszaütés-előítélet a felszabadításukkal egyenes arányban erősödik, s az egyenlőség olyan mértékben vésődik be a szokásokba, amilyen mértékben elhalványul a törvényekben.

De ha az Egyesült Államokat lakó két faj viszonya olyan, amilyennek ábrázoltam, akkor az amerikaiak miért szüntették meg a rabszolgaság intézményét az Unió északi részén, és miért tartják fenn, sőt növelik a szigorát Délen?

Könnyű rá felelni. Az Egyesült Államokban nem a néger, hanem a fehérek érdekében szüntetik meg a rabszolgaság intézményét.

Az első négereket 1621 körül hurcolták be Virginiába.* A rabszolgaság intézménye tehát Amerikában is – akárcsak a világ többi részén – Délen jött létre. Onnan terjedt lépésről lépésre tovább; de az északi államok felé haladva a rabszolgák száma egyre csökkent.**

Új-Angliában mindig nagyon csekély számú néger élt.

A gyarmatok megalapítása után majd egy évszázad telt már el, amikor egy furcsa jelenségre kezdtek figyelni a telepések. Azokban a tartományokban, ahol jóformán egyetlen rabszolgára sem volt, gyorsabban szaporodott a lakosság, növekedett a vagyon és a jólét, mint azokban, ahol sok volt belőlük.

Pedig az előbbi tartományokban a lakosoknak kellett megművelni a földet, vagy napszámosokat kellett bérelniük, az utóbbiak lakosai meg bővíben voltak a munkásoknak, akiknek bért se kellett fizetniük. Az első esetben tehát dolgozni és fizetni kellett, a másokban munka nélkül pénzt megtakarítani, a gazdálkodás mégis az elsőben volt jövedelmezőbb.

Az utóbbi eredményt azért is nehezebbnek látszott megma-

* Lásd Beverley *History of Virginia* c. művét. Lásd még Jefferson emlékirataiban a négerek Virginiába való letelepítésére, valamint a behozatalukat megtiltó első, 1778-ban hozott törvényre vonatkozó érdekes részleteket is.

** A rabszolgák száma Északon jóval kevesebb volt, de a rabszolgaság intézményének előnyei ott sem voltak vitatottabbak, mint Délen. New York állam törvényhozása 1740-ben kimondta, hogy a közvetlen rabszolgabehozatalt a lehető legnagyobb mértékben támogatni, a rabszolgacsempészt pedig szigorúan büntetni kell, hogy a tisztességes kereskedők ne kedvetlenedjenek el. (*Kent's Commentaries*. II. k. 206. o.) Az új-angliai rabszolgatartásról érdekes adatok találhatók Balkanapnál a *Historical Collections of Massachusetts*-ben (IV. k. 193. o.). Kiderül belőlük, hogy Új-Angliába 1630-tól szállítottak négereket, de a törvényhozás és a szokások kezdettől fogva ellene voltak a rabszolgaságnak.

Ugyanott olvasható, hogy a közvélemény – s utána a törvény – milyen módon szüntette meg végül is a rabszolgaság intézményét.

gyarázni, mert a telepéseknek – akik mind ugyanahhoz az európai fajhoz tartoztak – egyformák voltak a szokásaik, egyforma a műveltségük, egyformák a törvényeik; az árnyalatnyi különbségeket alig lehetett észrevenni köztük.

Az idő múlt tovább, az angol származású amerikaiak elhagyták az Atlanti-óceán partvidékét és mindennap beljebb nyomultak Nyugat felé a vadonba, ahol ismeretlen talajjal, szokatlan éghajlattal találkoztak, s a legkülönbözőbb jellegű akadályokat kellett legyőzniük; számtalan fajtájuk összekeveredett, a Délen lakók felmentek Északra, az Északon lakók meg leereszkedtek Délre. De bármilyen változások történtek, lépten-nyomon ugyanaz a jelenség ismétlődött meg: azok a települések, ahol nem voltak rabszolgák, rendszerint népesebbek és jobb módúak lettek, mint azok, ahol dívott a rabszolgaság.

Minél inkább előrenyomultak, annál inkább kezdték sejteni, hogy a rabszolgaság intézménye, amely oly szörnyű a rabszolga számára, a rabszolgatartó számára egyenesen káros.

De ez az igazság csak akkor bizonyosodott be teljesen, amikor az Ohio partjaira érkeztek.

A folyó, amelyet az indiánok tüntettek ki az Ohio, vagyis a „Szép Folyó” névvel, a legpompásabb völgyek egyikét öntözi, ahol valaha is letelepedett az ember. Az Ohio mindkét partján egyformán dimbes-dombos a vidék, s a talaj kimeríthetetlen kincsesbányája a földművelőnek; mindkét parton egyformán egészséges a levegő és mérsékelt az éghajlat, s mind a két part egy-egy hatalmas államnak a határa. Azt az államot, amelyik a bal parton követi az Ohio számtalan kanyarulatát, Kentuckynak nevezik, a jobb parti állam a folyóról kapta a nevét. A két állam csak egyetlen dologban különbözik: Kentuckyban megengedték a rabszolgatartást, míg Ohio állam területéről minden rabszolgát kitiltottak.*

* Ohióban nemcsak a rabszolgatartás tilos: szabad néger se teheti a lábát az állam területére, s földje se lehet rajta. Lásd Ohio alkotmányát.

Az az utazó tehát, aki az Ohio közepén leereszkedik addig, ahol a folyó beletorkollik a Mississippibe, mondhatnánk, a szabadság és a szolgaság közt hajózik, s csak egy pillantást kell vetnie maga köré, hogy azonnal megállapítsa: a kettő közül melyik előnyösebb az emberiség számára.

A folyó bal partja gyéren lakott; a majdnem elhagyatott földeken csak néha-néha látni egy-egy gondtalan ábrázattal lézengő rabszolgacsoportot; minden kanyarulatnál újból feltűnik az őserdő; mintha a társadalom aludna; az egyes ember tétlen, csak a természet él és tevékenykedik.

A jobb partról ugyanekkor zűrzavaros láрма hallatszik, messze hirdetve, hogy ott serény munka folyik; a földeken gazdag termés áll, csinos házak tanúskodnak a földművelők ízléséről és gondoskodásáról; mindenütt megmutatkozik a jó mód; az emberek láthatólag gazdagok és elégedettek: dolgoznak.*

Kentucky államot 1775-ben alapították, Ohio államot csak tizenkét évvel később, de Amerikában tizenkét év több, mint Európában egy fél évszázad. Ohio állam lakóinak lélekszáma ma már 250 000-rel meghaladja Kentuckyét.** A rabszolgaság és a szabadság eme egymástól nagyon elütő hatása könnyen érthető, és elegendő magyarázatul szolgál sok olyan különbségre, amelyet az ókori civilizáció és korunk civilizációja közt észlelünk.

* Ohióban nemcsak az egyes emberek tevékenyek: hatalmas vállalkozásokat visz végbe az állam is. Ohio állama csatornát épített az Erie-tó és az Ohio folyó között, s ezzel összeköttetést teremtett a Mississippi völgye és Észak folyója között. E csatornának köszönhető, hogy az Európából New Yorkba érkező árucikkek több mint ötszáz mérföldes vízi úton egészen New Orleansig szállíthatók.

** Az 1830-ban tartott népszámlálás pontos adatai:

Kentucky	688 844
Ohio	937 669

Az Ohio bal partján a munkát összekeverik a rabszolgaság fogalmával; a jobb parton viszont a jóléttel és a haladással azonosítják; az egyik parton lenézik, a másikon megbecsülik. A folyó bal partján nem találkozunk a fehér fajtához tartozó munkásokkal: nyilván attól félnek, hogy maguk is olyanok lesznek, mint a rabszolgák; minden munkát kénytelenek tehát a négerekre bízni. A jobb parton viszont hiába keresnénk dologtalan embert: a fehérek mindenfajta munkát buzgón vállalnak, és okosan elvégeznek.

Így aztán azok, akiknek Kentucky államban ki kellene aknázniuk a föld természeti kincseit, sem nem szorgalmasak, sem nem műveltek, azok meg, akik e két tulajdonsággal rendelkeznek, vagy nem csinálnak semmit, vagy átköltöznek Ohióba, hogy szorgalmukat hasznosíthassák, anélkül, hogy szegyenkezniök kellene.

Igaz, hogy Kentuckyban a gazdáknak nem kell fizetniük a rabszolgáknak azért, mert dolgoznak, de nincs is sok hasznuk a munkájukból, míg a szabad munkásoknak fizetett bér kamatostul térülne meg az általuk végzett munka értékében.

A szabad munkás fizetést kap, de gyorsabban is dolgozik, mint a rabszolga, és a gyors munka a gazdálkodás egyik legfontosabb alkotóeleme. A fehér ember pénzért adja munkaerejét, de csak akkor vásárolják meg, ha hasznot hoz. A fekete nem tarthat igényt semmiféle ellenszolgáltatásra munkájáért, viszont állandóan enni kell neki adni. Öregen éppúgy el kell tartani, mint érett férfikorában, hasznot nem hajtó gyermekkorában éppúgy, mint ifjú erői teljében, betegen éppúgy, mint egészségesen. Tehát mindkét munkást meg kell fizetni: a szabad embert pénzzel, a rabszolgát taníttatással, ennivalóval, törődéssel, ruhával. Az a pénz, amit a rabszolgatartó a rabszolga eltartására költ, apránként, részletekben megy el, alig veszi észre az ember; a szabad munkás bérét egy összegben fizetik ki, és látszólag csak az gazdagodik vele, aki kapja. Pedig

valójában a rabszolga többbe kerül, mint a szabad munkás, s a munkája kevesebb hasznot hoz.*

A rabszolgaság intézményének hatása még másban is megmutatkozik: befolyásolja a rabszolgatartó jellemét és sajátos irányt szab gondolkodásának és kedvteléseinek.

A természet az Ohio mindkét partján lakókat vállalkozó szellemmel és tetterővel áldotta meg, csakhogy ezeket a közös adottságokat a két parton nem egyformán használják fel.

A jobb parti fehér ember, aki saját erejéből kénytelen fenntartani magát, az anyagi jólétet tekinti élete fő céljának, s mivel az ország, ahol lakik, kimeríthetetlen forrásul szolgál szorgalmának és folyton megújuló aktivitásra csábítja, szerzési vágya túlmegy az emberi mohóság hétköznapi határain: a meggazdagodás vágyától hajtva vakmerően elindul bármilyen úton, ami a sors szeszélyéből nyitva áll előtte: válogatás nélkül lesz tengetész, pionír, iparos vagy földművelő, egyforma kitartással viseli el a különböző foglalkozásokkal járó fáradságot és veszélyeket, leleményességében van valami egészen bámulatos, szerzési vágyában szinte már valamiféle hősiesség.

* Függetlenül ezektől az okoktól, amelyek a szabad ember munkáját mindenütt, ahol bőven van ilyen, hasznosabbá és gazdaságosabbá teszik a rabszolgamunkánál, fel kell hívnunk a figyelmet még egy okra, amely csak az Egyesült Államokban fordul elő. Cukornádat az Unió területén ez idáig csak a Mississippi partvidékén, a folyó torkolata közelében, a Mexikói-öbölben sikerült eredményesen termelni; Louisianában a cukornádtermelés rendkívül kifizetődő: a munkás sehol másutt nem keres annyit a munkájával; s mivel a termelési költség és a termelt érték között mindig van bizonyos összefüggés, a rabszolgák ára Louisianában igen magas. S mivel Louisiana egyike a szövetséges államoknak, az Unió minden részéből lehet odaszállítani rabszolgákat. Az az ár tehát, amit New Orleansban fizetnek egy rabszolgáért, a többi piacon is felemeli a rabszolgák árát. Ennek az a következménye, hogy azokon a vidékeken, ahol a föld keveset hoz, a rabszolgamunka költségei még mindig igen jelentősek, ami igen nagy előnyt biztosít a konkurrenciát jelentő szabad munkásoknak.

A bal parton élő amerikai viszont nemcsak a munkát nézi le, hanem minden olyan vállalkozást is, amelynek sikerét a munka biztosítja; mivel tétlen jómódban él, kedvtelései a tétlen emberhez illőek; az ő szemében a pénznek alig van értéke, nem a gazdagságot, hanem az izgalmakat és élvezeteket hajhássza, s ennek megfelelően használja fel azt az energiát, amelyet túlparti szomszédja egyébre pazarol; szenvedélyesen szeret vadászni és háborúskodni, a legnehezebb testgyakorlatokban leli örömét, ért a fegyverforgatáshoz, és kisgyermek korától megszokta, hogy életét párviadalokban kockáztassa. A rabszolgaság intézménye tehát nemcsak abban akadályozza meg a fehér embert, hogy vagyont szerezzen, hanem abban is, hogy akarjon szerezni.

Mivel ugyanazon okok két évszázadon át egyfolytában egymással ellentétes irányban hatottak Észak-Amerika angol településein, végül is feltűnő különbség alakult ki a déliek és az északiak kereskedelmi képessége közt. Jelenleg csak az északi államoknak vannak hajói, gyárai, vasútvonalai és csatornái.

Ez a különbség nemcsak akkor mutatkozik meg, ha Északot hasonlítjuk össze Déllel, hanem akkor is, ha Dél lakóit egymással. Akik az Unió legdélibb államaiban kereskedelmi vállalkozásokra szánják magukat és megpróbálják jövedelmezővé tenni a rabszolgamunkát, szinte kivétel nélkül Északról költöztek Déltre. Az északiak mindennap tovább terjeszkednek Amerika területének ezen a részén, ahol kevésbé kell félniük a konkurrenciától. Erőforrásokat fedeznek fel, amelyek az ottaniak figyelmét elkerülték, alkalmazkodnak az általuk helytelenített rendszerhez, és sikerül is nagyobb hasznot húzniuk belőle, mint azok húznak, akik e rendszert létrehozták és még mindig fenntartják.

Ha folytatni akarnám az összehasonlítást, könnyen bebizonyíthatnám, hogy majdnem minden különbség, amely a Délen és az Északon lakó amerikaiak jelleme közt észlelhető, a rabszolgotartás intézményének szüleménye; csakhogy ez eltérítene

tárgyamtól: most nem a rabszolgotartás valamennyi következményére igyekszem rámutatni, hanem arra, hogy milyen hatást gyakorolt azoknak az anyagi jólétére, akik e rendszert elfogadták.

A rabszolgotartásnak az anyagi jólétre gyakorolt hatása az ókorban nyilván aligha lehetett köztudott, mivel akkor az egész civilizált világban dívott a rabszolgotartás, csak a barbár népek nem ismerték.

A kereszténység is csak azért szüntette meg a rabszolgaságot, hogy a rabszolgák jogait érvényesítse; korunkban a rabszolgotartó nevében támadható, s ezen a ponton egybeesik az anyagi érdek és az erkölcs.

Ahogy az Egyesült Államokban egyre nyilvánvalóbbakká lettek ezek az igazságok, a rabszolgotartó rendszer úgy kezdett lépésről lépésre meghátrálni a tapasztalat világossága előtt.

A rabszolgaság intézménye Délen jött létre, onnan terjedt el Észak felé, s most megint visszavonulóban van. A szabadság Északról indult el, és megállás nélkül halad Dél felé. A nagy államok közül jelenleg Pennsylvania a rabszolgotartó rendszer északi határa, de e rendszer már jelenlegi határain belül is megrendült. Maryland, amely közvetlenül Pennsylvania alatt fekszik, eltörölni készül, s már a vele szomszédos Virginiában is latolgatják a vele járó előnyöket és veszélyeket.*

Az emberi intézményekben sose megy végbe jelentős válto-

* Az utóbbi két államnak még külön oka is van arra, hogy szakítson a rabszolgaság intézményével. Az Unió e részének korábbi gazdagsága főleg a dohánytermesztésen alapult. A rabszolgák igen alkalmasak erre a munkára. Csakhogy az utóbbi években a dohány piaci ára csökkent, a rabszolgák ára meg változatlan maradt. Vagyis a termelési költség és a termék értékének a viszonya megváltozott. Maryland és Virginia lakói ma sokkal hajlamosabbak arra, hogy a dohánytermesztésben lemondjanak a rabszolgamunkáról, mint harminc éve voltak, sőt arra is, hogy egyidejűleg a dohánytermesztést is abbahagyják.

zás anélkül, hogy a változás okai között ne szerepelne az örökösödési jog.

Amikor Délen még az elsőszülöttségen alapuló örökösödési jog volt az uralkodó, minden család tulajdonképpen egyetlen gazdag embert jelentett, akinek se szüksége, se kedve nem volt ahhoz, hogy dolgozzon; a család többi tagja, akiket a törvény kizárt az örökségből, ugyancsak dologtalanul, mint megannyi parazita növény élt körülötte. Akkor valamennyi déli családban azt tapasztalta az ember, ami Európa egyes országainak nemesi családjaiban még napjainkban is előfordul: a fiatalabb fiúk ugyanolyan dologtalanul lebzseltek, mint a legidősebb fiú, noha nem voltak olyan gazdagok, mint ő. Ezt az azonos helyzetet Amerikában is, Európában is teljesen hasonló okok idézték elő. Az Egyesült Államok déli részén az egész fehér faj egyetlen arisztokratikus családot alkotott, amelynek az élén bizonyos számú kiváltságos egyén állt, akinek a vagyona állandó, semmittevése örökölt jog volt. Az amerikai nemesség eme vezéralakjai tartották fenn a fehér faj hagyományos előítéleteit és biztosították a dologtalanság becsületét az általuk képviselt családban. Ezen az arisztokrácián belül szegények akadhettek, de dolgozók nem; inkább a nélkülözést választották, mint a munkát; a néger munkásoknak és rabszolgáknak tehát nem volt konkurensük, s akárhogy vélekedtek is munkájuk hasznosságáról, mindenképpen őket kellett alkalmazni, mert más munkáskéz nem akadt.

Midőn az elsőszülöttségi jogon való örökösödést eltörölték, a vagyonok apadni kezdtek, és egyszerre csak minden család olyan helyzetbe került, hogy létfenntartásához elengedhetlenné vált a munka. Azóta sok család teljesen kihalt, s valamennyi előre látja, hogy eljön az idő, amikor mindenkinek magának kell gondoskodnia szükségletei kielégítéséről. Ma is találkozunk még gazdagokkal, de már nem alkotnak zárt, öröklődő testületet, és olyan szellemet sem voltak képesek elsajátítani, amelynek a segítségével megmaradhattak volna

annak, akik, s amelyet a társadalom minden rétegével elfogadtathattak volna. Közmegegyezéssel felhagytak hát a munkát megbélyegző előítélettel; több lett a szegény, és a szegények pironkodás nélkül munkát vállalhattak, hogy megélhessenek. Így aztán az egyenlő birtokfelosztás egyik legközvetlenebb következménye az lett, hogy létrejött egy szabad munkásokból álló osztály. S mikor elkezdődött a verseny a szabad munkás és a rabszolga közt, azonnal megmutatkozott az utóbbi alsóbbrendűsége, és megrendült a rabszolgaság intézményének alapelve, miszerint az intézmény a rabszolgatartó érdeke.

Ahogy a rabszolgaság intézménye hátrál, úgy követi a fekete faj, s az intézménnyel együtt visszatér a trópusi tájak felé, ahonnan jött.

Ez első olvasásra talán furcsán hangzik, de mindjárt meg fogjuk érteni.

Azzal, hogy az amerikaiak eltörlik a rabszolgaság intézményének alapelvét, még korántsem teszik szabaddá a rabszolgákat.

Talán nehezen értenék meg az alább következőket, ha nem idéznék egy példát: New York államét. Ez az állam 1788-ban megtiltotta, hogy rabszolgákat adjanak el a területén. Ezzel közvetett módon a rabszolgabehozatalt tiltotta meg. Attól fogva a rabszolgák száma csak a fekete lakosság természetes szaporodásának megfelelően növekedett. Nyolc évvel később még határozottabb intézkedést hoztak: törvényben mondták ki, hogy 1799. július 4-e után minden olyan gyermek, aki rabszolga szülőktől születik, szabad lesz. Ezzel megszüntették a rabszolgák szaporodásának minden lehetőségét; New York államban még vannak ugyan rabszolgák, de nyugodtan mondhatjuk, hogy rabszolgaság nincs többé.

Mihelyt egy északi állam megtiltotta a rabszolgák behozatalát, Délről többé nem szállítanak a területére eladás céljából fekete bőrüket.

Ha egy északi állam megtiltotta a rabszolgák eladását, a rab-

szolgától, akiből ekképpen terhes vagyontárgy lett, többé nem szabadulhat meg a tulajdonosa, tehát az az érdeke, hogy Délre szállítsa.

Vagyis ugyanaz a törvény akadályozza meg, hogy a déli rabszolgák Északra kerüljenek, és kergeti az északiakat Délre.

De van még egy minden eddig említettnél döntőbb körülmény is.

Amilyen mértékben csökken valamelyik államban a rabszolgák száma, olyan mértékben növekszik a szabad munkások iránti igény. S a rabszolgamunka olyan mértékben lesz mind kevésbé jövedelmező, amilyen mértékben munkához jutnak a szabad munkások. A rabszolga közepes értékű vagy egyenesen terhes tulajdonná válik, s gazdájának még inkább érdeke, hogy Délre szállítsa, ahol nem kell félni hasonló konkurrenciától.

A rabszolgaság intézményének eltörlése tehát nem teszi egyúttal szabaddá is a rabszolgát, csak más gazda kezére, Északról Délre kerül.

A felszabadított, valamint a rabszolgaság intézményének megszüntetése után született négerek nem költöznek Északról Délre, de az európaiakkal szemben ugyanolyan helyzetben vannak, mint az indiánok: félig civilizáltak és jogfosztottan maradnak olyan emberek közt, akik náluk mérhetetlenül gazdagabbak és műveltebbek, a zsarnoki törvények és az emberi türelmetlenség célpontjaiként.* Bizonyos vonatkozásban még szerencsétlenebbek is, mint az indiánok: nem tudnak szabadulni a rabszolgaság emlékeitől, s egy talpalatnyi földre sem tarthatnak igényt. Sokan belepusztulnak nyomorúságos helyzetükbe**; a többi meg a nagy városokba tömörül, ahol a leg-

* Azok az államok, amelyekben a rabszolgaság intézménye megszűnt, rendszerint igyekeznek minél kellemetlenebbé tenni a szabad négerek számára a területükön való tartózkodást; s mivel e tekintetben valóságos versengés alakult ki az egyes államok között, a szerencsétlen négerek legfeljebb csak választhatnak a sok rossz közül.

** Azokban az államokban, ahol a rabszolgaságot megszüntették,

alantasabb munkákat végzi, s nyomorban és bizonytalanságban tengeti életét.

Egyébként a négereket akkor is hamarosan elnyelné az idegen nép áradata, ha számuk továbbra is úgy növekedne, mint amikor még nem voltak szabadok, mert a fehérek száma a rabszolgaság intézményének eltörlése óta kétszeres gyorsasággal növekszik.

A rabszolgák által megművelt területek általában nem olyan sűrűn lakottak, mint a szabad emberek által megműveltek. Ráadásul Amerika még új föld, amikor tehát egy-egy állam megszünteti a rabszolgaság intézményét, még félig sem lakott. Alighogy véget vetnek valahol a rabszolgaságnak, és szabad munkásokra támad szükség, azt látjuk, hogy elszánt kalandkeresők tömege csődül oda az ország minden részéből: sietnek kihasználni az emberi szorgalom előtt megnyílt új lehetőségeket. Felosztják maguk közt a földet, s minden darabot birtokába vesz egy-egy fehér család. Az Európából bevándorlók is szabad országokba igyekeznek. Hiszen mihez is kezdene a szegény európai, aki jólétet és boldogságot keresve érkezik az Újvilágba, ha olyan országban telepednék le, ahol szégyennek tartják a munkát?

A fehér lakosság száma tehát a természetes szaporodás révén, s ugyanakkor a nagyarányú bevándorlás miatt is növekszik, míg a fekete bőrű lakosság létszámát nem gyarapítják bevándorlók, s ereje hanyatlóban van. A két faj egykori aránya egykettőre megfordult. A négerek már csak száналmas néptöredéket alkotnak, szegény kis nomád törzset, amely belevész egy másik, hatalmas nép tengerébe, amelyiké a föld; jelenlétü-

nagy különbség van a fehérek és a feketék halálozási arányszáma között: Philadelphiában 1820 és 1831 között csak minden negyvenkettedik fehér ember halt meg, a feketék közül viszont minden huszonegyedik. A még mindig rabszolgasorban élő négerek halálozási arányszáma közel sem ilyen magas. (Lásd Emerson: *Medical Statistics*, 28.o.)

ket csak az őket sújtó igazságtalanságok és kegyetlenkedések jelzik.

A fekete faj sok nyugati államban soha fel se tűnt, az északi államokban meg mindenütt eltűnőben van. A nagy kérdés tehát, hogy mi lesz a jövője, szűk körre korlátozódik; így aztán a probléma nem is látszik olyan ijesztőnek, de a megoldása semmivel sem könnyebb.

Minél délebbre megyünk, annál nehezebb a rabszolgaság intézményét úgy eltörölni, hogy valami haszon származzék belőle. Ennek több tárgyi oka van, s ezekre feltétlenül rá kell mutatnunk.

Az első az éghajlat: kétségtelen, hogy minél közelebb kerül az európai ember a trópusokhoz, annál nehezebben bírja a munkát. Sőt: sok amerikai azt állítja, hogy bizonyos szélességi fokon, ahol a néger még kockázat nélkül dolgozhat, a meleg a fehér ember esetében halált is okozhat*; én azonban nem hinném, hogy ezt a déli ember lustaságának kedvező állítást a tapasztalat is igazolná. Az Unió déli részén nincs melegebb, mint Dél-Spanyolországban vagy Dél-Itáliában.** Miért ne tudna hát ott is ugyanúgy dolgozni az európai? És ha Itáliában meg Spanyolországban megszüntették a rabszolgaság intézményét, anélkül, hogy a rabszolgatartók belepusztultak volna, miért ne tehetnék meg az Unióban? Nem hiszem, hogy a természet halálbüntetés terhe alatt tiltaná meg a Georgiában vagy Floridában élő európaiaknak, hogy maguk teremtsék elő a földből, ami a létfenntartásukhoz kell; az persze nem vitás,

* Ez valóban igaz ott, ahol rizst termelnek. A rizsföldek, amelyek minden országban egészségtelenek, különösen veszedelmesek a tűző trópusi nap sugarainak kitett vidékeken. Európai embernek nehéz lenne földet művelni az Újvilágnak ezen a részén, ha mindenáron rizst akarna termelni. De rizsföldek nélkül vajon nem lehet megenni?

** A déli államok közelebb vannak ugyan az Egyenlítőhöz, mint Itália vagy Spanyolország, de az amerikai kontinens sokkal hűvösebb, mint Európa.

hogy az ő munkájuk nehezebb és kevésbé jövedelmező volna*, mint az, amit Új-Anglia lakói végeznek. Mivel a szabad munka a déli államokban ennek az érvelésnek az alapján sokat veszít a rabszolgával szembeni fölényéből, kevesebb haszna lenne a rabszolgaság intézményének eltörléséből.

Minden európai növényt az Unió északi részén termesztnek; Délnek megvannak a maga különleges terményei.

Megállapították, hogy a rabszolgamunka igen költséges módja a gabonafélék termesztésének. Aki olyan országban termeszt gabonát, ahol a rabszolgatartás fogalma ismeretlen, rendszerint csak nagyon kevés munkást tart állandóan a szolgálatában; igaz, hogy vetéskor meg aratáskor sok bérmunkást is felfogad, de ezek csak rövid ideig élnek az ő költségén.

Az a gazdálkodó azonban, aki rabszolgatartó államban él, egész évben rengeteg munkást kénytelen eltartani, ha be akarja vetni földjeit és meg akarja tölteni csűrjeit, holott csak néhány napig van szüksége rájuk. A rabszolgák ugyanis nem várhatnak addig, amíg felfogadják őket, mint a szabad munkások, akik közben a maguk számára dolgoznak. A rabszolgákat egyszer s mindenkorra meg kell vásárolni, hogy amikor kell, rendelkezésre álljanak.

A rabszolgamunkának tehát, általános hátrányaitól függetlenül, természeténél fogva még kevesebb a haszna ott, ahol gabonaféléket termesztnek, mint ahol egyéb terményeket.

A dohány-, gyapot- és főleg a cukornádtermesztés állandó munkát igényel. Eerre lehet alkalmazni nőket és gyermekeket is, akiknek a gabonatermesztésnél semmi hasznukat se lehet

* A spanyol kormány valamikor régebben Louisiana állam Attakapas nevű körzetébe szállíttatott egy csomó parasztot, az Azoriszigetéről. A rabszolgarendszert nem vezették be; az áttelepítés kísérlet volt. Ezek a telepesek még most is rabszolgák nélkül művelik a földet; de olyan lomhán dolgoznak, hogy alig tudják kielégíteni szükségleteiket.

venni. A rabszolgatartás tehát azokon a vidékeken kifizetődő, ahol az imént említett növényeket termesztik.

A dohány, a gyapot és a cukornád csakis a déli államokban terem meg. Ezek gazdagságuk legfőbb forrásai. Ha eltörölnék a rabszolgatartás intézményét, Dél lakói két lehetőség közt választhatnának: vagy kénytelenek lennének más növények termesztésére áttérni, s ebben az esetben a náluk serényebb és tapasztaltabb északiakkal kellene versenyezniük, vagy – ha rabszolgák nélkül természetnek továbbra is ugyanazokat a növényeket – azoknak a déli államoknak a konkurrenciáját kellene elviselniük, amelyek kitartottak a rabszolgarendszer mellett.

Délnek tehát olyan sajátos okai vannak a rabszolgaság intézményének fenntartására, amilyenek Északnak nincsenek.

De van még más, a többenél hathatósabb ok is. Voltaképpen Dél is eltörölhetné a rabszolgaság intézményét, de hogyan szabaduljon meg a feketéktől? Észak egyszerre szabadult meg mind a rabszolgatartás intézményétől, mind a rabszolgáktól. Délen azonban nem remélhető, hogy egyszerre érik el e kettős eredményt.

Amikor azt bizonyítottam, hogy a rabszolgatartás magától értetődőbb és előnyösebb Délen, mint Északon, sokszor hangsúlyoztam, hogy ott a rabszolgák száma feltétlenül jóval nagyobb. Már a legelső afrikaiakat is Délre szállították, és később is mindig oda érkeztek nagyobb számban. Amilyen mértékben Dél felé haladunk, úgy lesz a tunyaságot szentesítő előítélet egyre erősebb és erősebb. A trópusokhoz legközelebb eső államokban egyetlen fehér munkás sincs. Természetes hát, hogy Délen sokkal több a néger, mint Északon. És, mint fentebb már említettem, mindennap több lesz, mert a négerek nyomban az Uniónak ebbe a részébe csődülnek, mihelyt a másik részében eltörlik valahol a rabszolgaság intézményét. A feketék száma tehát Délen nemcsak a természetes szaporulat következtében növekszik, hanem a négerek Északról való

kényszerű kivándorlása miatt is. Az okok, amelyek az afrikai faj lélekszámának növekedését az Uniónak ezen a részén előidézik, nagyon hasonlóak azokhoz az okokhoz, amelyek miatt Északon az európai faj gyarapszik oly gyorsan.

Maine államban háromszáz lakosból egy a néger, Massachusettsben százból egy, New York államban százból kettő; Pennsylvániában három, Marylandben harmincnégy, Virginiában negyvenkettő, s végül Dél-Karolinában ötvenöt.* Ez volt a feketék és fehérek aránya 1830-ban. Ez az arány azonban állandóan változik. Északon mindennap csökken a négerek száma, Délen pedig növekszik.

Nyilvánvaló, hogy az Unió legdélibb államai nem törölhetik el a rabszolgaság intézményét anélkül, hogy nagy veszélyeknek ne tennék ki magukat, míg az északi államoknak ilyen veszélyektől nem kellett tartaniuk.

Láttuk, hogy az északi államokban hogyan oldották meg a rabszolgaságból a szabadságba való átmenet problémáját: a jelenlegi generációt meghagyták rabszolgasorban, s csak a következő nemzedéket szabadították fel. Ekképp a négereket csak fokozatosan vezették be a társadalomba. Amelyikük esetleg visszaélhetne szabadságával, szolgaságban maradt, s azok szabadultak fel, akik már azelőtt megtanulhatták, hogyan kell szabadon élni, mielőtt még a maguk uraivá váltak volna.

* Egy amerikai műben (Carey: *Letters on the Colonization Society*, 1833) a következőket olvashatjuk: „Dél-Karolinában az utóbbi negyven esztendőben gyorsabban szaporodott a fekete faj, mint a fehér. Ha együttvéve nézzük a lakosság számát abban az öt déli államban, amelyik elsőnek vezette be a rabszolgaság intézményét, vagyis Marylandben, Virginiában, Észak-Karolinában, Dél-Karolinában és Georgiában, azt látjuk, hogy ezekben az államokban 1790-től 1830-ig a fehérek száma 80 százalékkal, a feketéké 112 százalékkal növekedett.”

1830-ban a két faj lélekszáma a következőképpen oszlott meg az Egyesült Államokban: azokban az államokban, ahol eltörölték a rabszolgaság intézményét, 6 565 434 fehér és 120 520 néger élt, a rabszolgatartó államokban pedig 3 960 814 fehér és 2 208 102 néger.

Délen nehéz ezt a módszert alkalmazni. Amikor kinyilatkoztatják, hogy az egy bizonyos időpont után született négerek szabadok lesznek, elültetik a szabadság elvét és gondolatát a rabszolgák szívében. Azok a feketék, akiket a törvény megtart abban a rabszolgasorban, amelyből gyermekeik már kikerülnek, elcsodálkoznak, hogy ilyen egyenlőtlen sors jutott nekik osztályrészül, nyugtalankodni és lázadozni kezdenek. A rabszolgaság intézménye elveszti szemükben azt az erkölcsi erőt, amelyet az idő és a megszokás kölcsönzött neki; a hatalommal való látható visszaéléssé csökken. Északnak nem kellett félnie e kontraszttól, mert ott csak kevés fekete élt, a fehérek voltak túlsúlyban. De ha a szabadságnak ez az első halvány sugara egyszerre kétmillió embert ébresztene rá a helyzetére, az elnyomóknak reszketniük kellene.

Ha a Délen élő európaiak is felszabadítanák rabszolgáik gyermekeit, utána hamarosan kénytelenek lennének az egész fekete fajra kiterjeszteni ezt a jótéteményt.

Északon, mint fentebb említettem, kettős folyamat indul meg, mihelyt megszüntetik a rabszolgarendszert, sőt már akkor, amikor valószínűvé válik, hogy a rabszolga-felszabadítás ideje közel: a rabszolgák elhagyják az országot és Délre költöznek, s helyüket pedig gyorsan elfoglalják az északi államokban élő fehérek és az Európából bevándoroltak.

A déli államokban azonban nem következhetik be ugyanígy ez a kettős folyamat. Egyrészt túlságosan nagy tömegű rabszolga él ott ahhoz, hogy elköltözésükre számítani lehessen; másrészt az északi államok európai és angol eredetű amerikai lakói nem mernének olyan földön letelepedni, ahol a munka becsületét még egyáltalán nem állították helyre. Egyébként joggal tarthatnak attól, hogy azokat az államokat, ahol a négerek száma egyenlő a fehérekével, sőt meghaladja azt, komoly veszélyek fenyegetik, így eszük ágában sincs oda igyekezni dolgozni.

A délieknek tehát ha eltörölnék a rabszolgaság intézményét,

nem volna módjukban északi honfitársaik módjára fokozatosan juttatni szabadsághoz a négereket, nem csökkentenék észrevehetően a feketék számát, és maguknak egyedül kellene féken tartani őket. Így aztán néhány év alatt az a helyzet állna elő, hogy egy szabad négerekből álló nagy nép élne körülbelül ugyanannyi fehérből álló nemzet szívében.

A hatalommal való visszaélés ugyanazon formái, amelyek Délen a rabszolgaság intézményét jelenleg fenntartják, akkor a legijesztőbb veszedelmek forrásaivá válnának a fehérek számára. Most a föld egyedüli tulajdonosai és mindenfajta munka teljhatalmú irányítói az európaiak leszármazottai, övük a pénz, a tudás, a fegyver.

A feketék mindettől meg vannak fosztva, de megvannak nélkülük, mert rabszolgák. Ám ha felszabadulnának, és maguknak kellene gondoskodniuk magukról, meg tudnának-e vajon élni a felsorolt javak nélkül? Vagyis mindaz, amiből a fehér ember fölénye adódik, amíg a rabszolgaság intézménye fennáll, annak megszüntetése után ezer veszélynek tenné ki őket.

Amíg a néger rabszolga marad, majdnem olyan körülmények közt lehet tartani, mint az állatot. De ha felszabadul, óhatatlanul szert tesz annyi műveltségre, hogy felismerje bajait és orvoslást találjon rájuk. Különben létezik valami sajátságos, viszonyítani képes igazságérzet is, amely mélyen gyökerezik az emberi szívekben. Az embereket sokkal jobban megdöbbeníti az egyazon osztályon belüli egyenlőtlenség, mint a különböző osztályok között észlelhető különbségek. A rabszolgaság intézményét meg lehet érteni, de hogyan lehet eltérni, hogy több millió polgár az örökös gyalázat súlya alatt görnyedjen és öröklött nyomorúságnak legyen kitéve? Északon is tapasztalja a felszabadult néger népesség e szörnyűségeket és érzi igazságtalan voltukat, de számban és erőben egyaránt kicsi. Délen többen lennének és erősebbek.

Ha belátjuk, hogy a fehérek és a felszabadított négerek mint

két idegen nép élnek egy és ugyanazon a földön, könnyen meg fogjuk érteni, hogy ami a jövőt illeti, csak két lehetőség van: a négereknek és a fehéreknek vagy teljesen össze kell olvadniuk, vagy teljesen külön kell válniuk.

Főntebb már kifejtettem, miként vélekedem az első lehetőségről.* Nem hiszem, hogy a fehér és a fekete faj bárhol és bármikor egyenrangúként fog élni.

Az viszont meggyőződésem, hogy ezt az Egyesült Államokban sokkal nehezebb lesz elérni, mint bárhol másutt. Egy ember még csak fölülelemelkedhet a vallási, nemzeti és faji előítéleteken, s ha az illető király, meglepő, forradalmi változásokat idézhet elő a társadalomban. De egy egész nép soha nem lesz képes, hogy úgy mondjam, önmagán fölülelemelkedni.

Egy kényúrnak, aki egyazon iga alá vetné az amerikaiakat és volt rabszolgáikat, talán sikerülne összeolvasztani őket, de addig, amíg Amerikában a demokrácia az úr, senki se próbálkozik meg ilyesmivel. És előre látható, hogy minél nagyobb szabadságot élvez majd az Egyesült Államok fehér lakossága, annál elszigeteltebb akar maradni.**

Említettem fentebb, hogy az európaiak és az indiánok közt az igazi összekötő láncszem a mesztic. A fehérek és a négerek között ugyanígy a mulatt az igazi átmenet. Ahol nagy számban vannak mulattok, ott a két faj összeolvadása nem elképzelhetetlen.

* E véleményemet egyébként nálam jóval súlyosabb egyéniségek véleménye is alátámasztja. Többek között Jefferson emlékirataiban ez áll: „Semmi sincs nyilvánvalóbban megírva a sors könyvében, mint a feketék felszabadítása; de az is ugyanilyen bizonyos, hogy a két egyformán szabad faj sosem fog tudni egyazon kormányzat alatt élni. A természet, a szokások és a nézetek áthághatatlan válaszfalakat emeltek közéjük.” (Lásd Monsieur Consell: *Extracts from the Memoirs of Jefferson.*)

** Ha az Antillákon élő angoloknak önkormányzatuk lenne, bizonyos, hogy soha nem mentek volna bele a rabszolga-felszabadításba, amit az anyaország erőszakolt nemrég rájuk.

Amerika egyes részein már annyira kereszteződött a két faj – az európai és a néger –, hogy alig lehet találni valakit, aki teljesen fehér fajú, vagy teljesen fekete fajú volna. Ahol idáig jutottak, ott csakugyan el lehet mondani, hogy a két faj összeolvadt, vagyis inkább egy harmadik lett belőle, amely mindkettővel rokon, de teljesen egyikkel sem azonos.

Az európai népek közül az angolok keveredtek legkevésbé a négerekkel. Az Unió déli részén több a mulatt, mint Északon, de aránytalanul kevesebb, mint bármelyik más európai gyarmaton. Az Egyesült Államokban általában nagyon kevés a mulatt; önmagukban nem képviselnek semmiféle erőt, és a faji vitákban rendszerint a fehérek mellé állnak. Mint amikor Európában a nagyurak lakájai a köznép előtt megjátsszák a nemest.

Az angollal vele született származására való büszkeséget az amerikai angol esetében még külön fokozza a demokratikus szabadság szülte egyéni gőg. Az Egyesült Államokban a fehér polgár büszke a fájára és büszke önmagára.

Egyébként ha a fehéreknek és feketéknek nem sikerül összeolvadniuk az Unió északi részén, hogy olvadnának össze Délen? Elképzelhető-e akár csak egy pillanatig is, hogy a Délen élő amerikaiak, aki egyfelől az anyagilag és erkölcsileg mindenképpen felsőbbrendű fehérek, másfelől a négerek közt él – és fog is mindig élni –, valaha is eszébe juthat, hogy a négerrel keveredjen? A Délen élő amerikaiban két erős érzés is uralkodik, amely mindig elszigetelődésre fogja készíteni: fél, hogy asszimilálódik a négerhez, volt rabszolgájához, és fél, hogy fehér szomszédai alá süllyed.

Ha mindenképpen jósolnom kellene, azt mondanám, hogy Délen a rabszolgaság intézményének eltörlése minden valószínűség szerint növelné a fehér lakosságnak a feketék iránt érzett ellenszenvét. E véleményem arra az analóg helyzetre alapozom, amelyet Északon figyeltem meg. Mondottam, hogy az északi fehérek annál gondosabban tartózkodnak a négerektől,

minél inkább eltűnnek közülük a törvény szabta korlátok. Miért történne másképp Délen? Amikor Északon attól félnek a fehérek, hogy összeolvadnak a feketékkel, egy képzelt veszélytől tartanak. Nem hiszem, hogy Délen, ahol ez a veszély valóságos lenne, kevésbé félnének.

Ha egyrészt elismerjük (ami nem vitás), hogy Délre szünet nélkül özönlenek a feketék és sokkal gyorsabban növekszik a számuk, mint a fehéreké, másrészt belátjuk, hogy nem lehet megjósolni, mikor jön el az az idő, amikor a feketék és a fehérek már úgy összeolvadnak, hogy egyforma társadalmi helyzetük következtében egyforma előnyöket élveznek, vajon nem arra a következtetésre kell-e jutnunk, hogy a déli államokban előbb-utóbb nyílt harcra kerül sor a feketék és fehérek közt?

Mi lesz vajon e harc kimenetele?

Könnyen érthető, hogy erre vonatkozólag csak bizonytalan feltevésekre szorítkozhatunk. Az emberi elme megkockáztathatja, hogy nagy körvonalakban felvázolja a jövőt, de a körvonalakon belül a véletlen az úr, s ez minden igyekezetünket kijátssza. Minden képben, amit a jövőről alkotunk, van egy homályos pont – a véletlen –, amelyen az értelem szeme nem tud áthatolni. Csak ennyit mondhatunk: az Antillákon valószínűleg a fehér faj van pusztulásra ítélve, a kontinensen a fekete.

Az Antillákon a fehérek élnek elszigetelve egy fekete néptenger közepén, a kontinensen pedig a feketék szorultak a tengerek és egy hatalmas nép közé, amely már összefüggő tömbként nyúlik a fejük fölött Kanada jégmezőitől Virginia határaiig és a Missouri partjaitól az Atlanti-óceán partvidékéig. Ha Észak-Amerika fehér lakóinak egysége fennmarad, aligha hihető, hogy a négerék megmenekülnek az őket fenyegető pusztulás elől; a nélkülözés vagy a fegyverek áldozatai lesznek. De a Mexikói-öböl partvidékén összezsúfolódott fekete lakosságának esélye lehet a sikerre, ha az amerikai konföderáció bomlik fel akkor, amikor a két faj összecsap. Ha a szövetségi kötelék

megszakadna, a déliek hiába számítanának tartós támogatásra északi testvéreik részéről. Az északiak tudják, hogy az ő határaikig nem terjedhet a veszedelem; ha nem határozott kötelességük a déliek segítségére sietni, előrelátható, hogy a faji együttérzés nem lesz olyan erős, hogy ilyesmire készítse őket.

De akármikor kerül sor a harcra, Dél fehér lakói, legyenek bár magukra hagyatva, mérhetetlen szellemi és anyagi fölényvel állnak majd csatasorba; a feketék oldalán lesz viszont a számbeli fölény és a kétségbeesés-adta elszántság. És ezek igen nagy erőforrások, ha fegyvert fog valaki. Előfordulhat, hogy ugyanaz lesz a sorsuk a déli államokban a fehéreknek, mint Spanyolországban lett a móroknak. Miután évszázadokig megszállva tartották az országot, fokozatosan visszahátrálnak arrafelé, ahonnan egykor őseik jöttek, s otthagyják a négereknek a földet, amelyet a Gondviselés úgy látszik, eleve nekik szánt, hiszen könnyebben meg tudják művelni, tehát könnyebben meg tudnak élni rajta, mint a fehérek.

Az Unió déli részén lakó feketék és fehérek közti – lehet, hogy távoli, de mindenképpen elkerülhetetlen – összecsapás veszélye, akárcsak valami rémálom, szüntelenül kísérti az amerikaiak képzeletét. Az északiaknál állandó beszédtema, noha nekik közvetlenül nincs tőle félnivalójuk. De hiába próbálnak kitalálni valamit, amivel elháríthatnák az előre látott csapást.

A déli államokban hallgatnak; idegenek előtt szóba se hozzák a jövőt; lehetőleg a barátaival sem beszél róla senki; s mintha még önmaguk előtt is titkolni akarnák sejtelmeiket. De Dél csendjében van valami, ami ijesztőbb, mint Észak hangoskodó félelme.

Ebből az általános nyugtalanságból született meg egy még alig ismert vállalkozás, amely könnyen megváltoztathatja az emberiség egy részének sorsát.

Az imént ismertetett veszélyektől való félelmében bizonyos számú amerikai polgár létrehozott egy társadalmi egyesületet, azzal a céllal, hogy saját költségükön átszállíttatják Guinea

partjaira azokat a szabad négereket, akik szívesen kibújnának a rájuk nehezedő zsarnokság alól.*

1820-ban a szóban forgó társulásnak sikerült megalapítania Afrikában, az északi szélesség hetedik foka alatt, egy települést, amelyet *Liberiának* nevezett el. A legfrisebb hírek szerint már kétezer-ötszáz néger lakik ott. Az őseik földjére visszaszállított négerek új hazájukban amerikai intézményeket vezettek be. *Liberiának* népképviselőten alapuló kormányzati rendszerre, néger esküdtjei, néger bírái, néger papjai vannak; a településen templomokat építettek, újságokat alapítottak, s e földi dolgok különös forgandósága folytán fehér ember nem lehetett a településen.**

Igazán fura játéka a sorsnak! Csak két évszázada, hogy az európaiak az első négereket elszakították családjuktól, és szülőföldjükről Észak-Amerika partjaira szállították őket. És lám, most azon vannak, hogy ezeknek a négereknek a leszármazottait megint csak átszállítsák az Atlanti-óceánon, és újból letelepítsék azon a földön, ahonnan valamikor őseiket elhurcolták. A barbárok pedig rabszolgasorba vetve megismerkedtek a civilizációval és megtanulták, hogyan kell szabad emberként élni.

Afrika mindmáig el volt zárva a fehérek művészete és tudománya elől. Most talán oda is behatolhat az európai civilizáció, méghozzá az afrikaiak révén. Szép és nagy elgondolás tehát

* A társadalmi egyesület neve *The Society for the Colonization of the Blacks*.

Lásd az egyesület évi jelentéseit, főleg a tizenötödiket. Lásd még azt a röpiratot is, amelyre már utaltam, s amelynek a címe: *Letters on the Colonization Society and on its probable results*, írója pedig Monsieur Carey (Philadelphia 1833. április).

** A tiltó rendelkezést a település alapítói hozták. Félték, nehogy Afrikában is olyasmi történjék, mint az Egyesült Államok határvidékén, és a négerek is úgy járjanak, mint az indiánok, azaz egy náluk civilizáltabb fajjal érintkezve elpusztuljanak, mielőtt maguk is civilizálódhatnának.

Liberia megalapítása, de akármilyen gyümölcsöző lehet az óvilág számára, az Újvilágnak nem jelent semmiféle hasznot.

A *Society for the Colonization of the Blacks* tizenkét év alatt kétezer-ötszáz négert telepített át Afrikába. Ugyanez alatt az idő alatt körülbelül hétszázezer néger született az Egyesült Államokban.

Ha ez a Liberianak nevezett település minden évben sok ezer új lakót tudna is befogadni – olyanokat, akiket érdemes is odaszállítani –, s ha maga az Unió lépne a társaság helyére, és állami pénzen*, állami hajókkal szállítanák Afrikába a négereket, akkor se tudná a fekete népességnek még a természetes szaporulatát sem ellensúlyozni; de ha minden évben legalább annyi négert költöztethetne is át, ahány születik a területén, még akkor sem késleltethetné a veszedelmet, amely mindennap egyre nagyobb és fenyegetőbb.**

A néger faj sosem fogja önként elhagyni az amerikai kontinens partvidékét, ahova az európaiak kedvtelései és fogyatékoságai juttatták; csak akkor tűnik el az Újvilágból, ha megszűnik létezni. Az Egyesült Államok lakói késleltethetik a bajokat, amelyektől rettegnek, de a bajok okát ma már nem tudják megszüntetni.

* Egy ilyen vállalkozás esetén még sok egyéb nehézség is akadna. Ha az Unió vállalná, hogy megvásárolja a négereket azoktól, akiknek jelenleg a rabszolgái, hogy Amerikából Afrikába szállítsa őket, a négerék árfolyama – ritkulásukkal egyenes arányban – nemsokára példátlanul magasra szökne, és nem valószínű, hogy az északi államok belemennének ilyen kiadásokba, amikor ők az egészről nem húznának semmi hasznot. Ha viszont az Unió erőszakkal venné el vagy valami általa megszabott alacsony áron vásárolná meg Délen a rabszolgákat, leküzdhetetlen ellenállást váltana ki az Uniónak ezen a részén fekvő államokban. Mindkét út járhatatlan.

** 1830-ban 2 010 327 rabszolgasorban levő és 319 439 felszabadított, azaz összesen 2 329 766 néger élt az Egyesült Államokban. Ez valamivel több mint egyötödét tette ki az Egyesült Államok összlakosságának a nevezett időpontban.

Be kell vallanom, hogy én a rabszolgaság intézményének megszüntetését nem tartom a két faj közti összecsapás késleltetésére alkalmas módszernek a déli államokban.

A négerek sokáig panasz nélkül elviselik a rabszolgaságot; de ha egyszer bekerültek a szabad emberek sorába, hamarosan méltatlankodni kezdenek, látva, hogy szinte minden joggal meg vannak fosztva, ami a polgárokat megilleti, s mivel egyenrangúvá nem lehetnek a fehérekkel, igen rövid idő múlva ellenségeikként lépnek fel.

Északon csak haszonnal járt a rabszolga-felszabadítás: megszabadultak a rabszolgaság intézményétől, anélkül, hogy félniük kellett volna a szabaddá tett négerektől. Túlságosan kevesen voltak ahhoz, hogy fellépessenek jogaik érdekében. Délen azonban más a helyzet.

Északon a rabszolgaság intézményének problémája kereskedelmi és ipari probléma volt a rabszolgatulajdonsok számára. Délen élet-halál kérdése.

Isten óvjon attól, hogy – miként egyes amerikai írók – igazolni próbáljam a négerek rabszolgasorban tartásának elvét; csak azt mondom, hogy akik hajdan magukévá tették ezt az irtóztató elvet, jelenleg nincsenek olyan helyzetben, hogy ugyanolyan könnyen lemondhatnának róla.

Meg kell mondanom, hogy a déli államok helyzetének ismeretében úgy látom, hogy az ott lakó fehéreknek csak két lehetőség közt van választásuk: vagy felszabadítják a négereket és összeolvadnak velük, vagy továbbra is elszigetelődnek tőlük, és ameddig csak tudják, rabszolgasorban tartják őket. Bár szerintem az ilyen közbeeső megoldási kísérlet csak minden polgárháborúk legszörnyűbbikéhez, s könnyen lehet, hogy az egyik faj teljes pusztulásához vezethet.

Így látják a problémát a Délen élő amerikaiak is, és ennek megfelelően cselekszenek. Mivel nem akarnak összeolvadni a négerekkel, nem hajlandók felszabadítani őket.

Nem mintha Dél valamennyi lakója elengedhetetlenül szük-

ségesnek tartaná a rabszolgatartás intézményét a rabszolgatartók jómodja érdekében; e tekintetben sok déli az északiakkal ért egyet, és akárcsak azok, készséggel elismeri, hogy a rabszolgaság intézménye rossz; de úgy véli, hogy fenn kell tartani, ha nem akarja önnön létét veszélyeztetni.

A műveltség, amely Délen is egyre inkább terjed, ennek a területnek a lakóit is meggyőzte arról, hogy a rabszolgaság intézménye csak árt a rabszolgatulajdonosoknak, de éppen e műveltség fényénél még világosabban látják, mint eddig, hogy szinte lehetetlen megszüntetniök. Innen a különös kontraszt: minél jobban kétségbe vonják a rabszolgaság intézményének hasznos voltát, annál jobban megszilárdul törvényeikben, s míg Északon fokozatosan felszámolják az intézmény alapelvét, Délen ugyanebből az elvből egyre szigorúbb és szigorúbb következtetéseket vonnak le.

A déli államok rabszolgatörvényei olyan hallatlanul kegyetlenek, hogy már ez maga az emberiség törvényeinek teljes eltorzulásáról árulkodik. Csak el kell olvasni a déli államok törvényeit, s fogalmat alkothatunk magunknak róla, hogy milyen kétségbeejtő helyzetben van az ott élő két faj.

Ez nem azt jelenti, mintha az Uniónak ezen a részén az amerikaiak magának a rabszolgasornak a szigorát fokozták volna, ellenkezőleg: könnyítettek a rabszolgák fizikai körülményein. Az ókorban csak láncra veréssel és halálbüntetéssel tartották fenn a rabszolgaság intézményét; az Unió déli részének lakói kifinomultabb módszereket találtak hatalmuk tartósítására. Ha szabad így kifejeznem, a lélek ellen alkalmazzák a zsarnokságot és az erőszakot. Az ókorban csak azt igyekeztek megakadályozni, hogy a rabszolga letépje láncait; korunkban még a szabadság utáni vágytól is meg akarják fosztani.

Az ókoriak a rabszolgák testét bilincsbe verték ugyan, de a lelkét nem, és nem gátolták a művelődésben. Ebben következtések voltak elveikhez, hiszen akkor a szolgasor egyszer magá-

tól értetődőleg véget érhetett: a rabszolga egyik napról a másikra szabaddá és gazdájával egyenrangúvá válhatott.

A déli államokban élő amerikaiaknak azonban eszébe se jut, hogy a négerek valaha is összeolvadhatnak velük, s szigorú büntetés terhe alatt megtiltották nekik, hogy írni-olvasni tanuljanak. Mivel eszük ágában sincs a maguk értelmi színvonalára emelni rabszolgáikat, igyekeznek, amennyire csak lehet, állati színvonalon tartani őket.

A rabszolga lelkében minden időkben elültették a szabadság reményét, hogy könnyebben elviselje nehéz helyzetét.

A déli államokban élő amerikaiak azonban tisztában vannak azzal, hogy a rabszolga-felszabadításnak csak veszedelmes következményei lehetnek, ha a felszabadított rabszolga sohase asszimilálódhatik volt gazdáihoz. Ha megajándékozunk valakit a szabadsággal, de meghagyjuk a nyomorban és gyalázatban, tulajdonképpen arra készítjük fel, hogy egy későbbi rabszolgatartó vezére legyen. Egyébként már régen megfigyelték, hogy a szabad néger közelsége valamiféle nyugtalanságot kelt azoknak a lelkében, akik nem azok, s homályos sejtést támaszt bennük saját jogaikat illetően. Ezért a déli államokban a rabszolgatartókat az esetek többségében megfosztották a rabszolga-felszabadítás jogától.*

Találkoztam az Unió déli részén egy aggastyánnal, aki valamikor törvénytelen viszonyt folytatott az egyik néger rabszolgánőjével. Több gyermeke született tőle, akik világra jövetelük pillanatától apjuk rabszolgái lettek. Ő ugyan sokszor gondolt arra, hogy legalább a szabadságot hagyományozza rájuk örökségképpen, de csak múltak az évek, és sehogy sem sikerült elhárítania felszabadításuk törvény-állította akadályait. Közben megvénült és a sír szélére került. Ekkor elképzelte, hogyan hurcolják majd gyermekeit vásárról vásárra, s az apai tekintély

* A törvény nem tiltja a rabszolga-felszabadítást, de olyan formákhoz kötötték, amelyek rendkívül megnehezítik.

helyett egy idegen botjának kell majd engedelmeskedniök. Az iszonyú elképzelés valóságos örületbe kergette halálos ágyán. Tanúja voltam, hogyan gyötri és marcangolja a kétségbeesés, és akkor értettem meg, hogyan tudja megbosszulni magát a természet azokért a sebekért, amelyeket a törvények ejtettek rajta.

E rémségek kétségkívül ijesztőek; de vajon nem szükségszerű és előrelátott következményei-e az újkori rabszolgaság elvének?

Amikor az európaiak rabszolgákat szereztek maguknak egy másik emberfajból, amelyet sokan közülük alsóbbrendűnek tartottak minden többi fajnál, és iszonyodva hárították el maguktól még a gondolatát is annak, hogy valaha is összeolvadjanak vele, nyilván azt hitték, hogy a rabszolgaság intézménye örökké tartó lesz; a szolgaság-szülte végletes egyenlőtlenség és a szabadságban élő emberek közt magától értetődően létrejött teljes egyenlőség közt ugyanis nincs olyan közbülső állapot, amely tartós volna. Az európaiak homályosan sejtették ezt az igazságot, de még önmaguknak sem vallották be. Valahányszor négerekkel volt dolguk, magatartásukat vagy az érdek és a büszkeség, vagy a szánakozás határozta meg. Úgy bántak a négerekkel, hogy minden emberi jogot megsértettek, aztán kioktatták őket a jogok szent és sérthetetlen voltára. Megnyitották soraikat rabszolgáik előtt, de mikor azok megpróbáltak behatolni e sorok közé, felháborodva kergették el őket. A rabszolgarendszerhez ragaszkodva akarattuk ellenére, önkéntelenül a szabadság felé sodródtak, s nem volt bátorságuk sem ahhoz, hogy a végsőkéig igazságtalanok, sem ahhoz, hogy egészen igazságosak legyenek.

Ha lehetetlen előre látni, mikor következik el az idő, amikor a déli államokban élő amerikaiak hajlandók lesznek a négerekkel való vérkeveredésre, megengedhetik-e, hogy a négerek felszabaduljanak, ha ezzel önmagukat a pusztulás veszélyének teszik ki? És ha saját fajuk megmentése érdekében kénytelenek

továbbra is rabságban tartani őket, vajon nem bocsátható-e meg nekik, ha a céljuk eléréséhez legalkalmasabb módszereket veszik igénybe?

Ami az Unió déli részén történik, szerintem a rabszolgotartás intézményének legborzasztóbb s ugyanakkor legtermészetesebb következménye. Amikor azt látom, hogy a természet rendje felborult, s amikor azt hallom, hogy az emberiség panaszkodik, mert hiába küzd a törvények ellen, bevallom, nem tudok felháborodni, és nem tudom megbélyegezni kortársainkat, akik e szörnyűségek okozói. Gyűlöletem teljes egészében azok ellen irányul, akik több mint ezer évig tartó egyenlőség után újból divatba hozták a világon a rabszolgaság intézményét.

Egyébként akárhogy igyekeznek is a déli államokban lakó amerikaiak fenntartani ezt az intézményt, örökké nem tarthatják fenn. A rabszolgaság, amely földünk egyetlen pontjára szorult, s a kereszténység azért támadja, mert igazságtalan, a gazdaságpolitika meg azért, mert káros, a rabszolgaság, amely éles ellentétben áll korunk demokratikus szabadságával és felvilágosult gondolkodásával, nem lehet tartós intézmény. Meg fog szűnni – vagy a rabszolga, vagy a rabszolgotartó akaratából. Mindkét esetben nagy bajokkal kell számolnunk.

Ha a Délen élő négerektől megtagadják a szabadságot, a vége az lesz, hogy megszerzik maguknak erőszakkal. Ha megadják nekik, hamarosan vissza fognak élni vele.

HARMADIK KÖTET

Az amerikaiak demokratikus társadalmi állapotban élnek, mely természetszerűleg sugallt nekik bizonyos törvényeket és bizonyos politikai erkölcsöket.

Ugyanezen társadalmi állapot ezenfelül olyan érzelmek és vélekedések sorát hozta létre bennük, melyek Európa vén, arisztokratikus társadalmaiban ismeretlenek voltak. Lerombolta vagy megváltoztatta a hajdanvolt viszonyokat, s belőlük újakat szervezett. A polgártársadalom külső képe sem változott kevésbé, mint a politikai világ arculata.

Az első témát az amerikai demokráciáról szóló, öt éve kiadott művemben fejtettem ki. E könyvnek az utóbbi a tárgya. A két rész kiegészíti egymást, és kerek egészet alkot.

De nyomban föl kell hívnom az olvasó figyelmét egy olyan tévedésre, melynek elkövetését erősen sérelmezném.

Látván, hogy oly sok különböző hatást tulajdonítok az egyenlőségnek, arra következtethet, hogy én az egyenlőséget úgy tekintem, mint napjaink minden eseményének egyetlen okát. Ezzel szüklátóköriúséget tétélezne föl rólam.

Napjainkban vélemények, érzelmek, ösztönök sokasága köszönheti születését az egyenlőségtől idegen vagy vele éppen szemben álló tényezőknek. Ily módon tehát ha az Egyesült Államokat venném példának, könnyedén bebizonyíthatnám,

hogy az ország jellege, lakóinak eredete, az első alapítók vallása, megszerzett ismereteik, korábbi szokásaik – a demokráciától függetlenül – óriási hatást gyakoroltak és gyakorolnak ma is gondolkodásmódjukra és érzésvilágukra. Az egyenlőség tényének más, de jól kivehető okai találkoznának Európában is, és megmagyaráznák nagyrészt, ami ott történik.

Elismerem mindezen különböző okok létét és hatását, erről azonban nem célozom beszélni. Nem arra vállalkoztam, hogy minden hajlamunk, minden eszménk okát fölmutassam; csupán azt akartam megláttatni, mennyiben módosította az egyenlőség egyiket is, másikat is.

Talán megütköznek majd azon, hogy miután szilárdan fenntartom véleményemet, miszerint a szemünk előtt zajló demokratikus forradalom feltartóztathatatlan tény, mely ellen harcolni nem lenne sem kívánatos, sem bölcs dolog, mégis gyakran megesik velem e könyvben, hogy kemény szavakkal fordulok ezen forradalom alkotta demokratikus társadalmakhoz.

Erre egyszerűen azt válaszolom: én egyáltalán nem ellensége voltam a demokráciának, s hogy őszinte akartam lenni vele szemben.

Az igazságra az emberek nem tesznek szert ellenségeik jóvoltából, de a barátaikéból sem nagyon; éppen ezért mondtam ki én.

Úgy gondoltam, sokan szívesen hirdetnék az új javakat, melyekkel az egyenlőség kecsegteti az embereket, de csak kevesen mernék akár csak jelezni is azokat a veszélyeket, melyekkel fenyegeti őket. Így hát főképpen e veszélyekre irányítottam tekintetemet, és ha már világosan fölfedtem, nem hallgattam el őket gyáván.

Remélem, ebben a második műben is föllelik majd a pártatlanságot, melyet észrevettek tán az elsőben. A bennünket megosztó ellentétes vélekedések forgatagában egy időre megkísértem félretenni szívemben az általuk kiváltott szimpátiát vagy ellentmondó ösztönöket. Ha azok, akik majd olvassák

könyvemet, egyetlen olyan mondattal is találkozunk benne, mely hízeleg a nagy pártok valamelyikének, melyek megrázták országunkat, vagy egy-egy kis frakciónak, melyek napjainkban gyötrik és elgyengítik, hát emeljék föl szavukat, és vádoljanak meg.

Hatalmas a tárgykör, melyet felölelni szándékoztam; magába foglalja azon érzelmek és eszmék nagy részét, melyeket a világ új rendje hoz létre. Ekkora téma bizonyára meghaladja erőimet; kifejtése közben nem is voltam elégedett magammal.

De bár nem érhettem el a célt, melyre törekedtem, az olvasók legalább igazságot szolgáltatnak majd nekem, ha belátják: olyan szellemben terveztem meg és vittem végig vállalkozásomat, mely méltóvá tehetett arra, hogy sikerrel hajtsam végre.

ELSŐ RÉSZ

A demokrácia hatása a szellemi haladásra az Egyesült Államokban

A hit fő forrásáról a demokratikus népek körében

A tételes hitek száma az idő változásával nő vagy csökken. Különböző módon születnek, és formájukat, tárgyukat tekintve változhatnak; de elképzelhetetlen, hogy ne legyenek tételes hitek, vagyis olyan nézetek, melyeket az emberek bizalommal fogadnak be, fenntartás nélkül. Ha mindenki saját maga vállalkozna összes nézetei megformálására, és elszigetelten, a csak az általa tört ösvényen törekednék az igazság felé, akkor nem valószínű, hogy valaha is nagyszámú ember találkozna bár-mely közös hitben.

Márpedig könnyen belátható, hogy nincs társadalom, amely hasonló hitek nélkül boldogulna, jobban mondva, nem létezik olyan, amely ne így tartaná fenn magát; mert közös eszmék nélkül nincs közös cselekvés, és közös cselekvés nélkül emberek még léteznek ugyan, de társadalmi szervezet nem. Ahhoz tehát, hogy társadalom legyen, és legfőképp, hogy virágozzék is ez a társadalom, az kell, hogy polgárai szellemét mindig összefogja és egybetartsa néhány alapeszme; ez pedig csak akkor valósulhat meg, ha mindenki olykor ugyanabból a forrásból meríti nézeteit, és hajlandó elfogadni bizonyos számú kész hiteket.

Ha most elkülönítve vizsgálom az embert, azt találom, hogy

számára a tételes hitek nem kevésbé nélkülözhetetlenek a magányos élethez, mint a felebarátaival való együttműködéshez.

Ha az ember kénytelen volna önmagának bizonyítani mindazokat az igazságokat, melyekkel naponta él, sohasem érne a végére; kimerülne az előzetes igazolásokban, s egy helyben toporogna; mivel az élet rövidsége miatt nincs ideje, szellemének korlátai miatt pedig nincs képessége arra, hogy a maga útját járja, kénytelen bizonyítottnak tekinteni halomnyi tényt és nézetet, amelyek önálló vizsgálatára neki sem érkezése, sem tehetsége nem volt, és amelyeket nála ügyesebbek fedeztek föl, vagy amelyeket a tömeg fogad el. Erre az elsődleges alapzatra emeli majd saját gondolatainak építményét. Nem akarata irányítja abban, hogy így cselekedjék; létfeltételeinek kérlelhetetlen törvénye kényszeríti rá.

Nincs a világon olyan nagy filozófus, aki ne hinne el milliónyi dolgot mások szavára, és aki ne tételezne föl sokkal több igazságot, mint amennyit megállapít:

Ez nemcsak szükségszerű, de kíváncsú is. Egy ember, aki arra vállalkoznék, hogy mindent saját maga vizsgáljon meg, csak kevés időt és figyelmet fordíthatna minden egyes dologra; szellemét ez a munka örökös nyugtalanságban tartaná, s meggátolná abban, hogy a mélyére hatoljon valamely igazságnak, és hogy szilárdan megállapodjon valamely bizonyosságban. Értelme egyszerre válnék függetlenné és erőtlenné is. Válogatnia kell hát az emberi nézetek különböző tárgyai között, és sok hiedelmet fenntartás nélkül kell elfogadnia, hogy azt a keveset, melynek vizsgálatát fenntartotta magának, elmélyítse.

Való igaz, hogy minden ember, aki mások szavára elfogad egy nézetet, rabságba veti szellemét; ez azonban üdvös szolgátság, amely által igazán jól élhet a szabadsággal.

Bármi történjék is, tekintélynek valahol tehát mindig lennie kell az értelem és az erkölcs világában. Helye változó, de szükségképpen van. Az egyéni függetlenség lehet kisebb vagy nagyobb, de korlátlan nem. Eszerint nem az a kérdés, hogy

megtudjuk, létezik-e intellektuális tekintély a demokratikus századokban, hanem csak az, hogy hol helyezkedik el, s milyen mértékű.

Az előző fejezetben bemutattam, hogy a létfeltételek egyenlősége hogyan táplált az emberekbe egyfajta ösztönös hitetlenséget a természetfölötti iránt, és fellengzős, gyakran erősen túlzó elgondolást az emberi észről.

Az egyenlőség korában élő emberek tehát nehezen bírhatók rá arra, hogy az intellektuális tekintélyt – melynek alávetik magukat – az emberiség fölé és rajta kívülre helyezték. Rendszerint magukban, vagy a hozzájuk hasonlatosakban keresik az igazság forrásait. Mindez elegendő volna annak bizonyítására, hogy ezekben a századokban új vallás nem alakulhat ki, és hogy a megteremtését célzó összes kísérlet nemcsak vétek, de nevetséges és ésszerűtlen is volna. Előrelátható, hogy a demokratikus népek nem fognak egykönnyen hinni az isteni küldetésekben, hogy jókat nevetnek majd az új prófétákon, és hogy hitüket az emberiség keretein inkább belül, semmint azon kívül keresik.

Míg a létfeltételek eltérőek, és az emberek erősen különböznek egymástól, addig mindig lesz egynéhány igen felvilágosult, nagy tudású, és eszessége folytán nagy hatalmú egyén, és lesz egy felettébb tudatlan, erősen korlátolt sokaság. Azok az emberek tehát, akik az arisztokrácia korában élnek, természettől eredően hajlamosak nézeteik meghatározójául tekinteni egy-egy ember vagy osztály felsőbbrendű értelmét, ellenben a tömeg csálhatatlanságát nemigen hajlandók elismerni.

Ennek ellenkezőjét a demokratikus századok hozzák magukkal.

Amilyen mértékben egyenlőbbek és egymáshoz hasonlatosabbak lesznek a polgárok, úgy csökken bennük a hajlandóság, hogy vakon higgyenek egy emberben vagy egy osztályban. Megnövekszik a hajlandóság a tömegben való hit iránt, és egyre inkább a közvélemény irányítja a világot.

A demokratikus népek körében az egyéni értelem számára nemcsak a közvélemény marad az egyedüli iránytű; de e népekre felmérhetetlenül nagyobb hatása van, mint bármely másikkra. Az egyenlőség korában, hasonlatosságuk miatt, egyik ember sem bízhat a másokban; de ugyanezen hasonlatosság ruházza fel őket szinte korlátlan bizalommal a köz ítélete iránt; azonos ismereteik lévén, nem tartják valószínűnek, hogy az igazság ne a többség oldalán álljon.

Amikor a demokratikus országokban élő ember egyénenként hasonlítja össze magát mindazokkal, akik körülveszik, gőgösen nyugtázza, hogy mindegyikükkel egyenlő; de mihelyt a hozzá hasonlatosak egészét veszi tekintetbe, és önmagát a roppant szervezet mellé helyezi, lesújtva érzi át saját jelentéktelenségét és gyöngeségét.

Ugyanazon egyenlőség, mely az egyént minden egyes polgártársától függetlenné teszi, egyedüllétre és védtelenségre kárhoztatja a nagy többség mozgásával szemben.

A demokratikus népek körében tehát olyan egyedülálló hatalma van a közösségnek, amelyet az arisztokrata nemzetek még csak el sem gondolhattak. Hitét nem meggyőzéssel, hanem a közszellemnek az egyesek értelmére gyakorolt óriási nyomásával kényszeríti és sajtolja az emberek lelkébe.

Az Egyesült Államokban a többség vállalja magára, hogy seregnyi kész nézetet szolgáltatson az egyénnek, s ezáltal fölmenti őket a kötelezettség alól, hogy maguk formálják ki a sajátjukat. Itt mindenki vizsgálat nélkül, a köz szavára fogad el nagyszámú filozófiai, erkölcsi és politikai teóriát; és ha egészen közletről nézzük a dolgot, látni fogjuk, hogy maga a vallás is inkább közvéleményként, semmint kinyilatkoztatott tanként uralkodik.

Tudom, Amerikában a politikai törvények olyanok, hogy általuk a többség feltétlenül uralkodik a társadalom fölött; ez növeli sokszorosra hatását, melyet az értelemre természetből eredően gyakorol. Mert mi sem megszokottabb az ember szá-

mára, mint hogy felsőbbrendű bölcsességet tulajdonítson elnyomójának.

Az egyesült államokbeli többségnek e politikai mindenhatósága valóban megnöveli azt a befolyást, melyet a közösség nézetei amúgy is gyakorolnának minden egyes polgár gondolkodására; de nem határozza meg. Magában az egyenlőségben kell keresni forrását, nem pedig a többé-kevésbé népi intézményekben, melyeket az egyenlő emberek maguknak létrehoznak. Feltehető, hogy a többség szellemi hatalma korlátozottabb lenne egy királynak alávetett demokratikus nép esetében, mint egy tiszta demokráciában; de mindig is igen erős lesz, s megjósolható, hogy bármilyen politikai törvények irányítsák is az embereket az egyenlőség századaiban, a közvéleménybe vetett hit egyfajta vallássá fog válni, melynek prófétája a többség lesz.

Ily módon az intellektuális tekintély más lesz, de nem kisebb; és bár távolról sem hiszem, hogy el kéne tűnnie, megjósolom, könnyen túl nagyra nőhet, sőt előfordulhat az is, hogy végül oly szűk területre szorítja az egyéni értelem működését, ami már kárára van az emberi nem nagyságának és boldogságának. Az egyenlőségben két tendenciát látok világosan; az egyik új gondolatok felé irányítja az emberek szellemét, a másik legszívesebben arra kényszerítene mindenkit, hogy többé ne gondolkozzék. És látom, hogy bizonyos törvények segítségével hogyan törölné el a demokrácia azt az intellektuális szabadságot, melyet a demokratikus társadalmi állapot elősegít: ezáltal az emberi szellem, miután széttört minden akadályt, melyet hajdan osztályok vagy emberek állítottak elébe, szorosan hozzáláncolná magát a nagy többség általános akaratához.

Ha az egyéni értelem szárnyalását mérhetetlenül zavaró vagy hátráltató különféle hatalmak helyébe a többség korlátlan hatalmát helyeznék a demokratikus népek, akkor a baj csak alakot váltana. Az emberek nem találnának rá a függetlenség módjára, és – ami nem is könnyű – a szolgaságnak

csupán új arculatát fedeznék föl. Nem győzöm eleget ismételni, hogy ez az, amiről mélyen el kellene gondolkodniok azoknak, akik az értelem szabadságában szent dolgot látnak, és akik nem csupán a kényurat, de a kényuralmat is gyűlölik. Ha azt érzem, hogy a hatalom keze homlokomra nehezedik, nemigen érdekel, ki nyom el, és szemernyivel sincs nagyobb kedvem a járomba hajtani a fejem csak azért, mert egymillió kar tartja felém.

Arról, hogy az Egyesült Államokban a vallás miként tudja fölhasználni a demokratikus ösztönöket

Az előző fejezetek egyikében megállapítottam, hogy az emberek igénylik a tételes hitet, sőt hogy nagyon is kíváncsok azok megléte. Most hozzáteszem, hogy minden dogmatikus hit közül számomra a vallással kapcsolatos dogmatikus hitek tűnnek a legkíváncsabbaknak; mindez nagyon világos még akkor is, ha egyesek csak az evilági érdekeket tartják szem előtt.

Szinte nincs olyan emberi tevékenység – bármilyen egyedinek véljük is –, amely ne abból az igen általános eszméből eredezne, melyet az emberek alkottak Istenről, az emberi nemmel fenntartott kapcsolatairól, lelkük természetéről és a felebarátaik iránti kötelességeikről. Lehetetlen, hogy ne ezek az eszmék alkossák azt a közös forrást, amelyből minden egyéb származik.

Az embereknek tehát komoly érdekük, hogy jól körülhatárolt eszméket alakítsanak ki maguknak Istenről, lelkükről, teremtetjük és felebarátaik iránti általános kötelességeikről; hiszen ezen első pontok kétségbe vonása minden tevékenységüket a véletlennek szolgáltatná ki és valami módon rendezetlenségre és tehetetlenségre kárhoztatná.

Ez hát az a tárgy, melynek kapcsán legfontosabb, hogy róla mindegyikünknek határozott elképzelései legyenek, de sajnálatosan az is, melynek kapcsán a legnehezebb, hogy mindegyi-

künk csak önmagára és értelmének egyedüli erőfeszítésére hagyatkozva jusson el eszméinek megfogalmazásáig. Csak az élet köznapi gondjain felülemelkedő, igen átható, igen finom, igen gyakorlott elmék képesek hosszú idő és sok erőfeszítés árán eljutni e nagyon fontos igazságokig.

Azt is láthatjuk, hogy e filozófusok maguk is szinte mindig bizonytalanságokkal küszködnek; hogy az őket besugárzó természetes fény minden lépésnél elsötétül és kihunyással fenyeget, s hogy minden erőfeszítésük ellenére csak kisszámú ellentmondásos fogalmat sikerült fölfedniük, melyek között az emberi szellem évezredek óta lebeg anélkül, hogy képes volna szilárdan megragadni az igazságot vagy akár újabb tévedésekre találni rá. Az ilyen vizsgálódások meghaladják az emberek átlagképességeit, de még ha az emberek többsége képes lenne is végrehajtani őket, nyilvánvalóan nem lenne rá ideje.

Életünk mindennapos gyakorlatában nélkülözhetetlenek az Istenről és az emberi természetről alkotott körülhatárolt eszmék, de épp ez a gyakorlat akadályozza meg az embereket abban, hogy fölemelkedjenek hozzájuk.

Ezt egyedülállónak találom. A tudományok közt vannak a tömegek számára hasznosak és hozzáférhetőek; mások csak néhány személy számára elérhetőek, és egyáltalán nem műveli őket a többség, melynek csupán távolabb eső alkalmazásaira van szüksége; viszont mindenki számára nélkülözhetetlen a tömeg mindennapos gyakorlata, jóllehet ennek vizsgálata legnagyobbbrészt végbevihetetlen.

Minden eszmék közül tehát az Istenre és az emberi természetre vonatkozóakat kell leginkább kivonni az egyéni értelem megszokott tevékenysége alól, hiszen ez utóbbi nyerhet legtöbbet, s veszíthet legkevesebbet egy tekintély elismerésével.

A vallások elsődleges célja – és egyik fő előnye – ezen elsőrendűen fontos kérdések mindegyikére világos, szabatos, a tömegek számára felfogható és maradandó megoldást szolgáltatni.

Vannak nagyon hamis és nagyon abszurd vallások; mégis azt mondhatjuk: minden olyan vallás, amely az általam felvázolt körben marad és – miként több is megpróbálta – nem próbál onnan kilépni, hogy mindenképpen korlátot szabjon az emberi szellem szabad röptének, üdvös igába fogja az értelmet; és el kell ismerni, hogy ha nem üdvözíti is az embereket a másvilágon, legalább e földiben hozzásegíti őket a boldogsághoz és a nagysághoz.

Ez mindenekelőtt azokra az emberekre igaz, akik szabad országokban élnek.

Amikor egy nép a vallást rombolja le, kétkedés keríti hatalmába az értelem legmagasabb szintjeit, a többit pedig félig megbénítja. Mindenki hozzászokik ahhoz, hogy a felebarátait és önmagát leginkább érintő materiákról csak zavaros és változó fogalmai legyenek; rosszul védelmezi vagy föladja nézeteit, és amint többé nem reméli, hogy meg tudja oldani az emberi sors állította legnagyobb problémákat, erőtlenül és gyáván nem is gondol rájuk.

Ez az állapot szükségképpen elgyöngíti a lelkeket; meglazítja az emberi akarat rugóit, és szolgaságra kárhoztatja a polgárokat.

Tehát nemcsak az történik, hogy az emberek hagyják elvenni a szabadságukat, hanem gyakran ők maguk mondanak le róla.

Ha már nemcsak a politika, hanem a vallás viszonylatában is megszűnik a tekintély, az emberek hamarosan megriadnak e korlátok nélküli függetlenség látásától. A dolgok örökös mozgása és változása nyugtalanítja, kifárasztja őket. Mivel az értelem világában minden mozog, azt akarják, hogy legalább az anyagi rendben legyen minden határozott és szilárd, s mivel a régi hitekhez nem tudnak visszatérni, emelnek maguknak új urat.

Részemről kétlem, hogy az ember valaha is képes egyszerre elviselni a teljes vallási függetlenséget és a korlátlan politikai

szabadságot; hajlamos vagyok azt gondolni, hogy ha nincs hite, akkor szolgálnia kell, és ha szabad, akkor hinnie.

Mégsem tudom, vajon a vallások e nagy haszna nem szembetűnőbb-e azoknál a népeknél, ahol a létfeltételek azonosak, mint az összes többieknél.

El kell ismerni, hogy az egyenlőség, mely bőséges javakkal árasztotta el a világot, az embereknek mégis igen veszélyes ösztönöket sugall – mint azt alább bemutatjuk –; megkísérli őket elválasztani egymástól, s mindegyiküket arra késztetni, hogy csak magával törődjék.

Lelkükben mérhetetlenül felfokozza a vágyat az anyagi élvezetek után.

A vallások legnagyobb előnye, hogy az előbbivel teljesen ellentétes ösztönöket keltenek. Nincs olyan vallás, amely az ember vágyainak tárgyát ne helyezné a földi javak fölé és azokon túlra, és lelkét ne emelné természetszerűen az érzékek fölötti, magasabb rendű régiókba. Olyan vallás sincsen, amelyik ne állítana mindegyikük számára valamely kötelességeket az emberi faj iránt vagy azzal egyetemben, és amelyik időről időre ne vonná ki őket önmaguk szemléletéből. Ez megvan a leghamisabb és legveszélyesebb vallásokban is.

A vallásos népek tehát természetszerűleg éppen abban a vonatkozásban erősek, melyben a demokratikus népek gyöngék; ez pedig jól mutatja, milyen fontos, hogy az emberek megtartsák vallásukat, amikor egyenlővé válnak.

Nincs hozzá jogom, s nem is szándékozom megvizsgálni azokat a természetfölötti eszközöket, melyekkel Isten vallásos hitet ébreszt az emberi szívben. Most csak tisztán emberi szempontból vizsgálom a vallásokat; azt kutatom, hogyan tudják legkönnyebben megőrizni hatalmukat az előttünk álló demokratikus századokban.

A felvilágosodás és az egyenlőség századairól szólva már bemutattam, hogyan állt rá nagy nehezen az emberi szellem a tételes hitek befogadására, és hogy ennek csak a vallás vonat-

kozásában érezte szükségét. Ez legelőször is azt jelzi, hogy ezekben a századokban, a többitől eltérően, a vallásoknak sokkal tapintatosabban kell eljárniuk a maguk határain belül, s megmaradniok közöttük; mert hatalmukat a vallási kérdéseken túlra terjesztvén azt kockáztatják, hogy többé semmiben nem fognak hinni nekik. Így hát gondosan meg kell húzniok azt a határvonalat, melyen belül óhajtják tartani az emberi szellemet, ezen kívül viszont teljes szabadságot és önállóságot kell hagyniuk neki.

Mohamed nemcsak vallási tanokat hozott az égből, és illesztett a Koránba, hanem politikai szabályokat, polgári és büntetőtörvényeket, tudományos teóriákat is. Ezzel szemben az Evangélium csak az emberek egymás közti és Istennel fenntartott kapcsolatairól szól. Ezen túl semmire sem tanít, és semmiben nem kötelez hinni. Ezernyi más érv közül ez az egyetlen is elegendő annak igazolására, hogy e két vallás közül az előbbi nem tudna sokáig felülmaradni a felvilágosodás és a demokrácia korában, míg az utóbbi arra hivatott, hogy ezekben a századokban is uralkodjék, mint az összes többiben tette.

Tovább folytatva a vizsgálódást, azt találom, hogy a vallásoknak, ha – emberileg – fenn akarják magukat tartani a demokratikus századokban, nemcsak gondosan be kell zárkózniok a vallási dolgok körébe; hatalmuk nagyban függ még az általuk hirdetett hitek természetétől, a külső formáktól és az általuk támasztott követelményektől is.

Előző megjegyzésem, vagyis hogy az egyenlőség túl tág és túl általános eszmét sugall az embereknek, alapvetően a vallásra vonatkoztatva értendő. Az egymáshoz hasonlatos és egyenlő emberek könnyen fölfogják az egy Isten fogalmát, aki mind-egyikük számára ugyanazokat a szabályokat írja elő, és az elkövetkezendő boldogsághoz is ugyanolyan áron juttatja őket. Az emberi nem egységének gondolata folyvást a Teremtő egységének gondolatához vezeti őket, míg az egymástól nagyon is különböző és erősen eltérő állapotú emberek ezzel

szemben előszeretettel alkotnak annyi istenséget, ahány nép, kaszt, osztály és család csak létezik, és taposnak ezernyi magánösvényt a mennybe jutáshoz.

Kétségbevonhatatlan, hogy valamilyen módon a kereszténység is átesett azon a hatáson, melyet a társadalmi és politikai állapot gyakorol a vallási hitekre.

Abban az időben, amikor a keresztény vallás megjelent a földön, a Gondviselés – mely erre kétségtelenül fölkészítette a világot – hatalmas nyájba gyűjtötte az emberi faj nagy részét a cézárok jogara alatt. Sokban különböztek egymástól az emberek, akik ezt a sokaságot alkották; mégis volt közös vonásuk, az, hogy mindnyájan egyazon törvényeknek engedelmeskedtek; és mindegyikük oly gyöngé és oly kicsiny volt az uralkodó nagyságához mérve, hogy ha hozzá hasonlították őket, mind egyenlőnek látszottak.

El kell ismerni, hogy az emberiség ezen új és sajátos állapota rákényszerítette az embereket amaz általános igazságok elfogadására, amelyeket a kereszténység hirdet, és ez magyarázza, hogy oly könnyen és gyorsan hatolhatott be akkoron a vallás az emberi szellembe.

Az ellenpélda a Római Birodalom bukása után következik.

A mondhatni ezer szilánkra hullott római világban minden nemzet visszatért eredeti individualitásához. E nemzeteken belül hamarosan végtelenül megszorodtak a rangok; kiváltak a fajok, és a kasztok minden nemzetet népekre osztottak föl. E közös erőfeszítés közepette – mely úgy tűnt, arra készíti a társadalmakat, hogy annyi töredékre darabolják magukat, amennyi csak elképzelhető – a kereszténység korántsem veszítette szem elől azokat az általános, fő eszméket, melyeket napvilágra hozott. Mégis úgy látszott, hogy tőle telhetően alkalmazkodott az új tendenciákhoz, melyeket az emberi faj feldarabolódása szült. Az emberek továbbra is az egy Istent imádták, minden dolgok teremtetőjét és megtartóját; de minden nép, minden város, és mondhatni minden ember azt hitte,

privilegiumokat és közbenjárókat szerezhethet magának a fenséges úr környezetében. Nem tudván fölosztani az istenséget, megsokszorozták hát, és mértéktelenül fölnagyították a többi égieket; az angyaloknak és a szenteknek kijáró tisztelet a legtöbb keresztény szinte bálványozó kultuszává lett, és egy pillanatra félő volt, hogy a kereszténység visszahanyatlik azokhoz a vallásokhoz, melyeket legyőzött.

Számomra nyilvánvalónak látszik, hogy minél inkább ledőlnek azok a korlátok, melyek a nemzeteket az emberiség kebelében, a polgárokat pedig az egyes népeken belül elválasztják egymástól, annál inkább tör az emberi szellem szinte önmagától egy olyan mindenható és egyedüli lény eszméje felé, aki egyenlő és azonos módon szab törvényt minden egyes embernek. Így hát különösen e demokratikus századokban válik fontossá, hogy ne mosódjék össze az alsóbbrendű égieknek kijáró tisztelet azzal a kultusszal, ami csak Istennek jár.

Nekem nagyon világosnak tűnik egy másik igazság is: mégpedig az, hogy a demokrácia korában a vallásoknak kevésbé kell magukat terhelniük mindenféle külsőségekkel – kevésbé, mint az összes többi korokban.

Az amerikaiak filozófiai módszere kapcsán már bemutatam, hogy semmi nem lázítja jobban az emberi szellemet az egyenlőség korában, mint a formaságoknak való alávetettség gondolata. Az e korban élő emberek türelmetlenül viselik el a metaforákat; a szimbólumokat gyermeki mesterkedésnek tartják, ami egyesek számára arra való csak, hogy elfátyolozza vagy földísítse azokat az igazságokat, amelyeket természetesebb volna a napvilágon, meztelen állapotban fölmutatni; hidegen hagyják őket a szertartások, és természetes hajlandóságuk van arra, hogy csak másodlagos jelentőséget tulajdonítsanak a részleteknek, a kultusznak.

Aki a vallási külsőségek szabályozására vállalkozik a demokratikus századokban, nagyon ügyeljen az emberi értelem

eme természetes ösztöneire, nehogy hasztalanul harcoljon ellenük.

A formák szükségességében szilárdan hiszek; tudom, hogy az emberi szellemet az elvont igazságok szemléletére készítetik, és szilárdan megértvén őket, buzgó elfogadásukat mozdítják elő. Egyáltalán nem képzelem, hogy egy vallás fennmaradhat külsőségek nélkül; másrészt viszont úgy gondolom, hogy az előttünk álló századokban különösen veszélyes volna mérték-telen gyarapításuk; egyre inkább csökkenteni kellene őket, csak annyit tartva meg belőlük, amennyi feltétlenül szükséges a vallások szubsztanciája*, a dogma örökkévalóságához, hiszen a kultusz ennek csupán formája. Az a vallás, amelyik egyre kicsinyesebbé, egyre rugalmatlanabbá és apró ceremóniáival egyre terhesebbé válik, miközben az emberek közt terjed az egyenlőség, hamarosan hitetlen sokaságtól körülvelt maroknyi hitbuzgó táborra zsugorodnék.

Tudom, egyesek nem fogják elmulasztani, hogy ellenem vessék: az általános és örökkévaló igazságokat célul tűző vallások nem tudnak úgy alkalmazkodni minden század változékony ösztöneihez, hogy az emberek szemében bizonyágjellegüket el ne veszítenék. Hát erre azt felelném, hogy nagyon gondosan el kell választani a hitet alkotó alapvető nézeteket, melyeket a teológusok hittételeknek neveznek, és azokat a kiegészítő fogalmakat, amelyek a hithez kapcsolódnak. A vallások kötelesek szilárdan tartani magukat az elsőkhöz, bármilyen is a kor szelleme; viszont ugyancsak óvakodniok kell az utóbbiakhoz kötődni azokban a századokban, melyekben minden folytonosan helyet cserél, és amelyekben az emberi dolgok mozgó színjátékához szokott szellem kelletlenül tűri,

* Minden vallásban vannak olyan szertartások, melyek a hit szubsztanciájához tartoznak, és amelyeket meg kell óvni minden változtatástól. Ez különösen jól látszik a katolicizmusban, melyben forma és lényeg gyakran oly szorosan fonódik össze, hogy egyetlen egészet alkot.

hogy lekössék. A külsőleges és másodlagos dolgok mozdulatlanságát én csak akkor tartom tartós szerencsének, ha maga a polgári társadalom immobil; különben hajlamos vagyok csapásnak tekinteni.

Látni fogjuk, hogy az egyenlőség az általa létrehozott vagy pártfogolt szenvedélyek közül egyet különösképp fölerősít és úgy helyez az emberek szívébe: ez a jólét szeretete. A jólét iránti hajlam szembeötlő és kitörölhetetlen jegye a demokratikus koroknak.

Joggal hihetjük, hogy azt a vallást, amely vállalkozik e fő-fő szenvedély letörésére, végül is ez a szenvedély pusztítja el; ha teljesen ki akarná ragadni az embereket az evilági javak szemléletéből, s kizárólag a másvilági javak felé fordítani, akkor a lelkek előreláthatólag kiszöknének kezei közül, hogy messze tőle, csakis az anyagi és jelenlevő élvezetekbe merüljenek.

A vallások fő feladata, hogy megtisztítsák, szabályozzák és mérsékeljék a jólét iránti túlságosan heves és kizárólagos igényt, amit az emberek az egyenlőség idején éreznek; de azt hiszem, igazságtalanul kísérelnék meg teljesen megfékezni és elpusztítani. Nem járnak sikerrel az embereknek a gazdagság szeretetétől való eltérítésében; viszont rávehetik őket arra, hogy csak tisztességes eszközökkel gazdagodjanak meg.

Engem mindez egy végső megfontoláshoz vezet, mely valamiképpen az összes többi magába foglalja. Ahogy az emberek egyre hasonlatosabbakká és egyenlőbbekké válnak, annak mértékében válik egyre fontosabbá, hogy a vallások – gondosan félrehúzódva a mindennapok ügyeinek áradatától – soha ne ütközzenek haszontalanul az általánosan elfogadott eszmékkel és a tömegekben uralkodó állandó érdekekkel; mert a hatalmak közt legelsőnek és legellenállhatatlanabbnak egyre inkább a közvélemény tűnik; rajta kívül nincs olyan erős támasz, mely képes lenne csapásainak sokáig ellenállni. Egy despotának alávetett demokratikus nép esetében nem kevésbé érvényes ez, mint egy köztársaságban. Az egyenlőség századai-

ban a királyok gyakran engedelmességre késztetnek, de mindig a többség az, amely hinni készlet; így hát a többség kedvében kell járni minden olyan dologban, amely nem ellentétes a hittel.

Első művemben már bemutattam, hogyan álltak félre az amerikai papok a közügyektől. Tartózkodó magatartásuknak ez a legékesebb, de nem az egyetlen példája. Amerikában a vallás sajátságos világ, melyben a pap uralkodik, de gondja van arra, hogy belőle soha ki ne lépjen; annak keretein belül irányítja az értelmet; azon kívül önmagukra hagyja az embereket, és átengedi őket a függetlenségnek meg a bizonytalanságnak, mely természetük és a kor sajátja. Nem láttam országot, ahol a kereszténység oly kevésbé burkolózott volna külsőségekbe, szertartásokba és jelképekbe, mint az Egyesült Államokban, s adott volna az emberi szellemnek tisztább, egyszerűbb és általánosabb eszmét. Bár Amerika keresztényei szekták sokaságára szakadtak, vallásukra mind egyformán tekintenek. Ez éppolyan jól illik a katolicizmusra, mint a többi hitre. Nincsenek katolikus papok, akik ne törődnének kevésbé az apró egyéni kötöttségekkel, az üdvözülés különleges és sajátos módozataival, sem akik jobban kötődnek a törvénynek szelleméhez, és kevésbé betűjéhez, mint az Egyesült Államok katolikus papjai; sehol nem tanítják világosabban és nem követik jobban az Egyháznak azt a doktrínáját, amely tiltja, hogy a szenteknek is megadják azt a hódolatot, amely csak Istennek van fenntartva. Mindazonáltal Amerika katolikusai nagyon engedelmesek és őszinte hívők.

Minden hitvallásra alkalmazható egy másik megfigyelés is: az amerikai papok egyáltalán nem próbálják a jövőendő életre irányítani és lerögzíteni az ember minden pillantását; készséggel átengedik szíve egy részét a jelen gondjainak; úgy tűnik, az evilági javakat fontos – bár másodlagos – célnak tekintik; és ha ők maguk nem is vesznek részt az iparban, legalább érdeklődnek fejlődése iránt és örülnek neki; és egyáltalán nem tiltják a jólét becsületes keresését e világban, bár szüntelenül a másvi-

lágot festik a hívő elé, félelmei vagy reményei céljaként. Korántsem azt mutatják, hogyan és miben különbözik egymástól e két dolog, inkább azt keresik, hol érintkezik és kapcsolódik össze.

Minden amerikai pap ismeri és tiszteli azt az intellektuális hatalmat, amelyet a többség gyakorol. Ellene mindig és kizárólag csak végszükségben folytatnak harcot. Nem avatkoznak a pártvitákba, de készséggel befogadják országuk és koruk általános nézeteit, és ellenállás nélkül bekapcsolódnak azon érzések és eszmék áradatába, amelyek környezetükben mindent magukkal ragadnak. Igyekeznek megjavítani kortársaikat, de nem különülnek el tőlük. A közvélemény tehát sohasem ellenségük; inkább támogatja és oltalmazza őket, ily módon hitük egyképpen uralkodik a maga és a többség erői által, mely utóbbiakat a papok felhasználják.

Ily módon a vallás, mivel tiszteletben tartja az összes, nem ellenséges demokratikus ösztönöket, sőt közülük többeket még fel is használ, eredményesen veheti föl a harcot az egyéni függetlenség szellemével, amely mindenek közül a legveszélyesebb rá nézve.

Miért kötődnek jobban az amerikaiak a tudományok gyakorlásához, mint az elmélethez

A demokratikus társadalmi állapot és intézmények korántsem gátolják az emberi szellem fejlődését, viszont kétségtelen, hogy bizonyos szempontból irányt szabnak nekik. Ekképpen korlátozott törekvéseik még így is igen fontosak, ezért remélem, megbocsátják nekem, ha egy pillanatra megállok, hogy szemügyre vegyem őket.

Amikor az amerikaiak filozófiai módszeréről volt szó, több olyan észrevételt tettünk, melyeket itt fel kell használnunk.

Az egyenlőség az emberekben kifejleszti a vágyat, hogy mindent önállóan ítéljenek meg; minden dologban beléjük oltja a valóságos és a kézzelfogható kedvelését, valamint a hagyományok és a formák megvetését. Ezek az általános ösztönök kiváltképp e fejezet sajátos témájában mutatkoznak meg.

A demokratikus népek körében a tudományok művelői mindig attól félnek, hogy utópiákba tévednek. Messze elkerülik a szisztémákat, szívesebben maradnak a tények közelségében, és inkább maguk tanulmányozzák őket; és ahogy nem egykönnyen fogadják el tekintélyként bármelyik embertársuk nevét, ugyanúgy sohasem hajlandók feltétel nélkül hitelt adni egy mester szavának; ellenkezőleg, szemlátomást és szüntelenül azzal foglalatoskodnak, hogy megtalálják tanításának

gyöngé oldalát. Kevéssé hatnak rájuk a tudományos hagyományok; hosszasan sohasem időznek egy-egy iskola bonyolult elmésségeinél, s nemigen érik be a nagy szavakkal; az őket foglalkoztató tárgyban tudásuk szerint a legfontosabb részekig hatolnak, és szívesen elő is adják őket közérthető nyelven. A tudományok haladása ezáltal szabadabb és biztosabb, de nem oly magas szintű.

Véleményem szerint az értelem három részre oszthatja a tudományt.

Az első tartalmazza a legelméletibb alapelveket, a legelvontabb fogalmakat, azokat, melyeknek alkalmazása egyáltalán nem ismeretes, vagy nagyon is távoli.

A második általános igazságokból tevődik össze, melyek még a tiszta elmélethez tartoznak, de közvetlen és rövid úton mégis a gyakorlathoz vezetnek.

A harmadikat az alkalmazás folyamatai és a végrehajtás eszközei töltik ki.

A tudomány eme részeinek mindegyike külön-külön is művelhető, bár az értelem és a tapasztalat arról győznek meg, hogy egyikük sem virágozhatna sokáig, ha teljesen elválasztanák a másik kettőtől.

Amerikában csodálatra méltóan művelik a tudományok tisztán gyakorlati részét, és nagy gondot fordítanak az alkalmazáshoz közvetlenül szükséges elméleti vonatkozásokra is; az amerikaiak e tekintetben mindig tiszta, szabad, eredeti és termékeny szellemről tesznek tanúságot; ám alig akad olyan elme az Egyesült Államokban, aki az emberi ismeretek lényegileg elméleti és elvont részének szentelné magát. Ezzel az amerikaiak olyan irányzat túlzásait tanúsítják, amely hitem szerint minden demokratikus nép körében fellelhető lesz, bár kisebb mértékben.

Mi sem nélkülözhetetlenebb a felsőbb tudományoknak vagy a tudományok emelkedett részének műveléséhez, mint a meditáció, ám épp ezt segíti elő a legkevésbé egy demokratikus nép

életvitele. Az arisztokratikus népektől eltérően itt nem találunk olyan nagy létszámú osztályt, amely azért él nyugalomban, mert elégedett, és egy másikat, amely azért nem moccan, mert nem reméli sorsa jobbra fordulását. Itt mindegyik háborog: egyesek a hatalomra törnek, mások a vagyonra. Az egyetemes tolongás, az ellentétes érdekek szüntelen ütközése, az emberek szerencsehajhászása közepette hol található az értelem kombinációihoz szükséges nyugalom? Hogyan lehet a gondolatot egyetlen pontra szegezni, mikor körös-körül minden mozog, s amikor magát az embert is naponta elsodorja és dobálja a mindent görgető féktelen ár?

Jól el kell különíteni egymástól a nyugodt és már megalapozott demokrácia kebelében uralkodó szüntelen mozgást azoktól a kavargó, forradalmi mozgalmaktól, melyek egy demokratikus társadalom születésének szinte állandó velejárói.

Amikor egy magasan fejlett nép körében erőszakos forradalom megy végbe, ez elkerülhetetlenül azonnali lökést ad az érzelmeknek és az eszméknek.

Mindez főképpen a demokratikus forradalmakra igaz, melyek egyszerre mozgatják meg a népet alkotó összes osztályokat, s ezzel egy időben hatalmas becsvágyat ébresztenek minden polgár szívében.

A franciák, épp hogy befejezve a régi feudális társadalom lerombolását, bámulatra méltó és gyors előrehaladást tettek az egzakt tudományok terén; nos, ezt a hirtelen jött termékenységet nem a demokráciának kell tulajdonítani, hanem annak a páratlan forradalomnak, amely fejlődését végigkísérte. Ami ekkor történt, különleges esemény volt; ostobaság volna egy általános törvény jelét látni benne.

A demokratikus népek körében a nagy forradalmak nem gyakoribbak, mint más népeknél; sőt hajlamos vagyok azt hinni, hogy ritkébbak. Csakhogy e nemzetek kebelében egyfajta kellemetlen mozgolódás uralkodik, az emberek szüntelen

egymáson taposása, ami megzavarja az értelmet, ahelyett, hogy fölleskítene és magasra emelné.

A demokratikus társadalmakban élő emberek nemcsak nehezen szánják rá magukat az elmélkedésre, de, természetükből eredően még le is becsülik. A demokratikus társadalmi állapot és intézmények az emberek nagy részét szüntelen aktivitásra készítik; márpedig a cselekvésnek megfelelő észjárás nem mindig jelent gondolkodást. A cselekvő ember gyakran kénytelen megelégedni a körülbelülivel, mert soha nem érne célhoz, ha minden részletet tökéletesíteni akarna. Folyton olyan eszmékre kell támaszkodnia, amelyekben nem volt ideje elmélyülni; sokkal jobban segíti őt az általa felhasznált eszme alkalmazhatósága, mint szigorú szabatosága; mindent egybevetve, kisebb a kockázata, ha néhány hamis elvet követ, mint ha arra vesztegetné az idejét, hogy minden elvének igazságát megalapozza. A világot nem a hosszadalmas és tudós bizonyítások viszik előre. A konkrét esetek gyors áttekintése, a tömeg változó hangulatának naponkénti tanulmányozása, a pillanatnyi véletlenek és talpraesett felhasználásuk döntenek el itt minden ügyet.

Azokban a századokban, melyekben szinte mindenki tevékenykedik, az ember általában hajlamos arra, hogy óriási értéket tulajdonítson az értelem gyors iramának és felszínes koncepcióinak, s ugyanakkor arra is, hogy túlzóan becsmérelje és lebecsülje annak mélyreható és lassú munkáját.

Ez az általános vélekedés a tudományokat művelő emberek ítéletét is befolyásolja, s arról győzi meg őket, hogy elmélkedés nélkül is sikerrel járhatnak, vagy pedig eltávolítja őket azoktól, akik igénylik.

A tudományok többféle módon tanulmányozhatók. Jó néhány ember esetében találkozunk önző, haszonleső, a szellemi fölfedezésekből ipart űző hajlammal, amit nem szabad összetéveszteni a csak néhány ember szívében lángoló önzetlen szenvedéllyel; létezik az ismeret hasznosításának vágya, és létezik

tiszta ismeretvágy. Nem kétlem, hogy nagy ritkán életre kel valahol az igazság heves és kimeríthetetlen szeretete, mely önmagát táplálja és szüntelen örömet okoz anélkül, hogy valaha is kielégülne. Az igaznak ez a lángoló, gőgös és önzetlen szeretete vezérli az embereket az igazság elvont forrásaihoz, hogy azokból merítsék az alapeszméket.

Ha Pascal csak busás haszonra tör, vagy ha egyedül a dicsőségvágy fűti, nem hihetném, hogy valaha is latba tudta volna vetni – mint megtette – szelleme minden erejét annak érdekében, hogy jobban felfedje a Teremtő legrejtettebb titkait. Mikor azt látom, hogy valamiképpen kiragadja lelkét az élet nyomasztó gondjai közül, azért, hogy teljes egészében ennek a kutatásnak szentelje, s amikor, túl korán széttörve a testhez láncoló kapcsokat, megöregedve hal meg nem egész negyvenévesen, döbbsen állok meg, és megvilágosodik előttem: nem hétköznapi ok hoz létre ilyen erőfeszítéseket.

Majd a jövő dönti el, hogy ezek a ritka és termékeny szenvedélyek vajon éppoly könnyen születnek és fejlődnek-e a demokratikus társadalmakban, mint az arisztokráciák kebelében. Bevallom, én ezt alig hiszem.

Az arisztokratikus társadalmakban a közvéleményt és a közügyeket irányító osztály, mindenkorra és örökletesen a tömeg fölé helyezve, természetsszerűleg fenséges eszmét alkot magáról és az emberről. Számára dicsőséges élvezeteket képzel el, és vágyai elé nagyszerű célokat tűz. Az arisztokráciák gyakran követnek el zsarnoki és embertelen tetteket, de ritkán vetemednek alantas gondolatokra, és egyfajta gőgös megvetést tanúsítanak az apró örömek iránt, még ha osztoznak is bennük; ez emel náluk minden lelket magasra. Az arisztokratikus korban általában emelkedett eszméket alkotnak az ember méltóságáról, hatalmáról, nagyságáról. A tudományok művelőit ezek ugyanúgy befolyásolják, mint mindenki más; megkönnyítik a szellem természetes szárnyalását a gondolkodás legmagasabb régiói felé, és természettől eredően képessé teszik őket

arra, hogy az igazság magasztos és szinte isteni szeretetét át-
érezzék.

E korok tudósait tehát az elmélet vonzza, sőt az is megesik velük, hogy alaptalan megvetés támad bennük a gyakorlat iránt. Plutarkhosz mondja: „Arkhimédész, bár fölényes és nemes szellemű férfiú volt, s az elméleti tudományok olyan káprázatos gazdagságával rendelkezett, hogy tudásával nem is emberi, hanem szinte az isteni értelem és bölcsesség hírnevét szerezte meg magának, semmit nem volt hajlandó írásban megörökíteni, mert a mechanikára alapozott mesterséget, amely az élet szükségleteinek szolgálatában állt, nemtelennek és közönségesnek minősítette. Becsvágyát csak azok a tudományok elégítették ki, amelyekben a szép és tökéletes nem vegyül a szükségessel.”* Íme a tudományok arisztokratikus nézőpontja.

A demokratikus népeknél ez a nézőpont szükségképpen más.

Az ily nemzeteket alkotó emberek többségükben mohón vágyakoznak a megragadható, anyagi élvezetekre; mivel folyton elégedetlenek helyzetükkel, amiből bármikor szabadon kiléphetnek, csak az jár a fejükben, hogyan változtathatják meg vagy gyarapíthatják javaikat. Az ilyen vágású elmék számára az emberi értelem legegyszerűbb törekvésének tűnik minden új módszer, amely rövidebb úton vezet el a gazdagsághoz, minden gép, amely lerövidíti a munkát, minden eszköz, amely csökkenti a termelés költségeit, minden fölfedezés, amely könnyíti és szaporítja az élvezeteket. A demokratikus népek legfőképp ezért ragaszkodnak a tudományokhoz, értik és becsülik őket. Az arisztokratikus századokban különösen a szellemi élvezeteket kívánják meg a tudományoktól; a demokratikus századokban a testieket.

* *Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok.* Magyar Helikon, 1978. 64. old. (Máthé Elek fordítása)

Vegyék számításba, hogy minél demokratikusabb, fölvilágosodottabb és szabadabb egy nemzet, annál jobban gyarapodik majd a tudományos szellemben érdekelték száma, és annál több hasznót, dicsőséget, sőt hatalmat hoznak alkotóiknak az iparban közvetlenül alkalmazható találmányok; merthogy a demokráciákban a dolgozó osztály részt vesz a közügyekben, azok pedig, akik szolgálják ezt az osztályt, jogosan várják el tőle a megbecsülést csakúgy, mint a pénzt.

Könnyűszerrel érthető, hogy egy ily módon szervezett társadalomban az emberi szellemet észrevétlenül az elmélet elhanyagolására készítetik, és az is, hogy ugyanakkor az elméknek páratlan energiával kell törekedniök az alkalmazás, vagy legalábbis az elmélet azon része felé, amely az alkalmazáshoz szükséges.

Hiába emeli ösztönös hajlam a szellemet az értelem legmagasabb szféráiba, az érdek visszaveti a középszerűekbe. Ezekben bontakoztatja ki erejét és nyughatatlan tevékenységét, s szül csodákat. Ugyanazok az amerikaiak, akik egyetlen általános mechanikai törvényt sem fedeztek föl, bevezettek a hajózásba egy új gépet, amely megváltoztathatja a világ arculatát.

Persze korántsem állítom, hogy napjaink demokratikus népei immár kihunyini látják az emberi értelem földöntúli világosságát, valamint azt sem, hogy nem lobbannak új fények a kebelükben. Ebben a korban, megannyi művelt nemzet körében, melyeket az iparosítás láza szüntelenül hevít, a tudomány részeit összekötő kapcsok szükségképp szembeötlőek; és ha a gyakorlati hajlam kellően felvilágosult, akkor arra készíti az embereket, hogy ne hanyagolják el az elméletet. Megannyi alkalmazási kísérlet és megannyi, naponta megújuló tapasztalat közepette szinte lehetetlen, hogy ne tűnjenek föl gyakran egészen általános törvények; így hát a nagy fölfedezések gyakoriak, de a nagy feltalálók ritkák.

Én egyébként hiszek a magasrendű tudományos elhivatottságban. A demokrácia nem készíti ugyan az embereket arra,

hogy a tudományokat önmagukért műveljék, másrészt viszont hatalmasra növeli a tudománnyal foglalkozók számát. Képtelenség, hogy ekkora sokaság körében ne születnének időről időre spekulatív lángelmék, akiket kizárólag az igazság szerete-
te hevít. Bizonyosak lehetünk abban, hogy az ilyen elme igye-
kezni fog behatolni a természet legmélyebb titkaiba, bármit
sugall is hazája és kora szelleme. Szárnyalását segíteni szükség-
telen; elég, ha nem akasztják meg. Mindaz, amit mondani
akarok, a következő: a létfeltételek állandó egyenlőtlensége az
embereket arra készítette, hogy az elvont igazságok gőgös és
meddő kutatásába zárkózzanak; míg a demokratikus társadal-
mi állapot és intézmények arra bírják őket, hogy a tudomá-
nyoktól közvetlen és hasznos alkalmazásukat várják.

Ez a tendencia természetes és elkerülhetetlen. Érdekes meg-
ismerkedni vele, és bemutatása hasznos lehet.

Ha napjainkban a nemzetek hivatott irányítói világosan és
időben érzékelnék ezeket a hamarosan feltartóztathatatlan-
náló új ösztönöket, megértenék, hogy a demokratikus száza-
dokban élő emberek, ismereteik és szabadságuk révén nem
mulaszthatják el tökéletesíteni a tudományok ipari vonatkozá-
sait, és hogy ezentúl a társadalmi hatalom minden törekvésé-
nek a felsőfokú tanulmányok támogatására és nagy tudomá-
nyos szenvedélyek létrehozására kell irányulnia.

Az emberi szellemet ma vissza kell tartani az elmélet terüle-
tén; a gyakorlathoz magától siet, ezért ahelyett, hogy szüntele-
nül a másodlagos hatások részletes vizsgálatára buzdítanak,
jobb azoktól néha elvonni, hogy az elsődleges okok szemlélésé-
hez emelkedjen föl.

Mivel a római civilizáció a barbárok inváziója következté-
ben tűnt le, talán túlságosan is hajlamosak vagyunk azt hinni,
hogy a civilizáció másként nem pusztulhat el.

Ha a nekünk világló tudományok valaha is kihunynának,
akkor lassanként és mintegy önmaguktól sötétednének el. Ha
az emberek csak az alkalmazásra szorítkoznának, szem elől

tévesztenék az alapelveket, és amikor már teljesen elfelejtették az alapelveket, nehezen értenék a belőlük származó módszereket; nem tudnának újakat feltalálni, és értelmetlen, szakszerűtlen módon tudós eljárásokkal élnének, melyeket már senki sem ért.

Mikor az európaiak háromszáz éve partra szálltak Kínában, ott szinte minden mesterséget a tökély bizonyos fokán találtak, és elcsodálkoztak azon, hogy a kínaiak nem haladtak előbbre, miután ilyen szintre értek. Később fölfedezték néhány felsőbb, de kihalt ismeret maradványát. A nemzet iparúzó volt; a tudományos módszerek nagyobb része fennmaradt, de maga a tudomány nem létezett többé náluk. Ez magyarázta az európaiak számára azt a különös mozdulatlanságot, melyben e nép szellemét találták. A kínaiak apáik nyomdokán haladtak, de már elfeledkeztek az apáikat vezérlő indítékokról. Még használták a formulákat, de a tartalmat nem keresték bennük; megőrizték az eszközt, de többé nem voltak képesek megváltoztatni és újrakészíteni őket. A kínaiak tehát semmit sem tudtak megváltoztatni. Le kellett mondaniok a dolgok jobbításáról. Kénytelenek voltak mindig és mindenben atyáikat utánozni, nehogy, csak egy pillanatra is eltávolodva az atyáiktaposta ösvénytől, áthatolhatatlan sűrűségbe tévedjenek. Az emberi ismeretek forrása csaknem kiapadt; és bár a folyó még hömpölygött, többé már nem tudta habjait megárasztani vagy folyását megváltoztatni.

Kína hosszú évszázadok óta csendesen éldegélt; hódítói fölvették erkölceit, rend uralkodott. Minden téren egyfajta anyagi jólét mutatkozott meg. A forradalmak itt igen ritkák voltak, a háború pedig úgyszólván ismeretlen.

Így hát egyáltalán nem kell elbizakodnunk arra gondolva, hogy a barbárok még messze vannak tőlünk; mert vannak népek, melyek tűrik, hogy kiragadják kezükből a felvilágosultságot, s vannak mások, melyek rátaposnak, hogy elfojtsák.

Hogyan módosította az amerikai demokrácia az angol nyelvet

Ha az olvasó jól megértette, amit előbb az irodalomról általában mondtam, könnyedén fölfogja majd, miféle hatást képesek gyakorolni a demokratikus társadalmi állapot és intézmények magára a nyelvre, amely a gondolkodás elsődleges eszköze.

Az igazat megvallva, az amerikai írók inkább Angliában élnek, mint saját hazájukban, hisz szüntelenül az angolokat tanulmányozzák, és naponta őket veszik mintául. A lakosság esetében ez nem így van: az Egyesült Államokra ható sajátos okoknak a lakosság közvetlenebb módon alá van vetve. Tehát nem is az írott, hanem a beszélt nyelvre kell odafigyelnünk, ha meg akarjuk ismerni azokat a módosulásokat, melyeken egy arisztokratikus nép nyelve áteshet, miközben egy demokrácia nyelvévé válik.

Művelt angolok, a finom árnyalatoknak illetékesebb értői és megítélői, mint amilyen én magam lehetnék, gyakran bizonygatták nekem, hogy az Egyesült Államok felvilágosult osztályai nyelvükben jelentősen különböznek Nagy-Britannia felvilágosult osztályaitól.

Nemcsak azt panaszolták föl, hogy az amerikaiak sok új szót hoztak használatba; erre elegendő magyarázatot ad a területek különbözősége és távolsága; hanem főleg azt, hogy ezeket az új szavakat furcsamód részint a pártok zsargonjából,

részint az iparágak területéről vagy az üzleti nyelvből kölcsönöztek. Hozzáadték, hogy a régi angol szavakat az amerikaiak igen gyakran új jelentéssel veszik át. Végül azt mondták, hogy az Egyesült Államok lakói gyakorta és egyedi módon keverik a stílusokat, és hogy néha olyan szavakat illesztenek egymás mellé, melyek az anyaország nyelvében mindig elkerülik egymást.

Ezek a megjegyzések, melyeket több ízben tettek előttem olyan emberek, akiket én szavahihetőnek tartok, engem is arra készítettek, hogy elgondolkozzam ezen a tárgyon; gondolataim elméleti úton ugyanarra a pontra vezettek, ahová őket a gyakorlat juttatta el.

Az arisztokráciákban a nyelv természetszerűleg abban a nyugalomban él, melyben minden dolog szendereg. Kevés új szó születik, mert kevés új dolog történik; és akár ha valami újat is alkotnának, arra törekednének, hogy azt a hagyomány által már rögzített, ismert szavakkal fessék le.

Ha megesik, hogy e társadalomban az emberi szellem végül maga lép a cselekvés útjára, vagy ha a kívülről beáramló fény fölébreszti, az általa alkotott új kifejezéseknek tudós, intellektuális és filozofikus jellegük van, ami arra mutat, hogy nem demokráciának köszönhetik születésüket. Amikor Konstantinápoly bukásával a tudományok és az irodalom nyugat felé áramlottak vissza, a francia nyelvet szinte egy csapásra elárasztotta a görög és latin eredetű új szavak özöne. Franciaországban tehát tudós nyelvújítás folyt, amelyet csak a tájékozott osztályok műveltek, s amelynek hatásai nem érződtek, vagy csak hosszú idő múltán jutottak el a nép körébe.

Európa minden nemzetének sorsa ezt a képet nyújtotta. Egyedül Milton több mint hatszáz, latinból, görögből és héberből vett szót ültetett át az angol nyelvbe.

A demokráciában uralkodó állandó mozgás épp ellenkezőleg arra törekszik, hogy szüntelenül megújítsa mind a nyelv, mind a közügyek arculatát. Az általános mozgolódás és az

elmék tömörülése közepette nagyszámú új eszme formálódik; a régi eszmék kivesznek vagy újra felbukkannak; vagy pedig apró, végtelen sok árnyalatra osztódnak tovább.

Így hát gyakran találkozni olyan szavakkal, melyeknek használata idejét múlta, és másokkal, melyeket be kell vezetni.

A demokratikus nemzetek egyébként a mozgást önmagáért szeretik. Ez éppoly jól látszik a nyelvben, mint a politikában. Ezért hát akkor is kedvüket lelik a szavak megváltoztatásában, ha nincs is szükségük rá.

A demokratikus népek tehetsége nemcsak az általuk használatba hozott új szavak nagy számában nyilvánul meg, hanem azoknak az eszméknek a természetében is, melyeket ezek a szavak jelölnek.

E népek körében a többség alkot törvényt a nyelvben, ahogy minden egyébben is. Mint másutt, szelleme ebben is feltárul. Pedig a többség sokkal inkább törődik a közügyekkel, mint a tanulmányokkal, a politikai és kereskedelmi érdekekkel, mint a filozófiai elmélkedésekkel vagy a szépirodalommal. Az általa alkotott vagy az általa befogadott szavak nagyrészt ezen szokások bélyegét hordják magukon; legfőképpen az ipari szükségletek, a pártszenvédélyek vagy a közigazgatás részleteinek jelölésére szolgálnak. Ezen a téren gyarapszik szüntelenül a nyelv, míg másrészt fokozatosan elhagyja a metafizika és a teológia területét.

Könnyű megnevezni a forrást, ahonnan a demokratikus nemzetek új szavaikat merítik, és a módot, ahogyan megalkotják őket.

A demokratikus országokban élő emberek aligha ismerik a Rómában és Athénben beszélt nyelvet, és eszükbe sem jut egészen az ókorig visszamenni, hogy megtalálják a hiányzó kifejezést. Bár néha tudós szófejtésekbe bocsátkoznak, rendszerint a hiúság viszi őket a holt nyelvek mélyének kutatására, nem pedig a tudomány, mely elméjüknek készen kínálja a magyarázatot. Olykor mégis megesik, hogy közülük épp a leg-

tudatlanabbak folyamodnak leginkább a múlthoz. A saját körükből való kilépés jellegzetes demokratikus vágya gyakran készíti őket arra, hogy egy igen alantas mesterséget görög vagy latin névvel próbáljanak előkelőbbé tenni. Minél alantasabb a mesterség, és minél messzebb esik a tudománytól, annál pompázatosabb és tudósabb a neve. Így változtak át a mi kötél-táncosaink akrobatákká és funambulussokká.

A holt nyelvek hiányában a demokratikus népek szívesen kölcsönöznek szavakat az élő nyelvektől. Szüntelenül érintkeznek egymással; s a különböző országok lakói szívesen utánozzák egymást, hisz napról napra jobban hasonlítanak egymáshoz.

A demokratikus népek azonban főleg saját nyelvükben keresik az újítás eszközeit. Időnként fölkapnak egy-egy feledésbe ment kifejezést, és új fénybe helyezik; vagy átvesznek valamely műszót a polgárok egy sajátos osztályától, melyet aztán átvitt értelemmel felruházva vezetnek be a köznapi nyelvbe; így vountak be tömegesen az általános használatba olyan kifejezések, melyek korábban egy párt vagy egy mesterség speciális nyelvéhez tartoztak.

A nyelv tényleges megújítására a demokratikus népeknek az a leggyakoribb eszköze, hogy már használatban levő kifejezésnek még nem használt értelmet adnak. Ez a módszer igen egyszerű, gyors és kényelmes. Nem kell hozzá tudomány, hogy jól használják, sőt: a tudatlanság megkönnyíti alkalmazását. A nyelvet azonban nagy veszélyeknek teszi ki. Egy szó értelmét ily módon megkettőzve, a demokratikus népek gyakran teszik kétségessé mind a meghagyott, mind az újonnan adott jelentését.

Valamely szerző egy kicsit eltávolít eredeti értelmétől egy kifejezést, és miután ily módon módosította, megpróbálja úgyahogy alkalmazni tárgyához. Jön egy másik, aki más oldalra billenti a jelentését; egy harmadik ismét új úton vonja magával; mivel nincs közös ítélőbíró, nincs állandó ítélőszék, aki végleg-

gesen rögzíthetné a szó jelentését, így hát egyfajta vándorló állapotban marad. Ezért van az, hogy az írók látszólag sohasem kötődnek egyetlen gondolathoz, hanem mindig egy eszmecsoport közepét célozzák meg, az olvasóra bízva annak gondját, hogy megítélje, melyikről van szó.

Kellemetlen következménye ez a demokráciának. Inkább tűzdeljék tele a nyelvet kínai, tatár vagy huron szavakkal, de ne tegyék bizonytalanná a francia szavak értelmét. A harmónia és az egyöntetűség csak másodlagos szépségei a nyelvnek. Az ilyesfajta dolgokban rengeteg a konvenció, és ha a szükség úgy hozza, átléphetjük őket. Tiszta fogalmak nélkül azonban nincs jó nyelv.

Az egyenlőség szükségszerűen több más változást is hoz a nyelvben.

Az arisztokratikus századokban, amikor minden nemzet igyekszik távol tartani magát a többiektől, és mikor szívesen mutat sajátos arculatot, gyakorta megesik, hogy több, közös eredetű nép teljesen idegenné válik egymás számára: bár ezen túl is megértik egymást, már nem ugyanazon a módon beszélnek.

Ugyanezen századokban minden nemzet alig érintkező és össze nem mosódó osztályokra tagolódik; minden osztály fölvesz és változatlanul őriz bizonyos észjárást, mely kizárólag az övé, s előszeretettel fogad be bizonyos szavakat és kifejezéseket, melyeket nemzedékről nemzedékre örökít át. Így egyazon idiómán belül megtalálható a szegények nyelve és a gazdagok nyelve, a közrendűek nyelve és a nemesek nyelve, a tudós nyelv és a köznyelv. Minél mélyebb köztük a megosztottság és minél áthatolhatatlanabbak a korlátok, annál inkább így van ez. Állom a fogadást, hogy az indiai kasztok körében szertelenül változatos a nyelv, és hogy majdnem akkora a különbség egy pária és egy brahman nyelvében, mint öltözkéiben.

Amikor viszont az emberek már nem lévén helyükhöz kötve, szüntelenül találkoznak és érintkeznek, amikor a kasztok le-

dőlnek, az osztályok megújulnak és összemosódnak, a nyelv minden szava összekeveredik. Azok, melyek a nagy többség számára nem megfelelőek, kipusztulnak; a maradék pedig egyetlen nagy halmazt alkot, melyből ki-ki véletlenszerűen merít. Csaknem az összes dialektusok, melyek Európa nyelveit megosztották, szemlátomást eltűnőben vannak. Az Újvilágban nincs tájnyelv, és az Óvilágból is mindinkább kivész.

A társadalmi állapotban lezajlott forradalom éppúgy hat a stílusra, mint a nyelvre.

Minden ember ugyanazokat a szavakat használja, s hozzá szokik ahhoz is, hogy ne is válogasson köztük. A stílus által létrehozott törvényeket szinte mind eltörölték. Alig találkozni olyan kifejezésekkel, melyek természetüknél fogva közönségesnek tűnnek, és másokkal, melyek előkelően hatnak. A különböző rangú egyének, bárhol fordultak is meg, mindenüvé magukkal vitték az általuk használt kifejezéseket és szavakat; a szavak eredete éppúgy elveszett, mint az embereké, és a nyelvben zűrzavar jött létre csakúgy, mint a társadalomban.

Tudom, a szavak osztályozásának bizonyos szabályai nem függnek jobban az egyik társadalmi formától, mint a másiktól, hanem a dolgok természetéből erednek. Vannak kifejezések és fordulatok, amelyek azért közönségesek, mert a kifejezendő érzelmek a valóságban alantasak, mások pedig emelkedettek, mert a lefestendő tárgyak természetszerűen fenségesek.

A rangok egymás közt elvegyülve sem tudják soha eltüntetni e különbségeket. Az egyenlőség azonban következetesen lerombolja azt, ami a gondolkodás formáiban pusztán konvencionális és önkényes. Olyannyira, hogy nem is tudom, vajon a főntebb említett és szükséges osztályozást nem fogja-e mindig kisebb becsben tartani egy demokratikus nép, mint egy másik; hiszen e nép körében nem akad olyan ember, akit iskolázottsága, ismeretei és ideje képessé tennének a nyelv eredendő törvényeinek állandó tanulmányozására, és aki a maga megfigyelései nyomán másokkal is tiszteletben tartatná őket.

Nem akarom ezt a témát anélkül abbahagyni, hogy ne járul-
nék hozzá a demokratikus nyelvek portréjához egy utolsó
ecsetvonással, amely talán az összes többenél jobban jellemzi
őket.

Előzőleg már bemutattam, hogy a demokratikus népek sze-
retettel és gyakran szenvedéllyel viseltetnek az általános esz-
mék iránt; ez értékeikből és hibáikból következik. Az általános
eszmék kedvelése a demokratikus nyelvek esetén a gyűjtőfogal-
mak és az elvont szavak folytonos használatában, valamint
használatuk módjában nyilvánul meg. Ez a nagy érdeme s
egyben nagy gyöngesége e nyelveknek.

A demokratikus népek szenvedélyesen szeretik a gyűjtőfo-
galmakat és az elvont szavakat, mert kitágítják a gondolatot,
és egyszerre sok tárgy egybefoglalását lehetővé téve, segítik az
értelem munkáját.

Egy demokratikus író az elvontság modorában legszíveseb-
ben *kapacitásokat* mond tehetséges emberek helyett, éspedig
anélkül, hogy behatolna azon dolgok részleteibe, melyekre a
kapacitás szó ráillik. *Aktualitásokról* beszél, hogy egyetlen
szóban vázolja a szeme előtt az adott pillanatban lejátszódó
dolgokat, és *eventualitások* alatt ért mindent, ami közlése el-
hangzásától fogva a világmindenségben történhet.

A demokratikus írók szünet nélkül alkotják az efféle elvont
szavakat, vagy pedig egyre elvontabb értelemben használják a
nyelv elvont szavait.

Sőt mi több, a beszéd gyorsítása érdekében személyként
fognak föl az elvont szavak tárgyát, és valós egyénként csele-
kedtetik. Így szoknak: *a dolgok hatalma megköveteli, hogy a
kapacitások kormányozzanak.*

Nem tehetek jobbat, mint hogy gondolatomat a saját pél-
dámval magyarázzam meg:

Gyakran használtam az egyenlőség szót abszolút értelemben;
sőt több helyütt megszemélyesítettem az egyenlőséget, és
így fordult elő, hogy azt mondtam, az egyenlőség létrehozott

bizonyos dolgokat, vagy tartózkodott más dolgoktól. XIV. Lajos századának emberei nem beszéltek volna így; soha nem jutott volna eszükbe, hogy az egyenlőség szót meghatározott dologra való alkalmazása nélkül használják, és inkább visszatüsitették volna használatát, semmint beleegyezzenek az egyenlőségnek élő személyként való felfogásába.

Az elvont szavak, melyekkel tele vannak a demokratikus nyelvek, s melyeket úton-útfélen használnak, anélkül, hogy valamely sajátos tényhez kapcsolnák, fölnagyítják és elleplezik a gondolatot; a kifejezést meggyorsítják, az eszmét pedig elhomályosítják. A nyelv kérdésében a demokratikus népek jobban szeretik a homályt, mint a fáradságot.

Egyébként nem tudom, nincs-e a homályosságnak valamiféle titkos bája azok számára, akik e népek körében írnak. Szinte állandó kétségek közt gyötrődnek, mivel gyakran kell értelmük egyéni erőfeszítéseire hagyatkozniuk. Ráadásul, mivel helyzetük folyton változik, sorsuk bizonytalansága miatt sohasem ragaszkodnak szilárdan egyetlen nézetükhöz sem.

A demokratikus országokban élő emberek gondolatai tehát gyakran határozatlanok; igen tág kifejezésekre van szükségük ahhoz, hogy egybefoglalják őket. Mivel sosem tudják, hogy a ma kifejtett gondolat megfelel-e majd a holnapi új helyzetüknek, természetyszerűleg rászoknak az elvont kifejezésekre. Az elvont szó duplafenekű dobozhoz hasonlít; az ember olyan eszméket tesz bele, amilyeneket akar, és úgy veheti ki őket, hogy senki meg nem látja.

A gyűjtőfogalmak és elvont kifejezések minden népnél a nyelv alapját alkotják; nem állítom tehát, hogy ezek a szavak csak a demokratikus nyelvekben találhatók meg; csupán azt mondom, az egyenlőség közepette az emberek arra törekszenek, hogy különösen gyarapítsák az effajta szavak számát; hogy külön-külön véve, a legelvontabb jelentésükben használják őket unos-untalan, még akkor is, ha a beszélgetés szükséglete azt nem kívánja meg.

MÁSODIK RÉSZ

A demokrácia hatása az amerikaiak érzelmeire

Miért tanúsítanak a demokratikus népek hevesebb és tartósabb szeretetet az egyenlőség, mint a szabadság iránt

Nem szükséges mondanom, hogy a létfeltételek egyenlősége által életre keltett első és legélénkebb szenvedély az egyenlőség szeretete. Nem csodálható, ha mindenekelőtt erről beszélek.

Mindenki tapasztalta már, hogy napjainkban, különösen Franciaországban, az egyenlőségnek ez a szeretete napról napra nagyobb helyet foglal el az emberi szívben. Százszor elmondták már, hogy kortársaink jóval hevesebb és jóval kitartóbb szenvedélyt éreznek az egyenlőség, mint a szabadság iránt; de úgy tartom, hogy mindeddig nem tisztázták elegendően e jelenség okait. Én megpróbálkozom vele.

Elképzelhető egy olyan végpont, melyben a szabadság és az egyenlőség érintkezik és összeolvad.

Feltételezem, hogy minden polgár részt vesz a kormányzásban, és hogy mindegyiküknek egyenlő joga van a részvételre.

Miután tehát senki sem különbözik embertársaitól, nem is gyakorolhat zsarnoki hatalmat; az emberek tökéletesen szabadok lesznek, mert mindnyájan teljesen egyenlővé válnak; és azért lesznek tökéletesen egyenlők, mert teljesen szabadokká válnak. Ezen ideál felé törekszenek a demokratikus népek.

Íme a legteljesebb forma, melyet az egyenlőség a földön felölthet; de létezhetnek ezerszám mások is, amelyek, bár nem ennyire tökéletesek, csaknem éppoly kedvesek e népek számára.

A polgári társadalomban akkor is kialakulhat az egyenlőség, ha a politika világában nem jut uralomra. Az embernek meglehet a joga ahhoz, hogy ugyanazon élvezeteknek hódoljon, mint mások, ugyanazokat a foglalkozásokat válassza, ugyanazokon a helyeken forduljon meg; egyszerűen hogy ugyanolyan módon éljen, és a vagyont ugyanazon eszközökkel szerezzze, de a kormányzásban mégsem vesz részt mindenki egyformán.

Egyfajta egyenlőség létrejöhet a politika világában is, bár hiányzik belőle a politikai szabadság. Az ember egyenlő minden embertársával, kivéve azt az egyet, aki mindenkinek feltétlen ura, és aki mindnyájuk közül egyformán választja ki a maga ügynökeit.

Könnyű lenne több más hipotézist is fölállítani, melyek szerint a fejlett egyenlőség alkalmas módon kapcsolódhat többé-kevésbé szabad intézményekhez, vagy akár olyanokhoz, amelyek egyáltalán nem szabadok.

Bár az emberek nem válhatnak tökéletesen egyenlőkké anélkül, hogy ne lennének teljesen szabadok, és bár legvégső fokon az egyenlőség összeolvad a szabadsággal, mégis alapos okunk van arra, hogy elválasszuk egyiket a másiktól.

Az a vágy, melyet az emberek a szabadság, és az, melyet az egyenlőség iránt éreznek, valójában két különböző dolog, sőt, nem félek hozzátenni: a demokratikus népek körében két egyenlőtlen dolog.

Ha alaposan megfigyeljük, látni fogjuk, hogy minden században föllelhető egy olyan sajátos és uralkodó jelenség, melyhez a többi kapcsolódik; ez a jelenség csaknem mindig életre kelt egy fő-fő eszmét vagy alapszenvedélyt, amely végül maga köré vonja és a maga útjára sodorja az összes érzelmeket és az eszméket. Olyan ez, mint egy nagy folyam, amelyik felé siet az összes környező patak.

A szabadság különböző időkben és formákban mutatkozott az emberek előtt; nem kötődött kizárólag egyetlen társadalmi

állapothoz, és a demokráciákon kívül másutt is előfordulhat. A szabadság tehát nem alkothatja a demokratikus századok megkülönböztető jellegét.

Az a sajátos és uralkodó jelenség, mely e századokat egyedivé teszi, a létfeltételek egyenlősége; az embereket mozgóató alapszervevény ezekben az időkben ezen egyenlőség szeretete.

Ne kérdezzék, milyen egyedi varázst találnak a demokratikus korok emberei abban, hogy egyenlőként élnek, és azt sem, milyen sajátos okokból ragaszkodnak ennyire makacsul az egyenlőséghez, jobban, mint a többi javakhoz, melyeket a társadalom fölkinál: a kor megkülönböztető jellegét, melyben élnek, az egyenlőség alakítja ki; ez maga is elégséges módon magyarázza, hogy miért helyezik az összes többi elé.

Ettől függetlenül azonban van még számos más ok, amely arra készíteti az embereket, hogy többre értékeljék az egyenlőséget a szabadságnál.

Ha egy népnek valaha is sikerülne a maga erejéből lerombolni vagy csupán csökkenteni a körében uralkodó egyenlőséget, csak hosszadalmas és fáradságos erőfeszítések árán tehetné meg ezt. Módosítania kellene társadalmi állapotát, eltörölni törvényeit, megújítani eszméit, megváltoztatni szokásait és erkölceit. De ahhoz, hogy politikai szabadságát elveszítse, elég, ha nem ragaszkodik hozzá, s az máris szétfoszlik.

Az emberek tehát nemcsak azért ragaszkodnak az egyenlőséghez, mert az becses számukra; azért is kötődnek hozzá, mert azt hiszik, örökké kell tartania.

A politikai szabadság túlzásai veszélyeztetik az egyének nyugalmaát, hagyományait és életét, s nincs olyan korlátolt és felelőtlen ember, aki ezt ne venné észre. Viszont csak a figyelmes és tisztán látó emberek észlelik az egyenlőség nyomán fenyegető veszélyeket, ám rendszerint nem hívják fel rájuk a figyelmet. Tudják, meglehetősen távoliak azok a nyomorúságok, melyektől rettegnek, és abban a hitben ringatják magukat, hogy csak az eljövendő nemzedékeket sújtják majd, mely

miatt a jelen nemzedék vajmi kevésbé nyugtalankodik. A bajok, melyeket a szabadság hoz gyakorta magával, azonnaliak; mindenki számára láthatóak, és többé-kevésbé mindenki érzi is őket. Azok viszont, melyeket a végletes egyenlőség idézhet elő, csak lassanként nyilvánulnak meg; fokozatosan furakodnak be a társadalom testébe; csak távolról láthatók, és amikor a leginkább felerősödnek, a megszokás következtében az ember nem is érzi őket.

A szabadság biztosította javak csak hosszú idő múltán mutatkoznak meg; s mindig könnyű felismerni az okot, mely azokat életre kelti.

Az egyenlőség előnyei már most érződnek, és napról napra látható, hogyan ömlenek forrásukból.

A politikai szabadság időről időre felséges örömeket juttat a polgárok bizonyos részének.

Az egyenlőség nap mint nap apró élvezetek sokaságát nyújtja minden embernek. Az egyenlőség varázsa minden percben érződik, és mindenki számára hozzáférhető; erre a legnemesebb szívek sem érzéketlenek, és a legközöségesebb lelkek is gyönyörűségüket lelik benne. Ama szenvedélynek tehát, melyet az egyenlőség kelt életre, egyszerre kell erőteljesnek és általánosnak lennie.

Az emberek némely áldozatok nélkül aligha élvezhetik a politikai szabadságot, és megszerzéséhez igen nagy erőfeszítésekre van szükség. Az egyenlőség biztosította örömek azonban önmaguktól tárulnak föl. Úgy tűnik, a magánélet minden egyes apró eseménye életre kelti őket, és megízlelésükhöz csupán élni kell.

A demokratikus népek minden időben szeretik az egyenlőséget, de vannak bizonyos korszakok, amikor egyenesen az elragadtatásig fokozzák az iránta érzett szenvedélyt. Ez akkor fordul elő, midőn a már hosszú ideje fenyegetett régi társadalmi hierarchia egy utolsó belviszály nyomán összeomlik, s midőn a polgárokat korábban elválasztó korlátok végre ledől-

nek. Az emberek ekkor úgy törnek az egyenlőség felé, mintha rohamra indulnának, és úgy dédelgetik, mint valami drága kincset, melyet el akarnak tőlük ragadni. Az egyenlőség szenvedélye mindenünnen behatol az emberi szívbe, gyökeret ereszt, és teljes egészében kitölti azt. Hiába mondjuk az embereknek, hogy legdrágább érdekeiket sodorják veszélybe, ha ennyire vakon átengedik magukat egy kizárólagos szenvedélynek – süketek a szóra. Hiába bizonygatjuk nekik, hogy a szabadság kisiklik kezükből, míg ők másmerre néznek – nincs szemük a látásra, vagy inkább csak egyetlen irigylésre méltó kincset vesznek észre az egész világegyetemben.

Az előzőek minden demokratikus nemzetre érvényesek. A most következők csak bennünket érintenek.

A modern nemzetek nagy részében, és különösen az európai kontinens valamennyi népe körében csak akkor bukkant fel és bontakozott ki a szabadság gondolata és kedvelése, amikor a létfeltételek kezdtek kiegyenlítődni; mégpedig, mondhatni, épp ezen egyenlőség következményeként. Legtöbbet az abszolút uralkodók fáradoztak azon, hogy alávetettjeik közt csökkentés a rangkülönbségeket. E népeknél az egyenlőség megelőzte a szabadságot; az egyenlőség tehát már régi dolog volt, amikor a szabadság még új; az egyik már létrehozta saját eszméit, szokásait, törvényeit, amikor a másik még csak formálódott, egymagában és elsőként. Ily módon az utóbbi még csak az eszmékben és a vágyakban élt, míg az előbbi már behatolt a szokásokba, hatalmába kerítette az erkölcsöket, és sajátos jelleget adott az élet legapróbb tetteinek is. Miért csodálkozunk hát, ha napjaink embere többre becsüli az egyiket a másiknál?

Azt hiszem, a demokratikus népek természettől fogva kedvelik a szabadságot; önmagukra utalva keresik, szeretik, és fáj, ha el kell távolodniok tőle. Az egyenlőség iránt azonban lángoló, telhetetlen, örökre szóló, lebírhatatlan szenvedélyt éreznek; egyenlőséget akarnak a szabadságban, és ha nem tudják kivív-

ni, még a szolgaságban is azt áhítozzák. Elviselik a szegénységet, az alávetettséget, a barbárságot, de nem tűrik el az arisztokráciát.

Ez minden korra áll, de legfőképp a miénkre. Minden embert és minden hatalmat, mely szembeszáll ezzel az ellenállhatatlan erővel, éppen ez az erő tesz tönkre és rombol le. Nélküle a szabadság ma nem szilárdulhatna meg, és maga a despotizmus sem uralkodhatna.

Az individualizmusról a demokratikus országokban

Megmutattam már, hogy az egyenlőség századai során hogyan kereste minden ember önmagában a hitét; most azt szeretném kifejteni, hogy ugyanezen századokban hogyan fordítja minden érzelmét egyedül önmaga felé.

Az *individualizmus* új keletű kifejezés, melyet egy új eszme hívott életre. Atyáink csak az egoizmust ismerték.

Az egoizmus olyan szenvedélyes és végletekig fokozott önszeretet, amely arra ösztönzi az embert, hogy mindent önmagára vonatkoztasson, és hogy önmagát mindenek elébe helyezze.

Az individualizmus olyan higgadt és békés érzelem, amely minden polgárt arra készíti, hogy elszigetelje magát a hozzá hasonlatosak tömegétől, s családjával és barátaival félrevonuljon; miután ily módon kicsiny társadalmat teremtett a maga használatára, szíves örömet sorsára hagyja a nagy társadalmat.

Az egoizmus minden erény csíráját elsorvasztja; az individualizmus először csak a közösségi erényeket apasztja ki; egy idő múltán azonban az összes többi megtámadja és lerombolja, végül pedig az egoizmusba süllyed.

Az egoizmus bűne olyan ősi, mint a világ. Nem is tartozik egy adott társadalmi formához.

Az individualizmus demokratikus eredetű, és abban a mértékben fejlődik, ahogy a létfeltételek egyenlővé válnak.

Az arisztokratikus népek körében a családok századokon át ugyanabban az állapotban és gyakran ugyanazon a helyen maradnak meg. Ez úgyszólván minden nemzedéket kortárssá tesz. Egy ember szinte mindig ismeri és tiszteli őseit; látni véli és máris szereti dédunokáit. Örömet vállal kötelességeket mindegyikük iránt, és gyakran megesik, hogy személyes kedvteléseit feláldozza ezeknek a már vagy még nem létező lényeknek.

Sőt, az arisztokratikus intézmények jóvoltából minden ember sok-sok polgártársával kapcsolódik össze.

Mivel egy arisztokrata nép kebelében erősen különbözőek és mozdulatlanok az osztályok, mindegyikük kisebb hazájává válik annak, aki belé tartozik, érzékelhető és kedvesebb, mint a nagy.

Az arisztokratikus társadalmakban minden polgár meghatározott és állandó helyet foglal el, egyik a másik fölött; ebből következőleg mindegyikük mindig talál egy nála magasabban levőt, akinek pártfogására szüksége van, lentebb pedig ismét másikat fedez fel, akinek kérheti a segítségét.

Az arisztokratikus századokban élő emberek tehát szinte mindig szorosan kapcsolódnak valamihez, ami rajtuk kívül van, és gyakran hajlamosak megfeledkezni saját érdekeikről. Igaz, a felebarát fogalma eléggé homályos ezekben a századokban, és aligha gondol arra bárki is, hogy érte buzgólkodják az emberiség kedvéért; ám gyakran áldozza fel magát bizonyos embereknek.

A demokratikus századokban viszont, ahol minden egyénnek a fajtája iránti kötelességei sokkal világosabbak, az egy emberért való odaadás egyre ritkább: az emberi ragaszkodás kötelékei kiterjednek és föllazulnak.

A demokratikus népeknél szüntelenül új családok nőnek ki a semmiből, mások szüntelenül oda hullnak vissza, amelyek

pedig fennmaradnak, megváltoztatják arculatukat; az idő fonala percenként elszakad, és a nemzedékek emléke elmosódik. Könnyen megfélelkezünk azokról, akik előttünk jártak, és eszünkbe se jutnak azok, akik utánunk következnek majd. Csak a legközelebbiek érdekelnek.

Ha bármelyik osztály közeledik másokhoz és beléjük vegyül, tagjai közömbösekké és szinte idegenekké válnak egymás iránt.

Az arisztokrácia minden polgárt hosszú láncba fűzött, mely a paraszttól a királyig terjedt; a demokrácia széttöri e láncot, és minden szemet különválaszt.

A létfeltételek egyenlővé válása mértékében mind több olyan egyén akad, aki, bár már sem elég gazdag, sem elég hatalmas ahhoz, hogy nagy befolyást gyakoroljon a maga és embertársai sorsára, mégis elegendő ismeretet és vagyont szerzett vagy őrzött meg ahhoz, hogy egymagában boldogulhasson. Ezek az emberek semmivel sem tartoznak senkinek, és senkitől sem várnak el semmit; megszokták az önállóságot és szívesen mondogatják, hogy sorsukat a saját kezükben tartják.

A demokrácia minden emberrel elfeledteti az őseit, elrejtí elölle leszármazottait, és elválasztja kortársaitól; folyton önma-ga felé fordítja, és végül teljességgel saját szívének magányába zárja.

Miért nagyobb az individualizmus demokratikus forradalom után, mint más korszakban

Az emberek egymás közti elszigeteltsége és ennek következménye, az egoizmus leginkább akkor szembeszökő, amikor az arisztokrácia romjain befejeződik egy demokratikus társadalom kialakulása.

Ezek a társadalmak nagyszámú független polgárt foglalnak magukba, s emellett napról napra feltöltődnek olyan emberekkel, akik tegnap szerzett függetlenségük tudatában megrészegülnek új hatalmuktól: elbizakodva hisznek erejükben; eszükbe sem jut, hogy egy napon még szükségük lehet embertársaik segítségére, s tetszelegve éreztetik másokkal, hogy ők csakis magukra gondolnak.

Egy arisztokrácia rendszerint csak hosszú harc után bukik el, melynek során a különböző osztályok engesztelhetetlenül gyűlölködve fordulnak szembe egymással. E szenvedélyek túlélnek a győzelmet, és az azt követő demokratikus kavargásban is nyomon követhetők.

Azok a polgárok, akik elsőők voltak a lerombolt hierarchiában, nem feledik egykönnyen régmúlt nagyságukat; hosszú ideig idegeneknek érzik magukat az új társadalomban. A velük egyenrangúvá váltakban elnyomóikat látják, akiknek sorsa nem válthatja ki rokonszenvüket; szem elől tévesztették a régi társaikat, akiknek sorsához immár nem kapcsolja őket közös

érdek; félrevonulnak, és úgy érzik, csak magukkal kell törődniök. Velük szemben azok, akik hajdan a társadalmi ranglétra alján foglaltak helyet, és akiket egy hirtelenjött forradalom közös szintre emelt, titkolt nyugtalansággal ízlelgetik az újonnan szerzett függetlenséget; ha néhány régi felettükvalóra akadnak maguk körül, diadalmas és aggódó pillantásokat vetnek rájuk, és távol tartják tőlük magukat.

A polgárok tehát rendszerint a demokratikus társadalmak születésekor mutatnak legnagyobb hajlandóságot az elszigetelődésre.

A demokrácia arra ösztönzi az embereket, hogy ne közeledjenek a hozzájuk hasonlókhöz; a demokratikus forradalmak viszont egyenesen arra készítetik őket, hogy kerüljék egymást, s ezáltal átörökítik az egyenlőségre az egyenlőtlenség szülte gyűlöleteket.

Az amerikaiak nagy előnye, hogy a demokráciához vezető úton nem kellett elszenvedniük demokratikus forradalmakat, és hogy ők már egyenlőnek születtek, s nem kell azzá válniuk.

Hogyan küzdik le az amerikaiak szabad intézményekkel az individualizmust

A természeténél fogva félénk despotizmus az emberek elszigeteltségét önnön fennmaradása legbiztosabb zálogának tekinti, és rendszerint mindent elkövet szétválasztásuk érdekében. Nincs az emberi szívnek olyan vétke, mely annyira ínyére lenne, mint az egoizmus: egy despota könnyen megbocsátja alattvalóinak, hogy nem szeretik, föltéve, hogy egymást sem szeretik. Nem kéri tőlük, hogy segítsék az állam igazgatásában; neki elég az, hogy ne is kívánják magukat igazgatni. Féktelen és nyugtalan elméknek hívja azokat, akik a közös jólét megteremtésén fáradoznak, és a szó eredeti értelmét megváltoztatva jó polgároknak nevezi azokat, akik teljesen magukba zárkóznak.

Így hát a despotizmus éppen azokat a bűnöket szüli, melyeket az egyenlőség is elősegít. Ez a két dolog veszedelmesen kiegészíti és kölcsönösen segíti a másikat.

Az egyenlőség egymás mellé helyezi az embereket, mindenféle összetartó kapocs nélkül. A despotizmus korlátokat emel közöttük, és elválasztja őket egymástól. Az előbbi arra ösztönzi őket, hogy ne törődjenek embertársaikkal, az utóbbi pedig egyfajta közéleti erényt kovácsol számukra a közönyösségből.

A minden korban veszedelmes despotizmustól tehát különösen a demokratikus századokban kell félni.

Könnyen belátható, hogy ugyanezen századokban az embereknek rendkívül nagy szükségük van a szabadságra.

Amikor a polgárok arra kényszerülnek, hogy közügyekkel foglalkozzanak, szükségszerűen kilépnek saját egyéni érdekeikből, és időről időre kiszakadnak önmaguk szemléléséből.

Mihelyt az emberek közösen tárgyalják meg a közügyeket, észreveszik, hogy nem is annyira függetlenek embertársaiktól, mint előzőleg képzelték, és hogy támogatásuk elnyerése végett gyakorta kell felajánlaniuk a maguk segítségét.

Amikor a köz kormányoz, nincs ember, aki ne érezné át a köz jóindulatának értékét, és aki ne próbálná megszerezni azt oly módon, hogy kivívja a körülötte élők tiszteletét és ragaszkodását.

A szíveket dermedtő és megosztó számos szenvedély kénytelen tehát visszakozni a lélek mélyére, s ott elrejtőzni. Bujkál a gőg; a megvetés nem mer megmutatkozni. Az egoizmus önmagától retteg.

Szabad kormányzat idején – a köztisztviselők választottak lévén – azok az emberek, akiket lelkük emelkedettsége vagy vágyaik nyugtalansága a magánélet korláta közé szorít, naponta átérzik, hogy az őket környező lakosok nélkül nem tudnak boldogulni.

Így fordul elő, hogy ki-kí ambícióból fordul embertársaihoz, és hogy gyakran azt találja érdekének, hogy elfelejtkezzék magáról. Tudom, ellenem vethetik mindazokat a cselszövéseket, amik egy-egy választással járnak; az aljas eszközöket, amiket a jelöltek gyakorta fölhasználnak, és a rágalmakat, amiket ellenfeleik terjesztenek. Megannyi alkalom a gyűlölködésre, és a választások gyakoribbá válásával egyre többször fordulnak elő.

E bajok kétségtelenül nagyok, de mulékonyak, míg a velük születő javak maradandók.

A megválasztatás vágya bizonyos embereket átmenetileg háborúságba keverhet egymással; de ugyanez a vágy hosszú

távon arra késztet minden embert, hogy kölcsönösen támogassa egymást; és ha megesik is, hogy egy választás esetleg szembeállít két barátot, maga a választási rendszer huzamosan összebékíti azon polgárok sokaságát, akik különben mindig is idegenek maradtak volna egymás iránt. A szabadság egyedi gyűlölségeket szül, a despotizmus viszont az általános közönyt hozza világra.

Az amerikaiak a szabadság révén harcoltak az egyenlőség-szülte individualizmus ellen, s le is győzték.

Amerika törvényhozói nem hitték, hogy a demokratikus, de oly vészes korokban elegendő megadni az egész nemzetnek a képviseleti jogot, s a társadalom szervezete máris kigyógyul természetből eredő betegségéből. Úgy gondolták, ezenfelül politikai életre kell serkenteni minden tartomány népét avégett, hogy a polgárok számára végtelenül megsokszorozzák az együttes cselekvés alkalmait, és hogy szüntelenül éreztessék velük: függenek egymástól.

Ez bölcs felismerés volt.

Egy ország általános ügyei csak a legfontosabb polgárokat foglalják le. De ők is csak ritkán gyűlnek össze, és mert dolguk végeztével gyakorta szem előtt tévesztik egymást, nem alakulnak ki köztük tartós kapcsolatok. De ha arról van szó, hogy el kell rendezni egy megye saját ügyeit az ott lakó emberek által, akkor az egyének mindig kapcsolatba lépnek, és valamiképp rákényszerülnek, hogy megismerkedjenek és egymás kedvében járjanak.

Nehéz egy embert kiragadni a maga köréből, s érdekeltté tenni az egész állam sorsának alakításában, mert nem fogja föl, hogy az állam sorsa mekkora befolyást gyakorolhat az övére. De elég egy utat elvezetni a birtoka szélén, s azonnal belátja, hogy igenis van kapcsolat e csekély közügy és az ő fontos magánügye közt, és különösebb magyarázat nélkül fölfedezi a magánérdek és az általános érdek szoros összekapcsolódását.

Eszerint tehát a polgárokat sokkal inkább az apró ügyek

intézésére szóló megbízással, mintsem a nagy dolgok irányításának átadásával lehet érdekeltté tenni a köz javában, s rávezetni arra, hogy annak előmozdításához egymásra folytonosan szükségük van.

A nép kegye egy csapásra megszerezhető valamely ragyogó tettel; de hogy bárki elnyerhesse a lakosság szeretetét és tiszteletét, ahhoz apró szolgálatok, szerény szívességek hosszú sorával, szüntelen jóakarattal és önzetlenséggel kell megalapozott hírnevet kivívnia.

A helyi szabadságjogok, melyek jóvoltából a polgárok jelentékeny része nagyra becsüli szomszédai és hozzátartozói szeretetét, szüntelenül közelítik egymáshoz és kölcsönös megsegítésre készítik az embereket, az őket megosztó ösztönök ellenére is.

Az Egyesült Államokban a legvagyonosabb polgároknak gondjuk van arra, hogy ne szigetelődjenek el a néptől; sőt folyvást közelednek hozzá, örömet meghallgatják, és naponta szóba elegyednek vele. Tudják, hogy a demokráciák gazdagainak mindig szükségük van a szegényekre, és hogy a demokratikus korokban a szegény embert inkább a bánásmóddal lehet lekötöztetni, mint jótéteményekkel. Sőt e jótétemények nagysága – amely rávilágít a létfeltételek különbözőségére – titkos ingerültséget kelt azokban, akik részesülnek bennük; a bánásmód egyszerűségének azonban szinte ellenállhatatlan varázsa van: családiassága vonzó, és még durvaságában sem mindig fájdalmas.

Ez az igazság nem hatol azonmód a gazdagok elméjébe. Rendszerint, míg a demokratikus forradalom tart, ellenállnak neki, sőt még e forradalom befejeződése után sem fogadják el mindjárt. Készségesen tesznek jót a néppel, de továbbra is gondosan távol tartják maguktól. Azt hiszik, ennyi elég is; tévednek. Így csak tönkreteszik magukat, ahelyett, hogy a környező lakosság szívét felmelegítenék. Az emberek nem vagyonuk, hanem gőgjük feláldozását várják tőlük.

Az Egyesült Államokban, mondhatni, nincs olyan elme, aki képzelőerejét ne arra fordítaná, hogy a gazdagság gyarapításához és a közszükségletek kielégítéséhez szükséges eszközöket találjon fel. Minden megye legműveltebb lakói folyvást arra használják ismereteiket, hogy fölfedezzék a közjólét növelésére szolgáló, új titkokat; és amint rátalálnak néhányra, sietve átadják a tömegnek.

Ha közelebbről szemügyre vesszük Amerikában a kormányzók gyakori vétkeit és gyarlóságait, elcsodálkozunk a nép növekvő jólétén. Pedig nem kellene. Nem a választott magisztrátus virágoztatja föl az amerikai demokráciát; hanem azért virágzik a demokrácia, mert a magisztrátusokat választják.

Igazságtalanság volna azt hinni, hogy az amerikaiak hazaszeretete és a polgártársaik jóléte iránti buzgalma minden valóságos alapot nélkülöz. Noha az Egyesült Államokban, csakúgy mint másutt, a magánérdek irányítja az emberi cselekedetek nagy részét, mégsem szabályozza az összeset.

Meg kell mondanom, gyakorta láttam amerikaiakat nagy és valódi áldozatokat hozni a közügyért, és százszor megfigyeltem, hogy szükség esetén szinte mindig híven támogatták egymást.

Azok a szabad intézmények, melyekkel az Egyesült Államok lakói rendelkeznek, és a politikai jogok, melyeket olyannyira gyakorolnak, folyton és ezernyi módon eszébe juttatják minden egyes polgárnak, hogy társadalomban él. Szüntelenül azon eszme felé terelik szellemét, hogy kinek-kinek kötelessége és egyben érdeke is embertársai hasznára lenni; és mivel semmilyen különös oka sincs gyűlölni őket, hiszen soha nem volt sem rabszolgájuk, sem gazdájuk, szíve könnyen hajlik a jóindulatra. Az ember eleinte szükségből, aztán szabad elhatározásból foglalkozik a köz érdekével; ami számítás volt, ösztönössé válik; és amíg polgártársai javán munkálkodik, végül megszokja és megkedveli, hogy szolgálja őket.

Franciaországban sokan úgy vélik, hogy a létfeltételek

egyenlősége a nagyobbik rossz, a politikai szabadság a kisebbik. Ha már kénytelenek eltérni az egyiket, azon erőlködnek, hogy legalább a másiktól szabaduljanak. Én viszont állítom, hogy ama bajok leküzdésére, melyeket az egyenlőség előidézhet, csak egyetlen hatásos szer van: ez pedig a politikai szabadság.

Arról, hogyan használják az amerikaiak a társulásokat a polgári életben

Nem azokról a politikai társulásokról kívánok szólni, melyek segítségével az emberek védelmet keresnek valamely többség önkényes viselkedése vagy a királyi hatalom túlkapásai ellen. Erről a tárgyról másutt már értekeztem. Nyilvánvaló, hogy a zsarnokság szükségszerűen együtt fokozódnék az egyenlőséggel, ha minden egyes polgár meg nem tanulná, miképpen egyesüljön sorstársaival szabadsága megvédésére, amilyen mértékben egyénileg egyre gyöngébbé válik, következésképp egyre képtelenebbé arra, hogy elszigetelten megtarthassa e szabadságot. Most csak a polgári életben kialakuló társulásokról van szó, melyek céljainak a politikához semmi köze.

Az Egyesült Államokban létező politikai társaságok csak részei annak a hatalmas tablónak, melyet a társulások összessége alkot.

Az amerikaiak körében folyvást társulnak a legkülönbözőbb korú, létfeltételű, szellemű emberek. Nemcsak kereskedelmi és ipari társulásaik vannak, melyekben mindenki részt vesz, hanem ezernyi más is: vallási, erkölcsi, komoly és jelentéktelen, általános érdekű és nagyon partikuláris, hatalmas és egészen kicsi; társulnak az amerikaiak, hogy ünnepeket üljenek, neveldéket alapítsanak, fogadókat építsenek, templomokat emeljenek, könyveket terjesszenek, misszionáriusokat

küldjenek isten háta mögötti vidékekre; így építenek föl kórházakat, börtönöket, iskolákat. Végül, lett légyen szó akár egy igazság elfogadtatásáról, vagy valamely nagy tett nyomán egy érzelem kibontakoztatásáról: társulnak. Bárhol indul is el egy új vállalkozás, annak élén Franciaországban a kormányt látjuk, Angliában egy főurat, az Egyesült Államokban pedig egy társulást találunk.

Találkoztam Amerikában olyan társulásokkal, amelyekre, bevallom, nem is gondoltam volna soha, és sokszor megcsodáltam azt a végtelen hozzáértést, mellyel az Egyesült Államok lakóinak sikerült megannyi ember törekvései elé közös célt tűzni, s magukat az embereket szabad elhatározásukból efelé vezetni.

Azóta már megjártam Angliát – innen vették át néhány törvényüket és több szokásukat –, és nekem úgy tűnt, itt korántsem tudják olyan állhatatosan és ügyesen alkalmazni a társulásokat.

Gyakran megesik, hogy az angolok külön-külön nagy dolgokat visznek végbe, ellenben alig van olyan kis vállalkozás, amely érdekében az amerikaiak ne egyesülnének. Nyilvánvaló, hogy az előbbieket a társulást nagy hatású eszköznek tartják; az utóbbiak pedig úgy tűnik, benne látják a cselekvés egyetlen eszközét.

Eszerint manapság az emberek a föld legdemokratikusabb országában fejlesztették a legnagyobb tökélyre azt a művészetet, hogy közös vágyaik célját közösen ériék el, és itt alkalmazták a legszélesebb körben ezt az új tudományt.

Vajon a véletlen műve-e ez, vagy valóban létezik szükségszerű összefüggés a társulások és az egyenlőség között?

Az arisztokrata társadalmakban, olyan egyének sokasága közepett, akik a maguk erejéből semmire sem képesek, mindig van kevés nagy hatalmú és igen gazdag polgár, aki egyedül is képes nagy vállalkozások véghezvitelére.

Arisztokrata társadalmakban az embereknek nincs szükségük egyesülésre, mivelhogy szorosan össze vannak kötve.

Itt minden gazdag és hatalmas polgár mintegy a feje egy állandó és kényszerű társulásnak, mely azokból tevődik össze, akiket függésben tart, és akiket tervei valóra váltásában felhasznál.

A demokratikus népeknél ezzel ellentétben minden polgár független és gyenge; egymagában szinte semmire sem képes, és egyikük sem tudná kötelezni a hozzá hasonlókat arra, hogy neki segédkezet nyújtsanak. Így hát mind tehetetlenségbe hullanak, ha nem tanulják meg, hogy szabadon segítsenek egymásnak.

Ha a demokratikus országokban élő embereknek nem volna sem joguk, sem kedvük politikai célokért egyesülni, függetlenségüket viszontagságok fenyegetnék, viszont hosszú időre meg tudnák őrizni vagyonukat és ismereteiket; de ha nem tennének szert a köznapi életben való társulás művészetére, maga a civilizáció forogna veszélyben. Egy olyan nép, melyben az egyének elveszítenék annak lehetőségét, hogy önállóan hajtsanak végre nagy dolgokat, s ugyanakkor a közös fáradozás képességére sem tudnak szert tenni, csakhamar a barbárságba hullik vissza.

Ugyanazon társadalmi állapot, mely a társulásokat a demokratikus népek számára oly szükségessé teszi, sajnálatos módon a többenél sokkal inkább megnehezíti létrehozásukat.

Ha egy arisztokrácia több tagja társulni akar, könnyen megteheti. Mivel mindegyikük nagy erőt visz a társulásba, a társulók száma igen kicsiny lehet; és míg a társulók kevesen vannak, könnyen megismerhetik és megérthetik egymást, pontos szabályokat rögzíthetnek.

Ugyanez a lehetőség nincs meg a demokratikus nemzetek körében, ahol mindig igen sok tag szükségeltetik ahhoz, hogy a társulás megfelelő erőt képviseljen.

Tudom, sok kortársamat mindez nem zavarja. Ők azt tart-

ják, ha a polgárok gyöngévé és tehetetlenné válnak, akkor a kormányt kell ügyesebbé és tevékenyebbé tenni avégett, hogy a társadalom végre tudja hajtani mindazt, amire az egyének többé nem képesek. Úgy hiszik, ezzel mindenre megválaszoltak. De én azt hiszem, tévednek.

A legnagyobb amerikai társulások szerepét átveheti egy kormány, s ezt az Unió kebelében már több önálló állam megkísérelte. De melyik politikai hatalom lenne képes valaha is arra, hogy maga vigye végbe azt a számtalan apró vállalkozást, melyre az amerikai polgárok nap mint nap egyesülnek?

Szemmel láthatóan közeleg az idő, amikor az ember egyre kevésbé lesz képes egyedül létrehozni az életéhez legszükségesebb, legközönségesebb dolgokat. A társadalmi hatalom feladatköre tehát szüntelenül növekedni fog, és ezt erőfeszítései napról napra szélesítik. Minél inkább a társulások helyébe lép e hatalom, az egyének, akik elfeledkeznek a társulásról, annál inkább igénylik majd a segítségét: oly okok és következmények ezek, amelyek szünet nélkül szülik egymást. Vajon oda jutunk-e, hogy a közigazgatás irányítja majd mindazon iparokat, amelyeket pedig egy ember önmagában már nem tud kézben tartani? és ha eljön a pillanat, amikor a földet – a birtokok mértéktelen földarabolása következtében – annyira felosztották, hogy már csak a földműves társulások művelhetik, akkor vajon a kormány feje odahagyja-e az állam kormányrúdját, s megfogja-e az eke szarvát?

Egy demokratikus nép erkölcsse és műveltsége éppoly nagy veszélyben forogna, mint kereskedelme és ipara, ha a kormány mindenütt átvenné a társulások szerepét.

Az érzelmek és eszmék csak akkor újulnak meg, a szív csak akkor hevül, az emberi szellem csak akkor fejlődik, ha az emberek kölcsönösen hatnak egymásra.

Már említettem, hogy ez a hatás szinte teljesen hiányzik a demokratikus országokban. Így hát mesterségesen kell létrehozni. Ezt pedig egyedül a társulások tudják megtenni.

Amikor az arisztokrácia tagjai befogadnak egy új eszmét, vagy új érzelmre lelnek, valamiképp maguk mellé helyezik őket arra a nagy színpadra, ahol maguk is szerepelnek, és mintegy a tömeg elé tárva, könnyedén eljuttatják őket a körülöttük levők elméjébe vagy szívébe.

A demokratikus országokban természetesen csak a társadalmi hatalom képes erre, de könnyű belátni, hogy tevékenysége sohasem kielégítő és sokszor veszélyes.

Egy nép esetében a kormány önmaga éppoly kevésbé képes az érzelmek és eszmék cseréjének fenntartására és előmozdítására, mint az összes ipari vállalkozások irányítására. Amint megpróbálná elhagyni a politikai szférát, hogy erre az új útra lépjen, akaratan kívül elviselhetetlen zsarnokságot gyakorolna; mert egy kormány csak pontos szabályokat tud diktálni: kedvelt érzelmeit és eszméit rákényszeríti másokra, és mindig nehezen lehet megkülönböztetni tanácsait a rendelkezéseitől.

A helyzet csak romlik, ha ténylegesen érdekeltnek képzelet magát abban, hogy semmit ne változzék. Ez esetben mozdulatlanra dermedne, és önként nyomasztó, mély álomba süllyedne.

Nem szabad hát, hogy egyedül cselekedjék.

A demokratikus népek körében a társulásoknak kell átvenniük azoknak a hatalmas magánembereknek a helyét, akiket a létfeltételek egyenlősége elsöpört.

Amint az Egyesült Államokban egyszerre többen sajátuknak mondanak valamely érzelmet vagy eszmét, s azt a világban meg is akarják honosítani, fölkeresik egymást, és amikor egymásra találhatnak, összefognak. Ettől fogva nem elszigetelt emberek többé, hanem messziről is érzékelhető erővé válnak, melynek tettei példát mutatnak, amely szavát hallatja, s amelyet meghallgatnak.

Amikor először hallottam az Egyesült Államokban arról, hogy százezer ember nyilvánosan megfogadta, nem fogyaszt többé szeszes italokat, a dolgot inkább mulatságosnak tartottam, mint komolynak, és eleinte nem értettem, miért nem

elégedtek meg ezek a mértékletes polgárok azzal, hogy családjuk körében igyanak vizet.

Végül beláttam, hogy a részegség elterjedtségétől elborzadt százezer amerikai a józanságot akarta pártfogásba venni. Pontosan úgy cselekedtek, mint az a nagyúr, aki egyszerűen öltözködnék, hogy ezzel a polgárokat a fényűzés megvetésére ösztönözze. Biztosak lehetünk abban, hogy ha ez a százezer ember Franciaországban születik és él, mindegyikük személyesen kérné a kormányt, ügyeljen a kocsmákra a királyság minden zugában.

Szerintem leginkább Amerika szellemi és erkölcsi társulásai érdemlik ki érdeklődésünket. Az amerikaiak politikai és ipari társulásai könnyen szemünkbe ötlenek; a többiek elkerülik figyelmünket; és ha fölfedezzük is, nem értjük meg eléggé őket, mert szinte soha nem látunk hozzájuk hasonlót. Mégis el kell ismernünk, hogy éppolyan fontosak, talán még fontosabbak is az amerikai nép számára, mint az előbbiek.

A demokratikus országokban a társulás művészete a fő-fő tudomány; az összes többi előrehaladása ennek fejlődésétől függ.

Az emberi társadalmakat irányító törvények között van egy, amely úgy tűnik, pontosabb és világosabb valamennyinél. Annak érdekében, hogy az emberek civilizáltak maradjanak vagy azzá legyenek, körükben a társulás művészetének ugyanolyan mértékben kell fejlődnie és tökéletesednie, ahogyan a létfeltételek egyenlősége növekszik.

A polgári társulások és a politikai társulások kapcsolatai

A földön egyetlen nemzet van csak, amely korlátlan és állandó szabadságot élvez a politikai célú társulások tekintetében. Ugyanez a nemzet az egyetlen a világon, melynek polgárai kigondolták, hogy a társulás jogát a polgári életben is folytonosan érvényesítsék, és ily módon meg is szerezték mindazon javakat, melyeket a civilizáció nyújthat.

Minden nép körében, ahol tilos a politikai társulás, ritka a polgári társulás.

Aligha valószínű, hogy ez a véletlen műve; inkább azt kell gondolnunk, hogy természetes, talán szükségszerű kapcsolat áll fenn e kétfajta társulás közt.

Az embereknek bizonyos ügyekben a véletlen folytán közös az érdekük. Ha kereskedelmi vállalkozás irányításáról, ipari ügylet megkötéséről van szó, találkoznak és társulnak; ily módon lassanként megbarátkoznak a társulással.

Minél inkább gyarapszik e kis ügyek száma, az emberek annál inkább magukévá teszik, szinte tudtukon kívül, azt a képességet, hogy a nagyokat is közösen vigyék végbe.

A polgári társulások tehát megkönnyítik a politikai társulások létrejöttét; másrészt viszont a politikai társulás sajátos módon fejleszti és tökéletesíti a polgári társulást.

A polgári életben minden ember legalábbis elképzelheti,

hogy képes megállni a maga lábán. A politikai életben sohasem juthatna ez eszébe. Ha egy népnek van közléte, a társulás eszméje és a társulás vágya napról napra felbukkan minden polgár elméjében: az emberek bármilyen idegenkedést éreznek is a közös cselekvés iránt, mindig készek rá valamilyen előnyért.

Így teszi általánossá a politika a társulási kedvet és szokást; kíváncsiságot teszi az egyesülést, és létrehozásának művészetére sok-sok embert tanít meg, akik különben örökké egyedül éltek volna.

A politika nemcsak sok társulást hív életre, de igen nagyokat is.

A polgári életben ritka, hogy ugyanazon érdek természetszerűleg készlet sok embert közös cselekvésre. Ilyesmit csak nagy hozzáértéssel sikerül elérni.

A politikában szinte percenként adódik rá alkalom. Márpedig a társulás általános értéke csak a nagy társulásokban mutatkozik meg. Az egymagukban erőtlén polgárok előre látják világosan, mekkora erőre tehetnek szert, ha egyesülnek; ezt meg kell nekik mutatni, hogy megértsék. Ebből következik, hogy közös cél érdekében gyakran könnyebb egybegyűjteni egy egész sokaságot, mint néhány embert; ezer polgár nem látja meg, miért érdemes összefognia; tízezer észreveszi. A politikában az emberek nagy vállalkozásokra egyesülnek, és az a haszon, melyet fontos ügyekben a társulásból húznak, gyakorlati úton vezet rá őket arra, hogy a kisebb vállalkozásokban is érdekük egymáson segíteni.

Egy politikai társulás hatására emberek sokasága lép ki önmagából; bármennyire különböznek egymástól korban, szellemileg, vagyoniilag, a társulás közelíti őket egymáshoz, és kapcsolatot létesít köztük. Egy alkalommal találkoznak, és megtanulják, hogy újra egymásra találjanak.

A polgári társaságok többségébe csak úgy lehet belépni, hogy az ember leteszi javai egy részét; ez vonatkozik minden

ipari és kereskedelmi társulásra. Amíg az emberek csak kevésbé járatosak a társulás művészetében, s nem ismerik annak fő szabályait, első alkalommal attól tartanak, hogy drága tanulópénzt kell fizetniök. Így hát inkább lemondanak a siker egyik fontos eszközéről, mintsem kitegyék magukat a vele járó veszélyeknek. Viszont kevésbé haboznak csatlakozni a politikai társulásokhoz; ezeket veszélytelennek találják, mert nem kell kockáztatniok a pénzüket. Márpedig e társaságok tagjaként hamarosan fölfedeznék, hogyan lehet rendet tartani sok ember között, és mi módon sikerül őket egyetértésben és módszeresen egy közös cél felé irányítani. Itt tanulják meg akaratukat alkalmazni a többiekéhez és saját törekvéseiket alárendelni a közös cselekvésnek; egyáltalán mindazokat a dolgokat, melyek ismerete a polgári és politikai társulásokban egyaránt szükséges.

A politikai társulások tehát nagy, ingyenes iskolák, ahová minden polgár azért jár, hogy megtanulja a társulások általános elméletét.

Ha a politikai társulás nem szolgálná is közvetlenül a polgári társulás fejlődését, az előbbi tönkretétele az utóbbi hátráltatásával lenne egyértelmű.

Amíg a polgárok csak bizonyos esetekben társulnak, addig a társulást ritka, egyedi eljárásnak tekintik, és nem nagyon gondolnak rá.

Viszont ha mindenben szabadon társulhatnak, meglátják a társaságban azt az általános, mondhatni, egyedüli eszközt, amelyet az emberek különféle kitűzött céljaik elérésére használnak föl. Minden új szükséglet hamarosan tudatosul. A társulás művészete ekképpen, mint föntebb említettem, alaptudománnyá válik; mindenki tanulja és él vele.

Amikor bizonyos társulások tilosak, mások pedig engedélyezettek, nagyon nehéz eleve megkülönböztetni az előbbieket az utóbbiaktól. Az emberek kételkednek, mindkettőtől tartózkodnak, és olyanfajta közvélemény alakul ki, amely hajlamos

bármilyen társulást vakmerő és tiltott vállalkozásnak tekinteni*.

Illúzió tehát azt hinni, hogy az egyetlen ponton korlátozott társulási szellem ugyanolyan erővel fog kibontakozni a többi területeken, és hogy elegendő megengedni bizonyos vállalkozások közös végrehajtását az embereknek, máris igyekszenek majd belevágni. Ha a polgároknak lehetőségük nyílik és szokássukká is válik mindenben társulni, akkor a kis dolgokban is éppoly szívesen fognak majd össze, mint a nagyokban. De ha csak a kicsikben társulhatnak, sem kedvet, sem képességet nem éreznek arra, hogy csinálják. Hiába hagyunk nekik szabad kezet arra, hogy közösen kereskedjenek: csak ímmel-ámmal élnek majd a nekik juttatott jogokkal; és ha nagy erőfeszítések árán távol tartjuk őket a tiltott társaságoktól, meglepődve tapasztaljuk majd, hogy hiába biztatjuk őket az engedélyezett társaságok alakítására.

Nem állítom, hogy egy olyan országban, ahol a politikai társulás tilos, ne lehetnének polgári társaságok; hisz az embe-

* Ez főleg akkor igaz, ha a végrehajtó hatalom önkényes akarata szerint engedélyezheti vagy tilthatja a társulásokat.

Amikor a törvény arra korlátozódik, hogy betiltson bizonyos társaságokat, és az ellenszegülők megbüntetését a bíróságra bizza, akkor jóval kisebb a baj: minden polgár nagyjából előre tudja, mire számíthat; bírait megelőzve maga ítéli meg magát, és elhatárolódva a tiltottaktól, az engedélyezett társulásokban folytatja vállalkozásait. A szabad népek ily módon mindig is megértették, hogy a társulás joga korlátozható. De ha a törvényhozó megbízna valakit, hogy eleve döntse el, mely társulások veszélyesek és melyek hasznosak, s ha megengedné neki, hogy csírájában elfojtsa vagy hagyjon kifejlődni minden társaságot, akkor – mivel senki sem láthatná többé előre, hogy melyik esetben lehet társulni és melyikben kell attól tartózkodni – a társulási szellem megbénulna. E kétfajta törvény közül az első csak bizonyos társulásokat támad; a második magát a társadalmat érinti és sebzi meg. Felfogásom szerint egy legális kormány élhet az elsővel, de egyetlen kormánynak sem ismerem el azt a jogát, hogy a másodikhoz folyamodjék.

rek sosem tudnak úgy élni a társadalomban, hogy ne foglalkozzanak valamely közös vállalkozással. De azt fenntartom, hogy egy ilyen országban mindig csak kevés, rosszul szervezett, ügyetlenül irányított polgári társulás lesz, amelyek sosem törnek nagy célokra, vagy ha igen, belebuknak a megvalósításba.

Engem ez természetesen készítet arra a gondolatra, hogy a politikai célzatú társulások nem is olyan veszélyesek a köznyugalomra nézve, mint azt föltételezik, és hogy esetleg meg is szilárdítják az államot, miután kis időre megrázkódtatták.

A demokratikus országokban a politikai társulások nevelik ki úgyszólván azokat az egyedüli erős egyéneket, akik az állam irányítására pályáznak. Napjaink kormányai ugyanolyan szemmel nézik az effajta társulásokat, mint ahogy a középkorban a királyok nézték a korona nagy hűbéreseit: egyfajta ösztönös borzadályal, és ha tehetik, ártanak nekik.

Ezzel szemben természetes jóindulattal viseltetnek a polgári társulások iránt, mert hamar rájöttek, hogy a polgárok szellemét éppen nem a közügyek felé vonzzák, hanem tőlük eltávolítják, és hogy egyre inkább előmozdítván azokat a terveket, melyek közbéke nélkül nem valósulhatnak meg, elfordítják őket a forradalomtól. Arra azonban egyáltalán nem figyelnek föl, hogy a politikai társulások megsokszorozzák és bámulatoosan megkönnyítik a polgári társulások létrejöttét, és hogy e veszélyes bajt elkerülvén, hatásos orvosszertől fosztják meg magukat. Amikor azt látjuk, hogy az amerikaiak naponta szabadon társulva próbálnak diadalra juttatni valamely politikai nézetet, kormányra emelni vagy a hatalomtól eltávolítani egy-egy államférfit, nehezen értjük meg, hogy ezek az oly független emberek miért nem élnek vissza lépten-nyomon a szabadsággal.

Másképp viszont azt látván, mily sok közös ipari vállalkozás folyik az Egyesült Államokban, és mily sok amerikai fáradozik kitartóan valamely fontos és nehéz – a legkisebb forradalom által is veszélyeztetett – feladat megvalósításán, könnyen meg-

érthetjük, miért nem kísérelték meg ezek az alkalmas módon elfoglalt emberek, hogy megrendítsék az államot, vagy feldúlják a köznyugalmat, mely egyébként hasznukra is van.

Vajon elegendő-e külön-külön észrevenni mindezen dolgokat, és nem kell-e fölfedni a rejtett köteléket, ami összekapcsolja őket? Helyzetére, szellemére és korára való tekintet nélkül minden amerikai a politikai társulásokban kap folytonosan kedvet a társulásra, és barátkozik meg alkalmazásával. Sokan összetalálkoznak itt, beszélgetnek, megértik egymást, és közösen lelkesednek mindenfajta vállalkozásért. Majd átviszik az itt szerzett ismereteket a polgári életbe, és ezerféle módon használják fel őket.

Így hát az amerikaiak a szabadság veszélyei közepette tanulják meg csökkenteni a szabadság ártalmait.

Ha egy nemzet életéből kiragadunk egy területet, könnyen igazolható, hogy a politikai társulások felbolydítják az államot és bénítják az ipart; de vegyük egy nép egész életét, akkor talán könnyen bebizonyíthatjuk, hogy a politikai társulás szabadsága előmozdítja a polgárok jólétét és nyugalmaát.

E mű első részében azt mondtam: „A társulás korlátlan szabadsága nem tévesztendő össze az írás szabadságával: az egyik kevésbé szükséges és egyben veszélyesebb, mint a másik. Egy nemzet azért ura maradhat magának, ha korlátokat szab neki; olykor meg is kell tennie, hogy az maradjon.” És később hozzátettem: „Be kell látnunk, hogy mindenféle szabadság közül a politikai társulás korlátlan szabadságát viseli el egy nép a legnehezebben. Ha e szabadság nem is süllyeszti a népet anarchiába, úgyszólván minden pillanatban a szélére sodorja.”

Ezért hát nem hiszem, hogy egy nemzet mindig megadhatja polgárainak a politikai társulás korlátlan jogát, sőt azt is kétlem, hogy bölcs dolog lenne, ha bármely országban és bármely korban nem korlátoznák a társulási szabadságot.

Egy nép – úgymond – nem őrizheti meg békéjét, nem ösztönözhet a törvények tiszteletére, nem alapíthat tartós kormányt,

ha nem szorítja szűk korlátok közé a társulási jogot. Az efféle vívmányok kétségtelenül becsesek, s elismerem, hogy megszerzésük vagy megtartásuk érdekében egy nemzet hajlandó időlegesen kényelmetlenségeket is vállalni magára; ám semmiképp nem árt, ha pontosan tudja, mibe kerülnek neki ezek a vívmányok.

Ha valakinek levágják a karját, hogy megmentse életét, azt megértem; de ne mondják nekem, hogy olyan ügyes lesz majd, mintha nem volna félkarú.

Hogyan küzdenek az amerikaiak az individualizmus ellen a jól felfogott érdek tanával

Amíg a világot néhány gazdag és nagyhatalmú egyén irányította, ezek szívesen hangoztatták magasztos eszméiket az emberi kötelességekről; kedvüket lelték annak hirdetésében, hogy dicsőséges dolog megfeledkezni önmagunkról, és hogy a jót – mint Isten – érdek nélkül kell tenni. Ez volt az erkölcsről a hivatalos tanítás akkoriban.

Kétlem, hogy az emberek erényesebbek volnának az arisztokratikus századokban, mint a többiben, de annyi bizonyos, hogy akkor folyton az erény szépségéről beszéltek; csak titokban tanulmányozták, milyen szempontból hasznos. De amilyen mértékben a képzelet egyre alacsonyabban szárnyal, s mindenki magába zárkózik, a moralisták megrettennek az önfeláldozás gondolatától, és többé nem merik ajánlani az emberi szellemnek; arra korlátozzák vizsgálódásukat, vajon nem szolgálja-e a polgárok egyéni hasznát, ha mindenki boldogságán munkálkodnak, és mihelyt fölfedezték egyikét ama pontoknak, ahol a magánérdek a közérdekkel találkozik sőt egyesül, sietve felhívják rá a figyelmet. E megfigyelések lassanként sokasodnak. Ami korábban elszigetelt vélemény volt, általános tanítássá válik, és végül az ember úgy hiszi, fölismerte, hogy aki embertársai javát mozdítja elő, önmagát szolgálja, és hogy ez a jótétemény saját egyéni érdeke.

E munkában több helyütt megmutattam, hogyan tudták az Egyesült Államok lakói szinte mindig összeegyeztetni saját jólétüket polgártársaikéval. Most arról az általános elméletről szeretnék itt szólni, amelynek jóvoltából ez sikerül nekik.

Az Egyesült Államokban azt szinte sohasem mondják, hogy az erény szép. Azt tartják, hogy hasznos, és ezt szüntelenül be is bizonyítják. Az amerikai moralisták nem állítják, hogy azért kell magunkat embertársainkért föláldozni, mert az nagyszerű dolog, viszont bátran kijelentik, hogy az ilyen áldozat éppoly szükséges annak, aki meghozza, mint aki hasznát látja.

Észrevették, hogy országukban és korukban az embert ellenállhatatlan erő fordítja önmaga felé, és miután nem remélheték feltartóztatását, arra törekedtek, hogy mederbe szorítsák.

Nem tagadják hát, hogy ki-ki szolgálhatja saját érdekét, de minden erejükkel azon vannak, hogy bebizonyítsák: a tisztesség mindenkinek érdeke.

Nem akarok belemélyedni érvelésük részleteibe, mert ez eltávolítana tárgyamtól; annyi azonban bizonyos, hogy meggyőzték polgártársaikat.

Rég mondta Montaigne: „Megesik, hogy nem az egyenes úton járok, éppen mert egyenes, viszont mégis azt követem, mert tapasztalatból rájöttem, hogy végső soron és mindközönként ez a legszerencsésebb és leghasznosabb.”

A jól felfogott érdek tana tehát nem új keletű; de manapság az amerikaiak körében egyetemesen elfogadott; népszerűvé vált: minden cselekedet mélyén föllelhető, s kihallik minden beszédből. A szegény szájából éppúgy hallani, mint a gazdagéból.

Európában az érdek tana sokkal kimunkálatlanabb, mint Amerikában, ugyanakkor kevésbé elterjedt és főleg kevésbé bizonyított; még manapság is szónokolnak nálunk arról a nagy odaadásról, amely már kihalt a szívekből.

Ezzel szemben az amerikaiak szívesen magyarázzák – természetesen a jól felfogott érdekre hivatkozva – életük majd min-

den cselekedetét; elégedetten bizonygatják, hogy a felvilágosult önszeretet szüntelenül egymás segítésére serkenti és arra kész-teti őket, hogy az állam javára készséggel áldozzák föl idejük és vagyonuk egy részét. Azt hiszem, gyakran megesik velük, hogy ebben nem következetesek; mert mint másutt, az Egye-sült Államokban is akadnak olyan polgárok, akik átadják magukat az önzetlen és meggondolatlan lelkesedésnek, ami az emberi természet sajátja; ám az amerikaiak nem nagyon vall-ják be, hogy engednek az ilyesfajta szárnyalásnak; filozófiájuk-nak inkább adnak igazat, mint saját maguknak.

Megtehetném, hogy itt most megállok, s meg sem próbálok véleményt mondani arról, amit leírtam. A tárgy végtelen ne-hézsége szolgálna mentségemül. De erre nem hivatkozom; jobb szeretem, hogy a célomat tisztán látó olvasók ne kövessenek, mintsem bizonytalanságban hagyjam őket.

A jól felfogott érdek tana nem túl emelkedett, de világos és szilárd. Nem törekszik nagy célokra; de amelyeket kitűz, nem túl sok erőfeszítéssel el is éri. Mivel minden intellektus számára hozzáférhető, mindenki könnyen felfogja és fáradság nélkül emlékezetébe vési. Bámulatosan alkalmazkodva az emberi gyarlóságokhoz, könnyedén tesz szert nagy hatalomra, és ezt nehézség nélkül meg is őrzi, mert az önérdeket saját maga ellen fordítja, és a szenvedélyek irányítása érdekében felhasználja ösztönző erejüket.

A jól felfogott érdek tana nem készlet ritka, odaadó tettekre, viszont naponta apró áldozatokat sugall; egymagában nem volna képes erényessé tenni egy embert, viszont rendes, mér-tékletes, szerény, előrelátó, önmagukon uralkodni tudó polgá-rok sokaságát formálja; és bár nem vezet közvetlenül az erény-hez, az akarat által észrevétlenül közelít hozzá a szokások segítségével.

Ha a jól felfogott érdek tana uralkodóvá válnék az erkölcs világában, a különleges erények kétségkívül ritkábbak lenné-nek. De hiszem, hogy ekkor a durva romlottság kevésbé volna

általános. Meglehet, a jól felfogott érdek meggátol néhány embert abban, hogy magasra emelkedjék az emberiség megszokott szintje fölé; de sokan mások, akik mindeddig e szint alá kényszerültek, most felérik azt, és megkapaszkodnak ottan. Ha az egyéneket vizsgáljuk: lesüllyeszti őket. Ha az egész nemet: fölemeli.

Nem félek kimondani, hogy a jól felfogott érdek tana véleményem szerint minden filozófiai elmélet közül a leginkább alkalmazkodik napjaink emberi szükségleteihez, s benne látom legfontosabb biztosítékát annak, hogy az emberek uralkodjanak magukon. Alapvetően tehát e tan felé kell fordulniok a moralistáknak manapság. Még ha tökéletlennek tartják is, el kell fogadniok mint szükségeset.

Mindent egybevetve, nem hiszem, hogy bennünk több az egoizmus, mint az amerikaiakban; az egyedüli különbség az, hogy e tulajdonság náluk felvilágosultabb, mint nálunk. Minden amerikai föl tudja áldozni magánérdekeinek egy részét, hogy mentse a többit. Mi mindent meg akarunk tartani, és gyakran mindent elveszítünk.

Csak olyan embereket látok magam körül, akik, úgy tűnik, nap mint nap szóval és példájukkal arra tanítják kortársaikat, hogy ami hasznos, nem tisztességtelen. Vajon egy idő múltán nem találók-e köztük olyanokat, akik azt értetik meg velük, hogyan lehet hasznos, ami tisztességes?

Nincs a földön hatalom, amely képes volna megakadályozni, hogy a létfeltételek növekvő egyenlősége ne sarkallja az emberi szellemet a hasznos kutatására, és ne késztesen minden polgárt az önmagába való bezárkózásra.

Arra kell tehát számítani, hogy az egyéni érdek válik, inkább mint valaha, a legfőbb, sőt egyedüli mozgatójává az emberek tetteinek; csak az a kérdés, hogyan értelmezi minden ember a saját egyéni érdekét.

Ha az egyenlővé váló polgárok tudatlanok és műveletlenek maradnak, nehéz előre látni, milyen ostoba túlzásokba esik

önzésük, és nem mondhatni meg előre, milyen szégyenletes nyomorúságba merülnének maguk is, attól való félelmükben, hogy jólétüket fel kell áldozniok embertársaik boldogulása érdekében.

Nem hiszem, hogy az érdek tana, miként azt Amerikában hirdetik, minden részletében nyilvánvaló volna; ám sok szembeötlő igazságot tartalmaz, melyeket csak meg kell világítani az embereknek, hogy megértsék. Tegyük hát világossá őket mindenképp; mert a vak odaadás és az ösztönös erények százada tőlünk már messze szállt, és közeledni látom az időt, amikor a szabadság, a közbéke és maga a társadalmi rend sem lehet meg felvilágosultság nélkül.

Miért vonzódik szinte minden amerikai az ipari foglalkozásokhoz

Nem tudom, vajon minden hasznos mesterség közül nem a mezőgazdaság fejlődik-e leglassabban a demokratikus nemzetek körében. Szinte azt mondhatná az ember, hogy egy helyben topog, mivel a többi száguldani látszik.

Ezzel szemben az egyenlőségből születő csaknem összes hajlam és szokás természetesen az ipar és a kereskedelem felé tereli az embereket.

Képzeljünk el egy tevékeny, művelt, szabad, jómódú, vagyakkal teli embert. Túl szegény ahhoz, hogy munka nélkül megélhessen; elég gazdag ahhoz, hogy a szükség közvetlen félelmén túltegye magát, és sorsa jobbításán spekulál. Megízlelte az anyagi élvezeteket; szeme előtt ezrek és ezrek hódolnak e hajlamnak; ő maga is erre adja a fejét, és ég a vágytól, hogy jobb kielégítése végett gyarapítsa eszközeit. Az élet közben múlik, az idő sürget. Mitévő legyen?

A föld művelése csaknem biztos, de lassú eredményeket ígér erőfeszítéseieért. Csak apránként és fáradságosan lehet e téren meggazdagodni. A mezőgazdaság csak a gazdagoknak felel meg, akiknek már nagy fölöslegük van, vagy a szegényeknek, akik csupán élni akarnak. Választott: eladja, elhagyja lakhelyét, és kockázatos, de jövedelmező mesterségbe vág bele.

A demokratikus társadalmak bővelkednek az effajta embe-

rekben; és ahogy a létfeltételek egyenlősége erősödik, úgy szaporodik tömegük.

A demokrácia tehát nemcsak megsokszorozza a dolgozók számát; egyes munkákra jobban serkent, mint másokra; és míg a mezőgazdaságból kiábrándítja, szinte tereli őket a kereskedelembe és az iparba.*

Ez a szellem a leggazdagabb polgároknak is él.

A demokratikus országokban bármily gazdag hírben áll is valaki, csaknem mindig elégedetlen a vagyonával, mert úgy találja, hogy ő szegényebb az apjánál, és retteg, nehogy a fiai még szegényebbekké váljanak. A demokráciák gazdagjainak többsége tehát folyton a vagyonszerzés eszközeiről álmodik, és tekintetét természetesen fordítja az ipar és a kereskedelem felé, bennük látva a gazdagodás leggyorsabb és leghatékonyabb módját. E vonatkozásban osztják a szegények ösztöneit, anélkül, hogy átéreznék azok inségét; jobban mondva, a legnagyobb szükség hajtja őket: hogy le ne süllyedjenek.

Az arisztokrációkban a gazdagok egyszersmind kormányoznak is. A fontos közügyek iránti szüntelen figyelmük elvonja őket az ipar és a kereskedelem kívánta apró gondoktól. Ha

* Több alkalommal is megjegyeztük, hogy az ipari vállalkozókat és kereskedőket hatalmában tartja az anyagi élvezetek kedvelése, s ezt szemére is hánytuk az iparnak meg a kereskedelemnek; úgy vélem, ha ezt tesszük, a következményt összekeverjük az okkal.

Nem a kereskedelem és az ipar oltja az emberekbe az anyagi élvezetek kedvelését, hanem inkább ez a hajlam tereli őket az ipari és kereskedelmi pályákra, ahol annak gyakoribb és teljesebb kielégítését remélik.

A kereskedelem és az ipar megnöveli a jólét vágyát, s ez abból ered, hogy minden szenvedély erősödik, minél többet foglalkozunk vele, és minden törekvéstől csak növekszik, amellyel próbálják csillapítani.

Mindazon okok, melyek az emberi szívben az evilági javak szeretetét uralkodóvá teszik, fejlesztik a kereskedelmet és az ipart. Az egyik ilyen ok az egyenlőség. Előmozdítja a kereskedelmet, de nem közvetlenül, vagyis megszerettette az emberekkel a kereskedést, hanem közvetve: erősíti és általánossá teszi lelkükben a jólét szeretetét.

valamelyikük véletlenül mégis a vállalkozás felé fordul, a testületi akarat rögtön eltorlaszolja előtte az utat; mert hiába is lázad az ember a mennyiség uralma ellen, teljesen soha nem szabadulhat igája alól, és a nemzeti többség jogainak elismerését legmakacsabbul visszautasító arisztokrata testületeken belül kialakul egy sajátos többség, amely kormányoz.¹¹

A demokratikus országokban, ahol a pénz nem emeli a hatalomba birtokosát, hanem attól gyakran eltávolítja, a gazdagok nem tudnak mit kezdeni lehetőségeikkel. Vágyaik nyugtalansága és heveessége, jövedelmük nagysága, a különleges iránti hajlamuk, melyet szinte minden esetben átéreznek azok, akik bármilyen módon a tömeg fölé emelkednek, cselekvésre serkenti őket. Egyedül a kereskedelem útja áll nyitva előttük. A demokráciákban a kereskedelemnél nincs nagyobb és ragyogóbb dolog; ez vonzza a nyilvánosság tekintetét, és tölti ki a tömeg képzeletét; minden erőteljes szenvedély feléje irányul. Semmi sem akadályozhatja meg a gazdagokat abban, hogy erre ne adják fejüket; sem a maguk, sem a mások előítéletei. A demokráciák gazdagjai sohasem alkotnak olyan tömböt, melynek megvannak a maga erkölcei és szokásai; osztályuk sajátos eszméi nem akadályozzák, országuk általános eszméi pedig éppenséggel serkentik őket. Egy demokratikus nép kebelében föllelhető nagy vagyonok egyébként csaknem mindig kereskedelmi eredetűek; nemzedékek kellenek hozzá, hogy birtokosaik kivetkőzzenek kereskedői szokásaikból.

A demokrácia gazdagjai a politikában szűk térre szorultak, így hát mindenfelől a kereskedelemre vetik magukat; itt kibontakoztathatják és fölhasználhatják természetes adottságaikat; ipari vállalkozásaik merészsége és nagyvonalúsága alapján pedig fölmérhetjük, hogy mennyire elhanyagolnák, ha egy demokráciában születtek volna.

Még egy észrevételt tehetünk a demokráciák minden tagjára, akár szegények, akár gazdagok.

Akik a demokrácia változandóságában élnek, folyton ma-

guk előtt látják a véletlent; végül megkedvelnek minden olyan vállalkozást, amelyben a véletlen szerepet játszik.

Mindnyájan vonzódnak tehát a kereskedelemhez, nemcsak a várható nyereség, hanem az izgalmak miatt is, amikkel együtt jár.

Az Amerikai Egyesült Államok csak egy fél évszázada került ki a gyarmati függésből, melyben Anglia tartotta; a nagy vagyonok száma igen csekély, és még ritka a tőke. Ennek ellenére nincs a földön nép, amelyik a kereskedelemben és az iparban olyan gyors fejlődést ért volna el, mint az amerikaiak. Ők ma a világ második tengeri hatalma; és manufaktúráik, bár szinte lebírhatatlan természeti akadályokkal kell megküzdeniük, szüntelenül fejlődnek.

Az Egyesült Államokban könnyen valósulnak meg a legnagyobb ipari vállalkozások, mert a teljes népesség az iparban tevékenykedik, és mert ebben szívesen egyesíti erejét a legszegényebb és a leggazdagabb polgár is. A szemlélő csak ámul a hatalmas munkák láttán, amiket könnyedén és napról napra visz véghez egy olyan nemzet, amelynek tulajdonképp nincsenek is gazdajai. Az amerikaiak csak tegnap érkeztek arra a földre, ahol élnek, és máris a maguk javára formálták át a természet egész rendjét. Összekötötték a Hudson-t a Mississippivel és az Atlanti-óceánt a Mexikói-öböllel, átvágva több mint ötszáz mérföldnyi szárazföldet, mely a két tengert elválasztja. A napjainkig épített leghosszabb vasutak Amerikában vannak.

Az Egyesült Államokban engem nem is néhány ipari vállalat rendkívüli nagysága lep meg, hanem a kisvállalkozások megszámlálhatatlan sokasága.

Az Egyesült Államok csaknem minden földművese összekapcsolta valamiképpen a földművelést a kereskedelemmel; nagyobb részük kereskedelmet csinál a mezőgazdaságból.

Ritkaság, hogy egy amerikai földműves végleg megtelepedjék azon a földön, melyet elfoglal. Főképp Nyugat új tartomá-

nyaiban azért törnek föl egy darab földet, hogy újra eladják, nem pedig, hogy arassanak rajta; ha farmot építenek, arra gondolnak, hogy a lakosság növekedése következtében hamarosan megváltozik az ország állapota, s jó árat kaphatnak majd érte.

Észak lakói évente sűrű rajokban özönlenek Délre, s telep-szenek le a gyapot- és cukornádtermő vidékeken. Ezek az emberek azért művelik a földet, hogy néhány éven belül meg-gazdagodjanak, és csak azt a percet várják, amikor visszatér-hetnek hazájukba, és élvezhetik az így megszerzett jólétet. Az amerikaiak tehát átviszik a mezőgazdaságba a kereskedelmi szellemet; és mint másutt, itt is megmutatkoznak ipari szenvedé-lyeik.

Az amerikaiak hatalmas előrehaladást tesznek az iparban, mert mindnyájan egyszerre foglalkoznak vele; és ugyanezen ok folytán szenvedő alanyai is a váratlanul kirobbanó, roppant félelmetes ipari válságoknak.

Mivel mindnyájan kereskednek, kereskedelmük oly sok és bonyolult hatásnak van kitéve, hogy lehetetlen előre látni, mikor támadhatnak benne zavarok. Mivel többé-kevésbé mindegyikük folytat ipari tevékenységet, az üzlet legkisebb megrázkódtatásától is egyszerre inog meg minden magánva-gyon, és rendül meg az állam.

Azt hiszem, az ipari válságok visszatérése endemikus beteg-sége napjaink demokratikus nemzeteinek. A válságot lehet csillapítani, de gyógyítani nem, mert a népek vérmérsékletének függvénye, nem pedig a véletlené.

Hogyan nőhet ki az arisztokrácia az iparból

Elmondottam már, hogyan segítette elő a demokrácia az ipar fejlődését és sokszorozta meg mértéktelenül az ipari vállalkozók számát; most azt fogjuk látni, az ipar milyen kerülő úton vezetheti vissza az embereket az arisztokráciához.

Fölismerték, hogy ha a munkás minden nap ugyanazon részmunkával foglalkozik, sokkal könnyebben, gyorsabban és gazdaságosabban lehet általában létrehozni a terméket.

Azt is fölismerték, hogy minél nagyobb arányokban, nagy tőkékkel, nagy hitelekkel indul egy ipari vállalkozás, annál olcsóbbak a termékei.

Ezek az igazságok már régóta ismeretesek, de csak napjainkban bizonyosodtak be. Most már számos, igen fontos iparágban alkalmazzák őket, és a kisebbek is egymás után magukévá teszik.

A politika világában nincs ami jobban leköthetné a törvényhozót, mint az ipartudomány e két axiómája.

A kézműves szüntelenül és kizárólag egyetlen tárgy készítésével foglalkozik, s végül egyedülálló kézügyességgel végzi ezt a munkát. Ugyanakkor azonban elveszíti általános képességét arra, hogy elméjét a munka szervezésére használja. Napról napra ügyesebbé és kényelmesebbé válik, s, mondhatni, oly

mértékben degradálódik az ember, amennyire tökéletesedik a munkás.

Mit lehet várni egy olyan embertől, aki életének húsz esztendejét gombostűfejek készítésére fordította? és mi másra törekedhet ezekután a nagyszerű emberi értelem, mely gyakran megmozgatta a világot, ha nem a gombostűfejkészítés legjobb eljárásának kutatására!

Ha a munkás így töltötte el élete számottevő részét, gondolkodása végleg megállapodott munkájának mindennapi tárgya körül; teste bizonyos berögződött szokásokat vett föl, melyektől nem szabad többé megválnia. Egyszóval már nem önmagához tartozik, hanem választott mesterségéhez. A törvények és az erkölcsök hiába romboltak le körülötte minden akadályt, hiába nyitották meg számára a boldogulás ezernyi útját, az erkölcsnél és a törvényeknél hatalmasabb ipari teória már hozzákötötte egy mesterséghez, gyakran egy helyhez is, s ezt többé nem hagyhatja el. Meghatározott helyet jelölt ki számára a társadalomban, ahonnan nem mozdulhat. Az egyetemes mozgás közepette mozdulatlanságra kényszerítette.

Minél teljesebben alkalmazzák a munka felosztásának elvét, úgy válik egyre gyöngébbé, tudatlanabbá és függőbbé a munkás. A mesterség fejlődik, a mesterember lemarad. Másrészt, fokról fokra nyilvánvalóbbá válik, hogy egy iparág termékei annál tökéletesebbek és olcsóbbak, minél tömegesebb a gyártás és nagyobb a tőke; ekkor lépnek színre az igen gazdag és felvilágosult emberek, hogy kiaknázzák azokat az iparágakat, melyeket mindeddig a tudatlan, vagyontalan kézművesekre hagytak. A szükséges erőfeszítések és az elérendő eredmények nagysága vonzza a vállalkozókat.

Így hát az ipartudomány egyre mélyebbre süllyeszti a munkások osztályát, s ugyanakkor fölemeli a gyárosokét.

A munkás egyre inkább egyetlen részlet tanulmányozására fordítja értelmét, a gyáros napról napra szélesedő együttesen járhatja tekintetét, s szelleme olyan arányban terjed ki, amenny-

nyire összeszorul a másiké. Az utóbbinak maholnap már csak értelem nélküli fizikai erőre lesz szüksége, míg az előbbi a tudománnyal, sőt géniusszal ér el sikert. Az egyik mindinkább egy nagy kiterjedésű birodalom adminisztrátorához hasonlít, a másik az oktan baromhoz.

A gyáros és a munkás közt nincs már semmi hasonlóság, sőt az idő múltával mindjobban különböznek egymástól. Már csak úgy kapcsolódnak össze, mint egy hosszú lánc két szélső szeme. Mindegyikük elfoglalja a számára kijelölt helyet, ahonnan nem mozdul. Egyikük állandó, szoros és szükségszerű függésben van a másiktól, és mintha arra született volna, hogy engedelmeskedjék, míg a másik arra, hogy parancsoljon.

Mi ez, ha nem arisztokrácia?

Ahogy a nemzet szervezetén belül kiegyenlítődnek a létfeltételek, úgy nő és válik általánossá a manufaktúracikkek iránti szükséglet, az olcsó ár pedig, ami e cikket hozzáférhetővé teszi a szerény vagyoni helyzetűek számára is, a siker legfontosabb elemévé válik.

Mindennapos jelenség tehát, hogy a gazdagabb és tanultabb emberek az iparnak áldozzák vagyonukat és tudományukat, és a mindenfelől jelentkező új vágákat nagy műhelyek nyitásával, valamint a munka pontos megosztásával próbálják ki-elégíteni.

Így hát, amilyen mértékben a demokrácia felé fordul a nemzet tömege, úgy válik egyre arisztokratikusabbá az iparral foglalkozó osztály. Az egyikben az emberek mindinkább hasonlítanak egymáshoz, a másikban mindinkább különböznek, és az egyenlőség olyan arányban nő a társadalom szűk körében, ahogy a nagyobbban csökken.

Ha visszanyúlunk a dolgok eredetéhez, úgy tűnik, mintha az arisztokrácia természetesen lépne elő a demokráciából.

Ez az arisztokrácia azonban egyáltalán nem hasonlít a megelőzőekre.

Először is azt látjuk, hogy mivel csupán az iparban, és ezen

belül is bizonyos ipari mesterségekben tevékenykedik, tulajdonképpen kivétel, monstrum a társadalmi rend egészében.

Azok a kis arisztokratikus csoportok, melyeket néhány iparág alkot napjaink hatalmas demokráciájában, a régi korok nagy arisztokratikus társadalmaihoz hasonlóan csupán néhány dúsgazdagot és tömegnyi nyomorgót foglalnak magukba. Ezek a szegények aligha léphetnek ki helyzetükből és gazdagodhatnak meg, viszont a gazdagok gyakorta elszegényednek, vagy hátat fordítanak a kereskedésnek, miután vagyont szereztek. A szegények osztályát alkotó elemek tehát nagyjából megállapodottak; a gazdagok osztályát alkotók azonban nem. Bár vannak gazdagok, az igazat megvallva, gazdagok osztálya nem létezik; mert nincsenek közös eszméik, sem közös céljaik, nincsenek közös hagyományaik, sem közös reményeik. Van tehát tagok, de testük nincs.

Nemcsak a gazdagok nem szövetkeznek szilárdan egymással, de, mondhatni, a szegény és a gazdag között sincs igazi kapcsolat.

Nincsenek örökre egymáshoz láncolva; az érdek szüntelenül közelíti és elválasztja őket. A munkás általában a gyárosoktól függ, de nem egy adott gyárostól. E két ember találkozik a gyárban, de egyébként nem ismeri egymást; egy téren érintkezik, viszont az összes többin messze távol áll egymástól. A gyáros a munkástól kizárólag a munkáját kéri, a munkás nem vár tőle egyebet, csak a bérét. Az első nem pártfogol, a második nem áll ellen; sem szokásból, sem kötelességből nem kötődnek tartósan egymáshoz. Az arisztokráciát alkotó vállalkozó szinté soha nem telepszik meg az általa irányított ipari népesség körében; nem célja, hogy kormányozza, csak az, hogy kihasználja.

Az így szervezett arisztokráciának aligha van nagy hatalma azok fölött, akiket alkalmaz; és ha egy pillanatra kézbe ragadja is őket, azok hamarosan kisiklanak a markából. Nem tud akarni, és nem tud cselekedni.

Az elmúlt századok földbirtokos arisztokráciája a törvény parancsára vagy erkölcsi kötelességérzetből segítségére sietett szolgálóinak és enyhítette nyomorukat. Napjaink gyáriparos arisztokráciája azonban – miután elszegényítette és elállatiasította az általa kihasznált embereket – válság idején a közadakozásra hárítja ellátásukat. Ez természetesen következik az előbbiekből. Munkás és gyáros közt gyakori a kapcsolat, de valódi szövetség nincs.

Mindent egybevetve, úgy gondolom, hogy a szemünk előtt kifejlődő gyáriparos arisztokrácia egyike a legkíméletlenebbeknek, melyet a föld a hátán hordott; ugyanakkor azonban a legkorlátozottabbak és legveszélytelenebbek egyike is.

Mindenesetre a demokrácia barátainak szüntelenül erre a sajátosságra kell aggódva figyelniök; mert ha a létfeltételek tartós egyenlőtlensége és az arisztokrácia valaha is újra felbukkan a világban, feltehetőleg ezen a kapun fog behatolni.

HARMADIK RÉSZ

A demokrácia hatása a tulajdonképpeni erkölcsökre

Hogyan teszi a demokrácia egyszerűbbé és fesztelenebbé az amerikaiak szokásos kapcsolatait

A demokrácia nem köti szorosan egymáshoz az embereket, viszont fesztelenebbé teszi szokásos kapcsolataikat.

Két angol véletlenül találkozik valahol a nagyvilágban; ismeretlenekkel vannak körülvéve, akiknek nyelvét, erkölceit alig ismerik.

Ez a két ember először kíváncsian, titkos nyugtalansággal méregeti egymást; aztán hátat fordítanak egymásnak, vagy ha mégis beszédbe elegyednek, gondosan ügyelnek, hogy arcuk közben szórakozott és kényszeredett maradjon, csak jelentéktelen dolgok kerüljenek szóba.

Nincs köztük semmiféle bensőséges viszony, soha nem látják egymást, és mindegyik nagyon becsületesnek tartja a másikat. Miért kerülnek hát egymást ilyen gondosan?

Angliáról kell pár szót ejtenünk, hogy ezt megérthessük.

Amikor a vagyoni helyzettől függetlenül csak a születés osztályozza az embereket, mindenki pontosan tudja, a társadalmi ranglétra melyik fokán áll, nem igyekszik feljebb kapaszkodni, és nem fél attól, hogy lecsúszik. Az ekképpen felépített társadalomban a különböző kasztokba tartozó emberek alig érintkeznek egymással, de ha a véletlen mégis összehozza őket, közvetlenek egymáshoz, mert nem remélik és nem félnek attól,

hogy összevegyülnek. Kapcsolataik nem az egyenlőségen alapulók, de nem is erőltetettek.

Amikor viszont a születési arisztokráciát felváltja a pénz-arisztokrácia, teljesen megváltozik a helyzet.

Néhány ember kiváltságai még igen nagyok, de megszerzésük lehetősége mindenki előtt nyitva áll, emiatt letéteményesek állandóan kiváltságaik elvesztésétől vagy megosztásától rettegnak, akik pedig még nem jutottak hozzájuk, mindenáron birtokolni akarják őket, vagy ha ez nem sikerül, legalább birtoklásuk látszatát akarják kelteni: ami egyáltalán nem lehetetlen. Mivel az emberek társadalmi értékét többé már nem a vérség szabja meg szembetűnően és folyamatosan, és mivel ez az érték a vagyon nagysága szerint változik, a rangok megmaradnak ugyan, de első pillantásra már nem lehet megállapítani határozottan, ki a kiváltságos.

Hamarosan alattomos harc indul meg a polgárok között; némelyek ezernyi mesterkedéssel arra törekednek, hogy ténylegesen vagy látszólag a felettük állók közé kerüljenek, mások azért harcolnak, hogy eltávolítsák jogaik bitorlóit; jobban mondva, ugyanaz az ember teszi mind a kettőt, mert míg azon fáradozik, hogy befészkelje magát a felsőbb körökbe, folyton küzd az őt alulról támadók ellen.

Így fest manapság a helyzet Angliában, és azt hiszem, lényegileg ezzel kell összefüggésbe hoznunk az előbb említetteket.

Mivel az arisztokratikus gőg az angoloknál még nagyon erős, az arisztokrácia határai pedig kétesekké váltak, az emberek folyton résen vannak, nehogy közvetlenségük kiderüljön. Első pillantásra nem tudják megállapítani a szembenállók társadalmi helyzetét, óvatosan kerülni próbálják a velük való kapcsolatot. Attól félnek, hogy ha apró szívességeket tesznek, akkor esetleg helyzetükhöz méltatlan barátságba keverednek, félnek a jószolgálatoktól, és éppoly gonddal óvakodnak az ismeretlenek tolakodó hálálkodásaitól, mint ellenszenvük felkeltésétől.

Sokan pusztán fizikai okokkal magyarázzák az angolok e sajátos barátságtalanságát és székszavú, tartózkodó kedélyét. Elismerem, a vérmérséklet ebben kétségkívül közrejátszik, de azt hiszem, a társadalmi rend sokkal inkább felelős érte. Ennek bizonyossága az amerikaiak példája.

Amerikában, ahol a születéssel járó kiváltságokat sohasem ismerték, és ahol a vagyon semmiféle különleges jogot nem biztosít birtokosának, ismeretlenek is szívesen találkoznak bárhol, és sem előnyét, sem kárát nem látják annak, hogy szabadon feltárják egymás előtt gondolataikat. Találkozásuk véletlen, nem keresik, de nem is kerülnek egymást, közeledésük tehát természetes, őszinte és nyílt, szemlátomást nem várnak semmit és nem is félnek egymástól, nem fitogtatják, de nem is titkolják a társadalomban elfoglalt helyüket. Magatartásuk gyakran hideg és komoly, de sohasem fennhéjázó vagy feszélyezett; ha nem szólnak egymáshoz, ezt nem azért teszik, mint-ha érdekük fűződne hozzá, hanem mert éppen nincs kedvük beszélgetni.

Külországban az amerikaiak azonnal jóbarátok, éppen mert amerikaiak. Előítélet nem taszítja, viszont a közös haza összefűzi őket. Két angolnak nem elég az, hogy egy vérből valók, ugyanaz a rang tudja csak közelebb hozni őket egymáshoz.

Az amerikaiak éppúgy észreveszik az angolok egymás iránti barátságtalan viselkedését, mint mi, és éppúgy csodálkoznak rajta. Eredetük, vallásuk, nyelvük és bizonyos fokig erkölcsaik vonatkozásában az amerikaiak Angliához kötődnek, csupán társadalmi rendjük más. Bátran kimondhatjuk tehát, hogy az angolok tartózkodása sokkal inkább következik az ország felépítéséből, mintsem a polgárok jelleméből.

Ötödik fejezet

Hogyan módosítja a demokrácia a szolga és az úr viszonyát

Egy amerikai, aki hosszú ideig utazott Európában, azt mondta egyszer nekem:

„Az angolok oly dölyfösen és önkényesen bánnak szolgáljaikkal, hogy csodálkozunk rajtuk, a franciák viszont néha olyan bizalmasak, vagy olyan udvariasak, hogy ezt sem tudjuk megérteni soha. Mintha nem mernének parancsolni. Nem tartják be a kellő távolságot a fölül és az alul levők között.”

Az észrevétel helyes, magam is sokszor megfogalmaztam már.

Angliát mindig a föld azon országának tartottam, ahol napjainkban a legszorosabbak a szolgáljázemélyzet kötelékei, Franciaországot pedig, ahol a leglazábbak. Az urak sehol sem tűnnek jelentékenyebbeknek és jelentéktelenebbeknek, mint ebben a két országban.

E két véglet közt helyezkednek el az amerikaiak.

Ez hát a tény látszólag és felszínesen. Nagyon messzire vissza kell mennünk, hogy feltárjuk okait.

Még nem létezett olyan társadalom, ahol a feltételek oly egyenlők lettek volna, hogy nem voltak benne sem gazdagok, sem szegények, következésképp urak és szolgálk.

A demokrácia nem zárja ki az emberek e két osztályának

létét, viszont megváltoztatja gondolkodásukat és módosítja kapcsolataikat.

Az arisztokrata népeknél a szolgák külön osztályt alkotnak, mely éppúgy nem változik, mint uraiké. Hamarosan szilárd rend születik, s mindkét osztályban megjelenik a hierarchia, számos osztályozással, meghatározott rangokkal, és nemzedékek követik egymást anélkül, hogy a társadalmi pozíciók változnának. Két egymásra rétegződött, mindig elkülönülő társadalom ez, melyeket egyazon elvek igazgatnak.

Ez az arisztokratikus építmény egyformán befolyásolja a szolgák és uraik gondolatait és erkölceit, s bár a következmények különbözők, könnyű felismerni az ok azonosságát.

Ezek is, amazok is kis nemzetet formálnak a nagyban, s tartós fogalmak alakulnak ki bennük az igazságról meg az igazságtalanságról. Az emberi élet különböző aktusait más és más megvilágításban látják, ami nem változik. A szolgák társadalmában éppúgy, mint uraikéban, az emberek nagy befolyással vannak egymásra. Merev szabályokat fogadnak el, törvény híján a közvélemény irányítja őket, meghatározott szokásjog, egyfajta rendtartás uralkodik köztük.

Azok, akiknek sorsa az engedelmesség, nyilvánvalóan más-képp értelmezik a dicsőséget, az erényt, a tisztességet, a becsületet, mint uraik. Maguknak teremtetek dicsőséget, erényeket és tisztességet, szolgáknak valót, hogy úgy mondjam: egyfajta szolgai becsületet hoztak létre.*

Azért, mert egy osztály alacsonyrendű, ne higgyük, hogy tagjai alantas lelkületűek. Ez nagy tévedés volna. Bármily alacsony is ez az osztály, aki a legelső benne és nem akar

* Ha közelebről és részletesen megvizsgáljuk az őket mozgató fő nézeteket, a hasonlóság még szembetűnőbbé válik, és csodálkozva tapasztaljuk, hogy ők is – mint a feudális hierarchia legbüszkébb tagja – büszkéik származásukra, tisztelik őseiket és leszármazottaikat, az alábbvalókat megvetik, a keveredéstől félnek, kedvelik a szertartásosságot, ragaszkodnak a hagyományokhoz és a múlthoz.

kitörni onnan, arisztokratikus helyzetben él, mely emelkedettebb érzéseket, büszke nagyravágyást, és önmaga iránti tiszteletet sugall neki; ezek az érzések nagy erényekre és nem mindennapi tettekre teszik őt képessé.

Az arisztokratikus népeknél egyáltalán nem volt ritka a hatalmasok szolgálatában álló nemes lelkű és erélyes szolga, aki nem is érezte szolgaságát, és úgy vetette alá magát ura akaratának, hogy haragjától nem félt.

De a szolganép alsóbb rétegeiben ilyen tulajdonságok szinte sohasem akadtak. Aki a lakájok ranglétrájának legalsó fokán áll, az igencsak alacsonyan van.

A franciák kifejező nevet adtak az arisztokrácia eme szolgálójának: lakájnak hívják őket.

Amikor az emberi alantasságot más szavakkal már nem lehetett kifejezni, akkor alkalmazták a lakáj szót: ha a régi monarchia idejében egy hitvány, lezüllött alakot egyetlen szóval akartak jellemezni, azt mondták rá, hogy lakájlelkű. Ezzel mindent megmondtak. Jelentése teljes volt és világos.

A létfeltételek állandó egyenlőtlensége nemcsak jellegzetes erényeket és hibákat ruház a szolgákra, gazdáikkal szemben sajátságos helyzetbe is juttatja őket.

Az arisztokratikus népeknél a szegény gyermekkorától megbarátkozott azzal a gondolattal, hogy parancsolnak neki. Bármerre tekint, mindenütt a társadalmi hierarchia és az engedelmesség képét látja.

Azokban az országokban tehát, ahol a létfeltételek állandó egyenlőtlensége uralkodik, az úr könnyen bírja azonnali, teljes, tiszteletteljes és önkéntes engedelmességre a szolgálóit, akik benne nemcsak az urat tisztelik, hanem az urak osztályát is. Akaratukra a háznép ura az arisztokrácia teljes súlyával nehezedik rá.

Megszabja cselekedeteiket, bizonyos fokig gondolataikat is irányítja. Az úr az arisztokráciákban gyakran tudtán kívül is rendkívüli hatalmat gyakorol a neki engedelmeskedők véleményé-

nye, szokásai, erkölcsi felett, rájuk tett hatása sokkal meszebb terjed, mint a hatalma.

Az arisztokratikus társadalmakban nemcsak született szolga és úr van, egy-egy szolgacsald nemzedékeken át szolgálja ugyanazt az úrcsaládot (mint két, soha nem találkozó és egymástól soha el nem szakadó párhuzamos egyenes), s ez a körülmény nagymértékben módosítja e különböző rangú emberek kölcsönös kapcsolatait.

Így, bár az arisztokráciában az úr és a szolga közt semmiféle természetes hasonlóság nincs, s bár a vagyon, a nevelés, a vélemények, a jogok óriási távolságot iktatnak közékük, az idő végül mégis egymáshoz kapcsolja őket. Közös emlékek fűzik őket össze, és bármennyire is különböznek, alkalmazkodnak egymáshoz, míg a demokráciákban, ahol természettől fogva csaknem hasonló, mindvégig idegenek maradnak egymás számára.

Az arisztokratikus népeknél tehát az úr úgy tekinti szolgálait, mint önmaga másodrendű, alacsonyabb részét, és egoizmusa hatására gyakran törődik is sorsukkal.

A szolgák maguk is hajlamosak arra, hogy ebből a szempontból nézzék önmagukat, és néha annyira azonosulnak az uruk személyével, hogy végül már annak tartozékává válnak saját maguk és gazdájuk szemében is.

Az arisztokráciákban a szolga alárendelt helyzetet foglal el, melyből nem szabadulhat, mellette ott egy másik ember, magasabb rangban, melyet az ugyancsak nem veszíthet el. Egyik oldalon a sötétség, a nincstelenség, az örökös engedelmeskedés, a másikon a dicsőség, a vagyon, az örökös parancsolás joga. Ez a két állapot mindig különböző és mindig közeli, s a köztük levő kötelék éppolyan állandó, mint e két állapot maga.

E végletben a szolga végül nem gondol magával, közönyössé válik saját maga iránt, némiképp elpártol önmagától, vagy inkább teljesen az ura helyzetével azonosul: egy képzelt szemé-

lyiséget teremt magának. Kedvtelve ékesíti magát a nekik parancsolók kincseivel, kérkedik dicsőségükkel, kevélykedik nemességükkel, és állandóan kölcsönvett nagyságban tetszeleg, melynek gyakran nagyobb értéket tulajdonít, mint akik azt teljesen és valóban birtokolják.

E két létforma különös keveredése megható és ugyanakkor nevetséges is.

Ezek a szolgálélekbe plántált úri szenvedélyek új tartózkodási helyük természetes méreteit veszik fel, beszűkülnek és lealacsonyodnak. Ami eredeti közegében büszkeség volt, gyerekes hiúsággá és hitvány nagyravágyássá válik. Egy nagyúr szolgálai rendszerint nagyon kényesek az uruknak kijáró tisztelet dolgában, és a legapróbb kiváltságaihoz nála is jobban ragaszkodnak.

Köztünk néha még előfordul egy-egy ilyen idős szolga; túlélte fajtáját, de maholnap vele együtt elenyész.

Az Egyesült Államokban semmi ehhez hasonlót nem láttam. Az amerikaiak nem ismerik ezt az emberfajtát, olyannyira, hogy még a létezését is bajosan lehet velük megértetni. Ezt majdnem olyan nehéz felfogniuk, mint nekünk azt elképzelni, hogy milyen volt egy római rabszolga, vagy egy középkori jobbágy. Mert ezek az emberek igazság szerint, ha különböző mértékben is, egyazon ok termékei voltak. Valamennyien egyre messzebb tűnnek szemünk elől, és az őket létrehozó társadalmi formával együtt mindinkább a múlt ködébe vesznek.

A létfeltételek egyenlősége a szolgát és az urat új lényekké teszi, és új viszonyokat teremt köztük.

Amikor a létfeltételek majdnem egyenlők, az emberek szüntelen változtatják helyüket, a szolgák és urak osztálya megvan még, de már nem mindig ugyanazokból az egyénekből és családokból áll, és a parancsolás éppúgy nem örök érvényű többé, mint az engedelmesség.

A szolgák nem alkotnak különálló népcsoportot, nincsenek sajátos szokásaik, előítéleteik vagy erkölcsaik; sem észjárásuk,

sem sajátos érzelemviláguk nem különleges; a társadalmi helyzet vétkei vagy erényei nem állapotukból fakadnak; műveltségük, eszméik, érzelmeik, erényeik és hibáik olyanok, mint kortársaiké; ugyanúgy becsületesek vagy gazemberek, mint az urak.

A létfeltételek nem kevésbé egyenlők a szolgák, mint uraik körében.

Mivel a szolgák osztályában sem rangkülönbség, sem megdönthetetlen hierarchia nincs, aligha találkozunk ott azzal az alantassággal és nagysággal, ami a szolgai és minden másfajta arisztokráciában egyaránt fellelhető.

Soha semmi olyat nem láttam az Egyesült Államokban, ami az elit szolga fogalmát eszembe juttatta volna, melynek az emlékét mi Európában megőriztük, de a lakáj fogalmával sem találkoztam. Ott mindkettőnek teljesen nyoma veszett.

A demokráciákban a szolgák nemcsak maguk közt egyenlők, hanem, mondhatni, bizonyos fokig egyenrangúak gazdáikkal.

Ezt alaposan meg kell magyaráznom, nehogy félreértsék.

A szolgából minden percben úr lehet, és törekszik is erre, a szolga tehát nem más ember, mint az ura.

Akkor hát miért van joga az egyiknek a parancsoláshoz, és mi kényszeríti engedelmességre a másikat? Kettejük akarátának ideiglenes és szabad egyezése. Természetesen egyik sem alacsonyabb rendű a másiknál, csak a szerződés értelmében áll elő egy időre ez a helyzet. E szerződés feltételei szerint az egyik úr lesz, a másik szolga, ezen túl mindketten polgárok és emberek.

Felhívom az olvasó szíves figyelmét arra, hogy nem csupán a szolgák gondolkodnak így a saját helyzetükről. Az urak ugyanebből a szemszögből tekintenek a szolganépre, és a parancsolás, valamint az engedelmesség szigorú határai mindkettőjük tudatában rögzítve vannak.

Midőn a polgárok nagy többsége már régóta nagyjából

hasonló létfeltételek közt él, s az egyenlőség régi és elfogadott tény, akkor a közvélemény, melyet soha nem befolyásolnak a kivételek, az ember értékének általában megszab bizonyos határt, mely alatt vagy felett hosszú ideig senki sem maradhat meg.

A gazdagság és szegénység, a parancsolás és az engedelmes-ség hiába iktat időlegesen nagy távolságot két ember közé, a dolgok megszokott rendjén alapuló közvélemény a közös szinthez közelíti őket, mintegy képzeletbeli egyenlőséget teremt köztük, állapotuk valóságos egyenlőtlensége ellenére.

Ez a mindenható közvélemény végül még azok lelkét is áthatja, akiket saját érdekük ellene fordítana; módosítja ítéleteiket, és hatalmába keríti akarataikat.

Úr és szolga a lelkük mélyén már nem látnak lényeges különbséget egymás közt, s nem reménykednek, de nem is félnek attól, hogy valaha is ilyen különbségre bukkannak. Mentések a megvetéstől és a haragtól, s ha önmagukba néznek, nem találják sem alázatosnak, sem kevélynek szívüket.

Az úr azt tartja, hogy hatalmának egyedüli forrása a szerződés, és a szolga is ebben látja engedelmessége egyedüli okát. Nem vitatják el egymástól kölcsönös helyzetüket, mindegyik jól látja a magaét, és ahhoz tartja magát.

Hadseregünkben a közkatona nagyjából ugyanazon osztályokból kerül ki, mint a tiszt, és ugyanolyan tisztségeket is érhet el; rendfokozatát leszámítva tökéletesen egyenlőnek tartja magát feletteseivel, és valóban az is, szolgálata idején vonakodás nélkül engedelmeskedik, engedelmissége, éppen mert önkéntes és meghatározott, mindig készséges, pontos és könnyű.

Ebből fogalmakat alkothatunk magunknak arról, hogy a demokratikus társadalmakban milyen is az úr-szolga viszony.

Balgaság lenne azt hinni, hogy e két ember között valaha is olyan buzgó és mély vonzalom születhet, mint amilyen néha az

arisztokrata családok szolgánépe lelkében ébred, vagy hogy az odaadás nagyszerű példáira bukkanhatunk.

Az arisztokráciákban a szolga és az úr csak néha-néha látják egymást, gyakorta csak közvetítők által beszélnek egymással. Rendszerint mégis szorosan egymáshoz tartoznak.

Demokratikus népeknél a szolga és az úr nagyon közeli kapcsolatban állnak, fizikailag szüntelenül érintkeznek, de lelkük nem válik eggyé, elfoglaltságaik közösek, de érdekeik soha nem esnek össze.

Ezeknél a népeknél a szolga mindig átutazónak érzi magát urai hajlékában. Őseiket nem ismerte, utódaikat nem fogja látni, nem remélhet tőlük semmi tartósat. Miért is kötné létét az övékhez, mi készítené e rendkívüli önfeláldozásra? A kölcsönös viszony megváltozott, a kapcsolatoknak is követniük kell e változást.

Mindazt, amit eddig elmondtam, igyekszem az amerikaiak példáján bebizonyítani, de csak akkor sikerülhet, ha gondosan különbséget teszek emberek és helyszínek között.

Az Államok déli részén rabszolgaság van. Amiről eddig szóltam, erre a területre tehát nem vonatkozik.

Északon a szolgák nagyrészt felszabadított rabszolgák vagy azok fiai. Ezek az emberek a közmegebecsülésben vitatható helyet foglalnak el: a törvény uraik szintjéhez közelíti őket, az erkölcsök makacsul eltaszítják onnan. Ők maguk sem látják tisztán helyüket, és majdnem mindig szemtelennek vagy csúszómászónak mutatkoznak.

De ugyanezekben az északi tartományokban, különösen Új-Angliában szép számmal akadnak, akik fizetségért készek átmenetileg alávetni magukat polgártársaik akaratának. Úgy hallottam, ezek az alkalmazottak rendszerint pontosan és ügyesen teljesítik a helyzetükkel járó feladatokat, és készséggel engedelmeskednek gazdájuknak anélkül, hogy természetből fogva alábbvalónak tartanák magukat nála.

Az az érzésem, hogy ezek az emberek átvittek a szolgaságba

néhány olyan férfias szokást, melyet a függetlenség és az egyenlőség szül. Ha már ezt a nehéz életet választották, nem akarnak kibújni alóla, és többre becsülik magukat annál, semhogy megtagadják uraiktól az engedelmességet, melyet önként fogadtak.

Az urak viszont csak a szerződés hű és pontos betartását követelik meg szolgáltaiktól; nem várják el tőlük a tiszteletet, nem igénylik sem szeretetüket, sem odaadásukat; megelégszenek azzal, ha pontosak és becsületesek.

Igaztalan lenne azt állítani hát, hogy a demokráciában az úr és a szolga viszonya rendezetlen, rendezett az, csak másképpen; a szabály eltérő, de van szabály.

Nem akarom itt azt vizsgálni, vajon ez az új állapot alábbvaló-e annál, ami megelőzte, vagy csak más. Szerintem elég, ha szabályozott és szilárd; mert a fontos nem az, hogy milyen az a rend, amit az emberek között találunk, hanem hogy van-e rend egyáltalán.

Mert mit is mondjak azokról a sötét és háborgó korokról, midőn az egyenlőség forradalmi zűrzavar közepette alakul ki, a társadalmi rendben megszilárdult demokrácia pedig még fáradságosan küzd az előítéletek és az erkölcsök ellen?

A törvény és részben a közvélemény is azt hirdetik, hogy úr és szolga között nem létezik természetből fakadó és állandó alsóbbrendűség. Ám ez az új hit még nem itatta át eléggé az urak gondolkodását, vagy inkább a szívük lázad ellene. Az úr a lelke mélyén ma is azt vallja, hogy ő különleges és felsőbbrendű fajtából való, de ezt fél hangoztatni, és reszketve tűri, hogy a közös szintre szállítsák le. Parancsszava ettől félnék lesz és ugyanakkor durva; többé nem táplál szolgálai iránt olyan pártfogó és jóakarató érzéseket, amilyeneket a tartós és el nem vitatott hatalom hoz létre, és miután ő maga megváltozott, csodálkozik azon, hogy szolgálja is változik; megkívánja, hogy szolgálja, aki úgyszólván csak „átutazik”, mégis szabályos és állandó szokásokat vegyen fel; hogy szolgálai helyzetében, mely-

nek előbb-utóbb úgyis vége szakad, elégedettséget és büszkeséget érezzen; hogy egy olyan ember iránt legyen odaadó, aki őt sem megvédeni, sem tönkretenni nem tudja, és végül, hogy örökös szállal kötődjék olyan, hozzá hasonló emberekhez, akik nem maradandóbbak önála.

Arisztokratikus népeknél gyakran előfordul, hogy a szolgaság állapota nem alacsonyítja le az alávetett helyzetűek lelkét, mert nem ismernek és elképzelni sem tudnak másféle állapotot, és mert a köztük és uraik közt levő rendkívüli egyenlőtlenséget a Gondviselés rejtett törvényéből fakadó szükséges és elkerülhetetlen következménynek tekintik.

A demokráciában a szolgaság azért nem lealacsonyító, mert ez az állapot önként választott, időlegesen felvett; mert nem tárgya a közvélemény megvetésének, és mert szolga és úr közt nem szül semmiféle tartós egyenlőtlenséget.

De az egyik társadalmi állapotból a másikba való átmenet idején majdnem mindig bekövetkezik egy olyan időszak, mikor az emberek gondolkodása ingadozik az alávetettség arisztokratikus fogalma és az engedelmesség demokratikus fogalma között.

Ekkor az engedelmesség elveszti erkölcsi értékét az engedelmeskedő szemében; már nem úgy fogja fel, mint bizonyos fokig isteni kötelezettséget, viszont még nem ismeri fel tisztán emberi oldalát; se nem szent, se nem igazságos a szemében, s elfogadja mint lealacsonyító, de hasznos dolgot.

Ekkor a szolgák tudatában megjelenik az egyenlőség zavaros és bizonytalan képe; eleinte nem tudják eldönteni, vajon magában a szolgaságuk állapotában, vagy rajta kívül érvényesül-e az az egyenlőség, melyhez joguk van, és szívük legmélyén láznak az önként vállalt alárendeltség ellen, melyből azért hasznot húznak. Készek szolgálni, és szégyellnek engedelmeskedni; elfogadják a szolgaság előnyeit, de gazdájukat nem, jobban mondva, nem biztosak afelől, hogy nem nekik

kellene az ő helyében úrnak lenniük, ezért hajlamosak jogaik igazságtalan bitorlójának tekinteni parancsolójukat.

Ilyenkor minden polgár házában olyasmit tapasztalunk, ami a politikai társadalom szomorú képére emlékeztet. Alattomos belviszály folyik a mindig gyanakvó és egymással versengő hatalmak között: az úr rosszindulatú és szelíd, a szolga rosszindulatú és nyakas; az egyik a pártfogás és jutalmazás, a másik az engedelmesség kötelessége alól igyekszik állandóan kibújni, becstelen megszorítások árán. A házvezetés gyeplőit, melyek ide-oda csapódnak köztük, mindegyik igyekszik megragadni. Összezavarodnak és elmosódnak számukra azok a határok, melyek elválasztják a tekintélyt a zsarnokságtól, a szabadságot a szabadosságtól, a jogot a tényektől. Egyikük sem tudja pontosan, mi is ő valójában, mit tehet és mit kötelessége megtenni.

Az ilyen helyzet nem demokratikus, hanem forradalmi.

Hetedik fejezet

A demokrácia hatása a bérekre

Azon észrevételek nagy része, melyeket eddig a szolgákról és urakról szólva tettem, érvényes a gyárosokra és a munkásokra is.

Amilyen mértékben korlátozódnak a társadalmi hierarchia szabályai, amilyen mértékben a nagyok lesüllyednek, a kisemberek pedig felemelkednek, és többé nem örökölheto sem a gazdagság, sem a szegénység, úgy csökken naponta a munkást a gyárostól elválasztó tényleges és vélt különbség.

A munkás magasztosabb fogalmat alkot jogairól, jövőjéről, önmagáról; újfajta becsvágy, új kívánságok töltik el, új szükségletek sarkallják. Minduntalan sóvár pillantásokat vet munkaadója nyereségére, és hogy neki is jusson belőle, igyekszik munkájának minél magasabb árat szabni, ami általában sikerül is neki.

A demokratikus országokban, akárcsak másutt, az iparágak többségét olyan emberek irányítják kevés költséggel, akiket a gazdagság és a műveltség korántsem emel alkalmazottaik átlagos szintje fölé. Rengeteg az ilyen iparvállalkozó; érdekeik eltérőek; ennélfogva nem könnyű egyetérteniük és erőiket egyesíteniük.

Másrészt majdnem minden munkásnak van valamilyen biztos erőforrása, mely lehetővé teszi számára, hogy megtagadja

a munkát abban az esetben, ha nem akarják neki megadni azt, amit munkája jogos díjának tart.

Abban az örökös harcban tehát, melyet e két osztály folytat a munkabérekért, az erők megoszlanak és a siker változó.

Mégis azt kell hinnünk, hogy hosszú távon a dolgozók érdeke fog érvényesülni; a már kiharcolt magasabb munkabérek birtokában ugyanis napról napra jobban függetlenednek munkaadóiktól, és minél függetlenebbek, annál könnyebben kivívhatják bérük további emelését.

Azt az ágazatot veszem példának, amely napjainkban a legelterjedtebb, minálunk éppúgy, mint a világ majdnem valamennyi nemzeténél: a földművelést.

Akik Franciaországban áruba bocsátják munkaerejüket a föld megmunkálása végett, többnyire maguk is rendelkeznek némi földbirtokkal, ami szükség esetén lehetővé teszi számukra, hogy másoknak végzett munka nélkül megéljenek. Valahányszor felajánlják karjuk erejét a nagybirtokosnak vagy a szomszédos gazdálkodónak, és azok megtagadják tőlük a kért munkabért, visszavonulnak parcellájukra, és kivárlják a kedvezőbb alkalmat.

Azt hiszem, a dolgok egészét tekintve elmondhatjuk, hogy a bérek lassú és fokozatos emelkedése egyike azon általános törvényeknek, amelyek a demokratikus társadalmakat igazgatják. A létfeltételek egyenlősödésével emelkednek a bérek, és minél magasabbak a bérek, annál egyenlőbbekké válnak a létfeltételek.

De akad napjainkban egy jelentős és sajnálatos kivétel is.

Egy előbbi fejezetben már megmutattam, hogy a politikai társadalomból kiűzött arisztokrácia miként szállta meg az iparvilágnak bizonyos területeit, és ott miként alapozta meg hatalmát más formában.

Ez a körülmény hathatósan befolyásolja a bérek nagyságát.

Minthogy nagy gazdagság kell az olyan nagy ipari vállalkozásokhoz, amelyenekről beszélek, a vállalkozók száma igen

csekély. Nagyon kevesen lévén, könnyedén szövetkezhetnek egymással, és a nekik tetsző munkabért szabhatják meg.

A munkások viszont nagyon sokan vannak, és számuk egyre növekszik, időnként ugyanis rendkívüli módon felvirágzik a gazdaság, a bérek magasra szöknek, és a gyárakba vonzzák a környékbeli lakosságot. Márpedig ha egyszer az emberek erre az útra lépnek, láttuk, nem tudnak letérni róla, mert kisvártatva olyan testi és szellemi szokásokat vesznek fel, amelyek minden más munka elvégzésére alkalmatlanná teszik őket. Ezek az emberek általában műveletlenek, nem túl szorgalmasak, és szűkölködők, ezért szinte teljesen ki vannak szolgáltatva a gyáros kénye-kedvének. Ha egy versenytárs vagy más véletlen körülmény miatt a gyáros nyeresége csökken, akkor leszoríthatja bérüket, amennyire csak akarja, és könnyedén visszanyeri rajtuk azt, amitől a balszerencse megfosztotta.

Ha közös elhatározással megtagadják a munkát, a gazdag gyáros a tönkrement veszélye nélkül ki tudja várni, hogy a szükség visszakeresse őket hozzá; nekik mindennap dolgozniuk kell, hogy éhen ne haljanak, hisz a két kezükön kívül egyébük sincs. Az elnyomás már rég nincstelenné tette őket, és annál könnyebb őket elnyomni, minél szegényebbek. Örögi kör ez, melyből sehogy sem szabadulhatnak.

Ne lepődjünk meg hát, ha a bérek néhány hirtelen emelkedés után itt folyamatosan csökkennek, míg más foglalkozások esetében a munkabér, mely rendszerint csak apránként emelkedik, folytonosan nő.

E nyomor és függőség, melyben manapság az ipari népesség egy része él, kivételes dolog, és ellentétes mindazzal, ami köröskörül zajlik, de ugyanezen okból nincs ennél súlyosabb probléma, ami érdemesebb lenne a törvényhozó megkülönböztetett figyelmére, mert amikor az egész társadalom mozgásban van, nehéz mozdulatlanságra kényszeríteni egy osztályt, és elérni azt, hogy néhány ember békésen viselje a nélkülözést és kielégítetlenséget, miközben a nagy többség új meg új utakon tör a vagyon felé.

A demokrácia hatása a családra

Az imént azt vizsgáltam, hogy a demokratikus népeknél, különösen pedig az amerikaiaknál, a létfeltételek egyenlősége miként módosítja a polgárok egymás közti kapcsolatait.

Most mélyebbre akarok hatolni, egészen a családig. Céлом nem új igazságok keresése, hanem annak bemutatása, hogy miként kapcsolódnak témámhoz a már ismert tények.

Mindenki észrevette már, hogy manapság új kapcsolatok születtek a család különböző tagjai között, csökkent a régi távolság apa és fiú között, s az apai tekintély, ha nem tűnt is el, csorbát szenvedett.

Ehhez hasonló, de sokkal szembetűnőbb változás megy végbe az Egyesült Államokban is.

Amerikában a család, a szó római és arisztokratikus értelmében, egyáltalán nem létezik. Maradványa csak a gyermekek születését követő néhány évben fedezhető fel. Az apa akadálytalanul gyakorolja a családi diktatúrát, melyet fiai gyengesége tesz szükségessé, és érdekük, valamint saját, vitathatatlan többsége szentesít.

De attól fogva, hogy a fiatal amerikai közeledik a férfikorhoz, napról napra lazulnak a fiúi engedelmesség kötelékei. Gondolataiban, majd hamarosan tetteiben is önálló lesz. Ame-

rikában valójában nincs is serdülőkor. Gyerekkorából kinőve mindjárt férfivá lesz az ember, és a maga útját járja.

Tévedés lenne azt hinni, hogy mindez belviszály eredményeképp valósul meg, melynek során a fiú bizonyos erkölcsi erőszakkal vívja ki az apa által megtagadott szabadságot. Ugyanazon szokások és alapelvek, melyek az előbbit függetlenségének megszerzésére készítetik, az utóbbit arra sarkallják, hogy e függetlenség gyakorlását mindenki elvitathatatlan jogának tekintse.

Az előbbiben nyomát sem leljük azoknak a gyűlölködő és féktelen indulatoknak, amelyek azután is még sokáig hatalmukban tartják az embereket, miután kivonták magukat a fennálló hatalom alól. Az utóbbi nem érzi azt a keserőséggel és haraggal terhes bánkódást, mely rendszerint túléli a hatalom bukását: az apa jó előre látja a határt, ahol tekintélye majd véget ér, és amikor eljött az idő, fájdalom nélkül lemond róla. A fiú is már előre pontosan tudja, mikor fogja meghatározni életét a saját akarata, sietség vagy erőlködés nélkül veszi birtokába a szabadságot, mint jussát, melyet senki sem akar elragadni tőle.*

* Ám az amerikaiaknak eddig még eszükbe sem jutott az, amit mi Franciaországban már megtettünk, hogy megfosszák az apákat hatalmuk egyik fő elemétől, a javaikkal való szabad rendelkezéstől haláluk után. Az Egyesült Államokban a végrendekezés joga korlátlan. Ebben, mint majdnem minden másban, könnyű felfedezni, hogy bár az amerikaiak politikai törvényhozása sokkal demokratikusabb a miénknél, a mi polgári törvényhozásunk összehasonlíthatatlanul demokratikusabb, mint az övék. Ezt nem nehéz megérteni.

Polgári törvénykönyvünknek olyan ember a szerzője, aki azt tartotta érdekének, hogy kielégítse kortársai demokratikus szenvedélyeit mindenben, ami közvetlenül és nyíltan nem veszélyeztette saját hatalmát.

Készséggel beleegyezett abba, hogy néhány népszerű alapelv szabályozza a vagyonokat és igazgassa a családokat, feltéve, hogy ezeket az elveket ne akarják bevezetni az államigazgatásba is, amíg a demokratikus vihar rázúdul a polgári törvényekre. Abban bízott, hogy ő

Talán azt sem haszontalan bemutatnunk, hogy ezek a családban végbemenő változások milyen szoros összefüggésben állnak azzal a politikai és társadalmi forradalommal, amely a szemünk előtt teljesedik be.

Vannak bizonyos nagy társadalmi alapelvek, melyeket egy nép vagy bevezet az élet minden területére, vagy sehol sem enged érvényesülni.

A hierarchikusan és arisztokratikusan szervezett országokban a hatalom sohasem közvetlenül irányítja a kormányzottak összességét. Mivel az emberek függenek egymástól, elegendő csak az elsőket kézben tartani. A többi követi őket. Ez illik a családra is, mint minden vezetővel bíró gyülekezetre. Az arisztokratikus népeknél a társadalom tulajdonképpen csak az apát ismeri el. A fiakat az apjukon keresztül tartja hatalmában, az apát irányítja, az pedig a fiakat. Az apának a családban tehát nemcsak természetadta jogai vannak. A parancsoláshoz politikai hatalmat is kap. Ő a család létrehozója és fenntartója, egyben bírója is.

A demokráciákban, ahol a kormányzat keze a tömeg minden egyes tagjához elér, hogy külön-külön hozzáidomítsa őket a köztörvényekhez, nincs szükség efféle közvetítőkre, az apa a törvény szemében nem több, mint a fiainál idősebb és gazdagabb polgár.

Mivel a létfeltételek többsége nagyon egyenlőtlen, és mivel a létfeltételek egyenlőtlensége állandó, a felsőbbbség eszméjét felnagyítja az emberek képzelete, ha a felettesnek nincs is törvényadta joga a kiváltságaihoz, a megszokás és a közvélemény megítéli neki őket. Ha viszont az emberek alig különböz-

kényelmesen meghúzódik a politikai törvények mögött. Ez a szándék nagyfokú ügyességről és önzésről tanúskodott, de nem lehetett tartós egy ilyen kompromisszum. Mert hosszabb távon a politikai társadalom szükségszerűen a polgári társadalom kifejezőjévé és tükrképévé válik, és ilyen értelemben azt mondhatjuk, hogy egy nép polgári törvényhozása a lehető legpolitikusabb.

nek egymástól, és nem is maradnak meg mindig az egyenlőtlenségben, akkor a felsőbbség általános eszméje gyengül és elhomályosul; hiába igyekszik a törvényhozó akarata az engedelmeskedőt mélyen a parancsoló alá helyezni, az erkölcsök közelítik egymáshoz ezt a két embert, és fokozatosan közös szintre hozzák.

Ha tehát egy arisztokratikus nép törvényhozása nem ruházza fel a családfőt különleges kiváltságokkal, ebből nehezen következethetnék arra, hogy a hatalmát e nép erősen tiszteli és jobban kiterjeszti, mint egy demokrácia, mert bármilyenek is a törvények, tudván tudom, hogy az arisztokráciákban a felettes mindig magasabban, az alávetett pedig mindig alacsonyabban áll, mint a demokratikus népeknél.

Ha az emberek inkább a múltra emlékeznek, mint a jelennel törődnek, és sokkal inkább az elődeik gondolataival foglalkoznak, mintsem azzal, hogy maguk gondolkodjanak, akkor az apa a természetes és szükséges összekötő kapocs a múlt és jelen közt, az a szem, melyben e két láncolat találkozik és összekapcsolódik. Az arisztokráciákban az apa tehát nemcsak a család politikai feje; ő a hagyományok folytatója, a szokások magyarázója, az erkölcsök döntőbírája. Hódolattal hallgatják szavát, csak tisztelettel közelítenek felé, de az iránta érzett szeretetet mindig tompítja a félelem.

Midőn a társadalmi rend demokratikussá válik, s az emberek általános alapelvként azt tartják jónak és törvényesnek, ha mindenki maga ítéli meg az összes dolgokat, a régi hiteket pedig nem szabálynak, csak intelemnek tekinti, akkor az apának fiaira gyakorolt szellemi hatalma éppúgy meggyengül, mint törvényadta hatalma.

A családi vagyon felosztása – ami a demokráciával jár –, talán minden másnál jobban előmozdítja azt, hogy megváltozzanak az apa és a gyermek közti kapcsolatok.

Ha a családfőnek kevés a vagyona, akkor fiával együtt folyton egy helyütt él, és közösen végzi ugyanazt a munkát.

A megszokás és a szükség közel hozza őket egymáshoz, és állandó véleménycserére kényszeríti őket, így hát szükségszerűen kialakul köztük egyfajta családi intimitás, amely korlátozza a tekintélyt, nehezen fér össze a tisztelet külsőleges jegyeivel.

Márpedig a demokratikus népeknél éppen ez a kevés pénzű osztály ad hatalmat az eszméknek és szab irányt az erkölcsöknek. A maga véleményét és akarátát mindenfelé érvényesíti, és példája erejével végül még azokat is magával ragadja, akik leginkább hajlamosak szembeszegülni parancsaival. A demokrácia heves ellenzői közt találkoztam olyanokkal, akik túrték, hogy gyermekeik tegezzék őket.

Így, miközben a hatalom kicsúszik az arisztokrácia kezéből, eltűnik az is, ami az apai hatalomban törvényes, hagyományos és szigorú volt, s egyfajta egyenlőség alakul ki a családi tűzhely körül.

Mindent összevetve, nem tudom, veszít-e a társadalom ezen a változáson, de hajlamos vagyok hinni, az egyén nyer rajta. Úgy gondolom, minél demokratikusabbá válnak az erkölcsök és a törvények, annál bizalmasabb és szelídebb lesz az apa és fiú közti kapcsolat; ritkábban érvényesül a fegyelem és a tekintély, erősödik a bizalom meg a ragaszkodás, és úgy tűnik, a természetes kötelék szorosabbá válik, míg a társadalmi kötelek meglazul.

A demokratikus családban az apa alig gyakorol más hatalmat, mint amit szívesen elfogad bárki egy aggastyántól, tapasztalatai és szeretete láttán. Parancsait talán félreértik, de tanácsait rendszerint megszívlelik. Bár hivatalos tisztelettel nem övezik a fiai, bizalommal vannak iránta. Megszólítását nem szabályozza semmiféle bevett formula, de mindig beszélgetnek vele, és nap mint nap örömet kérnek tőle tanácsot. Eltűnt az úr és bíró, megmaradt az apa.

Ha e vonatkozásban meg akarjuk ítélni e két társadalmi állapot különbségét, elég bepillantunk azokba a családi levelezésekbe, melyek az arisztokráciákból maradtak ránk. Stílu-

suk mindig hibátlan, ünnepélyes, merev és olyan hűvös, hogy a szív természetes melege alig üt át a szavakon.

A demokratikus népeknél viszont minden szóban, melyet a fiú intéz az apjához, van valami szabad, meghitt és gyengéd árnyalat, amely azonnal elárulja, hogy új kapcsolatok alakultak ki a családon belül.

Hasonló változás módosítja a gyermekek kölcsönös kapcsolatait is.

Az arisztokratikus családban, miként az arisztokratikus társadalomban, mindenkinek pontos helye van. Az apa megkülönböztetett helyet foglal el, és kiváltságokat élvez, de maguk a gyerekek sem egyenlők egymás közt: koruk és nemük visszavonhatatlanul megszabja mindegyikük rangját, és bizonyos jogokat biztosít számukra. A demokrácia e korlátok nagy részét ledönti vagy kisebbsíti.

Az arisztokratikus családban a legidősebb fiú örökli a vagyon nagy részét és csaknem az összes jogokat, s ezáltal felette, bizonyos fokig ura lesz fiatalabb testvéreinek. Övé a nagyság és a hatalom, emezeké a közepszer és a függőség. Mégse gondoljuk, hogy az arisztokratikus népeknél az elsőszülött kiváltságai csak neki magának jelentenek előnyt, vagy csak irigységet és gyűlöletet ébresztenek iránta.

A legidősebb fiú általában igyekszik fiatalabb testvéreinek is juttatni a gazdagságból és hatalomból, mert a ház hírneve fényt vet képviselőjére is; a fiatalabbak igyekeznek megkönnyíteni az elsőszülött vállalkozásait, mert a családfő nagysága és ereje egyre inkább lehetővé teszi számára, hogy méltón felnevelje az összes utódokat.

Az arisztokratikus család különböző tagjai tehát igen szorosan kötődnek egymáshoz; érdekeik egybefonódnak; egy nézetten vannak, de ritkán esik meg, hogy szívük is összetart.

A demokrácia is összeköti a testvéreket, de más módszerrel él.

A demokratikus törvények szerint a testvérek teljesen egyen-

lők, következképpen függetlenek, nem tartja össze, de nem is választja el őket semmi, és mivel egy vérből valók, egy házban nevelkedtek, egyforma gondozásban részesültek, és mivel semmilyen különleges kiváltság nem különbözteti meg és nem választja el őket, könnyen születik meg köztük a zsenge kor gyengéd és ifjonti bizalma. Az élet kezdetén ekképp kialakult kötelék elszakítására később alig kerül sor, mert a testvériesség naponta mind zavartalanabb közelségbe hozza őket egymáshoz.

A demokrácia tehát a testvéreket egyáltalán nem érdekekkel, hanem a közös emlékekkel, a vélemények és ízlések szabad összhangjával köti össze. Örökségüket felosztja, de lehetővé teszi, hogy lelkük összefonódjék.

A demokratikus erkölcsök oly szelídek, hogy még az arisztokrácia hívei sem érzéketlenek irántuk, és ha már egy ideig ízelgették őket, többé nem nagyon kívánnak visszatérni az arisztokrata család tiszteletteljes és rideg formáihoz. A demokrácia családi szokásait szívesen átvennék, feltéve, ha elvethetnék a vele járó társadalmi állapotot és törvényeket. De ezek a dolgok együvé tartoznak, s nem lehet élvezni az egyiket a másik elviselése nélkül.

Amit az imént a fiúi szeretetről és az apai gyöngédségről mondtam, vonatkozik mindazokra az érzelmekre is, melyek spontánul fakadnak magából a természetből.

Ha az emberiség egy adott állapota következtében kialakul egy bizonyos érzés vagy gondolkodásmód, akkor ezen állapot megváltozása után semmi sem marad belőle. A törvény szorosan egymáshoz köthet két polgárt; a törvény megszűnik, és ők azonnal különválnak. A feudális világban nem volt erősebb kötelék annál, amelyik a vazallust a földesurakhoz láncolta. Ma ez a két ember nem ismeri többé egymást. A rettegés, a hála, a szeretet, mely őket hajdanán összefűzte, eltűnt. Nyomát sem leljük már.

De az emberi faj természetes érzéseivel másként áll a dolog.

Valahányszor a törvény megpróbálja valamelyik irányba hajlítani, gyakran meg is sérti őket, s gazdagításukon munkálkodva többnyire elvesz belőlük valamit. Mert való igaz, hogy ezek az érzések mindig akkor a legerősebbek, ha magukra vannak utalva.

A demokrácia, amely lerombol vagy elhomályosít szinte minden elavult társadalmi szokást, és amely meggátolja, hogy az emberek alkalmas módon újakat állítsanak helyükbe, teljesen kiirtja a régi szokásokból fakadó érzések nagy részét. A többit azonban csak módosítja, és gyakran olyan erőt és finomságot kölcsönöz nekik, amelynek eddig híjával voltak.

Azt hiszem, egyetlen mondatban össze lehet foglalni ennek és több korábbi fejezetnek a lényegét. A demokrácia meglazítja a társadalmi kötelékeket, de szorosabbra fűzi a természetből fakadókat. Közelíti a család tagjait, s ugyanakkor elválasztja egymástól az állampolgárokat.

Hogyan osztja fel az egyenlőség természetes módon az amerikaiakat különálló kis társadalmak sokaságára

Az ember hajlamos azt hinni, hogy a demokratikus intézmények végső következménye és szükséges velejárója az, hogy a polgárokat mind a magánéletben, mind a közéletben összevegyíti és mindnyájukat közös életformába kényszeríti.

Ha ezt gondoljuk, akkor a demokrácia szülte egyenlőséget nagyon durva és zsarnoki formában képzeljük el.

Nincs társadalmi rend, sem törvény, amely az embereket olyan egyformává tenné, hogy sem a nevelés, sem a vagyon, sem az ízlés ne különböztetné meg őket valamennyire, ha pedig a különböző emberek érdekeik sugallatára mégis közösen visznek véghez egyazon dolgokat, bizonyára sohasem lelik benne kedvüket. Ezért aztán minden próbálkozás ellenére kisiklanak a törvényhozó keze közül; valahol kitörnek a körből, melybe kényszeríteni akarják őket, és a nagy politikai társadalom mellett különálló kis társadalmakat fognak alapítani, melyeket a létfeltételek, a szokások, az erkölcsök hasonlósága tart össze.

Az Egyesült Államokban egyetlen polgár sincs fölényben a másikkal szemben; nem tartoznak egymásnak sem tisztelettel, sem engedelmességgel; közösen szolgálatnak igazságot, közösen kormányozzák az államot, és rendszerint mindnyájan öszszegyűlnek közös sorsukat érintő ügyek intézése végett, de tudomásom szerint soha senki nem próbálta rávenni őket,

hogy mindnyájan egyféleképpen mulatozzanak, vagy hogy csoportosan ugyanazon helyeken vigadjanak.

Az amerikaiak, akik oly szívesen tolonganak a politikai gyűlések és a törvényszékek termeiben, nagy gonddal formálnak igen zárt, apró társaságokat, hogy a magánélet örömeit elkülönülten élvezhessék. Bárki közülük szívesen vallja magával egyenlőnek polgártársait, de csak nagyon keveset fogad be közülük barátai vagy vendégei körébe.

Ezt nagyon is természetesnek tartom. Amilyen mértékben tágul a közélet köre, várhatóan úgy szűkül össze a magánéletbeli kapcsolatoké: korántsem képzelem, hogy az új társadalmak polgárai végül majd közösségben fognak élni, inkább attól tartok, hogy ezután csak igen apró érdekcsoportokat alkotnak majd.

Az arisztokratikus népeknél a különböző osztályok olyanok, mint nagy, elkerített térségek, ahová bejutni, vagy ahonnan kilépni egyformán lehetetlen. Az osztályok nem érintkeznek egymással, de mindegyik osztályon belül az emberek szükségképpen mindennapos kapcsolatban vannak egymással. Még ha természettől fogva nem illenek is egymáshoz, közelíti őket közös helyzetük általános megítélése.

De ha sem a törvény, sem a megszokás nem segíti elő, hogy gyakori és megszokott kapcsolatok létesüljenek bizonyos emberek között, akkor a vélemények és hajlamok esetleges hasonlósága végzi el ezt a munkát; ez a körülmény végtelenül változatossá teszi a különálló társulásokat.

A demokráciában, ahol a polgárok jelentősen sohasem különböznek egymástól, és ahol természetszerűen olyan közel állnak egymáshoz, hogy bármikor egyetlen közös tömegbe olvadhatnak, számtalan mesterséges és önkényes osztályozás születik, melyekre hivatkozva mindenki igyekszik félrevonulni, attól való félelmében, hogy akarata ellenére magával sodorja a tömeg.

Mindez máshogyan nem is lehetne; mert az emberi intézmé-

nyeket meg lehet változtatni, de az embert soha: bármekkora erővel próbálja egy társadalom egyenlővé és hasonlóvá tenni polgárait, az egyének személyes önérzete mindig tiltakozni fog a közös szint ellen, és olyan egyenlőtlenséget próbál teremteni, amelyből hasznot húz.

Az arisztokráciákban az embereket magas, mozdíthatatlan korlátok választják el egymástól; a demokráciában ezernyi vékony, szemmel alig látható szálacska különíti el őket, melyeket pillanatonként elszakítanak, és mindig máshová helyeznek.

És így, bármilyen ütemben fejlődik is az egyenlőség, a demokratikus népeknél mindig sok kicsiny, különálló társadalom fog kialakulni a nagy politikai társadalmon belül. De egyikük sem fog modorában ahhoz a felső osztályhoz hasonlítani, amelyik az arisztokráciákat igazgatja.

Miért nyughatatlanabb és kötekedőbb az amerikaiak nemzeti hiúsága, mint az angoloké

Minden szabad nép dicsőnek tartja magát, de a nemzeti büszkeség nem nyilvánul meg egyformán mindegyiküknél.

Az amerikaiak a külföldiekkel való kapcsolataikban a legenyhébb bírálatot sem tűrik, a dicséretekkel viszont telhetetlenek. A legkisebbnek is örülnek, és a legnagyobbal ritkán érik be; szüntelenül gyötrik az utazót, hogy egyre újabbakat zsebelhessenek be tőle, és ha az ellenáll unszolásuknak, ők maguk kezdenek öndicséretbe. Azt gondolhatnánk, hogy mivel kételkednek bennük, állandóan szem előtt akarják tartani saját érdemeik lajstromát. Hiúságuk nemcsak mohó, de nyughatatlan és irigykedő is: semmit sem ad, de szüntelenül kér. Kolduló és követelődző egyszerre.¹²

Ha azt mondom egy amerikainak, hogy hazája szép, így felel: „Való igaz, a földkerekségen nincs is hozzá hasonló.” Csodálattal szólok a szabadságról, melyet lakói élveznek, mire ő ezt mondja: „A szabadság becses adomány, de kevés nép érdemes arra, hogy élvezze.” Megemlítem az Egyesült Államokban uralkodó erkölcsök tisztaságát: „Megértem – mondja –, ha egy idegent, aki megütközött az összes többi nemzetnél tapasztalt erkölcsi fertőn, bámulatba ejt ez a látvány.” Végül hagyom, dicsérje saját magát, de újra felém fordul, és addig nem hagy békén, míg nem sikerül megisméltetnie velem, amit

egy perccel azelőtt mondtam. Ennél terhesebb és szószátyárabb patriotizmust el sem lehet képzelni. Még azokat is untatja, akik becsülik.

Az angoloknál egészen másképp áll a dolog. Az angol csendesen élvezi mindazokat a vélt vagy valódi előnyöket, melyekkel szemében hazája rendelkezik. Nem dicséri a többi nemzeteket, de nem is várja el, hogy az övét magasztalják. A külföldiek kifogásait érzéketlenül hallgatja, és dicséretüket nem tartja hízeltűnek. Az egész világgal szemben lekicsinyléssel és tudatlansággal teli fenntartásai vannak. Gőgjének nincs szüksége táplálékra, önmagából él.

Figyelemre méltó, hogy két, közös töből sarjadt nép érzelmvilágában és beszédmodorában mennyire eltér egymástól.

Az arisztokratikus országokban a hatalmasok óriási kiváltságokat élveznek, gőgjük ezekből táplálkozik, s nem használja ki az apró előnyök kínálta lehetőségeket. Mivel kiváltságaikhoz öröklés útján jutottak, bizonyos mértékig úgy tekintik őket, mint önmaguk egy részét, vagy legalábbis mint személyükhöz szorosan hozzátartozó természetes jogot. Felsőbbségüket tehát csendben élvezik, eszükbe sem jut, hogy olyan előjogokkal dicsekedjenek, melyeket mindenki ismer, és senki sem tagad meg tőlük. Nem olyan rendkívüliek a számukra, hogy beszéljenek is róluk. Rendíthetetlenek magányos nagyságukban, mert tudják, mindenki rájuk figyel anélkül is, hogy mutogatni kellene magukat, és senkinek sem jut eszébe, hogy kimozdítsa őket onnan.

Ha az arisztokrácia intézi a közügyeket, nemzeti gőgje természetesen ölti fel ezt a tartózkodó, gondtalan és fennhéjázó formát, és a nemzet összes többi osztálya őket utánozza.

Persze, ha a létfeltételek alig különböznek, akkor a legcsekélyebb előnyök is nyomnak a latban. Ha mindenki olyan emberek ezreit látja maga körül, akik teljesen vagy azonos előnyökkel rendelkeznek, a gőg követelőzővé és féltékennyé válik,

ragaszkodik még a semmiségekhez is, és makacsul védelmezi azokat.

A demokráciákban, mivel a létfeltételek igencsak változók, az emberek többnyire frissen jutottak kedvezményeikhez, ezért végtelen örömet szerez nekik, ha nyilvánosság elé tárhatják, másoknak mutogathatják, önmaguknak is bizonygatva, hogy birtokolják őket; és mivel bármely pillanatban elveszthetik kedvezményeiket, állandó rettegésben élnek, és mindenáron mutatni akarják, hogy még rendelkeznek velük. A demokráciákban élő emberek úgy szeretik a hazájukat, mint önmagukat, és magánéletük hiúságának szokásait átviszik nemzeti hiúságukra is.

A demokratikus népek nyugtalan és telhetetlen hiúsága annyira összefügg a létfeltételek egyenlőségével és bizonytalanságával, hogy még a legbüszkébb nemesség tagjai is pontosan ilyen indulatokat mutatnak, ha létük egy-egy szűk területén valami bizonytalan és vitatható.

Az arisztokrata osztály, előjogainak terjedelme és állandósága révén, mindig mélységesen különbözik a nemzet többi osztályaitól; de előfordul, hogy ez osztály jó néhány tagját csupán az apró, naponta megszerezhető és elveszíthető, mulandó előnyök különböztetik meg egymástól.

Nem is oly rég a fővárosban vagy a királyi udvarban egybe gyűlve egy nagyhatalmú arisztokrácia tagjai dühödten versengtek olyan hitvány előjogokért, melyek a divat szeszélyétől, vagy az uralkodó kegyétől függtek. Ők is ugyanolyan gyerekesen féltékenykedtek egymásra, mint a demokráciában az emberek; ugyanazzal a hévvel kapkodtak a legapróbb előnyök után, melyeket társaik elvitattak tőlük, s éppúgy szükségét érezték, hogy meglevő kiváltságaikkal büszkélkedjenek.

Ha az udvaroncoknak valaha is eszükbe jutna, hogy van nemzeti büszkeség, akkor ez az érzés tökéletesen hasonlítana a demokratikus népekéhez.

Miért ritkulnak a nagy forradalmak

Egy olyan nép, mely évszázadokon át kasztok és osztályok uralma alatt élt, a demokratikus társadalmi rendhez csak többé-kevésbé gyötrelmes átalakulások, heves erőfeszítések és számtalan viszontagság árán jut el, melyek során a nézetek, a javak és a hatalmi viszonyok szüntelenül változnak.

S amint befejeződött ez a nagyszabású forradalom, utána még hosszú ideig fennmaradnak az általa létrehozott forradalmi szokások, és mélyreható háborgások időszaka következik.

Mivel mindez akkor megy végbe, amikor a létfeltételek kiegyenlítődnek, ebből arra következtethetünk, hogy rejtett szál, titkos kötelék kapcsolja az egyenlőséget a forradalmakhoz, olyannyira, hogy az egyenlőség nem is létezhet forradalmak kitörése nélkül. Ez esetben az okoskodás egyezni látszik a tapasztalattal.

Egy népnél, ahol a rangok nagyjából egyenlők, semmiféle nyilvánvaló kötelék nem fogja össze az embereket, és nem tartja őket szilárdan a helyükön. Senki sem biztosítja tartósan sem a jogot, sem a hatalmat a parancsoláshoz, és társadalmi helyzetéből senkinek sem következik az engedelmesség, mivel mindenki rendelkezik valamelyes szellemiakkal és anyagiakkal,

megválaszthatja a maga útját, és másként élhet, mint felebarátai.

Ugyanazon okok, melyek függetlenítik egymástól a polgárokat, szüntelenül új és nyugtalan vágyak felé sodorják és ösztökélik őket.

Természetesnek tűnik hát, ha azt hisszük, hogy egy demokratikus társadalomban a gondolatoknak, a dolgoknak, az embereknek örökké formát és helyet kell változtatniuk, és hogy a demokratikus századok a gyors és szüntelen átalakulások időszakai lesznek.

Valóban így van ez? Vajon a létfeltételek egyenlősége megszokott módon és folytonosan új meg új forradalmak felé vezeti-e az embereket? Vajon olyan felforgató alapelveket tartalmaz-e, amely megakadályozza a társadalom nyugvását, és a polgárokat törvényeik, tanaik, erkölcsaik szüntelen megújítására készíti? Aligha hiszem. Ez fontos dolog, kérem hát az olvasót, jól figyeljen rám.

Majd minden forradalom, amely megváltoztatta a népek arculatát, azért tört ki, hogy szentesítse vagy sárba tapossa az egyenlőséget. Ha eltekintünk az emberek nagy megmozdulásainak másodlagos okaitól, szinte mindig az egyenlőtlenségre bukkanunk. Vagy a szegények akarták elrabolni a gazdagok javait, vagy a gazdagok próbálták leigázni a szegényeket. Aki olyan társadalmi rendet tud létrehozni, melyben mindenkinek van egy kevés óvnivalója, és senki sem kíván túl sokat a máséból, az sokat tesz a világ békéjéért.

Jól tudom, egy nagy demokratikus nép kebelében mindig találni nagyon szegény és nagyon gazdag polgárokat, a szegények azonban nincsenek túlnyomó többségben, mint az arisztokratikus társadalomban mindenütt, hanem kevesen vannak, a törvény nem kötötte egymáshoz őket a végérvényes és örökös nyomor béklyóival.

Gazdagok csak elvétve akadnak és tehetetlenek: szembeötlő kiváltságaik egyáltalán nincsenek, gazdagságuk pedig mivel

többé nem a földhöz kötődik és nem abban testesül meg, szinte láthatatlan és kézzel nem fogható. A szegények fajtája nem létezik többé, mint a gazdagoké; a gazdagok szüntelenül kiemelkednek a tömegből, és vissza is térnek oda. Korántsem alkotnak különálló osztályt, melyet könnyűszerrel fel lehet ismerni és javaitól megfosztani; mivel ezernyi titkos szállal kapcsolódnak polgártársaik tömegéhez, a nép nemigen férhet hozzájuk anélkül, hogy önmagára is ne sújtana. A demokratikus társadalmak e két véglete közt a csaknem egyforma helyzetű emberek megszámlálhatatlan sokasága található, akik se nem gazdagok, se nem szegények; eléggé tehetősek ahhoz, hogy óhajtsák a rendet, ám annyijuk nincs, hogy irigységet keltsenek.

Ez utóbbiak természetes ellenségei a heves változásoknak; mozdulatlanságuk nyugalomban tartja mindazokat, akik felettük és alattuk helyezkednek el, és biztonságérzést kelt a társadalomban.

Nem mintha ők maguk elégedettek lennének pillanatnyi vagyonukkal, vagy természettől fogva borzadnának egy olyan forradalomtól, amelynek koncát felosztanák egymás közt, de kellemetlenségeitől mentesülnének; páratlan sóvársággal igyekeznek meggazdagodni; a bökkenő csak az, hogy nem tudják, kitől szerezzenek. A társadalmi rend, amely állandóan vágyakat ébreszt bennük, ugyanakkor szükségszerű határok közé szorítja e vágyakat. Az embereknek több szabadságot ad a változtatásra, de kevésbé teszi őket érdekeltté benne.

A demokráciák népei természettől fogva nem kívánják a forradalmakat, sőt félnek tőlük.

Nincs forradalom, amelyik kisebb vagy nagyobb mértékben ne fenyegetné a már megszerzett tulajdont. A demokratikus országok lakóinak többsége tulajdonos; nemcsak vagyonuk van, de létfeltételeik is olyanok, melyek közt az emberek a tulajdonukat becsülik a legtöbbre.

Ha megfigyeljük mindazokat az osztályokat, amelyekből a

társadalom felépül, könnyen észrevevesszük, hogy a tulajdonhoz fűződő érzések sehol sem erősebbek és makacsabbak, mint a középosztályban.

A szegények gyakran alig törődnek azzal, amijük van, mert sokkal inkább szenvednek attól, ami hiányzik nekik, mintsem élvezik a meglevő keveset. A gazdagoknak a vagyon örömén kívül még sok más, kielégítésre váró szenvedélyük van; egyébként egy-egy nagy vagyon hosszú és fáradtságos kezelése néha végül szinte érzéketlenné teszi őket a vele járó élvezetek iránt.

Azok az emberek, akik a gazdagságtól és a szegénységtől egyaránt távol eső kényelemben élnek, javaiknak rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítanak. Mivel még közel állnak a szegénységhez, közletről látják szigorát, és rettegnek tőle; a nélkülözéstől csak egy aprócska családi vagyon választja el őket, amely összes reménységük és aggodalmuk tárgya. A vele járó állandó gondok miatt egyre többet törődnek vele, a növelésére irányuló mindennapos erőfeszítések miatt egyre jobban ragaszkodnak hozzá. A gondolat, hogy legcsekélyebb részétől is megváljanak, elviselhetetlen számukra, teljes elvesztését pedig úgy tekintik, mint a legnagyobb sorscsapást. A létfeltételek egyenlősége éppen ezeknek a lelkes és aggodalmaskodó kistulajdonosoknak a számát növeli szüntelenül.

A demokratikus társadalmak polgárainak nagy része tehát nem látja tisztán, mit nyerhetne egy forradalommal, de minden percben ezernyi módon érzi, mit veszíthetne vele.

E műben már másutt elmondtam, a létfeltételek egyenlősége miként terelte természetszerűleg az embereket az ipari és kereskedelmi pályák felé, miként gyarapította és tette változattá a tulajdont, végül pedig megmutattam, hogyan keltett minden emberben heves és állandó sóvárgást saját jólétének fokozása iránt. A forradalmi szenvedélyekkel mi sem ellenkezik jobban, mint az imént említett dolgok.

Előfordulhat, hogy egy forradalom végső eredményében hasznára válik az iparnak és kereskedelemnek, de első tényke-

dése majdnem mindig az, hogy tönkreteszi a kereskedőket és a gyárosokat, mert először is megváltoztatja a fogyasztás általános állapotát, és átmenetileg felborítja a termelés meg a szükségletek között addig fennálló arányt.

El sem tudok képzelni a forradalmi erkölcsökkel ellentéte-
sebb dolgot a kereskedelmi erkölcsöknél. A kereskedelem,
természetéből következően, ellensége minden erőszakos szen-
vedélynek. Szereti a mértéktartást, szívesen köt kompromisz-
sumokat, gondosan kerüli az indulatoskodást. Béketűrő, haj-
lékony, behízlgő, és csak akkor folyamodik szélsőséges eszkö-
zökhöz, ha a legnagyobb szükség kényszeríti rá. A kereskede-
lem függetlenné teszi egymástól az embereket, tudatára ébreszti
egyéni értékeiknek; azt sugallja nekik, hogy csak saját ügye-
ikkel foglalkozzanak, s arra tanít, hogy ügyeiket sikerre vi-
gyék; egyszerűen, előkészíti a szabadságra, de a forradalmaktól
távol tartja őket.

A forradalomban az ingó vagyon birtokosainak sokkal több
féltenivalójuk van, mint bárki másnak; egyrészt, mert tulajdo-
nuk általában könnyűszerrel elragadható, másrészt pedig bár-
mikor teljesen megsemmisülhet; ettől kevésbé kell tartaniuk a
földbirtokosoknak, akik, ha földjeik jövedelmét elvesztik is,
még mindig remélhetik, hogy viszontagságok árán megtarthat-
ják magát a földet. Ezért azután az előbbiek sokkal jobban
megrémülnek a forradalmi megmozdulások láttán, mint az
utóbbiak.

A népek tehát annál kevésbé hajlamosak a forradalmakra,
minél inkább gyarapodnak és változatosabbá válnak az ingó
javak, s minél jobban növekszik ezek tulajdonosainak száma.

Egyébként bármilyen foglalkozást űznek is az emberek, s
bármilyen természetűek a javaik, van egy közös jellemvoná-
suk.

Egyikük sem tökéletesen elégedett pillanatnyi vagyonával,
és mindegyikük nap mint nap, ezernyi módon fáradozik gyara-
pításán. Vegyünk szemügyre bárkit közülük, élete bármelyik

szakaszában: azt látjuk, hogy új meg új terveken töri a fejét, amelyek célja saját jólétének növelése; hiába beszélnek neki az emberi nem érdekeiről és jogairól, kis családi vállalkozása teljesen kitölti gondolatait, és azt az óhajt ébreszti benne, hogy a közügyek izgalmai halasztódjanak későbbi időre.

Ez nemcsak abban gátolja őket, hogy részt vegyenek a forradalmakban, de még a forradalom akarásától is eltéríti. A heves politikai szenvedélyek kevésbé hatnak az olyan emberekre, akik minden idegszálukkal a jólétre törekednek. Az apró ügyeknek szentelt hevületük lehiggasztja őket, mihelyt nagy dolgokról van szó. Időről időre persze felbukkannak vállalkozó szellemű és becsvágyó polgárok a demokratikus társadalmakban, kiknek határtalan vágyai nem teljesülhetnek a megszokott utakon. Ők szeretik és vágyják a forradalmakat; ám aligha érhetik el áhított céljukat, hacsak rendkívüli események nem sietnek segítségükre.

Kizárt dolog, hogy bárki sikerrel harcoljon kora és hazája eszméi ellenében; egyetlen ember, bármilyen hatalmas hírében áll, nehezen tud elfogadtatni kortársaival olyan érzéseket és eszméket, melyek ellen azok összes érzései és vágyai tiltakoznak. Ne gondoljuk hát, hogy ha a létfeltételek egyenlősége, régi és vitathatatlanul tényné válva, rányomja bélyegét az erkölcsökre, az emberek majd egykönnyen hagyják magukat veszélybe sodortatni egy meggondolatlan vezér, vagy egy vakmerő újító szavára.

Persze nem szállnak szembe vele nyíltan, okos számítással, s előre megfontolt ellenállás sem jár az eszükben. Nem küzdenek ellene erővel, sőt néha még meg is tapsolják, csak éppen nem követik. Hevességével szembeszegezik titkon tunyaságukat, forradalmi ösztöneivel konzervatív érdekeiket, kalandor szenvedélyével otthonülő természetüket, lángelméje csapongásaival józan eszüket, költészetével prózájukat. A vezető hatalmas erőfeszítéssel felemeli őket egy pillanatra, ám ők kicsúsznak kezéből és szinte saját súlyuknál fogva visszahullanak.

Belefárad abba, hogy felrázza ezt a közönyös és szétszórt tömeget, végül tehetetlenné válik, nem mintha legyőzték volna, hanem mert egyedül van.

Egyáltalán nem állítom, hogy a demokratikus társadalmakban élő emberek természetüknél fogva mozdulatlanok; ellenkezőleg, úgy vélem, hogy egy ilyen társadalomban örök mozgás uralkodik, és senki sem ismeri a megnyugvást; csak éppen az emberek ott bizonyos határokon belül tevékenykednek, melyeket ritkán lépnek át. Naponta megváltoztatják, módosítják vagy megújítják a másodrendű dolgokat, gondosan ügyelve arra, hogy a legfontosabbakat ne bolygassák. Szeretik a változást, de félnek a forradalmaktól.

Jóllehet az amerikaiak szüntelenül módosítják vagy eltörlik egy-egy törvényüket, a forradalmi szenvedélyek igencsak távol állnak tőlük. Azonnal megtorpannak és lecsillapulnak, mihelyt a nép megmozdulása fenyegetővé kezd válni, a viharzó szenvedélyek a legmagasabbra csapnak, s ebből könnyű felismerni, hogy úgy félnek a forradalomtól, mint a legnagyobb sorscsapástól, és hogy elkerülése végett lélekben mindegyikük kész nagy áldozatokat hozni. Nincs a világon még egy olyan ország, ahol a tulajdon tudata erősebb és nyughatatlanabb lenne, mint az Egyesült Államok, és ahol a többség kevesebb hajlandóságot mutatna azon tanok elfogadására, melyek valamiképpen fenyegetik a javak szerkezetét.

Többször említettem már, hogy a természetükből fakadóan forradalmi elméletek, amennyiben csak a személyi és tulajdonviszonyok teljes és néha váratlan megváltoztatása árán valósulhatnak meg, összehasonlíthatatlanul kisebb rokonszenvvel találkoznak az Egyesült Államokban, mint Európa nagy monarchiáiban. Néhány ember nyíltan hirdeti őket, ám a tömeg ösztönös borzalommal fordul el tőlük.

Bátran kijelenthetem, hogy azon elvek nagy részét, melyeket Franciaországban demokratikusnak szokás nevezni, az Egyesült Államok demokráciája betiltaná. Ez könnyen megérthető.

Amerikában az emberek szenvedélyei és eszméi demokratikusak; Európában nekünk még forradalmi szenvedélyeink és eszméink vannak.

Ha Amerikában valaha lesznek nagy forradalmak, akkor azok az Egyesült Államok területén élő feketék miatt fognak kitörni, vagyis nem a létfeltételek egyenlősége, hanem ellenkezőleg, egyenlőtlensége idézi őket elő.

Midőn a létfeltételek egyenlőek, mindenki szívesen magába zárkózik, és feledi a közösséget. Ha a demokratikus népek törvényhozói semmit sem tennének e végzetes tendencia ellensúlyozására, vagy éppen támogatnák azt abból a megfontolásból, hogy elfordítja a polgárokat a politikai tevékenységtől, s így a forradalmaktól is, akkor végül saját maguk idéznék elő a bajt, melyet el akarnak kerülni, és eljöhét a perc, amikor néhány fegyelmezetlen ember szenvedélyei a többség gyávaságával és ostoba önzésével együtt rendkívüli viszontagságoknak teszik ki a társadalmat.

A demokratikus társadalmakban csak elszórt kisebbségek áhítják a forradalmakat, de ezek a kisebbségek néha ki is robbanthatják őket.

Nem állítom tehát, hogy a demokratikus nemzetek nincsenek kitéve a forradalmak veszélyének, csak azt mondom, hogy e nemzeteket társadalmi rendjük nem készíti elő a forradalmakra, inkább eltávolítja tőlük. A saját magukra utalt demokratikus népek nem egykönnyen szánják rá magukat nagy kalandokra; csak tudtukon kívül sodródnak forradalmakba; olykor át is élük őket, de sohasem csinálják. És tegyük hozzá: kellő műveltség és tapasztalat birtokában nem is engedik kitörni a forradalmakat.

Jól tudom, ebben a dologban milyen sokat tehetnek a közintézmények; támogatják vagy fékezik a társadalmi rend szülte ösztönöket. Ismétlem: nem állítom tehát, hogy egy nép biztonságban van a forradalmaktól csak azért, mert létfeltételei egyenlők; de hiszem, hogy bármilyenek is egy ilyen nép intéz-

ményei, a nagy forradalmak itt sokkal enyhébbek és ritkábbak lesznek, mintsem gondolnánk; könnyen el tudok képzelni egy olyan politikai állapotot, amely az egyenlőséggel karöltve a társadalmat sokkal mozdulatlanabbá teszi, mint nálunk Nyugaton valaha is volt.

Amit a tényekről mondtam, részben érvényes az eszmékre is.

Az Egyesült Államokban két dolog lepi meg a szemlélőt: az emberi tevékenységek többségének nagyfokú változékonysága és bizonyos elvek sajátos állandósága. Az emberek szüntelen mozgolódnak, az emberi szellem szinte mozdulatlanak tűnik.

Ha egyszer egy nézet elterjedt és gyökeret vert az amerikai földrészen, akkor azt semmiféle földi hatalom nem képes kiirtani. Az Egyesült Államokban az általános vallási, filozófiai, erkölcsi, sőt politikai alapelvek egyáltalán nem változnak, vagy ha igen, akkor csak titkos és gyakran észrevétlen fáradozás után módosulnak; a legdurvább előítéletek is csak elképzelhetetlen lassúsággal oszlanak el a dolgok és az emberek szüntelen súrlódása közepette.

Mint mondják, a demokráciák természetében és szokásaiban gyökerezik, hogy folyton változnak a gondolatok és érzelmek. Ez érvényes lehet például az ókori kis demokratikus nemzetekre, amelyeket teljes egészében össze lehetett hívni a piacra, ahol aztán egy szónok tetszése szerint buzdíthatta őket bármire. Semmi effélét nem tapasztaltam az óceán túlsó partján élő nagy demokratikus nép körében. Meglepődve láttam az Egyesült Államokban, milyen nehéz a többséget kiábrándítani egy eszméből, melyet a fejébe vett, és elfordítani egy olyan embertől, akit elfogadott. Erre sem az írott, sem a mondott szó nem képes, egyedül a tapasztalat; gyakran az is csak akkor, ha többször ismétlődik.

Első látásra mindez meglepő, de tüzetesebb vizsgálódás magyarázatot ad rá.

Nem hiszem, hogy egykönnyen ki lehetne irtani egy demokratikus nép előítéleteit, megváltoztatni hiedelmeit, és új vallási, filozófiai, politikai meg erkölcsi elvekkel helyettesíteni a már egyszer elfogadottakat – egyszóval nagy és gyakori forradalmakat idézni elő az emberek gondolkodásában. Nem mintha eltunyult volna az emberi szellem; munkálkodik az mindig; de inkább már ismert elvek következményeit variálja vég nélkül, mintsem újakat keres. Űgyesen forgolódik önmaga körül, a helyett, hogy gyors és céltudatos lendülettel törne előre; kitartó, gyors és apró léptekkel tágitgatja hatáskörét, de hirtelen sohasem változtatja a helyét.

A jogaik, neveltetésük, vagyonuk tekintetében egyenlő, egyszóval azonos létfeltételű emberek szükségletei, szokásai, ízlései is szükségképpen eltérőek. Minthogy a dolgokat egyazon szemszögből látják, szellemük természetesen hajlik rokon eszmék felé, s bár mindegyikük különbözhet kortársaitól és lehet a maga hitén, akarva-akaratlan végül mind bizonyos számú közös véleményben találkoznak.

Minél figyelmesebben vizsgálom az egyenlőségnek a műveltségre gyakorolt hatását, annál inkább meggyőződöm arról, hogy a szellemi zűrzavar, melynek tanúi vagyunk, a demokratikus népeknek nem természetes állapota, miként többen vélik. Azt hiszem, inkább ifjúkori sajátosság ez, mely csak abban az átmeneti korszakban jelentkezik, amikor az emberek már szétszakították az őket összefűző ősi kötelekeket, de a származás, a neveltetés és az erkölcsök szempontjából igen erősen különböznek egymástól; így aztán eltérő eszméiket, ösztöneiket és ízléseiket megtartva, akadálytalanul létesíthetnek új kapcsolatokat. A létfeltételek egyenlőbbé válásával egyre hasonlóbba lesznek az emberek főbb nézetei is. Szerintem ez a lényeg, mely tartós és általános érvényű, a többi mulékony és esetleges.

Azt hiszem, egy demokratikus társadalomban ritkán fog megесni, hogy valaki olyan eszmerendszert talál ki egy csapásra, amely távol áll elfogadott nézeteitől, és ha akadna ilyen

újító, feltehetőleg nehezen hallgathatná szavát, s még nehezebben szerezhetne hitelt szavainak.

Mikor a létfeltételek majdnem egyenlők, az egyes emberek nem nagyon hallgatnak a többire. Mivel mindnyájan közletről látják egymást, s mivel együtt tanulták ugyanazokat a dolgokat és egyféleképpen élnek, természetesen nem nagyon hajlamosak vezetőt választani maguk közül, akit vakon követnének: senki sem ad hitelt a másik szavának, ha az vele egyenlő.

Nemcsak az egyének műveltsége iránti bizalom rendül meg a demokratikus nemzeteknél, mint erre másutt utaltam, hanem hamarosan elhomályosul annak a szellemi fölénynek általános eszméje is, melyet bárki szerezhet a többiekkel szemben.

Ahogy az emberek inkább hasonlítanak egymáshoz, a műveltség egyenlőségének dogmája lassanként meggyőződésükké válik, és egy újító, lett légyen bárki, egyre nehezebben szerezhet és gyakorolhat hatalmat egy nép szelleme fölött. Az ilyen társadalmakban tehát ritkák a váratlan szellemi forradalmak, mert ha egy pillantást vetünk a világtörténelemre, kiderül, hogy legkevesbé sem az érvelés ereje, hanem mindig egy nagy név tekintélye okozta az emberi vélemények nagymérvű és gyors változásait.

Vegyék figyelembe különben, hogy a demokratikus társadalmakban élő embereket semmiféle kötelék nem fűzi egymáshoz, ezért mindegyiket külön-külön kell meggyőzni. Az arisztokratikus társadalmakban elegendő, ha néhány ember eszére tudunk hatni; az összes többi követni fogja. Ha Luther az egyenlőség korában él, és hallgatói nem feudális nagyurak meg fejedelmek, alighanem nagyobb fáradtságába került volna Európa arculatának megváltoztatása.

Nem mintha a demokráciában élők természettől fogva erősen meg lennének győződve véleményeik csálthatatlan voltáról, és hiedelmeikben szilárdak volnának; sokszor vannak kétségeik, melyeket szerintük senki nem képes eloszlatni. Manapság előfordul, hogy az emberi szellem szívesen helyet változtatna;

de minthogy sem erőteljes buzdítást, sem irányítást nem kap sehonnan, csak topog önmagában a sorsa miatt és nem mozdul.*

Midőn valaki elnyerte egy demokratikus nép bizalmát, még az érdeklődését is fel kell keltenie, ami nem könnyű dolog. A demokráciákban élő emberekkel nehéz szót értenie annak, aki nem öröklük magukról beszél. Oda se figyelnek arra, amit mondanak nekik, mert mindig az köti le őket, amit csinálnak.

Csakugyan, a demokratikus nemzetek körében kevés a tétlen ember. Az élet itt mozgalmas és zajos, s az emberek olyannyira a cselekvéssel törődnek, hogy a gondolkodásra alig marad idejük. De főleg az a feltűnő, hogy nemcsak elfoglaltak, de elfoglaltságaik lelkesítik is őket. Örökösen serénykednek, és minden dolgukat szívvel-lélekkel végzik; a hév, mellyel ügyeiket intézik, nem engedi hevülni őket az eszmékért.

Azt hiszem, nagyon bajos egy demokratikus nép lelkesedését

* Ha kutatom, melyik társadalmi rend a legkedvezőbb a nagy szellemi forradalmak számára, azt tapasztalom, hogy ez a rend valahol az összes polgárok teljes egyenlősége és a társadalmi osztályok teljes elkülönültsége közt található. A kasztok uralma idején a nemzedékek úgy követik egymást, hogy az emberek nem változtatják helyüket, egyesek nem várnak többet, mások nem remélnek jobbat. A képzelet ellustul ebben a teljes mozdulatlanságban és csendben, és a mozgásnak még a gondolata sem ötlik fel az emberek agyában.

Mióta az osztályok letűntek és a létfeltételek nagyjából kiegyenlítődték, az emberek szüntelen mozgásban vannak, de az egyének elszigeteltek, függetlenek és gyengék. Ez utóbbi állapot erősen különbözik az előbbitől, de egy ponton mégis rokon vele. Az emberi szellem nagy forradalmai itt is nagyon ritkák.

De a népek történelmének e két véglete közt van egy közbülső, dicsőséges és zaklatott kor, midőn a létfeltételek már nem elég szilárdak ahhoz, hogy az értelem szunnyadhasson, viszont még eléggé egyenlőtlenek, hogy az emberek nagy hatalmat gyakorolhassanak egymás szellemére, és némelyek megváltoztathassák az összes többiek hitét. Ekkor születnek a nagy reformátorok, és az új eszmék ekkor változtatják meg egy csapásra a világ arculatát.

felszíti bármilyen eszme iránt, amely nem áll látható, egyenes és közvetlen kapcsolatban élete mindennapi gyakorlatával. Az ilyen nép nem adja föl könnyen régi hiteit. Mert a lelkesedés téríti le a járt útról az emberi szellemet, s a lelkesedés viszi véghez a nagy szellemi forradalmakat éppúgy, mint a nagy politikai forradalmakat.

A demokratikus népeknek eszerint sem idejük, sem kedvük nincs új nézetek kialakítására. Még ha kételkedni kezdenek is a meglevőkben, akkor is kitartanak mellettük, mert megváltoztatásukhoz sok időre és vizsgálódásra lenne szükség; így hát továbbra is megtartják őket, nem mint csálhatatlanokat, de mint megalapozottakat.

Még más és nyomósabb érvek is igazolják azt, hogy egy demokratikus nép tanaiban nem könnyen történnek nagy változások. Ezekre már a könyv elején utaltam. Ha egy ilyen nép kebelében az egyéni befolyás gyenge vagy majdnem semmi, akkor a tömegnek az egyes emberre gyakorolt hatása felettébb nagy. Ezt már másutt megokoltam. Ezúttal csak azt akarom mondani: tévedés lenne azt hinni, hogy ez egyedül a kormányformától függött, és hogy a többségnek politikai hatalmával együtt szellemi hatalmát is el kellett veszítenie.

Az arisztokráciákban az emberek gyakran rendelkeznek saját nagysággal és fegyveres erővel. Mihelyt társaik többségével ellentétbe kerülnek, magukba zárkoznak, nem kérnek másoktól segítséget, egyedül oldják meg gondjaikat. A demokratikus népek körében nem így áll a dolog. Náluk az egymás iránti érdeklődés olyan nélkülözhetetlennek látszik, mint a levegő, és aki szembekerül a tömeggel, az úgyszólván halott. A tömegnek nincs szüksége arra, hogy törvények segítségével bírja engedelmességre a vele nem egyformán gondolkodókat. Elegendő, ha csak helyteleníti viselkedésüket. Elszigeteltségük és tehetetlenségük érzése hamarosan megtöri és kétségbe ejti őket.

Amikor a létfeltételek egyenlők, a közvélemény mindig végtelen súllyal nehezedik minden egyes emberre, behálózza, irá-

nyítja és elnyomja őket: ez sokkal inkább a társadalom felépítéséből, mintsem politikai törvényeiből következik. Ahogy az emberek egyre hasonlatosabbá válnak egymáshoz, mindenki egyre gyengébbnek érzi magát a többiekkel szemben. Mivel nem lel semmi olyat, ami őt a többi fölé emelné és megkülönböztetné tőlük, mihelyt rátámadnak, elveszti önbizalmát; nemcsak erejében, de már-már jogaiban is kételkedik, és közel jár ahhoz, hogy belássa tévedését, ha a nagy többség ezt állítja. Nem kényszeríti a többség, meggyőzi.

Bárhogyan szervezik is meg, és bárhogy súlyozzák is a demokratikus társadalom erőit, mindig nagyon nehéz lesz olyanban hinni, amit a tömeg félrevet, és olyat hirdetni, amit elítél.

Ez bámulatosan elősegíti a hitek megszilárdulását. Attól fogva, hogy egy nézet megvetette lábát egy demokratikus népben, és beleivódott a többség tudatába, önmagából táplálkozik és könnyedén fennmarad, mert senki sem támadja. Azok, akik kezdetben elvetették mint hamisat, végül elfogadják mint általánost, és azok, akik szívük mélyén továbbra is harcolnak ellene, semmit sem mutatnak ebből, gondosan ügyelnek arra, hogy ne keveredjenek hasztalan és veszélyes harcba.

Igaz, hogy ha egy demokratikus nép nagy része megváltoztatja a nézeteit, akkor saját kényére-kedvére szokatlan és váratlan forradalmat kelthet az értelem világában; de nagyon nehezen változik a véleménye, és majdnem olyan nehéz észrevenni, hogy megváltozott.

Néha előfordul, hogy az idő, az események, vagy az értelem elszigetelt egyéni erőfeszítése végül fokozatosan megingat vagy lerombol egy hitet anélkül, hogy ebből valami is látszana. Nyíltan egyáltalán nem támadják. A nép nem gyülekezik, hogy harcoljon ellene. Hívei egyenként és csendben pártolnak el mellőle, de mindennap elhagyják néhányan mindaddig, míg végül már csak egy apró kisebbség vallja.

Még ebben a helyzetben is uralkodik.

Minthogy ellenségei továbbra is csendben maradnak, vagy

csak burkoltan hangoztatják véleményüket, ők maguk is csak nehezen győződhetnek meg arról, hogy nagy forradalom teljesedett be, és kétélyeik szilárdak maradnak. Figyelnek és hallgatnak. A többség már nem hisz, de még úgy néz ki, mintha hinne, és ez az üres látszat-közvélemény elég ahhoz, hogy megdermessze, elhallgattassa és féken tartsa az újítókat.

Olyan korban élünk, amely szemtanúja volt az emberi gondolkodás gyors változásainak. Mégis meglehet, hogy a fő emberi nézetek nemsokára sokkal állandóbbak lesznek, mint történelmünk eddigi századaiban valaha is voltak; ez az idő még nem jött el, de talán már közeleg.

Ahogy egyre közelebbről vizsgálom a demokratikus népek természetes szükségleteit és ösztöneit, egyre inkább meggyőződom arról, hogy ha egyszer az egyenlőség általánosan és tartósan elterjed a földön, akkor a nagy politikai és szellemi forradalmak sokkal több akadályba ütköznek és ritkábbá válnak, mintsem gondolnánk.

Azért, mert a demokráciák lakói látszólag mindig izgatottak, bizonytalankodók, vágyakozók, készségesen változtatják helyüket és akarukat, azt képzelné az ember, hogy törvényeiket is egy csapásra eltörlik, új hiteket vallanak, és új erkölcsöket fogadnak el. Arra nem is gondolunk, hogy ha az egyenlőség az embereket változásokra készíti, akkor olyan érdekeket és hajlamokat sugall nekik, melyek csak biztonságban valósulhatnak meg. Az egyenlőség buzdítja és ugyanakkor visszafogja, ösztökéli és földhöz szegezi őket, felgyújtja vágyaikat és korlátozza erőiket.

Ez az, ami nem derül ki azonnal; a polgárokat egymástól elválasztó szenvedélyek a demokráciában maguktól megmutatkoznak. De nem vesszük észre első pillantásra az e szenvedélyeket visszafogó és összetartó rejtett erőt.

Mondhatok-e valamit az engem körülvevő bomlások közepe? Én nem a forradalomtól félttem legjobban az eljövendő nemzedéket.

Ha a polgárok továbbra is csak kis magánérdekeik szűkülő körébe zárkóznak és szüntelen abban tevékenykednek, attól kell tartanunk, hogy végül érzéketlenné válnak e nagy és átható, egész népet mozgató érzések iránt, melyek felkavarják ugyan, de fejlesztik és megújítják a népeket. Amikor látom, hogy a tulajdon ennyire ingataggá válik, az iránta érzett szeretet ilyen nyughatatlan és heves lesz, nem tudom elnyomni félelmemet, hogy az emberek végül majd minden új elméletet veszélyesnek, mindenfajta újítást bosszantó zűrzavarnak, minden társadalmi haladást a forradalomhoz vezető első lépcsőfoknak fognak tekinteni, és hogy teljesen ellenállnak minden megmozdulásnak, nehogy elragadtassák magukat. Bevallom, rettegek, hogy annyira elmerülnek a pillanatnyi élvezetek hitvány szeretetében, hogy mind maguk, mind utódaik jövőjének érdekeit szem elől vesztik, és hogy inkább erőtlenül követik sorsukat, ahelyett, hogy szükség esetén gyors és hathatós lépéseket tennének helyrehozására.

Azt hiszik, hogy az új társadalmak naponta váltogatni fogják arculatukat; én pedig attól félek, hogy végül majd túl egyhangúan megrögződnek náluk ugyanazon intézmények, ugyanazon előítéletek, ugyanazon erkölcsök, annyira, hogy az emberiség egyszer megtorpan és magába vonul; attól félek, hogy az emberi szellem örökké önmagába mélyed anélkül, hogy új eszméket szülne; attól félek, hogy az ember belefárad az elszigetelt és terméketlen megmozdulásokba, és hogy miközben állandóan mozog, az emberiség mégsem fejlődik tovább.

NEGYEDIK RÉSZ

A demokratikus érzelmek és eszmék hatása a politikai társadalomra

Ha az egyenlőség sugallta eszmék és érzelmek bemutatása után végezetül nem tárnám föl azt, hogy ugyanezek az érzelmek és eszmék milyen általános hatással lehetnek az emberi társadalom kormányzására, akkor nem váltanám valóra e könyv célját.

Hogy sikerrel járjak, gyakran kénytelen leszek ismételni magam. De bízom benne, hogy az olvasó ezután sem hagy cserben, ha a már ismert utak új igazságok felé vezetik.

Az egyenlőség természetes igényt támaszt az emberekben a szabad intézmények iránt

Az egyenlőség, amely függetleníti egymástól az embereket, kifejleszti bennük azt a megszokást és igényt, hogy egyéni tetteikben csakis saját akaratukat kövessék. Ez a teljes függetlenség, amelyet a velük egyenrangúakhoz képest és a magánéletben szüntelenül élveznek, arra készíteti őket, hogy gyanakodva nézzenek minden tekintélyre, majd hamarosan felébredszti bennük a politikai szabadság eszméjét és szeretetét. Ily módon korunkban az emberek természetes úton haladnak a szabad intézmények felé. Ragadjunk ki bárkit közülük; jusunk el, ha lehet, ősi ösztöneiig: észrevevesszük, hogy a különböző kormányzatok közül azt érti meg legjobban, azt tartja a legnagyobb becsben, amelynek vezetőjét maga választotta, s amelynek intézkedéseit ellenőrzi.

A létfeltételek egyenlőségének összes politikai hatása közül a függetlenség szeretete a legszembeötlőbb, amelynek láttán a félénk szellemek még inkább megrémülnek, s nem is teljesen alaptalanul, hiszen a demokratikus országokban az anarchia ijesztőbb jelleget ölt, mint másutt. Mivel az állampolgárok semmiféle befolyással nincsenek egymásra, mihelyt megszűnik az őket fékentartó nemzeti hatalom, úgy tűnik, a fejetlenség tetőfokára hág, s minthogy minden állampolgár a maga útján halad, a társadalom szervezete hirtelen összeomlik.

Ám meg vagyok győződve arról, hogy a demokratikus századokra leselkedő veszélyek közül az anarchia nem a legfőbb, hanem a legkisebb rossz.

Az egyenlőség valójában két tendenciát szül: az egyik egyenesen a függetlenséghez vezet, s ugyanakkor anarchiába tázíthatja az embereket; a másik hosszabb, rejtettebb, de biztosabb úton a szolgaságba viszi őket.

A népek könnyűszerrel felismerik az elsőt, és ellenállnak neki; a másikat behunyt szemmel adják magukat hatalmába; erre különösen fontos felhívni a figyelmet.

Távol áll tőlem szemrehányást tenni az egyenlőségnek, amiért elégedetlenséget támaszt, ellenkezőleg: elsősorban épp ezért magasztalom. Csodálom, amint ez az érzés minden ember agyának és szívének mélyén elülteti a politikai függetlenség homályos fogalmát és ösztönös hajlamát, így készítvén egyúttal gyógyírt a bajra, amelyet ő maga okoz. Ezért ragaszkodom hozzá szívvel-lélekkel.

A demokratikus népek kormányzatra vonatkozó nézetei természetes módon kedveznek a hatalom összpontosításának

Az uralkodó és az alattvaló közé helyezett másodlagos hatalom gondolata természetes módon merült fel az arisztokratikus népek körében, hiszen itt bizonyos egyéneket és családokat a születés, a műveltség, a vagyon kivételezett helyzetbe hozott, s valósággal parancsolásra szánt. Ugyanez a gondolat magától értetődően idegen az emberektől az egyenlőség századaiban, épp ellenkező indokból; ekkor már csak mesterségesen lehet elméjükbe plántálni ezt az eszmét, s csak nagy nehezen lehet ott tartani; viszont szinte önkéntelenül fogadják el egy olyan egyedüli és központi hatalom gondolatát, amely maga irányít minden állampolgárt.

Egyébként a demokratikus népek értelme a politikában éppúgy, mint a filozófiában és a vallásban, boldogan üdvözlí az egyszerű és általános eszméket. Visszariad a bonyolult rendszerektől, s szívesen képzel el egy nagy nemzetet, amelynek minden állampolgára egyetlen modellre hasonlít s egyetlen hatalom által irányított.

Az egyenlőség századaiban az egyedüli és központi hatalom eszméje után a legspontánabban egy egységes törvényhozó hatalom gondolata ötlík fel az emberi szellemben. Mivel az emberek alig látnak különbséget maguk és szomszédaik között, nehezen értik meg, hogy az egyik emberre érvényes tör-

vény miért ne lenne alkalmazható az összes többire is. Értelmüket a legcsekélyebb kiváltság is sérti. Zokon veszik egyazon nép politikai intézményeiben a legjelentéktelenebb eltéréseket is; a jó kormányzat fő feltételét a törvényhozás egyöntetűségében látják.

Az arisztokratikus századokban viszont ellenkezőleg, egy ilyen egységes, a társadalmi szervezet minden tagjára egyformán rákényszerített szabály fogalma éppenséggel idegen az emberi szellem számára. Fel sem fogja, vagy pedig elveti.

Az értelemnek ezek az ellentétes hajlamai végül is egyként vak ösztönné, legyőzhetetlen megszokássá válnak, olyannyira, hogy még mindig ezek irányítják a cselekvést, az egyedi tények ellenére. Hajdan, a középkor végtelen változatossága mellett is akadtak tökéletesen hasonló emberek: mindez nem akadályozta meg, hogy a törvényhozó ne szabjon mindegyiküknek különböző feladatokat és eltérő jogokat. Napjainkban, épp ellenkezőleg, a kormányok abban merülnek ki, hogy egyforma szokásokat és egyforma törvényeket próbálnak rákényszeríteni olyan népekre, amelyek még egyáltalán nem hasonlítanak egymásra.

Amilyen mértékben a létfeltételek egyenlővé válnak valamely népnél, az egyén kisebbedni, a társadalom felnagyobbodni látszik, jobban mondva, minden állampolgár, hasonlóvá válván a többiekhez, belevész a tömegbe, s már nem is látni mást, mint a néptömegek roppant és nagyszerű képét.

Ennélfogva a demokratikus idők emberei igencsak nagyra tartják a társadalom előjogait, s az egyén jogairól vajmi szerénnyen gondolkodnak. Könnyűszerrel elfogadják, hogy az egyik ember érdeke mindenek fölött való, a másiké pedig mit sem számít. Elég könnyen kibékülnek azzal, hogy a társadalmat képviselő hatalom sokkal több fény és bölcsesség birtokosa legyen, mint az azt alkotó emberek bármelyike, s hogy e hatalomnak nemcsak feladata, de joga is kézen fogva vezetni minden egyes állampolgárt.

Ha közelebbről és alaposan szemügyre akarjuk venni kortársainkat, és el akarunk hatolni politikai nézeteik gyökeréig, akkor rá fogunk bukkanni az itt vázolt gondolatok némelyikére, s talán csodálkozva tapasztaljuk, hogy mennyi mindenben egyetértenek azok az emberek, akik oly sokszor hadakoznak egymással.

Az amerikaiak azt hiszik, hogy a társadalmi hatalomnak minden államban közvetlenül a népből kell erednie; ha pedig egyszer megalkották, szinte korlátlanak képzelik; szívesen elismerik, hogy mindent jogában áll megtenni.

Már elképzelni sem tudják, hogy létezhetnek különleges kiváltságokat élvező városok, családok vagy akár egyének is. Soha eszükbe sem ötlött, hogy egy-egy törvényt egyazon állam különböző részeiben lehet különféleképpen alkalmazni az ott lakó emberekre.

Ezek a nézetek mindjobban terjednek Európában; még azokat a nemzeteket is áthatják, amelyek a leghevesebben elutasítják a népszuverenitás dogmáját. E nemzetek máshonnan eredeztetik a hatalmat, mint az amerikaiak, de ugyanolyan vonásokat tulajdonítanak neki. A közbülső hatalom fogalma mindegyiküknél elhomályosul, eltűnik. Az emberek tudatából hamarosan kivész a bizonyos egyénekhez tartozó jog fogalma; helyét a társadalom mindenható, mondhatni, kizárólagos jogának képzete tölti be. Ezek az eszmék aszerint vernek gyökeret és erősödnek meg, ahogy a létfeltételek egyenlőbbekké, az emberek pedig egymáshoz hasonlatosabbakká válnak; az egyenlőség szüli ezeket az eszméket, amelyek a maguk részéről gyorsítják az egyenlőség előrehaladását.

Franciaországban, ahol az általam leírt forradalom előbbre jár, mint bármely más európai népnél, e nézetek teljesen meghódították a művelt embereket. Ha figyelmesen meghallgatjuk különböző pártjaink szavát, megállapíthatjuk, hogy egy sincs, amelyik el ne fogadná őket. Legtöbbjük véleménye szerint a kormány rosszul működik; de mindnyájan azt tartják, hogy a

kormánynak állandóan működni kell, minden rajta tartva a kezét. Még azok is egyetértenek ebben, akik egyébként vadul harcolnak egymás ellen. A társadalmi hatalom egységessége, mindenütt jelenvalósága, mindenhatósága, szabályainak egyöntetűsége a napjainkban keletkezett összes politikai rendszerek szembetűnő, jellemző vonása. A legfurcsább utópiák mélyén is rábukkanunk e sajátosságokra. Álmodozásai közben az emberi szellem mindegyre ezeket a képeket kergeti.

Az egyének szellemében ösztönösen támadnak ilyesféle gondolatok; az uralkodók képzelete még szívesebben töltökezik velük.

Miközben Európa régi társadalmi rendje változik és felbomlik, az uralkodók új hiedelmeket gyártanak képességeikről és kötelességeikről; első alkalommal értik meg, hogy az általuk képviselt központi hatalom önmagában egységes elv szerint irányíthatja és kell is hogy irányítsa az összes ügyeket és az összes embereket. E vélemény, amelyet – bátran kimondom – a mi korunk előtt sohasem fogalmaztak meg Európa királyai, az uralkodók szellemének legmélyére hatol, s szilárdan tartja ott magát az összes többi nézetek kavargása közepette.

Napjainkban tehát az emberek jóval kevésbé megosztottak, mintsem gondolnók; szüntelenül vitáznak arról, hogy milyen kézbe kerüljön a legfelsőbb hatalom; viszont ugyanennek a hatalomnak a feladataiban és jogaiban könnyen megállapodnak. A kormányzatot mindnyájan úgy fogják fel, mint egységes, egyszerű, gondviselés által adott és alkotó hatalom képét.

A politikában minden másodlagos eszme változó; az előbbi azonban állandó, megmásíthatatlan, önmagához hasonló marad. A jogtudósok és államférfiak elfogadják, a tömeg mohón kap rajta; kormányzottak és kormányzók egyforma lelkesedéssel követik: ez az eszme elsődleges, és úgy tűnik, az emberrel együtt született.

Tehát egyáltalán nem az emberi szellem szeszélyéből fakad, hanem az emberek mai állapotának természetes feltétele.¹³

Harmadik fejezet

A demokratikus népeket érzelmeik, eszméikkel összhangban, a hatalom összpontosítására ösztönzik

Ha az egyenlőség századaiban az emberek könnyen felfogják egy nagy központi hatalom eszméjét, akkor szokásaik és érzelmeik hatására kétségkívül elfogadnak és támogatnak is egy ilyen hatalmat. Mindezt kevés szóval bizonyíthatom, mivel az érvek nagy részét másutt már előadtam.

A demokratikus országokban élő emberek könnyen magukba fordulnak és különállónak tekintik magukat, mivel sem felettesük, sem alárendeltjük, sem megszokott vagy szükség-szerű társuk nincs. Ennek részletes bemutatására akkor nyílt alkalmam, amikor az individualizmusról esett szó.

Ezek az emberek tehát mindig csak erővel szakítják el magukat magánügyeiktől a közügyek kedvéért; természetes hajlamuknál fogva ez utóbbiak gondját az államra, a közös érdekek egyedüli látható és állandó képviselőjére hárítják.

Nemcsak természetes hajlandóságuk hiányzik, gyakran idejük sincs a köz ügyeire. A demokratikus időkben a magánélet oly tevékeny, oly mozgalmas, annyi vágyakozással és munkával teli, hogy az embereknek alig marad energiájuk és szabad idejük a politikai életre.

Nem vonom kétségbe, hogy az efféle hajlamok legyőzhetők volnának, hiszen e könyv megírásával éppen az a fő célom, hogy küzdjek ellenük. Csak azt állítom, hogy valami titkos erő

folyvást erősíti e hajlamokat az emberi szívekben, s ha ennek nem vetünk gátat, be is töltik őket.

Azt is volt alkalmam megmutatni, hogy a jólét iránti egyre növekvő vágyakozás és a tulajdon ingatag mivolta mint váltotta ki az anyagi bizonytalanságtól való rettegést a demokratikus népekből. Gyakran a köz nyugalma az egyetlen politikai szenvedély, amelyet e népek megőriznek, s ez az összes többi szenvedély lanyhulásával és elmúlásával erősödik s elhatalmasodik bennük; ez természetes módon készíti az állampolgárokat arra, hogy minduntalan új jogokkal ruházzák fel a központi hatalmat, vagy hagyják, hogy azokat megszerezze magának, hiszen az ő szemükben ez az egyetlen hatalom, amelynek érdekében s módjában áll megvédeni őket az anarchiától, miközben önmagát is védelmezi ellene.

Az egyenlőség századaiban minden ember független, ám ugyanakkor gyenge is, minthogy senki sem köteles segítséget nyújtani felebarátjának, és senkinek sincs joga támogatást várni felebarátjától. E két, el nem választható, s össze nem keverhető állapot igencsak ellentétes ösztönöket ébreszt a demokráciák állampolgárában. Függetlensége, akárcsak a vele egyenrangúakat, önbizalommal és büszkeséggel tölti el, ám erőtlensége olykor felkelti benne az igényt egy ismeretlen segítség iránt, amelyet egyik felebarátjától sem várhat, hiszen azok mind tehetetlenek és érzéketlenek. E szélsőséges helyzetben természetes módon e hatalmas lény felé fordítja tekintetét, aki egyedül magasodik az általános gyengülés fölé. Szükségletei és főleg vágyai szüntelenül a központi hatalom felé vezérlik, s végül már az egyéni gyengeség egyedüli és szükségszerű támaszának látja.*

* A demokratikus társadalmakban csak a központi hatalomnak van némileg biztos helyzete, és csak az ő vállalkozásaiban van némi szilárdság. Minden állampolgár szüntelenül tevékenykedik és változik. Minden kormányzatnak viszont természetes törekvése, hogy folytonosan bővíteni akarja hatáskörét. Igen nehéz elképzelni, hogy ez

Mindez segít megérteni azt, ami a demokratikus népeknél gyakorta megesisik: a fölötteseket oly nehezen elviselő emberek békésen tűrnek egy urat, s egyszerre látszanak büszkének meg szolgálalkúnek.

Az embereknek a kiváltságokkal szemben táplált gyűlölete aszerint növekszik, ahogy a kiváltságok ritkábbak és jelentéktelenebbek lesznek, mondhatni úgy is, hogy a demokratikus szenvedélyek tüze oly időkben lángol erősebben, amikor alig szítja valami. E jelenség okát már megmutattam. Ha a létfeltételek mind egyenlőtlenek, semmiféle nagy egyenlőtlenység nem sérti a szemeket, míg az általános egyenlőségben belül a legcsekélyebb különbözőség is megütközést kelt; s ez annál elviselhetlenebb, minél tökéletesebb az egyenlőség. Természetes tehát, hogy az egyenlőség szeretete szüntelenül növekszik magával

előbb-utóbb ne sikerüljön neki, hiszen állandó eszmével és szilárd akarattal uralkodik olyan emberek felett, akiknek helyzete, eszméi és vágyai naponta változnak.

Gyakran megesisik, hogy az állampolgárok akarata ellenére is neki dolgoznak.

A demokratikus századok a próbálkozások, újítások és kalandok kora. Mindig tömérdek ember vág bele nehéz vagy új vállalkozásokba, melyeket egymaguk akarnak sikerre vinni, mit sem törődve felebarátaikkal. Ők nagy örömmel fogadják azt az általános elvet, hogy a közhatalom ne avatkozzék a magánügyekbe; ám mindegyikőjük azt akarja, hogy ő kivételesen kapjon segítséget tőle az őt foglalkoztató ügyben, s igyekszik a kormányzat intézkedéseit a maga javára fordítani, minden másban viszont mérsékelni akarja a beleszólását. Mivel azonban ezt a sajátos szemléletet egyszerre nagyon sok ember vallja magáénak számtalan különféle dologgal kapcsolatban, a központi hatalom hatásköre észrevétlen mindenre kiterjed, jóllehet mindenki korlátozni kívánja.

Egy demokratikus kormányzat tehát létezésének pusztán tényénél fogva növeli hatáskörét. Az idő neki dolgozik; minden véletlen a hasznára van; az egyéni szenvedélyek tudtukon kívül is az ő malmára hajtják a vizet, s kijelenthetjük, a demokratikus társadalom annál központosítottabb, minél idősebb.

az egyenlőséggel együtt; a kedvében járunk, s eközben fejlesztjük.

Ez a ki nem hunyó s mindjobban lángoló gyűlölet, amely már a legcsekélyebb kiváltságok ellen is fellázítja a demokratikus népeket, rendkívüli módon kedvez annak, hogy az összes politikai jogot fokozatosan az állam egyetlen képviselőjének kezében koncentrálják. Az uralkodó, minthogy szükségszerűen és vitathatatlanul az összes állampolgár fölött áll, egyikőjükben sem kelt irigységet, és a neki engedményezett összes kiváltságok, úgy gondolják, a velük egyenrangúaktól vétetnek el.

A demokratikus századok embere csak nagyon kelletlenül engedelmeskedik felebarátjának, aki vele egyenrangú; nem ismeri el, ha a másik műveltebb őnála; nem bízik a másik igazában, és hatalma láttán féltékenység tölti el; fél tőle és megveti; minden pillanatban szívesen érezteti vele azt a közös alárendeltséget, melyben mindketten egyazon úrtól függenek.

Minden központi hatalom, amely követi e természetes ösztönöket, szereti és támogatja az egyenlőséget; mert az ilyen hatalmak működését rendkívüli módon megkönnyíti, kiterjeszti és megszilárdítja az egyenlőség.

Azt is elmondhatjuk, hogy minden központosított kormányzat imádja az egyformaságot; az egyformaság megkíméli egy csomó részlet megvizsgálásától, amelyekkel foglalkoznia kellene, ha az emberek számára szabályok volnának felállítva; egyszerűbb, ha minden emberre, különbségtétel nélkül, ugyanazok a szabályok vonatkoznak. A kormányzat tehát szereti, amit az állampolgárok szeretnek, és természetesen gyűlöli, amit azok gyűlölnék. Ez az érzelmi közösség, amely a demokratikus népeknél egyazon eszmében egyesít folyamatosan minden egyént és az uralkodót, titkos és állandó rokonszenvet ébreszt közöttük. Erényeire való tekintettel az emberek elnézik a kormány hibáit, a közbizalom még túlkapásai és tévedései közepette is alig hagyja el, s amannak csak intenie kell, hogy

emez újra a régi legyen. A demokratikus népek gyakran gyűlik a központi hatalom letéteményeseit; ám magát a hatalmat mindig szeretik.

Így hát két különböző úton egyazon célhoz jutottam. Megmutattam, hogy az egyenlőség egységes, egyöntetű és erős kormányzat eszméjét sugallja az embereknek. A fentiekben azt is bemutattam, hogy az egyenlőség ehhez kedvet is csinál; napjainkban tehát ilyesféle kormányzat létrehozására törekednek a nemzetek. Szellemük és szívük természetes hajlandósága ebbe az irányba vezérli őket, s hogy céljukat elérjék, már az is elegendő, ha nem húzódoznak tőle.

Úgy gondolom, hogy az előttünk álló demokratikus századokban az egyéni függetlenséget és a helyi szabadságjogokat mindig is tudományosan fogják kidolgozni. A központosítás pedig természetes kormányforma lesz.¹⁴

Milyen sajátos és véletlenszerű okok ösztönzik a demokratikus népeket a hatalom központosítására, s melyek tántorítják el attól

Minden demokratikus nép ösztönösen a hatalom központosítására törekszik ugyan, de mind másféleképpen. Ez azoktól a sajátos körülményektől függ, amelyek továbbfejleszthetik vagy gátolhatják a társadalmi rend természetes következményeit. Számos ilyen körülmény van; én csak némelyikről fogok beszélni.

Azokban az emberekben, akik mielőtt egyenjogúakká váltak volna, sokáig éltek szabad emberként, a szabadság szülte ösztönök bizonyos mértékben küzdenek az egyenlőség sugallta hajlamokkal; s jóllehet a központi hatalom növeli köztük a kiváltságait, az egyének sosem veszítik el teljesen függetlenségüket.

Ám ha az egyenlőség olyan népnél kezd kialakulni, amely soha nem ismerte vagy már régóta nem ismeri a szabadságot, amire az európai kontinens a példa, akkor, minthogy a nemzet régi szokásai váratlanul és valami természetes vonzerő hatására kezdenek összekeveredni a társadalmi rend szülte új szokásokkal és tanokkal, az összes hatalom a középpont felé látszik törekedni; meglepő gyorsasággal gyűlnek oda, s az állam egy csapásra eléri ereje teljét, míg a magánemberek egy szempillantás alatt a gyengeség legalsó fokára zuhannak.

Az angolok, akik immár három évszázada megalapították

a demokratikus társadalmat az Újvilág sivatagaiban, az anyaországban valamennyien hozzászóltak a közügyekben való részvételhez; ismerték az esküdtbírósgot; szólás- és sajtószabadságot, egyéni szabadságot élveztek, ismerték a jog fogalmát, s tudtak élni vele. Meghonosították Amerikában e szabad intézményeket és férfias erkölcsöket, amelyek aztán segítségükre voltak az állam túlkapásaival szemben.

Az amerikaiaknál tehát a szabadságnak van múltja; az egyenlőség viszonylag új keletű. Európában fordított a helyzet, itt az egyenlőség, amelyet az abszolút hatalom vezetett be a királyok jóváhagyásával, már jóval azelőtt áthatotta a népek szokásait, mielőtt a szabadság eszméje megjelent a gondolkodásukban.

Már említettem, hogy a demokratikus népeknél a kormányzat természetesen csak mint egységes és központi hatalom jelent meg az emberek gondolkodásában, és hogy a közbülső hatalmak fogalma számukra szokatlan volt. Ez különösen azokra a demokratikus nemzetekre nézve igaz, melyeknél heves forradalom során győzedelmeskedett az egyenlőség elve. Mivel a helyi ügyeket irányító társadalmi osztályokat egy csapásra elsöpörte ez a vihar, a kusza tömeg pedig még nem rendelkezett sem olyan szervezettséggel, sem olyan szokásokkal, hogy kézbe vehette volna az ügyek intézését, így hát kizárólag az állam vállalhatta magára a kormányzás összes részleteit. A központosítás tehát bizonyos értelemben szükségszerű tényné vált.

Napóleont nem kell sem dicsőíteni, sem hibáztatni azért, hogy szinte az összes közigazgatási hatalmat a maga kezébe összpontosította; hiszen a nemesség és a nagyburzsoázia letűnése után ezek a hatalmak az ölébe hullottak; majdnem olyan nehéz lett volna visszautasítani ezeket, mint erővel megszereznie. Az amerikaiak sosem voltak ilyen kényszerhelyzetben, mert náluk egyáltalán nem volt forradalom, s kezdettől fogva

maguk irányították sorsukat, ezért tehát sosem kényszerültek rá, hogy az állam ideig-óráig gyámkodják felettük.

Eszerint tehát egy demokratikus népnél a központosítás fejlődését nemcsak az egyenlőség előrehaladása, hanem az egyenlőség kialakulásának mikéntje is befolyásolja.

Egy nagy demokratikus forradalom kezdetén, amikor a különböző osztályok közötti harc még csak kialakulóban van, a nép igyekszik a kormányzat kezébe összpontosítani a közigazgatást, hogy a helyi ügyek irányítását elragadja az arisztokráciától. Ugyanennek a forradalomnak a végén viszont éppen fordított a helyzet, a legyőzött arisztokrácia törekszik arra, hogy az államra hárítsa az összes ügyek intézését, mert retteg a vele egyenrangúvá, sőt gyakran urává lett nép kicsinyes zsarnokságától.

Nem mindig ugyanaz az osztály próbálja tehát növelni a hatalom kiváltságait; de amíg a demokratikus forradalom tart, mindig akad a nemzetnek egy olyan, tömegénél vagy gazdagságánál fogva tehetős osztálya, amelyet a különleges szenvedélyek és az egyéni érdekek a közigazgatás központosítására sarkallnak, függetlenül attól, hogy gyűlöletet éreznek felebarátjuk kormányzata iránt, amely általános és állandó érzés a demokratikus népeknél. Megfigyelhető, hogy napjainkban Anglia alsóbb osztályai vetik minden erejüket latba, hogy eltöröljék a helyi függetlenséget, s hogy a közigazgatást minden tekintetben a központosítás felé irányítsák a körzetektől, míg a felsőbb osztályok igyekeznek a régi keretek közt tartani ugyanezt a közigazgatást. Bátran megjósolom, hogy egy napon mindennek éppen az ellenkezőjét látjuk majd.

A fentiek jól megvilágítják, miért kell a társadalmi hatalomnak mindig erősebbnek, az egyénnek pedig gyengébbnek lennie az olyan demokratikus népeknél, amelyek az egyenlőséget hosszadalmas és keserves közös munkálkodás árán valósították meg, mint azokban a demokratikus társadalmakban, ahol

az állampolgárok kezdettől fogva egyenlőek. Ezt bizonyítja az amerikaiak példája is.

Az Egyesült Államokban élő embereket soha egyetlen kiváltság sem választotta el egymástól; soha nem ismerték az alárendelt és az uralkodó kölcsönös viszonyát, s minthogy nem félnek egymástól, s nem is gyűlölködnek, sosem volt szükségük az uralkodó segítségét kérni ügyes-bajos dolgaik elintézéséhez. Az amerikaiak helyzete egyedülálló: az angliai arisztokráciától átvették az egyéni jogok eszméjét és a helyi szabadságjogok szeretetét; s meg is tudták őrizni mindkettőt, mert nem kellett az arisztokráciával harcolniuk.

Ha a műveltség minden időkből az emberek függetlenségének védelmét szolgálja, akkor ez különösen igaz a demokratikus századokban. Könnyű egységes és mindenható kormányzatot alapítani akkor, amikor az emberek mind hasonlóak; elég az ösztönökre hagyatkozni. Ám fejlett értelemre, tudományra és művészetre van szükségük az embereknek ahhoz, hogy ugyanilyen körülmények között megszervezzék és fenntartsák a másodlagos hatalmakat, s hogy az állampolgárok függetlensége és egyéni gyengesége közepette olyan szabad társulásokat hozzanak létre, amelyek képesek lennének harcolni a zsarnokság ellen a rend megbolygatása nélkül.

A demokratikus népeknél tehát a hatalmak központosítása és az egyéni szolgaság nemcsak az egyenlőséggel arányosan fog fejlődni, hanem a tudatlanság miatt is.

Igaz ugyan, hogy a kevésbé felvilágosult századok kormányzatai gyakran híján vannak azoknak az ismereteknek, amelyekkel az önkényuralmat elmélyíthetnék, amint az állampolgárok sem tudják, hogyan védekezzenek ellene. Ám e két dolognak eltérő következményei vannak.

Bármily faragatlan legyen is egy demokratikus nép, az őt irányító központi hatalom sosincs teljesen elzárva a tudástól, mert könnyen magához vonzza azt a keveset, amely az országban fellelhető, és mert ha kell, az ország határain túlra is

elmegy érte. Az olyan nemzetnél, amely éppoly tudatlan, mint amilyen demokratikus, elkerülhetetlen, hogy rövid idő alatt ki ne derüljön, mily hatalmas a különbség az uralkodónak és alattvalóinak szellemi képessége között. Ezért tehát az uralkodó könnyűszerrel a maga kezébe összpontosítja az összes hatalmat. Az állam közigazgatási hatalma állandóan növekszik, mert csak ez alkalmas az irányításra.

Bármily kevésbé felvilágosultnak képzeljük is az arisztokratikus nemzeteket, náluk sosincs ilyen helyzet, mert az ismeretek ott elég arányosan oszlanak meg az uralkodó és a vezető állampolgárok között.

A pasa, Egyiptom mostani uralkodója úgy találta, hogy országának népe nagyon tudatlan és nagyon egyenlő emberek-ből áll, s hogy kormányozni tudja országát, elsajátította az európai ismereteket és tudományokat. Minthogy az uralkodó egyéni ismeretei így az alattvalók tudatlanságával és demokratikus gyengeségével párosultak, minden nehézség nélkül végrehajtották a központosítás utolsó mozzanatait, az uralkodó pedig saját vállalkozásává alakíthatta az országot és lakosait saját munkásaivá.

Azt hiszem, a politikai hatalom túlzott központosítása a társadalom elsatnyulásához és hosszú távon magának a kormányzatnak az elgyöngüléséhez vezet. Ám nem tagadom, egy központosított társadalmi erő is könnyedén véghezvihet nagy vállalkozásokat adott időben és meghatározott céllal. Ez különösen igaz háborúk esetén, amikor a siker nem annyira az erőforrások nagyságától, hanem inkább attól függ, mód van-e mindet gyorsan megszervezni egy adott pillanatban. A népek tehát kivált háború esetén óhajtják, és tartják gyakran szükségesnek is a központi hatalom kiváltságainak növelését. Minden katonai lángelme szereti a központosítást, mert az növeli erőit, és minden központosító lángelme szereti a háborút, mert az rákényszeríti a nemzeteket, hogy az állam kezébe vonjanak össze minden hatalmat. Így hát az a demokratikus törekvés,

amely az embereket az állam kiváltságainak folytonos növelésére s az egyéni jogok visszaszorítására ösztönzi, jóval gyorsabb és folyamatosabb a demokratikus népeknél, amelyek helyzetüknél fogva súlyos és gyakori háborúkat viselnek, s amelyeknek léte gyakran forog veszélyben, mint az összes többi népeknél.

Már bemutattam, hogy a zűrzavartól való félelem és a jólét szeretete miként vezette észrevétlenül a demokratikus népeket a központosított kormányzat hatáskörének növelésére, mert ez az egyetlen hatalom, amelyet elég erősnek, elég bölcsnek és elég szilárdnak látnak ahhoz, hogy megvédje őket az anarchiától. Talán szükségtelen is mondanom, hogy mindazok az egyedi körülmények, amelyek egy demokratikus társadalom rendjét zavarttá és ingataggá tehetik, erősítik ezt az általános ösztönt, s az egyéneket mindinkább arra készítetik, hogy nyugalmaik érdekében feláldozzák jogaikat.

A népek tehát sosem mutatnak nagyobb hajlandóságot a központi hatalom hatáskörének növelésére, mint egy hosszú és véres forradalom bevégeztével, mely, miután elragadta a javaikat régi tulajdonosaik kezéből, megingatott minden hitet, s féktelen gyűlölettel, szemben álló érdekekkel s ellentétes csoportokkal töltötte fel a nemzetet. A köznyugalom iránti vágy ilyenkor vak szenvedéllyé fokozódik, s az állampolgárok féktelen szerelemre lobbannak a rend iránt.

Az eddigiekben olyan véletlenszerű jelenségeket vizsgáltam, amelyek mind a hatalom központosítását segítik elő. Ám a legfontosabbról még nem beszéltem.

A legfőbb véletlenszerű ok, amely a demokratikus népeknél az uralkodó kezébe vonzza az összes ügyek irányítását, az magának az uralkodónak a származása és hajlamai.

Az egyenlőség századaiban élő emberek természettől fogva szeretik a központi hatalmat s készséggel növelik kiváltságait; ha pedig e hatalom ráadásul éppen az ő érdekeiket tükrözi s ugyanolyan ösztönöktől vezérelt, mint ők, akkor a hatalomba

vetett bizalmuk szinte határtalan, s úgy érzik, önmagukat gazdagítják mindazzal, amit a hatalomnak adnak.

Mindig nehezebb és hosszadalmasabb lesz a központ felé irányítani a közigazgatási hatalmakat olyan királyokkal, akik bizonyos dolgokban még ragaszkodnak a régi arisztokratikus rendhez, mint az új uralkodókkal, akik saját maguk emelkedtek fel, akiket születésük, előítéleteik, ösztöneik, szokásaik, úgy tűnik, az egyenlőség ügyéhez kötnek. Nem azt akarom mondani, hogy a demokratikus századokban élő arisztokrata származású uralkodók nem óhajtják a központosítást. Azt hiszem, éppoly buzgalommal fáradoznak érte, mint a többiek. A központosítás előnyei számukra nyilvánvalóak; ám helyzetük kevésbé előnyös, mert az állampolgárok, ahelyett, hogy elébe mennének vágyaiknak, gyakran csak nagy nehezen engedik át magukat azoknak. A demokratikus társadalmakban mindig annál erősebb lesz a központosítás, minél kevésbé arisztokratikus az uralkodó; ez a szabály.

Ha egy arisztokráciát régi királyi dinasztia irányít, akkor az uralkodó természetes előítéletei tökéletes összhangban vannak a nemesek természetes előítéleteivel, s az arisztokratikus társadalmaktól elválaszthatatlan hibák szabadon kifejlődnek és orvosolhatatlanok. Ennek éppen az ellenkezője történik, ha egy feudális törzs sarja áll egy demokratikus nép élén. Neveltetése, szokásai és emlékei hatására az uralkodó mindjobban hajlik az egyenlőtlen állapotok sugallta eszmékre; a nép pedig társadalmi helyzetéből adódóan folyamatosan az egyenlőség szülte erkölcsök felé halad. Gyakran megesik hát, hogy az állampolgárok egy olyan központi hatalom fenntartására törekednek, mely sokkal inkább arisztokratikus, mint zsarnoki; s függetlenségükhöz nemcsak azért ragaszkodnak oly erősen, mert szabadok akarnak lenni, hanem mert főként egyenlőek kívánnak maradni.

Az a forradalom, amely azért dönt meg egy régi királyi családot, hogy új embereket állítson egy demokratikus nép

élére, átmenetileg meggyengítheti a központi hatalmat; ám tűnjék bármily anarchikusnak is kezdetben, habozás nélkül megjósolhatjuk, hogy végül és szükségszerűen e hatalom kiterjesztését, előjogainak biztosítását eredményezi.

Egy demokratikus társadalomban a közhatalmak központosításának legfontosabb és bizonyos fokig egyetlen feltétele az egyenlőség szeretete vagy annak látszata. Ezért a zsarnokság hajdan oly bonyolult tudománya egyszerűsödik; úgyszólván egyetlen princípiumra korlátozódik.

**Napjainkban az európai nemzetek körében a legfelsőbb
hatalom mindinkább erősödik,
jóllehet az uralkodók biztos helyzete gyengül**

Ha elgondolkozunk az eddig elmondottakon, akkor meglepődve és elborzadva látjuk, hogy Európában, úgy tűnik, minden a központi hatalom előjogainak végtelen kiterjesztésére törekszik, míg az egyéni lét fokozatosan gyengébb, alárendeltebb és bizonytalanabb helyzetbe kerül.

Az európai demokratikus nemzetekben megvan mindaz az általános és folytonos törekvés, amely az amerikaiakat a hatalom központosítása felé viszi, sőt, itt rengeteg olyan másodlagos és véletlenszerű ok is szerepet játszik, melyeket az amerikaiak nem is ismernek. Úgy is mondhatnánk, minden egyes lépés, melyet az egyenlőség megvalósításáért tesznek, az önkényuralomhoz közelíti őket.

Hogy erről meggyőződjunk, elegendő egy pillantást vetnünk környezetünkre és önmagunkra.

A mienket megelőző arisztokratikus századok során Európa uralkodóit megfosztották több, a hatalmukkal együtt járó jogtól, vagy az uralkodók maguk mondtak le azokról. Alig száz éve még a legtöbb európai népnél akadtak olyan egyének vagy majdnem teljesen független testületek, amelyek bíraskodtak, katonákat toboroztak és tartottak fenn, adókat hajtottak be, sőt gyakran még törvényhozással vagy törvényt magyarázással is foglalkoztak. Az állam mindenütt visszaszerezte az uralko-

dói hatalom e természetes velejáróit; a kormányzással kapcsolatos ügyekben már nem áll közvetítő az állam és az állampolgárok között, a közügyekben maga az állam irányítja őket. Távol áll tőlem az efféle központosított hatalom elítélése; csupán a bemutatására szorítkozom.

Ugyanebben az időben Európában még szép számmal voltak helyi érdekeket képviselő és a helyi ügyeket irányító másodlagos hatalmak. E helyi hatalmak jórészt már megszűntek; sorsuk a gyors eltűnés vagy a teljesebb alárendeltség. Európa egyik végétől a másikig az uralkodók előjogait, a városok kiváltságait, a vidéki közigazgatási hatóságokat már megszüntették vagy hamarosan megszüntetik.

Az elmúlt fél évszázad alatt Európa számtalan, ellentétes irányba ható forradalmat és ellenforradalmat élt át. Ám ezek a mozgólódások hasonlítanak egymásra egy dologban: mind megingatta vagy megsemmisítette a másodlagos hatalmakat. A helyi kiváltságok, amelyeket a franciák nem töröltek el az általuk meghódított területeken, végül is megsemmisültek a győzedelmeskedő uralkodók fáradozásai nyomán. Ezek az uralkodók elvetettek minden újat, amit a forradalom náluk létrehozott, kivéve a központosítást: csak ezt voltak hajlandók átvenni belőle.

Érdemes megjegyezni, hogy mindazok a különféle jogok, amelyektől napjainkban folyamatosan megfosztották az osztályokat, testületeket és embereket, egyáltalán nem segítették elő új, demokratikusabb alapokon álló másodlagos hatalmak létrejöttét, hiszen e jogok mindenünnen az uralkodó kezébe koncentrálódtak. Mindenütt egyre inkább az állam irányítja akár még a legjelentéktelenebb állampolgárokat, és maga igazgatja azok legjelentéktelenebb ügyeit is.*

* Az egyénnek a társadalommal szemben való fokozatos elgyengülése ezerféleképpen megmutatkozik. Kiragadnám azt, amelyik a végrendelettel kapcsolatos.

A régi Európában majd minden jótékonyági intézmény magánemberek vagy testületek kezében volt; ezek az intézmények ma már, kisebb vagy nagyobb mértékben, de mind az uralkodótól függnék, némely országban pedig maga az uralkodó irányítja őket. Az állam, mondhatni, egymaga vállalta föl, hogy az éhezőknek kenyeret, a betegeknek segítséget és menhelyet, a dologtalanoknak munkát adjon; minden nyomorúság szinte kizárólagos enyhítőjévé léptette magát elő.

Manapság a legtöbb népnél a nevelés, akárcsak a könyörületesség, nemzeti ügy lett. Az állam magához veszi, sőt gyakran anyja karjából ragadja el a gyermeket, hogy alkalmazottaira bízza; az állam vállalja, hogy érzelmeket sugalljon s eszméket adjon minden nemzedéknek. Az oktatásban éppoly egyöntetűség uralkodik, mint minden másban; a változatosság, akár a szabadság, napról napra fogyatkozik.

Nem félek kimondani azt sem, hogy napjaink szinte minden keresztény nemzeténél, a katolikusoknál éppúgy, mint a protestánsoknál, a vallást is fenyegeti az a veszély, hogy a kormányzat uralma alá kerül. Nem mintha az uralkodók vágya az volna, hogy a hittételeket ők maguk állítsák fel; ám fokozatosan hatalmukba kerítik azok akarátát, kik a dogmákat értelmezik: a papságot megfosztják vagyonától, bért állapítanak

Az arisztokratikus országokban az emberek végakarátát rendszert mély tisztelet övezi. A régi európai népeknél ez a tisztelet olykor a babonáságig fokozódott; a társadalmi hatalom, nem akarván korlátozni a haldoklót a szeszélyeiben, saját erejét kölcsönözte még a legjelentéktelenebbeknek is; örök hatalomról biztosította emberét.

Ha az élők mind gyengék, a holtak akarátát kevésbé tisztelik. Igen szűk keretek közé szorítják, s ha ezt túllépi, az uralkodó érvénytelennek nyilvánítja vagy felülbírálja. A középkorban a végrendelkezésnek szinte korlátlan lehetőségei voltak. Manapság francia ember nem oszthatná szét gyermekei közt a családi vagyont az állam közbelépése nélkül. Az állam irányította az egész életét, s még az utolsó mozzanatát is ő akarja megszabni.

meg neki, irányítják és kizárólag a maguk hasznára fordítják a papok befolyását; alkalmazottaik, sőt gyakran szolgálk sorába állítják őket, s minden ember lelkének legmélyére hatolnak általuk.*

De ez csak az érem egyik oldala.

A régi hatalmi szférák egészét tekintve láthatjuk, az uralkodó hatalma nemcsak régi körében növekedett meg, amely már nem képes magába foglalni, hanem mindenütt túlnő e szférán, s még arra a területre is kiterjed, mely eddig az egyéni függetlenség birodalma volt. Napjainkban tömérdek olyan cselekedet kerül a társadalom ellenőrzése alá, amely hajdan ettől teljesen mentes volt, s ezek száma egyre nő.

Az arisztokratikus népeknél a társadalmi hatalom rendszerint beérte annyival, hogy az állampolgárokat csak azokban a dolgokban irányította és ellenőrizte, amelyek közvetlenül és nyilvánvalóan kapcsolódtak a nemzet érdekeihez; minden másban szívesen szabad akaratukra bízta őket. E népek körében, úgy tűnik, a kormányzat gyakran megfélekezett róla, hogy egy bizonyos határon túl az egyes ember botlásai és nyomorúsága rossz fényt vethetnek az egyetemes jólétre, és hogy nem árt néha közüggé tenni a magánember tönkremenésének megakadályozását.

Napjaink demokratikus nemzetei az ellenkező véglet felé hajlanak.

Nyilvánvaló, hogy uralkodóink többsége a népet nemcsak mint egészet akarja irányítani; úgy is mondhatnánk, hogy

* A központi hatalom hatáskörének növekedésével együtt az azt képviselő alkalmazottak száma is nő. Ők külön nációt alkotnak minden nemzeten belül; s minthogy a kormány biztosítja őket helyzetük szilárdságáról, fokról fokra mindenhol elfoglalják az arisztokrácia helyét.

Európában az uralkodók majd mindenütt két módszerrel uralkodnak: állampolgáraik egy részét a hivatalnokaiktól való rettegéssel tartják kézben, más részét pedig azzal, hogy a hivatalnokká válás reményét táplálják bennük.

alattvalóik egyéni cselekedeteiért és sorsáért is felelősséget éreznek, s megkísérlik külön-külön irányítani és figyelemmel kísérni őket életük különféle eseményeiben, s ha kell, akár akaratuk ellenére is boldoggá tenni őket.

Ami az egyes embereket illeti, ők mindinkább azonos érzülettel viseltetnek a társadalmi hatalom iránt; minden szükségükben segítségül hívják, s minden pillanatban mint tanítómesterükre vagy mint útmutatójukra néznek föl rá.

Állítom, hogy nincs olyan ország Európában, ahol a közigazgatás ne vált volna nemcsak hogy központosítottabbá, hanem alaposabbá és részletezőbbé is; a magánügyekben minden eddiginél mélyebbre hatol mindenütt; a maga módszereivel több, ám jelentéktelenebb cselekedetet irányít, s napról napra szilárdítja helyzetét az emberek mellett, körül és fölött, hogy támogassa, tanácsokkal lássa el és korlátozza őket.

Hajdan az uralkodó birtokai jövedelméből vagy a befolyt adókból élt. Ma már, minthogy hatalmával együtt a szükségletei is megnövekedtek, más a helyzet. Ugyanolyan körülmények közt, amikor az uralkodó hajdan új adót vetett ki, ma kölcsönhöz folyamodik. Az állam így lassacskán a gazdagok többségének adósává válik, és kezében összpontosítja a legnagyobb tőkéket.

A kisembereket másképp láncolja magához.

Minél jobban összekeverednek az emberek, minél egyenlőbbek a létfeltételek, annál több pénz, tudás és vágy jut osztályrészül a szegényeknek. Megfogán bennük a gondolat, hogy megjavíthatják sorsukat, s ezt takarékoskodással igyekeznek elérni. A takarékoság naponta teremti százával a kistőkét, a munka lassan, de folyton érő gyümölcsét; ezek egyre gyarapodnak. Ám elszigetelten legtöbbjük meddő maradna. Létrehoztak hát egy olyan emberbaráti intézményt, mely, ha nem tévedek, hamarosan egyik legnagyobb politikai intézményünk lesz. Nagylelkűen kigondolták, hogy össze kell gyűjteni a szegények megtakarított pénzét, s az abból származó jövedelmet fel kell

használni. Néhány országban ezek a jótékonyági intézmények teljesen függetlenek maradtak az államtól; de a legtöbb helyen nyilvánvalóan kezdenek összefonódni vele, sőt, olyan országok is akadnak, ahol a kormány átvette a szerepüket, s vállalta azt a hatalmas feladatot, hogy begyűjtse és saját kezűleg gyümölcsoztesse több millió munkás napi megtakarított pénzét.

Az állam tehát a gazdagok pénzét a kölcsönök révén szerzi meg, a szegények fillérjeivel pedig szabadon rendelkezik a takarékpénztárak által. Az ország kincsei minduntalan az állam közelében és az állam kezében gyülekeznek; a létfeltételek egyenlőbbé válásával növekszik a felhalmozódás is; nem csoda, hiszen a demokratikus századok emberében csak az állam ébreszt bizodalmat, mert ő az egyetlen, amiben némi erőt és állandóságot vélhet felfedezni.*

Láthatjuk, az uralkodó nem szorítkozik a közvagyon sorsának irányítására; még a magánvagyonok dolgába is beavatkozik; minden állampolgárnak ő a vezetője s gyakran ura, sőt jószágkormányzója s pénztárosa is.

A központi hatalom nemcsak hogy egymaga betölti, kiterjeszti és túlszárnyalja a régi hatalmak egész jogkörét, hanem minden eddiginél nagyobb mozgékonyssággal, erővel és önállósággal tevékenykedik.

Európa minden kormányzata ma már hihetetlen tökélyre fejlesztette a közigazgatás tudományát; tevékenységük szerteágazóbb, s minden ügyet rendszerezettebben, gyorsabban s kevesebb költséggel intéznek; az egyes emberektől ellesett tudás folytonosan gazdagítja őket. Európa uralkodói napról napra mélyítik megbízottaik függő viszonyát, s új módszereket

* A jólét utáni vágy folyton növekszik, a kormányzat pedig mindinkább megkaparintja a jólét összes forrásait. Az emberek tehát két különböző úton haladnak a szolgaság felé. A jólét iránti vágy eltántorítja őket a kormányzattal való összefonódás gondolatától, a jólét szeretete viszont mind szorosabb függőségben tartja őket az uralkodóktól.

eszelnek ki, hogy minél közelebbről irányíthassák s minél kevesebb fáradsággal ellenőrizhessék őket. Korántsem érik be annyival, hogy az összes ügyeket az alkalmazottaik intézzék, megpróbálják az alkalmazottaikat is irányítani az ügyek intézésében; így aztán a közigazgatás nemcsak egyetlen hatalom függvénye; mindinkább egyetlen helyre, s mind kevesebbek kezébe összpontosul. A kormányzat központosítja a tevékenységét, ugyanakkor növeli kiváltságait: ez kétszeres ok az erőre.

Ha megvizsgáljuk az egykori bírói hatalom intézményét, akkor Európa legtöbb nemzeténél két meglepő dolgot tapasztalunk: e hatalom függetlenségét és hatáskörének kiterjedtségét.

A bíróságok nemcsak az egyéni peres ügyek többségében döntöttek, hanem igen gyakran az egyének és az állam között is döntőbírákként léptek föl.

Nem arról a politikai és közigazgatási hatásköréről kívánok beszélni, amelyet néhány országban a bíróságok jogtalanul megkaparintottak, hanem arról, amely mindenütt megillette őket. Európa összes népeinél számos olyan – javarészt az általános tulajdonjoghoz kapcsolódó – jog volt, és van még ma is, amelyek bírói védelem alatt állnak, s melyeket az állam sem szeghet meg bírói hozzájárulás nélkül.

Európa törvényszékeit elsősorban ez a félig-meddig politikai hatalom különböztette meg az összes többitől; minden népnek voltak ugyanis bírái, de ezeket a kiváltságokat sehol sem adták meg nekik.

Ha most megvizsgáljuk, mi is történik az úgynevezett szabad, európai demokratikus nemzeteknél és a többi nemzetnél is, akkor látni fogjuk, hogy e törvényszékek mellett mindenütt kifejlődnek a még kevésbé független törvényszékek, amelyeknek sajátos és kizárólagos céljuk a közigazgatás és az állampolgárok közt felmerülő peres ügyekben való döntés. Meghagyják ugyan a régi bírói hatalom függetlenségét, ám igazságszolgá-

tatási hatáskörét leszűkítik, s mindinkább csak az egyéni érdekek bírójává akarják degradálni.

Egyre több az ilyen sajátos törvényszék, hatáskörük pedig bővül. A kormány tehát napról napra könnyebben bújik ki azon kötelezettsége alól, hogy akaratát és jogait egy másik hatalom által szentesíttesse. Minthogy a bírakat nem tudja nélkülözni, legalább ő maga akarja megválasztani és kézben tartani őket, vagyis önmaga és az emberek közé a kormány inkább helyezi az igazságszolgáltatás képét, mint magát az igazságszolgáltatást.

Az állam tehát nem éri be annyival, hogy minden ügyet magához ragadjon, mind gyakrabban esik meg az is, hogy ellenőrzés nélkül és teljesen önállóan hoz döntéseket.*

A modern európai nemzeteknél számolnunk kell még egy fontos körülménnyel, amely az eddigiekben felsoroltaktól függetlenül állandóan elősegíti az uralkodó tevékenységének kiterjesztését vagy kiváltságainak növelését: erre nem fordítottunk kellő figyelmet. Ez a körülmény az ipar fejlődése, amelynek kedvez az egyenlőség növekedése.

Az ipar általában rengeteg embert vonz egy helyre; új és bonyolult viszonyokat teremt köztük. A bőség és az ínség gyakori és hirtelen váltakozásainak teszi ki őket, s emiatt veszélyben forog a köz nyugalma. Még az is megeshet, hogy e változások azok egészségét, sőt életét is veszélyeztetik, akik hasznot húznak belőlük, vagy éppen végrehajtják őket. Az ipari osztálynak tehát nagyobb szüksége van arra, hogy szabályozzák, ellenőrizzék és féken tartsák, mint a többi osztálynak,

* E tényt Franciaországban különös álokoskodással indokolják. Ha a közigazgatás és egy egyén közt kerül sor peres ügyre, akkor az nem eshet a szokásos bírói vizsgálat alá, azért, mondják, nehogy a közigazgatási és az igazságszolgáltatási hatalom összekeveredjék. Mintha e két hatalom nem volna máris összekeveredve, s ráadásul a legzsarnokibb és legveszedelmesebb módon azáltal, hogy a kormányt felruházták a bíraskodás, s ugyanakkor a kormányzás jogával is.

s magától értetődik, hogy a kormány hatásköre vele együtt növekszik.

Ez az igazság általában helytálló; de lássuk, hogyan illik az európai nemzetekre.

A mienket megelőző századokban a földet az arisztokrácia birtokolta, s meg is tudta védeni azt. Az ingatlan vagyont tehát mindenféle biztosítékok övezték, s birtokosai nagy függetlenségnek örvendtek. E körülmény olyan törvényeket és szokásokat hívott életre, melyek a földbirtokok felosztása és a nemesek tönkremenése ellenére is fennmaradtak; és manapság is az összes állampolgárok közül a földbirtokosok és gazdálkodók azok, akik a legkönnyebben csúsznak ki a társadalmi ellenőrzés alól.

Ugyanezen arisztokratikus századokban, ahol mai történelmünk gyökeredzik, az ingó vagyonnak alig volt jelentősége, birtokosai pedig lenézettek és gyengék voltak; a gyáriparosok kivételes osztályt alkottak az arisztokratikus világban. Mivel nem volt biztos védnökségük, semminemű támogatást nem élveztek, s gyakran még önmagukat sem tudták megvédeni.

Így aztán szokássá vált az ipari tulajdont olyan sajátos természetű vagyonnak tekinteni, amelyet nem illet meg ugyanaz a figyelem, amelyet nem kell ugyanolyan biztosítékkal ellátni, mint a tulajdont általában, a gyárosokat pedig mint a társadalmi rend kis különálló osztályát, akiknek a függetlensége nem sokat ér, s akiket illet kiszolgáltatni az uralkodó kényének-kedvének. És csakugyan, ha fellapozzuk a középkori jogszabálygyűjteményeket, csodálkozva látjuk, hogy az egyéni függetlenség e századaiban a királyok az ipart a legapróbb részletekben is folytonosan szabályozták, e területen a központosítás oly hathatós és oly aprólékos volt, amilyen csak lehetett.

Azóta nagy forradalom zajlott le a világban; az addig csak csírájában meglevő ipari vagyon megnövekedett, s ma már elárasztja Európát; kifejlődött az ipari osztály, meggazdago-

dott a többi osztály pusztulásából; nagysága, jelentősége, vagyona megnövekedett; folytonosan gyarapszik; a nem oda tartozók többsége is valamilyen úton-módon kapcsolatban áll vele; eddig ez volt a kivételes osztály, most már az a veszély fenyeget, hogy a legfontosabb és úgyszólván az egyedüli lesz; azok a politikai eszmék és szokások, amelyeket hajdan létrehozott, fennmaradtak. Ezek az eszmék és szokások mit sem változtak, részint mert régiek, részint pedig mert tökéletes összhangban vannak napjaink emberének új eszméivel és általános szokásaival.

Az ipari tulajdon jelentőségének növekedése tehát nem jár együtt jogainak növekedésével. Az ipari osztály nem válik függetlenebbé számbeli gyarapodásával, sőt, mondhatnánk, épp ellenkezőleg, önnön kebelében hordja a zsarnokságot, amely természetesen vele együtt fejlődik.*

* Ezt néhány tény felsorolásával bizonyítanám. Az ipari gazdagság természetes forrásai a bányák. Az európai ipar fejlődésével, a bányatermékek általános jelentőségének növekedésével s a bányák kiaknázásának nehezebbé válásával - mely a javak új, az egyenlőség által bevezetett elosztási módjából adódott -, az uralkodók többsége egyre inkább igényt tartott a bányák kincseinek birtoklása s az ott folyó munkák ellenőrzési jogára; ez még soha nem fordult elő másféle tulajdon esetében.

Így a bányák, melyek eddig magántulajdonban voltak, ugyanolyan kötelmeknek vetve alá és ugyanolyan biztosítékokkal látva el, mint a többi ingatlan vagyon, köztulajdonná váltak. Az állam termeli ki őket vagy ő engedélyezi kitermelésüket; a tulajdonosokból használók lesznek; jogaikat az államtól kapják, sőt az állam majdnem mindenütt magának követeli irányításuk jogát; szabályokat ír elő nekik, módszereket kényszerít rájuk, ellenőrzést gyakorol felettük, s ha ellenállnak, egy közigazgatási bíróság megfosztja őket kiváltságaiktól, melyeket másokra ruház át a közigazgatás, ily módon a kormány nemcsak a bányákat birtokolja, hanem a bányászokat is a kezében tartja.

Mindazonáltal a régi bányák kiaknázása növekszik az ipar fejlődésével. Új bányák nyílnak. A bányászok száma nőttön-nő. Az uralkodók még a föld alatt is kiterjesztik birtokaikat, s szolgálikkal benépesítik.

Minél iparosodottabb egy nemzet, annál nagyobb szüksége van utakra, csatornákra, kikötőkre és egyéb olyan félig-meddig közléstítményekre, amelyek megkönnyítik a természeti kincsek megszerzését, s minél demokratikusabb egy nemzet, a magánember annál nagyobb erőfeszítések árán képes csak megteremteni e létesítményeket, az állam viszont annál könnyebben. Bátran merem állítani, hogy korunk minden uralkodójának nyilvánvaló célja az, hogy egyedül ő vigyen végbe ilyen vállalkozásokat; országuk népének függő viszonyát ezzel is napról napra fokozzák.

Másfelől, hatalmának és szükségleteinek növekedtével maga az állam is több ipari terméket fogyaszt, mint amennyit telepein és gyáraiban általában előállít. Így aztán minden országban az uralkodó lesz a legnagyobb gyáriparos; rendkívül sok mérnököt, építész, gépészt és kézművest vonz magához és állít szolgálatába.

Nemcsak első a gyáriparosok közt, hanem igyekszik a vezetőjük, vagy még inkább az uruk is lenni.

Mivel az állampolgárok egyenlőbbé válásukkal együtt gyengébbek is lettek, az iparban semmit nem érhetnek el társulás nélkül; a közhatalom pedig természetesen ellenőrzése alá akarja vonni ezeket a társulásokat.

El kell ismerni, hogy e kollektív létezők, melyeket társulásoknak nevezünk, erősebbek és tekintélyt parancsolóbbak, mint amennyire az egyszerű ember valaha is lehetne, és hogy saját tetteikért kisebb felelősség nehezedik rájuk, mint a magánemberre, következésképpen ésszerűnek látszik, hogy a társadalmi hatalomtól nagyobb függőségben tartsák őket, mint a magánembereket.

Az uralkodók annál is inkább hajlanak erre, mert mindez megfelel elképzeléseiknek. A demokratikus népeknél az állampolgárok csak a társulásokon keresztül fejthetnek ki ellenállást a központi hatalommal szemben; ez utóbbi mindig is ellen-szenvvel viseltetik azon társulások iránt, amelyeket nem ő tart

kézben; ugyanakkor figyelemre méltó, hogy e demokratikus népeknél az állampolgárok, bármily nagy szükségük van is e társulásokra, gyakran mégis titkolt félelmet és irigységet éreznek irántuk, ami miatt ezek nem tudják megvédelmezni az állampolgárokat. E sajátos kis társulásoknak az általános gyengeség és bizonytalanság közepette is meglevő hatalma és tartóssága nyugtalanítja és elképeszti őket, s már közel állnak hozzá, hogy minden társulás gyakorlatát, a természetes lehetőségek kihasználását, veszélyes kiváltságnak tekintsék.

A napjainkban létrejövő összes társulások egyébként mind megannyi tapasztalatlan emberből állnak, kiknek jogait még nem szentesítette az idő, s akik olyan társadalomban élnek, ahol az egyéni jogok fogalma erőtlen, a társadalmi hatalom pedig korlátlan; nem meglepő, hogy szabadságukat már születésük pillanatában elveszítik.

Európa minden népénél vannak bizonyos társulások, amelyek csak akkor alakulhatnak meg, ha már az állam ellenőrizte alapszabályaikat és engedélyezte működésüket. Néhány országban igyekeznek ezt a szabályt kiterjeszteni az összes társulásokra. Könnyen beláthatjuk, hová vezetne az efféle törekvés sikere.

Ha pedig már az uralkodóé volna az a kizárólagos jog, hogy bizonyos feltételek mellett mindenféle társulást engedélyezzen, akkor hamarosan ellenőrzésük és irányításuk jogát is követelné, nehogy kibújhassanak az általa előírt szabályok alól. Ezzel a módszerrel az állam, miután már függő viszonyba juttatta mindazokat, akiknek társulási szándékuk volt, ezt tenné a már meglevő társulásokkal is, vagyis majd minden ma élő emberrel.

Az uralkodók így lassacskán kisajátítják és a maguk hasznára fordítják annak a friss erőnek a zömét, amelyet az ipar teremt manapság a társadalomban. Az ipar minket irányít, ők pedig az ipart.

Oly nagy jelentőséget tulajdonítok az imént elmondottak-

nak, hogy kétség gyötör, nem sínylette-e meg a gondolat a nagy igyekezetet, hogy minél világosabbá tegyem.

Ha tehát az olvasó úgy találja, hogy szavaim bizonyítására nem kielégítő vagy rossz példákat választottam; ha úgy véli, a társadalmi hatalom fejlődését helyenként felnagyítottam, az egyéni függetlenség még meglevő mozgásterét pedig, épp ellenkezőleg, túlságosan szűkre szabtam volna, akkor kérem, tegye le a könyvet egy kis időre, s elmélkedjék el azon dolgok fölött, melyeknek bemutatását vállaltam. Vegye szemügyre figyelmesen, mi is történik nap mint nap köreinkben és azon kívül; kérdezgesse felebarátait; végül pedig szálljon magába, s nagyon tévednék, ha nem jutna irányítás nélkül és más úton is ugyanarra az eredményre, amelyre én kívántam rávezetni.

Majd észreveszi, hogy a központosítás az elmúlt fél évszázad alatt mindenütt másképp, ezernyi módon fejlődött. A háborúk, a forradalmak, a hódítások ennek kibontakozását szolgálták; mindenki az ő fejlesztésén munkálkodott. Ugyanabban az időszakban, amikor az emberek bámulatos gyorsasággal váltották egymást az üzleti ügyek élén, eszméik, érdekeik, szenvedélyeik végtelenül különböztek; ám valahogy mind a központosítást akarták. Létezésük és gondolataik különös változékonysága közepette a központosítás ösztöne volt szinte az egyetlen változatlan pont.

És amikor az olvasó az emberi dolgok e részleteinek vizsgálata után szeretne átfogó képet nyerni az egészről, nagy meglepetésben lesz része.

Egyrészt, a nagy uralkodóházak meginogtak vagy tönkrementek; törvényeik uralma elől mindenhol szenvedélyesen menekülnek a népek; uraik vagy uralkodóik hatalmát korlátozzák vagy megdöntik; még azok a nemzetek is nyugtalannak, vibrálóknak tűnnek, ahol semmiféle forradalmi átalakulás nincs; a lázadásnak ugyanez a szelleme mozgatja őket. Másrészt viszont ugyanebben az anarchikus korban, s ugyanezeknél az oly irányíthatatlan népeknél a társadalmi hatalom foly-

vást növeli kiváltságait; központosítottabb, vállalkozóbb kedvű, teljesebb, kiterjedtebb lesz. Az állampolgárok lépten-nyomon beleütköznek a közigazgatás ellenőrzésébe; észrevételül és szinte tudtukon kívül rákényszerülnek, hogy egyéni függetlenségük új meg új darabkáját áldozzák föl neki nap mint nap, s ugyanazok az emberek, akik olykor trónt rombolnak, királyokat tipornak sárba, most ellenszegülés nélkül, egyre természetesebben hajolnak meg a kishivatalnokok legapróbb szeszélyei előtt is.

Úgy tűnik tehát, két, ellentétes irányú forradalom zajlik napjainkban; az egyik folyvást gyengíti a hatalmat, a másik minduntalan erősíti: a hatalom még történelmünk egyetlen korszakában sem tűnt ilyen gyengének, de ilyen erősnek sem.

Ám mihelyt közelebbről is szemügyre vesszük a világ állapotát, észrevevesszük, hogy e két forradalom szorosan összefügg egymással, egyazon forrásból erednek, s bár különböző úton, de végül egyfelé vezetik az embereket.

Nem resteltem még utolszor elismételni, amit már többször említettem vagy megállapítottam könyvemben: vigyázzunk, nehogy összetévesszük az egyenlőség jelenségét a forradalommal, amely pusztán bevezeti az egyenlőséget a társadalmi rendbe és a törvényekbe; ebben rejlik szinte minden olyan jelenség magyarázata, amely megdöbbsent bennünket.

Európa összes régi politikai hatalmai – a legnagyobbak éppúgy, mint a legjelentéktelenebbek – az arisztokrácia századaiban jöttek létre, s többé-kevésbé az egyenlőtlenség és a kiváltság elvét képviselték vagy védelmezték. Hogy a kormányzásban érvényre juttassák azokat az új szükségleteket és érdekeket, amelyeket a mindjobban kibontakozó egyenlőség sugallt, napjaink emberének meg kellett buktatnia vagy vissza kellett szorítania a régi hatalmakat. Ez vezette őket a forradalmakhoz és ébresztette fel sokukban a zűrzavar és a függetlenség iránti vad vágyat, amelyet mindig minden forradalom felszít, bármi legyen is a célja.

Nem hiszem, hogy Európának akadna akár egyetlen olyan pontja is, ahol az egyenlőség kialakulását ne előzte volna meg vagy ne követte volna néhány, a tulajdon és az emberek állapotában lezajló viharos változás, melyeket többnyire mértéktelen szabadság és anarchia kísért, hiszen a nemzet legkevésbé civilizált rétege fordult a legcivilizáltabb ellen.

Innen ered az imént említett két ellentétes irányvonal. Azokat, akik a demokratikus forradalom nevében a forradalommal ellenséges régi arisztokratikus hatalmak szétzúzásán munkálkodtak, a függetlenség magasztos eszméje hatotta át, ám ahogy mind bizonyosabbá vált az egyenlőség győzelme, egyre inkább bízták magukat természetes ösztöneikre, melyeket az egyenlőség hívott létre: megerősítették és központosították a társadalmi hatalmat. Szabadok akartak lenni, hogy egyenlővé válhassanak, s minél jobban megszilárdult az egyenlőség a szabadság révén, annál nehezebben maradtak szabadok.

Ez a két állapot nem mindig követte egymást. Atyáink példáján láthatjuk, mint szervezhet meg egy nép saját kebelén belül korlátlan önkényuralmat akkor, amikor a nemeseket már megfosztotta hatalmuktól, s szembeszegült minden királyi uralommal, egyszerre tanítván a világot arra, miként lehet kivívni és ugyanakkor elveszíteni a függetlenséget.

Napjaink embere mindenütt a régi hatalmak összeomlását tapasztalja; a múlt hatásait elenyészni, a régi korlátokat leomolni látja; ez még a legtalálékonyabbak fejét is megzavarja; figyelmüket teljesen leköti a szemük láttán zajló csodálatos forradalom, s azt hiszik, az emberiség örökre anarchiába zuhan. Ha e forradalom végső eredményein is eltöprengenének, talán más félelmek is megfogannának bennük.

Ami engem illet, bevallom, nem bízom a kortársaimat felkavarni látszó szabadság-szellemben; látom jól, hogy napjaink nemzetei féktelenek; ám nem találom, hogy liberálisok volnának, s félek, ha elmúlik ez a trónokat rettegésben tartó lázongásuk, az uralkodók hatalmasabbak lesznek, mint valaha.

Miféle önkényuralomtól féljenek a demokratikus nemzetek

Az Egyesült Államokban való tartózkodásom alatt észrevettem, hogy az amerikaihoz hasonló demokratikus társadalmi rend milyen példátlan lehetőségeket kínál az önkényuralom megteremtésére, s Európába való visszatérésemkor azt tapasztaltam, hogy uralkodóink többsége már jócskán felhasználta hatalma kiterjesztéséhez azokat az eszméket, érzelmeket és szükségleteket, amelyeket ez a társadalmi rend szült.

Ebből következtetve azt gondolom, hogy tán végül a keresztény nemzetekre is majd olyasféle elnyomás nehezedik, mint hajdan számtalan ókori népre.

E kérdés alaposabb vizsgálata és ötesztendei újabb elmélkedés mit sem enyhített félelmemen, ám megváltoztatta annak tárgyát.

Az elmúlt századok alatt egyetlen olyan korlátlan hatalmú és olyan tekintélyes uralkodó sem akadt, aki vállalkozott volna arra, hogy egymaga, közbülső hatalmak segítségével nélkül irányítsa egy nagy birodalom minden területét; olyan sem akadt, aki megkísérelte volna összes alattvalójára kivétel nélkül rákényszeríteni egy egységes törvény minden részletét, sem olyan, aki leereszkedett volna alattvalói közé, hogy irányítsa és vezesse őket. Emberi agyban hasonló terv gondolata még sosem merült fel, s ha akadt, akiben mégis megfogant, akkor

azt a tudás elégtelensége, a közigazgatási eljárások tökéletlensége és különösen a létfeltételek egyenlőtlenségéből fakadó természetes akadályok hamarosan meggátolták nagyszabású tervének megvalósításában.

Tudjuk, hogy a római birodalom különféle népei még a császárok legnagyobb hatalma alatt is megőrizték különböző szokásaikat és erkölcsüket: a provinciák többségének, jóllehet egyazon uralkodónak voltak alávetve, külön kormányzatuk volt; a tartományok tekintélyes és tevékeny önkormányzatú településekkel voltak tele, s bár a birodalom kormányzásának egésze kizárólag a császár kezében összpontosult, s szükség esetén minden dolog döntőbírája ő volt, a társadalmi élet és az egyéni lét aprólékos ellenőrzésével nem foglalkozott.

Igaz, a császárok hatalma végtelen és megfellebbezhetetlen volt, így hát megtehették, hogy szabadon kövessék külön hajlamaikat, s hogy az állam nyújtotta összes lehetőségeket ezek kielégítésére használják fel; gyakran megesett, hogy visszaéltek hatalmukkal, csak hogy önkényesen megfosszanak egy polgárt javaitól vagy életétől: zsarnokságukat kevesekre korlátozták s csak néhány dologra irányították, a többit elhanyagolva; e zsarnokság féktelen volt és határok közé szorított.

Úgy tűnik, ha napjaink demokratikus nemzeteinél alakulna ki önkényuralom, akkor az más jellegű volna: kiterjedtebb és szelídebb, s úgy alacsonyítaná le az embereket, hogy azok nem szenvednének miatta.

Nem kétlem, hogy a tudás és az egyenlőség századaiban, mint a mienk is, az uralkodók könnyebben magukhoz tudják ragadni a közhatalmat, s nagyobb természetességgel és jóval mélyebbre képesek hatolni a magánérdekek világába, mint valaha is bármelyik ókori uralkodó. Ám ugyanaz az egyenlőség, amely kedvez az önkényuralom kialakulásának, mérsékli is azt; láttuk, hogy a közerkölcsök annál emberibbé és annál szelídebbé válnak, minél hasonlóbbak és minél egyenlőbbek az emberek; ha egyetlen állampolgárnak sincs nagy hatalma, se

nagy vagyona, akkor a zsarnokság lehetősége és élettére némileg leszűkül. A csupán középszerű sikerek miatt a szenvedélyek természetesen visszafogottak, a fantázia sivár, az örömök egyszerűek. Ez az általános mértékletesség magát az uralkodót is mérsékli, s bizonyos határt szab vágyai féktelen csapongásának.

Ezek az okokon kívül, amelyek magából a társadalmi rend természetéből fakadnak, még megemlíthetnék jó néhányat, ám azok már nem tartoznának a témához; márpedig szeretnék a magam szabta keretek közt maradni.¹⁵

Nagy forrongások és nagy veszedelmek idején a demokratikus kormányzatok féktelenekké, sőt kegyetlenekké is válhatnak; de ezek a válságok ritkák és mulandóak lesznek.

Ha napjainkban az emberek apró szenvedélyeire, elpuhult erkölcsre, véges tudására, tiszta vallására, szelíd lelkiállapotára, szorgalmas és rendszeres szokásaira, mértékletességére gondolok, amit hibáikban és erényeikben is szinte mind megőriztek, akkor nem félek, hogy fölérendeltjükben zsarnokot látnak, inkább oltalmazót.

Azt hiszem tehát, hogy az a fajta elnyomás, amely a demokratikus népeket fenyegeti, semmi eddigihez nem fogható; kortársaink nem találnának hasonlót az emlékeik között. Magam is hiába keresem a kifejezést, mely pontosan jelölné, s visszaadná a róla kialakult gondolataimat; e régi szavak, mint zsarnokság és önkényuralom egyáltalán nem illenek rá. A jelenség új, meg kell hát próbálni pontosan leírni, hiszen megnevezni nem tudhatom.

Megpróbálom elképzelni, milyen új jellegzetességei lehetnének a zsarnokságnak a világban: olyan egymáshoz hasonló és egyenlő emberek tömegét látom, akik szüntelenül önmaguk körül forognak, hogy kicsinyes és közönséges örömeiket szerezzenek maguknak, s ez betölti lelküket. Mindnyájan magányosak, a többiek sorsához szinte semmi közük: számukra az egész emberiséget gyermekeik és közeli barátaik jelentik; ami

pedig a honfitársaikat illeti, mellettük élnek, de nem látják őket; megérintik, de egyáltalán nem érzékelik őket; csak önmagukban és önmagukért léteznek, s ha a család még meg is maradt számukra, hazájuk már nincs többé.

Fölöttük pedig ott lebeg egy végtelen és oltalmazó hatalom, amely egymaga akar gondoskodni kedvteléseikről és örködni sorsuk felett. Ez a hatalom kizárólagos, részletekbe hatoló, rendszeres, előrelátó és szelíd. Az atyai hatalomhoz hasonlítana, ha célja, mint ez utóbbinak, szintén a férfikorra való felkészítés volna; ám épp ellenkezőleg, minden vágya végérvényesen gyermeki szinten tartani a polgárokat; szereti, ha mulatnak az emberek, ám akkor csak a mulatságon járjon az eszük. Készségesen munkálkodik boldogságukért; ám ennek kizárólagos forrása és föltétlen ura ő akar lenni; gondoskodik biztonságukról, előre látja és kielégíti szükségleteiket, megkönnyíti örömeik megszerzését, elintézi főbb ügyeiket, irányítja iparukat, szabályozza örökösödésüket, elosztja örökségüket; miért nem akarja mindjárt a gondolkodás zűrzavarától és az élet gyötrelmeitől is megszabadítani őket?

Így teszi egyre feleslegesebbé és egyre ritkábbá a nyílt önkény alkalmazását; így kényszeríti mind szűkebb területen mozogni az akaratot, s apránként még saját szokásaiktól is megfosztja az állampolgárokat. Az egyenlőség minderre már felkészítette az embereket: ránevelte őket, hogy eltűrjék, sőt olykor még áldásnak is tekintsék e dolgokat.

Ha már így szép sorjában a hatalmába kerített s kedvére átformált minden embert, az uralkodó az egész társadalomra ráteszi kezét; a felszínre bonyolult, aprólékos és egységes kis törvényekből sző hálót, amelyet még a legeredetibb elmék s még a legnagyobb lelkek sem tudnak felfejteni, hogy kiemelkedhessenek a tömegből; nem töri meg az akaratot, csak ellágyítja, meghajlítja és irányítja; ritkán kényszeríti cselekvésre az embereket, ám mindig ellenzi azt, amit tesznek; semmit nem rombol le, csak megakadályozza az új megszületését; nem

zsarnokoskodik a nemzetek fölött, csak gúzsba köti, elnyomja, elgyengíti, megszürkíti, bárgyúvá teszi, s végül félénk, iparkodó nyájja alacsonyítja mindegyiket, pásztoruk pedig a kormány lesz.

Mindig is hittem, hogy az imént felvázolt szabályozott, szelíd és békés szolgaság sokkal jobban magába tudná olvasztani a szabadság néhány külső megjelenési formáját, mintsem azt gondolnánk, s még az is elképzelhető, hogy a népuralom árnyékában alakulna ki.

Kortársainkat két, egymásnak ellentmondó szenvedély hajtja szüntelen: szükségesnek érzik, hogy vezessék őket, ám szabadok akarnak lenni. Mivel e két ellentétes ösztön egyikét sem tudják kiirtani magukból, egyszerre mindkettőnek eleget akarnak tenni. Elképzelnek egy egyedüli, mindenható, oltalmazó, ám az állampolgárok által választott hatalmat. A központosítást és a népuralmat összekombinálják. Ez némi megnyugvást ad nekik. Azzal vigasztalódnak, hogy van oltalmazójuk, s azt gondolják, hogy oltalmazójukat ők maguk választották. Minden ember eltűri, hogy megláncolják, mert látja, hogy a lánc másik végét nem egy ember, nem is egy osztály, hanem maga a nép tartja.

Olyan rendszer ez, melyben az állampolgárok arra a kis időre, míg urukat kijelölik, kilépnek a függőségéből, majd ugyanoda térnek vissza.

Manapság rengetegen vannak, akik igen könnyen kiegyeznek a zsarnokoskodó közigazgatás és a népuralom efféle kompromisszumával, s akik kellőképpen biztosítva látják az egyéni szabadságot, holott kiszolgáltatják a nemzeti hatalomnak. Én nem érem be ennyivel. Engem nem is az uralkodó milyensége, hanem inkább a behódolás érdekel.

Nem tagadom azonban, hogy még az efféle alkotmány is sokkalta kedvezőbb volna, mint az, amely egyetlen emberre vagy egy felelőtlen testületre bízna a már központosított hatalmat. A demokratikus zsarnokság összes lehetséges változatai közül bizonynyal ez utóbbi volna a legrosszabb.

Ha az uralkodó választás útján jut hatalomra, vagy ha egy ténylegesen választott és független törvényhozó hatalom közvetlen ellenőrzése alatt áll, akkor gyakran még nagyobb elnyomást gyakorol az egyénre; ám ez az elnyomás sosem oly lealacsonyító, mert noha korlátozzák és tehetetlenné teszik az állampolgárokat, azok még mindig abban a hitben ringathatják magukat, hogy csakis önmaguknak engedelmeskednek, s saját szándékaik egyikének rendelik alá az összes többi.

Belátom, hogy ha az uralkodó a nemzetet képviseli és tőle függ, akkor azok a képességek és jogok, amelyekről megfosztják az állampolgárokat, nemcsak az államfőt szolgálják, hanem magát az államot is, és hogy az egyes emberek is némi hasznot húznak abból, hogy mindnyájan feláldozták függetlenségüket a köz javáért.

A nemzetgyűlési képviselőlet létrehozása egy erősen központosított országban a szélsőséges központosítás esetleges hibáinak csökkentését jelenti ugyan, ám nem szünteti meg a bajokat.

Világosan látom, hogy így megőrzi a legfontosabb ügyekben való egyéni beleszólás lehetőségét, ám ettől még megszüntetik a jelentéktelen és személyes ügyek esetében. Elfeledjük, hogy különösen a részletkérdésekben veszedelmes dolog korlátozni az embereket. Ami engem illet, én hajlamos volnék elhinni, hogy a szabadság kevésbé fontos a nagy dolgokban, mint a kisebbekben, ha azt gondolnám, hogy az egyik nélkül valaha is biztosak lehetünk a másik felől.

A kis dolgokban való megkötöttség nap mint nap meg nyilvánul, s minden egyes állampolgár érzékeli is; nem keseríti el őket; ám folytonosan akadályokat gördít eléjük, és lassacskán már leszoknak róla, hogy akaratuk legyen. Szellemüket fokozatosan eltompítja, lelküket pedig elgyengíti, az engedelmesség ellenben, amelyet néhány nagyon fontos, ám nagyon ritka helyzetben kell gyakorolniuk, csak olykor-olykor tűnik szolgáltnak és csak bizonyos emberekre nehezedik. Ezeket az em-

bereket, kik már oly erősen függnek a központi hatalomtól, már hiába is bízzák meg azzal, hogy időről időre megválasszák e hatalom képviselőit; szabad akaratuknak ez az oly fontos, ám oly rövid ideig tartó s oly ritka gyakorlása nem képes meggátolni gondolkodási, érzelmi és cselekvési képességeik fokozatos elvesztését s azt, hogy lassacskán az emberi szint alá ne süllyedjenek.

Hozzáteszem még, hogy hamarosan már arra is képtelenek lesznek, hogy a még meglevő jelentős és egyetlen előjogukat gyakorolják. Bizonyos demokratikus népek a politikai szférába bevezették a szabadságot, a közigazgatás terén ugyanakkor növelték a zsarnokságot, ezáltal furcsa ellentmondásokba keveredtek. Kelljen bár kis ügyeket intézni, amihez elegendő a józan paraszti ész, az állampolgárokat erre képtelennek tartják; s lett légyen szó bár az egész állam kormányzásáról, az állampolgárokat óriási előjogokkal ruházzák fel; az állampolgárok hol az uralkodó, hol pedig uraik játékszerévé válnak; többek, mint a királyok, és kevesebbek, mint az emberek. Miután kipróbáltak mindenféle lehetséges választási rendszert anélkül, hogy egyetlen megfelelőt is találtak volna, elcsodálkoznak és tovább keresnek; mintha az általuk észlelt hiba nem az ország alkotmányán, hanem inkább a választási testület milyenségén múlna.

Valóban nehéz elképzelni, hogyan is tudhatnának jó vezetőket választani maguknak olyan emberek, akik végképp leszoktak önmaguk irányításáról; s az is teljesen hihetetlen, hogy egy szolganép valaha is képes lenne liberális, energikus és bölcs kormányt megszavazni.

Mindig kérészéletű szörnyszülöttnek tartottam az olyan alkotmányt, amelynek az eleje köztársasági, a továbbiakban viszont szélsőségesen monarchikus. A vezetők hibái és a vezetettek ostobasága az ilyet hamarosan csődbe juttatnák; a nép pedig, ráunván képviselőire és önmagára is, szabadabb intézményeket hozna létre, vagy hamarosan újra megtalálná egyetlen urát, akinek lábai elé borulhatna.¹⁶

Az előző fejezetek folytatása

Úgy gondolom, hogy azoknál a népeknél, akiknél a létfeltételek egyenlőek, könnyebb kialakítani a korlátlan hatalmú önkényuralmi kormányzatot, mint másutt, s azt hiszem, ha egy ilyen népnél kialakulna ez a fajta kormány, akkor az nemcsak hogy leigázná az embereket, hanem idővel emberi mivoltuk fő jellemzőitől is megfosztaná őket.

Úgy vélem tehát, hogy a demokratikus korszakoknak különösképpen tartaniuk kell az önkényuralomtól.

Azt hiszem, minden korban szerettem volna a szabadságot; de a mai időknek a csodálatára is hajlok.

Másfelől viszont meggyőződéseim, hogy akik az elkövetkezendő századokban a kiváltságokra és az arisztokráciára próbálják alapozni a hatalmat, mind elbuknak. Azok is, akik úgy képzelik, hogy a hatalmat megszerezheti és megtarthatja egyetlen osztály, mind elbuknak. Manapság már nincs uralkodó, aki oly ügyes és oly erős volna, hogy az önkényuralmat úgy tudná megalapozni, hogy közben visszaállítaná alattvalóinak állandó megkülönböztetését; olyan bölcs és olyan nagyhatalmú törvényhozó hatalom sincs, amely fenn tudna tartani szabad intézményeket, ha alapelve és jelképe nem az egyenlőség volna. Mindazon kortársainknak tehát, akik meg akarják teremteni és biztosítani kívánják felebarátaik függetlenségét

vagy méltóságát, az egyenlőség híveinek kell látszaniuk; s ennek egyetlen méltó módja az, hogy annak is kell lenniük; szent vállalkozásuk sikere ettől függ.

Nem kell tehát újból egy arisztokratikus társadalmat felépíteni, hanem a szabadságot annak a demokratikus társadalomnak a méhéből kell életre hívni, melyben Isten akaratából élünk.

Ez a két alapvető igazság számomra egyszerűnek, világosnak és termékenynek tűnik, s magától értetődően annak megvizsgálására sarkall, hogy vajon miféle szabad kormányforma alakulhat ki az olyan népeknél, amelyeknél a létfeltételek egyenlőek.

A demokratikus nemzeteknél magából az alkotmányból és a nemzet szükségleteiből következik, hogy az uralkodó hatalma egységesebb, központosítottabb, kiterjedtebb, mélyrehatóbb és tekintélyesebb, mint másutt. Náluk a társadalom természetesen tevékenyebb, erősebb, az egyén pedig alárendeltebb és gyengébb: az előző többet, az utóbbi kevesebbet tesz; ez szükségszerű.

Ne számítsunk hát arra, hogy a demokratikus országokban az egyéni függetlenség lehetőségei valaha is úgy kibontakozzanak, mint az arisztokratikusakban. De ez egyáltalán nem is kívánatos; hiszen az arisztokratikus nemzetek körében gyakran áldozzák fel a társadalmat az egyénért, s a többség boldogulását néhányak nagyságáért.

Mindazonáltal szükséges és kívánatos, hogy az a központi hatalom, amely demokratikus népet irányít, tevékeny és erős legyen. Semmiképpen sem kell gyengévé vagy közönyössé tenni, csupán meg kell akadályozni azt, hogy visszaéljen fürgeségével és erejével.

Az arisztokratikus századokban az egyének függetlenségét az biztosította legjobban, hogy az állampolgárok irányítása és vezetése nem az uralkodó kizárólagos feladata volt; e gondot részben az arisztokrácia tagjaira kellett hagynia; ily módon a

társadalmi hatalom, lévén mindig megosztott, sosem nehezedt egészében és egyformán minden emberre.

Az uralkodó nemcsak hogy nem maga csinált mindent, hanem még azon alkalmazottainak többségét sem tudta mindig kézben tartani, akik helyette intézkedtek, lévén hogy ezek hatalmukat nem öbelőle, hanem származásuk pusztá tényéből merítették. Nem alakíthatta vagy tiporhatta el őket szeszélyeinek engedelmeskedve, s még legcsekélyebb kívánságai teljesítésére sem kényszeríthette őket egységesen. Ez is szavatolta az egyének függetlenségét.

Tudom jól, hogy ma már nem élhetünk ugyanezekkel a módszerekkel, de látom azokat a demokratikus eljárásokat is, melyek a helyükbe lépnek.

Ahelyett, hogy a testületektől vagy a nemesektől elvett összes közigazgatási hatalom egyes-egyedül az uralkodóra származna vissza, juttatni lehet belőlük az egyszerű állampolgárokból álló ideiglenes, másodlagos testületeknek is; az egyének szabadsága így biztosítottabb volna, s egyenlőségük sem látná kárát.

Az amerikaiak, akik nem tulajdonítanak oly nagy jelentőséget a szavaknak, mint mi, a grófság szót fenntartották legnagyobb közigazgatási területük számára; de a grófságot részben tartományi vidéki gyűléssel helyettesítették.

Készséggel elismerem, hogy korunkban, amely az egyenlőség kora, igazságtalan és ésszerűtlen volna bevezetni a közhivatalok örökölhetőségét; ám annak semmi akadály, hogy bizonyos határokon belül választott közhivatalnokokat ültessünk e helyekre. A választás olyan demokratikus módszer, amely éppúgy, sőt még jobban biztosítja a tisztviselők függetlenségét a központi hatalommal szemben, mint az arisztokratikus nemzeteknél az örökösödési jog.

Az arisztokratikus országok tele vannak gazdag és befolyásos magánemberekkel, akik senkire sincsenek rászorulva s akiket nem lehet könnyűszerrel vagy kerülő utakon elnyomni;

s a hatalom általánosan megszokott mértéktartása és mértékletessége őmiattuk marad fenn.

Jól tudom, a demokratikus országokban az egyének nem természettől fogva hasonlóak egymáshoz; ám mesterségesen létre lehet hozni valami hasonlót.

Mélyen hiszem, hogy sehol a világon nem lehetne már arisztokráciát létrehozni; ám úgy gondolom, az egyszerű polgárok, ha szövetkeznének, akkor dúsgazdag, nagyon befolyásos, nagyon erős, egyszóval arisztokratikus lényekké válhatnának.

Ily módon szert tehetnének az arisztokrácia néhány fontos politikai kiváltságára annak igazságtalanságai és veszélyei nélkül. A politikai, ipari, kereskedelmi vagy akár tudományos és irodalmi társulásokat olyan kiművelt és tehetsős állampolgárokhoz hasonlíthatnók, akiket nem lehet tetszés szerint idomítani, sem csendesen leigázni, s akik, miközben egyéni jogaikat védelmezik a hatalom követeléseivel szemben, megmentik a közös szabadságjogokat is.

Az arisztokratikus korokban minden embert oly szoros kötelék fűz több honfitársához, hogy egyikőjüket sem lehetne megtámadni anélkül, hogy a többi ne sietne a segítségére. Az egyenlőség századaiban minden egyén természettől fogva elszigetelt; nincs öröklött barátja, akivel közösséget vállalhatna, nincs osztály, amely rokonszenvéről biztosítaná; könnyen félreállítják, s büntetlenül átgázolnak rajta. Ma az állampolgárok csak egyetlen módon védekezhetnek az elnyomás ellen: az egész nemzethez kell fordulniuk, s ha ott süket fülekre talál, akkor az emberiséghez; s erre egyetlen eszközük a sajtó. Így hát a demokratikus népeknél a sajtószabadság sokkalta becsesebb, mint bárhol másutt; egymaga orvosol szinte minden bajt, amelyet az egyenlőség okozhat. Az egyenlőség elszigeteli és meggyengíti az embereket; de a sajtó olyan hathatós fegyver mindnyájuk kezében, melynek a leggyengébb és a legelszigetelt ember is hasznát veheti. Az egyenlőség megfosztja az embereket a hozzá közel állók támogatásától; ám a sajtó segít-

ségével összes honfitársait és felebarátait segítségül hívhatja. A nyomdaipar előmozdította az egyenlőséget, és fejlődésének ez az egyik legjobb szabályozója.

Azt hiszem, az arisztokratikus országok lakói, ha kell, megvannak a sajtószabadság nélkül; nem így a demokratikus országokban élők. Egyáltalán nem bízom benne, hogy a nagy politikai gyűlések, az országgyűlési előjogok, a nép uralmának hangoztatása biztosítanak ez utóbbiak személyes függetlenségét. Mindezek a dolgok bizonyos mértékig összeegyeztethetők az egyéni szolgálattal; ám ha sajtószabadság van, akkor ez a szolgálat nem lehet teljes. A sajtó a szabadság par excellence demokratikus eszköze.

A bírói hatalomról is hasonló dolgokat tudok mondani.

A bírói hatalom lényegéhez tartozik, hogy magánérdekű dolgokkal foglalkozik, s hogy az elé terjesztett kis ügyeket szívesen kíséri figyelemmel; az is hozzátartozik e hatalom lényegéhez, hogy ő maga sosem nyújt segítséget az elnyomottaknak, de a legszegényebbeknek mindig rendelkezésére áll. Bármilyen gyengének hisszük is őket, mindig ki tudják harcolni, hogy a bíró meghallgassa és megválaszolja panaszukat: ennek az oka is a bírói hatalom alaptörvényeiben rejlik.

Egy ilyesféle hatalom különösen jól alkalmazható a szabadság igényeinek kielégítésére olyan korban, amikor az uralkodó tekintete és keze az emberi cselekedetek legapróbb részleteibe is behatol, s amikor az emberek már túl gyengék önmaguk megvédéséhez, ahhoz viszont túlságosan elszigeteltek, hogy sorstársaik segítségére számíthassanak. Az egyéni függetlenség legnagyobb biztosítója mindig is a törvényszékek ereje volt, de ez kiváltképp igaz a demokratikus századokban; ekkor az egyéni jogok és érdekek mindig veszélyben forognak, ha a létfeltételek egyenlőbbé válásával együtt nem növekszik és nem terjeszkedik a bírói hatalom is.

Az egyenlőség jó néhány olyan hajlamot ébreszt az emberekben, amelyek igencsak veszélyesek a szabadságra nézve, s a

törvényhozónak ezeket mindig fürkésző tekintettel kell figyelnie. Csak a legfontosabbakra hívom fel a figyelmet.

Demokratikus századokban az emberek nehezen látják be a formák szükségességét; ösztönösen elutasítják őket. Ennek okát másutt már említettem. A hivatalos formák megvetést és gyakran gyűlöletet váltanak ki belőlük. Minthogy többnyire csak könnyű és pillanatnyi kedvtelésekre törekszenek, féktelenül vetik magukat vágyaik után; a legcsekélyebb késedelem is elkészeríti őket. Heves vérmérsékletük, mely a politikai életben is megnyilvánul, a hivatalos formák ellen tüzezi őket, mert azok nap mint nap késleltetik vagy gátolják őket valamely céljuk elérésében.

A hivatalos formák mégis épp azért oly hasznosak a szabadságnak, ami miatt a demokráciák emberei kellemetlennek tartják őket, lévén e formák legfőbb érdeme, hogy válaszfalként állnak az erős és a gyenge, az irányító és az irányított között, hogy késleltetik az egyiket, s időt adnak a másiknak a tájékozódásra. A hivatalos formák annál fontosabbak, minél tevékenyebb és hatalmasabb az uralkodó, és minél közönyösebbé válnak az egyének. Természetes hát, hogy a demokratikus népeknek nagyobb szükségük van rájuk, mint a többinek, és az is természetes, hogy ezeket kevésbé fogadják el. E jelenség komoly figyelmet érdemel.

Mi sem szánalmasabb annál a gőgös lekicsinylésnél, melyet legtöbb kortársunk a hivatalos formák iránt tanúsít; hiszen ma már a legapróbb formai részleteknek is minden eddiginél nagyobb jelentősége van. Az emberiség legfontosabb érdekei fűződnek hozzá.

Ha az arisztokratikus társadalmakban az államférfiak olykor büntetlenül semmibe vehették is a hivatalos formákat s önmagukat fölébük helyezhették is, korunkban, azt hiszem, a népek vezetőinek tiszteletben kell tartaniuk még a legjelentéktelenebbeket is, s csak kényszerítő szükség esetén mellőzhetik

őket. Az arisztokráciákban a hivatalos formákat babonáság övezte; fogadjuk mi értő és megfontolt tisztelettel.

A demokratikus népeknek van egy másik, nagyon természetes, ám nagyon veszélyes ösztönük is; ez hajtja őket afelé, hogy lebecsüljék s szinte tudomásul se vegyék az egyéni jogokat.

Az emberek általában ragaszkodnak egy bizonyos joghoz és tiszteletet éreznek iránta fontossága vagy megszokottsága miatt. A demokratikus népeknél meglevő jogok rendszerint elég jelentéktelenek, igen új keletűek és nagyon ingatagok; emiatt gyakran s könnyedén áldozzák fel, s szinte mindig lelkiismeretfurdalás nélkül sértik meg őket.

Márpedig megesik, hogy a társadalom jogai magától értetődően gyarapodnak és erősödnek ugyanabban a korban és ugyanazoknál a nemzeteknél, ahol az emberek természetes megvetéssel viseltetnek az egyének jogai iránt, vagyis az emberek épp akkor hanyagolják el egyéni jogaikat, amikor a legnagyobb szükségük volna rá, hogy a még meglevő keveset megtartsák és védelmezzék.

Így hát a szabadság és az emberi méltóság igaz híveinek kivált a mai demokratikus időkben kell mindig szilárdnak s felkészültnek lenniük, hogy megakadályozzák, nehogy a társadalmi hatalom, általános szándékainak elérése céljából, könnyedén feláldozza néhány ember egyéni jogait. Ezekben az időkben már egyetlen állampolgár sem oly elmaradott, hogy veszély nélkül le lehessen igázni, s egyetlen egyéni jog sem oly jelentéktelen, hogy büntetlenül ki lehessen szolgáltatni az önkénynek. Ennek egyszerű oka van: ha az egyéni jogokat olyan korban sértik meg, amikor az emberi szellemet már áthatotta e jogok fontossága és szentsége, akkor csak annak ártanak, akit megfosztanak a jogaitól; ám ha az egyéni jogot napjainkban sértik meg, az a nemzet erkölceinek mélységes megrontását s az egész társadalom veszélybe sodrását jelenti; hiszen az efféle jogoknak még a fogalma is lassacskán megváltozik s feledésbe merül napjainkban.

Vannak olyan szokások, eszmék és hibák, melyek jellemzőek a forradalmi helyzetre, s melyeket egy hosszan tartó forradalom mindenképpen létrehoz és elterjeszt, bármi legyen is jellege, célja és színtere.

Ha valamely nemzet vezetői, véleményei és törvényei rövid időn belül többször cserélődnek, akkor az emberek végül megérik a változás ízét, s hozzászoknak, hogy erőszak alkalmazásával minden változás gyorsan végbemegy. Megfogán hát bennük természetes módon a hivatalos formák iránti megvetés, melyeknek képtelenségét nap mint nap észlelik, s a törvény uralmát, amit olyannyiszor tévesztettek szem elől, csak kényszeredetten viselik el.

A méltányosság és az erkölcs szokásos kifejezései már elégtelenek mindazon újdonság megmagyarázására és igazolására, melyeket a forradalom nap mint nap létrehoz, ezért az emberek a társadalmi hasznosság elvéhez fordulnak, létrehozzák a politikai szükségszerűség dogmáját, s a maguk elé tűzött általános cél mind gyorsabb elérése érdekében könnyen hozzászoknak, hogy aggályok nélkül feláldozzák az egyéni érdekeket, s lábbal tiporják az egyéni jogokat.

E szokások és eszmék, melyeket ezentúl forradalminak nevezek – hiszen minden forradalom létrehozza őket –, éppúgy fellelhetők az arisztokratikus, mint a demokratikus népek körében; ám az arisztokratikus népeknél rendszerint nem oly hatásosak és sosem oly tartósak, mert ott ellentétes szokásokkal, eszmékkel, hibákkal és gyarlóságokkal találkoznak. Mihelyt véget ér a forradalom, elenyésznek, s a nemzet visszatér régi politikai magatartásához. Nem így a demokráciákban, ahol mindig félő, hogy a forradalmi ösztönök, melyek nem haltak el, csak megenyhültek és elrendeződtek, fokozatosan a kormány erkölcsévé és a közigazgatás szokásaivá alakulnak át.

Nem hiszem tehát, hogy volna olyan ország, ahol a forradalmak veszélyesebbek volnának, mint a demokráciákban, mert ott, függetlenül a forradalmak esetleges és átmeneti hibáitól,

melyeknek úgysem tudnák elejét venni, mindig fennáll az a veszély, hogy állandósuló és, mondhatni, örök életű hibákat is elkövetnek.

Azt hiszem, létezik tisztességes ellenállás és jogos lázadás. Nem állítom hát abszolút igazsággként, hogy a demokratikus korok embereinek sosem kell forradalmat csinálniuk; ám úgy gondolom, nekik mindenki másnál több okuk van fontolóra venni, hogy belekezdjenek-e, s inkább megéri elviselniük a jelen állapot számtalan kellemetlenségét, mint ilyen kétélű fegyverhez nyúlniuk.

Végezetül egy olyan általános gondolatot említek meg, amely nemcsak e jelen fejezet jellemző gondolatait foglalja magába, hanem mindazoknak a gondolatoknak a nagy részét is, melyeknek bemutatását e könyv célul tűzte ki.

A mienket megelőző arisztokratikus századokat a nagyon befolyásos egyének és az igen erőtlen társadalmi hatalom jellemezte. A társadalom képe elmosódott volt, s folyton beleolvadt az állampolgárokat irányító különféle hatalmakba. E korok embereinek legnagyobb erőfeszítései bizonynyal arra irányultak, hogy növeljék és erősítsék a társadalmi hatalmat, hogy gyarapítsák és biztosítsák annak kiváltságait, az egyéni függetlenséget pedig épp ellenkezőleg, minél szűkebb keretek közé szorítsák, s az egyéni érdeket a közérdeknek rendeljék alá.

Napjaink emberére már más veszélyek leselkednek, más gondok várnak.

A legtöbb modern nemzet uralkodója, bármilyen legyen is származása, megbízatása és neve, ma már szinte mindenható, a magánemberek pedig mindinkább a gyengeség és a függőség legmélyebb fokára süllyednek.

A régi társadalmakban minden másképp volt. Egységesség és egyformaság ott sehol sem akadt. A mi társadalmainkban viszont már félő, hogy minden oly hasonlónak válik, hogy az emberek egyéni arca hamarosan teljesen belevész a köz arculatába. Atyáink mindig hajlamosak voltak túlhajszolni az egyéni

jogok tiszteletének eszméjét, mi pedig természetesen az ellenkező végletbe esünk azzal, hogy az egyéni érdeket mindig alárendeljük a többség érdekének.

Változik a politikai világ; az új bajokra ezentúl új gyógyírt kell keresni.

A társadalmi hatalomnak tág, ugyanakkor behatárolható és szilárd teret kell kijelölni; az egyének kapjanak bizonyos jogokat, s biztosítani kell őket e jogok elvitathatatlan élvezéséről; meg kell óvni azt a csekély függetlenséget, erőt és eredetiséget, ami az egyéneknek még megmaradt; fel kell emelni őket a társadalom mellé, s oltalmazni vele szemben: ilyennek szeretném tudni az eljövendő kor törvényhozójának fő céljait.

Úgy tűnik, korunk uralkodóinak az a szándékuk, hogy nagyszerű dolgokat vitessenek végbe az emberekkel. Szeretném, ha valamivel több gondot fordítanának a nagyszerű emberek kinevelésére is; szeretném, ha becsesebb volna az alkotó, mint a mű, s ha észben tartanák, hogy nem lehet sokáig erős az a nemzet, ahol az egyének külön-külön mind gyengék, s hogy még korántsem fedeztek fel olyan társadalmi formákat, sem olyan politikai fogásokat, melyek tetterős népet tudnának faragni kishitű és erőtlén állampolgárokból.

Kortársainknál két ellentétes, de egyaránt végzetes eszmét látok.

Az egyenlőségből némelyek csak azokat az anarchikus tendenciákat látják, amelyeket maga az egyenlőség hoz létre. Félnék szabad akarattuktól; félnék önmaguktól.

A többiek, a bölcsebb kisebbség, másként látják. Ők végre észrevették, hogy az egyenlőségből kiinduló s az anarchiába torkolló út mellett van egy másik is, mely, úgy tűnik, menthetetlenül a szolgaság felé viszi az embereket. Lélekben már előre alávetik magukat e szükségszerű szolgaságnak; s elveszítvén a szabadság reményét, szívük mélyén már imádják is urukat, akinek hamarosan el kell jönnie.

Az előzőek azért mondanak le a szabadságról, mert veszé-

lyesnek vélik; az utóbbiak, mert lehetetlennek tartják a megvalósulását.

Ha hittem volna ez utóbbi véleményben, nem írtam volna meg e művet, melynek lassan a végére jutok; beértem volna annyival, hogy titkon keseregjek felebarátaim sorsa felett.

Azokra a veszélyekre akartam fényt deríteni, amelyekkel az egyenlőség az emberi függetlenséget fenyegeti, mert mélyen hiszem, hogy mindazon veszedelmek közül, melyeket a jövő rejteget, ezek a legrettentőbbek s a legváratlanabbak. Ám nem tartom ezeket legyőzhetetleneknek.

A küszöbönálló demokratikus századok embereiben természetes módon él a függetlenségvágy. A törvényt magától értetődően nyűgnek érzik; még az általuk kedvelt állapot állandósága is terhükre van. Szeretik a hatalmat; de hajlamosak rá, hogy megvessék és gyűlöljék azt, aki a hatalmat gyakorolja, s könnyűszerrel csúsznak ki a keze közül kicsinységük és mozgékonyságuk jóvoltából.

Ezek az ösztönök sosem múlnak el, mert forrásuk a társadalmi állapot, mely változatlan. Hosszú ideig gátat vetnek majd mindenféle önkényuralmi rendszer létrejöttének, s új fegyvereket adnak minden olyan új nemzedék kezébe, mely az emberek szabadságáért akar harcolni.

Éberségre és küzdelemre buzdító okos félelemmel nézzünk hát a jövőbe, nem pedig ernyed, tétlen rémülettel, mely lesújtja s elbágyasztja a szíveket.

Általános meglátások a témával kapcsolatban

Mielőtt gondolataim útjának végére érnék, szeretném egy utolsó pillantással összefogni az új világ arculatára jellemző különféle vonásokat, s végezetül megítélni, milyen általános hatással lehet az egyenlőség az emberek sorsára; ám megtorpanok egy ily nehéz vállalkozás előtt; e nagy céllal magam előtt, érzem, látásom elhomályosul, értelmem meginog.

Ez az új társadalom, melyet bemutatni szándékoztam, s melyet meg akarok ítélni, még csak születőben van. Az idő nem öntötte még végleges formába; létrehozója, a nagy forradalom még most is tart, s napjaink eseményei közül szinte lehetetlen felismerni, mi múlik el magával a forradalommal együtt, s mi éli túl azt.

A kibontakozó új világ még csak félig emelkedett ki a szét hulló világ romjai közül, s az emberi dolgok átláthatatlan zűrzavarának közepette ki tudná megmondani, mi marad fenn a régi intézményekből és a múlt erkölcséből, s mi tűnik el végül.

Igaz, a társadalmi állapotban, a törvényekben, az emberek eszméiben és érzelmeiben lezajló forradalomnak még távolról sincs vége, az általa teremtetett dolgok azonban már most sem hasonlíthatók semmi eddigihez a világon. Századról századra haladok visszafelé az ókor kezdetéig; nem találok ahhoz ha-

sonlót, mint ami most tárul a szemem elé. A múlt már nem világítja meg a jövőt, az emberi szellem sötétben tapogatózik.

Mégis, e beláthatatlan, vadonatúj és oly zűrzavaros kép mögül már átsejlik néhány alapvető jellemvonás, melyeket be is mutatok:

Úgy látom, a jó és a rossz elég arányosan oszlik meg a világban. Eltűnnek a nagy vagyonok; a kicsik száma növekszik; sokasodnak a vágyak és az élvezetek; nincs többé rendkívüli jólét, sem menthetetlen nyomorúság. A nemes becsvágy egyetemes érzéssé válik, ritkaság a telhetetlen nagyravágyás. Minden ember elszigetelt és gyenge; a társadalom tevékeny, előrelátó és erős; az egyes ember jelentéktelen dolgokat, az állam roppant nagyokat visz véghez.

Az emberekben nincs tetterő; de az erkölcsök szelídek, a törvények pedig humánusak. Igaz, nagylelkű önfeláldozás, magasztos, csillogó és kristálytisztá erény alig akad, ám a szokások rendezettek, az erőszak ritka, a kegyetlenség szinte ismeretlen. Az emberek élete meghosszabbodik, vagyonuk nagyobb biztonságban van. Az élet nem túl látványos, de nagyon könnyű, nagyon békés. Alig akad túlfinomult öröm, s alig nagyon közönséges, az udvarias viselkedés pedig éppoly ritka, mint a durva ízlés. Nemigen találunk nagy tudású embereket, sem túlságosan tudatlanokat. Kevesebb lesz a lángelme, s az ismeretek mindenkihez jobban eljutnak. Az emberi ész mindenki apró fáradozásainak egyesítésével fejlődik, nem pedig néhányak elsodró ösztönzése által. Kevesebb a tökéletes mű, ám termékenyebbek az alkotók. Meglazulnak a faj, az osztály, a haza kötelékei; szorosabbá válik az emberiség nagy köteléke.

Ha e különféle jellegzetességek közül ki akarom választani a legáltalánosabbat és a legfeltűnőbbet, akkor azt találom, hogy mindaz, ami az emberi sorsok alakulásánál mutatkozik, megjelenik ezernyi más formában is. Majd minden szélsőségeség megenyhül és letompul; majd minden kiemelkedő dolog eltűnik, hogy helyet adjon valami középszerűnek, amely egy-

szerre lesz kevésbé alacsony- és kevésbé magasrendű, kevésbé csillogó és kevésbé homályos bármi eddigiénél.

Amíg a világot nagyon nagy és nagyon kicsi, nagyon gazdag és nagyon szegény, nagyon nagy tudású és nagyon tudatlan emberek népesítették be, addig tekintetemet elfordítottam az alacsonyabb rendűektől, s a fönt levőkre függesztettem, kiknek látása örömmel töltött el; ma már tudom, hogy ezt az örömet gyengeségem szülte: minthogy nem láthatom egyszerre mindazt, ami körülvesz, tetszés szerint választhatom ki azokat a dolgokat, amelyek fölött szívesen elmélkedem, a többit figyelmen kívül hagyhatom. A mindenható és örök lény tekintete viszont szükségszerűen átfogja a dolgok összességét, s tisztán látja egyszerre az egész emberi fajt, s ugyanakkor az egyes embereket is, külön-külön.

Természetes hinnünk abban, hogy az emberek e teremtetőjének és őrzőjének tekintetét egyáltalán nem némelyek egyéni boldogulása, hanem mindenkinek a lehető legnagyobb jóléte boldogítja: ami nekem hanyatlásnak tűnik, az ő szemében haladás; ami engem sért, az neki kedvére való. Az egyenlőség talán valóban kevésbé fennkölt; de igazabb, s nagyságát, szépségét igazságosságától kapja.

Igyekszem eligazodni Isten szempontjai között, s az emberi dolgokat onnan nézve próbálom vizsgálni és megítélni.

A világon egyelőre még senki sem állíthatja csalhatatlanul, hogy az új társadalmi állapot magasabb rendű volna a régiénél; csak azt láthatjuk, hogy másféle.

Vannak bizonyos hibák és erények, amelyek jellemzőek voltak az arisztokratikus társadalmakra, s amelyek olyannyira ellentétesek az új népek szellemével, hogy köreikben ezeket meg sem lehetne honosítani. Vannak jó hajlamok és rossz ösztönök, melyek az előbbiek számára idegenek voltak, az utóbbiaknál viszont természetesek; vannak gondolatok, melyek önkéntelenül vetődnek fel az egyikben, a másik viszont elveti őket. Akárha két külön emberiség volna, mindegyiknek

megvan a maga előnye és hátránya, a maga jó és rossz oldala, mely lényegéhez tartozik.

Legyünk hát nagyon óvatosak, ha a születő társadalmakról olyan eszmék alapján mondunk ítéletet, amelyeket a már nem létező társadalomból merítettünk. Ez igazságtalan volna, hiszen nem lehet összehasonlítani ezeket az egymástól mérhetetlenül különböző társadalmakat.

Értelmetlen volna hát napjaink emberétől számon kérni azokat a sajátos erényeket, melyek ősei társadalmi állapotában gyökereztek, hiszen maga a társadalmi állapot is letűnt, s bukásakor mindent, jót s rosszat vegyesen magával rántott.

De ma még nem látjuk helyesen ezeket a dolgokat.

Sok kortársamnál tapasztalom, hogy válogatnak a régi társadalom arisztokratikus felépítéséből eredő intézmények, vélemények és eszmék között; van, amit szívesen elhagynának, s van, amit megőriznének s magukkal vinnének az új világba.

Azt hiszem, ezek az emberek tisztességes, de meddő munkára fecsérlik idejüket és energiájukat.

Most már nem a létfeltételek egyenlőtlensége okozta egyedi előnyöket kell mérsékelni, hanem biztosítani kell az embereknek azokat az új javakat, melyeket az egyenlőség nyújthat nekik. Ne akarjunk hasonlókká válni atyáinkhoz, ám igyekezzünk megvalósítani a magunk saját nagyságát és boldogságát.

Én, ki utam e végső szakaszához érve, távolról bár, de egyszerre látom mindazon különféle dolgokat, melyeket útközben külön-külön megvizsgáltam, telve vagyok félelemmel és reménnyel. Nagy veszélyeket látok, melyek elháríthatók; nagy bajokat, melyek elkerülhetők; s egyre erősebb bennem a hit, hogy a demokratikus nemzetek már attól is becsületesek és virágzóak lesznek, ha ez a szándékuk.

Nem feledem, hogy sok kortársam hitte: a népek sosem uruk önmaguknak ott alant, s hogy szükségszerűen valamiféle legyőzhetetlen és nem szellemi erőnek engedelmeskednek, me-

lyet elmúlt események hoznak létre, vagy a fajok, a föld, az éghajlat idéz elő.

Ezek hamis és hitvány elméletek, melyek csakis gyenge embereket és kishitű nemzeteket hozhatnak létre: az isteni gondviselés az emberi fajt nem alkotta sem teljesen függetlennek, sem teljesen rabszolgának. Igaz, minden embernek kijelölt egy végzetes kört, melyből ki nem léphet; ám saját tág terükön belül az emberek hatalmasak és szabadok; s a népek nemkülönben.

Napjaink nemzetei nem kerülhetik el, hogy köreiken belül a létfeltételek egyenlővé ne váljanak; de az már rajtuk áll, hogy az egyenlőség a szolgaság vagy a szabadság, a tudás vagy a műveletlenség, a felvirágzás vagy a nyomor felé vezeti-e őket.

1. (41. oldal)

Jefferson emlékirataiban a következőket találjuk: „Eleinte, amikor az angolok letelepedtek Virginiában, és nagyon könnyen, sőt ingyen is lehetett földhöz jutni, egyes előrelátó személyek nagy koncessziókat szereztek, és meg akarván tartani családjuk fényes helyzetét, javaikat leszármazottjaikra hagyományozták. Ezeknek a birtokoknak az átszármaztatása nemzedékről nemzedékre olyan emberekre, akik ugyanazt a nevet viselték, végül olyan családok megkülönböztetett osztályát hozta létre, akik a törvény értelmében javaik fenntartásának privilégiumával rendelkeztek, és ily módon egyfajta patrícius rendet alkottak, létesítményeik nagysága és fényűző volta különböztette meg őket a többiektől. A király általában ezen a renden belül választotta ki államtanácsosait.” (*Jefferson's Memoirs*)

Az Egyesült Államokban az angol jognak az öröklésre vonatkozó rendelkezéseit egyöntetűen elutasították.

„Az öröklés tárgyában elsősorban a következő szabályt követjük, mondta Kent úr: Ha valaki végrendelet nélkül hal meg, javai egyenes ágú örökösére szállnak; ha csak egy örökös van, az egész örökség őt illeti, akár férfi, akár nő. Ha több ugyanolyan jogon öröklő személy van, egyenlő mértékben osztják fel az örökséget nemükre való tekintet nélkül.”

Ezt a szabályt először New York államban vezették be az 1786. február 23-i statútummal (lásd a *Revised Statutes*, III. kötet; Appendix, 48. o.); azóta ebben az államban a módosított statútumokban is átvették. Jelenleg az Egyesült Államok egészében érvényes, egyetlen kivétellel: Vermont államban a férfi örökös kétszeres arányban részesül a javakból. (*Kent's Commentaries*, IV. kötet, 370. o.)

Kent ugyanebben a művében (IV. kötet, 1–22. o.) foglalkozik a szubsztitúcióra (az örökös kijelölése) vonatkozó amerikai törvényhozási történetével. Kiderül, hogy az amerikai forradalom előtt a szubsztitúcióra vonatkozó angol törvények alkották a közjogot a gyarmatokon. A valóságos szubsztitúciókat (estate's entail) Virginiában 1776-ban megszüntették (Jefferson indítványára; lásd *Jefferson's Memoirs*), New York államban 1786-ban. Ugyancsak megszüntették azóta Észak-Karolina, Kentucky, Tennessee, Georgia, Missouri államokban. Vermontban, Indianában, Dél-Karolinában és Louisianában soha nem is éltek az örökös kijelölésének jogával. Azok az államok, amelyek a szubsztitúciókra vonatkozó angol törvényhozás megtartását kötelességüknek tartották, úgy módosították azt, hogy megfoszták alapvető arisztokrata jellegétől. „Általános elveinkkel a kormányzás tekintetében – mondja Kent úr –, igyekszünk elősegíteni a tulajdon szabad forgalmát.”

A francia olvasó igencsak meglepődik, ha az amerikai törvényhozásnak az öröklésre vonatkozó részét tanulmányozza, mivel a mi törvényeink e téren még sokkal demokratikusabbak, mint az övék.

Az amerikai törvények egyenlően osztják fel az apa vagyont, de csak ha végakarata nem ismert. „Mert mindenki, így szól a törvény, New York államban (*Revised Statutes*, III. kötet, 51. o.), teljes szabadságot, jogot és hatalmat élvez a tekintetben, hogy javait végrendelet útján örökítse, megossza, bárkit előnyben részesítsen, feltéve, ha nem politikai testület vagy szervezett társaság javára végrendelezik.”

A francia törvény értelmében az örökhagyó számára szabályként érvényesül az egyenlő vagy csaknem egyenlő felosztás.

A legtöbb amerikai köztársaság még elismeri az örökös kijelölésére vonatkozó jogot, és csak hatásai csökkentésére szorítkozik.

A francia törvény egyetlen esetben sem engedi meg a szubsztitúciót.

Ha az amerikaiak társadalmi rendje demokratikusabb is, mint a miénk, nálunk a törvények demokratikusabbak, mint ott. Ezt nem is olyan nehéz megmagyarázni: Franciaországban a demokrácia még a rombolással van elfoglalva, Amerikában már nyugodtan uralkodik a romokon.

2. (98. oldal)

Az Egyesült Államokban prohibíciós rendszer van. A vámörök csekély száma és a tengerpart nagy kiterjedése igen megkönnyíti a csempészt; mindazonáltal sokkal kevésbé gyakorolják, mint másutt, mert mindenki igyekszik megakadályozni.

Mivel az Egyesült Államokban nincsen elhárító karhatalom, sok-

kal több a tűzvész, mint Európában; de általában véve hamarabb eloltják, mert a környező lakosság gyorsan a veszélyeztetett körzetbe siet.

3. (100. oldal)

Nem helyes azt mondani, hogy a centralizáció a francia forradalom szüleménye; a francia forradalom csak tökéletesítette, de nem fedezte fel. A centralizáció iránti igény és a rendszabályozás mániája Franciaországban addig a korig nyúlik vissza, amikor a törvénytudók behatoltak a kormányzásba; ez Szép Fülöp idején történt meg. Azóta e két vonás szüntelenül erősödött. Malesherbes úr az adóügyi bíróság nevében így szólt 1775-ben a királyhoz, XVI. Lajoshoz: „... Minden testületnek, minden állampolgári közösségnek megvolt a joga, hogy saját ügyeit igazgassa; e jogról nem mondhatjuk, hogy benne volt a királyság eredendő alkotmányában, mivel annál sokkal messzebbre nyúlik vissza; e jog a természet joga, az észből fakadó jog. E jogtól, Felség, mégis megfosztották Felséged alattvalóit, és nem félünk kimondani, hogy a közigazgatás e tekintetben oly túlzásokba esett, melyeket bátran nevezhetnénk akár gyermekdednek is.

Mióta a nagyhatalmú miniszterek politikai elvvé tették a nemzetgyűlés összehívásának megakadályozását, a dolgok logikája folytán odáig jutottunk, hogy semmisnek nyilváníthatók a község lakói által hozott határozatok, ha valamely intendáns nem hagyja jóvá azokat; következésképpen e községnek, ha magtárat akar építeni, az intendáns által meghatalmazott személy írásbeli engedélyére van szüksége, azt a tervet kell követnie, amelyet ő fogadott el, azokat a munkásokat alkalmaznia, akiket ő akar, és az ő tetszése szerint fizetnie őket; és ha a község perre kényszerül, azt is jóvá kell hagyatnia az intendánssal. Az ügyet első fokon előtte kell tárgyalni, mielőtt még a bíróság elé vinnék. És ha az intendáns véleménye nem egyezik a lakosokéval, vagy ha ellenfelüknek hitele van az intendánsnál, a közösséget megfosztják a lehetőségtől, hogy jogait törvényesen védelmezze. Íme, ezek azok a módszerek, Felség, amelyek által Franciaországban megpróbálják elnyomni a községi szellemet és ha lehet még az állampolgári érzelmeket is; úgyszólván gyámság alá helyezték az egész nemzetet, és gyámokat rendeltek föléje.”

Lehetne ennél jobban kifejezni manapság azt, amit a francia forra-

* Lásd *Mémoires pour servir à l'histoire du droit public de la France en matière d'impôts* (Emlékiratok a francia közjog történetéről és az adóügyekről). Bruxelles 1779. 654. o.

dalom vitt végbe a centralizáció területén és amit *vívmányainak* nevezzünk?

1789-ben Jefferson így írt Párizsból egyik barátjának: „Nincs még egy ország, ahol a túlságba vitt kormányzás mániája olyannyira lábrakapott volna, és annyi bajt okozott volna, mint Franciaországban.” (*Lettres à Madison* [Levelek Madisonhoz]. – 1789. augusztus 28.)

Az igazság az, hogy Franciaországban a központi hatalom évszázadok óta mindent megtett a közigazgatási centralizáció kiterjesztésére; és e szándékában más, mint saját ereje, nem szabott neki határt.

A francia forradalomban létrejött központi hatalom ebben megszemből ment bármelyik elődjénél, mert erősebb és bölcsőbb volt: XIV. Lajos a községi élet részletkérdéseit az intendáns kénye-kedvére bízta; Napóleon pedig minisztereinek vetette alá. Az elv ugyanaz, csak a következményei más intenzitásúak.

4. (105. oldal)

Az alkotmány ilyen megváltoztathatatlansága szükségszerű következménye törvényeinknek.

És hogy előbb minden törvényeink közül a legfontosabbról beszéljünk, a trónöröklés rendjének szabályáról, alapelvében mi lehet megváltoztathatatlanabb, mint az a politikai rend, amely az apáról fiúra való örökítés természetes rendjén alapszik. XVIII. Lajos családja javára ismertette el a politikai öröklődés törvényének örökkévalóságát 1814-ben. Akik az 1830-as forradalom következményeit rendezték, az ő példáját követték; csakhogy ők egy másik család javára mondták ki a törvény fennmaradását; ebben Maupéou kancellárhoz hasonlítottak, aki amikor a régi parlament romjain létrehozta az újat, nem mulasztotta el kijelenteni ugyanabban a rendeletben, hogy az új magisztrátusok éppoly elmozdíthatatlanok lesznek, mint elődjük voltak.

Az 1830-as törvények, akár az 1814-esek, semmi módot nem jelölnek az alkotmány megváltoztatására. Holott nyilvánvaló, hogy a törvényhozás szokásos eszközei itt nem elegendők.

Ki ad a királynak hatalmat? Az alkotmány. És ki a főrendeknek? Az alkotmány. És a képviselőknek? Az alkotmány. Hogyan változtathatna a király, a főrendek, a képviselők gyülekezete azon a törvényen, amelynek értelmében kormányoznak? Az alkotmányon kívül semmik: milyen alapra helyezkednének tehát, ha meg akarnák változtatni az alkotmányt? Két lehetőség van: vagy erőfeszítéseik gyengék az alapokmány ellen, amely ellenükre is tovább él, tehát annak nevében

folytatják a kormányzást; vagy sikerül megváltoztatniok az alapokmányt, és akkor a törvény, amelynek létezésüket köszönhetik, már nincs meg, és ők maguk sem. Szétzúzva az alapokmányt, önmagukat semmisítik meg.

Ez még sokkal nyilvánvalóbb az 1830-as törvényekben, mint az 1814-esekben. 1814-ben a királyi hatalom valahogyan az alkotmányon kívül és felette helyezkedett el; de 1830-ban saját bevallása szerint őt az alkotmány teremtette, és nélküle egyáltalán semmi.

Így tehát alkotmányunk egy része azért megváltoztathatatlan, mert egy család sorsához kötötték; és alkotmányunk egésze is megváltoztathatatlan, mert módosítására nem találunk törvényes lehetőséget.

Mindez nem vonatkoztatható Angliára. Angliának nincs is írott alkotmánya, ki mondhatja, hogy megváltoztatják?

5. (105. oldal)

Az angol alkotmánnyal foglalkozó legjelesebb szerzők egyre-másra hangoztatják a parlament mindenhatóságát.

Delolme azt mondja (X. fejezet, 77. o.): „Az angol jogászok számára alapvető elv, hogy a parlament bármit megtehet, kivéve azt, hogy nőt csináljon egy férfiból vagy férfit egy nőből.”

Blackstone még kategorikusabban fejezi ki magát, ha nem is olyan színesen, mint Delolme. Íme néhány mondat:

„A parlament hatalma és jogköre Sir Eduard Coke szerint (4. Hist. 36) akár a személyekre, akár az ügyekre nézve, oly kiterjedt és oly abszolút, hogy semmiféle határ nem szabható neki . . . Jogosan mondhatjuk e testületről: Si antiquitatem spectes, est vetustissima; si dignitatem, est honoratissima; si jurisdictionem, est capacissima. (Ha régiségét nézed, a legrégebb; ha méltóságát, a legméltóbb; ha törvényhozását, a legrátermettebb.) Szuverén és ellenőrzéstől mentes tekintélye által jóváhagyhatja, hatályon kívül helyezheti, korlátozhatja, megszüntetheti, visszavonhatja, megújíthatja és értelmezheti a törvényeket, bármely fajtájúak legyenek is, egyháziak, világiak, polgáriak, katonaiak, tengeriek, büntetőik. E királyságok alkotmánya a parlamentre bízta azt a despotikus és abszolút hatalmat, amelynek valahol lakoznia kell. A sérelmek, a jogorvoslás, a törvények szokásos menetén kívül eső határozatok, mindez eme rendkívüli bíróságra van bízva. Szabályozhatja vagy megváltoztathatja a trónöröklés menetét, mint ahogyan VIII. Henrik és III. Vilmos uralkodása alatt tette; megváltoztathatja az elfogadott nemzeti vallást, mint ahogyan megtette, különböző körülmények között, VIII. Henrik és gyermekei uralkodása alatt; *megváltoztathatja és újraalkothatja a királyságnak és magá-*

nak a parlamentnek az *alkotmányát*, mint ahogyan megtette az Angliát és Skóciát egyesítő törvény által, továbbá a három-, valamint hétévenkénti választásokra vonatkozó különböző statútumok által. Egyszóval mindent megtehet, ami természettől fogva nem lehetetlen; ezért nem vonakodnak hatalmát, talán kissé merész kifejezéssel, a parlament *mindenhatóságának* nevezni.”

6. (120. oldal)

Az amerikai alkotmányok leginkább a közigazgatási felelősségrevonás kérdésében egységesek.

Az összes e kérdéssel foglalkozó alkotmány a képviselőháznak adja a vádemelés kizárólagos jogát, kivéve Észak-Karolina alkotmányát, amely ezzel a joggal a nagy esküdtszéket ruházza fel (23. cikkely).

Szinte minden alkotmány a szenátust, vagy az annak megfelelő testületet ruházza fel az ítélkezés kizárólagos jogával.

A közigazgatási bíróságok kizárólag a hivatalból való eltávolítást és a jövőbeni politikai funkciók megtiltását szabhatják ki szankcióként. Egyedül Virginia állam alkotmánya teszi lehetővé mindenfajta büntetés kiszabását.

A következő szabálysértések vonnak maguk után közigazgatási felelősségrevonást:

A szövetségi alkotmányban (IV. szakasz, 1. cikkely), továbbá Indiana (3. cikkely 23. és 24. oldal), New York (5. cikkely) és Delaware államok (5. cikkely) alkotmányában a hazaárulás, a megvesztegetés és egyéb súlyos büntettek vagy szabálysértések;

Massachusetts (I. fejezet, II. szakasz), Észak-Karolina (23. cikkely) és Virginia alkotmányában (252. o.) a helytelen magatartás és a rossz ügyintézés;

New Hampshire (105. o.) alkotmányában a megvesztegetés, bűnös ügyletek és rossz ügyintézés;

Vermontban (II. fejezet, 24. cikkely) a rossz ügyintézés;

Dél-Karolinában (5. cikkely), Kentuckyban (5. cikkely), Tennesseeben (4. cikkely), Ohioban (1., 23., 24. cikkely), Louisianában (5. cikkely), Mississippiben (5. cikkely), Alabamában (6. cikkely), Pennsylvániában (4. cikkely) hivatali hatáskörben elkövetett szabálysértés.

Illinois, Georgia, Maine és Connecticut államokban nem határozzák meg a bűncselekmény nemét.

7. (149. oldal)

Igaz, az európai hatalmak nagy tengeri háborúkat indíthatnak az Unió ellen; ám mindig könnyebb és veszélytelenebb tengeri, mint szárazföldi háborút viselni. A tengeri háború csak egyfajta erőfeszítést igényel. Egy kereskedő nép, amely kormányát mindig ellátja a szükséges pénzzel, sohasem fogja nélkülözni a flottát. Különben is, a nemzetek előtt sokkal könnyebb eltitkolni a pénzázdozatokat, mint az emberázdozatot és a személyes erőfeszítést. A tengeri vereségek egyébként ritkán veszélyeztetik a legyőzött nép létét vagy függetlenségét.

Ami a szárazföldi háborúkat illeti, nyilvánvaló, hogy az európai népek e téren nem lehetnek veszélyesek az amerikai Unióra nézve.

Igencsak nehéz Amerikába szállítani és ott fenntartani több mint 25 000 katonát; ennyien képviselnek egy körülbelül kétmillió lakosú nemzetet. Ha a legnagyobb európai nemzet ily módon harcolna az Unió ellen, akkor olyan helyzetben volna, mintha egy kétmillió nézet egy tizenkétmillióval szemben háborúzna. Tegyük hozzá, az amerikaiak keze ügyében van minden erőforrás, az európai viszont 1500 mérföldnyire van az övétől, és hogy az Egyesült Államok roppant területe önmagában is leküzdhetetlen akadálya a hódításnak.

8. (250. oldal)

Az 1832-es Reform Bill bevezetése előtt ahhoz, hogy valaki egy grófságban választó lehessen (vagyis a földtulajdont képviselhesse), saját tulajdonában vagy életre szóló bérletben 40 shilling jövedelmet hajtó tehermentes földdel kellett rendelkeznie. E törvényt VI. Henrik uralkodása alatt, 1450 táján hozták. Kiszámították, hogy VI. Henrik idején 40 shilling manapság 30 font sterlingnek felel meg. Ezt a XV. században elfogadott számítási alapot 1832-ig hagyták érvényben, s ez azt mutatja, hogy az angol alkotmány, még ha mozdulatlannak tűnt is, mennyire demokratizálódott az idők folyamán. Lásd *Delolme*. I. könyv, IV. fejezet, s lásd még *Blackstone*. I. könyv, IV. fejezet.

Az angol esküdteket a grófság seriffje választja ki (*Delolme*. I. könyv, XII. fejezet). A seriff rendszerint tekintélyes férfit a grófságban: bírói és közigazgatási feladatkört tölt be, képviseli a királyt, aki őt évről évre kinevezi (*Blackstone*. I. könyv, IX. fejezet). Helyzeténél fogva fölötte áll minden korrupciós gyanúnak, amivel a pereskedő felek illethetik; egyébként, ha pártatlanságát bárki kétségbe vonja, megtagadhatja az általa kinevezett esküdtszék illetékességét, s akkor egy másik köztisztviselő dolga az új esküdtek kiválasztása. Lásd *Blackstone*. III. könyv, XXIII. fejezet.

Hogy valaki esküdt lehessen, legalább 10 shilling jövedelmet hozó földbirtokkal kell rendelkeznie (*Blackstone*. III. könyv, XXIII. fejezet). Ezt a feltételt Vilmos és Mária uralkodása alatt, vagyis 1700 tájt szabták, amikor a pénz értéke összehasonlíthatatlanul nagyobb volt, mint manapság. Látnivaló, hogy az angolok a maguk esküdtbíráskodási rendszerét nem az egyéni képességekre, hanem a földtulajdonra alapozták, mint minden más politikai intézményüket.

Végül bérloket is befogadtak az esküdtek közé, de megkívánták, hogy bérletük igen hosszú lejáratú legyen, s hogy tiszta jövedelmük, a bérleti díjtól függetlenül, elérje a 20 shillinget (*Blackstone*. uo.).

9. (250. oldal)

A szövetségi alkotmány ugyanúgy bevezette az esküdtrendszer az Unió törvényszékein, ahogyan az egyes államok maguk vezették be azt a különböző ítélő fórumokon; ráadásul semmiféle külön szabályozást nem szabott meg az esküdtek kiválasztására vonatkozólag. A szövetségi bíróságok azoknak a listáknak az alapján szemelték ki az esküdteket, amelyeket minden egyes állam állított össze a maga használatára. Az államok törvényeit kell tehát tanulmányozni ahhoz, hogy megismerhessük az esküdtszék összetételére vonatkozó elvi feltételeket Amerikában. Lásd *Story: Commentaries on the Constitution*. III. könyv, XXXVIII. fejezet, 654–659. oldal; *Sergeant: Constitutional Law*. 165. oldal; lásd továbbá az 1789., az 1800. és az 1802. évi szövetségi törvényeket a kérdésre vonatkozóan.

Hogy alaposan ismertethessem az amerikaiaknak az esküdtszék összetételére vonatkozó elveit, egymástól igen távol eső államok törvényeiből merítettem. E vizsgálatból a következő általános eszmét lehet kivonni.

Amerikában minden választásra jogosult állampolgár lehet esküdt. A nagy kiterjedésű New York állam mindamellett némi különbséget tett e két privilégium között, méghozzá a francia törvényekével ellenkező szellemben: New York államban kevesebb esküdtté választható polgár van, mint választó. Általában elmondható, hogy az Egyesült Államokban mindenkire kiterjed az esküdtté választhatóság joga, éppúgy, mint a képviselők választásáé; ám e jog gyakorlása nem mindenkit egyformán illet meg.

A városi vagy kerületi magisztrátusok testületei – ezek tagjait Új-Angliában *select-men*nek, New York államban *supervisors*nak, Ohióban *trustees*nek, Louisianában egyházközségi *sherifs*nek nevezik – évente kiválasztanak minden kerület számára bizonyos számú állampolgárt, akik jogosultak az esküdti funkcióra, s akiket alkalmas-

nak is tartanak. E magisztrátusok, akik maguk is választhatók, nem keltenek bizalmatlanságot: hatáskörük, általában a köztársasági tiszt-ségviselőkéhez hasonlatosan, igen kiterjedt és ugyancsak önálló, amellyel, mint mondják, igen gyakran élnek is, főleg Új-Angliában, hogy távol tartsák a bíróságoktól a méltatlan vagy alkalmatlan esküdteket.

Az ily módon kiválasztott esküdtek nevét eljuttatják a grófsági törvényszékhez, ahol sorshúzással jelölik ki valamennyiük közül azokat, akiknek a konkrét ügyekben ítélezniük kell.

Az amerikaiak egyébként minden lehetséges eszközzel azon fáradoztak, hogy az esküdtek sorába minél több egyszerű embert vonjanak be, s feladatukat minél kevésbé költségessé tegyék. Az esküdtek igen sokan vannak, ezért mindegyikükre legfeljebb háromévenként egyszer kerül sor. Az esküdtszéki üléseket a grófságok székhelyein tartják – a grófság nagyjából a francia kerületnek felel meg. Ily módon a bíróság megy az esküdtszékhez, nem pedig az esküdtszék a bírósághoz, miként Franciaországban; végül, az esküdteket kártalanítják, akár a peres felek, akár az államok. Általában egy dollárt (5 frank 42 centime) kapnak naponta, útiköltségükön felül. Amerikában az esküdtszékben való részvételt még mindig tehernek tekintik, bár nem súlyos tehernek, amelyet mindenki könnyen vállal.

Lásd Brevard: *Digest of the Public Statute Law of South Carolina*. II. kötet, 338. oldal; uo. I. kötet, 454., 456. oldal; uo. II. kötet, 218. oldal.

Lásd *The General Laws of Massachusetts Revised and Published by Authority of the Legislature*. II. kötet, 331., 187. oldal.

Lásd *The Revised Statute of the State of New York*. II. kötet, 720., 441., 717., 643. oldal.

Lásd *The Statute Law of the State of Tennessee*. I. kötet, 209. oldal.

Lásd *Acts of the State of Ohio*. 95., 210. oldal.

Lásd *Digeste générale des actes de la législature de la Louisiane*. II. kötet, 55. oldal.

10. (254. oldal)

Ha közelebbről megvizsgáljuk a polgári esküdtszék működését az angoloknál, könnyen észrevevessük, hogy az esküdtek sohasem vonhatják ki magukat a bíró ellenőrzése alól.

Igaz, az esküdtszék ítélete, polgári vagy büntetőügyben egyaránt, rendszerint egy rövid nyilatkozatban foglalja össze a tényszerű és a jogi vonatkozást. Példa: Péter magának követel egy házat, minthogy megvásárolta – íme a tény. Ellenfele az eladó jogi korlátozottságát

hangoztatja vele szemben – íme a jogi vonatkozás. Az esküdszék mindössze annyit mond ki, hogy a házat Péter kapja meg: így egyszerre döntött a tényszerű és a jogi kérdésben. Midőn az angolok polgári perekben is bevezették az esküdtbíráskodást, nem tartották fenn az esküdtek tévedhetetlenségének tételét, amit pedig elismernek büntetőügyekben, kedvező ítélet esetén.

Ha a bíró úgy véli, hogy az ítélet hibásan alkalmazza a törvényt, megtagadhatja elfogadását, s további vitára utasíthatja az esküdteket.

Ha a bíró megjegyzés nélkül elfogadja az ítéletet, azzal az ügy még nem zárult le véglegesen: többféle módon lehet fellebbezni a döntés ellen. A legfontosabb közülük az, hogy az elmarasztaltak kéri az ítélet megsemmisítését, és egy másik esküdszék összeülését. Való igaz, ilyen kérésnek ritkán adnak helyt, s akkor is legfeljebb kétszer; mindazonáltal megtörténtét saját szememmel láttam. Lásd *Blackstone*. III. könyv, XXIV. fejezet; uo. III. könyv, XXV. fejezet.

11. (422. oldal)

Vannak azonban arisztokráciák, melyek lelkesen üzték a kereskedelmet és sikerrel művelték az ipart. A világtörténelem erre számos kitűnő példát nyújt. De általában azt kell mondanunk, hogy az arisztokrácia nem kedvez az ipar és a kereskedelem fejlődésének. Csak a pénzarisztokráciák kivételek e szabály alól.

Ezek körében alig van olyan vágy, amelynek kielégítése ne kívánna gazdagságot. A vagyon szeretete válik, mondhatni, az emberi szenvedélyek nagy országútvá. Az összes többi ebbe torkollik vagy keresztezi ezt.

A pénz kedvelése, valamint a tekintély- és hatalomszomj annyira egybeolvad a lelkekben, hogy nehezen lehet eldönteni: vajon az emberek nagyravágyásból kapzsis, vagy kapzsiságból nagyravágyók. Ez történik Angliában, ahol az ember azért akar gazdag lenni, hogy méltóságához jusson, és ahol a méltóságot mint a gazdagság megnyilvánulását áhítozzák. Az emberi szellemnek tehát minden zugát megragadja és maga felé húzza a kereskedelem meg az ipar, melyek a legrövidebb úton vezetnek a bőség felé.

Egyébként ez szerintem kivételes és átmeneti jelenség. Amikor a vagyon válik az arisztokrácia egyetlen megkülönböztető jelévé, a gazdagok nagyon nehezen tarthatják magukat hatalmon úgy, hogy belőle mindenki mást kizárjanak.

A születési arisztokrácia és a tiszta demokrácia a nemzetek társadalmi és politikai állapotának két véglete; középen található a pénz-arisztokrácia: annyiban közelít az arisztokráciához, hogy kevés pol-

gárnak nagy kiváltságokat ad; a demokráciához pedig annyiban, hogy a kiváltságokat folyamatosan mindenki megszerezheti; gyakran mintegy természetes átmenetet teremt e két dolog közt, és nem tudni, vajon az arisztokratikus intézmények uralmának végét jelenti-e, vagy már a demokrácia új korszakát nyitja meg.

12. (461. oldal)

Ha leszámítjuk azokat, akik egyáltalán nem gondolkoznak, és azokat, akik nem merik kimondani, amit gondolnak, akkor úgy tapasztaljuk, hogy az amerikaiak többsége meglegedettnek tűnik az őket irányító politikai intézményekkel; és azt hiszem, tulajdonképpen az is. A közvélemény ilyesféle hangulatait én jelzésnek tekintem, és nem az amerikai törvények feltétlen helyességének bizonyítékát látom bennük. A nemzeti büszkeség, a törvények által szentesített bizonyos uralkodó szenvedélyek, az előre nem látott események, az észrevétlen maradt hibák, s mindenekelőtt egy olyan többség érdeke, amely az ellenlábasok előtt nem nyitja ki a száját, sokáig illúziókban ringathat egy egész nemzetet éppúgy, mint egyetlen embert.

Nézzék csak meg Angliát végig a XVIII. század alatt. Nemzet még soha nem tömjénezte magát ennyire; soha egyetlen nemzet sem volt oly tökéletesen elégedett önmagával; akkor minden rendben volt az alkotmányában, minden kifogástalan volt benne, még a legszembeötlőbb hibák is. Ma egy seregnyi angol mintha egyébbel sem foglalkozna, mint annak bebizonyításával, hogy ez az alkotmány ezernyi helyen hibás volt. Vajon kinek volt igaza, a múlt század angol népének vagy napjaink angol népének?

Franciaországban ugyanez történt. Bizonyos, hogy XIV. Lajos alatt a nemzet nagy része lelkesedett a társadalmat akkor irányító kormányformáért. Nagyon tévednek, akik azt hiszik, hogy az akkori franciák erkölcsileg lesüllyedtek volna. Annak a századnak a Franciaországában bizonyos szempontból létezhetett szolgaság, ám szolgálalkúság semmiképp. A kor írói valóságos lelkesedést éreztek, midőn a királyi hatalmat az összes többi hatalom fölé emelték, s még a legnyomorúságosabb paraszt is büszke volt kunyhójában az uralkodó dicsőségére, s boldogan halt meg „Éljen a király”-t kiáltva. Ugyanezek a kormányformák számunkra már gyűlöletesek. Vajon ki tévedett, XIV. Lajos korának franciái vagy napjaink franciái?

Egy nemzet törvényeit tehát nem ítélnéjük meg csupán a nemzet hangulata alapján, hiszen az századról századra változik, magasabb okok és általánosabb tapasztalatok szerint.

Egy nemzetnek a törvények iránt tanúsított szeretete csupán egy dolgot bizonyít, hogy nem kell sietni a megváltoztatásukkal.

13. (488. oldal)

Az emberek az egyöntetűség nagy eszméjét az eszközök terén érvényesítik, Isten a célban; emiatt van, hogy ez a nagyszerű eszme ezernyi kicsinyességhez vezet. Arra kényszeríteni minden embert, hogy egyformán lépjen egyazon cél felé: ez emberi törekvés. A cselekedetekbe végtelen változatosságot vinni, ám úgy kapcsolni össze őket, hogy mindezen cselekedetek ezernyi külön útról egyetlen nagy cél beteljesülése felé vezessenek – ez már isteni gondolat.

Az egységesség emberi gondolata szinte mindig meddő, az Istené beláthatatlanul termékeny. Az emberek nagyságukat az eszközök leegyszerűsítésével gondolják bizonyíthatni; Istennek viszont a célja egyszerű, eszközei végtelenül változatosak.

14. (493. oldal)

Egy demokratikus népet nemcsak hajlama készlet a hatalom központosítására; vezetőinek szenvedélyei is folyton e felé terelik.

Könnyen megjósolhatjuk, hogy egy demokratikus országban majdnem minden törekvő és tehetséges állampolgár lankadatlanul azon fog munkálkodni, hogy a társadalom hatáskörét kiszélesítse, mert mindnyájan azt remélik, hogy egy napon majd ők fogják irányítani. Elvesztegetett idő ezeknek azt bizonygatni, hogy a túlzott központosítás ártalmára lehet az államnak, hiszen az ilyen emberek önmagukért központosítanak.

A demokráciák közéletében csak néhány olyan elfogulatlan vagy közepszerű ember akad, aki decentralizálni kívánja a hatalmat. Az előbbiek kevesen vannak, az utóbbiak tehetetlenek.

15. (519. oldal)

Gyakran elgondoltam, vajon mi történnék, ha a demokratikus erkölcsök lazasága, s következésképp a hadsereg nyughatatlan szelleme közepette napjaink valamely népénél egyszer csak katonai kormány alakulna.

Azt hiszem, maga a kormány nem távolodnék el attól a képtől, melyet abban a fejezetben vázoltam, ahová e jegyzet kapcsolódik, s nem ölténé magára a katonai oligarchia vad vonásait.

Meggyőződésem, hogy ebben az esetben valamiféle egybeolvadás következne be a tisztviselők és a katonák szokásai közt. A közigazgatás átvenne valamit a katonai szellemből, a katonaság pedig némely

gyakorlatot a polgári közigazgatásból. Ennek eredménye egy rendszerezett, világos, tiszta és abszolút parancsnoklás lenne; a nép a hadsereg tükörképe volna, a társadalom pedig akár egy kaszánya.

16. (523. oldal)

Nem mondhatjuk ki abszolút és általános igazsággént, hogy napjaink legnagyobb veszélye a szabadosság vagy a zsarnokság volna, az anarchia vagy a despotizmus. Mindegyiktől egyaránt tartani kell, s mindegyik könnyedén eredhet egyetlen, s egyazon okból, mely nem más, mint az *általános közöny*, az individualizmus gyümölcse; ez a közöny az oka, hogy amikor a végrehajtó hatalom némi erőt gyűjtven felülkerekedik mint elnyomó, s hogy a rákövetkező napon, ha egy párt csatasorba tud állítani harminc embert, akkor már az is az elnyomók pozíciójában van. Sem egyik, sem a másik nem tud valami tartósat létrehozni, emiatt vannak könnyű sikereik, s ez akadályozza meg őket a tartós sikerek elérésében. Letűnnek, mert semmi sem támogatja őket.

Ami ellen tehát fontos küzdeni, az korántsem az anarchia vagy a despotizmus, hanem a közöny, mely szinte egyformán létrehozhatja egyiket is, másikat is.

FÜGGELK

I.

Alexis de Tocqueville szülei a francia forradalom alatt börtönbe kerültek, s csak Thermidor 9. mentette meg őket a kivégzéstől, attól a sorstól, amely dédapjának, Chrétien de Malesternesnek, akit az ország egyik nagy államférfiának tartottak, osztályrészül jutott. Az a tudós és politikus, akit napjainkig az egyik legnagyobb és következetes liberálisnak neveznek, nem csupán arisztokrata származású volt, hanem üldözött szülők gyermeke is. Apja Comte Hervé de Tocqueville később, a restauráció időszakában több département prefektusaként is szolgálta a visszatért Bourbon királyt (az utolsó Bourbon, X. Károly Franciaország peerjévé tette). Tocqueville 1805. július 29-én született, és jogi tanulmányok után bíróként kezdte pályafutását. 1831–32-ben kormányköltségen utazott az Egyesült Államokba, éspedig az amerikai börtönrendszer tanulmányozására fiatal bírótársával, Gustave de Beaumonttal együtt. Az utazás terméke Beaumont részéről az amerikai rabszolgaságról szóló regény (*Marie, ou l'Esclavage aux Etats-Unis*) lett, míg Tocqueville a maga tapasztalatait a *De la démocratie en Amérique* c. nagy jelentőségű könyvében foglalta össze. Megjegyzendő, hogy hivatalos feladata mellett írói-politikai szándéka már az utazás megkezdésekor is világos volt. Egyik barátjának azt írta, hogy elmegy megnézni „milyen

is egy nagy köztársaság”, s ha az alkalom kedvező, felhívhatja magára az erről írt munkával a pártok figyelmét. Művének első két kötete 1835-ben jelent meg, és valóban óriási sikert aratott. Újabb utazások után 1839-ben parlamenti képviselő lett, majd miután 1840-ben a *De la démocratie en Amérique* harmadik és negyedik kötete is napvilágot látott, a Francia Akadémia tagjává választották (1841). A következő években Tocqueville érdeklődése Afrika, éspedig elsősorban Algéria felé fordult, többször is odautazott, és különböző bizottságokban foglalkozott a térség problémáival. Politikai karrierje csúcsát 1849-ben érte el – 6 hónapig külügyminiszter volt. 1851-ben, Louis Bonaparte hatalomra jutása után rövid időre börtönbe került, majd visszavonult a politikai élettől és újabb tudományos munka megírásához kezdett, amelynek eredményeként született meg 1856-ban a *L’Ancien Régime et la Révolution* c. műve, pontosabban annak első része. E munka további anyaggyűjtése közben érte a halál, 1859. április 16-án. Utolsó nagy munkájának fennmaradt töredékeit, jegyzeteit később adták ki összes művei sorozatában.

Ezek a rövid, mégis sokatmondó életrajzi adatok. Raymond Aron, aki több írásában is elemzi Tocqueville munkásságát, azt írja róla, hogy nem tartozott egyik osztályhoz, egyik iskolához és egyik párthoz sem. Idézi egy levelét: „Kortársaim és én egyre inkább különböző utakon járunk, olyan ellentétes utakon, hogy talán sohasem találkozhatunk ugyanazon érzelmekben és eszmékben. Vannak szüleim, szomszédaim, rokonaim, de szellememnek nincs családja, nincs hazája. Biztosíthatom azonban, hogy az intellektuális és morális elszigeteltségnek ez a fajtája a magányosságnak gyakran olyan mértéktelen érzését jelenti, amilyenhez foghatót még nem éreztem, akár hajdan Amerika erdeiben sem.”¹ Tocqueville – kommentálja Aron ezt

¹ Idézi Raymond Aron: *Les étapes de la pensée sociologique*. Paris, Gallimard 1967. 460. old.

a vallomást – olyan arisztokrata volt, aki nem próbálta visszaidézni azt, amit a forradalom elpusztított; elfogadta a demokráciát, de túlzott lelkesedés nélkül; szükségesnek tartotta a parlamentet, de nemigen szerette a képviselőket; nagy politikai ambíciókkal indult, mégis lemondott a politikai karrierről az írásért. Talán ezért is figyelhette illúziók nélkül a régi világot és az új világ demokráciáját.

Valóban, ez a hangsúlyozott kívülállás (amely, ha nem lehetett is teljes, de az említett körülmények és Tocqueville életútja indokoltan kelthetett benne magában és munkássága értékelőjében is ilyen érzést) segíthette őt a valóság megfigyelésében és elemzésében. Hogy ebben az elemzésben a lelkesedés hiánya és bizonyos hajlam a rezignációra megint csak segítségére volt – annyi zűrzavar és fordulat után, amelyet nem túl hosszú élete során is tapasztalhatott a francia társadalom és politika történelmi változásában, kikezdve a forradalom oly fényesnek és egyértelműnek tűnő jelszavait –, azt hiszem, teljesen természetes. A „lelkesedés” és a rezignáció keveréke jellemző bizonyos fokig „A demokrácia Amerikában” szellemére is. Az olvasó esetenként talán naivitást lát a tények értékelésében, vagy a nagyon is általánosnak tűnő jelszavak elfogadásában, például amikor a következőket olvassa: „A demokrácia törvényei általában a többség javára irányulnak, mivel az állampolgárok zömének elhatározásából fakadnak, amely tévedhet ugyan, de önmagával ellentétes érdekei nem lehetnek.” A Tocqueville halála óta eltelt több mint egy évszázad eseményei bőven adnak érveket az ilyen leegyszerűsített megállapítások cáfolatára, de magának Tocqueville-nak a további fejtegetései is jelzik, hogy ő az ilyen leegyszerűsített, jelszószerű megállapítások mélyebb analizisére is képes, sőt annak megállapítására is – amelyet a mai politikai szociológia már empirikus vizsgálatok alapján jelez (nem említve most a marxista társadalomelmélet korábbi keletű megállapításait) –, hogy a többség valójában nem is a többség: „... egyetlen párt sem állíthatja komo-

lyan, hogy azokat is képviseli, akik nem szavaztak. Az egyesülések tehát tudják, mint mindenki, hogy nem a többséget képviselik.” S ha Tocqueville ezt a tényt – megint csak némi illúzióval – alkalmasnak tartja is arra, hogy a „politikai egyesülés” túlzásait mérsékelje, az európai tapasztalatokkal szemben, ahol minden párt, amely saját kebelében a passzív engedelmesség doktrínáját és gyakorlatát fejlesztette ki, a többségi akaratra hivatkozott, elemzése ismét valóságos problémákat sejtet, és esetenként fel is tár.

II.

A demokrácia Amerikában máig is időszerű olvasmány maradt. Nem csupán a politikai szociológia egyik klasszikus művét láthatjuk benne – ismeretes, hogy pl. Seymour Martin Lipset belőle és Marxból, illetőleg kettejüknek a konfliktust és konszenzust illető ellentétes felfogásából származtatja a politikai szociológia első megjelenését² –, hanem olyan problémák elemzését is, amelyek ma is foglalkoztatják a világot, éspedig minden társadalmi formációban.

Hadd hívjam fel a figyelmet néhány ilyen kérdésre.

Ilyen mindenekelőtt az egyenlőség problémája. Hogy Tocqueville számára jelentős problémának tűnt az egyenlőség értelmezése és különösen az egyenlőség és a szabadság összeegyeztetése, az közismert. „Ténylegesen létezik – írja – az az egyenlőségre irányuló férfias és jogos szenvedély, amely arra készteti az embereket, hogy mindannyian erősekké és megbecsültekké próbáljanak válni. Ez a szenvedély hajtja a kicsiket, hogy a nagyok közé emelkedjenek, de az emberi szívben megvan az egyenlőségnek az az elfajzott ösztöne is, amely a nagyo-

² *Seymour Martin Lipset: Political Man.* New York, Doubleday Co. 1963. 4. és köv. old.

kat le akarja rántani saját színvonalára és arra akar kárhóztatni mindenkit, hogy többre becsülje az egyenlőséget a szolgátságban, mint az egyenlőtlenséget a szabadságban.” A dilemma megoldását Tocqueville az „életfeltételek egyenlőségében” látja, ami tulajdonképpen a rendi feltételekkel szemben, az örökölt lehetőségekkel szemben bontakozna ki, és amelynek előrehaladása – az ő felfogása szerint isteni elrendelés folytán – tulajdonképpen a történelem egész alakulásában megfigyelhető.

Mint ahogy azonban Tocqueville-nak már a fentebb idézett indító megfogalmazásából is világos, az egyenlőség eszméje, gyakorlata és előrehaladása olyan inherens problémákat tartalmaz, amelyekre az amerikai társadalomban sem találta meg a megoldást. Csak néhány kérdését említjük: „Ugyanazon egyenlőség, amely az egyént minden egyes polgártársától függetlenné teszi, egyedüllétre és védtelenségre kárhóztatja a nagy többség mozgásával szemben.” Vagy: „Az egyenlőségben két tendenciát látok világosan; az egyik új gondolatok felé irányítja az emberek szellemét, a másik arra kényszerítene mindenkit, hogy többé ne gondolkozzék. És látom, hogy bizonyos törvények segítségével hogyan törölné el a demokrácia azt az intellektuális szabadságot, amelyet a demokratikus társadalmi állapot elősegít: ezáltal az emberi szellem, miután széttört minden akadályt, amelyet hajdan osztályok vagy emberek állítottak elébe, szorosan hozzáláncolná magát a nagy többség általános akaratahoz. . . Ha az egyéni értelem szárnyalását mérhetetlenül zavaró vagy hátráltató különféle hatalmak helyébe a többség korlátlan hatalmát helyeznék a demokratikus népek, akkor a baj csak alakot váltana. . . Ha azt érzem, hogy a hatalom keze a homlokomra nehezedik, nemigen érdekel, ki nyom el, és szemernyivel sincs nagyobb kedvem a járomba hajtani a fejem csak azért, mert egymillió kar tartja felém.”

Tocqueville maga mutat rá arra is, hogy az emberek sem intellektuálisan, sem pedig gazdaságilag nem lehetnek egyen-

lők, és mint láttuk, arra is, hogy az egyenlőség önmagában még az elnyomást sem akadályozhatja meg. Az egyenlőség kombinálása a szabadság jelszavával önmagában szintén nem hoz megoldást, ám Tocqueville sem jutott sokkal tovább Montesquieu-nél, aki a hatalom megosztásában, a hatalmi ágak elválasztásában kereste a biztosítékot az abszolút uralom ellen, amennyiben számára – és ezt próbálta az amerikai társadalom tanulmányozása során példázni (ahogyan Raymond Aron fogalmazza: hinni) – a hatalmi, politikai intézmények pluralitása jelentene valamilyes biztosítékot.

Mi ebből a mára levonható tanulság? Nem hiszem, hogy Tocqueville fejtegetései történelmivé vált ismereteknél, néhány szellemes gondolatnál sokkal többet jelentenének a mai olvasó számára, ha ezeket a fejtegetéseket *közvetlen tartalmukban* kívánjuk értékesíteni. Nagyon sokat jelentenek azonban a mögöttes filozófiában és a módszerben.

A mögöttes filozófiából ugyanis világosan kitetszik nem csupán a kívülmaradás, amelyre Tocqueville és magyarázói egyaránt utaltak, hanem a *mértéktartás* is a jelszavakkal szemben, pontosabban a jelszavakként funkcionáló, sőt mozgósító eszmék és megállapítások bizonyos távolságból való szemlélete. Szinte azt mondhatnánk – ha ez a szó illene Tocqueville szellemének egészére –, hogy iróniával vegyes szemlélete. Nála azonban sokkal inkább a logika segítségével való boncolás művelete következtében alakulnak ki az ironikusnak tűnő megállapítások, mintsem eredendő kiindulásként.

Ez a mérték és távolságtartás összefonódik az eszméknek és jelszavaknak a valósággal való *szembesítésével*. S itt már Tocqueville olyan valódi szociológusként mutatkozik meg, aki keresi az eszmék tényleges megvalósulását, és képes meglátni az eszmék módosulását is realizálódásuk folyamatában. Montesquieu még a következőket mondhatta az angol alkotmányról írva: „Nem rám tartozik annak megvizsgálása, hogy az angolok ma tényleg élvezik-e a szabadságot vagy nem. Elég, ha

annyt mondok, törvényeik szerint ez a szabadság megvan, és nem kutatok tovább.”³ Tocqueville azonban már túljutott ezen a szemléleten. Nem elegendők számára a jogi biztosítékok, minduntalan keresi az eszméknek és az őket kifejező jogszabályoknak a tényleges érvényesülését. (Ennyiben túljutott a szokványos liberalizmuson is.) E csaknem „jogszociológiai” nézőpont mögött egy nagyon racionális felismerés áll, amely szemben a saját korának még szinte korlátlan bizalmával a jog alakíthatóságában, inkább Friedrich Karl von Savigny történeti szemléletéhez van közelebb⁴: „A törvényhozó ahhoz az emberhez hasonlít – írja Tocqueville –, aki tengereken kel át. Kormányozhatja hajóját, de nem változtathatja meg annak szerkezetét, nem kelthet szelet, és nem akadályozhatja meg az óceánt, hogy görgesse hullámain a lábai alatt.”

A távolságtartás és az eszméknek a valóságban való leérése, az a képesség, hogy a jelenségeknek többoldalú következményeit is lássa, hogy felismerje magának a demokratikus berendezkedésnek a korlátait, sőt diszfunkcióit és konfliktusforrásait, valamiképpen összefügg és együttesen válik a mérték filozófiájának forrásává. Leginkább talán a következő mondat árulja el azt a szemléletet, amely az európai kontinens barbár gyakorlatát – bizonyosan némi illúziókat táplálva és kissé patetikusan kifejezve – szembeállítja az akkori amerikai szemlélettel: „Halálra ítélni egy politikai ellenfelet azért, hogy hatalmától megfosszák, borzasztó gyilkosságnak tűnik szemünkben; az ellenfelet méltatlannak nyilvánítani a hatalom viselésére, megfosztani tőle, de meghagyni szabadságát és életét mindazon dolgokra, amelyek a haza iránti ösztönt oly hatalmassá teszik az emberi szívben. Hogyan is kételkedhetnénk előnyeiben?”

³ *Montesquieu: A törvények szelleméről*. I. köt. Bp. Akadémiai Kiadó 1962. 325. old.

⁴ Lásd *Kulcsár Kálmán: A jogszociológia alapjai*. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó 1976. 39. és köv. old.

Tocqueville művének mai tanulságait keresve másodsorban a *község* jelentőségére hívom fel a figyelmet.

Fejtegetései, amidőn az amerikai községi önkormányzatot elemzi, helyenként ismét illúziót keltőnek tűnnek, talán túlságosan is valóságosnak tekint olyan eszméket, mint a népszuverenitás gondolata, talán túlságosan is bízik az ész erejében, amikor az átlagos polgárról gondolkodik. „Mi okból engedelmeskedik tehát az egyén a társadalomnak – teszi fel a kérdést –, és melyek engedelmességének természetes határai? Nem azért engedelmeskedik a társadalomnak – válaszol –, mintha alábbvaló lenne az őt irányítóknál, vagy másoknál kevésbé képes önmaga kormányzására; azért engedelmeskedik a társadalomnak, mert a hozzá hasonlókkal való együttműködés hasznosnak tűnik számára, és tudja, hogy az együttműködés nem létezhetik szabályozó hatalom nélkül. Mindabban tehát, ami állampolgári kötelességeit illeti, alattvalóvá vált. Mindabban, ami csak reá vonatkozik, uralkodó maradt: tetteiért egyedül Istennek tartozik számadással. Innen származik az az alapelv, miszerint az egyén az egyedüli és legjobb bírása annak, ami saját érdekeire vonatkozik, és hogy a társadalomnak csak akkor áll jogában az egyén tetteit irányítani, ha azokkal a társadalmat sérti, vagy ha a társadalomnak szüksége van együttműködésre.”

Nem kétséges, ez ismét a liberális társadalomfelfogás tiszta képlete, azé a társadalomé, amely a rendi társadalom viszonyaiból csaknem fél évszázada kibontakozott nyugat-európai társadalomban is még eszményként élt csupán. „Gyakran előfordul Európában – folytatja Tocqueville –, hogy maguk a kormányon levők sajnálkoznak a községi szellem hiánya felett; mindenki egyetért abban, hogy a községi szellem a rend és a közbiztonság fontos eleme, de senki sem tudja, hogyan idézheti elő. Ha a községet erősítik és függetlenné teszik, attól tartanak, ezzel gyengítik a társadalmi hatalmat és anarchiával fenyegetik az államot. Ha viszont megfosztják a községet függetlenségé-

től, nem találnak állampolgárokat, hanem csak igazgatottakat.” A továbbiak során is hangsúlyozza ezt az ellentmondást: minden állam számára szükséges a centralizáció, a közigazgatás centralizációja azonban „megfosztja erejétől a népet, amely ezt elfogadja, mert szüntelenül gyengíti benne a közösségi szellemet”.

Miként oldható fel ez az ellentmondás? Tocqueville szellemes különbséget tesz a kormányzás és a közigazgatás centralizációja között. Azoknak az érdekeknek a védelme, amelyek a nemzet egésze számára közösek, egységes kezelést, védelmet, tehát centralizálást követelnek. Azok az érdekek azonban, amelyek csak „a nemzet bizonyos részeinek sajátjai”, amelyek pl. a községekhez tapadnak, már nem igénylik a centralizációt. Hatalmas erőre tehet szert ugyan a központi kormányzat, ha mindkét esetben – tehát a kormányzati tevékenységet és a közigazgatást illetően – egyaránt centralizál, ám ennek következménye az emberek teljes leszoktatása akaratukról, és a mindig és mindenben való engedelmesség kifejtése, amelynek következményei beláthatatlanok. Tocqueville nézete szerint szükség van ugyan az erős kormányzati centralizációra, de a közigazgatás centralizációja már „megfosztja erejétől a népet, amely azt elfogadja, mert szüntelenül gyengíti benne a közösségi szellemet”. Nem tartja teljesen elválaszthatónak sem a kettőt egymástól, s éppen Amerikára utal, ahol ebben a tekintetben „átlépték a józan ész határait”, mert a „rend még másodrendű dolgokban is nemzeti érdek”. Ezzel szemben Franciaországban elmosódott a két tevékenység közötti határvonal, mind a kormányzás, mind a közigazgatás centralizálttá vált. „A forradalom egyszerre vetette el a királyságot és a vidéki intézményeket. Ugyanazon gyűlöletből eltelve minden-
nel szemben, ami előtte volt, összekeverte az abszolút hatalmat azzal, ami enyhítette volna annak szigorát; egyszerre volt republikánus és központosító.”

Tocqueville az idézett megállapításhoz fűzött jegyzetben

maga utal ugyan arra, hogy a közigazgatás centralizációja nem a francia forradalom felfedezése; csak tökéletesítette azt, ami tulajdonképpen Szép Fülöp óta állandóan kifejlődőben van, azaz „a centralizáció iránti igényt és a rendszabályozás mániáját”, ám kétségtelen, hogy a forradalmak után, a társadalom átalakítására irányuló törekvések idején általában megnövekszik az igény a központi akaratnak az érvényesítésére s annak az apparátusnak a kiépítésére, amely ezt az akaratot végrehajthatja. Ebben az igényben persze benne van az a feltételezés – mondhatjuk illúzióknak –, hogy a társadalom szinte korlátlan mértékben alakítható racionális eszközökkel, s hogy a központ mindig racionálisan képes a szükséges intézkedések meghozatalára, végül, hogy ezek az intézkedések az esetleges helyi érdekekkel szemben inkább jelentik még a helyi lakosság valószínű és távlati érdekeit is. Történelmi példák jelzik, hogy a forradalmakat követően általában elsorvadnak vagy veszítenek jelentőségükből még azok a helyi jellegű szervezetek is, amelyeket a forradalom hozott létre. Csak megjegyzem, hogy ebbe a folyamatba illik bele a közigazgatási jognak államigazgatási joggá való átalakulása is.

Csak történetileg érthető meg az is, hogy – az általános kép ellenére – Amerikában miért maradtak jelentősek a községi szervezetek 50 évvel a függetlenségi nyilatkozat után, azaz Tocqueville utazása idején. Minden bizonnyal fontos szerepet játszott az a körülmény, hogy maga a forradalmi „központ” is a helyi erők társulásából keletkezett, olyan államszerkezetet hozva létre (a föderációt), amely önmagában is a partikuláris érdekek kifejezéseként jelentkezett. Önmagában persze ez nem lett volna elég, a későbbi fejlődés elmoshatta volna jelentőségét (ahogyan napjainkra folyamatosan csökkentette is), ha mindez nem magának a földrésznek a teljes meghódítása, új és új közösségek keletkezése idején ment volna végbe, amidőn ezek az egymástól sokszor csaknem teljesen elszigetelt közösségek rákényszerültek saját problémáiknak a központtól független

megoldására, valóságos önkormányzat kialakítására, ami azután kitermelte azt az embertípust is, amely Tocqueville számára oly vonzónak tűnt.

Az így kialakult községek, a „demokrácia letéteményesei”, a társadalmat „állandóan mozgásban tartó, felvillanyozó, de nem zavaró” községi politikai gyakorlat, amelyben a polgár „kiveszi a részét a községi élet minden ügyes-bajos dolgából; abban a korlátozott szférában, amely az övé, megpróbálja a társadalmat korlátozni; hozzászokik azokhoz a formákhoz, amelyek nélkül a szabadság csak forradalmak árán jut előre, átítatódik ezen eszméktől, kedvet kap a rendhez, megérti a hatalom harmóniáját, és végül világos és gyakorlati elképzeléseket alkot kötelességei természetéről és jogai terjedelméről”; ezek a községek és ez a gyakorlat természetesen nem csupán történeti folyamat termékei, de maguk is változnak a társadalmi viszonyok alakulásának megfelelően. Századunk ötvenes-hatvanas éveiben pl. az ún. kritikai szociológia képviselői éppen az Egyesült Államokban már csak bizonyos nosztalgikus illúzióval tekinthettek vissza Tocqueville Amerikájának községi önkormányzatára, hiszen mindazok a feltételek, amelyek azt létrehozták és életben tartották, már alapvetően megváltoztak. Tocqueville gondolatmenetében maradva, a kormányzat – a föderális szerkezet ellenére – egyre inkább centralizálódott, és csökkent azoknak a területeknek a száma, amelyek a helyi közigazgatás hatáskörében maradhattak. Ezzel együtt azonban a közigazgatás alapegységei mégis csak a községek (ha megváltozott nagyságrendben és formában is), és aligha tekinthetjük meghaladottnak Tocqueville alapelvét a kormányzás és a közigazgatás megkülönböztetéséről, ha természetesen ez a probléma azóta mérhetetlenül bonyolultabbá vált is.

A történeti-társadalmi feltételek jelentőségét a községi igazgatás problémájában mi sem igazolja jobban, mint hogy maga Tocqueville is észlelt különbségeket ebben a vonatkozásban, és pedig az Egyesült Államokon belül is. A községek jelentősége

– szinte „ideáltipikus” formában – tulajdonképpen az új-angliai államokban (Maine, Massachusetts, Connecticut) volt megfigyelhető, az akkor még rabszolgatartó Dél felé haladva csökkent a lakossági aktivitás, növekedett a községi előljárók szerepe, sőt a „megyei” közigazgatási egység és igazgatási gyakorlat is egyre jelentősebbé vált. Az új-angliai államokban a megyei közigazgatási tisztviselők csak korlátozott és kivételes hatalommal rendelkeznek – fejtegeti Tocqueville –, „az állam és a község tökéletesen elegendő a dolgok normális menetének biztosítására. . . Olyan testület nincs, amely akár közvetve, akár közvetlenül képviselné a megyét. A megyének tehát nincs a szó szigorú értelmében vett politikai léte. . . Új-Angliában magának a községnek a léte vitathatatlan alapelvként érvényesül, de ugyanezt a létet mesterségesen kellene kialakítani a megyében, ami nem is bizonyult szükségesnek: minden községnek egyetlen közös képviselője van, az állam, amely minden országos jogkör birtokosa; tehát fogalmazhatunk úgy is, hogy a községi és nemzeti ténykedésen kívül csupán egyedi erők léteznek.” Már New Yorkban, Pennsylvániában vagy Ohióban növekszik a megye szerepe – folytatja Tocqueville. Megyei képviselő testületek léteznek, igazgatják a megyét, irányítják a községeket, sokkal kisebb körre korlátozva hatalmukat, mint amilyen pl. Massachusettsben kialakult.

Jóllehet nem szeretnék történetietlen párhuzamokat vonni, mégis nagyon érdekes, hogy az új-angliai megye politikai „ürességét” Tocqueville szinte ugyanazokkal az érvekkel jellemzi, mint a magyar megyét bírálók egy része, különösen Bibó István. Azaz: nincs igazi érdekközössége, pontosabban ez az érdekközösség megszűnt a nemesi önkormányzat megszűntével. A kérdés csak azért érdekes számunkra és itt is, mert jelzi, hogy a történetileg kialakult képződmények belső tartalma is változhat a történeti feltételek átalakulásával. Ahogyan a Tocqueville által jellemzett új-angliai község közigazgatási tar-

talma átalakult napjainkra, úgy változhatott és változott is a magyar megye társadalmi érdektartalma (a történeti mintához képest csökkenő jelentőséggel), és – ami fontosabb – változott a tartalma a magyar községnek is (éspedig nagyon valószínűen a korábbi állapotához képest a közigazgatási rendszer szempontjából fokozódó jelentőséggel).

Tocqueville szemmel láthatóan az amerikai politikai élet egyik legfontosabb jelenségének tekintette a községe alapozó közigazgatást, ahogyan más összefüggésekben a bíróság helyét a politikai rendszerben vagy a föderális államszerkezetet, amely egyesíti a nagyhatalom előnyeit a kis nemzetek nyugodt fejlődési lehetőségeivel. Ezzel együtt azonban látja mindezek negatív összefüggéseit is: a közigazgatási centralizáció fokozódását, a nagyfokú kormányzati centralizáció diszfunkcionális következményeit (a törvényhozásnak nincs más korlátja, csak saját akarata), a bírói hatalom sajátos korlátait (bár talán ebben a vonatkozásban a legkevésbé kritikus) és azt is, hogy a föderális államszerkezet sajátos történeti feltételek hatására élhet és működhet az amerikai kontinensen, s aligha lenne sokáig versenyképes a korabeli, hatalmi törekvésektől szabdalt Európában.

A Tocqueville által alkalmazott megközelítési módnak talán legérdekesebb példája a bírósági rendszer elemzése. Mint említettem, Tocqueville igen nagy jelentőséget tulajdonít a bírósági szervezetnek a politikai rendszerben, és tárgyalja – még hozzá összehasonlító alapon s részletesen – az amerikai bíróságnak az európai bírósági szervezettől eltérő funkcióit is. Kifejti pl., hogy az amerikai alkotmánybíráskodás – lényegében annak a sajátosságnak tulajdoníthatóan, hogy (eltérően pl. a franciaországi lehetőségektől) a bíró *konkrét* ügyben folyó eljárás során konkrét törvényt jelenthet ki alkotmányellenesnek, és nincs lehetősége arra, hogy „elméletileg és általában” támadja a törvényeket – igen nagy politikai befolyással rendelkezik ugyan, de nem válhat valamilyen párt „bajnokává és ellenfelévé”.

Elsősorban egyéni érdekeket véd (olyanokat, amelyeket az alkotmány oltalmaz, de a konkrét törvény sért), így „a törvény szinte csak véletlenül kap találatot”, és nem is semmisül meg, hanem erkölcsi ereje gyengül, hiszen az állampolgárok felismerik, hogy az érdeküket sértő törvény bírói úton revideálható. Így azután „az amerikai bíró, ha akarja, ha nem, szüntelenül a politika területére lép. A törvény felett csak azért ítélkezik, mert egy perben kell ítéletet hoznia, és nem tehet mást, mint hogy ítélkezzék az adott perben.” Vannak azonban olyan törvények is, amelyeket sohasem lehet „világosan megfogalmazott módon, azaz per útján kétségbe vonni”, vagy ha lehetne is, esetleg nem akadna ember, aki a hatalommal – ha az erős – ilyen módon merne szembeszállni. Nem tökéletes védelem tehát ez sem a „zsarnokság” ellen. Azóta nemegyszer igazolódott is, éppen az Egyesült Államok bírósági rendszerének gyakorlatában, hogy a bíróságok nem csupán politikát csinálnak, hanem politikailag irányíthatók, és pedig éppen a központi hatalom által. Ám ezzel együtt mégis komoly megfontolást érdemel Tocqueville megállapítása, amely szerint „az amerikai bíróságok azon joga, hogy kimondhassák a törvények alkotmányba ütköző voltát, az egyik legerőteljesebb akadály, amelyet valaha is szembeszögeztek a politikai csoportosulások zsarnokságával”.

III.

Mint említettem, Tocqueville könyvének Franciaországban azonnali és nagy sikere volt. Amerikában a megjelenés utáni első években kevésbé figyeltek fel rá, majd hirtelen az érdeklődés fellendülése, s szinte a könyv diadalútja következett: csupán 1838 és 1870 között több mint harminc teljes vagy főleg iskolai célokra készült részkiadást számoltak össze. Szinte azt gondolhatnánk, hogy a *De la démocratie en Amérique* az ameri-

kai indentitástudat egyik forrásává vált. Legalábbis erre utalhat Ralf Dahrendorf következő megjegyzése: ha az ember napjainkban az amerikaiakat hallgatja, könnyen azt vélheti, hogy Amerika legfontosabb alapeszméjét, a demokráciát, Tocqueville-től kapta.⁵ A mai nyugati politikai szociológiai irodalomban szinte általánosan úgy ítélik meg, hogy Tocqueville volt az, aki a társadalom és a politikai intézmények rendszere közötti kapcsolatban a politikai pluralizmus lehetőségét – és utalva amerikai tapasztalataira – valóságát is felfedezte, s aki a gazdasági egyenlőtlenséget nem látta ellentmondásban levőnek „a modern társadalomra jellemző, a feltételekben megjelenő egyenlőséggel”. Éppen erre alapozva írja Raymond Aron, hogy Tocqueville-nak a „jóléti állam”-ot előrevetítő víziója a társadalomról, az általános polgárosodásról sokkal inkább a valóságot tükrözi ma, amidőn úgyszólván mindenki érdekelt a társadalmi rend megőrzésében, mint akár Comte víziója a szervezett, „technokrata” társadalomról, vagy Marx „apokaliptikus” képe az osztályharcoktól szabdalt tőkés társadalom katasztrófájáról, amely pedig századunk harmincas éveiben valósággá látszott válni, bár nyitva marad a kérdés, hogy melyik „vízióra” hasonlítanak majd a kilencvenes évek.⁶

Érte persze kritika is Tocqueville könyvét, mint ahogyan egész munkásságát is. Ezek közül – az elmondottakra vonatkoztatva – Dicey angol alkotmányjogász bírálata különösen érdekes. Éles szemű megfigyelőnek tartotta ugyan Tocqueville-t, de azt is megállapította, hogy alaposan félreértette az angol alkotmányt. Nem „csupán” abban a megjegyzésében, miszerint az angol alkotmánynak „nincs valódi léte”, hanem azzal összefüggésben, hogy mivel az angol alkotmányt jelentő

⁵ Ralf Dahrendorf: Die angewandte Aufklärung. München, Piper 1963. 210. old.

⁶ Vö. Raymond Aron: Les étapes de la pensée sociologique. Id. kiad. 229. old.

jogszabályok nem különböznek a „köztörvényektől” és szokásoktól, illetőleg, hogy „nem írott” jellegűek, ezért könnyebben változtathatók is. Dicey a következőket írja: „De Tocqueville itt olyan tévedésbe esik, mely nemzetét és saját ritka szellemének gyengébb oldalát egyaránt jellemzi. Az alkotmány alakjában látta anyagi tulajdonságainak okát, s megfordította az ok és az okozat közötti viszonyt. Úgy látszik, azon a véleményen volt, hogy az alkotmány azért változtatható meg, mert nincs írott, azaz törvényalakba foglalva. Sokkal közelebb járna a valósághoz az a felfogás, hogy az alkotmányt azért nem foglalták írott, azaz törvényalakba, mert annak minden része a parlament akarata szerint megváltoztatható.”⁷ A bírálat azért érdekes, mert pontosan azt a vonást kéri számon Tocqueville gondolkodásában – igaz jó néhány évtizeddel később –, amely éppen pozitívan különböztette meg – mint említettem – a korabeli liberális teoretikusoktól. S ha Dicey egyoldalúságot lát Tocqueville-nál, vagy éppen az ok és okozat felcserélését, akkor bizonyos értelemben ez a vélemény róla is elmondható. Hiszen olyan tudatosságot vetít bele az angol alkotmányfejlődésbe, amely történetileg aligha igazolható.

Bírálják azonban Tocqueville-t a közvéleményről való nézete miatt is. Habermas pl. Tocqueville-t származására hivatkozva nem tartja igazán liberálisnak, bár inkább a közvéleménynek, szerinte egyoldalú – csak elnyomó tényezőként való – ábrázolása⁸ az, amely e megítélést kiváltja. A központi hatalom erősödése elleni fellépését vagy éppen az állam anyagi megerősödését, a gazdaságba való beavatkozást elítélő parlamenti magatartását már igazán liberális attitűdnek ismeri el.

A marxista politikatudományban Tocqueville-ről keveset

⁷ V. V. Dicey: Bevezetés az angol alkotmányjogba. Bp. Akadémiai Kiadó 1902. 82–83. old.

⁸ Jürgen Habermas: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Bp. Gondolat Könyvkiadó 1971. 198. old.

olvashatunk. Jerzy Wiatr az osztályszempont helytelen értelmezése miatt bírálja, közelebbről azért, mert az osztálytagozódást a feudális, hierarchikus felépítésű társadalommal azonosította⁹, de elismeri azt is, hogy az összehasonlító politikai szociológiai elemzés úttörője volt. Sokra értékeli történetiségét, sőt olyan finom részmegfigyeléseit is, mint amelyet a francia forradalommal kapcsolatban megfogalmazott: „A forradalom nem mindig akkor robban ki, amikor azoknak, akik rosszul éltek, még rosszabbul megy a soruk. Többnyire azzal magyarázható, hogy a nép, amely panasz nélkül, mintegy közbönsen tűrte a legterhesebb törvényeket is – hirtelen elutasítja őket, mihelyt azok terhe valamit enyhül. Az a rendszer, amelyet a forradalom megdönt, csaknem mindig jobb annál, mint amely közvetlenül megelőzte, és a tapasztalat azt mutatja, hogy a rossz kormány számára a legveszélyesebb pillanat rendszerint akkor érkezik el, amikor a reformok bevezetéséhez kezd. . . Az a rossz, melyet az emberek korábban mint elkerülhetetlent türelmesen elviseltek, tűrhetetlennek látszik, mihelyt agyukban felfénylik a gondolat, hogy ki lehet belőle törni. Mintha minden olyan visszaélés, melyet ilyenkor kiküszöbölnek, még jobban rávilágítana a többi visszaélésre, még jobban fokozná elviselhetetlenségüket.”¹⁰

Azt, hogy a marxista felfogás szerinti osztályszempontok nem érvényesülnek Tocqueville elemzésében – amely a marxizmus klasszikusainak alapozó munkái előtt született –, természetesen aligha kifogásolhatjuk a történetietlenség vádjának kockázata nélkül. Egyébként is, néhány évtizeddel a feudális-arisztokratikus társadalom *franciaországi* bukása után teljesen érthető, hogy az osztálytagozódás valódi összetevőit a formalizált módon is megkülönböztetett rendi tagozódás élménye

⁹ Vö. *Jerzy Wiatr: A politikai viszonyok szociológiája*. Bp. Kosuth Könyvkiadó 1980. 33. old.

¹⁰ Uo. 286. old.

elhomályosította, és az szerepelhetett szinte kiinduló „mintául”. Nagyon érdekes viszont a rabszolgaságnak és a belőle fakadó társadalmi problémáknak az elemzése. Nem kétséges, hogy a múlt század harmincas éveiben, amikor még élt a rabszolgaság, és ráadásul az indián-kérdés is jóval jelentősebb volt, a jogi problémák egészen másként jelentkeztek az amerikai társadalomban, mint akár 20–30 évvel ezelőtt, akár ma. Tocqueville azon elemzései azonban, amelyek a rabszolgaság létének, illetőleg eltörlésének az Unió egyes államainak társadalmi-gazdasági viszonyaira gyakorolt hatásával foglalkoztak, nem csupán a látogatását követő két és fél évtized múltán kiobbant polgárháború összefüggéseit sejtetik, hanem bizonyos mértékig előre jelzik a „színes probléma” mai kérdéseit is.

Tocqueville bizonyos fokig „ideáltípusában”, azaz az újangliai államokban figyelte meg az amerikai demokráciát. Az „ideáltípus” ugyan távolról sem ad ideális képet, sőt maga Tocqueville is rögzíti az eltéréseket, más régiók, más államok eltérő jogszabályait és gyakorlatát is, mégis ez az a kép, amely hozzájárult az amerikai identitástudat épüléséhez, amely azonban napjainkig terjedően „eltekint” sokféle, az amerikai eszmerendszert zavaró, ám valóságos tényektől és problémáktól.¹¹

Az imént hivatkoztam Tocqueville marxista kritikájára. Hadd tegyem most hozzá, hogy ez a kritika még esetleges jellegű, kevésbé alapszik műveinek átfogó elemzésén, műveinek kora és társadalma viszonyaival való együttes megközelítésén. Világos, hogy erre egy könyvéhez írt utószóban sem lehetett

¹¹ 150 évvel Tocqueville utazása után Richard Reeves amerikai újságíró végigjárta Tocqueville útvonalát, felderíteni kívánva, hogyan működik ma a demokrácia Amerikában. A könyv, amelynek címe: *American Journey. Travelling with Tocqueville in Search of Democracy in America* (New York, Simon and Schuster 1983), igen tanulságos olvasmány a mai amerikai politikai rendszer működéséről.

vállalkozni. A *De la démocratie en Amérique* mellett még ott találjuk a *L'Ancien Régime et Révolution*-t, parlamenti beszédeit, a különböző bizottságok számára készített jelentéseit, kisebb írásait, levelezését. Politikai szociológiai teljesítménye mindezek alapján lenne csak igazán értékelhető.¹² Reméljük, hogy a legismertebb könyvéből most közreadott válogatás elindítja ezt az értékelő-elemző munkát is. Elméleti és módszertani szempontból egyaránt van ugyanis üzenete a ma világához, a mai politikatudomány számára is.

Kulcsár Kálmán

¹² Általános szinten ismert, hogy Tocqueville könyvének jelentős befolyása volt a magyar reformkor gondolkodására, legalábbis a negyvenes évektől, ám ez a hatás ma még nincs igazán felderítve. Nagyon érdekes azonban, hogy szinte vele egy időben publikálta könyvét a maga utazásáról az erdélyi magyar Bölöni Farkas Sándor *Utazás Észak-Amerikában* (1834) címmel. Ebben a könyvben – bár nem azon a szinten, mint a nagynevű francia kortársa – Bölöni Farkas Sándor a „helyét kereső” Magyarország számára először ismertette egy demokratikus politikai berendezkedésű társadalom jelenségeit.

Tájékoztató bibliográfia

Alexis de Tocqueville: A demokrácia Amerikában kiadásairól

Franciaország

A demokrácia Amerikában első és második része 1835-ben jelent meg először, a harmadik rész 1840-ben. Tocqueville életében – vagyis 1859-ig – a teljes mű tizenhárom kiadást ért meg, két kiadónál (Charles Gosselin ill. Pagnerre), a szerző gondozásában. Az első és a második rész is két-két kötetben, a teljes mű négy kötetben jelent meg.

De la démocratie en Amérique. Paris: Charles Gosselin; 1835. 2 kötet.

De la démocratie en Amérique. Paris: Pagnerre; 1835–40. 4 kötet.

Tocqueville halála után a Madame de Tocqueville által három kötetben kiadott, Michel Levy Frères-nél megjelent változat érte meg a legtöbb kiadást, ennek az 1874-es, tizenhatodik kiadása szolgált fordításunk alapjául.

A XX. századi kiadások közül jegyzetek, értékelő tanulmányok és bibliográfia szempontjából a következő kiadás a legfontosabb:

De la démocratie en Amérique. Paris: La Fondation Rockefeller és a Centre National de la Recherche Scientifique közös kiadása J.-P. Mayer irányításával; bevezető: H. J. Laski. 1951. 2 kötet. E kiadás a tizenharmadik, vagyis a Tocqueville életében megjelent utolsó kiadás szövegét veszi alapul.

Egyesült Államok

Nem véletlen, hogy a legtöbb kiadást – a legalaposabb tanulmányokkal, a legteljesebb bibliográfiákkal – az Egyesült Államokban érte meg, hiszen ők az illusztráció Tocqueville demokrácia-tanulmányá-

hoz, s maguk az amerikaiak is Tocqueville-től tanultak, s tanulnak a mai napig is, demokratikus intézményeket, demokratikus alkotmányt, egyszóval modern demokratikus társadalmat létrehozni.

Első kiadás:

Democracy in America. New York: Dearborn; 1838. Ford.: Henry Reeve; előszó és jegyzetek: John C. Spencer.

Lényeges változást hoz Francis Bowen 1862-es kiadása:

Democracy in America. Cambridge: Sever and Francis; 1862. 2 kötet. Jegyzetekkel, függelékekkel ellátta, Henry Reeve fordítása alapján átdolgozta, ill. részben újra fordította a legújabb párizsi kiadás alapján Francis Bowen.

A legigényesebb, történelmi tanulmánnyal, kiadói jegyzetekkel és bibliográfiával ellátott, XX. századi kiadásnak is a fenti, Bowen-féle kiadás szolgált alapul:

Democracy in America. New York: Vintage Edition; 1954–55. The Henry Reeve text as revised by Francis Bowen now further corrected and edited with a historical essay, editorial notes, and bibliographies by Phillips Bradley.

A demokrácia Amerikában c. művet még a következő európai országokban fordították le, ill. adták ki:

Anglia (1835), Belgium (1835), Dánia (1844), Magyarország (1841–43), Németország (1836), Olaszország (1884), Oroszország (1860), Spanyolország (1836), Svédország (1839–46), Szerbia (1872). Zárójelben az első kiadások időpontjai.

Tájékoztató bibliográfia

**A demokrácia Amerikában c. művel,
ill. a szerzővel foglalkozó könyvekről, újságcikkekről**

Tocqueville legalaposabb XIX. századi ismerői és értékelői közül hármat mutatunk be:

Bryce, J.: *The Predictions of Hamilton and Tocqueville*, 5 Johns Hopkins University Studies in Historical and Political Science, No. 9 (Baltimore: Johns Hopkins; 1887).

Dicey, A. V.: „Alexis de Tocqueville,” 20 *National Review* (1893) 771.

Mill, J. S.: „De Tocqueville on Democracy in America,” 30 *London (and Westminster) Review* (No. 2, 1835) 85.

XX. század:

Laski, H. J.: „Alexis de Tocqueville and Democracy,” in Hearnshaw, F. J. C., ed.: *The Social and Political Ideas of Some Representative Thinkers of the Victorian Age* (London: Harrap; 1935) 100.

Mayer, J. P.: *Alexis de Tocqueville* (New York: Viking; 1940).

Pierson, G. W.: *Tocqueville and Beaumont in America* (New York: Oxford; 1938). (Tocqueville barátja, Beaumont társaságában járta be Amerikát; ennek az útnak az eredménye „A demokrácia Amerikában”.)

Bibliográfiánk összeállításánál a Bradley-féle 1955-ös amerikai és a J. P. Mayer-féle 1951-es francia kiadást használtuk fel.

Magyar vonatkozások:

Első fordítás: *A demokrácia Amerikában*. A francia eredetiből fordította: Fábíán Gábor. 1–4 kötet, Buda, 1843.

Konkrét utalások az ún. centralisták csoportjához tartozó politikusok, írók (Szalay László, Eötvös József, Trefort Ágoston, Lukács Móric, Csengery Antal, Irinyi József) cikkeiben, beszédeiben, tanulmányaiban stb.

Tocqueville művei:

De la démocratie en Amérique 1835–40.

L'Ancien Régime et la Révolution 1856.

Histoire philosophique du règne de Louis XIV. 1850.

Tocqueville halála után M. Levy kiadja összegyűjtött írásait, melyben a fentiekén kívül a következő című kötetek szerepelnek:

Oeuvres et correspondances inédites publiés et précédés d'une notice par Gustave de Beaumont 1861.

Nouvelle correspondance entièrement inédite 1866. Mélanges fragments historiques et notes sur l'Ancien Régime, la Révolution et l'Empire. Voyages, pensées entièrement inédits 1865.

Études économiques, politiques et littéraires 1878.

Souvenirs de Alexis de Tocqueville 1893.

A kiadó tájékoztatása

Jelen magyar kiadásunk jegyzetanyagának és apparátusának összeállításánál a következőket vettük figyelembe:

A francia kiadások – hűen az 1835-ös (I. és II. rész), ill. az 1840-es (III. rész) kiadáshoz – a jegyzetek jelölése szempontjából nem egységesek. Az I. és II. részben a szerző saját jegyzetei a könyv végén, betűjelzéssel és oldalszámra való hivatkozással, a III. részben betűjelzés nélkül, csak oldalszámra való hivatkozással találhatók.

Mi ezeket a jegyzeteket a kötet végén, de egységesen számmal jelölve, lapszámra való hivatkozással helyeztük el.

Tocqueville lapalji jegyzetein kívül néhol a magyar kiadáshoz fűzött jegyzetek olvashatók.

Tekintettel e könyv válogatás jellegére, közöljük az eredeti, teljes tartalmat, mely hozzávetőleges képet ad a mű egészének gondolati struktúrájáról, tematikájáról, arányairól.

„A demokrácia Amerikában” teljes tartalomjegyzéke*

Első kötet

Bevezető

Első fejezet

Észak-Amerika külső alakzata

Második fejezet

Az amerikai angolok eredetéről és ennek jelentőségéről jövőjükre nézve

Az amerikai angolok törvényeiben és szokásaiban mutatkozó néhány sajátosság oka

Harmadik fejezet

Az amerikai angolok társadalmi rendje

Az amerikai angolok társadalmi rendjének legszembetűnőbb vonása az, hogy lényegénél fogva demokratikus

Az amerikai angolok társadalmi rendjének politikai következményei

Negyedik fejezet

Az amerikai nép szuverenitásának elvéről

Ötödik fejezet

Mielőtt az Unió kormányzásáról beszélénk, tanulmányoznunk kell, mi a helyzet az egyes államokban

A községi rendszer Amerikában

A község nagysága

Községi hatóságok Új-Angliában

A községi életéről

* A teljes mű tartalomjegyzékében *dőlt betűkkel* szedtük azt, ami a válogatásban nem szerepel. – *A szerk.*

A községi szellem Új-Angliában
A megyéről Új-Angliában
A közigazgatásról Új-Angliában
Általános eszmék az Egyesült Államok közigazgatásáról
Az államról

Az állam törvényhozó hatalma
Az állam végrehajtó hatalmáról
A közigazgatási decentralizáció politikai következményei az
Egyesült Államokban

Hatodik fejezet

A bírói hatalomról az Egyesült Államokban, valamint a politikai
társadalomra gyakorolt hatásáról
Az amerikai bírák egyéb hatáskörei

Hetedik fejezet

A politikai felelősségre vonásról az Egyesült Államokban

Nyolcadik fejezet

A szövetségi alkotmányról
A szövetségi alkotmány története
A szövetségi alkotmány rövid bemutatása
A szövetségi kormányzat hatásköre
A szövetségi hatalom

A törvényhozó hatalom

Másik különbség a szenátus és a képviselőház között

A végrehajtó hatalomról

*Amiben az Egyesült Államok elnökének helyzete különbözik az al-
kotmányos Franciaország királyának helyzetétől*

Esetleges okok, melyek növelhetik a végrehajtó hatalom befolyását

*Az Egyesült Államok elnökének miért nincs szüksége képviselőházi
többségre az ügyek irányításához*

Az elnökválasztásról

A választás módja

A választási válság

Az elnök újraválasztásáról

A szövetségi törvényszékekről

Hogyan rögzítik a szövetségi törvényszékek hatáskörét

Különböző esetek a bíraskodási gyakorlatból

A szövetségi törvényszékek eljárási módja

A legfelsőbb bíróság magas rangja az állam nagy hatalmai között

*Amiben a szövetségi alkotmány felsőbbrendű az egyes államok alkot-
mányánál*

Ami az Amerikai Egyesült Államok szövetségi alkotmányát az összes többi szövetségi alkotmánytól megkülönbözteti

A szövetségi rendszer előnyei általában és speciális haszna Amerikára nézve

Ami miatt a föderális rendszer nem alkalmazható minden népnél, és ami lehetővé tette az angol-amerikaiaknak, hogy alkalmazzák

Jegyzetek

Az Egyesült Államok és New York állam alkotmánya

Második kötet

Első fejezet

Miként lehetséges, hogy az Egyesült Államokban a szó szoros értelmében a nép kormányoz

Második fejezet

Pártok az Egyesült Államokban

Az arisztokratikus párt maradványai az Egyesült Államokban

Harmadik fejezet

A sajtószabadság az Egyesült Államokban

Negyedik fejezet

A politikai egyesülésről az Egyesült Államokban

Ötödik fejezet

A demokrácia kormányzásáról Amerikában

Az általános választásról

A nép választásairól és a választásokban megnyilvánuló demokratikus ösztönökről

Az okokról, amelyek részben korrigálhatják a demokráciának ezeket az ösztöneit

Az amerikai demokrácia hatása a választási törvényekre

A köztisztviselők az amerikai demokráciában

A magisztrátusok önkényéről az amerikai demokráciában

A közigazgatás ingatagsága az Egyesült Államokban

A közterhek az amerikai demokráciában

Miképpen hatnak az amerikai demokrácia ösztönei a közhivatalnokok fizetésének megállapítására

Miért nehéz felismerni azokat az okokat, amelyek az amerikai kormányt takarékoságra sarkallják

Összehasonlíthatók-e az Egyesült Államok és Franciaország közhivatalnokok fizetésének megállapítására

A korrupcióról és a kormányzók bűneiről a demokráciában; milyen hatással vannak a közmorálra

Milyen erőfeszítésekre képes a demokrácia

Milyen hatalmat gyakorol általában az amerikai demokrácia önmaga felett

Hogyan vezeti az amerikai demokrácia az állam külügyeit

Hatodik fejezet

Milyen tényleges előnyöket élvez az amerikai társadalom a demokrácia kormányzata jóvoltából

A törvények általános irányultságáról az amerikai demokráciában és alkalmazóik ösztöneiről

A közszellemről az Egyesült Államokban

A jogok eszméjéről az Egyesült Államokban

A törvény tiszteletben tartásáról az Egyesült Államokban

A politikai közélet minden részét átható aktivitásról az Egyesült Államokban; ennek hatása a társadalomra

Hetedik fejezet

A többség mindenhatósága az Egyesült Államokban és következményei

A többség mindenhatósága mi módon fokozza Amerikában a demokráciákra természetszerűleg jellemző törvényhozási és közigazgatási bizonytalanságot

A többség zsarnoksága

A többség mindenhatóságának következményei az amerikai köztisztviselők döntéseire

Miféle hatalma van Amerikában a többségnek a gondolkozás fölött

A többség zsarnokságának hatása az amerikaiak nemzeti jellemére; az udvari szellem az Egyesült Államokban

Az amerikai köztársaságokra nézve a legnagyobb veszély a többség mindenhatóságából fakad

Nyolcadik fejezet

Mi enyhíti a többség zsarnokságát az Egyesült Államokban? A közigazgatási centralizáció hiánya

A jogász-szellem az Egyesült Államokban; hogyan alkot ellensúlyt a demokráciával szemben

Az esküdtszék az Egyesült Államokban mint politikai intézmény

Kilencedik fejezet

Ama fő okok, amelyek a demokratikus köztársaság fenntartását segítik elő az Egyesült Államokban

Véletlen vagy gondviselészerű okok, melyek hozzájárulnak a demokratikus köztársaság fenntartásához az Egyesült Államokban

A törvények hatása a demokratikus köztársaság fenntartására az Egyesült Államokban

Az erkölcsök hatása a demokratikus köztársaság fenntartására az Egyesült Államokban

A vallás mint politikai intézmény; miként szolgálja hathatósan a demokratikus köztársaság fenntartását az amerikaiaknál

A vallásos hit közvetett hatása az Egyesült Államok politikai társadalmára

Ama fő okok, melyek hatékonyá teszik a vallást Amerikában

Az amerikaiak felvilágosultsága, szokásai és gyakorlati tapasztalatai miként járulnak hozzá a demokratikus intézmények sikeréhez

A törvények inkább szolgálják a demokratikus köztársaság fenntartását az Egyesült Államokban, mint a fizikai okok, és az erkölcsök inkább, mint a törvények

A törvények és az erkölcsök elegendők-e ahhoz, hogy fenntartsák a demokratikus intézményeket másutt is, nemcsak Amerikában

Az előbbieik fontossága Európára nézve

Tizedik fejezet

Néhány gondolat az Egyesült Államok területén lakó három faj jelenlegi helyzetéről és valószínű jövőjéről

Az Unió birtokában levő területeken lakó indián törzsek jelenlegi helyzete és valószínű jövője

A fekete faj helyzete az Egyesült Államokban; milyen veszélyekkel fenyegeti jelenléte a fehéreket

Milyen esélyei vannak az amerikai Uniónak a tartós fennmaradásra

Milyen veszélyek fenyegetik

Az Egyesült Államok köztársasági intézményei; milyen esélyük van a fennmaradásra

Néhány gondolat az Egyesült Államok kereskedelmi felvirágzásának okairól

Összefoglalás

Jegyzetek

Az olvasó figyelmébe

ELSŐ RÉSZ
A DEMOKRÁCIA HATÁSA A SZELLEMI HALADÁSRA
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Első fejezet

Az amerikaiak filozófiai módszeréről

Második fejezet

A hit fő forrásáról a demokratikus népek körében

Harmadik fejezet

Miért mutatnak nagyobb tehetséget és hajlamot az általános eszmék iránt az amerikaiak, mint atyáik, az angolok

Negyedik fejezet

Miért nem lelkesedtek soha az általános eszmékért politikai téren az amerikaiak annyira, mint a franciák

Ötödik fejezet

Arról, hogy az Egyesült Államokban a vallás miként tudja fölhasználni a demokratikus ösztönöket

Hatodik fejezet

A katolicizmus fejlődése az Egyesült Államokban

Hetedik fejezet

Mi hajtja a demokratikus népek szellemét a panteizmus felé

Nyolcadik fejezet

Miként sugallja az egyenlőség az amerikaiaknak az ember végtelen tökéletesíthetőségének eszméjét

Kilencedik fejezet

Az amerikaiak példája korántsem bizonyítja, hogy egy demokratikus népnek ne volna tehetsége és érzéke a tudományok, az irodalom és a művészetek iránt

Tizedik fejezet

Miért kötődnek jobban az amerikaiak a tudományok gyakorlásához, mint az elmélethez

Tizenegyedik fejezet

Milyen szellemben művelik az amerikaiak a művészeteket

Tizenkettedik fejezet

Miért emelnek az amerikaiak egyszerre oly jelentéktelen s oly hatalmas emlékműveket

Tizenharmadik fejezet

A demokratikus századok irodalmi arculata

Tizennegyedik fejezet

Az irodalmi iparról

Tizenötödik fejezet

Miért rendkívül hasznos a demokratikus társadalomban a görög és a latin irodalom tanulmányozása

Tizenhatodik fejezet

Hogyan módosította az amerikai demokrácia az angol nyelvet

Tizenhetedik fejezet

A költészet néhány forrása a demokratikus népeknél

Tizennyolcadik fejezet

Miért dagályosak gyakran az amerikai írók és szónokok

Tizenkilencedik fejezet

Néhány megfigyelés a demokratikus népek színházáról

Huszdik fejezet

Néhány sajátos tendencia a demokratikus századok történetíróinál

Huszonegyedik fejezet

Az országgyűlési ékesszólásról az Egyesült Államokban

MÁSODIK RÉSZ

A DEMOKRÁCIA HATÁSA AZ AMERIKAIÁK ÉRZELMEIRE

Első fejezet

Miért tanúsítanak a demokratikus népek hevesebb és tartósabb szeretetet az egyenlőség, mint a szabadság iránt

Második fejezet

Az individualizmusról a demokratikus országokban

Harmadik fejezet

Miért nagyobb az individualizmus demokratikus forradalom után, mint más korszakban

Negyedik fejezet

Hogyan küzdik le az amerikaiak szabad intézményekkel az individualizmust

Ötödik fejezet

Arról, hogyan használják az amerikaiak a társulásokat a polgári életben

Hatodik fejezet

A társulások és az újságok kapcsolatáról

Hetedik fejezet

A polgári társulások és a politikai társulások kapcsolatai

Nyolcadik fejezet

Hogyan küzdenek az amerikaiak az individualizmus ellen a jól felfogott érdek tanával

Kilencedik fejezet

Hogyan alkalmazzák az amerikaiak a jól felfogott érdek tanát vallási téren

Tizedik fejezet

Az anyagi jólét iránti vágy Amerikában

Tizenegyedik fejezet

Az érzéki öröмок kultuszának jellegzetes hatásáról a demokratikus századokban

Tizenkettedik fejezet

Miért tűnik némely amerikai oly egzaltáltan spiritualistának

Tizenharmadik fejezet

Miért látszanak az amerikaiak a jólét közepette oly nyugtalannak

Tizennegyedik fejezet

Hogyan fonódik össze az érzéki öröмок iránti vágy a szabadság szeretetével és a közügyek gondjával

Tizenötödik fejezet

Hogyan fordítja a vallásos hit az amerikaiak lelkét olykor az érzéki öröмок felé

Tizenhatodik fejezet

Hogyan árthat a jólétnek a jólét szertelen imádata

Tizenhetedik fejezet

Miért fontos az egyenlőség és a kétkedés korában korlátozni az emberi cselekedetek célját

Tizennyolcadik fejezet

Miért tartják az amerikaiak tiszteletreméltónak a becsületes foglalkozásokat

Tizenkilencedik fejezet

Miért vonzódik szinte minden amerikai az ipari foglalkozásokhoz

Husadik fejezet

Hogyan nőhet ki az arisztokrácia az iparból

HARMADIK RÉSZ

A DEMOKRÁCIA HATÁSA A TULAJDONKÉPPENI ERKÖLCSÖKRE

Első fejezet

Hogyan szelídülnek az erkölcsök a létfeltételek egyenlőbbé válásával

Második fejezet

Hogyan teszi a demokrácia egyszerűbbé és fesztelenebbé az amerikai szokásos kapcsolatait

Harmadik fejezet

Miért van az, hogy az amerikaiak a saját hazájukban oly kevésbé érzékenyek, a mienkben pedig oly nagyon

Negyedik fejezet

Az előző három fejezet következményei

Ötödik fejezet

Hogyan módosítja a demokrácia a szolga és az úr viszonyát

Hatodik fejezet

Hogyan hatnak a demokratikus intézmények és erkölcsök a földhasznóbérletek árának emelkedésére és időtartamának csökkenésére

Hetedik fejezet

A demokrácia hatása a bérekre

Nyolcadik fejezet

A demokrácia hatása a családra

Kilencedik fejezet

A fiatal lányok nevelése az Egyesült Államokban

Tizedik fejezet

A lány vonásai tovább élnek hitvesi tulajdonságaiban

Tizenegyedik fejezet

Hogyan segíti elő Amerikában a létfeltételek egyenlősége a jó erkölcsök fenntartását

Tizenkettedik fejezet

Hogyan értelmezik az amerikaiak a férfi és a nő egyenlőségét

Tizenharmadik fejezet

Hogyan osztja fel az egyenlőség természetes módon az amerikaiakat különálló kis társadalmak sokaságára

Tizennegyedik fejezet

Néhány észrevétel az amerikai viselkedésmódról

Tizenötödik fejezet

Az amerikaiak komolyságáról; miért nem akadályozza ez meg őket abban, hogy gyakorta cselekedjenek megfontolatlanul

Tizenhatodik fejezet

Miért nyughatatlanabb és kötekedőbb az amerikaiak nemzeti hiúsága, mint az angoloké

Tizenhetedik fejezet

Miért mozgalmas és ugyanakkor miért egyhangú a társadalom az Egyesült Államokban

Tizennyolcadik fejezet

A becsületről az Egyesült Államokban és a demokratikus társadalmakban

Tizenkilencedik fejezet

Miért oly sok az ambiciózus ember Amerikában, s miért oly kevés a nagy ambíció

Huszadik fejezet

Hajsz a közhivatalok után bizonyos demokratikus nemzeteknél

Huszonegyedik fejezet

Miért ritkúlnak a nagy forradalmak

Huszonkettedik fejezet

Miért kívánják a demokratikus népek természetes módon a békét, a demokratikus hadseregek pedig a háborút

Huszonharmadik fejezet

Melyik a legharciasabb és melyik a legforradalmibb osztály a demokratikus hadseregben

Huszonnegyedik fejezet

Mitől gyengébb a többenél a demokratikus hadsereg, amikor hadba száll, s mi teszi félelmetesebbé a háború elhúzódásakor

Huszonötödik fejezet

A demokratikus hadseregek fegyelméről

Huszonhatodik fejezet

Néhány észrevétel a háborúról a demokratikus társadalmakban

NEGYPEDIK RÉSZ

A DEMOKRATIKUS ÉRZELMEK ÉS ESZMÉK HATÁSA

A POLITIKAI TÁRSADALOMRA

Első fejezet

Az egyenlőség természetes igényt támaszt az emberekben a szabad intézmények iránt

Második fejezet

A demokratikus népek kormányzatra vonatkozó nézetei természetes módon kedveznek a hatalom összpontosításának

Harmadik fejezet

A demokratikus népeket érzelmeik, eszméikkel összhangban, a hatalom összpontosítására ösztönzik

Negyedik fejezet

Milyen sajátos véletlenszerű okok ösztönzik a demokratikus népeket a hatalom központosítására, s melyek tántorítják el attól

Ötödik fejezet

Napjainkban az európai nemzetek körében a legfelsőbb hatalom mindinkább erősödik, jóllehet az uralkodók biztos helyzete gyengül

Hatodik fejezet

Miféle önkényuralomtól féljenek a demokratikus nemzetek

Hetedik fejezet

Az előző fejezetek folytatása

Nyolcadik fejezet

Általános meglátások a témával kapcsolatban

Jegyzetek

A sorozatot Murányi István tervezte

A kiadásért felel a Gondolat Könyvkiadó Igazgatója

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (83.7226/08)
Dabasi Nyomda (83-0115), Budapest–Dabas, 1983
Felelős vezető: Bálint Csaba igazgató

Felelős szerkesztő: Láng Rózsa

Műszaki vezető: Tóbi Attila

Műszaki szerkesztő: Gut Ferenc

Megjelent: 37 (A/5) ív terjedelemben,
az MSZ 5601–59 és 5602–55 szabvány szerint